

यादवी

जानिपारी १९७९

प्राश्नोत्तरे

धीनुरी ग्नी. दामले, भंडिहोळे (कर्नाटक)

प्र : नागों ही वस्तु कदाि मरु आली ?

उ० मानव जेव्हा रागरी अवस्थेत होता तेव्हा त्याची प्रवृत्तय म्हणजे जवळ असलेल्या निशर्मांकूनच मिळे. यन्मुख कंद भुज्जे काळे खर्श, माहीतर शिकार करी. त्या दिवशीत काळहमाचा उपयोग वस्त्रासारखा निवा घेतला वस्त्रादनासारखा होई. परंतु कमकमाने माणसाने आपल्या गरजा भागविण्यासाठी उत्पादन मुरू केले. कुपरी व यन्मुरातदाची वृद्धी होत गेली व एका मानवाच्या लक्षात वहा माणसाची पोटी भरणे शक्य झाले. म्हणजे यन्मुख यवतःच्या गरजेनेला जास्त उत्पादन करू लागला. अशातलेवे समाजावस्था अनेक अवधी अधोत्पादनाच्या कामातून पुन होऊन सुधार, लोहार, कुभार, हस्तकथवसाय, आभूषणे तयार करणे ह्यादि कामे शिकून अनेक विध कथती वायविषात कारणीभूत झाले. परिणामी मानव क्षमाज शिघर होऊ लागला. अने अनेक समूह व समाज कलाच्या गरजेनेला भाग्य उत्पादन करू लागले. सर्व समाज एकत्रच जेव्हाच्या वस्तु तयार करीत तयारमावृद्धी यन्मुखी देवपेज होऊन सध्यात एका संघातून दुसऱ्या येथे त्याच जायती.

[illegible]

नामने लुपे पेशा कळता तर मध्यस्थीचा विकास होऊ शकता नसला असे म्हणण्यास अधिकार नाही

लब्ध प्रणाश

[54]

कोला म्हाला से गेवून संवकणव्या

मनात तीच इच्छा उत्पन्न झाली आणि तो त्याच्याबरोबर आयला तयार झाला. कोठ्ठा त्याला सिद्दाबळ घेऊन गेला. गाढव मोठ्या उत्साहाने येत असलेले पाहून सिद्धाने उतावळ्यासारखा होऊन त्याला ठार करण्यासाठी त्याच्यावर इतकी जोराने उडी मारली की तो गाढवाच्या पंतीकडे जाऊन आदळला. तो आधीच थोडा घायाळ होता आणि आता नूपच जोराने आदळल्यामुळे तो काही वेळ जायच्या जागी पडून राहला. हालला उललामुळा नाही.

सिंहाने जो उड़ी मारली ती उड़ी होती
की आखली काही गडवाला बल्लले नाही.
त्याच्या शेजारी बीज कडाडून पडावी तसे
झान्यासारखे त्याला भासले. म्हणून तो

पळाल्या आणि दुकून मारो वळून पाहिले तर
 त्याला एक विचित्र जनावर दिसले, जाल
 होले, मानेवर मोठी आघाळ आणि भयंकर
 सुळे. म्हणून पाहून गावात पळून गेले.
 सिंहाचे अवसान नाहीसे झाले होते. तो
 गावचा पाठलाग करू शकला नाही.

बौद्धा सिद्धान्त मन्थाला—“हे काय
केलेत तुम्ही? तुमचं शौर्य, साहस व
बुद्धिमत्ता काय ती कळली मला!”

"मी जही मारायला तयार नव्हतो रे! आनंदाच्या भरात देहभानच विसरून गेलो होतो. मी अर तयार असतो ना मग हत्तीलासुद्धा..." सिंह म्हणाला.

“तबसे तुम्ही आतापासूनच तयार रहा. मी त्याला पुन्हा आणतो.” कोल्हा म्हणाला.

“अरे भिका ! स्थाने तर मला उघड्या डोळ्याने पाहिले आहे. भिऊन पळून गेले.

त्याला परत ये म्हटल तर पेईल का? आणि एखाद्या प्राण्याला आणि" सिंह म्हणाला.

"त्याची काळजी तुला का? मी पाहून पेलो." असे सांगून कोल्हा गाढव गेलं होतं त्या वाटेने गेला आणि गाढव तलावाच्या काठी चरत असलेले त्याने पाहिले.

कोल्हाला पाहून गाढव म्हणाले—"खरे माझ्या माच्या! तू मला त्या सुंदर हिरव्या गार प्रदेशात घेऊन गेला होतास खरा! परंतु मी मोठ्या भाग्यानेच वांचलो!"

कोल्हा जोराने हसला व म्हणाला—"मामा, अहो, मी म्हटलं ना त्यापैकी ती एक गाढवीण होती. तिला ओळखायच्या

नाही. तुम्ही कोण हे. ती तिसरोच एक गाढवीण होती. ती दोघींना वाजूला मारून नवऱ्याला पाहून त्याला बालिंगन करण्यासाठी इतक्या जोराने भावली की तुमच्या पलीकडे जाऊन पडली. आनंदाच्या भरात तिला देहभानच राहिलं नाही. तुम्ही म्यासात आणि दूर पळून गेलात. तुम्हाला लाज वाटायला हवी. म्हणून आता पुन्हा चला. तिनं तुमच्यासाठी खाणेपिणे सोडलं आहे. लंबकर्णशी विवाह झाला नाही तर काही खाणार नाही व पिणार नाही व विहिरीत उडी टाकणार नाहीतर जाळून घेणार. ते जमलं नाहीतर खाऊन जीव देणार असं म्हणाली. निष्कारण एका मुर्खाला जीव कां घेता? ते फार मोठे पाप आहे! कामदेवसुद्धा तुम्हाला क्षमा करणार नाही. त्यानंतर तुम्हाला जीवनसंगिनी मिळणार नाही. स्त्री जातीचा अपमान करून कामदेवाला कोणी कूट केले त्यांना वैरागी होऊन आयुष्य कंठाचे लागले आहे. उदा वाढवून, हातात कमंडलू घेऊन व भगवी वस्त्रे घालून हिंदावे लागलं आहे!"

कोल्हा म्हणाला ते सर्व गाढवला खरे वाटलं. ते मूळ गाढव कोल्हाबरोबर गेले. पाहारा करायला बसविलं व स्वतः जांघोळीला तडीवर गेला.

कोल्हाला खूप भूक लागलेली होती. गाढवाचे कान व काळीज काढून खावे असे त्याला वाटलं. त्याने मनाला खूप आवरण्याचा प्रयत्न केला व शेवटी आवर शकल्याने त्याने काळीज टाकलं. तिहाने करून आल्यावर गाढवाचे कान व काळीज नसलेले पाहिलं व रागाने विचारलं—"कबाडा, कान व काळीज खाऊन मला हे तुम्हे वटं वायला ठेवलेस का?"

कोल्हा तन्नपणे म्हणाला—"प्रभो, असं म्हणू नका. कंठाशय्य सांगतो, या जनावराला कान व काळीज नाहीतर तुम्हाला पाहून पाहून गेलेलं तर वर पुन्हा परत आले असते का? कान नाहीत म्हणून तर आपली गर्जना त्याला ऐकायला आली नाही आणि आपण उभी मारलीत तेव्हा जो आवाज झाला त्याला ऐकू आला नाही. त्याला काळीज नाही, म्हणून आपले बसकर रूप पाहून तो म्हाला नाही. काळीज नसल्यामुळे त्याला भीती ही गोष्ट माहीत नाही. इकडे आलं आणि तेव्हा पळालं होतं त्याला निराळे असे कारणच काही नव्हते. म्हणून तर मी त्याला पुन्हा इकडे बोलावून आणू शकलो."

सिंहाला कोल्हाचे म्हणणे खरे वाटलं. सिंहाने बरोबर कोल्हानेसुद्धा गाढवाच्या बरिचवर ताव मारला.

माकडाने मगरीला गाढवाची गोष्ट सांगितली व म्हणाले—"मुर्खा! तू मला ज्ञानापाखा निघाला होतास, परंतु युधिष्ठिर तावाच्या कुंभारासारखे चुकून तू खरे सांगून टाकलेस.

लबाडी करायला निघाला असतां खरे सांगणाऱ्या त्या युधिष्ठिरासारख्या मूर्ख व्यक्तीला शेवटी दुःखीच व्हावे लागते." मगरीने ती गोष्ट सांगायला आग्रह केला. तेव्हा माकड गोष्ट सांगू लागले.

बोरुकुंभाराची गोष्ट

एकादा एक कुंभार जूप पिऊन झिगून आपल्या घराच्या परसात पळत येऊन बसला तेव्हा एका खोपरावर त्याचे कपाळ

आपटले व मोठी जखम झाली. खूप रक्त वाहले वेळेवर औषधपाणी व झाल्यामुळे जखमेत पू झाला. पुष्कळ दिवसांनंतर जखम भरली, परंतु जखमेच्या जागी मोठा वण राहून गेला.

पुढे काही दिवसांनी तो कुंभार राही त्या प्रदेशात दुष्काळ पडला. म्हणून आपले गाव सोडून कुंभाराळा वूरच्या गावी एक राजाच्या पदरी नोकरीसाठी जावे लागले.

त्या राजाने जखमेचा तो मोठा वण कपाळावर पाहून विचार केला, हा कोणी तरी शूर पराक्रमी असावा. तळहतावर आज घेऊन शत्रूच्या गोटात गिरून युद्ध करायला गेला असणार. म्हणून तळवारीचा वार लागल्याने जी जखम झाली तिचा वण लसणा पाहिजे. याच्या तोंडावर जाणवी दुसरा कोणताही वण दिसत नाही. याला पाहिला तर रणांगणाला कधी याने पाठ दाखविली असेल असे वाटत नाही. हा राजा पदरी राहण्यालायक एक शूर पराक्रमी आहे. म्हणून राजाने कुंभाराळा सैन्यात मोठ्या

वगैरे देऊन त्याचा सत्कार केला.

राजाने कुंभाराच्या बाबतीत जी आपुलकी व आदर दाखविला तो क्षत्रिय-वीरांना आवडला नाही. त्यांच्या मनात हेवाच वाडला. पण कोणी काही बोलून दाखविले नाही. कारण एक तर राजाला राग येईल दुसरे कदाचित् तो खरोखरच कोणी शूर क्षत्रिय असावा असेही त्यांना वाटले.

कुंभाराला आपल्या पदरी नेमल्यावर काही दिवसांनी राजाला शत्रूशी युद्ध करण्याचा प्रसंग आला. त्याने अश्वसैन्य व गजसैन्य तयार करविले व रणांगणावर कोणाकोणाला पाठवायचे त्याची निवड केली. राजाने आपल्या सैन्याची पाहणी करीत असता त्यावेळी कुंभाराला पाहून विचारले—'हे क्षत्रिय वीर पुरुषा! तूच गाव काय रे? कोणत्या जातीचा? तुझ्या कपाळावरचा हा वण कोणत्या युद्धात पडलेल्या जखमेचा?'

भल्लूक मांत्रिक

[५]

[जितेन्द्र राजाने आपल्या देशाच्या दुर्मुख भल्लूक मांत्रिक कानीधर्मी व इतर मोशंभरीवर राज्यघानीच्या विषात निघाला. राजा दुर्मुखाच्या सैनिकांनी त्याला अडविले. नंतर मांत्रिक दुर्मुख राजाकडे गेला आणि त्याने चोड्याच्या अंगांना आपल्या मंडळांने स्पर्श केला जो अस्वल होऊन राजाच्या परशु फिरवीत दुर्मुखाच्या अंगावर घायला. पुढे—]

चोड्याने एकाएकी अस्वल होऊन आपल्या तळापल्या परशुने दुर्मुख राजावर हल्ला केला तेव्हा दुर्मुख क्षणभर चक्क होऊन पहात राहिला. त्यावेळी राजाने अंगरक्षक त्याच्या रक्षणाळा पुढे सरसावले. भल्लूक स्पात असलेल्या चोड्याने त्यांना लाथ मारून बाजूला ढकलले आणि वेगाने दुर्मुख बसला होता तिकडे निघाला. तोपर्यंत दुर्मुख स्वतःला सावरून ओरडला—'अरे, आपले

सैनिक कोठे आहेत? अंगरक्षक कोठे नाहीत झाले? या अस्वलाला अडवा आणि ठार करा.' असे म्हणत दुर्मुख आपल्या आसनावरून खाली उतरून पळाला आणि चटदिशी चोड्यावर जाऊन बसला. त्याच्या पाठीपाठ एक अंगरक्षक देखील दुसऱ्या एका चोड्यावर उडी मारून बसला.

अंगरक्षक दुर्मुखाला म्हणाला—'महा-राज या क्षणी आपला येथून पाय काढणेच

हिताचे होईल. आपले सैनिक नदीकाठी तंबूत व खेव्यांत ठावा करीत आहेत. येथली वातमी कळून इकडे यायला त्यांना बराच वेळ लागेल. ते यायच्या जात मांत्रिक या अस्वलाच्या मातीने आपणां सर्वांना लोळवेल."

अंगरक्षक हे सर्व सांगत असता राजा दुर्मुखाचे त्याच्यावर घावून येत अस्वलाला पाहिले आणि घोडघाला टांच मारली. घोडासुद्धा अस्वलाला पाहून विथरला आणि लगामाला झटका देऊन जोराने पळू लागला.

राजा दुर्मुख व त्याचा अंगरक्षक दोघे पर कणालेले पाहून कालीवर्मा विराज

आल्यासारखा मांत्रिकाला म्हणाला—"गुरूवर्य! आतांतील दोघां शासकांपैकी एक तर मृत होतात आणखी आहे व दुसरा निसटला. आपले अस्वल त्याचा मागला तर त्याला वरू शकेल असे नाही मला वाटत."

भल्लूक मांत्रिक दुर्मुखाच्या घोड्या पाठोपाठ पळणाऱ्या अस्वलाकडे पाहून समाधान झाल्यासारखी मान हलवून म्हणाला—"कालीवर्मा! दुर्मुख आतां चांडाळाच्या परबूने मेलला नाही तर तो मी भी पुढे काय करवयाचे त्याचा विचार करू." अंततः दुर्मुखाचा मंत्री व सल्लागार धरधर कापत उभे राहिले त्यांच्याकडे करड्या नजरने पहात भल्लूक मांत्रिक म्हणाला—"काय रे, तरमय तुम्ही आता हे साया नगरावर स्वारीला निघाला आहां ना? की तुम्ही चंद्रशिला पण तुमचे सैन्य वगैरे कोठे आहे?"

त्या प्रश्नाचे उत्तर दुर्मुखाच्या सल्लागारापैकी एकाने घाबऱ्या आवाजात दिले—"आम्ही काय सांगणार? आपण तर सहामांत्रिक आहां. जातांपर्यंत आपल्याला आमचे सैन्य कोठे आहे, हे नक्कीच कळले असणार! परंतु आपण विचारलेतच म्हणून सांगतो. आमचे सैनिक नदीच्या काठी तंबूत व खेव्यांत ठावांनी येत आहेत व

त्याचबरोबर आपली अस्वास्व पाविल्लवून सज्ज करीत आहेत."

ते उत्तर ऐकून भल्लूक मांत्रिक खदखदां हसू लागला. जीवगुप्त चकित होऊन ते सर्व दृश्य पहात उभा होता त्याला मांत्रिक म्हणाला—"काय रे चंद्रशिला नगराच्या मंत्र्या! तू दुर्मुखाचा सल्लागार म्हणाला ते सर्व ऐकलेस ना?"

"होय, सर्व ऐकले. मला हे सर्व दृश्य पाहून असे वाटू लागले आहे मला आतां वेड लागणेच लागले आहे!" जीवगुप्त म्हणाला.

"अस्स! मी व कालीवर्मा हा प्रदेश सोडून हिमालयात व त्याच्या पलीकडे जाण्यापूर्वी आणखी काही धमंढखोरांची धमंढ ठतरून त्यांना वेड लागावे असे आम्हांला वाटते आहे. काय रे महामंत्र्या, मी म्हणतो व बरोबर आहे ना?" भल्लूक मांत्रिक आपला अमिनीवर आपटीत म्हणाला.

"ती आपली मेहेरबानी!" मंत्री जीवगुप्त मान खाली करून म्हणाला. भल्लूक मांत्रिक पुढे काही बोलणार इतक्यात कालीवर्मा एका आमराईकडे पहात म्हणाला—"गुरूवर्य! पुष्कळसे सैनिक माले व तलवारी घेऊन याच वाजूला येत असलेले दिसत

उपसली आणि जवळ उभे असलेल्या जित-केतूच्या सैनिकांना त्याने तयार रहायला सांगितले.

राजा दुर्मुखाचे सल्लागार आतांपर्यंत तसेच धाबरलेल्या अवस्थेतच होते. भल्लूक मांत्रिक त्यांना म्हणाला—"अरे ए! तुमच्यापैकी एक जण त्या सैनिकांकडे जाऊन, तुमच्या राजाची काय दुर्गंत झाली हे त्यांना जाऊन सांगा. त्यांनी मुखपणाने आमच्यावर हात टाकलाच तर मी तुम्हांला वाध आणि त्यांना हरण करून टाकून तुम्हांलाच त्यांच्यावर सोडीन."

"महामांत्रिक करू शकतील हे मी

स्वतःच्या शोळघांनीच नाही का पाहिलेली
की हानी त्या चांडाळांचा एक ~~सैनिक~~
कळत तुमच्या राजाच्या अंगावर कासे
सोडले ते?" जीवगुप्त ने दुर्मुखाच्या सल्ला-
गाराने समजावून सांगितले.

राजा दुर्मुखाच्या मंत्र्यांनी व सल्ला-
गारांनी एकदां परस्परोंकडे पाहिले.
त्यांच्या पैकी एकजण तेथून निघाला
आणि त्यांच्या बाजूला येत असलेल्या
सैनिकांच्या जवळ जाऊन म्हणाला-
"आपले महाराज जिवंत परत येईपर्यंत
आपण या मांत्रिकाबरोबर वितुष्ट होईल
असे काही करतां कामा नये. पातळ आपले
सर्वांचे हिते आहे."

सारखा होऊन आपल्या तुकडीतल्या सुमारे
पन्नास लोकांकडे वळून म्हणाला-"तुम्ही हे
म्हणताहेत ते ऐकलेत ना? परंतु ही सर्व
जादू आहे. ~~आपण~~ सर्व मिळून एकदम
हल्ला केला ~~आणि~~ त्या मांत्रिकाला आणि
त्याच्या साथीवारांना ~~आपण~~ करणे आपल्याला
शक्य नाही का?"

"परंतु तेवढ्या अवधीत तो मांत्रिक
आपल्यापैकी काही जणांना हरण आणि
काही जणांना वाय करून टाकून व
हरणांता वाय घात असलेले पाहून
टाळधा राजवून ~~आपण~~ पाहिल त्याचे काम?
तोमुझा विचार नको का करायला?"
सैनिकांपैकी एकजण पुढे होऊन सर्वांकडे
पहात म्हणाला.

"नायक साहेब! आम्ही महाराज दुर्मुख
यांचे मोठे खातो आहो. तेव्हा वेळ पडल्यास
त्यांच्या रक्षणासाठी प्राणोत्सर्ग करावा
लागला तरी आपण तयार राहिले पाहिजे.
परंतु ~~आपण~~ आपण जे काही ऐकले
त्याप्रमाणे विचार केला तर महाराज
अजून जिवंत असतीलच याची तरी काय
शाश्वती? समजा, त्या भयंकर अस्वलाने
आपल्या परसून महाराजांचा शिरच्छेद
केला असेल तर आपली राजभगती व शौर्य
फुकटच गेल्यासारखे नाही का?" आणि

एका सैनिकाने पुढे होऊन दलनायकाला
समजावून सांगण्याचा ~~प्रयत्न~~ केला.

ते ऐकल्यावर नायकाच्या मनात दुसराच
विचार आला. त्याने एकदां चहुकडे नजर
फिरवून पाहिले व विचार ~~आपण~~ लागला-
'जर हे लोक म्हणतात तसा ~~आपण~~ महा-
राजांचा शिरच्छेद झाला असेल तर आपण
स्वतः गादी ~~आपण~~ ~~आपण~~ का पडू नये?' ~~आपण~~ सैनिकांकडे
वळून म्हणाला-"बरोबर आहे, तुमचे
म्हणणे. तूर्त चंद्रशेखर नगरीवर स्वारी
करण्याऐवजी उद्योगिरीला परत आणून
~~आपण~~ हिताचे होईल."

भल्लूक मांत्रिकाने बाबूलाच असलेल्या
कालीवर्मांकडे वळून शोळघाणे म्हण
करीत म्हणाले-"कालीवर्मा! मी तुला दुर्मुख
राजाच्या सैनिकांचा प्रमुख म्हणून नेमतो.
तुम्हाला तुकडीच्या नायकाला विचारून तर
पहा की तो आपल्या हातातलो तलवार
तुला घायला तयार आहे की नाही?"

कालीवर्मानी लगेच पुढे ~~आपण~~ दल-
नायकाला दरडावून विचारले-"~~आपण~~ आमचे
सुरक्ष्य म्हणाले ते ऐकलेस की नाही?
तेव्हा तु काय तो विचार कर ~~आपण~~
ते उत्तर दे, ~~आपण~~ आपली तलवार मला
घायला किंवा जमिनीवर टाकायला ~~आपण~~
आहेस का?"

दलनायकाने कालीवर्मा व भल्लूक
मांत्रिक दोघांकडे फक्त एकदांच पाहिले.
त्याने तलवार धरली होती खरी, परंतु
~~आपण~~ हात बरघर ~~आपण~~ होता. तो
लानच्या आवाजांत म्हणाला-"मी आपली
तलवार आपल्याला देऊन टाकली तर
दुर्मुख महाराजांविरुद्ध राजद्रोह करायला
~~आपण~~ झाली, असा त्याचा अर्थ होणार!
आपल्यासारख्या थोर शाहण्या माणसांनी
आम्हाला राजद्रोह करण्यास उद्युक्त करणे
घात होईल का?"

"तो गोष्ट शाहणपणाचीच समजली
जाईल. परंतु ~~आपण~~ हे सांग की तुमच्या महा-
राजांची एका कामाला उमटल्याची चिन्हे

दुर्मुख व त्याचा अंगरक्षक जात असलेले दिसले. त्यांचा पाठलाग करीत अस्वल पावत होते. दुर्मुखाचा घोडा पुढे होता. पाठीमागून वळून पाहून रावा दुर्मुख मोठ्याने किंकाळी फोडून आपल्या अंगरक्षकाबरोबर विशा बदलून पळू लागला.

आता ज्ञानकपणे दुर्मुखाचा पाठलाग करीत येणारे अस्वल समोर येताना हत्ती सोडने उचलणार तेवढ्यात अस्वलाच्या रुपात असलेला चांगळ कर्कश ओरडला आणि त्याने परभूचा प्रहार हत्तीच्या भोंबेवर केला. ता मध्येच अर्धवट तुटली व लोंबकळू लागली. हत्ती किचाळत गाने सरकू लागला. परंतु त्याच वेळी अस्वल पाठीवर बटले आणि त्याच्या गंडस्थलावर परभूच्या दांड्याने प्रहार करून ओरडला—“तो दुष्ट दुर्मुख कोठे आहे? त्याचा शिरच्छेद करणार आहे मी!”

मध्यंतरी राजा दुर्मुख जंगलात पुष्कळ दूर निघून गेला होता. त्याला जशी भीती वाटू लागली होती ती अस्वलाबरोबर हत्तीमुद्धा त्याचा पाठलाग करतो आहे. अंगरक्षकाने दुर्मुखाला सावध करीत म्हटले—“महाराज! आपण वाट चुकून आपल्या राज्याच्या हद्दीबाहेर कोठेतरी चाललो आहो, असे भला वाटते आहे.”

तुम्ही एकूण दुर्मुखाला राग आला. तो म्हणाला—“मुर्खा! स्वतःच्या जिवापेक्षा राज्याची हद्द मोठी वाहे का?” असे म्हणत त्याने घोड्याला जोराने एक चावूक ओढला.

तिकडे भल्लूक मांत्रिकाने सैनिकाच्या पाठीवर मंत्रदंडाचा प्रहार केला. तो सैनिक मंत्रदंडाचा होऊन मोठ्याने ओरडला. तेव्हा मांत्रिक त्याला म्हणाला—“मी या सैनिकाच्या पाठीवर जो लेंप लावला होता, तो चिघटवून टाकला. काही हरकत नाही. तुम्ही स्वतःच्या डोळ्यांनी आपल्या राजाला पळून गेला असलेला पाहिलेत ना? मग तुम्हाला काय म्हणायचे आहे?”

मांत्रिकाने दलनायक व त्याच्या सैनिकांना विचारले.

भल्लूक मांत्रिकाच्या शक्तीची आता चांगली ओळख झाली असल्या कारणाने दुर्मुखाचे सर्व सैनिक एक स्वरात म्हणाले—“आपणच सांगावे, आम्ही काय करावे?”

“तरमग तुम्ही सर्व माझ्याबरोबर चंद्रशिला नगरीकडे चला. तिथल्या जितकेतू राजाचे डोके ठिकाणावर आणायचे आहे. तरमग एका, या क्षणापासून तुमचा पुढारी काळीवर्मा आहे.” भल्लूक मांत्रिकाने आज्ञा केली.

त्यानंतर सर्व चंद्रशिला नगरीकडे वळले. त्यावेळी तिकडे दुर्मुख व त्याचा अंगरक्षक ओळखता पळून असलेला

तुम्हां सर्वांना धोक्यात सोडून पळून जाणे तरी एका राजाला शोभते का?” असे म्हणत भल्लूक मांत्रिक दलनायकाच्या बाजूला उभा असलेल्या एका सैनिकाला त्याने स्वतःकडे पाठमोरा उभा करून त्याच्या पाठीला मंत्रदंड स्पर्श करून म्हणाला—“वे, पहा, मी याच्या पाठीवर एक लेंप लावतो आहे. तू व तुम्ही सर्व अनुयायी येऊन पहा, तुमच्या महाराजांची काय दुर्गंत झाली आहे ती.”

दुसऱ्या क्षणाला त्या सैनिकाच्या पोशाखाच्या पाठीकडची बाजू काळी झाली. आश्वासारखे दिसू लागले. त्याच एका जंगलात घोडे भरघाव पळवीत

लुटारुंना पुढारी नागमल्ल याने पाहिले. म्हणाला—“समोरच्या थोड्यावर वसून येणाऱ्याच्या पोशाखावरून असे वाटते आहे की हा कोणी तरी श्रीमंत घराण्यातला असावा. त्याच्या पाठीमागून येणारा त्याचा तोंडवर आपण त्या दोघांना जिवंत धरले तर त्यांची सोडवणूक करून घेणाऱ्या-कडून मोठी रक्कम मिळता येईल.”

त्यावेळी नागमल्लचा एक अनुयायी आपल्या हातातील दोरी हलवीत म्हणाला—“मालक, समोर जाऊन त्यांना जिवंत धरणे सोपं नाही. त्यांच्या हातात तलवारी आहेत. म्हणून दोरीचा फास टाकून त्यांच्यापैकी पुढल्याला धरणे बरोबर नाही होणार?”

“वाह्या! तू तर फारच चांगली मुक्ती मुत्तविलीस. पहा, ते दकडचे तोंडे. तर मग तू फास टाकून पुढे येणाऱ्याच्या कंबरेली फास बसेल असा पकड आणि त्याला बर ओढून ये. दुसऱ्याला आम्ही दोघे पाहून घेऊ.”

राजा दुर्मुख व त्याच्या अंगरक्षक दोघांना कल्पचाच नव्हती की त्यांच्यावर कोणते संकट ओढवणार आहे. त्यांना वाटत होते की मल्लूक मांत्रिकाने सोडलेले फक्त अस्वलच त्यांच्या अंगावर येत आहे व तेवढ्याच धोका त्यांच्या जिवाला आहे. म्हणून दोघे त्या अस्वलापासून जितके दूर पळता येईल तितके दूर पळण्याचा फिकीरीत होते.

दुर्मुख त्या थोड्यावर वसून लुटेरे होते त्या आराखालून लागला तेव्हा नागमल्लच्या अनुयायाने आपला त्यांच्यावर फेकला आणि फास कंबरेली कडून काढून त्याने त्याला ओढून घेतले. सगळा होता म्हणून पुढे निघून गेला. दुर्मुखाला कल्पनादेखील नव्हती की त्याच्या नवे संकट त्याला कोडून येत होते. त्याच वेळी नागमल्ल त्याचा एक साथीदार आपापल्या तलवारी उपसून त्याच्यावर थोड्यासमोर उड्या टाकून उभे राहिले. (कमच.)

पाप्याची पुण्याई

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो त्याच्या गैला, प्रेत खांध्यावर काढून आणि नेहमीप्रमाणे मोन होऊन स्मशानाच्या विघने निघाला. तेव्हा प्रताप बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! काहीतरी महापातक करून मिळावी म्हणून इतके करीत आहेस का? कारण पापमुक्ती मिळावी म्हणून मागे शंभू असेच करून काढ करीत होता. तुला त्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष वेऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

शंभू हा एका कोटघाघीशाचा मुलगा होता. त्या वारल्यावर पैशाने जो काही भोगविलास भोगणे आहे तो सर्व त्याने अनुभवला. सुखोपभोग घेण्यासाठी सर्व पापे केली. त्याने जे केलेले असे अनीतीचे काम उरलेच नव्हते. अशातच देवा

घर्माची भीती न वाळगता शंभूने सर्व आयुष्य घालविले खरे, परंतु सार्धव्य येऊ लागले तसे त्याला आपल्या मत आयुष्या-बद्दल दुःख वाटू लागले. तो विचार करू लागला की अगदी दीन दरिद्रीसुद्धा त्याला शक्य होईल तेवढे पुण्य कार्य करून परलोकाला सुखप्राप्तीसाठी प्रयत्न करतो. परंतु आपण सर्व आयुष्य, सर्व साधनसंपत्ती आपण असून ही फुकट घालविले आणि एकदेखील पुण्यकार्य केले नाही. तो पश्चात्ताप जाणवत आगला.

जाणून जीवनात एकदम पालट होऊ लागला. भोगविलासापासून त्याचे मन विटले. उरलेले आयुष्य दानधर्म करण्यात घालवायचे त्याने ठरविले. शंभू म्हणजे महापापी असे समजणारी सर्व गावकरी

संडळी त्याच्यात हा बदल झालेला पाहून चकित झाली. त्याला दान धर्म व देवकार्य करीत असलेला पाहून लोक त्याला देवमाणूस मानू लागले. त्याच्या हातून दान घेणारे शरीर शोकदेखील आवश्यक करू लागले. परंतु त्याच्या मुलांना मात्र शंभूचे हे काम मुळीच पसंत पडले नाही. त्याच्या बायकोला व मुलांना त्याला बुद्धिभ्रम तर झाला नाही असे वाटू लागले. त्यांना वाटे तो आपण दानधर्म करीत राहला तर वरातली सर्व संपत्ती तर जाईलच शेवटी राहते घरसुद्धा जाईल. म्हणून मुलांनी वाटे कळवून आपण धरला. शंभूने त्या गोष्टीस नकार दिला नाही. पापमुक्ती हवी असेल तर ती

स्वतःच्या मिळालेल्या दान करूनच मिळविली पाहिजे. असे त्याला वाटू लागले.

त्याने आपल्या इस्तेदीचे दान करून त्याचा म्हणून जो वाटा होता तो सर्व दानधर्म करण्यात खर्च करून टाकला. शेवटी राहते घरसुद्धा विकून टाकले, नंतर उरलेले आयुष्य तीर्थ यात्रा करीत घाळविण्याचे ठरवून तो पळत निघाला.

तो अरम्यमार्गे जात असता एक ब्रह्मराक्षस त्याची अडवून म्हणाला—“तू कोणीतरी चांगला देवमाणूस दिसतो आहेस. माझ्यावर थोडी दान करशील का?”

शंभू त्या ब्रह्मराक्षसाला पाहून थोडा-देखील भ्याला नाही. त्याने विचारले—“काय, काय म्हणालास?”

“मी आपल्या आयुष्यात अनेक पाप-कर्म केली, म्हणून ब्रह्मराक्षस झालो. तुम्ही आपली पुण्याई दान करून मला पापमुक्ती द्यावी.” तो ब्रह्मराक्षस म्हणाला.

“करतो, मी तुझ्या इच्छेप्रमाणे तुझ्या मनासारखे करतो.” असे शंभूने अक्षरेच्या जीवनात जे पुण्य संपादन केले होते त्या ब्रह्मराक्षसाला दान केले.

परंतु ब्रह्मराक्षसाचे रूप गालटले नाही. तो हताश होऊन म्हणाला—“तू पुण्याई कमावली तरी होतीस का दान करायला?”

परंतु तेवढ्यात आकाशातून एक दिव्य विमान उतरले. ब्रह्मराक्षस वसायला निघाला. परंतु सारख्याने ब्रह्मराक्षसाला

बाजूला बसविले. विमानात बांबूला बसविले. ब्रह्मराक्षस पहात राहिला. विमान आकाशात उडता उडता अदृश्य झाले.

मेथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला- "राजा, शंभूने आपले सवस्व दानधर्म करण्यात सचं केले असूनही त्याला पुण्यप्राप्ती कशी काय झाली नाही? त्याने केलेल्या सर्व पापांपासून मुक्ती मिळण्यापुरता दानधर्म केला नव्हता का? किंवा त्याने स्वार्थ बुद्धीने दानधर्म केला म्हणून? त्याहून आश्चर्य म्हणजे ब्रह्मराक्षसाला मुक्ती मिळाली नाही आणि शंभू स्वतः स्वर्गलोकी गेला. या सर्व शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तु दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोवपाची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर जोळ लागतील."

विजयादित्य म्हणाला-"शंभूला पुण्यप्राप्ती झाली नाही असा विचार करणेच मुळात चूक. शार्वत्या पूर्वीच्या जीवनाचढल पर्यास्ताप करू लागला त्या क्षणापासून

त्याने पुष्कळ पुण्य संपादन केले. त्याच्या मनातल्या कोणत्याही कोपन्यात स्वार्थ उरला नाही. तसे नसते तर त्याने त्याच्या बायकापोरांच्या वाट्याची इस्टेट मुढा खणून पुण्य संपादन करण्यासाठी सचं केली असती. याहून वास्त महत्वाचा पुरावा म्हणजे, त्याच्या सारखीच शपकर्म करून ब्रह्मराक्षसाचा जन्म ज्याला मिळाला होता त्याला पापमुक्त करण्यासाठी कमानलेली पुण्याई लागू करायला तो तयार झाला. परंतु ब्रह्मराक्षसात स्वार्थबुद्धी राहून गेली होती. तो दुसऱ्याच्या पुण्याईवर स्वतःची मुक्ती करून घ्यायला तयार होता. म्हणून त्याची इच्छापूर्ण न होता तो ब्रह्मराक्षसच राहला. या उलट सिलमात्र स्वार्थ न राहल्यामुळे शंभूसाठी देवांनी विमान पाठविले, त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काही नाही."

जवातन्हेने राजाचे मोन नंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित.)

विधिलिखित घडलेच नाही!

मणिपूरचा ब्रह्मराक्षस ब्रह्मेन याचा ज्योतिषशास्त्रावर फार विश्वास होता. त्याने शेजारच्या राज्यावर स्वारी करायचे ठरवून ज्योतिष्याला भविष्य वर्तवण्यास सांगितले.

ज्योतिष्याने राजाची जन्मकुंडली पाहिली व म्हणाला-"महाराज! या कुंडलीत आपली महदना चापली नाही. कदाकदा पराभवची भयने आहेत."

राजाने कोणासा ते कळविले नाही व कोठेही स्वारीवर गेला नाही.

एक वर्ष मोटले. मंत्राने ब्रह्मराक्षस ज्योतिष्याने ब्रह्मेन याचा भविष्याची आठवण करून दिली व म्हणाला-"महाराज, आपण ज्योतिष्यावर बघी विश्वास करू नका. गेल्या वर्षीत आपला महदना पराभव होईल व भविष्य ज्योतिष्याने वर्तवले होते. परंतु आपण मुद्दम केले नाही आणि पराभवही झाला नाही.

तेव्हापासून ब्रह्मराक्षस ज्योतिषशास्त्रावरचा विश्वास उडाला.

नुसता गोंधळ

विद्यावती आळशी नव्हती, परंतु तिला कोणतेही काम करायलाचे झाले की ती गोंधळून जाई. तिला वाटे की तिला एक डोंगरच ज्वळण्या लागणार.

तिच्या नवरा राजाच्या पदरी नोकरी पारीत असे. सगळी कामावर जाई. रात्रीच परत येई. गल्याबरोबर तो आपल्या शेजारपानाच्या घरी गेल्या मारायला निघून जाई. ती आली म्हणजे सर्वांना गेल्या वर वाटे. ती आली म्हणजे सर्वे तिला 'वसा हो, काय गर्दी आहे' म्हणत आणि बासहाने बसवून घेत.

"कसं म्हणता हो? ते येतील त्याच्या आधी संपाक नको का करायला?" असे सागून तिच्या डोक्यावर जणूकाही फार मोठे काम घेऊन पडल्याचा आणून ती चोल.

"संपाक हो? तुम्ही दोघेही को? असं वाई तिला पाटीभर भाजी एकदा चढणी देई तरी नवरा मायच्या आधी जळण तर तो शर्य होईल का, असं तिला वाटे आणि नवरा आला तो त्याच्या मदतीने तिचे काम पुरे होई.

कोणी तिला मदतीला बोलाविले की म्हणजे—"अहो आज त्याचे कपडे धुवायचे आहेत हो! म्हणून किंवा अजून मांडी-मुढा धासली नाहीत म्हणून सारे सर्वांना तिच्या त्वभावाची चांगली ओळख झाली असल्याने कोणी तिला मदतीला बोलवीत नसे की तिच्या मदतीला जात नसे.

विद्यावतीला दोन दोघांची कामे झाली होती व त्या धासरी नांदत होत्या. विद्यावतीच्या नवऱ्याचे बहिणीवर फार प्रेम होते. दोघांना भुडमुगाचे दाणे आणि

गावी त्या दोन वस्तू मिळत नसत.

विद्यावतीचा नवरा बहिणीसाठी एक डबा भरून घालून एक डबाभर घेऊन आला आणि बायकोला म्हणाला— "माझ्या बहिणी येणार आहेत मायच्या आत तु या नांदत आणि मा भाताच्या लाह्या करून त्या मात्यावर तुझ्या कायानुपणाची प्रशंसा व आमची बहिनी किती मायची आहे. म्हणतील. नुसती असतेम काम तरी कर."

विद्यावतीने हुंकार देता धरा, परंतु कपडे मोठे कामाचे बोट डायपावर पडल्यासारखे तिला त्या कामाच्या गोष्ट तिला गोंधळून जायला पुरतो. कोणाच्या घरी येऊ ती म्हण— "माझ्या भणदा येणार हो. माझा निवहावयाच्या भाऊन ठेवायच्या आहेत. डबाभर भाताच्या लाह्या करा. वयाच्या आतून ती कोणाला कवी करीत नसे म्हणून मदतीला जायला उक्ताह दोघांविला नाही.

दररोज हे काम आज सुद्धा करावयाचे आहे असा ती विचार करी व कामाला हात घालण्या ऐवजी केवळ काम आहे हा असा विचार करून हिमंत ठारून बसे.

"केवळ काम वाई! सुद्धा नवरा होऊन जाईल म्हणा!" विचार करी आणि गेल्या मारायला शेजारी पाजारी निघून जाई. परंतु स्वस्थपणे काढ ही नसे सर्वांना मागत सुट की गणदा येणार आहेत व केवळी कामे पडलेली आहेत!

नणदा पायला आणखी बाळदहा दिवसच उरल आहेत असा विचार करून विद्यावतीने कोणाच्या घरी बसायला जायचे बंद केले. विचारीच्या डोक्यावर केवळी कामे घेऊन पडली आहेत, म्हणून सर्व मैत्रिणी तिच्यावर कीव करीत काही जणींना ती आली म्हणजे वेळ जायला बरे जात असे.

म्हणून त्या तिला बोलवायला जात. परंतु विद्यावती कामाच्या गर्दीत आहे असे दाखवून त्यांना अंगणमनूनच निरोप देई.

एके दिवशी दुपारी एक गरुडी आला. गल्लीतल्या सर्व बायका गंमत पहायला घाबल्या, परंतु विद्यावती वाजुला फिरकलीसुद्धा नाही. "अहो, माझ्या नणदा याच्या आहेत तर, पुष्कळ कामे आहेत." ती म्हणाली.

त्याच प्रमाणे कमळीहून एक कामार आला किंवा कांचीपुराहून कोणी रेशमी लुगडी घेऊन आला तरी त्याच्याशी सोळायला किंवा भाव करायला सुद्धा विद्यावती घराबाहेर येत नव्हती. "नणदा शेंणार आहेत आणि एका क्षणभराची ही पुरसत नाही हो" असे सांगून सर्वांना पाठवून देई. नणदा बऱ्याच डोईजड पाहिजेत तर असे सर्वांना वाटे. तिच्या नणदा कशा आहेत, पाहिले पाहिजे वाई, असा विचार करून त्या केव्हा येतात याची त्या वाट पहात होत्या.

त्या विद्यावतीशी कसे बोलतात, कशा वागतात पाहण्यासाठी गल्लीतल्या सर्व बायका विद्यावतीच्या घरी येत्या. पहिल्याने डोकावून पाहून व नंतर घरात जाऊन व तिथले दृश्य पाहून थक्क झाल्या.

विद्या नणदांपैकी एक शेंगा सोलीत बसली होती दुसरी माह्या भाजीत बसली होती. विद्यावती इकडून तिकडे घटीने हिडत होती.

गंमत पहायला आलेल्या बायकांपैकी एक म्हणाली "वाई वाई! इतके दिवस हो वाई एवढ्याच करता का घर होक्यावर येत होतो आणि घराच्या बाहेर सुद्धा परली नाही."

"कामाचं नाव काढलं की माझे हातपाय गोठून जातात वाई! म्हणून मी घरच्या बाहेर पडले नाही" विद्यावती म्हणाली.

"बायको यद्दिसी म्हणजे नुसता गोघळ हो!" नणदा सर्व ऐकल्यावर म्हणाल्या आणि हंसू लागल्या.

कर्ज फेड

एकदा शिवुने बाजारात बसले विकत घेण्यासाठी अकूकटून देहा बराह कर्ज मागून घेतले. ती बकरी गेल्यावर शिवु सोकरन येतो. म्हणून शिवुने कर्ज फेडण्याचे टाळावेच ठरविले. कर्ज मागायला तेव्हा जेव्हा अकूकटून देहा तेव्हा तेव्हाची बायको 'परात नाहीत हो,' म्हणून सांगे.

शिवुच्या पराभमोर मगू रडात असे. त्याने शिवुला धमकावले, "कायरे परात राहून बायको करवी परात नसक्याचे भागतांस काय? मी अकूकला सांगतो बघ!" शिवुने त्याला एक बराह देऊन त्याने अकूकटून देहा गेले. परंतु तेवढ्यावर मगूचे सोड बंद जाल नाही. ती विद्यावती तेव्हा अकूकटून देहा बराह घेत गेल्या.

एके दिवशी अकूकटून देहा शिवुची वाट पडली तेव्हा शिवु अकूकला म्हणाला-"मी सोकरन तुझे कर्ज फेडतो बाबा!"

"तुम्हीने बसून बसून दे, मी तेका आणवी घायला!" अकूक म्हणाला.

कुचकामाचा मंत्री

एका मूर्ख राजाच्या दरबारात दोन मंत्री होते. **भंजन** हा समजूतदार **शाहाणा** होता. **भंजन** **महामूर्ख** होता. भंजन त्याच्या सारखाच मूर्ख होता म्हणून राजा नेहमी त्याच्याच सल्ल्याप्रमाणे **त्यामुळे** प्रजला अनंक प्रकारचे **कष्ट** सहन करावे लागत. **दोघांच्या** मुठ होणाऱ्या नासातून कसे मुक्त व्हायचे हा प्रश्न मदा सर्वासमोर उभा असे.

चाणाक्ष नावाच्या एका तरुणाला एक उपाय सुचला. त्याने त्याला, राजकन्येशी त्याचा विवाह झाल्याचे स्वप्न पडल असल्याचे सांगायला सुरवात केली. ती बातमी राजाच्या कानावर पोचली. राजाने चाणाक्षला बोलावून विचारले—“कायरे, राजकन्येशी तुझे लग्न झाले असल्याचं तुला स्वप्न पडलं म्हणं? तू सर्वांना सांगत सुटला आहेत?”

“होय, दोन्ही गोष्टी खऱ्या आहेत! मला स्वप्न पडलं हो गोष्ट खरी आणि मी ती गोष्ट सर्वांना सांगितली ही गोष्ट ही खरी. याच्या स्वप्नात **होऊ** देऊ नका **महाराज** नाही **राजाचा** जावई होणे मोठीच गोष्ट नव्ह का?” चाणाक्ष म्हणाला. राजाने आपल्या दोघां मध्यांना सल्ला विचारला.

“महाराज, त्याला, राजकन्येशी त्याचा विवाह झाला असल्याचं स्वप्न पडलं त्यात काही चुक नाही. परंतु त्याने ती गोष्ट सर्वांना सांगत नुटणं हो गोष्ट दंड करण्यालायक आहे!” रंजन म्हणाला.

“एका सामान्य माणसाने राजकन्येशी विवाह करणे म्हणजे राजद्रोह आहे! याला फांसीची शिक्षाच दिली पाहिजे!” भंजनने सल्ला दिला. जेथे चाणाक्षची चौकशी करण्यासाठी जाहीर सभा झाली. मृत्हाची

चौकशी झाली. **राजा** **मोठी** **सभा** **अवकाश**. चाणाक्षने जाहीरपणे कबुली दिली **स्वप्नात** त्याचे लग्न राजकन्येशी झाले असल्याची गोष्ट खरी आहे. ते ऐकल्यावर राजा **बोरडून** म्हणाला—“काय रे, स्वप्नात राजकन्येशी विवाह करायला तू निघालास, तुझे वें घाडस?”

“महाराजानी मला क्षमा करावी! मात माझी चुक काहीच नाही. राजकन्येने जोडे घुसायची कायकीही माझी नाही, हे मला कळते महाराज! मी ‘नको नको’ म्हणून फिलीदा विनयिले तरी तिकडे दुर्लक्ष करून **राजाच्या** राज्याचे अधिपती भल्लूकयर्मा यांनी माझा **राजकन्येचा** विवाह समारंभ उरकून घेतला! आता मी तरी काय करू महाराज? **सांगाले!** चाणाक्ष म्हणाला.

ते ऐकून राजा संतप्तपून म्हणाला—“त्या भल्लूकयर्माची तरकी चढलेली दिसते आहे. ती उत्तरविणीच पाहिजे. रंजन मंत्री, काय वाटलं तुम्हांला?”

“महाराज, अहो ते स्वप्नच होते नाही का? विनयकारण **राजासो** वेर करून घेण्यात राज्याचं हित नाही. महाराजांच्या भोरडाला कळक लावणाऱ्या या चाणाक्षाला आपण काहीतरी शिक्षा करावी, एवढे केले की पुरे.” रंजन म्हणाला.

“भंजन मंत्री, या चाणाक्षीन आपण काय करावं?” राजाने विचारले.

“महाराज, या भल्लूकयर्मा जगा केली तर **भितरा**, कापुल्य म्हणतील! त्याचं होकं **भंजन** म्हणाला.

राजा सेनापतीकडे, वळून म्हणाला—“सेनापती, ताबडतोब सैन्याला सज्ज व्हायला आज्ञा करा आणि राजपुरोहिताला विचारून स्वारीसाठी चांगल्यामा मुहूर्त सांगायला सांगा. सर्व गोष्टी लोकर संपन्न झाल्या पाहिजेत!”

चाणाक्ष मध्येच म्हणाला—“महाराज, **माझ्या** स्वप्नाची गोष्ट पुरी पुर्ती ऐकली नाहीत. भल्लूकयर्माने माझं लग्न

कसं लावून दिलं, वाटलं आपल्याला? तो पहिल्याने आपल्या राज्यावर ~~आपल्या~~ चालून आला. या रंजन व भंजन मंत्र्यांच्या समोरच आपला वध केला. तेव्हा आपल्यावरच्या पूर्ण विश्वासामुळे रंजन मंत्री म्हणाला- 'देवासारखे आमचे महाराजच गेले, तर मी जिवंत राहून तरी काय करणार?' असा विचार ~~रंजन~~ रंजन मंत्रीवर्मांनी आत्महत्या करून घेतली."

■ ऐकून राजाने आतंदाणे रंजन मंत्र्याला आलिप्त करून विचारले- "त्या वेळी भंजन मंत्री काय करीत होते?"

चाणाक्ष बोलले गुपीत म्हणाला- "सर्व प्रजा ~~आपल्या~~ विरहाने दुःखी होऊन राहत असता भंजन मंत्रीवर्य मी शरण मागतां आपल्या चरणाजवळ म्हणत भल्लूकवर्मांच्या पायां पडले. भल्लूकवर्माने त्यांना आपला मंत्री ~~रंजन~~ घेतले. भंजन मंत्रीवर्य भल्लूकवर्मांचा जयजयकार ~~जग~~ जगले.

राजाचे बोलले आणखी लाल झाले. म्हणाला- "इतका विश्वासघातकी आहे का

होता की त्याने आपल्या राज्यावर ~~आपल्या~~ चालून आला? "

"शिव शिव!" रंजन मंत्री म्हणाला. "तुम्हाला काय वाटत रंजन मंत्री?" राजाने विचारले संवर्णप्रमाणे

राजाच्या मुखपणाची चांगली ओळख असल्या कारणाने भंजन मंत्री यरयार कापत म्हणाला- "महाराज! कीव करावी, दया करावी महाराज! जिवंत सोडलात तर आपल्या अनुजल कोठेतरी दूर निघून जाईल, सुखाने आमुष्य घालवीन."

भजनाने त्याच दिवशी राज्यावाहेर पळायन केले. तो राज्यसभेतून निघून गेला त्या दिवशीच राजाने रंजनमंत्र्याला विचारले- "या चाणाक्षाला काहीतरी चांगलंस इनाम ~~म्हणतो~~ म्हणतो आहे!"

"वदनामी व्हायची ती आलीच आहे, पाच्यापरीच राजकन्येचा विवाह करून द्यावा!" रंजनमंत्री म्हणाला. त्यावेळी तो हुतभता दणवीत चाणाक्षकडे पहात होता

स्वकीय-परकीय

एका गावी एक मोठ्याने आणि एक मोठ्याने भग्नां दोन दुकाने शेजारीशेजारी होती. एकदा सीनार आपल्या जखाना हातोटीने सोन्यावर टोकीत गेला सोन्याचा एक रुप सोन्याच्या दुकानात जाऊन पडला

तो रुप जेथे पडला, त्याच्या शेजारीच एक सोन्याचा रुप पडला होता. तो सोन्याच्या दुकानात म्हणाला- "काय रे छोटे तू आपण दुकान सोडून ~~म्हणतो~~ इमाचे का आलास?"

"काय सांगू रे दादा? मला निघाऱ्यात धावून खूप तपवून दौवतात! ते असल्या मोठ्यामुळे इमाचे ठेवून ~~म्हणतो~~ आणखी कष्टदायक हे वाटले की मार बसतो तो आपल्या स्वकीय सजातीपाकडून नसून इतरातून एका जातीच्या कडून." सोन्याचा रुप म्हणाला

"मला जे ~~म्हणतो~~ सहन करावे लागत आहेत ते ~~म्हणतो~~ चाणाक्षाला दौवत दाखवीत नाही. त्या निघताना धावत तापवितार आणि मारही लागू कमी व्हायच्या आधीच दणाचे धाव पाहत दणाचा रुप ~~म्हणतो~~. त्याच इतरांच्या जातीच्यापाकडून पडले ~~म्हणतो~~ तरी मी सहन केले असते; परंतु ~~म्हणतो~~ माझ्याशी दौड करतो." सोन्याचा रुप म्हणाला.

कीर्तिवर्माच्या मनात सर्व जग जिंकण्याची महत्त्वकांक्षा होती. राजाचे मन पावटणे आपल्याला शक्य नाही, हे ओळखून प्रधानाने राजाला सावध करून मुचविले—“आपले कुलगुरू राजर्षीचा सल्ला घ्यावा, हे वर होईल.”

कीर्तिवर्माने कुलगुरूच्या जाऊन आपल्या निश्चयाची गोष्ट सांगितली.

कुलगुरू म्हणाले—“राजा, आपल्या क्रोधाला जिंकू शकलास तर नक्कीच सर्व जग जिंकू शकशील, क्रोधावर प्रथम मित्रत्व आणि यत्ना-घेढायला ये. जग कसे जिंकायचे मी तेव्हा सांगेन.”

एका पंधरवड्यानंतर कीर्तिवर्मा पुन्हा कुलगुरूच्या म्हणाला—“गुरुवर्य! मी क्रोधावर मित्रविला आहे. आता जग जिंकायचा मार्ग दाखवा!”

“राजा, क्रोध जिंकणे तुला शक्य नाही हे ओळखून मी तुला तसे सांगितले होते. वास्तविक जगाला जिंकण्याचा मार्ग मला मुळाव माहीत नाही.” कुलगुरू म्हणाले.

कीर्तिवर्माने संतापून तलवार उपसली म्हणाला—“माझ्याशी धट्टा करतां?”

“धाद, राजा! म्हणजे तू क्रोधाला जिंकू शकला नाहीस, जगाला जिंकणे शक्य होईल का?” कुलगुरू म्हणाले.

दशावतार

परमात्मा विष्णूचे चेंऊन सृष्टी, नष्ट करतो. सृष्टी जगाची सृष्टी करतो; विष्णू होऊन पोषण करतो आणि शत्रू होऊन नष्ट करतो आणि नवी सृष्टी होण्यास तशी रती सृष्टीपासून कम पावू. विष्णू मनुन मधून अवतार घेतो. एकदा प्रलय आला आणि सर्व जग बुडाले तेव्हा विष्णूने चेंऊन धनुला, वृक्षर्षीना आणि इतर प्राण्यांना दिव्यासाठी ते असले होते ती नाव विष्णूच्याच शिबरावर पोचली केली मनुने गनुष्य प्राण्यांची पुन्हा सृष्टी केमी.

एका दशसालांनी चेंऊन मेऊन समुद्रगत उपवन तेव्हा यत्ना-वताराने त्या मनुने ते वेद मनुला आणून दिले.

मंदारपर्वताची रवी राजन आणि सप-
राज वानुषीची दोरी कन्न जमुत-
प्राप्तीसाठी देव व दानवांनी समुद्रमंथन
केले तेव्हा मंदारपर्वत उचलून बुडून
आला तेव्हा विष्णूने कूर्मवतार घेतला
ता ~~आला~~ पाठीवर ऐवला व
बुडू दिला नाही

विष्णूने ~~आला~~ देवता नाही परंतु तो
घोर दानो होता कोणो काहीही
भागितले तरी ~~आसे~~ विष्णूने वामन
रूपे घेतून बघीबघल मॉन पावले ~~आला~~
भागितधी वनीने दिली वामनाने
एक पावसाने पृथ्वी व्यापिली. ~~दुसऱ्या~~
पावसाने ~~आला~~ ~~आला~~ व तिसऱ्या
पावसाने देवायला रागा नमूहती म्हणून
बळीय नमूहकार पाडून देवरा
त्याला पावसात पावताने दिते

आणखी एकदा तिरुपादा नावाच्या
राक्षसाने पृथ्वीला गुंडाळले आणि
समुद्राल कुडकिले. तेव्हा विष्णूने वराह
~~आला~~ धारण करून त्या राक्षसाचा
नाश केला आणि भद्रेचीचा उद्धार केला.

एकादा अतिशयाना त्याच्या पराक्रमाना
~~आला~~ ~~आला~~ व पृथ्वीमनीना त्या
देव जागले तेव्हा विष्णूने परशु-
~~आला~~ धारण करून
अयिगुमार रूपे अतिशयाना नाश
केला.

तिरुपादाचा धाकटा ~~आला~~ तिरुपाद
हा विष्णूचा जेव करी परंतु त्याचा
मलग प्रन्हाद पोर विष्णूभक्त होता.
विष्णू हा सर्वच्याही बाहेरचे प्रन्हाद
~~आला~~ ने छोटे बाहेर हे वगदिरायाती
तिरुपादकणिपुने एक खास तोडला.
त्या खावानून विष्णूने नगमिह रूपे
प्रगट करून तिरुपादकणिपुचा वध

नामने रामाने वचता घेतला आणि
अदभुतपुण्य म्हणून जाणुष्य घालविजे
त्याने पितृप्रेम, भ्रातृप्रेम धाव्या
बादलेबरोबर एक भादने राजा
म्हणून प्रसिद्धी मिळविवी तो परा-
क्रमही होता

त्यानंतर विष्णूने कृष्णावतार घेऊन असत्याचा पराजय करीत असत्याचा बंध प्रत्यक्ष दत्तचित्रा त्याने वर्जुनाला माणितमेजीत घेतला पुढे सर्वाना मार्गदर्शन करू लागली.

विष्णूने कृष्ण रूपे अवतार धारण केले. य प्रत्येका मूर्तीचा भाग दाखवून अंतर्भावना उपदेश केला. पीयूषास श्री पुष्पे मोगाची नक्षत्रांती कशी सहज करावयाची हे कृष्णाचे दाखविले.

मानवातीस शैशविक वृत्ती ब्रह्मण्य नष्ट नाही नाही. विष्णूने दत्तचित्रा भवता घेऊन मानवातीस दुष्ट प्रकृतीचे निर्मूलन करून पृथ्वीवर आदर्श जीवन चित्र केले.

राज्याचे क्षेमकुशल

सूर्यवंश नायाचा राजा काशीचा राजा होता. त्याला मन्मथराज नाही नव्हते. परंतु ईश्वरकृपेने त्याने विद्वानांनी एक मुलगी द्याली राजाने तिला वाढविले मुलगी सोठी शास्त्री तिचे लग्न करणे आवश्यक होते राजाच्या तातेवाड्यात किचक सरदार मदली होती त्याच्या गरण्यातल्या तिघांनी राजकन्याला मागणी त्या तिघांची नावे भद्रवंश अजयकुमार, विजयकुमार व सुषेरेकुमार अशी होती राजकन्याचे नाव हनवती होते.

सूर्यवंश तिघांना भेटायला आल्याच नव्हताला- "तुम्ही एक वर्षभर देशातून दसन राज्याच्या हिताच्या दृष्टीने जीवित नरी विद्या शिकू- या. राजाची विद्या मला सर्वोत्तम वाढल त्याच्याची मां हयवतीचे लग्न करून घेईन."

तिघे निरनिराळ्या मागणी तीन दिशाना देशातून करून एका वर्षात परत आले. राजाने तिघांची उत्तरण्याची व्यवस्था ज्ञान निरनिराळ्या जागी त्या तिघांना एकेकठ्याने बोलावून त्यांनी कोणाच्या विद्येत श्राविय संधादन घेतले ते विचारले.

महणाला- "मी एक अद्भुत मंत्र शिकून आलो आहे त्या मंत्राचा मला भूकप होतो शत्रूने कधी स्वारी कोणो तर शत्रूचा भाषा करणे शक्य होईल."

"गरज भागल्यावर भूकप थांबविण्यासाठी मंत्र परत काय घ्यायचा?" राजाने विचारले अजयचे तोंड उतरले कारण त्याच्या जवळ उत्तरच नव्हते.

विजयकुट्टा एक अद्भुत मंत्र शिकून आल्याचे सांगितले त्या मंत्राच्या बळाने अनिष्टाची हत्या घेत, म्हण, "महाना प्रत्ययान्ता पुर येता.

"तो मंत्र परत ज्यायचा झाला तर?" राजाने विचारले, तेव्हा विजयने ते त्याला माहीत नसल्याचे सांगितले.

मुधीरने कोणतीही अपूर्व विद्या संपादन केली नव्हती परंतु ती एका गोष्टीची चांगली माहिती काढून घेऊन आला होता. राजाने विचारता तो म्हणाला-"महाराजांच्या राज्यव्यवस्थेत कोणकोणते दोष आहेत, हे मी प्रजा आपसात आळत असता टिपून घेतले आहे. राज्यात सुल व शांतता नांदाची बासाळी हे दोष प्रथम दूर केले पाहिजेत" याचा सल्ला आहे."

ते एका राजा संतापला आणि त्याने मुधीरला तुझ्या टाकाले. नंतर त्याने अजय व विजय दोघांना बोलवून घेतले म्हणाला-"तुम्ही शिकून आला आहा ती विद्या खरोखरच अद्भुत आहे, पण त्यात नाही. तुमच्या पैकी एकाची निवड संपवली करील." असे सांगून त्याने त्या दोघांना स्वतः बरोबर दाऊ प्यायला बोलाविले.

अजय व विजय दोघे मऊन पडले. त्या दाऊत विष कालवलेले होते. मंत्री ते सर्व पहात होता म्हणाला-"महाराज, हे केवढे धोर कुन्य केलेत?"

राज्याचे उत्थापन व हित होईल अशी एखादी विद्या शिकून याघला या दोघांना सांगितले होते तर हे दोघे हिरण्याक्ष व हिरण्यकशिपूंपेक्षाही जगला तापदायक होईल अशी विद्या शिकून आले. याचा काटा काढून टाकला त्याने म्हणाला-"हे हित होईल."

हे दतर कोणत्याही कुतीने होणार नाही.

त्याने मुधीरला कंटेतून सांगितले व त्याला म्हणाला-"तू म्हणाल्यास अरोक्ष आहे. माझ्या राज्यव्यवस्थेत अनेक दोष आहेत. राज्यव्यवस्था कशी सुधारावी हे शिकून आलास यावरून तूच राज्यव्यवस्था करण्यास योग्य आहेत. मी तुझ्याकीच रुचवतीचे नमन करून देतो."

त्यानंतर रुपवती मुधीरचा लग्न सभारंभ पाटामाटाने आला.

प्रेमात लबाडी

राम व श्याम दोघे मित्र होते. दोघांची मिळकत समानच होती तरी श्यामला जे सभाधान होते ते रामला नव्हत. एकदा श्यामने रामला दहा रुपये देऊन आपल्याजवळ ठेव म्हणून सांगितले.

एक वर्ष सोडल्यावर त्याचा पंगावी गरज भासली म्हणून श्यामने रामला त्याचे पैसे परत वापरा सांगितले. श्यामने पैसे दिले तेव्हा श्यामने साक्षीदार नव्हते हे सांगून राम म्हणाला-"तू मला पैसे केल्या दिलेस. मला वाटते नाही कुन! कोणो साक्षीदार तर बोलावून घेऊन दे."

रामच्या मनाने तो पैसे ओढवून श्यामने वाचण्यास फिर्दा केला. पाटमाने रामला बोलवून म्हणाला-"श्यामने पैसे दिलेच नाहीत छोट बोकलो आहे."

"श्यामने तुमचा पैसा दिले तेव्हा बांमजण होते ते पहायला." यादील म्हणाला

राम आपल्यानकित म्हणाला-"महाराज म्हणता हो! श्यामलादून पैसे घेतले आहे. तेच एक मजरी पडता." आणि गांधीबागे त्याची लबाडी बाहुर झाली.

आईचे हृदय

कांतूला व तिच्या नवऱ्याला संकासीला या म्हणून तिच्या बहिणांनी निरोप पाठविला. कातूच्या नवऱ्याला ओंकिराची कामे फार होती म्हणून त्याला जाणे जमले नाही. म्हणून ती कांतूला म्हणाला—“मला खेणे जमणार नाही. तू एकटीच जाऊन ये. तुझ्या दुसऱ्या बहिणी येतील, सर्वांना घर वाटेज.” म्हणून कांतू लग्न झाल्यानंतर चार वर्षांनी एकटीच माहेरी निघाली.

कातूचा पती सदाशिव गरीब होता. कांतूच्या सर्व मोठ्या बहिणी श्रीमंत घराण्यात पडल्या होत्या. लग्न झाल्यानंतर अगदी पहिल्यानेच ती माहेरी जात होती, म्हणून तिने बडिलांसाठी एक धोतर जोडी व आईसाठी एक ~~हस्त~~ विकत घेतला.

ती माहेरी पोचल्यावर आईने पुढे येऊन तिला मागेने पोटाची धरले नाही. ~~हस्त~~ एवढेच म्हणाली—“ये, आत्ताच आलीस

होय?” आणि ~~हस्त~~ कामकाज लागली. तिच्या मोठ्या बहिणी आईच्या चारी-चाजूला ~~हस्त~~ त्याच्या गावातल्या गमतीजमती तिला सांगत होत्या. त्यांनी कांतूला पाहून विचारले—“काम ग कातू? आमच्या नेहण्यांनी प्राप्ती काही वाडविली का ग? की तुला उपाशी ठेवताहेत?” आणि हसू लागल्या.

कातूला ने एकूण जीव द्यावासा वाटला. परंतु हसण्याचा आव आपून त्यांना उत्तर देऊन हातपाय धुतले आणि घरात येऊन बसली. आपले माहेर! याचा एवढा अभिमान वाळगून मी माळे, बगदी चूक केली.

सर्व जेवायला बसले तेव्हा मोठ्या बहिणी निःसंकोचपणे जाडू वगेरे पक्वान्ने भागून हसत खिदळत खूप खाल होत्या. परंतु कांतूला तेवढा मोकळेपणा वाटला नाही. तिने मागितले नाही, एक तऱ्हेस हेच बरे

बहिणींना मात्र आयुह कर करून वाढतांना म्हटले की “तुला नाही का वाढणार का ग?” आणि कांतूला येऊन विचार—पुसही केणी नाही.

रात्री मोठ्या बहिणींना झोपायला खाटांवर अंघरणी घातली, परंतु कातू आपला पदर पसलून ~~हस्त~~ रात्रभर पडून राहिली.

भोगीच्या दिवशी सर्वांची नहाणी झाली व त्यानंतर कांतूने विचार केला उरलेल्या राठयाच्या फैलाने आपण न्हाऊन घ्यावे आणि न्हाऊन घेतले.

नंतर तिने बडिलांसाठी आपलेली धोतर जोडी फावून इतर सर्वजण पहायला नव्हते

तेव्हा बडिलांना म्हणाली—“बाबा, हे मी तुमच्यासाठी आणले आहे.” आणि त्यांना दिके.

कातूच्या बडिलांनी जास्त काही चोकशी करत ती धोतरजोडी घेतली. दोनोवर टाकून म्हणाले—“इतर सर्वजण जेवायला बसल्या आहेत वाटतं, तूमुझा ~~हस्त~~ जेव.” म्हणत बाहेर निघून गेले.

कातू निराश होऊन दोरीवरच्या धोतरा-कडे पहात असता तिकाडे तिची आई आली. तिच्यासाठी आणलेला खण तिला द्यावा ~~हस्त~~ ती विचार करीत असता कांतूच्या आईच्या हातात तिला रेशमी साडी विसळी. कातूच्या आईने आपली पेटी उघडून तीत ती साडी नीट घडी करून ठेवली.

"आई, हा भी तुझ्यासाठी आणला आहे म!" म्हणत कातून बरोबर आणलेला खण आईच्या हातात दिला. आईने तो घेतला व मुलीकडे मायेने एकदा पाहिले खुडा नाही व दोरीवर पडेल असा टाकला. तिने आणून दिलेला खण आईने परटिणीला आणि वडिलांसाठी आणलेले भोतर आणखी कोणासाठी देतांना कातून पाहिले.

त्या घरात आपण पूर्णपणे परके आहे, असे कातूला वाटले. तिला तेथे राहणे असह्य झाले आणि संकांतीच्या दुसऱ्याने दिवशी आईघडिलांवा व मोठ्या बहिणीचा निरोप घेऊन ती आपल्या सासरी निघाली.

आपल्या पतीला भेटताना तिचा दुःखा-श्रेण वाढला. तिने रडत-रडत तिला माहेरी जो अपमान सहन करावा लागला तो सांगितला.

सदाशिवने विषय समजावून सांगून तिने बरोबर आणलेले बोंबके सोडले. त्यात कातूच्या कपड्यांच्या साली

बरोबर एक निघारी घाली. तिने तिहिलेला मजकूर असा होता.

"कान्. माझे आई! मला समा कर! मेली चार वर्षे पीक चांगले न निघाल्याने प्राप्ती फार कमी झाली. तुझ्या मोठ्या बहिणी त्याच्या नवऱ्यांना व सासरच्यांना काही कळविल्याबिवाय आमचा सर्व सचें भागवीन आल्या. तुझ्या बहिणीच्यासारखाच तुला आदर सत्कार आधी केला अगता तर आम्हांला त्यांचा जो आदर आहे तोही जाईल अशी भोती वाटली आम्हांला. न तुझी स्थिती चांगली नसूनही माझ्यासाठी जण आपल्या बावासाठी भोतर आणलेम मावळून तुझे किती मोठे आहे कळत! परंतु तुझ्या बहिणीचं मन राखण्यासाठी ते कापड कोणाकोणासाठी टाकल्याचं केले. त्या गेल्यावर त्यांनी ते आम्हांला परत आणून दिलं. तुम्ही जेथे असाल मुलासमाधानाने रहा."

-सुखी सौ. आई

चोर सापडला

रुद्रपूरचे महाराज यांची वायको रूपमती हिच्याजवळ एक अत्यंत सुंदर अशी गुलाबी रंगाची एक मोठ्याची माळ होती. ती नेहमी झोपते तो कातून आपल्या बहीच्या साली ठेवून देत असे. तो हार तिला फारच आवडे.

जयपाल फार मोठा भाग्यशाली होता त्याची वायको स्वर्णपण्यवती होती. त्यांचा मुलगा शक्तिपाल दहा वर्षांचा होता तो मुद्दा रूपवान होता. आपल्या राजा-बडल फार अभिमान वाटे. राज्यात सर्वदा तुलजांशी नांदत असे.

एकदा जयपाल आपल्या लव्याजम्यासह राणीला बरोबर घेऊन शिकारीला गेला. त्या दिवशी आपत्काळाला सुस्वात झाली. दुपारपर्यंत शिकार फार उत्तम झाली. पण ऐन दुपारच्या वेळी सर्व चित्रांती घेत असतां एकाएकी फार मोठे तुफान आले.

शिकारीसाठी म्हणून बरोबर आणलेले हत्ती व घोडे आयरणे अवस्थे झाले. राजा ज्या रथात होता तो रथ एका झाडाखाला लागल्याने त्याचे एक चांगे मोडले. जयपाल जगेच एका घोड्यावर बसला. घोडा बियगला व फुटेल तिकडे पळू लागला. एका झाडाची कांदी आली वाकलेली होती तिच्यावर बोंबे आपटून राजा खाली पडला, परंतु उठून हळूहळू चालत एका ओढ्यापर्यंत गेला. मुसळधार पाऊस पडत असल्याने बोळा लुबुब भरून बहाव होता. चांगले पोहता येत होते, तरी बरेच रक्त वाहून गेल्यामुळे पीण होता. म्हणून तो ओढ्याच्या धारेत बेशुद्धावस्थेत बहात चालला होता.

तो सुद्धीवर आला तेव्हा त्याच्या डोक्याची जखम थोडी दुखत होती. तो काळबन्दी दगडाने बांधलेल्या एका थरात

होता. सामान्य कपडे घातलेली एक सुंदर मुलगी त्याने पाय नेपीत होती.

त्याने होळे उघडलेले पाहून ~~आल्यासारख्या~~ हिमंत धंदाने तिने विचारले—“पुन्हा ~~या~~ जगात आम्हास म्हणावयाचा? गेलं चार दिवस आम्ही तुझ्यासाठी फार काळजीत होतो. आमच्या घाटावर तुला आम्ही पाहिले तेव्हा, तू अगदी शेवटच्या अवस्थेत होतस. आता तू आहेस तो राजधाडा सोनपूर अरण्याचा राजा फकीरा याचा आहे. मी राजवेष्टांची मुलगी आहे. माझे माव मंजरी. तुझे तब्येत चांगली सुधारायला कमीत कमी एक महिना तरी लायेल. माझ्या आज्ञांनी

जा. तुला ~~मला~~ मी तुझ्या सेवेला गजदिवस राहीन. कोणत्या कारणाने नकळत, तुला पाहिले त्या क्षणापासून माझे मन तुलाकडे केले आहेस. म्हणून मी स्वतः तुझी सेवा-शुभूषा करीत आहे. परंतु तू कोण आहेस, हे मला माहीत नाही. तू कोण तुझे नाव काय आहे? असते तर तुझ्या नाते-वाड्यांना कळविलं असते.”

मंजरीचा बाप आता ती परगना-“तुला केहरामुहरा पाहून व तुला गंवावर पाहून तू कोणी कुलीन पराण्यातला दिव्यात आल्या. तू कोण तू आम्हाला बघेल तर तुला तुझ्या परो गोपते करे.”

आपली खरी भोळस दिली तर त्याने धोका असे आहे बघल्याने तयपाल म्हणाला—“माया विषमपूरचे एक व्यापारी आहेस. मी एका कामानिमित्त मात प्रगना आढेत ~~हा~~ हा प्रसंग गुजरला.”

ता म्हणाला ते सर्व त्याचा स्वतः साजरा. मंजरी त्याच्या सेवेत जास्त लक्ष पालवली. तिने केलेल्या सेवेबद्दल त्याचे हृदय कृतज्ञतेच्या भावनेने भरून गेले. तिच्या या कृतज्ञानावर मुक्त अहायचे हे त्याला कळता. आपण येथून पळून जायच लागत नव मंजरी एकटीच आजल्याला मदत करील. तिचे त्याच्यावर अगार प्रेम जडले अथवाच अनेक

दाखल त्याला स्पष्ट दिसत होते. म्हणून त्याने पळून जायचे ठरविले तर मंजरीच्या-मूळ त्याला स्वरः घोरमात पडण्याची भीती वाटत होती. परंतु मंजरीला हुरफट नसेल तर तिच्या बरोबर रुद्रपूरच्या नेता येंईल त्याच्या क्षायाची विवाहास, सर्व परिस्थितीचा विचार करून त्याची विरोध करणार नाही.

जयपाल त्याची प्रकृती जाणून घ्याय-त्यावर मंजरीला म्हणाला—“माझं जीवन निराळ्या प्रकारचे आहे. तुमच्या येथील जीवनात कायम राहणे मला शक्य नाही. मी मृत पश्चिम मला तुझ्या मंजरीची गरज आहे. मी निपून गेल्यावर सर्व तुझी निदा करतील. तुला कशी शिक्षा करतील त्याची स्वयंसेवा करायची आहे.”

“~~माझा~~ वचन करतील. परंतु ती शिक्षा मी मानवाने सहन करीन. मी तुझ्यावर प्रेम केले. तू आपल्या ठोकाबरोबर सुखी व्हावे, हे मलाही वाटते.” मंजरी म्हणाली.

“मी माणूसच आहे, पण नाही. तुझं जसं माझ्यावर प्रेम आहे ~~माझा~~ माझ तुझ्यावर आहे. माझ्या परवानगीने आम्हाच्या देशात ~~माझा~~ माझ्याबरोबर मोठ्या नायकांच्या परवानगीने ~~आमच्या~~ आमच्या पद्धतीने तुझ्याशी लग्न करीन. तुला काही हरकत आहे का मंजरी?” जयपालने तिला विचारले.

मंजरी आनंदाने कवक झाली. एके दिवशी काळोख्या रात्री दोघ निघाली. पुष्कळ दिवस प्रवास करीत दोघ

गहपूरला येऊन पोचली. म्हणाली-
"इतके दिवस मी तुला सांगितले नाही
त्याबद्दल मी क्षमा कर, मंजरी मी रघूपूरचा
राजा आहे."

"मी ते माहीत नसल्याने काही चुक
केली असेल तर मला त्याबद्दल क्षमा करा."
मंजरी म्हणाली.

रूपमतीला आवडले नाही तरी तिने
परवानगी दिल्यावर जयपाल व मंजरीचा
विवाह झाला.

मंजरी सध्या कुटुंबात कसं रहायचं हे
लौकट्य शिकली. ती सर्वांशी प्रेमाने वागे.
राजकुमार शक्तिपाल हा तिला आईसारखा
मानू लागला व ती त्याला स्वतःच्या

मुलगीप्रमाणे मानू लागली. जयपाल व
मंजरीचा आदर राजवाड्यात व अंतःपुरात
वाढत चाललेला पाहून रूपमतीच्या मनात
ईर्ष्यामयी पेटू लागला. एक दिवशी सकाळी
ती जागी झाली तेव्हा तिची मोत्यांची
माळ खोलीतून काढून नली. तिने
ओरडा सुरू केला तो बारीक मंजरीवर
लावण्याच्या हेतूनेच तिने तो डाव टाकला
होता.

राणी सारकारांशी मोत्यांची माळ
हरवल्याचे फळताच पाहारेकरी घाबरून
गेले. परंतु मंजरी म्हणाली-"मी घोराला
पकडले. मी अंगलातून जाले नाही का?
आम्हाला कित्येक मंत्र येतात. घोराला
पकडण्यापूर्वी मी आजच आपल्या मंत्रबळाचे
प्रदर्शन करते. सर्वांनी राजवाड्याच्या
दिवाणखान्यात येऊ."

त्या दिवशी संध्याकाळी तिने आपल्या
पतीला ती काय करणार आहे सांगितले.
दुपारनंतर दिवाणखान्यात लोकांची गर्दी
जमली. मंजरी डोळ्यांवर एक चट्टी बांधून
आली. राजासमोर एक मोठ्या टेबलावर
अनेक वस्तू ठेवलेल्या होत्या-लहान मोठ्या
पंचवीस एक असतील. मंजरीने सांगितल्या-
प्रमाणे राजाच्या कुटुंबातील एकाने पुढे
येऊन एकेका वस्तूला हात लावला?
कोंबडीचं अंडं, छत्री की पेला?"

मंजरी म्हणाली-"पेला!" उत्तर बरो-
बर होते.

बाणजी एकदा विचारले-"मंजरी, हात
लावलेली वस्तू कोणती? पक्षा, मिश्या,
पेला, अंडं ग्लास, दात की मेणवती...
बाण ?"

"मेणवती!" मंजरी म्हणाली. ते
बरोबर होते.

प्रशांतने मंजरी बरोबर उत्तर देत
गेली सर्व तिचे आश्चर्य पाहून नवित
झाले.

"इतक्या संध्याकाळपर्यंत बोरी गेलेली
मोत्यांची माळ सापडली नाही तर मी
बोर पकडून देईन. म्हणजेच मला मागले मंत्र
माहीत आहेत" मंजरी म्हणाली.

त्या दिवशी संध्याकाळी रूपमती मंजरी-
कडे पाहण्यास गेली व म्हणाली-"आपल्या
पतीची शपथ घेऊन, मी सांगले की मोष्ट
तु कोणाला सांगणार नाहीस असे कबूल
केलेस तर मी तुला ती मोष्ट सांगेन."

"मी घेते शपथ, सांग काय ते!"
मंजरी म्हणाली.

"मला क्षमा कर, मीच बोर आहे.
तुझा हवा वाढून तुझ्यावर चोरीचा आळ
वाधा, यासाठी मी हे केले. भक्ता भागी
चूक कळली. तुझ्यासारख्या थोर मनाच्या
बाईचा मी मत्सर करण्यात मूर्खपणाच
केला." रूपमती म्हणाली. दोघांनी परस्प-
र मिठी मारली व परस्परांवर प्रेमाचा
वर्षाव केला.

मंजरीने जाणू केलेल्यात जुबी कोठे
होती? कोणी कोणत्याही धस्तूला
लावला की राजा वस्तूची नावे घेऊन
आल्या वस्तूच्या नावाचा उल्लेख करण्यापूर्वी
एका कोळ्याचा वस्तूचे घ्यायचे.
मंजरी व राजा दोघांनी परस्परांशी बोलून
ठरविले होते, त्याप्रमाणे राजाने 'पेला'
म्हणण्यापूर्वी 'छत्री' म्हटलं... मेणवती...
म्हणण्यापूर्वी 'दात' म्हटलं.

आपली मोत्यांची माळ सापडल्याचे
रूपमतीने जाहीर केले.

भेटवस्तू

चिंतामणी स्वतः कविता पुस्तक खर्च करी, परंतु इतर कोणासाठी प्रचं करण्याची वेळ आली की त्याचा जीव जाई मुख्य करून कोणा नातेवाइकाच्या घरी काही शुभकार्याचे निमंत्रण आले की तो किती जवळचा नातेवाईक असला तरी काही तरी अहेर करावा किंवा एखादी भेट वस्तू द्यावी लागेल म्हणून चिंतामणी स्वतः जाल नसे. बायकोला व मुलाना फक्त पाठवून देई.

“चिंतामणी नाही आला?” म्हणून कोणी विचारले की त्याची बायको म्हणे- “काही तरी भेटवस्तू आणायला गेले आहेत. इतक्यात येतीलच!”

कायें तंपले तरी त्याने तोंड पहायला मिळत नसे.

त्याची बायको म्हणे- “त्याच हे नेहमी असंच!” असं म्हणं आणि कदाळा

आल्याचं योग मुलांसह जेवण करी उरकून आणि पत्नीसाठी वापून घरी निघून आत बसे.

सर्व असात्याचे मुवांजा वांगले मज्हीत होते. म्हणून सर्व प्रत्यक्षपणे किंवा परोक्षपणे चिंतामणीची मदत करण्यास तयारच चुकत नसत.

एकदा चिंतामणीच्या अण्डी जीवदत्त-कंठूरय मित्राच्या मुलीचे लग्न होते. आता चिंतामणीला शुटका मिळणे शक्यच नव्हतं बायको व मुलाना पाठवून मागणे शक्य नव्हते, कारण कोणा नातेवाइकाकडे लगेत नव्हते.

“माझा मित्र दोन दिवस तसे आधी मदतीला म्हणतो आहे. लग्नाच्या आधी नाहीं तर निदान लग्नाच्या वेळी तरी गेलेच पाहिजे, गेली नाही तर बर होणार नाही, परंतु काहीतरी अहेर करावा लागणार.

कायें बायको व मुलांसह जेवण करी उरकून आणि पत्नीसाठी वापून घरी निघून आत बसे.

त्यात काय हो! रिकाम्या पेटीला रंगीत कागद गुंडाळून ती नेऊन दिली झालं, नाही का? लग्नाच्या घाईमदीं तो कोणी काय दिलं, कोणाला कळणार? तुम्हां काहीतरी दिव्यत एवढच सर्वांच्या लक्षात येईल.” बायको म्हणाली.

तो मुल्ला चिंतामणीला पसंत पडला. लग्नाला निघताना त्याने एका कागदाच्या खोक्यात झाडाचा पाला कोबळा व त्याच्या मध्ये एक मोठे भोग्याचे फूल ओंजून खोक्याला रंगीत कागद गुंडाळला आणि मोठ्या धाटाने आपल्या मित्राच्या मुलीच्या लग्नाला गेला.

परंतु चिंतामणीच्या बायकीला वाटलं होतं तसं झालं नाही. कसो कोणत्याही लग्नाला न जाणारा चिंतामणी या लग्न समारंभाला एक भेटवस्तू घेऊन गेलेला पाहून सर्वांची नजर त्याने बरोबर आणल्या होती. कारण चिंतामणी काही भेट देणार ही एक अद्भुत गोष्ट होती.

लग्नविधी आटोपल्यावर सर्व मंडळी जेवायला बसली. एक मोठं ओंझं उतरल्या-सारखा चिंतामणी एका पानावर बसला. त्यावेळी त्याला लागवाळ्या बासाशिवाम दुसरं काही मुबत नव्हते.

चिंतामणी बसला होता त्या पंक्तीत बसलेला एक मित्र चार जणांना ऐकू

जाईल इतक्या मोठ्याने व्यंग्योक्ती करीत म्हणाला—“चितामणी इतकी चांगली भेट देणार आहे हे माहीत असते तर मी आपल्या मुलीचे लग्न केव्हाच केले असते!”

चितामणी त्याच वेळी लाडू फोडीत होता. ते ऐकून त्याच्या मनात ‘चरं झालं म्हणजे याने आपण अगलेली भेट उघडून पाहिली आहे की काय? कोणीतरी थोवाडीत मारल्यासारखे चितामणीला झालं. हा सल्ला द्याकोने होता, म्हणून त्याला त्याच्या दायकोचा भयंकर राग आला.

“चितामणीने काय दिलं हो?” दोघांनी कुतूहलबध्द विचारले.

“आणून दाखवितो!” असं म्हणत तो गिऱ पडून गेला. चितामणीने दिलेली पेट्टी घेऊन आला.

चितामणीला तेव्हा उत्तरका, सर्वांसमक्ष आपली चव्हाटघावर आणल्यासारखे त्याला वाटलं. सर्व आपली ‘छी, थु’ करणारे दहा जणांसमोर असा अभिमान

होणार. माहीत असत तर लग्नाला आलोच नसतों।

चितामणीला त्याच्या हातगत जो लाडू होता त्याला कसला तरी घाण वास येत असल्यासारखे वाटलं.

“पत्ता हो, चितामणीने बघून कितो मूल्यवान हिऱ्याची अंगठी भेट म्हणून दिली आहे!” असे म्हणत त्या मित्राने मारुटघासारखी पेट्टीतून एक अंगठी बाहेर काढली.

चितामणीच्या पोटानून एक मोठी फिकाळी धर यण्याच्या वेतात होती, परंतु त्याने दाबून टाकली. ही तर आपल्या हातची अंगठीच! पाला कांबून टेवीत असता बोटातून निसटून पानांवररोवर पेटोत राहून गेली होती तर! त्याच्या तेव्हा झालं नव्हते.

आपलं मोठं नुकसान झालं वा दुःखावररोवर दहाजणांसमोर जाली होणारी आपली मान साठ राहू शकली पाचहल चितामणीला

सुत बोलत होता. परंतु श्रोते मुनी मध्यम अडवून म्हणाले—“आम्ही अस ऐकलं आहे की ब्रह्मा, विष्णू व महेश हे सृष्टीचे कर्ता, धर्ता व हर्ता आहेत. तरी या त्रिधात विष्णूच आहे. असा विष्णू जेव्हा योगनिद्रेत असतो तेव्हा त्याची शक्ती व तेज ही कोठे नातात? अग्निशक्तीला विष्णूपेक्षा जास्त शक्ती कवी काय प्राप्त झाली? नारदासारख्या थोर मुनींच्या म्हणण्याप्रमाणे विष्णू हाच सर्व कार्याला कारण असतो, परंतु तू तर आदिशक्तीच सर्व कार्यांच्या मुळाशी कारणभूत असते असे म्हणतोस. सरं हे स्पष्ट कर.”

सुत त्याचे उत्तर देत म्हणाला—“मुनीनो! नारद वगैरे मुनी आदिशक्तीचा प्रभाव

बरोबर ओळखूच शकले नाहीत, आणि विष्णूलाच सर्व शक्तिमान मानून बसले. प्रमाणे काही लोक शंकराला सर्वात थोर देव मानू लागले. काही लोक सूर्याला तर काही अग्नीला, काही चंद्राला तर काही इंद्रवर्गरेना मानून, किंवा आणखी कोणा-कोणाला मानून भ्रमात पडले आहेत. कोणी काय वाटेल ते प्रमाण सांगो, परंतु सर्व प्रमाणांच्या पलीकडे किंवा थोडे अशी पराशक्ती एकच एक आहे. ती विष्णूत, शंकरात, सूर्यात, वायूत आणि अग्नीत दृष्टिगोचर होते.”

आदिशक्तीच्या रूपेने योग-निद्रेतून जागा होऊन विष्णूने ब्रह्मदेवाला पाहून विचारले—“वत्स! तू तपश्चर्या

समोर उभा रहा, नाहीतर, आमचा दास आहेस हे मान्य कर."

विष्णूने ब्रह्मदेवाला त्याच्या पाठीमागे उभे रहायला खूण फेकी व राक्षसांना म्हणाला—"तुमची मस्ती काढलेली दिसते आहे. मी उतरणार आहे." असे म्हणत विष्णू मुद्दाला सिद्ध झाला.

देवी आकाशातून दृश्य पाहू लागली. विष्णू व राक्षसांचे वृद्ध युद्ध सुरू झाले. सामुद्र जळलेला मधूला दमू लागलेला पाहून कंठभ पुढे त्याने विष्णूशी मरुलमुद्धा करू केले. दोघां राक्षसांशी वृद्ध करीत राहण्यामुळे विष्णू थोडा दमला. करावे सुचेता. राक्षसांना कसे जिकारयचे न्याला.

विष्णू या विचारात असता दोघे राक्षस म्हणाले—"आमच्याशी युद्ध करायला तुम्ही शक्ती पुरेशी नसेल तर तू आमचा दास होऊन आमच्या पायां पड. नाहीतर तुम्हा वध करून नंतर ब्रह्मदेवाचा वध करू."

ते ऐकून विष्णू म्हणाला—"जे दमलेले आहेत, ज्यांनी रणांगणाला पाठ दाखविली आहे, जे म्हालेले आहेत आणि जे युद्ध करीत असतां जमिनीवर कोसळले आहेत त्यांच्याशी दोन हात करायला सिद्ध होणं शूरांचा धर्म नाही. शिवाय तुम्हां दोघे

जाहा व मी तुम्हाला माझ्याभर दम घेऊन पुन्हा युद्ध करतो."

"त्येक. तू दम घे, आम्हीसुद्धा कोडावेळ दम घेतो." दोघे राक्षस म्हणाले

तेव्हां विष्णूला दिव्य दृष्टीने कळले की त्या दोघांनी वर मिळविले आहेत. म्हणून विचार करू लागला, या दोघांना स्वच्छा-मृत्यूचा वर आहे. यांचा माझ्या हातून कसा होणार? असा विचार करून विष्णूने जगदंबेला आळवले—"माते! तुम्हा मदतीशिवाय मी राक्षसांचा संहार करू शकणार नाही. तूच त्यांना मृत्यूचा वर दिला आहेत. तेव्हा यांचा मृत्यू कसा होईल याचा मार्ग तूच सुचव."

विष्णूला नम्रपणे प्रार्थना करतांना पाहून देवी स्मित म्हणाली—"मी राक्षसांवर आपली माया टाकते. तू यांचा पराभव कर."

त्याच वेळी राक्षस विष्णूला ठिणवत म्हणाले—"अरे, तू हिमंत हाकून कां बसला आहेस? पराक्रमी माणसाला जय-पराजय प्राप्त होतासच. तुम्हा हाडी कित्येक राक्षसांना पराभव सहन करावा लागला नव्हता का?"

मधुकंठभाषी

ते ऐकून विष्णूला राग आला. आणि तो राक्षसांवर तुटून पडला. ते रक्त ओकीत

होते आणि विष्णूवर धार पारीत होते. विष्णू देशुद्ध आल्यासारखा झाला. अंगातून रक्तस्राव होत होता. त्या स्थितीत त्याने डोळे उघडून आकाशात देवीला पाहिले.

त्याचवेळी देवीने कामदेवाच्या चाणा-सारक्या तीक्ष्णदृष्टीने राक्षसांना पाहिले. आणि मग काम, ते पुढाची गोष्ट पार विसरून गेले आणि मोहपापात अडकले. तेव्हा विष्णू त्यांना म्हणाला—"मी युद्ध विघेत तुमची बरोबरी करू शकणारा एकही राक्षस पाहिला नाही. तुमचे युद्ध कोशल्य पाहून माझ्या मनाचे समाधान झाले. तुमच्या मनात काही इच्छा असेल तर सांगा, मी पुरी करतो."

देवीच्या माथेने वेहभान विसरून राक्षस शमोडीत विष्णूकडे तुच्छ दुष्टीने पहात म्हणाले—“ओहो, आम्ही तुझ्याजवळ मागणार आणि ॥ वर देणार? छान! तूच माग हवा तो वर, आम्ही तुला देतो.”

लगेच विष्णूने ॥ ॥ मागितला—“तुम्ही जर माझ्याशी युद्ध करण्यात खूब असाल तर माझ्या हाती मरा।”

दीवे राक्षस दचकले. परंतु थोडा विचार करून म्हणाले—“तू जर आपले दिलेले वचन पुरे करणार असशील तर तू आम्हांला वर मागावला सांगितलेली गोष्ट आठवून तू अद्या विस्तीर्ण जाशी ॥ ॥ कर

ते ऐकून विष्णू स्मित करून आपल्या मांड्या पसरवीत म्हणाला—“राक्षस हो ॥ आता!”

राक्षसांनी आपले देह विष्णूच्या मांड्यां-हून मोठे केले दोघांमध्ये चढाओढ सुरू झाली. विष्णूने मांड्या व राक्षसांनी देह दाखवायला सुरवात केली. शेवटी राक्ष-सांच्या देहांहून विष्णूच्या मांड्याच जास्त विस्तीर्ण झाल्या. त्या वेळी विष्णूने आपल्या मुदणाने चक्राचे ॥ ॥ केले. चक्राने येऊन राक्षसांच्या ॥ ॥ कापल्या. त्यांचा मेंदू ॥ ॥ पडला. त्यांचा मोठा उंच रोंगर तयार झाला. तेव्हा पासून भुमीला ‘वेदिनी’ म्हणू लागले आणि माझी शाळ नये असा नियम झाला.

व्यासाची तपश्चर्या

शेषदर कथा ऐकल्यानंतर मुनींनी भूत भुमीला विचारले—“संदर्भाने आम्ही इतर गोष्टी पुष्कळ ऐकल्या. परंतु पुत्रप्राप्तीसाठी व्यासाने तपश्चर्या केली होती, ती गोष्ट तशीच राहून गेली.”

॥ ॥ तूत सांगू लागला.

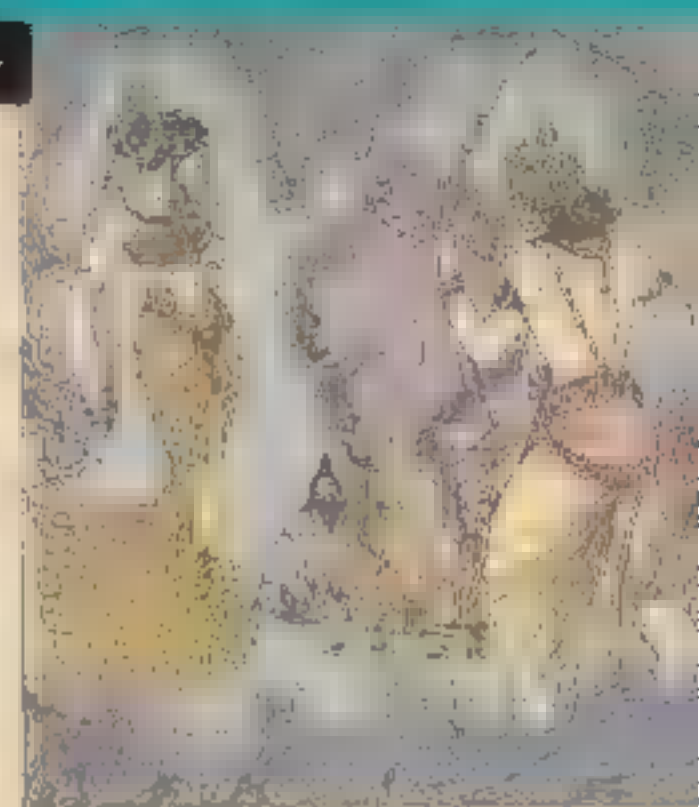
“नारदाने जो भंव सांगितला त्या पन्नाचा ॥ ॥ करीत व्यासाने सुवर्णनिरीवर कणिकार वनात तपश्चर्या सुरू केली. त्याने आदिशक्तीचे स्मरण करून तपश्चर्या करीत

व म्हणाला—“व्यास घोर तपश्चर्या करीत आहे. मोठे संकट येण्याची शंका वाटू लागली आहे. आमचे रक्षण कर!”

इंद्र म्हणाला—“तपश्चर्या करणाराला कष्ट होईल असे काही करता ॥ ॥ नय. तो कोणाचा ॥ ॥ करीत नाही. व्यास पुत्रप्राप्तीसाठी शक्तीसह माझे स्मरण करून तपश्चर्या करतो आहे.” असे इंद्रादि देवांना समजावून सांगून शंकराने व्यासाला शरण ॥ ॥ आणि त्याची ॥ ॥ पूर्ण होईल असा वर दिला. व्यासाने ॥ ॥ निरोप घेतला व आपल्या ॥ ॥ परत आला.

त्याने अरणीच्या सहाय्याने अग्नी तयार केला आणि विचार करू लागला, ॥ ॥ अग्नीसारसार तेजस्वी पुत्र ॥ ॥ ॥ ॥ अशी कोणो स्त्री आहे का? परंतु स्त्री ही सर्वे तऱ्हेची विघ्ने भाषणारी असते! त्याच वेळी व्यासाला ॥ ॥ घृताची दिसली. तिच्या शेजारी कामदेवमुढा दिसला.

कामदेवाचा प्रभाव ॥ ॥ मनावर झाला असूनही ॥ ॥ विचार करू लागला, ही मला फलदायका झाली असावी. हिच्या संगतीत काही काळ सुखोपभोग करून घेण्यात काही तूकतान नाही. परंतु ही आपल्याकडे राहली तर मुनी कदाचित नावे ठेवतील. त्यांनी नावे ठेवली म्हणून

आपले काय जाते, म्हणा! तिचे माझ्यावर प्रेम राहील का? ती मला मुख देईल का? किंवा प्राचीन काळी उर्वशी पुरुरवाला चिरहुतुःखात सोडून गयी तिथून गेली, तशीच ही तर जाणार नाही?

तेव्हा मुनी सुतांला मध्येच मडवून म्हणाले—“हे महामुने, तुम्ही पुरुरवा म्हणालात ती कोण होता?” सुताने पुढील कथा सांगितली.

बुधजन्म

बृहस्पतीच्या बायकोचे नाव तारा होते. ती एक अपरूप गुंदरी होती. ती एकदा चंद्राच्या घरी गेली. चंद्र तिच्या सौंदर्यावर मोहित झाला. तारामुढा चंद्रावर भाळली.

पत्नीला चाईट नजरेने पाहणारा आणि या चौघांपैकी कोणाचीही मैत्री ~~नाही~~ असे हे पंच महापातकी होत. तुला स्वर्ग मिळणे ~~नाही~~ नाही. इतर तुला वड करील."

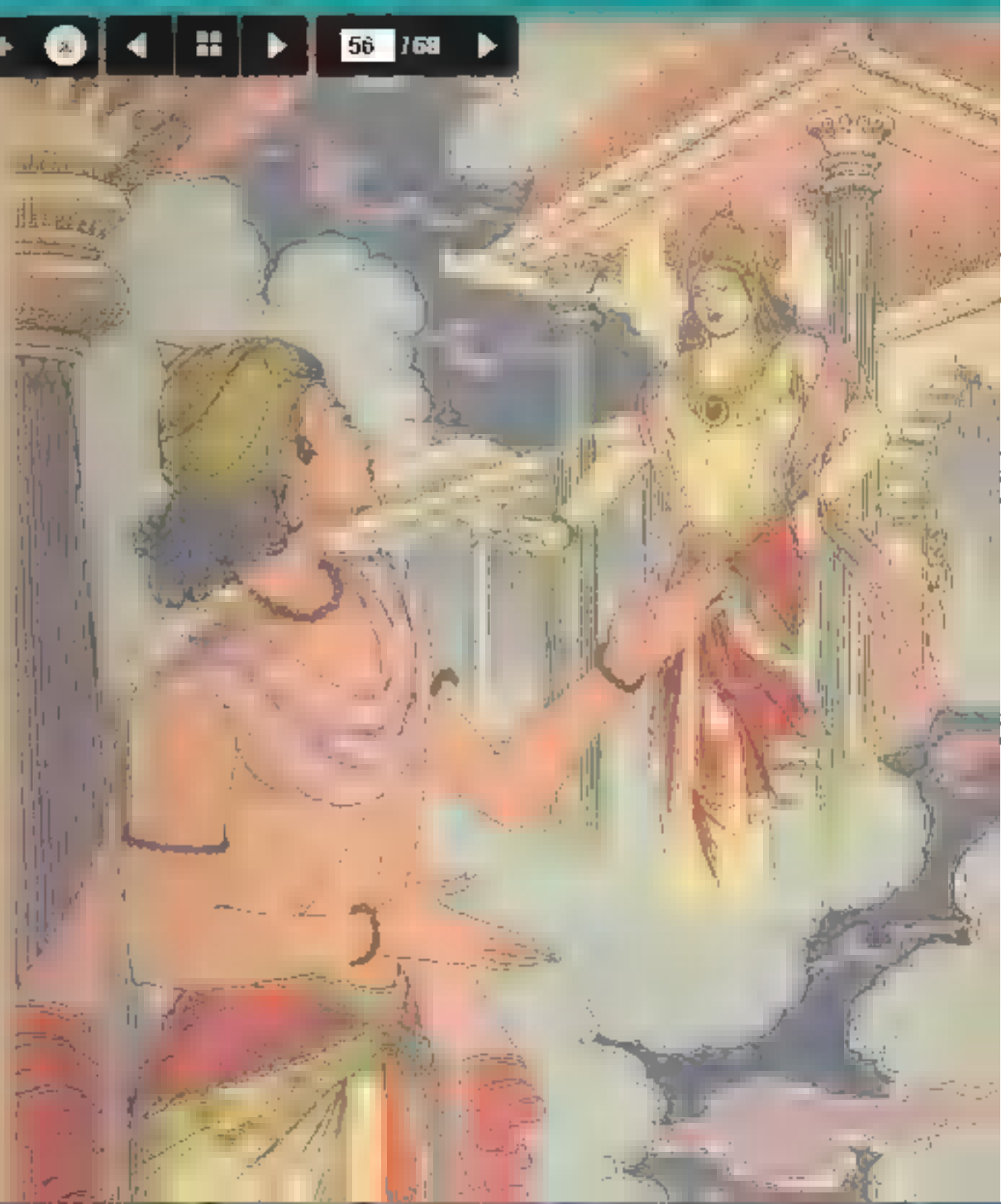
~~तुला~~ देखील रागावला किंवा दुःखी झाला नाही तो शांतपणे म्हणाला— "ब्राह्मणाने राग करणे उचित वाहे का? तारा तर उद्यां परवा येथून आणारच आहे. तो सर्वकाल माझ्याकरोबर राहणार आहे का? या एवढ्यासाठी गोष्टीसाठी तुम्हाला ~~रागावण्याचे~~ किंवा दुःखी होण्याचे कारणच काय?"

म्हणून तारा अरेष दिवस चंद्राच्या घरीच राहिली. तारा बराच काळ परतली नाही तेव्हा बृहस्पतीने आपल्या एका शिष्याला तिच्या बोलावून आणायला पाठविले. परंतु ताराने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करून त्याला परत पाठविले त्यानंतर बृहस्पतीने कित्येकांना ~~पाठविले~~ पाठविले. परंतु निरुपयोग. शेवटी ~~सु~~ सतापून बृहस्पती स्वतःच चंद्राच्या घरी आला. त्याला आलेला पाहून चंद्र हसू लागला.

तेव्हा बृहस्पती चंद्राला वृण बोलला. म्हणाला— "दुष्ट गृहस्था! गृहपती माते-समान आने. ब्राह्मणाचा ~~कर~~ करणारा, कामड्या, मोत्याची चोरी करणारा. गर-

बृहस्पती चंद्राच्या ~~प्र~~ प्रपत्नीची उतारे काय देणार? ~~लग्न~~ लग्न घरी परतला, आणि आणखी काही काळ त्याने बायको परत ~~वाट~~ वाट पाहिली परंतु तारा परतली नाही बृहस्पतीला ~~करावे~~ करावे, गुचेना. तो पुन्हा चंद्राच्या घरी गेला. या संपेस पाहारे-कऱ्यांनी त्याला घरात पाऊल टाकू दिले नाही. तेव्हा बृहस्पती मोठ्याने ओरडून म्हणाला— "अरे दुष्टा! तू ~~काय~~ काय सेंळबडोवा मांडला आहेस? मला माझ्या बायकोला भेटू देत नाहीस का? माझे बायको तुझ्याकडे राहू लागली आणि मी दूर गप्प बसून पहात राहू काय? मी तुला बाप देतो."

ते ऐकून चंद्र म्हणाला— "तुम्ही वारंवार आपल्या बायकोचे नाव ~~आ~~ आता घेता

आह्वां? मीठ्यांची सर्व कक्षणे असलेली ही सुंदरी तारा तुमच्या सारख्या वरिष्ठ गृहस्थाच्या घरी राहण्या लायक आहे का? तुम्हाला बायकोच हवी असेल तर योग्य निवड करून तिच्याशी लग्न करून घ्या आणि सुखी व्हा. तुम्ही सर्व शास्त्रांचा अभ्यास केला आहे, परंतु ~~काही~~ उपयोग? तुम्हाला एवढेसुद्धा कळू नये ~~ही~~ की स्त्री तिला ~~काही~~ पछेन त्या पुरुषाबरोबरच संसार करते ~~ही~~ जो तिला ~~काही~~ नाही त्याला सोडून देते. मी ताराला सोडणार नाही. आता तुम्ही आलास तसे चालू लाग. दीर्घायस तुम्ही मला जो भाग द्याल त्याचा ~~काही~~ काही एक परिणाम होणार नाही. तुम्हाला ते माहीत आहेच. काम वाटेला ते करा."

शेवटी बृहस्पती इंद्राकडे गेला. इंद्राने त्याला आदरपूर्वक वगमावला सांगून येण्याचे कारण विचारले.

बृहस्पती म्हणाला—"चंद्राने माझ्या बायकोचे अपहरण केले आहे. मी तिला

आणून मला माझी बायको परत मिळवून द्यावी!"

इंद्र म्हणाला—"गुरुवर्य! आणून काळजी करू नये! मी तिला सोडवून आणून देतो! चंद्राने जर हट्ट केला तर वज्रायुधाने मी त्याचा गर्व परिहार करीन. त्याने हे दोघ काम केले आहे का?" असे सांगून इंद्राने आपल्या एका दूताला सर्व गोष्टी नोंद समजावून सांगून चंद्राकडे पाठविले.

इंद्राचा दूत चंद्राकडे गेला आणि अनेक प्रकारे त्याला समजावून सांगू लागला. उपदेश ~~काही~~ ताराला परत पाठवायला सांगितले. ते ऐकून संतापून ~~काही~~ चंद्र म्हणाला—"मला माहीत आहे की इंद्राने नीतीचे किती पालन केले आहे? ताराचे सङ्गमाधर ~~काही~~ आहे, मी तिला जरी जायला सांगितले तरी ती आपल्या पतीकडे जाईल याची काय खात्री? तू इंद्राला जाऊन सांग की मला प्राणत्याग करावा लागला तरी मी ~~काही~~ आहे, परंतु ताराला सोडणार नाही."

वशिला

वज्रशिरोच्या राजाचा मेहुणा जंग बहादूर फार जमिंदार होता. त्याने एकदा राज्याच्या पुरोहिताच्या मुवाला वडविले त्या मुलाचे नगराच्या कोतवालाकडे राजाच्या मेहुण्या-विष्ट तक्रार तोंडविली. १ कळल्यावर जंग बहादूर आपल्या ~~काही~~ म्हणजे राणीकर गेला ~~ही~~ दाखवायला ~~काही~~ काही लागला म्हणून राणीने कोतवालाला घेऊन आपल्या ~~काही~~ गुन्हा काढून घ्यायला सांगितले.

~~काही~~ म्हणता आता म्हणून ~~काही~~ तम करतो. राणीसरकार!" कोतवाला म्हणाला. राणीने मृग होऊन ~~काही~~ बायला बहादूर इनाम म्हणून देण्यासाठी गळ्यातून हार काढू लागली. तितक्यात पाठोमागून कोणीतरी येऊन ~~काही~~ कठहार तिच्या हातातून हिशकावून घेतला आणि पकून गेला. राणीला भयंकर राग आला. म्हणाली—" ~~काही~~ ~~काही~~ शिष्टा करा, दौतवात!"

नगराची ती गोष्ट ~~काही~~ वगिजेबाज आहे" कोतवाला म्हणाला.

२ ऐकून राणीचे जोरें ठिकठिकाणचे वाते व तिने धाकट्या भावाच्या गुन्हाची चौकशी करून त्याला पाय मिळाले ~~काही~~ कोतवालाला सांगितले, जमिंदार कोतवालाच्या मुलाचे पूढे ~~काही~~ राणीचा हा परत ~~काही~~

लोथी व बहुरूपी

त्या गावाने गुरुनाथ नावाचा एक फार श्रीमंत माणूस होता. परंतु तो मोठा चिककूपण होता.

एकदा त्या गावी एक बहुरूपी संन्याशाचा वेध करून- "भयर्तरी, मिश्रां देही!" गुरुनाथाच्या घरासमोर येऊन उभा राहिला.

गुरुनाथाच्या त्याचा कर्णकटोर काटला. त्याने बाहेर येऊन संन्याशाकडे बघून पाहून विचारले- "तुला काय झाले रे? तू लंगडा आहेस की ओंघला?" असे म्हणत स्थान धरात जाऊन दार बंद केले.

दुसऱ्या दिवशी बहुरूपी आघळा होऊन आला व ओरडू लागला- "ताई, आय-ळ्याला दान करा." आणि गुरुनाथाच्या घरासमोर उभा राहिला.

त्याला पाहून गुरुनाथ संतापून म्हणाला- "कायरे मीक मागायला तू लंगडा लुळा आहेस की मुका आहेस? पुढे!"

तिसऱ्या दिवशी बहुरूपी मुदगाचे मांस काढून दाजवीत आला. गुरुनाथ त्याला म्हणाला- "तुला काय झाले रे?"

बहुरूप्याने उघडून मुका असल्याचे खुणेने सांगितले.

"मुका आहेस का? मग काय झाले? हात पाय मग चांगले आहेत की रे? कायला पेत नाही?" गुरुनाथ म्हणाला आणि दार बंद करून घरात गेला.

दिवशी उवाडल्यावर गुरुनाथाच्या दायकोला संपाकघरात साप दिसला तो पावस राहून ओडीवर येऊन ओरडली- "बगो वाई, साप, नागसाप!"

गुरुनाथ लगेच घरात गेला व मडक्यांच्या बाई फिरत असलेल्या सापाला पाहून "साप, साप!" असा ओरडत बाहेर आला.

इकलपानच लगेच घाबरून व विचार लागले- "साप कोठे आहे? कोणत्या जातीचा साप आहे? रंग काय आहे?" सर्व प्रश्नच करीत राहिले. पण कोणी घरात पाऊलही टाकले नाही. इतक्यात तेथे एक गाऊडी आला. गुरुनाथाला जिवंत जीव आल्यासारखे झाले. तोंडावरचा धाम पुजोत तो गाऊडाला म्हणाला- "अरे ए! संपाक घरात गिरला आहे, त्याला धर आणि आम्हांला वाचव वाचा!"

"नागसाप आहे का? दिसतो आहे का?" गाऊडाने विचारले.

"नाही रे बाबा! दिसत नाही माझ्या नडक्याआड तो कोठेतरी आहे!" गुरुनाथ म्हणाला.

"मग कळिपाच की हो! हा माप मोठा वाईट बागवाग वपे डूक धरून राहतो. एक वार चकला तर धोकाच की हो!" गाऊडी म्हणाला.

"तूच बस म्हणू लागलास तर आमच्या सारक्यांनी काय करायचं रे? मी तुमच्या तपकाराची कड करीन! कालजी करू नकोस!" गुरुनाथ म्हणाला.

संभर कपयाचा भाव ठरवून गाऊडी संपाकघरात गेला व सवे घर लोखून पाहिले, परंतु साप सापडला नाही परंतु गाऊडाने आपली पुगी धाजविल्याबरोबर भित्तीच्या मोक्यातून बाहेर येऊन फडा करून डोंगू गाऊडाने चटविशी त्याची मान धरून

[६५]

॥३॥ आपल्यापासून २,४०,००० रोजी अनारवर आहे काही वैजमिकांच्या मत चंद्र हा सुसोपाय
उपग्रह असून सुमारे ३० वंद दोष सूर्यापेक्षा तपयत्र आहेत. ॥४॥ पृथ्वीसह व चंद्रासह एकत्र मंडळ म्हणता
वेईल तत्त्वमंडल ॥५॥ मंडल कोठेच नाही तत्त्वमंडल परस्परापासून फार दूर असताना सूर्य हे
आपल्याला सर्वात जवळचे तपयत्र पृथ्वी व चंद्र हे सूर्याच्या जालावरूनच उजळून येतात.

तु कित्ती श्रुत्वा न अहोहर अमलदास तर्ही
तुला हाकलून दिलाच पाहिजे ! मागे एक !

एकदा सिंह काळोस पडेथरेंत शिवतर
गोधेरेंत राहिला. परंतु शिकार साधडली

नाही आपल्या मुहेत परत येत असता त्याला वाटत एक कोल्ह्याचे पिल्लू दिसले ते कोवळे पिल्लू पाहून सिद्दाला त्याची कीच आली. त्याला ठार न करता अलगद तोंडात धाऊन सिंह येऊन आला आणि त्याने सिंहणीसमोर त्याला ठेवले.

"मला खायला काही आणले नाहीस का, शिंपकरा?" सिंहणीने सिद्दाला विचारले.

"प्रिये, मला कोल्ह्याच्या या पिल्ल्या-शिंप्याय आणली काही एक शिकार मापडली नाही. हा मुद्दा आपल्यासारखाच मुळे व नस असलेल्या मांसाहारी प्राणी आहे. निवाय कोवळे पिल्लू आहे म्हणून मी आला ठार

कारण त्याला मला- जेवणे आणायला येत असायला तरी स्वोच्छा, निरा धारणा करणाऱ्या लिगाइताला, बाह्याणाच्या, मुलांना, विशेष करून आपल्या आश्रयाचा आलेल्यांना ठार नसू नये, म्हणून मी न आणायला आलेला तुफतीच व्यामली आहेस. म्हणून आपल्या आरोग्यासाठी नू काहीतरी आहार हा पतळीच पाहिजेत. यासाठी नू यांना ठार करून खाऊन टाक. एवढ्या आहारावर आपली भूक ~~आपली~~ उद्या याच्यातून सांगला मोठा प्राणी येऊन येतो." सिंह ~~आपली~~

"कोवळे पिल्लू म्हणून नू पुरव अगून त्याला ठार ~~आपली~~ नाहीस, येव्हा, मी मी जातोत जन्मून आणि आतां एक माता म्हणून म्हणवून आपल पांढ भरण्यासाठी गेल्या ~~आपली~~ ठार करीन?" अगदी मृत्यु-अपमर्शपूर्ण निषिद्ध राम करू नये, कर्तव्यच्युत होऊ नये, असे वास्तवचम आढे म्हणून मी या कोल्ह्याच्या पिल्लाला आपला तिसरा हात मानून आपल्या दुधावर वाडवीन." अस सांगून सिंहणीने कोल्ह्याच्या पिल्लाला भंगावर पाजले.

सिंहणीचे पांढेकडे दुष्ट व्यावसायिक कोल्ह्याचे पिल्लू वसत वसत गेले व पंढे हातपांढ हात पांढे हात पांढे व कोल्ह्याचे पिल्लू पंढेकडे वसत वसत गेले व पंढे हातपांढ हात पांढे हात पांढे

सिंहणीचे पांढेकडे दुष्ट व्यावसायिक कोल्ह्याचे पिल्लू वसत वसत गेले व पंढे हातपांढ हात पांढे हात पांढे

एकदा तिथे अरण्यात हिडत असता त्यांना एक रागटो हत्ती दिसला. ~~आपली~~ पाहतांच सिद्दाले छावे गर्जेना करीत त्याच्या पाठीवर चढून बसले. तेव्हा कोल्ह्याचे पिल्लू त्यांना म्हणाले-"त्याच्या वाटेला जाऊ नका. तो तुमचा हाडवेरी आहे." असे सांगून कोल्ह्याचे पिल्लू सिंह रहात त्या मुहेकडे जोगने पळत गेले

सिद्दाले, छावेदेखील आपल्या सोड्या भावाची नसकळत ~~आपली~~ तिलासाह होऊन हत्तीला सोडून ~~आपली~~ शर तेनापती आपल्या शोभेपराकमाने आपल्या सैन्याला ओस्माहन देऊ शकतो. परंतु तोंच जर

भितरा पळपुटा वसेल तर सैन्य घावरून पळून जाते नाहीका, तसे!

सिद्दाले छावेमुद्दा आपल्या मुहेकडे पळत जाऊन आपल्या वडील भावाचा भितरे-पणा-हत्तीला पाहून तो कसा पळाला, हे हसत सांगू लागले कोल्ह्याला त्याचा भयंकर राग आला. त्याचे डोळे आग वाखडू लागले ओठ 'धरधर' कापू लागले आणि त्याने आपल्या घाकट्या भावडांना खूप सुनावले.

~~आपली~~ त्या कोळण्याचा सिद्दाला छाव्याचा भयंकर राग आला ~~आपली~~ पाहून सिद्दीण कोल्ह्याला म्हणाली-"बाळा रे, त्यांना ~~आपली~~ असे वाळता काय नये. ती तुम्ही घाकटी भावडेच आहेत, नाही का?"

सिंहिणीने गोड शब्दात जे सांगितले ते ऐकून कोल्ह्याला जास्तच राग आला. म्हणाला- "यांच्यापेक्षां शौर्यात, ज्ञानात किंवा रूपारगात कोणत्या वाचतीत लहान आहे, म्हणून हे माझी घट्टा करीत आहेत? मी आपल्या मातृभूमीचाच रक्षण करण्यासाठी यांना आताच्या वातां ठार करणार आहे।"

सिंहिणी हसत अडवीत म्हणाली- "वाचा रे! तू मोठा धूर अगशील, मोठा शिकलेला असणोल, धूप सुंदर असशील, परंतु तुझ्या जातीत लोकां पेलो तो हत्तीसारखा गारु नकणार नाही! म्हणून मी सांगते लक्ष देऊन ऐक. तू जन्माने कोल्ह्या आहेस. तू लहान असतांना तुला पाहून कीव करून मी तुला अंगायर पाजले. माझ्या छावे अजून लहान आहेस, म्हणून तू कोल्ह्या आहेस त्यांनी ओळखले नाही म्हणून तू आताच निघून जा कसा! तू आपल्या कोल्ह्याच्या कळपात रहा.

माझ्या माझ्या चाळा, तुला जाऊ नये पडेल!"

ते ऐकून कोल्ह्या गणभयाने बरबर कापत जो पळाला तो कोल्ह्याच्या एका कळपात जाऊन मिळतला.

रत्नात गोष्ट सांगितली व कुमाराचा म्हणाला- "तू कुमार आहेस हे माझ्या मनातला कळणपूर्वीच निघून जा. नाही तर ते पट्टेपट्टे तुला ठार करतील."

कुमार लगेच तेथून निघून गेला. माकड ही गोष्ट सांगून म्हणाले- "मुली! तू आपल्या बायकोच्या फंदात पडून मिरवीत असयला निघाला हे माझ का? परंतु एका गोष्टीत एका ग्राहणाची बायको एका मुर्खाच्या फंदात पडून आपल्या सर्व मातृभूमींना सोडून आपलं अर्धे आयुष्य तिच्याबरोबर घालविलेल्या नवऱ्याचा बंध करायला निघाली होती, तशी तुम्ही बायको वागली वसती."

"कोणती गोष्ट ती?" सगरीने विचारतो. माकडाने ती गोष्ट सांगितली.

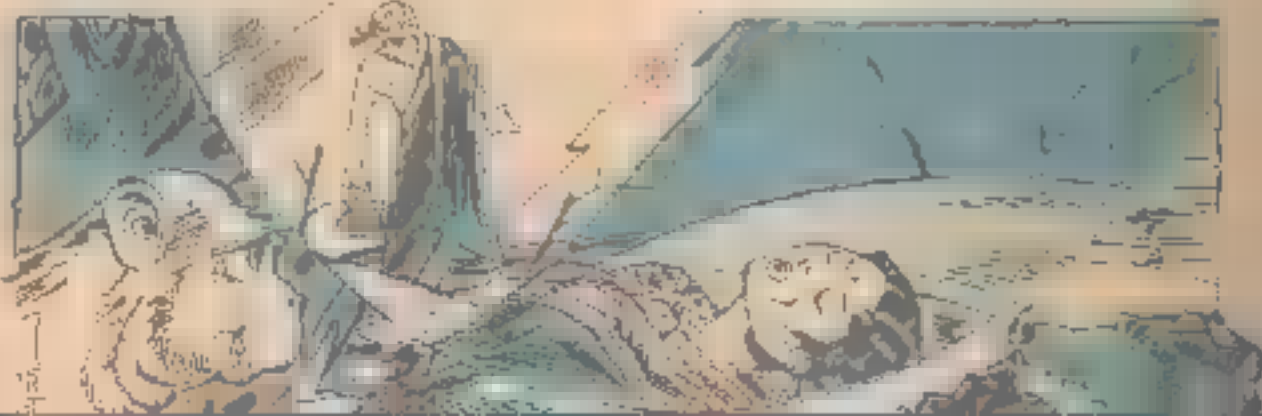
अलंकार सांगितला

[६]

[पंथकिया नगरावर स्वामी निघमिल्या दुर्मिळ गावाच्या भोजावर भल्लूक मादिकाने भोजन सोडले. ते पाहून दुर्मिळ तथा अंगरक्षकाबरोबर घोड्यावर स्वार होऊन एका बरपयाला पहिले लक्ष लागविले गावाच्या चारांच्या मापकाने लोकां दोरीचा पास लावून परावले. अंश जोडू लागला. पळे-]

दोघे चोर थरकाप उडवून देणारा आवाज काढून ओरडत अंगरक्षकासमोर झाडाच्या फांदीवरून उतरताच ती बरबर कापत घोड्याचा लगाम जांगने ओडत म्हणाला- "अहो, माझ्या कवरेला तलवार लावत असली तरी मी निःशस्त्रच आहे, असे समजा! माझ्या हातून तुम्हांला कोणत्याही प्रकारचा वास होणार नाही."

चोरांचा माथक घोड्याचा लगाम डाव्या हाताने घट्ट धरून आणि उजव्या हाताने तलवारीने टीस अंगरक्षकाच्या कंठावर ठेवून म्हणाला- "अरे ए, तू तलवार उपसलीस तरी आम्ही भिणारे लोक नाही. जो पहा तुझ्या पुढे घोड्यावर गेलेला माणूस, झाडाच्या फांदीला लोंबकळतो आहे तुम्ही दोघेच आहां की तुमच्या गळीमागून आणखी काही लोक या झाडाच्या घेत आहेत?"

अगरक्षक अगरक्षक उतरल्यावर राजा दुर्मुखाला फांदीवर ओढण्याचा कसोतीने उपलव्ध करीत असलेल्या चोराला नागमल्ल म्हणाला—“आपल्याला सूप पैसेवाले लोकच सापडले आहेत रे! रेडमी वस्त्र घातलेल्या माणसाला त्याची कंबर सोडल्याशिवाय मृत्यूमुखी घाली उतरव.”

साडावरच्या चोराने दुर्मुखाला मावकाज जाली जमिनीवर उतरविले. जगेच दुर्मुख त्याच्या पाठीला बांधलेली दोरी सोडविण्याचा प्रयत्न करीत असतानाच नागमल्ल शेजारी ने. सर्व अगळेला दुसरा चोर दुर्मुखाजवळ जाऊन म्हणाला—“तुझ्या कंबरला बांधलेली दोरी गळ्याला बांधणार आहेस का? इतकी गर्वी करू नकोस. तू कोण आहेस हे सारे सांगितले नाहीस तर ते काम आम्हीच करू.”

इतक्यात साडावरच्या चोर आणि नागमल्ल दोघा तिकडे आले नागमल्लने राजा दुर्मुखाकडे पायापासून डोक्यापर्यंत एकदा नजरेने पाहून म्हटले—“तुझे हे श्रीमंती धाटाचे कपडे, वस्त्री केलेली म्यान पाहल्यावर तू सूप श्रीमंत असल्या-मागवा दिसतो आहेस. प्रथम तुझ्याजवळ जितकी रक्कम असेल ती काढून तयार देव नंतर तू आपल्या या अगरक्षकाला घरी पाठवून देहा हज्जार होत मागव तसे

तु करायला तयार नसशील तर तू जिवंत घरी परतणार नाहीस तुझ प्रेत त्या गृहेत राहणाऱ्या बापाला किंवा लाड्याला फराळ करायला मिळेल.”

ते ऐकल्यावर राजा दुर्मुखाला ती केवढ्या मोठ्या मकटान सापडला आहे याची जाणीव झाली आपण कोण कळले तर चोर आपली मोठ्या वक्षिसाच्या मोहाने आपला तिरछेद करून आपला सूप पंढ्रशिला नगरीचा राजा जितकेतु याच्याकडे आपले दोन पाठवागळे मागेपुढे गहाणार नाहीत. त्या जेवजी आपण एक श्रीमंत व्यापारी असल्याच खाट सांगितले तर आपल्याला आपल्या बापाच्या हाती फक्त देहा हज्जार होवच रागविण्याची गरज राहिल परंतु नम्यतरी आपण खाट भोळक्याची गोष्ट बाहेर पडली तर

राजा दुर्मुख आपल्या अडनाचे उतर देण्याऐवजी मुण्यासारखा उभा राहून काहीतरी विचारात गडला असल्यासारखा पाहून चोरांचा नायक नागमल्ल विडला दाढबोड चावीत म्हणाला—“काय रे कोणत्या विचारात आहेस? काही तरी मुक्ती काढून माझ्या हातातून निसटून जाण्याच्या विचारात आहेस नाही का? खसे म्हणत त्याने तेंजवार उचलली जगेच दुर्मुख म्हणाला—“तु मागितलेस ते देहा हज्जार

होत नमे मागवायचे, पाच विचारात होतो. माझ भाव दुर्जय शेट, मी उदयगिरीचा राहणारा आहे. आतां तर माझ्या जवळ तुझी कचडीसुद्धा नाही!”

ते उतर ऐकून नागमल्ल आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला—“इतकी श्रीमंती वस्त्रे अंगावर घालून आणि दरोडार फक्त एका अगरक्षकाला घेऊन तू या जंगलातून प्रवास करतो आहेस म्हणावयाचास! आम्ही तुझ्या या विश्वास करवा म्हणतोय होय? असे विचारोत नागमल्ल शेजारच्या चोरांना म्हणाला—“अरे, माझ्या कंबरला बांधलेली दोरी सोडा आणि याच्या गळ्याला बांधा. मी नेवड्यात

‘आपले काही अनुयायी मागून परत आलेस असे सांगितले जिचावरचे मला टाळक, की, माझी बायब आहा, असे म्हटले तर टाळक’ या विचारात अगरक्षक असता राजा दुर्मुख साडाच्या फांदीला बांधलेल्या दोरीला जोडत असलेल्या अयस्थानच मोठ्याने ओरडत म्हणाला—“मला हा अपमान असला आहे, कांढे आहेस रे, अगरक्षका?”

अगरक्षक उतर देणार इतक्यात नागमल्ल त्याच्या कळान नलवार खूपसण्याची भीती दाखवीत म्हणाला—“म्हणजे, तू अगरक्षक आहेस तर! कशा तऱ्हेच्या व्यवतीचा तू अगरक्षक आहेस रे?”

याला काशी चायला एसाद चांगल माड हुडकातो."

नागमल्ल अजून झोळतच होता, तेव्हाच त्यांना हुरहुर कांडून तरी हत्तीचा पिकार आणि त्याच्या पाठोपाठ बांडाळ अस्वलांचे ओरडणे ऐकू आले. त्यामुळे राजा दुर्मख व त्याचा अंगरक्षक नखशिख थरथर कापू लागले. अंगरक्षक एकदा चहकडे पहात म्हणाला—"महाराज, मला वाटल होतं की ते बांडाळ भल्लूक कोठेतरी वाट चुकून जंगलात मटकत असेल. परंतु ते तर आपला कास घेत इकडेच येत असल्यासारखं दिसते आहे." चोरांचा नायक

अनुयायाकडे पहात म्हणाला—"याच झोळणे ऐकलंत का रे? बांधल नाव दुर्जेय शेट म्हणतो आहे. आणि तो 'महाराज' म्हणून हाक मारतो आहे. त्याहून रास्त वास्तव्य म्हणजे बांडाळ भल्लूक... आणि ते जंगलात वाट चुकून मटकत आहे!" असे म्हणत तलवार उगारून नागमल्ल म्हणाला—"काय रे, तुम्ही दोघे वृद्धिभ्रम सालेले वेढे आहां की आम्हांला भ्रमात घालण्यामाठी या सण्या मारता आहां?"

राजा दुर्मख उत्तर द्यावे या विचारात इकडे तिकडे असता पुन्हा एकदा अगदी हत्तीचा पिकार आणि अस्वलांचे ओरडणे एकू आनंद ते ऐकल्यावर नागमल्लसुद्धा एका चोराला म्हणाला—"अरे, तु आडावर चकून पहा तरी! एकाच वेळी हत्तीचा पिकार आणि अस्वलांचे ओरडणे आहं की त्याच सोंग करणारी माणस तर नाहोत? हे म्हणताहेत त्यात खरं छोटं किती आहे, पहा तरी!"

चोरां पैकी एकजण धपसप एका झाडावर चढला आणि मोठ्याने किराळी फोडल्यासारखा ओरडून म्हणाला—"नागू! अरे तो दुर्जेय शेट आणि त्याचा अंगरक्षक म्हणाला तेच खरं आहे! सोंड कापली

आड येणाऱ्या झाडाच्या फांदी आपल्या कुन्हाडीने कापीत माड पाडीत तुडवीत येत वाहेत."

नागमल्लने भयकंपित अस्वर्शाने चोरा-बाजूला एकदा नजर फिरविली व त्याच्या काय करावचे या विचारात होता. तेव्हा राजा दुर्मख त्याच्या हात "नागमल्ल" आणि जितके लोकर होईल येवून पाय काढण्यातच आपले सर्वांचे हित आहे. पैशाच्या मोहाला वली पटून स्वतःच ओढित घावपात घालू नकोस तुला. खय असेल तर माझ्याकडे जवळ पैसे आहेत ते देऊन मी तुला एक राज्य नसरेदी देईन." बोलतांना दुर्मख कापत हाता

अंगरक्षक चढविशी धाड्यावर बसला त्याच्या पळविण्याच्या तयारीत लगाम घेऊन नागमल्लाला म्हणाला—"नागमल्ल सरदार! तू या क्षणी आमच्या भटारा बोक बांचविलास तर ते तुला अर्धे राज्य देऊ शकतील मी धोड्यावर बसून वायुवेगाने राजधानीकडे जातो आणि सैन्य घेऊन येतो आपल्याला काय वाटते महाराज?"

"ते तर मलाच जमेल. परंतु राजधानीला जायची वाट कोणती हे या भयकर अरण्यात कळत नाही." म्हणत

राजास धाड्याच्या लगामाची श्रीरी त्या दण्टीने पट्ट घरळी.

नागमल्लने आपल्या दोघां अनुयायांकडे डालघाने क्षुण केली व दुर्मख आणि त्याचा अंगरक्षक दोघांकडे बटाळून पहास म्हणाला—"काय रे, तुम्ही दोघ खरोखरीच मूखं तरी आहात नाहीतर पहिल्या-नवऱ्या लवाड तरी आहांत. तिकडून त्या बांडाळांचे भल्लूक तुमच्या अंगावर धावून येत असतां तुम्हां कोठे तरी तुमची राजधानी आहे. तिकडे जाऊन सैन्य घेऊन येता आहां का?" नंतर आपल्या दोघां अनुयायांना म्हणाला—"या दोघांना दोन्घांनी बांधून त्या डोंगराच्या गुहेत धरून घेऊन

या. त्या चांडालाचे भल्लूक हाकडच्या वाजूने निघून गेल्यावर खरोखरी कोण आहेत हे पाहून घेऊ."

नागमल्लाने असे सांगितले. गुहेच्या बाजूला निघाला त्याच्या अनुयायांनी दुर्मुखाला व त्याच्या अंगरक्षकाला दोघांनी घट्ट बांधले आणि आपल्या मुठीमागून ओढून नेऊ लागले. ते एका मोठ्या गुहेजवळ पोचले त्याच वेळी चांडाल भल्लूक चांडाच्या आडून त्या बाजूला येत दिसले. चांडाल दुर्मुखाला पाहून मोठ्याने ओरडून म्हणाला—"असं काय? लवकरा, तू शेवटी सापडलासच! आपल्या याच कुन्हाडीला मी तुझं रक्त पाजणार आहे."

असं म्हणत भल्लूक हत्तीवरून जमिनीवर उडी मारून त्याच्या पाठोमागे पळत आले.

नागमल्लसह सर्वच भयकंपित झाले आणि पळत जाऊन एका गुहेत फिरले. भल्लूक, रुपातला चांडाल गुहेजवळ पोचण्याच्या आत त्यांनी एक मोठा दगड गुहेच्या तोंडावर बसविला. तरी आत सर्व शरधर कांपतच बसले होते.

भल्लूक चांडाल गुहेजवळ गेला आणि गुहेच्या तोंडावरच्या दगडाला दोनदा जाय मारून ओरडला—"अरे, कोण आहे गुहेत मुकाट्याने बाहेर या. मला राजा दुर्मुखाचे दोघे तेवढे हवे आहे. इतर कोणाच्या जिवाला धोका नाही."

ते ऐकून चोरांचा नायक नागमल्ल म्हणाला—"असं! छान! भल्लूकाला राजा दुर्मुखाचे दोघे पाहिजे आहे म्हणो! सोडावड्या नमालेली आहे ही गानगड?" आणि दुर्मुखाकडे पाहून म्हणाला—"या जंगलाला लागून असलेल्या उदयगिरी राज्याचा अधिपती दुर्मुखा नावाचा राजा आहे. मी कधी जंगल सोडून कोणत्याही सहारात गेलो नाही. म्हणून त्या राजाचे मी तोंडमुद्दा पाहिलेले नाही. तूच तो दुर्मुख-राजा तर नाहीस ना?" त्याने विचारले.

"मी दुर्जय शेट आहे, उदयगिरीचा राहणारा. कोणते तरी भूत बनले आहेत

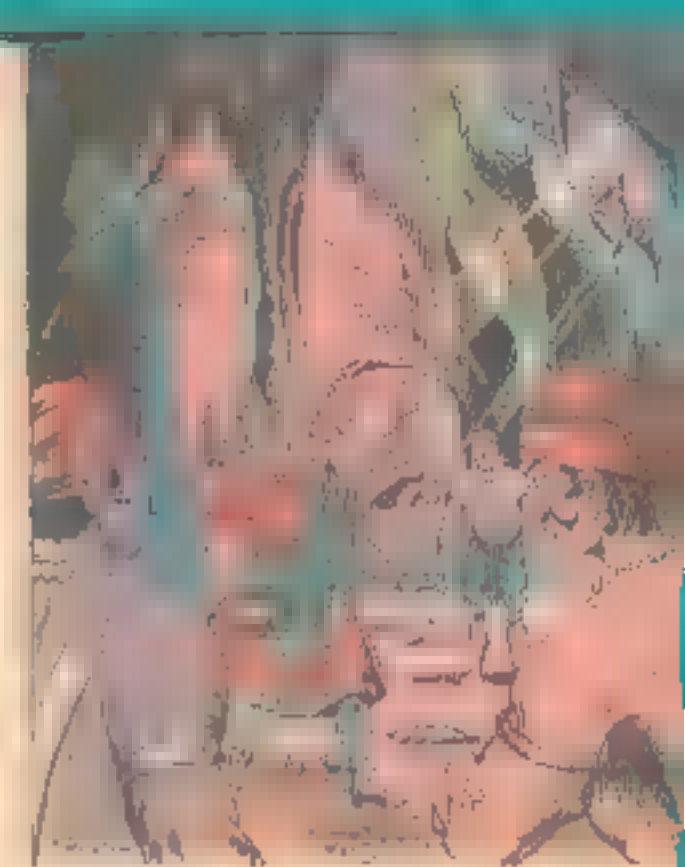
वाटते या अस्वलाच्या मानेवर याच्या बोलण्याकडे लक्ष द्यायचं रे? आपण येथून मुखरूप बाहेर निसटून जावला एखादी वाट असली न बोल. तू मागितल्या-प्रमाणे मी तुला वहा हजेर होत मागवून देतो." दुर्मुखराजा चोरांच्या नायकाकडे दोन मुदेने पहात म्हणाला.

"नागमल्ल तरदार! महाराज दिलेले वचन कधी मोडत नाहीत!" अंगरक्षक म्हणाला.

"गप्प बस, मूर्ख कुठला! तुझ्या मानेवर भूतवीत तर नाही बसलं? पाऊल ठेवल्यापासून तू मला 'महाराज', 'महाराज' म्हणतो पुन्हा असे म्हटलसं तुशी मानच उडवीन. खबरदार!" दुर्मुख म्हणाला.

चोरांचा नायक लगेच दचकल्यासारखा उभा राहून इतर चोरांना म्हणाला—"आपण मुदेवाने म्हणा, दुर्देवाने म्हणा उदयगिरीच्या दुर्मुखराजालाच पकडलं आहे रे! कारण राजाशिवाय जाहीरपणे शिरच्छेद करण्याचा अधिकार इतर कोणाला असणार? हा दुर्जय शेट म्हण-विमारा कुकून खर तेच बडबडला म्हणावयाचा!"

राजा दुर्मुखाला, गुहेच्या तोंडावरचा

करीत असलेल्या भल्लूकाच्या भीतीबरोबर गुहेतल्या चोरांच्या हातीच आपल्या जिवाला धोका असल्याची भीती वाटली. नाही मूचना करण्याच्या हेतूने शेजारी बसलेल्या अंगरक्षकाला कोपाने बुणावून म्हणाला—"नागमल्ल! तुझ्या मनात विषयी काहीतरी भ्रम झाल्यासारखा दिसतो आहे. मी खरोखरच दुर्जयशेटच आहे! जंगलात पाय ठेवल्यापासून माझ्या नोकराचा मतिभ्रम झाला आहे आणि वाटेला ते बडबडतो आहे. याचे ग्रह चांगले दिसत नाहीत!"

"समा करा, महाराज! सांगून ठेवतो." अंगरक्षक आल्यासारखा दुःखाने

नागमल्ल कपाल दोन्ही हातांनी घट्ट धरून म्हणाला- "आताच्या परिस्थितीत तू राजा अमलान काय किंवा शेट अमलान काय मला काहीच नुकसान नाही. भयंकर अस्वलमात्र गुहेच्या तोंडावरचा दगाड काजूला सरावून आपण सर्वांची होयी उडविणार आहे, यात मात्र शंका नाही!" असे म्हणत आपल्या दोघां साथी- धारणा म्हणाला- "आपण मरणार आहोच, धाडस करून पाहतो आपणच दगाड काजूला सरावून कांडाळ मल्लूकावर तुटून पडलो कसे होईल?"

दोघे चोर गाळे उत्तर देणार इतक्यात अंगरक्षक काहीतरी विचार करून म्हणाला- "सरदार! त्या मल्लूक वेपघारी चांडालाची सुण्टी मल्लूक मांत्रिक महामांत्रिकाने आहे. त्याच्या भगत राक्षसाचे बळ आहे. म्हणूनच गुहेतच गप्प बसून राहण्यात आपले हित आहे."

त्याचे बोलणे संपण्यापूर्वीच चांडाळ मल्लूकाने दोन्ही हातांनी घरून तो दगाड

पहात म्हणाला- "अरे दुसरे राजा! बाहेर ये! तुझे होके कापून मी आप्या वाटेने निघून जाईन!"

"छान! म्हणजे याने हुक घरला आहे तो एकट्या या दुसरे राजावर की दुसरे शेटवर; वाचलो, बावा! याला घरून टकला बाहेर! चोरांचा नायक म्हणाना."

दोघे चोर राजाने दोन्ही हात धरून कांडाळ मल्लूकाला तितक्यात थोड्या अंतरावरून कर्कश आवाज ऐकू आला- "मी केव्हापासून पाहतो आहे, काय आहे ही गडबड? राजाच्या गुहेत उपद्रव आहे हे पारित नाही तुम्हाला?"

कांडाळ मल्लूक म्हणाला "तू राक्षस आलेस होय? उपद्रव आहे तुला नाच? मल्लूक मांत्रिकाच्या भयवळाने परत तुमो उठवीत आहे!"

म्हणत तुटून पडावला सरसावला.

(क्रमशः)

लोभाचे पारितोषिक

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही

प्रत जाचार कर काढून घेतल आणि पुन्हा गेहमीप्रमाणे मोनपणे ममशानाच्या दिशेने निघाला.

प्रतान घसलला त्याला म्हणाला- "राजा! नाही की काणता उरुष साध्य करण्यासाठी एक उपाय म्हणून तू येऊन थम करीत आहेस परंतु साधन- पद्धती तर साध्य प्राप्त होत नाही. त्याने उदाहरण म्हणून मी तुला भयंकर यानी माष्ट मागत लक्ष देऊन सांगून देताल गोष्ट माझ लागला.

कार पूर्वी एका राजाच्या राजधानीत घमंदास व गंगादास नावाचे दोन दरोडे- खार रहात. दोघांनी दरोडे घालून पुष्कळ पैसे मिळविले. परंतु गंगादास जे पैसे मिळवी ते काळजीपूर्वक साठवी आणि

भूप घेनीत राहो. परंतु धर्मदास आपल्या बांध्याने पैसे एक धर्मशाळा स्थापन करीबोना अन्नदान करण्यात सचें करी आणि सावूसारखा धर्मशाळेतच राही.

हळूहळू साधूंची कोर्ती देशभर पसरली. राजाच्या कामापर्यंतही त्याची प्रसिद्धी पोचली. राजाने त्या समुल्ला दरबारात बोळावून त्याला 'धर्मदाता' ही पदवी दिली.

परंतु कोणाला या गोष्टीची कल्पना देखील नव्हती की धर्मदाता हा एक मोठा चोर व दरोडेखोर आहे. खुद्द गंगादासला मुढा हे माहित नव्हते की धर्मदाता हाच त्याचा साथीदार दरोडेखोर आहे.

हा राजासमोर एक कार मोठा प्रसन्न होता. चोरांना दारण्यासाठी त्याने केलेले सर्व प्रयत्न फुकट गेले म्हणून राजाने दवडी पिटविली की जो चोरांची माहिती देईल त्याला एक हजार होन इनाम दिले जातील. दवडी ऐकल्यावर गंगादासला वाटले की आपणच धर्मदासच्या पराची माहिती राजाला कळवावी, म्हणजे आपल्याला एक हजार होन मिळतील आणि चोरी करून जी मिळकत होईल ती सर्व आपल्यालाच मिळेल. कोणो वाटेकरी राहणार नाही.

तो विचार मनाने आल्यावरदेखर गंगादासने राजाच्या दप्तेनास जाऊन मागितले की राजधानीतल्या सर्व चोऱ्या धर्मदास करीत आहे. त्याने धर्मदासच्या पराचा पत्ता मुढा समजून रावला. राजाने धर्मदासाला करविली धर्मदासाने तो घोन्या करीत असल्याचे कबूल केले. राजाने त्याची चौकशी करण्यासाठी एक दिवस ठरविला आणि त्याला तुरुंगातच ठेवण्याचा हुकूम दिला.

दोनतीन दिवसांनी राजाला कळले की तीनचार दिवसांपासून धर्मदास धर्मशाळेत दिसत नाही आणि धर्मशाळेतले अन्नदान पडले आहे. राजाने धर्मशाळेत अन्नदान चालू ठेवण्याची व्यवस्था केली.

आल्याचेही राजाला म्हणून राजाने शिपायांना पाठवून गंगादासला बोळावून धाणविले आणि म्हणाला—'धर्मदासाच्या चौकशीच्या वेळी तुझ्या माक्षीची आहे. परंतु तुझ्यावर धर्मदासच्या साथीदारांकडून संकट येण्याची शक्यता आहे म्हणून मी तुला चौकशी होईपर्यंत तुरुंगात मुरसित ठेवणार आहे. शिधा शाल्यावर तुला एक हजार होन इनाम देण्याची व्यवस्था होईल आणि तुला मी तुरुंगातून मुक्त करीन.'

त्या प्रमाणे गंगादासला तुरुंगात ठेवण्यास आले. परंतु नरैन दिवस झाले तरी धर्मदासची चौकशी झाली नाही अशा तऱ्हेने

एक मंत्रिना लोटला. सर्व चोऱ्या बंद झाल्याचे लक्षात आले बोंवटी राजाने एके दिवशी धर्मदासाला तुरुंगातून सोडण्याची आज्ञा केली आणि त्याला चांगला पगार देऊन धर्मशाळेचा व्यवस्थापक म्हणून नेमले.

परंतु गंगादास मात्र तुरुंगातच राहिला. येथवर गोष्ट सांगून देताळ म्हणाला—'राजा, त्या राजाने असे केले? धर्मदासाने चोरी करतो, हे मान्य केले असूनही चौकशी वगैरे न करता त्याला मुटका दिली आणि वर त्याला धर्मशाळेचा व्यवस्थापक म्हणून नेमले आणि त्याला पकडवून देण्याच्या गंगादासाला इनाम वगैरे काही न देता तुरुंगात गिःतगत ठेवले, हे का? या बाबतें समाधान कोणक उत्तर

माहीत असून तु दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर नाकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोंढू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"राजाचे वातुर्यच यात प्रगट होत आहे. धर्मदासच चोर आहे. शका करण्यासाठी राजाला नाही उलट धर्मदामच धर्मदाता होता. कळामला पुरावा. कारण धर्मदामाला तुम्हास टाकले त्या दिवसापासून नाहीसा झाल्याचे आले होते. शिवाय किरायांकडून राजाला असणारे धर्मदासाचे घर सामान्य गरीबाच्या पराशारज आहे. या उलट धर्मदासाले स्वतःविरुद्ध अनेक पुरावे आणल्या झालल्यावरून व वागणूकीवरून दाखविले होते. तो धर्मदामाचा साथीदार नसला तर त्याला हे काय? धर्मदास एक चोर आहे? शिवाय गंगादास खूप चंणीत रहात होता. त्याने आपल्या ऐपशी पेक्षा मोठे घर होते. त्याहून

जास्त मखमला त्याने केला. वस-दामाला कंढेत टाकल्यावरही तो चोप्या करीत राहिला म्हणून राजाने त्याच्यावर सशस्त्र पायला कारण आज त्याची निराळी चोकरा करण्याची गरज उरली नाही. धर्मदास हा चोर होताच परंतु तो जात्या चांगला माणस होता. कारण त्याने आपल्या कान ज कमाविले होते ते सर्व धर्म-अन्नदान वगैरे करण्यासाठी सर्व आणि त्याने त्याने मायुसारखा रहात होता. कंढेत होता परंतु तो गंगादासासारखा निवडोही नव्हता. आपण धर्मदासाचा जस उदण्यासाठी तसे करण्याचे ठरविले तर धर्मदास चोरी करण्याचे संद करीत. त्याने पाटले म्हणून राजाने या शक गोष्टीचा विचार धर्मदासाला एका योग्य नमल.

अशातचने राजाचे मोन होताच वेताळ प्रतासने अदुस्य आणि पुन्हा झडाला जाऊन लोंढकळू लागला.

(अख्यत)

बायकांचा पगडा

राम आणि सोमू यांचे दोघे मोठी भाऊ सोमू फार भाळशी होता. तो कोणताही करीत नसे. सोमू मात्र शेतात खूप काम करी व भांगले पीक काढी आणि परचा खर्च भागवून चार पैसे मागे टाकी. सर्व कुटुंबाचा खर्च त्यामुळे भागत असे. तो चार पैसे मिळवून वगैरे खर्चात भागवी.

सोमूची बायको हुशार होती. ती नेहमी म्हणे—"धाकटा भाऊ, पाचानपाच फाकून मिळवायचे आहे आणि तुम्हाला रहायला वाज कशी नाही? तुम्हीमुला शेतात आऊन काम करवायचे ठरवायचे आहे?"

सोमूची बायको बरेच दिवसा भाळशीपणा पहात होती. नवऱ्याला दिवसभर काम घालायला नाही. तिने दिवसा काय केले ती नवऱ्याला म्हणाली—"तुम्ही एवढी मेहनत कामात करता. तसेच शिंपवून तुम्हीमुला स्वस्थ असून वत नाही रहात?"

त्याला परिणाम दोघांच्या होऊन सोमूला स्वतःच्या भाळशीपणाची लाज लागली आणि शेतात काम लागला शेताच्या कामाची उत्तम माहिती दिवसात.

एक रानट सोमू परी वसून राहू आणि ऐवी.

औषध नाही विद्वानस

एका गावी रामशास्त्री नावाचे एक वैद्यवृद्धा रहात असत. ते औषधी वनस्पतींचा प्रयोग करून जुना घुरलेला रोग बरा करीत. म्हणून त्याच्या भायल्या पंचक्रोशीत शास्त्रीवृद्धांना फार मान होता. शास्त्रीवृद्धा पैशांचे लोभी नव्हते. रोग्याची सेवा करणे आणि त्याला बरे करणे यातच त्यांना आपल्या विद्येची सार्थकता वाटे. रोगी देखील ती रक्कम ते आनंदाने स्वीकारीत. तरी त्यांना शास्त्री चांगली होती असे.

शास्त्रीवृद्धांनी आपला मुलगा गोविंद याला वैद्यकशास्त्र चांगलं शिकवून आपल्या घंथाची वाढ व्हावी असा विचार केला. गोविंदने वडिलांकडून वैद्यकशास्त्र शिकून घेतलं असलं तरी वडिलांच्या विद्येविषयी त्याच्या मनात जो आदर असायला हवा तो त्याच्या मनात नव्हता. त्याला वाटे की

वनस्पती व गावठी औषधे ही शास्त्रीय दृष्ट्या कुनकामाची आहेत. म्हणून तो वडिलांच्या परवानगीने मोठगा शहरात जाऊन शास्त्रीय वैद्यकशास्त्र शिकू. शास्त्रीवृद्धांनी विचार केला की मुलाने शास्त्रीय अभ्यास केला तर त्याला धंद्यात चांगले यश येईल.

म्हणून गोविंद वैद्यकशास्त्राने शास्त्रीय अभ्यासासाठी शहरात निघून गेला. काही वर्षांनी अभ्यास आपल्या गावी परत आला.

रामशास्त्रींनी गोविंदने वैद्यकशास्त्रात आपल्याहुन जास्त प्राविध्य मगदम केले असल्याचे मागून जे रोगी येत त्यांना गोविंदकडे पाठवायला सुरवात केली. परंतु थोडेच दिवसात शास्त्रीवृद्धांना असे आढळून की गोविंदला रोगांचे निदान करण्यात मितकंस आलं नाही म्हणून

माठ्या मुरत्या आजारांना आजारी असलेल्या रोग्यांना त्याच्याकडे पाठविणे सोप्याचं होईल, असे त्यांना वाटू लागलं. शास्त्रीवृद्धा वेलीच साले गोविंद हे मानीत राहिला की वडिलांना वैद्यकशास्त्राचे शास्त्रीय ज्ञान मूळीच नाही. तरी साधो गावठी औषधे देऊन ते घशाच्या मार्गावर बघवले आणित आहेत. पाने एके दिवशी तो गोष्ट वडिलांना सांगूनही टाकली आणि गावठी इलाज करण्याचे सोडून देण्यास देण्याचा शाहाणपणाही केला.

रामशास्त्री मनात हसले. "बाटलं की मुलाला कळत नाही की तो तोंडी मोठा घेत आहे तरी मन न दुसविता म्हणाले—'माळ! तुम्हणालास ते बरोबर आहे. माझी गावठी औषधे या क्षेत्राच्या कामाला गेतान तुझ्यासारख्या शास्त्रीय अभ्यास करणाऱ्याला शहरात राहणाऱ्या रोग्यांचा इलाज करणे जास्त बरे होईल' म्हणून तू शहरात जाऊन घडा केल्यास तर फायद्याचे होईल."

गोविंदला ते बरोबर वाटले. परंतु दुर्दैवाने शहरात पोचल्यावर गोविंद स्वतःच आजारी पडला आणि आजार वाढतच गेला. रामशास्त्रींनी आपल्या मुलाला

औषधपाणी पुष्कळ देऊन पाहिलं, परंतु थोडे देखील यश मिळालं नाही. एक महिना लोटला. शेवटी निराशा होऊन रामशास्त्रींनी बराच विचार करून आपला एक शिष्य महादेवशास्त्री यांना बोलावून त्याला गोविंदचा इलाज करायला सांगितले. त्याने ते मान्य केले.

आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे महादेवशास्त्र्याने औषध घायला मुरू केल्यावर थोड्याच दिवसात गोविंदला आराम पडू लागला. गावकऱ्यांना आश्चर्य वाटले की शास्त्रीवृद्धांसारख्या एका अनुभवी वैद्याला साध्य झाले नाही ते त्यांच्या एका शिष्याला कसे साध्य झाले? सर्वांनी शास्त्रीवृद्धांच्या

समोरच त्यांचा शिष्य महादेवशास्त्री याची प्रशंसा केली.

गोविंद चांगला बरा झाल्यावर महादेव-
शास्त्री आपल्या गावी परत निघाला.
तेव्हा रामशास्त्रींनी त्याला चाकामला
संगून सुचविले की त्यान त्याच गावी
राहून वैद्यकी करावी; गावात चांगली
प्राप्तीही होईल. महादेवशास्त्री म्हणाला-
"गुरुवर्य! आपणाभारण्य ग्रंथही बंद
असताना मला कोण विचारील?"

"नाही, कोण मोठे ठरविले आहे." रामशास्त्री म्हणाले.

"गुरुवर्य, आपल्याला गावात घागले
यथा प्राप्त अशा परिस्थितीत
गाव सोडून जाण्याची गरज काय?"
महादेवशास्त्र्याने विचारले.

"वैद्य म्हणून मला गावात माझ्या
मुलाचा इलाज करीत असायला
मिळाले आहे. मी स्वतःच्या मुलाचा इलाज
करणाना यशस्वी झालो नाही तर माझ्यावर
कोण विश्वास करणार? वैद्यावर विश्वास

रामशास्त्री म्हणाले.

नंतर रामशास्त्र्यांनी मुलाला कोण-
कोणती औषधे दिली होती विचारून
थेऊन महादेवशास्त्री म्हणाला-"आपण जी
औषधे मुलाला दिलीत तीच मी
दिली होती."

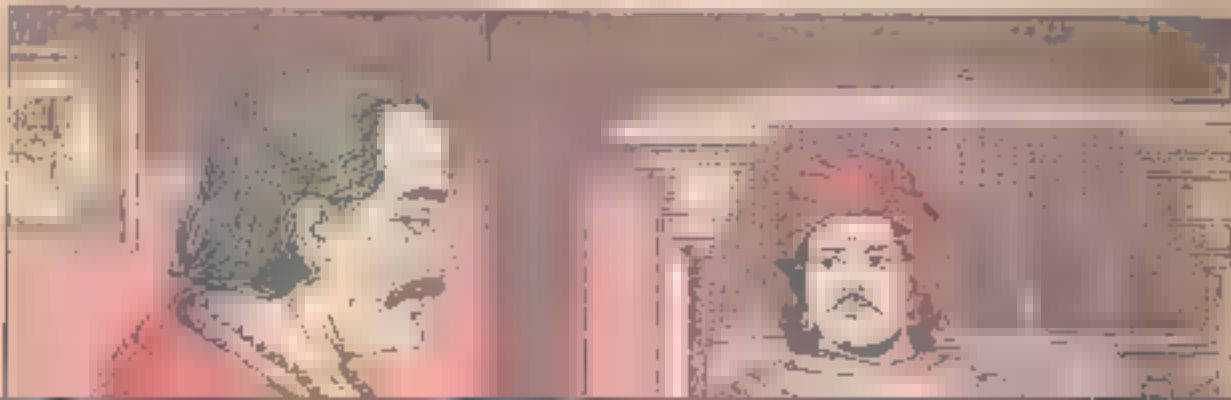
यशस्वर! परंतु मी जव्हा ती औषधे
मुलाला देत होतो तेव्हा मुलाचा
विश्वास माझ्या औषधावर नव्हता. म्हणून
मी तुला बोलावून औषधप्राप्ती करायला
मागितले. गुप्त्या औषधावर विश्वास
रसला. परंतु परिणाम असा झाला
की विश्वास उडाला. कुटुंब मोठे आहे. मी काय
कोठे राहून कुटुंबाच्या सर्वांना ह्या
तेव्हा मिळवू शकेल?" संगून
रामशास्त्री गेलीला बरोबर घेऊन दुसऱ्या
गावी गेले. महादेवशास्त्री त्याच गावी
राहून सदा करू लागला आणि
त्याला चांगले यश मिळाले.

कानउघाडणी

फार प्राचीन काळातली गोष्ट आहे. एकदा एका मोठ्या वादळामुळे कित्येक लोक हुताहत
जाले. जलोट संपत्ती नष्ट झाली. प्रजेने राजाकडे मागितली. परंतु
मदन करी करावी हे म्हणता सगळा राजाला पसंत पडला नाही.

राजाने हेरांकरवी पीडित प्रजेची एक यादी मागविली. तबित त्यांना पाठवून प्रजेला
देऊन देण्यास होईल की उपयोगी वस्तू दिसायला पत्तयदा. होईल
या गोष्टीची चौकशी करून घायला मागितले. हेरांनी काही दिवसांनी परत येऊन, अर्ध्या
प्रजेला पैशाची गरज असल्याने व अर्ध्या प्रजेला श्रुते सांगितले तरी राजा
काही निश्चय करू शकला नाही. निर्णय देण्यासाठी राजाने समिती नेमली. या समितीने
पैशाची मर्यादा ठरवून अर्धी किफारत केमी. त्या प्रमाणे राजाने प्रजापति
प्रजेला पैशाची देऊन दिली.

राजाने ही प्रजापति देऊन दिली आणि प्रजेला काय वाटते ह्याची
माहिती काढून घेऊन राजाने ती प्रजापति देऊन दिली. पत्ती काढून दिली आहे.
यादी वादळाने झाली अशी गोष्टी सोमपुत्र नावाच्या माणसाने
अपमान केले होते. म्हणजेच त्याचेच मोठे आहे असेल." मंत्री म्हणाला-
"राजा! या संपत्तीच्या गटाची मदत मिळाले तोच आठवते!"

डेच्यातून बाहेर टाकतांच दोघे स्वस्वरूपात आले. परंतु त्यांची मनेमात्र पार पालटून गेली होती. डेच्याच्या अक्षताना त्याच्या मनात जो बदल झाला होता मग स्थितीत दोघे बाहेर आले. त्यांच्या बायका पूर्वीच बाहेर येऊन त्यांची चाट पहात होत्या. परंतु त्यांना त्यावेळी बायकांना भेटण्याची गर्दी वाटली नाही त्यांनी परस्परांचा स्नून करण्यासाठी परतीच्या वाटवर मारेकरी नंगून ठेवले त्यांचीच आठवण होऊन आस्त काळजी माटली त्यांना ते घुणित काय करण्याची इच्छा असली नव्हती. कारण आता ते गाढे मिष आले होते. मग परस्परांशी जीव विचार मनात राहणार?

काळीख पत्र लागला होता. मूपताने
आगल्या रायकोला एका मोठेलीच्या
माणसाबरोबर गाडीतून पाठवून दिले आणि
धीपलीला काही सांगितल्याशिवाय पळत
वडाच्या साहाय्येत गेला. धीपलीने शेकीक

भूपतीला काहो नांयितल्याशिवाय आपल्या
बायकोला नाहीत जलविले व स्वतःपायी
अपासप चालू लागला.

भपतीने घाबत पळत ~~वडाच्या~~ वडाच्या
साडाजवळ बसवून ठेवलेल्या मारेकऱ्यांना
मिथून ~~सांगितले~~ सांगितले निकडे थोपतीने
सुद्धा तलावाच्या ~~लपून~~ लपून बसवून
ठेवलेल्या मारेकऱ्यांना पाठवून दिले

शब्दों दोष सुखरूप आश्रयान्वा घरी
 दोष परम्पराच्या वैराविषयी
 विचार लागले तेव्हा त्यांना तो तब
 एव काईट पाहिल्यासारखा
 भावना घसल्या तेव्हा
 दोषांनी किती घोर कृत्य करण्याचे ठरविले
 ते सांगितले परंतु त्यांच्या
 पुरेहा आत्मन्या मंथीत त्यामळे व्यत्यय
 आला नाही. मुलाच्या डेव्यात पाऊल
 टाकण्यापूर्वी त्यांनी जे ते सर्व
 मूर्खपणाचे असल्याची त्यांची जाणी झाली
 त्यानंतर पुढील आयुष्यभर दोष आदेश
 मित्र म्हणतच आलेखल गेले.

खोटे नाणे

एक ध्यापारी कोणावर तरंगे गळतात होता। कोणोतरी त्याला लोट्टे नाणे देऊन एक विक्ल पेन्सिल होता असाही गर्दीत दिसून येतो। रक्षात्रयी गोष्ट आली नाही.

पढ़नेली काणती हती चकचकीते मूळं प्रकाशक विज्ञानात्मक ज्ञान नी सकयतीत वस्तु
मूलजे व्याख्यान नावे होते

ह्या रूपाचा भाषांतर मराठी भाषेत : [अनुवादित](#)

“आयुष्यं शरीरं पुण्यं शान्तिः, शान्तिः शान्तिः शान्तिः” शिखरी गङ्गायाम्”

[illegible]

इसकात व्यापारिकी कालका तब मानो प्राणि कालावली जाति कालावली कालावली
 तिथि मानान एक तब व्यापारिकी कालावली कालावली कालावली

[illegible]

तीळ

एका गावात शंकर व पार्वती गावचे एक जोडपे होते. पुष्कळ दिवसांनी त्यांना एक मुलगा झाला. त्याच्या कराळावर विषेच्या बियांप्रकार एक तीळ होता.

त्या नवरात्रासकोला अमावस्या तिळाचे शुभ पुण माहीत होते. शंकर कार्दशने दाढी काजवून म्हणाला—“अग ए! पहा तरी! ~~काळा~~ भूजाला राजयोग ~~हो~~!” पार्वती म्हणाली—“तो लढी ~~काळा~~ राजयोगाचे लक्षण नव्हे. ~~काळा~~ विद्वानाचे ते लक्षण आहे.”

प्राधान्य ~~काळा~~ भाद्रपद ~~काळा~~ दोष परम्परावर चिडली तेव्हापास एक भिखारी दारासमोर येऊन ओरडसर—“आई, ~~काळा~~ भाकर वाचा गरिबाचा.”

नवरात्रासकोली त्याच्याकडे पाहिले आणि ‘परम्पराकडे प्रस्नार्थक दुष्टांचे पाहू लागली. कारण त्या भिकाऱ्याच्या ~~काळा~~ विषेच्या बियांप्रकार तिळाचा शय होता.

समुद्रमंथन

देवादागवांचे मुळ शतकानुशतके चालू होते. देवांना वाटू लागले की अमृतपान करून मृत्यूवर विजय मिळविला तरच राक्षसांना जिंकणे शक्य आहे. म्हणून ते मंत्रावतांवरून अमृताचा ~~काळा~~ काढायला ~~काळा~~

परंतु ~~काळा~~ मोठे स्पर्श देना येवढी ब्रह्मदेवाने त्यांना सांगितले की समुद्र मंथन रत्नास अमृतप्राप्ती ~~काळा~~ जेवढे परंतु राक्षसांच्या मदतीशिवाय समुद्र मंथन करणे शक्य नव्हते.

अमृतप्राप्ती होईल हे कळल्यावर देवांचे दयाळ्या करीवर ~~काळा~~ वेगवेगळे नकार झाले. तेव्हा समुद्र मंथनाला रवी करणाचे ठरले. या रवीला वंशी ~~काळा~~ देवांनी नागनाग वायुदेवींनी विनवणी केली. वायुदेवीने शेजार दिली.

विष्णूने कृमावितार येऊन कासळ म्ये
ममद्राव राहून फाठीवर नंदर पवताची
मयी ठवून प्यापला गान्य केले. नंदर
देवांनी वासुकीला गोष्टीच्या काळीने
आणि दानवांनी लोहाच्या वाळूने धरून
एक गुमपतीत गुमडगंधन केले.

अमरी केवटी धन्यंतरी अमृतपाप
हाताळ नैडन समुद्रातून चर बाला.
तो देवाचा देव झाला. धर्ममंधन
अज्ञापरतरे यज्ञस्त्री श्राव.

वागुकीच्या वासुकीच्या विद्याच्या उवाता
बाहेर वेळ काढल्या आणि रात्री अग
जळी वी फाग मसे वागु नसले
महा देवांनी जकावाच्या विमिशिले
जकावां मजे प्रजापति विष पिऊन
जकावा त्याचा कंठ पितामही। कलाकला
साधन व त्याने जकावाला जकावा

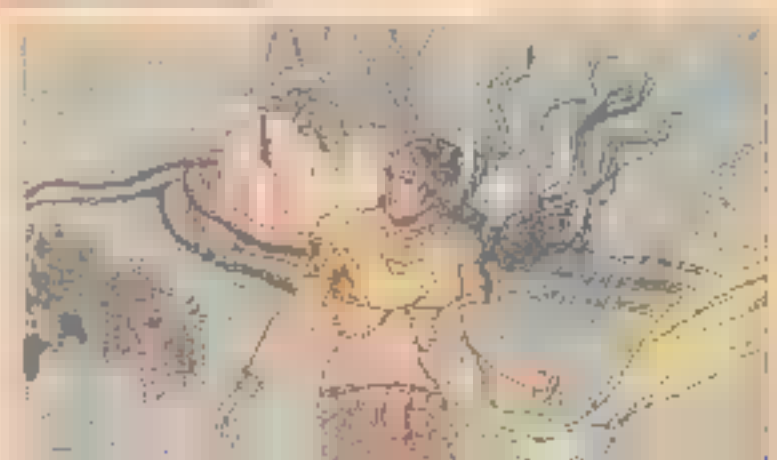

दानवांनी अमृत पाहिले व प्यायला
घाबून देव भाषण होले ते अमृत
वाचवायला घाबून अमृतपायी देवा
दानवांनी गुड हळू हळू हळू हळू हळू
सरी किलासंथ विमूढ उभाथ्या उभा
राहिला

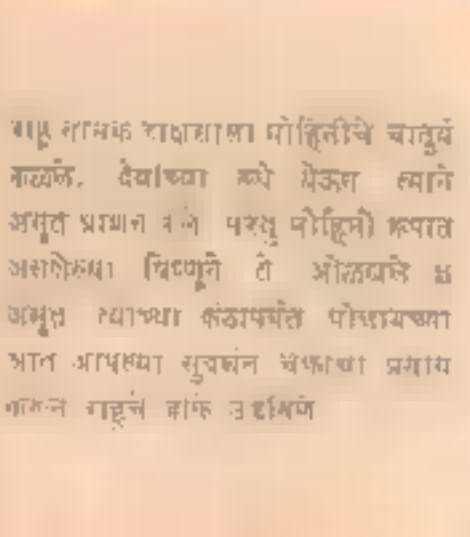
जानवर समुद्रातून लक्ष्मी, क्रीस्तुन,
वाचवायला घाबून देव भाषण होले ते अमृत
वाचवायला घाबून अमृतपायी देवा
दानवांनी गुड हळू हळू हळू हळू हळू
सरी किलासंथ विमूढ उभाथ्या उभा
राहिला

दानवांनी अमृत पाहिले व प्यायला
घाबून देव भाषण होले ते अमृत
वाचवायला घाबून अमृतपायी देवा
दानवांनी गुड हळू हळू हळू हळू हळू
सरी किलासंथ विमूढ उभाथ्या उभा
राहिला

गोहिनी को शिवजी को मुद्रा देती
महाराज स्वतः पिंपुव हाता त्याला
माहीत की राजधानी अमृतप्राप्ती
माली तर विनाशकार नष्ट येईल.
महाराज गोहिनीकडे पिंपुवने अमृत
कत वनाचाच भाजन करायला दिव

बापू नामक राजाच्या गोहिनीचे चातुर्य
कळले. देवाच्या रूपे येऊन त्याने
अमृत प्राप्ती वने परंतु गोहिनी रूपात
असणेच्या पिंपुवने ते ओळखले व
अमृत त्याच्या कंठापर्यंत पोसायच्या
आत आपल्या सुचाने बेकाचा प्रयोग
करून राहिले हाक उद्दिष्टे

राजधानी तो लवची कळमां लोपयंत
अमृत वाटण्याचे काम संपले होते.
त्याला अमृताचा एक पेंडही मिळाला
नाही. तेव 'अमृत' जाले त्याची
शोयनि गड करून वानवानी देवलोकांना
दून हाकवून नावले

शिपायांचा संघ

कोशल राज्यात तर्कदा मुख, शांतो आणि
समाधान करीत असे अशा
राज्यात एकाएकी मोठ्या चोऱ्या
होऊ लागल्या चोऱ्या यासाठी
राजाने सैन्याचा उपयोग करण्याचे ठरविले
परंतु त्यावेळी राजावर बाहेरच्या शत्रूची
स्वारी होण्याचा धोका होता. म्हणून
सैन्याच्या सल्लुपावरून राजाने चोरांचा
शोध लावण्यासाठी शिपायांची एक लाम
तुकडी उभो केली.

त्यानंतर थोड्याच दिवसांनी चोऱ्या
बऱ्या झाल्या. दोन तीन वर्षे राज्यात
पुन्हा सुखशांती नादू लागली. परंतु पुन्हा
काही दिवसांनी चोऱ्या होऊ लागल्या
आणि या संपेस शिपाई चोऱ्या बंद करण्यात
अपयशी ठरले.

असे झाले? त्याचे उत्तर एका
अफवेच्या रूपे ऐकू नई. शिपाई चोर आणि

दरोडेसोरांकडून लोच घेऊन बंद
करीत नाहीत. ही अफवा खरी मानून
प्रजेने शिपायांविरुद्ध उघड प्रचार करायला
धुरवात केली.

शिपायांच्या प्रमुलाने त्याच्यावर
लावलेला हा आरोप त्याचा अपमान
करण्यासाठी असल्याचे मानून राजाबद्दल
त्याविरुद्ध तक्रार केली.

राजाने त्याचे म्हणणे ऐकून पंतून
म्हटले- "मी तुम्हांला नेमले होते ते तुम्ही
चोरांचा शोध लावून त्यांना बंद करावे
वा साठी. परंतु चोऱ्या बंद न पडतां
वाढतच आहेत. याचा अर्थ असा मानावा
लागेले की प्रजेला वाटतो आहे तो सशय
सरा पाहिजे किंवा तुम्ही सर्व
अयोग्य तरी जाहा."

ही मोठ्ठ शिपायांना अपमानास्पद
वाटली सर्वांनी मिळून संपावर जाण्याचे

ठरविले. ते कळल्यावर राजा व प्रजा दोघे
झाबळून गेले. कारण चोरांना शिपाई
संपावर असल्याचे कळले तर त्यांना सारे
रान मोरुळेच होणार.

शिपायांनी राजाला भेटून अशी अट
घातली की ते प्रजेची जी सेवा करीत
आहेत त्याबद्दल प्रजेसमोर राजाने जाहीर
झुली करून त्याची पाठ भोपटावी. तरच
मग माग घेण्यात येईल ही झाली सहजी
माग्य करण्यासारखा नव्हतो. राजाने
त्याविषयी विचार करून उत्तर देण्यासाठी
असली मागून घेतला. परंतु त्या अवधीत
शिपायांनी काय पारायणे बंद केले होते.
म्हणून राजाने विचार केला की प्रजेच्या
हितासाठी शिपायांनी अट मान्य करावी.

परंतु मध्यंतरी प्रजेचे काही प्रतिनिधी
राजाच्या भेटोस गेले. त्यांनी निवेदन
केले—“महाराज! आपण शिपायांनी
केलेल्या संपाबद्दल विचकुल फिकीर करून
नये जाहीरपणे त्याच्या सेवेची स्तुती
करण्याची मुळीच गरज नाही.”

राजाने विचारले—असे काय घडले
काही कारण?

“कारण शिपायांचा सगळा सुरु झाला
तेव्हापासून राज्यात चांगला व्हायच्या बंद
साल्या आहेत. प्रजेच्या प्रतिनिधींनी
मागितल.

राजा चकितच झाला. त्यानंतर त्याने
चवकशी केली. कळाले की राज्यातल्या
चोरांच्या मनात पलट झाला होता आणि
शिपायांपेक्षा काहीना चोरोना बंदी मुरू
केला होता.

शिपायांनी मग पुकारला. “परमेश्वर
त्याचा अपराध उपचकीलत आला होता.
तेव्हा शिपायांना प्रमुख प्रसंग ओळखून
तरमला आणि राजाला भेटून सगळा
माग घेण्याचे निवेदन केले आणि आपल्या
अपराधाबद्दल क्षमा मागितली.

राजाने देखील त्या दिवसापासून
शिपायांचे काही अधिकार कमी केले आणि
त्यांच्यावरही नजर ठेवण्यासाठी एक नवी
यंत्रणा उभी केली.

औषधा शिवाय खोकला गेला

महादेवगाल्त्रो नामक एक वैद्यवृद्धा जेजुरच्या गावातून आले आणि इनामदार भाहेबांच्या
बाबुच्या भाट्याने जागा वेळून वैद्यकीय जागले. हळूहळू वैद्यवृद्धा आणि
इनामदार दोघांचे मैत्री पाहु नागली. इनामदार साहेबांना वैद्यवृद्धा आला तरी
वैद्यवृद्धा औषध देऊन तो बरे करीत. एकदा इनामदारसाहेब वैद्यवृद्धांना म्हणाले—“वैद्यवृद्धा
हल्ली माझे तब्येत विचकित चालतो आहे, त्याच कारण काय हो?”

वैद्यवृद्धांनी इनामदारसाहेबांना मागितल आणि दुसऱ्या दिवशी आपल्या
मुन्हा गावी निपुन आतांना म्हणाले—“इनामदारसाहेब! तुम्हाला काही गरज भासली तर
मना !”

त्यानंतर बरेच दिवस गेले. इनामदारसाहेबांकून वैद्यवृद्धांचे निरोप नाही
नाही. एके दिवशी वैद्यवृद्धा इनामदारसाहेबांना भेटायला गेले आणि विचारले—
“आपण काही निरोप पाठविल्या नाही? नागली आहे ना?”

निरोप पाठविल्या गरजच पडली नाही हो!” इनामदारसाहेब म्हणाले.

“होय, बरोबरच आहे! औषध असले गरज पार भासते! औषध नसेल
तर खोकला जपलेवास नाही!” वैद्यवृद्धा म्हणाले.

रंग बदलणारा कोंबडा

एका गावी एक म्हातारी राहत
तिच्याजवळ एक पाहारा शुभ्र कोंबडा
होता. तिला तो कोंबडा म्हणजे
जीव की प्राण वाटे. त्या गल्लीतले
लोक तो सौंदर्याचे कौतुक
करीत

एके दिवशी तो कोंबडा गल्लीत जात
फिरत नाहीसा आपल्या घुराडात
गरसला नाही. म्हातारीने शेजाऱ्या पाजा-
न्याकडे जाऊन कोंबड्याची बदकशी केली.
परंतु कोणी पाहिल्याच नव्हता तिला
दिवशी अन्न गेलं नाही की गोप आली
नाही

खरोखरी तो वावडा त्या दिवशीचा
गल्लीतून गेवया या निश्चितीचा तो ज्ञात होता
दुसऱ्या तिसऱ्या गल्लीत फिरत बघण्या
गल्लीतल्या कोंबड्यांवरून लात अमता
त्या कोंबड्याचा मालक खडू याने त्याला

पाहिले. त्याला तो पाहारा शुभ्र रंग
उभे मान पाहत पडला मात्र शांतता
त्याने बटविशी त्याला घरचे आणि
पिवळ्या रंग देऊन कोंबड्यांवरून
आपल्या घुराडात ठेवले

रात्रभर तो गडगडत्या घुराडात
राहिला. उजाळत्यावर कोंबड्या भुलाने
आल्या इतर कोंबड्यांना घुराडातून बाहेर
तेव्हा म्हातारीचा कोंबडा 'कुंक'
'कुंक' करीत उडाला व पळून गेला
खडूला ने कळतच तो त्याला शोधायला
निघाला

म्हातारीने कोंबडा पाहणे
बघणी करणाऱ्या गोपूच्या घरसात गेला.
गोपूने त्याला पाहत्या कोंबड्याच्या
आकाराचा काय किती वागले की पाहिले.
कायच नाहीत तेव्हा म्हातारीने
त्याच्या मालकाला ओळख पडू नये म्हणून

जाणि वापल्या जगणात पायला एक दोरी
बांधून त्याला ठेवले. त्याला जायला घेईसे
दाने टाकले जाणि स्वतः आपल्या कासात
गरुं आला.

म्हातारी आपल्या कोंबड्याच्या शोधात
होतीच. ती आपल्या शेजारच्या दोघा
तिघांना बरोबर घेऊन कोंबड्याला शोधीत
गोपूच्या घरासमोर आली तिला तो
कोंबडा दिसला. तिच्याबरोबर आलेल्या
लोकांनीपण त्या कोंबड्याला ओळखले
तो कोंबडा म्हातारीचाच असल्याची त्याची
माहिती पळी. म्हणून गोपू आणि म्हातारी
यगवर आले. लोक आंघी कोंबड्यालाही
बराच वेळ वाचावाची आली

त्याच वेळी गावचा पाहारा निरु-
जात होता. त्याने म्हातारीला विचारले-
"म्हातारे! काय भातगड आहे?" म्हातारीने
सांगितले की गोपूने तिचा कावडा चारला
आहे आणि तिने आपल्या शेजाऱ्याकडे तो
कोंबडा आरोखरी पिवळ्या रंगाचा पाहिला
त्याच्या अनावर हा पाहारा लावला
आहे.

त्या वेळी तेथे गर्दी सारली त्या गर्दीत
खडूमुळ आला होता. पिवळ्या रंगाची

माष्ट एकताच तो पुढे होऊन म्हणाला-
"पाटील हा पिवळ्या कोंबडा माझा
आहे सकाळपासून या त्याला शोधती
आहे तो माझा मला देवविण्याची कृपा
करा." तेव्हा पाटील गोपूला सांगाला-
"दुसऱ्याचा कोंबडा होऊन त्याचा घरा
रंग लपविण्याचा प्रयत्न केलास या अपराधा-
बद्दल मी तुला पंचवांस रुपये दंड करतो"
तेव्हा कोंबडा पाहिल्याला घेऊन घेऊन
आऊ लागला. पण म्हातारी आडवी लुभी
राहत म्हणाली-"तु वाळा मणार काय?
माझा कावडा आहे!" पाटील तिच्या-
कडे पाहून म्हणाला-"हा कोंबडा तुला
काय न?"

तिने पाटलाला सांगितले की तो कोंबडा तिच्या पांढऱ्या कोंबड्यासारखाच आहे. गोपूने कोंबड्याच्या अंगावरचा पांढरा रंग घुसून दाखविला तेव्हा पिवळ्या रंग आलेला दिसला. गोपू लगेच ओरडून म्हणाला— "एव्हा पाटील साहेब! आहे की नाही पिवळ्या रंग?"

परंतु म्हातारीच्या मनाचे तेवढ्यावर समाधान झाले नाही. पाटलाने एक तांब्याभर पाणी भागविले आणि कोंबड्याला धुवून काढले. तेव्हा पडिल्याने पांढरे पाणी निघाले आणि त्या पाठोपाठ पिवळे पाणी निघाले आणि कोंबड्याचा खरा रंग बाहेर स्वच्छ दिसू लागला.

पाटलाने दरडायून विचारले—"गोपू! काय रे हे? तू सुद्धा कोंबडा पिवळ्या आहेस म्हणालास आणि हा तर पाठरा शुभ आहे?"

"युक्त पाटील, मला वाटून की पिवळ्या रंग तो शोध असावा!" अस सांगून खंडू पाय काढू लागला तेव्हा गोपू म्हणाला—"पाटील साहेब! हा

तेव्हा तो पिवळ्या रंगाचा होता."

खंडून मुटका धिळजे अशक्य बसल्याचे ओळखले व पाटलाचे पाय धरून म्हणाला— "माफ करा पाटील!"

परंतु पाटलाने त्याला माफ केले नाही आणि म्हातारीच्या पांढऱ्या कोंबड्याचा पांढरा रंग बदलून पिवळ्या रंग दाखविल्यासाठी केलेल्या प्रयत्नाबद्दल खंडूला एवढोच सयम दड केला दोघांकडून दड घेऊन करवून पाटलाने तो म्हातारीला देवविली.

म्हातारी म्हणाली—"पाटील साहेब मला हे पैसे नकोस या दोघांना माफ करा या दोघांनी कापून घाल्या असता तर मी केलं काय? कोंबडा मला परत मिळाला, एवढेच पुरे"

पाटील दोघांना म्हणाला—"त्या म्हातारीच्या थोरमनालासून काही शिवा आणि बसल्या लबाड्या बंद करा."

म्हातारी आपला कोंबडा घेऊन भागेवाने आपल्या घरी परत गेली.

मंगल नावच मंगल

कांचीपुरम येथे मंगलशास्त्री नाकाचा एक ज्योतिषी रहात ज्योतिष-त्याच्या हात घरणारा कोणी न एखादा मंगलशास्त्रीना आपल नाव निरर्थक वाटले. एक पोर ज्योतिषी, आणि नूतन 'मंगल' नाव काय? बडिलानी विचार नाव ठेवले नाही. राक्षस ते अथवापर तडफडत राहिले आणि त्यांनी आपले नाव स्वतःच शक असे ठरवले. शक यद्धात्ता अर्थ आहे शुभ करणारा

दुसऱ्या दिवशी त्यांच्याकडे जो कोणी वन्मकुंडली दाखवायला त्यापैकी प्रत्येकाने 'मंगल शास्त्री!' म्हणूनच त्यांना हाक मारली तेव्हा त्यांनी त्यांना समजावून सांगितले की "वापुढे मला मकरमासची म्हणून हाक मारेल जा." परंतु कांची-वरमने लोक त्यांना 'मंगलशास्त्री!'

म्हणूनच हाक मारेल. ते म्हणाले—"शास्त्रीबुवा! आपली मुम्हला लहानपणा-पासून 'मंगलशास्त्री' म्हणूनच हाक मारेल आता निराळ्या नावाने मारणे आम्हाला नाही आवडणार."

ते ऐकून मंगलशास्त्रीना आपल्या गवापर राग काही कांचीवरम सोडून दुसऱ्या गावी गेले. तेथे 'शंकरशास्त्री' ह्याच नावाने लोक त्यांना ओळख लागले.

एक दिवशी एक लाकूडफोड्या लाकूड फोडायला आला. शास्त्रीबुवाच्या वायकीने लाकूडाची मोठी पाहून विचारले—"हो लाकूड जळतील का रे चांगली?"

ते ऐकून लाकूडफोड्या म्हणाला—"ताई! हे काय विचारतां शंकर लाकूडफोड्याची लाकूड जळणार नाहीत का? शंकराचा तिसरा डोळा 'मंगम' करून वगनीचूटी करतो तशी ही लाकूडे जळतील. नाहीतर

नाच. आजून राहु लागल. त्या गाथात आपल नाव लक्ष्मीपती शास्त्री असल्याचे सांगितले.

एके दिवशी शास्त्रीबुवा गावातल्या सावैर्जनिक मॅट्रीगाडीच्या ओढ्यावर बसून ज्योतिषवास्त्रावरची टिपणें पहात होते. तेव्हा एक भिकारी "ऐका गुरू, लक्ष्मीपतीचे नाव!" मुरात म्हणत तेथे आला.

ते ऐकून शास्त्रीबुवा दनयले. त्यांनी त्या भिकाऱ्याला त्याचे विचारले. त्याने आपल मुरात 'लक्ष्मीपती' असल्याचे सांगितले. शास्त्रीबुवा लक्ष्मीपती भिकाऱ्याला निरोप देऊन विधारात पडले. आपल आणि भिकाऱ्याचं नाव एक कसं? म्हणून त्यांनी आपल 'अमर' अशाच असे ठरविले.

दुसऱ्या दिवसपासून त्याच्याकडे येणाऱ्यांना त्यांनी बजावून सांगितलं की त्याच नाव बदलून 'अमर' असे झाले आहे. म्हणून पुढे कधी हाक मारायची आली तर 'अमर' या नावेच हाक मारावी. परंतु त्या गावातले लोक वैष्णव होते. त्यांना लक्ष्मीपती हे विष्णूचे नावच आवडे. त्यांनी निघून सांगितलं की त्यांना लक्ष्मीपती हेच नाव पसंन आहे व ते त्याच नावाने बोलावणार.

शास्त्रीबुवा सततपणे आणि दुसऱ्या एका गावी आजून राहु लागल. त्या गावात 'अमर' या नावेच लोक त्यांना ओळखत.

एके दिवशी उगाड्यांच त्यांची मोलकरीण तडारांगोळी घालायला आली नाही. शास्त्रीबुवा खटा घालून रांगोळी काढल्या- शिवाय घरावाहेर पडत नसत. म्हणून त्यांना मोलकरीणीचा राग आला. वेळी मोलकरीण घाईघाईत आली व उगिरां येणाऱ्या कारण सांगू लागली. म्हणाली- "काय सांगू, शास्त्रीबुवा! आज आमच्या घरासमोरचा तीन वर्षे वयाचा 'अमर' नावाचा मुलगा एकाएकी देवाघरी गेला. आईवडिलांचा एकुलता एक मुलगा होता त्याचं दुःख पाहून माज पाय तेथून हालतच ना."

ते ऐकून शास्त्रीबुवांना घेरी आल्यासारखं झाले. किती प्रेमाने त्याच्या आईवडिलांनी त्याचे नाव 'अमर' असे ठेवले आणि तीन वर्षे लोटताच त्याला यमाचे बोलावणे यावं. शास्त्रीबुवांना आपल्या नव्या नावाची

चीड आली. "बदलून मी केवढी चूक केली!" शास्त्रीबुवा आपल्या मूळगावी कांचीपुरमला परतले.

कांचीपुरमचे लोक शास्त्रीबुवांची आठवण म्हणत होत- "आपण सर्वांनी किती हट्टापणा दाखविला? त्याला 'शंकरशास्त्री' म्हटल असते तर काय विषाडल असते? आपण एका चांगल्या ज्योतिष्याला उगाच गाव सोडून भाऊ दिलं."

शास्त्रीबुवा गावी परतलेले पाहून गाववाऱ्यांना परमानंद आणि प्रेमाने त्यांनी त्यांना 'शंकरशास्त्री' म्हणून हाक मारायला सुरुवात केली म्हणाल- "कोठे गेला होता हो, किती दिवसांनंतर भेट होते आहे?"

तेव्हा शास्त्रीबुवांनी लाजलज्जा किंवा संकोच सोडून नम्रपणे त्यांना विनंती केली- "माझ नाव शंकरचिंकर नाही. आईवडिलांनी मला 'मंगल' शुभ नाम दिलं आहे. त्याच नावाने हाक मारीत जावे. मला तेच नाव आवडते."

मी शंकर नाव बदलून टाकीन." ऐकून शंकरशास्त्री विचार करू लागले- "एका सामान्य लोकूडफोड्याचे नाव 'शंकर' आहे। आपले नावही तेच?"

शास्त्रीबुवांनी लगेच विचार आपले नाव लक्ष्मीपती ठेवून घेतले. जन्म- कुंडली दाखवायला दुसऱ्या दिवशी जो कोणो आला त्याला शास्त्रीबुवांनी बजावून सांगितले की त्यांना 'लक्ष्मीपती' या नावानेच बोलवावे, परंतु त्या गावचे राहणारे सर्व वैश्णव लिगायत होते. त्यांनी लक्ष्मीपती या नावाचा उच्चार करण्यात पाप असल्याचे सांगितले. म्हणून शास्त्रीबुवा मनापस ते गाव सोडून आणली एका

भुताची पीडा टळली

वाणी व रमा खंपतीला भुतवाळ नव्हते परंतु दोघे नयरावायको इनपया नांगल्या स्वभावाची होती की गावकरी त्यांच्या मुख्यभावायिपयी नेहमी बोलत.

एकदा रात्री फार जोराचा पडू लागला. मुसळधार वृष्टीचा वाळू होती. दोघे जेवायला व्रमणार इतक्यात बाहेरच्या दारस्थर ऐकू आली दार उघडून पाहिले तर एक तरुण खंपती ओलीचिब बाहेर उभो

तरुण माणूस म्हणाला- "आम्ही शहरात जायला निघालो होतो. पावसात सापडलो. आजची रात्र आपल्याकडे काढायला मिळेल का ? "

"आंत या." म्हणत वाणीने त्यांना आत घावला सांगितले आणि त्यांना जेवायला धाडून त्यांना क्षोपायला अंधार पांघरून तयार दिले.

त्या दोघांचे झाल्यावर दोघां पुरेसे उरल नव्हत वाणीने पत्नीला ध्यायला सांगितले आणि खोडा भात भाकरी काही ध्यायला परत लाकड नव्हती; होती गिजून गेली होती.

परंतु रमाने उरलेले अर्धवर्ष दोघांनी वाटून इट्ट केला. दोघे त्याप्रमाणे झालेन झोपली.

पहाटे कोणाचा तरी रडण्याचा आवाज ऐकून दोघांची सोप मोडली. बाहेरने दार उघडे होते व दारात रात्री आलेली पाहणी रडत दसली होती. वाणीला आश्चर्य वाटले. तिने त्या बाईला रडण्याचे कारण विचारले

"काय नांगू बाई! माझ नशीबच फुटक. मी रात्री तुमच्या घरी जाले कसते तरच बर झाल असते. तुमचे परतपरतवरचे प्रेम पाहून ते म्हणाले- 'तू कधी या बाई-

सारखी माझ्याशी वागलास का? जी बाई नवऱ्यासाठी एवढा त्याग करायला तयार नाही ती वागकोच काय?' नंतर मी पुष्कळ सांगून पाहिले. पण तिकडे कसले कसले ते निघून गेले स्वभावान योडे हट्टीन आहेत. आता नाहीत."

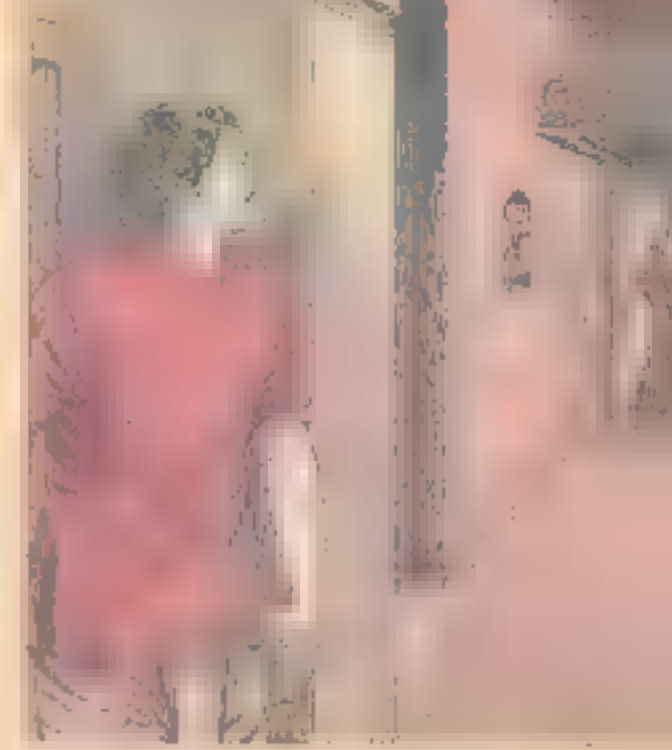
त्या बाईचे नाव चंद्रमती होते रमा तिच्या शोधार्थ दिवसभर हिडला, परंतु लागली नाही

"मला माहीन आहे, परत येणार नाहीत. माझ आणि कोणी नाही. कोठे तरी विहिरीत उडी टाकून जीव देते. झाले!" म्हणत चंद्रमती रडू लागली

तिची ती स्थिती पाहून तसिल्लीपि हृदय विटपळले. नवरा चांगला असेल तरच बाईचे आयुष्य सुखाचे दोघांनी तिला ममजावून सांगितले काही काळजी करू नकोस, तुझे पती येईपर्यंत तू रहा आमच्या घरी."

त्या दिवसापासून चंद्रमती त्या घरात त्या जुहुवातली एक म्हणून राहू लागली ती तशी गरीब स्वभावाची दिसली. रात्री तोंच नैवाक करो

एक महिना झाला रमाचा सित्त मुरारी

तसा तो वरदधी एकदोनदा पडे मगच्या खेपेस आला तेव्हा घरात चंद्रमती नव्हती अर्थातच ही गवी गाई कोण, हा प्रश्न त्याच्या चर्येवर स्पष्ट दिसला तिच्या विषयी मित्राच्या तोंडी त्याने सर्व ऐकले तेव्हा त्याला थोडे आश्चर्य वाटले. रात्री चंद्रमतीनेच संपाता जवायला वाडले. जेवणे झाल्यावर मुरारी बाहेर वन्हाड्यातच खाट टाकून झोपला

त्याला बरोच रात्र लोटली तरी झोप वाली नाही. मध्यरात्रीच्या सुमारास त्याला कोणतरी फुनफुसत बोलल्याची वाटून लागली चंद्रमती हातात दिवा घेऊन हळूच

“आतांआतां कोठे या घराच्या लोकांचा विश्वास माझ्यावर बसू लागला आहे. थोडा घोर धरा. किल्ल्यांच्या जुडग्याची जगा लीकरण कळेल.”

ते ऐकून मुरारी विचार करू लागला— “ही बाई दिसायला भोळी दिसते, पण वस्ताद दिसते आहे. माझ्या मित्राच्या चांगुलपणाचा असा दुस्प्रयोग? पांवा, तुमचं हे नाटक मी लीकरच बंद करतो.” असा विचार करून तो पुन्हा जाऊन खाटेवर पडला.

दुसऱ्या दिवशी त्याने चंद्रमतीची लवाडी वाणी ■ यर्मला सांगून त्यांच्या मनाला दुसऱ्याशिवाय ■ भूत पराबाहेर कोठे काढायचे याची एक योजना तयार केली.

दुसऱ्या दिवशी मुरारी आपल्या मित्राला, चंद्रमतीला एक जाईल इतक्या मोठ्या आवाजात मगू लागला—“बाबा रे बाबा! रावभर माझा डोळा लागला नाही. तुझ्या घरात भूताटकी सुरू झाली आहे कोठळ तरी भूत आलेले दिसते आहे. मी पूर्वेकडे खाट ठेवली होती ती पश्चिमेकडे मकाली आलेली दिसली. मी खिडकीत प्यायला पाणी ठेवले होते. ते खाटेखाली आलेले होते. मी भूताचेतना भोव नाही, म्हणून बर, दुसरा कोणी असता तर पारच झाला असता.”

बाबा बाबा घरात रावे ते पणून मरून झाली व म्हणाली—“मग भूतमात्रिकाला बोलावू या का?”

“तसे मिण्याचे कारण नाही. मीच भूताला पळवून आवायचा मग शिकलो आहे.” मुरारी म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी तो बाजारातून पैजण आपून रात्री मधूनमधून वाजवू ■■■■■. नंतर त्याने ठरा खाटेवर उभी ठेवून तिच्यावर पाचरुण घालून ठेवले आणि भागच्या दारी जाऊन सैपाकधराच्या खिडकीचे दार बंदविले.

बऱ्याच वेळाने चंद्रमती आली व सर्व जागचे पदार्थ भांड्यात नीट ठावून ठेवून ते तिने नवऱ्याला समजून मुरारीला दिले. मुरारी लगेच घरात गला आणि ते भांडे घेऊन चंद्रमतीच्या खाटेवर ठेवून ■■■■■ थोडो वाजूला सरकवून सुपचूप बाहेर जाऊन आपल्या दय्यकणावर ■■■■■ पडून राहिला.

चंद्रमती बोना वेळ भांड पारत मिळेल म्हणून वाट पहात राहली आणि खिडकी बाहेर नवऱ्याला न आलेला पाहून थोडी चकित झाली. तिने सैपाकधराचे दार बंद केले आणि आपल्या खोलीत ■■■■■ मोठ्याने किचकळी फोडली. ऐकून बाबा व बर्मा घाबरे झाले. मुरारीसुद्धा त्याला काही माहीत नसल्यासारखा ■■■■■

चंद्रमती घाबऱ्या स्वरान म्हणाली— “भूताटकीची गोष्ट खरी आहे. मलासुद्धा पैजण वाजल्याचा आवाज ऐकू आला. तिकडे ठेवलेली खाट या वाजूला आली आहे. हे पहा, सैपाकधरातले भांडे माझ्या खाटेवर आले आहे. म्हणून बघून बसले,” तिने त्या खोलीत शोषणार नाही असे सांगून टाकले.

मुरारी तिच्या घोर दैव्याचे मोंग करीत म्हणाला—“तुम्ही कोणी म्यायचं कारण नाही. मी भूताला पळवितो.” त्यानंतर तो लागोपाठ दोन दिवस रात्री पैजणाचा आवाज करीत राहिला. म्हणून नवऱ्याने खिडकीच्या दारावर चाप भारली तरी

पाहिले. सैपाक धराच्या पलीकडच्या खिडकीचं दार बांदले.

मुरारीला संशय आला. चंद्रमतीने सैपाकधरात पाऊल टाकताच तो उठून बाडोशाला उभा राहून सर्व प्रकार पटू लागला. चंद्रमती सैपाकधरात जाऊन खिडकीतून भात, आमटी, भाजी ■ बही एकेक करून बाहेर कोणाला तरी देत होती.

बाहेरचा माणूस म्हणाला—“आणखी किती दिवस म, असं अर्ध्या रात्री जेवायचं? काहीतरी करून तिजोरी उघडून हाताला सामेल ■ घेऊन का नाही येत?” तो माणूस काळोखात होता. म्हणून मुरारीला स्वयंचं तोंड दिसलं नाही.

चंद्रमतीला खोली बाहेर पायला वाटस झाले नाही

सिसऱ्या दिवशी मुरारी काढ पाहान वसला. चंद्रमतीचा नवरा मातऱ्या बाजूला असलेला वाहून ती त्याच बाजूला जाण्याच सांग करीत बडबड लायला- 'तो पाह्या बहिणीशी असा ~~काळ~~ ~~काळ~~ लायला आहे की' मीमुद्धा पाहला तर

चंद्रमतीचा नवरा थरकला व घुमलेला विचार लायला- " ~~काळ~~ हा काय मातऱ्या ~~काळ~~ "

"जाणशी ~~काळ~~ मी? वा घराच्या मालकीणीचा मी ~~काळ~~ आहे. ~~काळ~~ मेहुण्याने मला ~~काळ~~ बहिणीला मूल ~~काळ~~ नाही म्हणून एका ~~काळ~~ घरात ~~काळ~~ बसले आहे दो. त्या बाईला ~~काळ~~ नवऱ्याने मारले आहे. ~~काळ~~ त्या बाईशी ~~काळ~~ मेहुणा मेल करणार आहे. म्हण. आणखी त्याहून खोड माली ~~काळ~~ या गोष्टीची मी ~~काळ~~ बाईमुद्धा लायला तयार झाली आहे." असे सांगून मुरारी तेथून

सिसऱ्या गेली जाते ~~काळ~~ ~~काळ~~ खाटवर झोपला मुरारी म्हणाला ~~काळ~~ सर्व चंद्रमतीच्या नवऱ्याला वरे वाटले कारण ~~काळ~~ मला तीन रात्री खिडकीतून खाण दिले नव्हते त्याच्या मनान संगमामे ~~काळ~~ मी वरे

दसऱ्या दिवशी चंद्रमतीचा नवरा आला जाण ~~काळ~~ म्हणाला- "मी काय मुलपणा करत आणि बायकोला मेमे सोडून निघून ~~काळ~~ आला तार पेऊन बायला माली आहे."

मुलपणा भोवत चंद्रमती बायकीच हाता वा ~~काळ~~ लग्न निघून गेली ती निघून गेल्यावर बाणी द बसता वाट लायले ती मदतीला ~~काळ~~ ~~काळ~~ हातो ती निघून ~~काळ~~

मुरारीला न ~~काळ~~ ~~काळ~~ हो म्हणाला- "तुमच्या नवऱ्याने मला टक्की गेली म्हणून तुम्हाला मातऱ्या आयला पाहिजे आणि तुम्ही ~~काळ~~ हाता बाळा आवचयेन आहे." नंतर त्यान घडलेली गोष्ट सांगितली आणि निरोप घऊन ~~काळ~~ घून गला

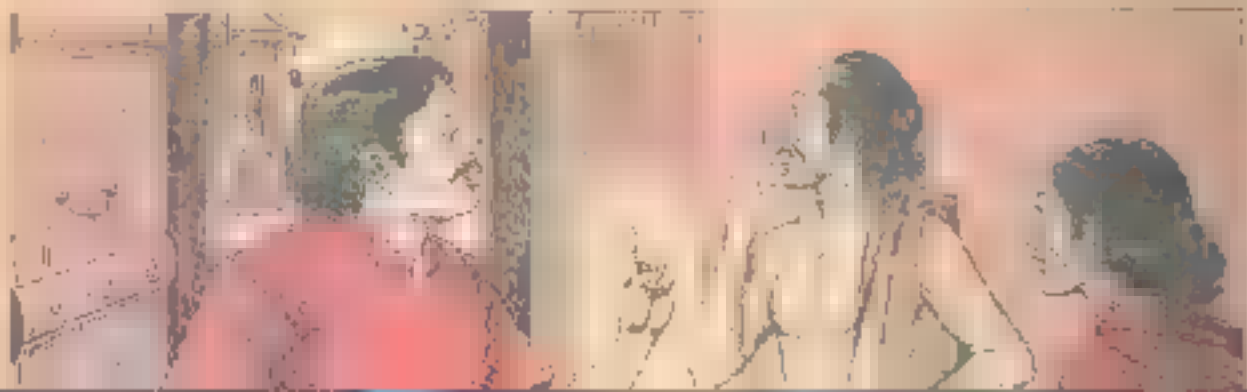
देवदूत दयाकडे परतला व चंद्राने सांगितले होते ~~काळ~~ निवेदन केले

"हे उत्तर दायला ~~काळ~~ हिमत झाली काय?" असे ~~काळ~~ चंद्रावर स्यारी करण्याचे ठरवून सैन्य सज्ज केले. ~~काळ~~ कळत्यावर शुभ आपल्या ~~काळ~~ शिष्यां बरोबर ~~काळ~~ वाचने पुढाला आला. शंकर बृहस्पतीच्या मदतीला आला आणि दोघांचे युद्ध सुरू झाले.

तेव्हा तेथे ब्रह्मदेव आला आणि चंद्राला म्हणाला- "तू बृहस्पतीच्या बायकोला सोडून दे, नाहीतर ~~काळ~~ विष्णूला सांगून तुझा मद सत्तरवितो." नंतर तो शुक्लला म्हणाला- "बृहस्पतीशी तुझं वैर आहे. म्हणून तू चंद्राला मदत करायला ~~काळ~~ आहेस का?"

मग झोपी स्त्री पुरुषाबरोबर राजीवृषीने संसार करील का?"

शुक्लान चंद्राला सांगितले की ताराका परत पाठवून दे. तारा ~~काळ~~ गरोवर होती. त्याच स्थितीत चंद्राने तिला बृहस्पतीकडे सोडवून दिले. शंकरादि देव आपापल्या लोकांत निघून गले. तारा बृहस्पतीच्या घरी आल्यावर ~~काळ~~ झाली व तिला एका मुलगा झाला. त्या मुलाचे जातकर्म यरी संस्कार बृहस्पती करू लायला तेव्हा चंद्राचा दुत आला व त्याने चंद्राचा निरोप सांगितला. म्हणाला- "हा मुलगा तुझा नसून चंद्राचा आहे. तुला त्याचे जातकर्म आणि संस्कार करण्याचा अधिकार नाही."

बृहस्पती चंद्राच्या दूताला म्हणाला—
“माचा तोंडावळा माझ्यासारखा आहे. माझाच मुलगा आहे. याला चंद्राचे रूप, रंग काहीच नाही.” आणि त्याला परत पाठवून दिले. दूताने चंद्राला सर्व सांगितले.

लगेच चंद्र राक्षसगुण ग्रहण पुढाला सज्ज झाला. देवदानवांचे थांबलेले युद्ध पुन्हा सुरू झाले.

तेव्हा ग्रहादेवाने मध्ये पडून युद्ध थांबविले. या सर्व प्रकरणांना मूळ कारण अशे की तारा तिला बोलावून त्याने विचारले—
“पाहिलंस तुझ्यामुळे केवढा हा गोंधळ झाला आहे तो? तर तूच सांग. हा कोणाचा

मुलगा आहे? चंद्राचा काय? तारा म्हणाला—
तारा ग्रहादेवाच्या नजरेला नजर मिळवू शकली नाही. मान झाली करून थिवार म्हणाली—“चंद्राचा, चंद्राचा, चंद्राचा!”

ग्रहादेवाने लगेच त्या मुलाला चंद्राच्या हाती देऊन भांडण मिटविले. अशा ठंढेने बृहस्पतीची वायको जी तारा तिच्या पोटी चंद्राला जो मुलगा झाला तोच बुध होय? बुधाला पुढे पुढरवा झाला. मुलगा झाला. त्याची अशी

पुढरवाची कथा

एके काळी मुमुक्षु एक मोठा राजा होता. एकादा आपल्या काही घाड्यावर बसून शिकारीला निघाला. ते कुमारवन नांवाच्या एका सुंदर पोचले. पाहून त्याच्या मनाला आह्लाद वाटला. परंतु त्या पाठोपाठ मुमुक्षु त्याच्याबरोबर जालेल्या इतर सर्वांना अकस्मात स्त्रीरूप मिळाले. इतकेच नव्हे तर मुमुक्षुचा बोडा मुद्दा पोडी झाला असे कसे झाले, हे मुमुक्षुनाला कळले नाही. तो विचार लागला, हे कसे झाले? आतां मी या रूपात राज्य कसे करणार? शत्रूशी युद्ध कसे करणार?

सुद्ध ही मांगल असतां त्याला शौनकादि मुनींनी विचारले—“परंतु व त्याच्या बरोबरच्या सर्वांना स्त्रीरूप

लागला. एकदा सनकसनंदनाची मुनी शंकराच्या दर्शनाला कुमारवनात गेले असतां पार्वती शंकराबरोबरच्या परिवाराला दिगंबररूपात दितली. लगेच सर्व प्राण फिरले आणि नारायणवनाच्या बाजूला गेले. अर्थात जे घडले त्याची जाणीव झाल्यामुळे पार्वती फार लाजली. तिला वेळी दुःख झाले ते पाहून शंकराने नियम दिला की त्या वनात जो कोणी पाऊल टाकील त्याला स्त्रीरूप प्राप्त होईल. मुमुक्षु व त्याच्या बरोबरच्या सर्वांना स्त्रीरूप येण्याचे हेच कारण.

त्यानंतर मुमुक्षुने नाव धारण आणि आपल्या सखींबरोबर त्याच

राहू लागला. काही काळ लोटला आणि चंद्राचा मुलगा बुध याने झाला पाहिले आणि इलानेदेखील त्याच पेली त्याला पाहिले. दोघांचे परस्परावर प्रेम जडले. त्यांना जो मुलगा त्यांचे नाव पुढरवा

त्यानंतर इलाने आपले कुलगुरु वसिष्ठ यांचे स्मरण करतांच स्त्रीरूपात असलेल्या मुमुक्षुनाला होत असलेल्या मानसिक कष्टांची वसिष्ठ मुनींना कल्पना झाली व त्यांनी शंकराचे ध्यान तपश्चर्या शंकराने प्रसन्न होऊन दिले.

वसिष्ठ मुनी ओडून म्हणाले—
“शंकरा! आमचा मुमुक्षु याला त्याचे पुरुषरूप देण्याची कृपा कर.”

गुरू मानून त्याच्याकडून नऊ अक्षरी मंत्र
"ॐ श्री नारायण ॥" हा घेतला आणि
त्याचा जप करीत तपश्चर्या करीत असतां
त्याच्या सुदैवाने महादेवीने सिंहावाहनावर
वसून त्याला दर्शन दिले. सुद्युम्नाने स्वतःला
विसरून तिचा स्तोत्रपाठ केला आणि
शिष्या अनुग्रहाने तो मुक्त झाला.

सुद्युम्नानंतर पुरुरवाने अनेक वर्षे उत्तम
तऱ्हेने राज्य ॥ आणि अनेक यज्ञ ॥
आयुष्याचा दानधर्म केला त्याचे शीर्ष, कोंसि ॥
उत्तर गुणांचे वर्णन एकदा उर्वशी
श्याच्यावर मोहित झाली. त्यानंतर तिच्या
ब्रह्मदेवाच्या गाथाभुक्त पृथ्वीवर पावे लागले.
॥ ती पुरुरवाला भेटली व त्याच्याशी
लग्न करण्याचे मान्य करून म्हणाली-

" ॥ दोन मेंढरे आहेत. मला ती
स्वतःच्या मुलापेक्षा जास्त जवळची वाट-
तात. त्यांचे तू रक्षण केले पाहिजेस. नंतर
तू नग्न रूप कधी माझ्या दृष्टीस पडतां
॥ नयस आणखी एक वट अशी आहे
की तू मला नेहमी आवळा तूप दिले
पाहिजेस. तू यांपैकी कोणतीही अट मोडलीस
तर मी तुला सोडून निघून जाईन.

त्या सवे अटी पुरुरवाने मान्य करून
तिच्याशी लग्न केले आणि काही वर्षे तिच्या
घरावर लंकार केला. तो भोगविलावात

पूर्णपणे निमग्न ॥ आणि धर्मार्थकाम व
मोक्ष हे पुण्यार्थ पूर्णपणे विसरला. उर्वशी-
मुढा पुरुरवाच्या प्रेमात अशी निमग्न झाली
की ती स्वर्गलोकाळा ॥ इंद्राला पूर्णपणे
विमग्न होती.

उर्वशी व पुरुरवा ॥ प्रेमात स्वतःला
व जगाला विसरून गेल्याचे पाहून ॥
तिच्या परत बोळावण्याचा विचार केला तो
पंचवीना बोळावून म्हणाला-" स्वर्गात रभा
आदि अनेक अप्सरा आहेत. परंतु उर्वशी
नसल्याने स्वर्गाची गाभाच नष्ट झाली
आहे म्हणून काय वादळ ॥ करून पुं-
रवाना फसवून ॥ करा.
म्हणजे आपले काम ॥ निघा,
आणि ॥ काम पुरे करा "

गंधर्व पुरुरवाला कळू ॥ देता एका
काळोख्या रात्री मेंढरांना पळवून घेऊन
आले ती ओरड लागली. तेव्हा उर्वशी
पुरुरवाला म्हणाली-" मला स्वतःच्या मुला-
पेक्षा जास्त जवळची वाटणारी मेंढरे कोणी
चोरून घेऊन गेला ॥ तू वायकां-
सारखा ॥ का? तू त्यांचे रक्षण
करशील अशी खात्री होती. म्हणून मी
थोड दुर्लक्ष केले आणि तू असमर्थ आहेत
हे ॥ माहीत नसल्याने दोन्ही मेंढरे
धाळवून वसले." असे सांगून तोंडाळा आले
ते पुरुरवाला म्हणाली

आपण ॥ प्रियतेमेच्या दुःखात दुःखी
होऊन पुरुरवा स्वतःचे भान न राहल्याने
चोरांचा पाळलाग ॥ नन्दावस्थेतच

गंगार म्हणाला-" वसिष्ठा! मी दिलेला
वाप कसा बदलेल? पण एवढे तोंड शकेल
॥ सुद्युम्न एक महिनाभर पुरुष व एक
महिनाभर स्त्री असा पालीपालीने ॥
राहील, असा वर मी देतो."

अशा तऱ्हेने वसिष्ठ मूनीच्या गुणा
प्रसादाने सुद्युम्न पुण्यरूप मिळताच आपल्या
राजधानीत परतला आणि राज्य करू
लागला. तो पुरुषरूपात असे तेव्हा महिना-
भर राज्यकारभार पाही आणि स्त्रीरूपात
असे तेव्हा भर पुरातच राही. बाहेर येत
नसे. हे प्रजेला आवडत नसे.

मुलगा मोठा होईपर्यंत अशा तऱ्हेने
राज्यकारभार पहात राहून सुद्युम्न तपश्चर्या

भरकड पिळ्ळो व जेवणान वृत्त उरुन
त्याच्या ऊर्वशी विसळी

तिच्या उर्वशे म्हणजे तो गदगद स्वरात
म्हणाला—“माझा तुझ्यावर थोडादेखील
राग नाही तुझी मी काही वाईट केले
नाहो ॥ कस इच्छित नाही तुला चुकून
मुढा उलट उत्तर दिले नाही. मी तवंगा
तुझा एक हाऊस राहलो व मागितलेस
ने काम मी उरी व मला सोबून
गेलीस हा त्याम भावा का? माझ्यावर
प्रेम रोते म्हणजे व माझ्याजवळ
मालीस येव ॥ मला साडून कशी काय
गेलीस? तुझा हाऊस आहे. असेच मी
मानित म्हणजे मला या दुःखसागरात
कोटून व निघून गेलीस का?”

त्याचा भ्रम दूर करण्यासाठी ऊर्वशी
त्याला म्हणाली—“आमच्या जातीतल्या
आमरांना प्रेम कसलं आलं आहे?
माझ्यासाठी दुःखी होऊ नकोस व या
प्राणि राज्यकारभार पहा.” असे सांगून
ती निघून गेली.

पुढरवाची जी गत झाली तीच आपली
होते की काय या भीतीने व्यासाने धृताची-
कडे पाहून विचार केला धृताचीने मुढा
विचार केला की व्यास आपल्याला कवी ज्ञाप
देईल या विचाराने ती एका मादी पोपटाचे
रूप घेऊन उडून गेली. त्यामाला त्याचले

म्हणजे पुढरवा नम्रावस्थेत असल्याचे
ऊर्वशीला कळावं यासाठी त्याच्या अमावर
प्रकाश अशा युक्तीने गंधर्वाच्या
आदेशाने वीज चमकली. मेढरांना परत घेऊन
असतां पुढरवा नम्रावस्थेत असल्याचे
पाहून ऊर्वशी त्याचे पाय धरून म्हणाली—
“मी पहिल्यानेच आपली अट सांगितली
होती. ॥ मंग केलेस आतां तुझ्या-
वरोवर राहणे मला शक्य नाही. आता मला
गेलंच पाहिजे मला विसरू नकोस?”

ऊर्वशीने स्वर्गलोकी प्रस्थान करतांच
पुढरवा तिच्या विरहाने दुःखी झाला.
बुद्धिभ्रम झाला. तो ऊर्वशीचे स्मरण
करून तिच्या प्रेमाच्या गोष्टी आठवून खूप

फेर विरहताप झाला. त्याचा परिणाम असा झाला की व्यास वस्त्रीसाठी अरणीवर अरणीने घाशीत असतां अरणीतून शुकाचा जन्म झाला.

पितापुत्र

व्यास शुकाला पाहून विचार करू लागले—“हा काय कमत्कार आहे! ही शंकराची कृपा जमावी.” ते आपल्या मुलाला मगंवर घेऊन गेले. त्याला स्नान घालून त्यांनी त्याचे जातकर्म वगैरे संस्कार केले. आकाशात देवांनी दुधुभी वाजविली आणि जमिनीवर पुष्पवृष्टी झाली. नारदादींनी गान केले आणि रंगादींनी नृत्य केले.

पोपटाचे हव घेतलेल्या स्त्रीच्या कारणाने जन्मलेल्या व्यासाच्या मुलाला शुभ नाव प्राप्त झाले. मुलगा लहानाचा मोठा झाला. ‘शुकासाठी आकाशातून हरिणाजिन, कुळाचा हार व कामंडल घेऊन पडले. व्यासांनी आपल्या मुलाचा उपनयन संस्कार केला. शुक विद्याभ्यास संपल्यावर गुरुदक्षिणा देऊन व्यासांकडे परत आला.

विद्याभ्यास पुरा करून परत आलेल्या आपल्या मुलाला आर्चिमान करून व्यासांनी आनंदाने विचार केला की आता मुलाचे लग्न करून द्यावे त्यांनी एका योग्य मुनि-कन्येला शोधून आणून शुकाला म्हटले— ‘धावा रे!’ सर्व वेदवेदांगांचा अभ्यास पूर्ण केलास आता विवाह कर व पजयागादि तुला पुत्रप्राप्ति होण्याची वेळ आहे ही. पुत्र नसेल तर माणसाला सद्गती मिळत नाही. कीर्ती होत नाही. म्हणून एका कन्येशी विवाह कर व पुत्र प्राप्ती करून घेऊन स्वर्गाचा मला सुखी कर आणि पितरांचे समाधान कर. मो मागतो आहे त्याकडे दुर्लक्ष नकोस. कित्येक वर्षे तपश्चर्या केल्यानंतर मला तुम्ही प्राप्ती झाली आहे. तुझ्यामुळे मला कीर्ती आणि सद्गती प्राप्त होईल अशी आशा मनात बाळगून आहे.”

ऐकून शुक पित्यास म्हणाला—‘मला लग्न करावयाचे नाही. तत्त्वोपदेश करा. मला या समारंभांमार्गेत का दृक्कलना आहे?’

मायावी मत्स्यकन्या

ख्रिटीशांचे राज्य असताना एका ग्रस्थानाचा रामप्रताप एक सधिंगती होता. तो म्हणजे एक विविध प्राणीच होता. अनेक विश्वासांवरोबर काही खुल्या समजूतीचा पगदा मनावर होता. त्याच्या दोक्यात एकदा काही शिरले की त्याच्या पासून किती नुकसान झाले तरी तो ते सोडोत नसे म्हणून त्याला सल्ला देणाऱ्या मध्याना व प्रजेला कित्येकदा विनाकारण पुष्कळ सहन करावे लागत.

एकदा तो बंगाल प्रांतात प्रवाभाला गेला असता तेथे त्याने तमाची म्हणजे जूटची लागवड होताना पाहिली स्वदेशी परत येतांच आपल्या राज्यात तीच लागवड व्हावी या साठी त्याने वळजबरीने शेतकऱ्यांकडून तागाची लागवड करविली. त्याचा परिणाम असा झाला की तागाचे उत्पन्न

तर खूप झाले, पण खरेदी करायला कोणी मिळोना आणि देशात अन्नधान्याचा पुष्कळ पटला त्यात प्रजेचे आर्थिक नुकसान लागू न झालेच, प्रजेला वायला पुरेसे धान्य मिळणं कठीण झाले.

एकदा रामप्रतापला सादलं की पगवळ्याच्या शेन जमती आहेत—एक साधे कावळ व दुसरे ते महार कावळ. कावळ्याची सारी जात म्हणजे खमदूतच ते देशात राहिले तर देशावर केव्हा कोठून संकट येईल नकळे. म्हणून त्यान कावळ्याचा महार सुट केला. जो कोणी गेलंला कावळा आणून देईल त्याला इनाम देण्याची व्यवस्था केली. कित्येक लोकांनी पुष्कळसे कावळे एफा भजून एका ठार करून आणले आणि इनाम मिळविले परंतु परिणाम असा झाला की राज्यभर सर्वत्र घाण वाडली. तफाईचे काम थोडे फार कावळ्याच्या

कडून होई ते बंद पडले. राजधानीत
मेल्ल्या कागळचरांची साचली आणि
राज्यभर कुचकाट घाण येऊ लागली. तेव्हां
कोठे राजाचे डोळे उघडले. परंतु जातां
काचळे कोठून येणार? म्हणून परदेशातून
जो कोणो काचळे आणी त्याला प्रत्येक
काचळ्याला अगूक इनाम दिले जाईल असे
राजाने जाहीर केले. त्यामुळे पुष्कळ
लोकांनी काचळे आणून देऊन खूप फायदा
करून घेतला असा होता हा रामप्रताप.

असला मूर्खपणा त्याने अनेक वेळा गेल्या
आणि प्रजेचे फार मोठे नुकसान झाले. पण
राजाचे डोळे उघडले नाहीत. एकदा राम-
प्रताप आपल्या भग्याला म्हणाला- "मत्स्य-
कन्यांचिदयी तुम्हाला काय वाटते?"

कधीच पाहिला नसल्याने काही सांगू
शकणार नाही." मंत्री म्हणाला.

"मला काल रात्री स्वप्नात दिसली
एक मत्स्यकन्या; तिचा वरचा भाग स्त्रीचा
व खालचा माशाचा होता. विचित्रच नाही
का?" राजाने विचारले.

रामप्रतापच्या राजवाड्यासमोर एक
मोठे सरोवर होते. सरोवरातले पाणीच
राजधानीतल्या प्रजेला प्यायला मिळे. त्यात
मासे सोडलेले होते. चांदण्या रात्री राम-
प्रताप लहानशा होडीत बसून सरोवरात
विहार करायला जाई. मग्याशी तो मत्स्य-
कन्येचिदयी बोलला त्या दिवशी रात्री
स्वप्न वादण पडल होते. रामप्रताप एक

दिवस होई तो सरोवरात विहार
करण्यास एकटाच निवडला. परंतु तो
बोड्याच वेळाला परतला आणि मग्याला
ताबडतोब बोलावून आपल्यास स्वप्न निरोप
पाठविला.

मंत्री आला. राजा त्याला म्हणाला-
"मी आपल्या सरोवरात स्वप्नात पाहिलेल्या
मत्स्यकन्येपेक्षा सुंदर मत्स्यकन्येला पाहिलं
तो माझ्या होडीसमोरच आणायाने उद्दगरी
आणि पुन्हा पाण्यात मग्न्य आली. मला ती
स्पष्ट दिसली, अर्धी स्त्री व अर्धा मासा!
मला आतां ती पाहिजे. ती पळून निसटून
जाता कामा नये. मासाठी सरोवराच्या
चारीबाजूला पाहारा देवा आणि जाळ टाकून
तिला आणायची व्यवस्था करा."

"तो आपणांला भय झाला असावा.
महाराज! एखाद्या मोठ्या माशाला पाहून
तीच मत्स्यकन्या असावीसे वाटले असेल
आपल्याला. चांदण्यात तेवढे स्पष्ट कोठे
दिसेत?" मंत्री म्हणाला.

"अजून मला चाळीशी लागली नाही!
मी सांगितले तसे करा." मंत्री म्हणाला.
मत्स्य विभागाच्या तज्ञांनी सर्व सरोवर
जाळून काढले. हजारो मासे जाळ्यांत
सांपडले, परंतु मत्स्यकन्या सापडली
नाही.

"सरोवरातले सर्व पाणी उपसून सरोवर
कोरडे करून घ्या." राजाने आज्ञा केली.
तसे केले तर राजधानीभर सर्वत्र पाणीच
पाणी होईल, शिवाय प्यायला एक थेंबही

पाणी न मिळाल्याने तडफाडून मरेल, यगैरे गोष्टी सांगून मंत्र्याने राजाचे मन वळवून पहायचा प्रयत्न करून पाहिला परंतु राजा मानायला तयार नव्हता. मत्स्यकन्या आणून दाखवा, असा हुकूम देऊन धरला.

"जो हुकुम महाराज! सरोवरातले पाणी अटविण्याची व्यवस्था करायला दोन तीन दिवस लागतील. शिवाय सरोवर बांगले चाळून काढले आहे आणि गाझाचे पिल्लूमुद्धा उरले नाही. मत्स्यकन्या कोठून जे कशी येणार? हे दोनतीन दिवस विचार करून पहा, - आपल्याला हा भ्रम तर आला नाही?" मंत्री म्हणाला.

राजा मंत्र्यावर खरोखर रागावला. त्याच्या मोठ्या भावाचा मुलगा हलधर हा एक जादुगार होता व परदेजातून परत आला होता. त्याने मोठे उतरलेल्या स्थितीत परी आलेला पाहून कारण विचारले आणि सर्व गोष्टी विचारून घेऊन म्हणाला - "तुमच्या राजाला दृग्भ्रम होत असेल हे सिद्ध करून दाखविण्यासाठी मी एक यंत्र तयार केले आहे. तुम्ही जाऊन थोडा वेळ विश्रांती घ्या."

मंत्री राजारच्या सोलीत गेल्यावर हलधरने तीन इंच लांब एक इंच रुंदीचा कागद घेऊन त्याची मधोमध पट्टी केली, नंतर घट्टीचा भाग एका कोनेच्या ग्लासाच्या बुडाला चिकटविला. एक ताटली घेऊन तिच्या मधोमध एक अर्ध्या रुपयाचे नाणे वर नाण्याचे चित्र दिसेल असे ठेवले आणि थोडे पाणी ओतले. नंतर काचेच्या ग्लासाच्या बुडाला असलेला कागद पेटविला आणि ग्लासात खूप दूर केला आणि ग्लास ताटलीतल्या नाण्यावर उपडा ठेवला. आता ग्लासाच्या काचेच्या बाजूने पाहिले तर नाणे मोठे झालेले दिसू लागले.

हलधरने चालत्याला दोलावून विचारले - "कवचा, ताटलीत किती रुपये आहेत हो?" मंत्र्याने लक्षपूर्वक पाहून म्हटले - "एकच रुपया आहे की रे!"

एकच रुपया आहे, जास्तो नाहीत नक्की सांगता रेईट का?" हलधरने विचारले.

"होय!" मंत्री म्हणाला. "तुम्हाला भ्रम आहे! तो रुपयाच नाही मुळी!" असे म्हणत हलधरने काचेचा ग्लास उचलून पाण्यातले अर्ध्या रुपयाचे नाणे काढून दाखविले. तो केवळ होळ्यांचा भ्रम होता, हे सांगायला हरकत नव्हती.

तो भ्रम कसा होतो? हलधरकडून विचारून घेऊन मंत्र्याने ते यंत्र असेच्या तसेच नेऊन राजासमोर ठेवले व विचारले - "महाराज! याच्यात किती रुपये दिसतात?"

"एक रुपया आहे, कमी दिसते, असे वाटले का तुम्हाला?" राजाने विचारले.

"क्षमा करा, महाराज! माझ्या पुतण्याने मला असाच प्रश्न विचारला होता तेव्हा आपण सांगितलेत तेच उत्तर मी दिले.

मला दृग्भ्रम झाला असल्याचे त्याने सांगितले. आपल्याला माझ्यापेक्षा चांगले दिसत नाही का? आपल्याला दृग्भ्रम होण्याचे कारण नाही, होय की नाही? म्हणूनच आपल्याला मी विचारले. ग्लासाखाली वास्तविक काय आहे, ते कृपा करून पहावे!" मंत्री म्हणाला.

राजाने जटदिशी ग्लास उचलला. ताटलीत अर्ध्या रुपयाचे नाणे होते.

राजा अवकाळीत पहात राहिला. नंतर स्वतः म्हणजे - "म्हणजे माझ्या सोळाघांनीमुद्धा मला फसविले म्हणायला! कदाचित् मी पाहिलेली मत्स्यकन्या असाच दृग्भ्रम तर नसेल?"

"का तसेल महाराज! त्या पूर्वीच्या रात्री आपण स्वप्नात मत्स्यकन्या पाहिली होती म्हणालात, द्राव ना? आता सरोवर अटविण्याची गरज ठरली नाही, म्हणायलाचे का?" मंत्र्याने विचारले.

राजाने नकारार्थी मान हलविली. मंत्र्याचा जीव भांड्यात पडला.

प्रश्नोत्तरे

प्रश्न : पाऊस कसा पडतो? वावसाचे पाणी आकाशात अघात्री कसे राहते? साधारणपणे पाऊस ऑक्टोबर-नोव्हेंबर मध्ये पडतो, का? गारांचा ~~का~~ पडतो?

उत्तर : पृथ्वीवर पाणी इतर द्रवपदार्थांमारखे गुरुत्वाकर्षणामुळे पृथ्वीला चिकटून राहते. परंतु पाणी तापले ~~जे~~ त्याची वाफ होते. वाफ्यासार त्या मिळाल्या की त्यातल्या अणूंची हालचाल बदलते. पाणी ~~ह~~ उकळले तरी त्याची वाफ काही होते हे आपल्याला माहीतच आहे. ~~जे~~ वाळतात. तसेल्यातले पाणी काही दिवसांनी कमी होऊन बाफेच्या रूपे उठून जाते. वाफ्यातल्या अणूंपेक्षा बाफेच्या रूपात असलेल्या अणूंचा वेग जास्त ~~होतो~~. (पृथ्वीच्या गुरुत्वाकर्षणापासून निसटून निस्तीर्ण मान्यतात परस्परप्राप्तीची ही वेग असतो त्याला 'प्लायन वेग' म्हणतात. वाफ्यातल्या अणूंचा कोणत्याही कारणाने असो तो 'प्लायन वेग' मिळाल्या की ते पृथ्वीपासून निसटून निघून जातात. पंदावर "प्लायन वेग" फार थोडा आहे, कारण थंडाची गुरुत्वाकर्षण शक्ती पृथ्वीच्या गुरुत्वाकर्षण शक्तीच्या मानाचे ~~ह~~ पट कमी असते. म्हणून ~~काही~~ काही काळी पाणी असले तरी ते फार पूर्वी पडाला सोडून निघून गेले असण्याचे).

वाफ झालेले पाणी आकाशात जाऊन धुळीच्या कणांत निसटून मेघरूप घेते. लोखंडाच्या कोटी पाण्यावर तरंगतात तसे ~~ह~~ झालेले पाण्याचे कण एकत्र जमून (मेघ) त्याच्यातील हनकेंपणामुळे हवेत तरंगतात. एकेवेळ नव्हे तर सध्यासहोबर एकलते जातात. नव्हे वारे त्यांना धक्के देऊन विविध दिशांना नेतात. पर्वत ओढ आले किंवा मेघ आणखी वर आकाशात उडाले की, कोणत्याही एका कारणाने मेघ अमतात त्या जागो हवेत भागवा निर्माण झाला की, मेघांतील वाफ पाणी होऊन पाऊस पडू लागतो. आकस्मिकपणे फार ~~ह~~ लागला तर वाफेच्या माग होतात.

तुमच्या ग्रामात ऑक्टोबर नोव्हेंबर महिन्यात ~~का~~ तरी जगात ~~का~~ नसतो. सुमेरियन देशवासियांनी ६-७ हजार वर्षां पूर्वी जेव्हा राशिक्रमाचा स्वरूपनिर्णय केला तेव्हा त्यांनी मकर, कुंभ आणि मीन राशी जलराशि असल्याचे ठरविले. कारण त्यावेळी सूर्य त्या राशीत असतो आणि शेव्हा त्या प्रदेशात पावसाळा असतो.

लब्ध प्रणादा

[६७]

हुतप्याची गोष्ट

एका गावी एक ब्राह्मण रहात असे. तो आपल्या बायकोला ~~का~~ जिवा-पेक्षा जास्त प्रेमाने संभालीत असे. बायको ~~का~~ नवऱ्याच्या सर्वे आप्तबन्धूंनी नेहमी भांडे, म्हणून नवऱ्याला जीव नकोसा वाटे म्हणून त्याने परगावी दूर कोठे तरी जाऊन रहायचे ठरविले.

दोघे नवरा ~~का~~ ब्राह्मणाने ठरविल्या-प्रमाणे दूर गावी राहण्यास निघाली. काटेत त्यांना एका वाळवंटाच्या प्रदेशातून जावे लागले. अन फार ~~का~~ पडले होते. दोघांनाही तहान लागली होती. नवरा स्वतःसाठी व बायकोसाठी पाणी आणायला दूर गेला. थोड्या वेळाने परत येऊन पाहता तो तर बायको झळ लागल्याने मरून पडली होती. बायकोची विरहवेदना असह्य आल्या-

मूळ त्याने देवाला माफचे घातले. तेव्हा आकाशवाणी झाली—"जर ~~का~~ आपले अर्धे आयुष्य बायकोला द्यायला तयार असतील तर तुम्ही बायको पुन्हा जिवंत होईल."

ब्राह्मण जगेच म्हणाला—"मी अर्धे आयुष्य बायकोला द्यायला तयार आहे."

ब्राह्मणाच्या तोंडचे ते ~~का~~ निघताच त्याची बायको उठून बसली आणि त्याचा पुढळा प्रवास सुरू झाला.

थोडे दिवस पायी चालत राहल्यावर ती दोघे एका शहराबाहेरच्या एका फुल-बागेत आली. ब्राह्मण बायकोला म्हणाला—"तू येथेच थांब, मी गावात जाऊन दोघां-साठी काहीतरी खायला घेऊन येतो."

ब्राह्मणाची बायको त्या फुलबागेत बसून राहिली. त्याच वेळी एक लंपवा गातगात त्या काजूला आला. त्याच्या गोट आवाजा-

वर ब्राह्मणाची बायको इतकी भाळली की ती त्याला म्हणाली—“आपण दोघं नवरात्राबायको म्हणून पुढील आयुष्य घालवू. तुम्हांला ते मान्य नसेल तर आत्महत्या करीन.”

“मी लंगडा आहे बाई, आपलं दोघांचं कसं जमणार?” लंगड्याने विचारलं.

“लंगडपण असलं म्हणून काय झालं?” ब्राह्मणाची बायको म्हणाली. शेवटी लंगड्याने तिचा प्रियकर म्हणून तिच्या-बरोबर राहायचं मान्य केलं.

थोड्या वेळाने ब्राह्मण जेवण घेऊन आला आणि बायकोला जेवायला बोलाविले. बायको म्हणाली—“हा लंगडामुढा उपाशी-जाहे, यालासुद्धा खायला आपल्याबरोबर बसवया.”

जेवली. नंतर ब्राह्मणाची बायको म्हणाली—“आपल्याला मूलवाळ नाही. तुम्ही कोठे गेल्यात म्हणजे मला एकटीला राहावे लागते म्हणून या लंगड्याला बरोबर घेऊन जाऊ.”

ब्राह्मण म्हणाला—“या लंगड्याला चालता येत नाही, पाच ओझे कोण वाहणार?”

बायको म्हणाली—“तुम्ही एक मोठे टोपलं घेऊन याला त्यात बसवून मी त्याला उचलून नेईन.” बायको म्हणाली.

मूलं ब्राह्मणाने गोष्टही मान्य केली आणि पांढरात जाऊन एक टोपलं घेऊन आला. त्यात लंगड्याला बसवून ब्राह्मणाची बायको उचलून घेऊन चालू लागली.

वाटेम एक विहीर लागली. तीत खोल पाणी होते. विहिरीच्या काठावर बसून तिघांनी थोडा वेळ विद्याती घेतली आणि लंगड्याच्या मदतीने ब्राह्मणाच्या बायकोने नवऱ्याला तो झोपला असतं विहिरीत ढकललं. त्यानंतर ब्राह्मणाची बायको त्या लंगड्याला उचलून घेऊन पुढे निघाली.

ती दोघं एका मोठ्या शहरात पोचली. त्या गावचा राजा एक वरमंभोह भाणूस होता. राजाच्या शिपायांनी एका बाईच्या डोक्यावर टोपलीत एका लंगड्याला

राजाकडे नेले.

ब्राह्मणाची बायको राजाला म्हणाली—“महाराज! हे माझे पती आहेत. माझ्या नातेवाईकाना असे पंगू करून घाना ठार करण्याचा प्रयत्न करू लागले. म्हणून मी त्या सर्वांना दृष्टीआड एक दिवशी रात्री घाना एका टोपलीत घालून आपल्या राजधानीच्या गावी घेऊन आले.”

“मी आजपर्यंत तुझ्यासारखी सतीसाध्वी स्त्री दुसरी पाहिली नाही. मी तुला दोन गावं इनाम देतो.” राजा म्हणाला.

ब्राह्मणाच्या बायकोला आणि निघाली. त्याच वेळी तिचा

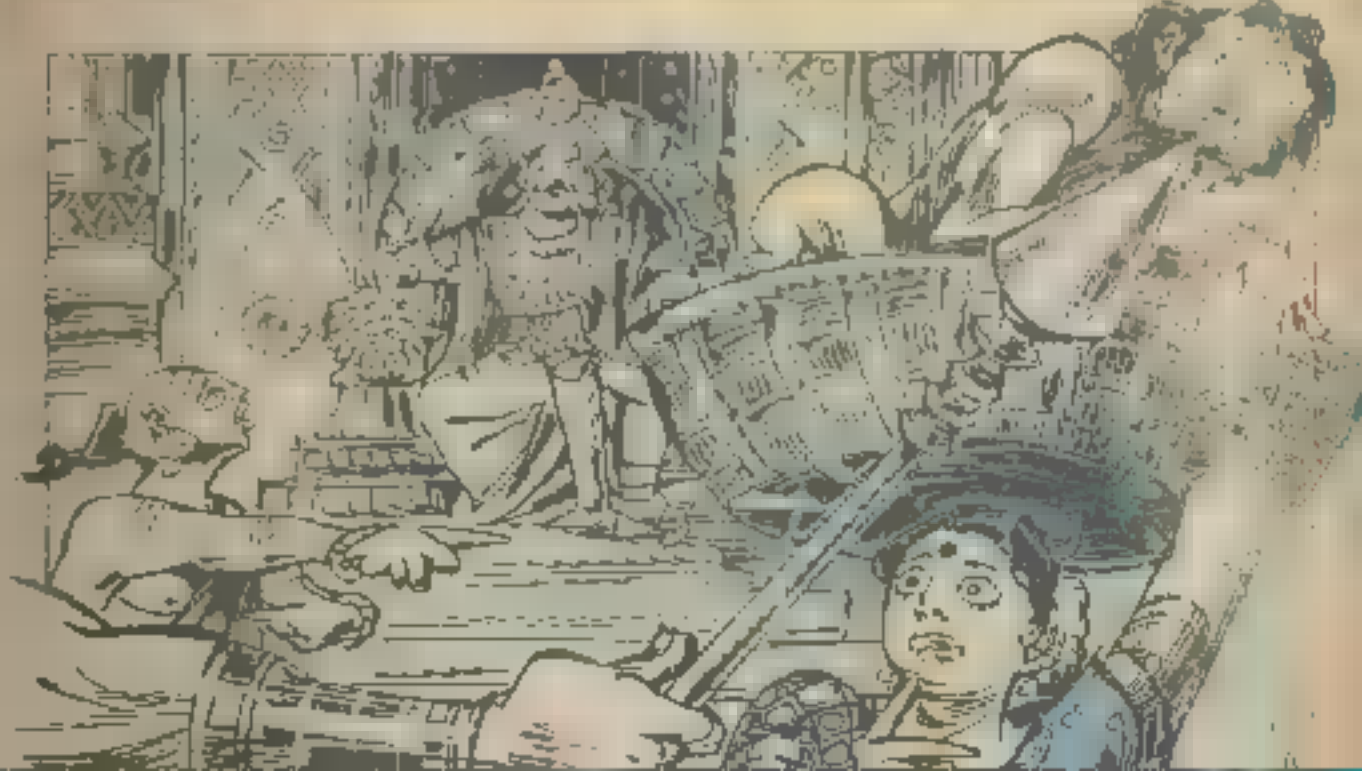
बराच वेळ ओरडत राहिला. तेव्हा एका संन्याशाने त्याचा आवाज ऐकून त्याला वाचविलं.

नवरा नेथे आलेला पाहून ब्राह्मणाची बायको राजाला म्हणाली—“हाच तो भाणूस ज्याने माझ्या पतीचोही केला.”

राजाने आज्ञा केली—“घरा याला आणि काशी या!” तेव्हा ब्राह्मण नम्रपणे म्हणाला—“महाराज, मला काशी देण्यापूर्वी प-बाईला मी दिलेले कर्ज झिला पग्न करायला सांगा.”

राजाने विचारलं—“काय * बाई, तू त्याच्याकडून काय घेतले होते?”

“महाराज, याने मला काहीच दिलं नाही.” ब्राह्मणाची बायको म्हणाली.

“तू वाळवटान झट लावून घेलीस तेव्हा मी तुला आपले अर्धे आयुष्य देऊन तुला जिवंत केले होते. हे सरे नाही का?” ब्राह्मणाने बायकोला विचारले व राजाला म्हणाला—“महाराज! या बार्दमाठी मी आपल्या सर्व आपत्तेष्टींना सोडून आपल्या गावाबाहेर पडलो आणि हिला आपले अर्धे आयुष्य देऊन हिला बांधविले. त्याचा मोवदला तिनं कसा दिला, पहा. ही मला एका विहरीत ढकलून या लंगड्याच्या बरोबर सगनमत करून येथे आली आणि आपल्या हस्ते माझा वध करविले आहे!”

राजाने दरम्यान ब्राह्मणाच्या बायकोला विचारले—“खरं साग, हा म्हणतो आहे, ते सर्व सरे का?” ब्राह्मणाच्या बायकोने सरे ते सांगितले. राजाने ब्राह्मणाला आपले आयुष्य परत घ्यायला सांगितले व ब्राह्मणाच्या बायकोच्या तोंडून वदविले—“मी आपल्या पती-काडून जे अर्धे आयुष्य घेतले होते, ते त्याला परत करले.” शब्द तिच्या तोंडाबाहेर पडताच, ती तत्काळ मरून जमिनीवर आदळली.

मगरीला भोगितो व म्हणाला—“ह्या बायकी पेक्षा जास्त बोलण्याच्या पोपटांना पिजऱ्यांत बंद करून ठेवतात. परंतु कमी बोलणारे बसले नेहमी स्वच्छदपणे आकाशात उडत राहतात. तेव्हा आता तू चालता हो, नाहीतर मानला हात घालून तुला हाकलून घाये लागेल.”

तेव्हा मगर म्हणाली—“मी थट्टा केली तिचा तू गैरसमज करून घेतलास मी एक विद्वत्साधक व्यक्ती आहे. मी तुझा कधी द्रोह करणार नाही.”

“अरे, बायकोच्या गुलामा! तुझ्यासारखे लोक बायकोला खूब करण्यासाठी स्वतःचे हित, ऐश्वर्य व मित्र सर्व धातवून बसतात. नव व वरकळीसारखे लोक बायकोचे गुलाम झाले तर तुझ्या बोलण्यावर कोण विश्वास करील?” माकडाने विचारले.

मगरीने त्याची गोष्ट सांगायला आग्रह केला. ती गोष्ट सांगू लागले.

भल्लूक मांत्रिक

[७]

[नाममस्त नावाच्या शोराच्या बायकाने राजा दुर्मूखाला तेव्हा सुटका देवामाटी नाव दुर्जयशेट सांगितले. परंतु तो सरे नाही तो एका गृहेत घेऊन गेला. भल्लूकाने ओरठाओरठा केला तेव्हा उपबंद राक्षस आला. भल्लूक परतू घेऊन पुढे—]

चांडाळ भल्लूक सूर्यप्रकाशात तळपणारा परतू घेऊन दार करायला येत असलेला पाहून उपबंड राक्षस चकित काही आठवल्या सारखे त्याला वाटले आणि तो थरथर कापू लागला. कापऱ्या हातानेच त्याने आपली दगडाची गदा उगारली व म्हणाला—“माकड भल्लूका! धांब! तुमं डोकं फिरतं आहे का रे?”

चांडाळ भल्लूक लगेच जागच्या जागी थांबला आणि उपबंडाकडे निरस्तून पाहून म्हणाला—“तू राक्षस आहेस, म्हणून तुला सर्व चढलेला दिसतो आहे! तुझ्या सारख्या कोकरांना पाहून मी भिऊन जाईन बरे वाटले होय तुला? तुझे दोन्ही पाय व गदा धरली आहेस तो हात थरथर कापत आहेत, हे मला चांगले दिसते आहे!”

उग्रदह दांत ओठ चावीत व जमिनोवर आपला आपटीत म्हणाला—“माझे हात पाय कापता आहेत की काय ते राह दे. तुझ्यात मल्लूकपणा किती आहे आणि माणूसकी किती आहे, नकळे! तुझी ही मकर जात पाहून घृणा वाटते आहे!”

■ ऐकून भल्लूकाला जास्तच राग आला. आपल्या पराक्रमाची राक्षसाला कल्पना यावी यासाठीच की काय त्याने आपल्या हातातल्या परशूने एका खडकावर वार केला व म्हणाला—“अरे, मूर्ख राक्षसा! भल्लूक मांत्रिकाने हे चांडाळ भल्लूकाचे रूप मला दिले आहे. या रूपाची पट्टा

डोके घडवून तुझ्या पायावर पडयार आहे!” असे म्हणत राक्षसाने पुढे उडी मारली आणि परशूचा वार करायला पुढे सगसावला.

उग्रदह चटदिशी उडी मारून वाजूच्या देवदार वृक्षाच्या आड उभा राहिला. तंतर एकेक पाऊल पुढे टाकीत येत असलेल्या चांडाळ भल्लूकाला म्हणाला—“चांडाळ भल्लूका! जरा शांत हो! आपण दोघे परस्परांना मारसमल घावतो आहो, त्यात कोणालाही त्यापासून फायदा होणे शक्य नाही, समजलं?”

तो घन एकल्यावर भल्लूकाला तो त्या वाजूला कोणत्या हेतूने आला होता ते आठवत नल्लूक मांत्रिकाने आपल्याला दुर्मंखराजाचे डोके आणायला पाठविले होते. ■ काम पुरे करून भल्लूक मांत्रिकाकडे परत जाण्याऐवजी आपण या उग्रदह राक्षसाशी उगाच भांडण वाढवून वेळ घालवीत आहो! तो आपली खोडी काढायला आला तेव्हा आपण परशु उगारला आणि भिळून तो आडाआड लपला, म्हणजे तो हारला व आपण जिकली असाच अर्थ नाही का!

तो विचार मनात येताच चांडाळ भल्लूकाने एकदा आपल्या बोटांनी परशूला चांगली धार आहे की नाही पाहून वेतले

अडिग! करून दिलेस की मा कोणत्या कामासाठी या वाजूला आलो आहे त्या गोष्टीची! मी त्याबद्दल तुम्हा आभारी आहे. आता तू लपला वाटेने जा, व मी आपले काम पुरे आपल्या वाटेने जातो. मी या गूहेत लपलेल्या दुर्मंखाचे डोके उठवून ते घेऊन जातो.”

उग्रदह दोन पावले पुढे येऊन म्हणाला—“अरे ए, चांडाळ भल्लूका! थांब थोडा. तू थोड्या वेळापूर्वी भल्लूक मांत्रिकाच्या नाचाचा ठस्लेल केला होतास मी ज्या भल्लूक मांत्रिकाविषयी ऐकले होते तो आणि तू म्हणतो आहेस दोघे एकच आहेत की काय भक्ती शक्ती माझ्या मनाला सिवून गेली आहे. ■ म्हणतोस त्या मांत्रिकाचे काय असावे?”

त्या प्रश्नाचे उत्तर देण्याऐवजी चांडाळ भल्लूक मोठ्याने हसला व म्हणाला—“सूर्याचे ■ चंद्राचे वय काय असावे रे? तितके वय आहे त्याचे. त्याच्या डोळ्या-समोरचे हिमालय पर्वताचा जन्म झाला ■ तो पृथ्वी वाढला. ब्रह्मपुत्रा नदी तान्ही मुलगी होती. ती जन्मली तेव्हा कशी मोठ्याने रडली आणि तिला सासरी पाठविली तेव्हा खडक फोडीत उड्या मारीत ती कधी निघाली ते सर्व त्याने

“जाबास, चांडाळ भल्लूका! तुझ्या हातातला परशु जितका तीक्ष्ण झाला आहे तितकी तुझ्या टाळ्यातली जीभ लाव व तीक्ष्ण झाली आहे की रे! मी खरोखरच शक झालो कुवा! मी मुद्दा तुझ्याबरोबर येऊन त्या मांत्रिकाचे दर्शन करावे, म्हणतो! काय वाटते तुला?” असे म्हणत उग्रदहाने आपल्या हातातली दगडी गदा दूर फेकली.

राक्षसाचे बोलणे वागणे पाहून चांडाळ भल्लूक चकित झाला. म्हणाला—“हातातली गदा तू दूर फेकलीस ती

“कशासाठी काय विचारतोस? या क्षणापामून आपण दोघे मित्र झालो रे!” उग्रदंड म्हणाला.

ते ऐकून चांडाळ भल्लूक सदसदा हसला व म्हणाला—“भल्लूक मांज्रिकाचा भल्लूकाचे डोके अमविलेला मंत्रदंड लागल्याने मला भल्लूक रूप मिळाले असले तरी मी मूळ कोण हे मला चांगले आठवते आहे. मी राजा दुर्मुखाचे डोके त्याला नेऊन दिले की मला तो पुन्हा चांडाळ रूप देईल. म्हणून आपल्या दोघांची मैत्री होणे शक्य नाही. आपल्या गुहेच्या वाटेने चालू लाग.” असे

चोराचा नायक अंगरे लपले होते त्या गुहेकडे गेला.

सपेस चांडाळ भल्लूक गुहेच्या तोंडावरचा दगड बाजूला सरकविण्याचा प्रयत्न करू लागला तेव्हा गुहेत राजा दुर्मुखाचा अंगरक्षक चोराचा नागमल्ल याला म्हणाला—“नागमल्ल, महाराजावरोबर आपल्या सर्वांचेच मरण यासपेस तरी टळणे शक्य दिसत नाही. पण काय पा?”

नागमल्लने दुर्मुखाकडे एकदा पाहिले. तेव्हा दुर्मुख स्वतःशीच काहीतरी पुटपुटत होता आणि गुहेच्या तोंडाकडे पहात होता. नागमल्लने आपल्या दोघां अनुयायांना तलवारी उपसून तयार रहायला सांगितले व दुर्मुखाला म्हणाला—“तुझ्या अंगरक्षकाच्या बोलण्यावरून तू दुर्जेय वाट नाहीस ही आता आमची खात्री झाली आहे. ते अस्वल आले आहे ते तुझं डोकं उडविण्यासाठी. आत्मरक्षणासाठी काहीतरी बुद्धी काढण्याऐवजी तोंडातल्या तोंडत काय पुटपुटतो आहेस रे?”

“मी पुटपुटत नाही की विचार करीत असलो नाही, सुटका व्हावी म्हणून मी आपल्या कुळदेवतेचा धावा करतो आहे.” दुर्मुख म्हणाला. त्या वेळी त्याचा आवाज

कामे केलीम ना आपल्या कुळदेवतेला विचारून त्याच्या अनुमतोनेच केलीस म्हणावयाची? त्या गप्पा मोड आणि मुकाट्याने बाहेर निघ.” म्हणत नागमल्ल व त्याच्या साथीदारांनी दुर्मुखाला ओढून इकलून गुहेच्या तोंडापर्यंत नेले आणि अर्धवट बाजूला सरलेल्या दगडाजवळ नेऊन मोठ्याने म्हणाला—“अरे ए, भल्लूका! थोडा शांत होऊन ऐक! गुहेत पेकी तुला हवा आहे तो दुर्जयशेट, हे सोटे दुर्मुख राजाच हवा आहे ना?”

“होय रे होय! इतर केरकचरा कशाला हवा आहे मला? त्याला डाक्यासकट बाहेर. मी त्याचे फक्त डोके कापून नेणार आहे.” चांडाळ भल्लूक म्हणाला.

“तरमग थोडा प्रीर वर” असे सांगून चोराचा नायक नागमल्ल मागे फिरला व दुर्मुखाला म्हणाला—“राजा, दुर्मुखा! चांडाळ भल्लूक म्हणाला ते ऐकलेस ना? मरण टळणे नसेल तर राजाला शोभेल अशातऱ्हेने तलवार उपसून बाहेर जा आणि चांडाळ भल्लूकाशी होत हात करून मरत नाहीस?”

ते ऐकून राजा दुर्मुखाच्या तोंडचे पाणीच पळाले. म्हणाला—“मी राजाला

शोभेल अशातऱ्हेने मरायला शिकलोच नाही.” आणि बाजूला असलेल्या अंगरक्षकाकडे वळून म्हणाला—“काय रे अंगरक्षका! पाहव तुझी स्वामिमक्ती खरी आहे की खोटी! स्वर्गप्राप्तीसाठी हीच वेळ सर्वात चांगली आहे! तू पुढे हो आणि त्या भल्लूकावर तुटून पड आणि मी निसडून जायला मिळते का पाहलो!”

अंगरक्षकाने तलवार उपसली होती ती पुन्हा म्यानंत ठवली व म्हणाला—“मी मरून स्वर्ग मिळविला तर इहलोकात माझ्या बायकोला व मुलांना कोण संभाळणार हो? तिकडे इतक्या घाईने जायची गरजच काय मला?” असे सांगून

गुहेच्या भिंतीला टेकून बोलून मिटून बसून राहिला

इतक्यात बाहेरून चांडाळ भल्लूक संतापून दंत ओंठ धावीत ओरडला—
"काय रे, कोठे आहे तो दुर्मुख राजा? मी जेर का गुहेत पाऊल टाकले तर सर्वांना उभा चिरून फेकून देईन."

चोर नागमल्ल आपल्या दोघां साधी-दारांना बरोबर चलायला खूण करून ते आल्याबरोबर गुहेच्या तोंडाजवळ गेला आणि तोंडावरचा दगड धोडा बाजूला सरकवून तोंड बाहेर काढून भल्लूकाला म्हणाला—
"अहो, आम्ही तिघे या अरण्या-

आलो आहो."

चांडाळ भल्लूक म्हणाला—
"अरे, तुम्ही सर्व चोर आहात! मला माहीत आहे! मी तुम्हांला कोणत्याही प्रकारची इजा करणार नाही. तुम्ही खुशाल बाहेर या.

नागमल्ल व त्याच्या साथीदारांनी गुहेच्या तोंडावरचा दगड चांगला बाजूला करिला आणि बाहेर निघू लागले तेव्हा ती संधी साधून दुर्मुख निसटून जाण्यासाठी चटदिशी बाहेर आला.

चांडाळ भल्लूक त्याला बरायला धावला. दुर्मुख स्वतःचा बचाव करण्यासाठी पळून झाडाच्या आड लपायला निघाला, परंतु तेथे उपद्रव राक्षसाला उभा पाहून मोठ्याने ओरडला आणि उपद्रवाचे पाय बरले.

चांडाळ भल्लूक घेऊन म्हणाला—
"देवटी सांपडलास की रे, भित्त्या!"
तितक्यात उपद्रव चांडाळ भल्लूकाला म्हणाला—
"मित्रा! एक क्षणभर थांब! मी मला हे सांग की भल्लूक मांत्रिक तुला जिवंत दुर्मुखाचे डोके कापून घेऊन ये म्हणाला की त्याच्या प्रेताचे डोके कापून घेऊन ये म्हणाला?"

त्या प्रस्नाचे उत्तर चांडाळ भल्लूकाला

कडे पाहू लागला. म्हणाला—
"तुला असे म्हणावयाचे आहे का की हा मला आहे?"

"मेलला नाही, बेशुद्ध पडला आहे! बेशुद्ध असलेल्या माणसाचा शिरच्छेद करणे हे एक महापाप आहे, असे थोरा मोठ्यांचे सांगणे आहे. तेव्हा एक काम कर. तू याला उचलून महामांत्रिककडे घेऊन जा आणि तेथे त्याचे डोके उडव. तेथे पोचोपर्यंत याला शुद्ध घेईल." उपद्रव राक्षस म्हणाला.

चांडाळ भल्लूक फुत्कार सोडल्यासारखा रागात म्हणाला—
"शत्रूला मी पांढावर उचलून घेऊन म्हणतोस? छं! ते शक्य नाही!"

उपद्रवान एकदा गुहेकडे वळून पाहिले. तेथे नागमल्ल व त्याचे साथीदार पळून जाण्याचा विचार करीत असलेले दिसले. उपद्रव आपली दगडी गदा हातात घेऊन म्हणाला—
"काय रे, चोरांतो! पळून जाण्याचा विचार चालू आहे का तुमचा? तंगड्या तोडून टाकीन लक्षात असू द्या मुकाट्याने इकडे या. तो अंगरक्षक कोठे आहे?"

तिघां चोरांच्या अंगादा थरकाप उडाला. नागमल्ल गुहेत डोकावून पहात म्हणाला—
"तिकडे या राजाचा अंगरक्षकही बेशुद्ध होऊन पडल्यासारखा दिसतो आहे!"

"बेशुद्ध पडल्याच सोम करतो आहे तो. उपद्रव त्याला अभयदान देत आहे असे सांगून बाहेर बोलव." उपद्रव म्हणाला. नागमल्ल मोठ्याने हाक मारून म्हणाला—
"अरे अंगरक्षका? ऊठ, उपद्रव राक्षस तुला अभयदान देतो आहे!"

ते ऐकताच अंगरक्षक लगेच उठून बसला. रागात गुहेबाहेर येत म्हणाला—
"महाराजाचे डोके उडाले का हो? तो भयंकर चांडाळ भल्लूक निघून गेला वाटत?"

परंतु नागमल्लचे दोघे साथीदार गुहेत शिरले. एकाने त्याची मान बरली आणि दुसऱ्याने कंबरेला हात घालून त्याला गुहेबाहेर ओढून आणले व म्हणाले—
"तुमं काही नाही

तो पहा तुला राजा काय वर पायावर लोटांगण घालून पडला आहे?"

अंगरक्षक थरथर कांपत उग्रदंडाजवळ जाऊन म्हणाला—"अहो! मी या अंगा-पासून आपला काय आहे! या भल्लूकाच्या हातातून काय पांचवा!"

उग्रदंड मोठ्याने हसून म्हणाला—"तरयग मला एक अंगरक्षक मिळाला म्हणावयाचा! मी एवढा महाराक्षस आणि माझी ही दशा!" असे म्हणत अंगरक्षकाकडे बघून म्हणाला—"जरे, अंगरक्षका! लगेच माझ्या त्या गुहेत जा आणि आतून एखावे दगडी भांडे घेऊन येऊन पल्लीकडच्या ओढ्याचे पाणी घेऊन ये. या बेशुद्ध पडलेल्या तुझ्या राजाला शुद्ध पहावयाचे आहे."

"आमचे महाराज बुद्धीवर आल्या-पिवाय हा चाडाल भल्लूक त्यांचे डोके कापून नेणार नाही तर?" असे म्हणत आश्चर्यचकित होऊन सर्वांकडे पहात उभा राहिला.

डाळ कटाराने म्हणाला—"ए मुन्ही, उग्रदंड म्हणाला त्याचा अर्थ कळला नाही वाटते तुला?" तत्क्षण अंगरक्षक धावत उग्रदंडाच्या गुहेत गेला आणि तेथून एक दगडी भांडे घेऊन ओढ्याकडे गेला. भांडे भरून तो आणू लागला, तितक्यात शेजारच्या एका माडीत सोंड तुटलेला हत्ती उभा होता त्याने अंगरक्षकाला पाहिले आणि मोठ्याने धीकार केला आणि त्याच्या अंगावर धावला.

तेथेच ते भांडे टाकून मोठ्याने ओरडत उग्रदंड व इतर लोक होते तिकड धावत पळत आला व म्हणाला—"चाडाल भल्लूक महोदया! सोंड तुटलेला हत्ती माझ्या पाठीमागून येत आहे!"

"ओहो, म्हणजे माझे पाहून मान काढत आहे, वाटते!" असे म्हणत चाडाल भल्लूकाने मान बळवून पाहिले तेव्हा हत्ती आपली सोंड वर धीकार करीत त्या सर्वांच्या अंगावर धावत (क्रमशः)

आरण्याक

विकसावित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो माडाजवळ गेला, प्रत खांद्यावर काढून घेतले व नेहमीप्रमाणे मीन होऊन म्यलानाकडे निघाला. तेव्हा प्रताप वसलेला येताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तु राज्य-कारमाव सोडून अनावश्यक अंगाला फिरतो आहेस. या उलट एका आरण्याकाने राज-तोलीत प्रवेश केला होता तुला मी त्याची गोष्ट मागतो, देऊन ऐक." असे मागून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

चंद्रगिरीचा राजा असरपान्दचे एकुनच सोडमोठे प्रतापी राजे भयकपित होऊन जात. त्याच्याशी धुड करून कधी कोणाला यश मिळाले नाही. तो अजेय होण्याचे कारण त्याच्या सैन्यातली रानटी जातीची तुकडी होती.

रानटी जातीच्या लोकांचे कंठ चंद्रगिरी-जवळचे वाट जंगल होते. त्यांचा एक

नायक होता. चंद्रगिरीचे राज्य म्हणून वण्यासाठी तो त्याची प्रजा आपले सर्वस्व होम करण्यास नेहमी तयार असत. जंगली जातीच्या लोकांचा नायक व राजा अमरपाल यांचे परस्परांशी द्वार मध्य होते. तो दरवर्षी राजाकडे जंगलातील चंदन, व्याघ्रचर्म, सांबरशिग इत्यादी अमूल्य वस्तूंबरोबर जंगली जातीच्या शूर तरुणांना सैन्यात भर्ती होण्यास पाठवीत असे. त्या शूर तरुणांच्या मदतीने अमरपाल राजाने रानटी सैनिकांच्या काही तुकड्या सैनिक शिक्षण देऊन सज्ज केल्या. त्या शूर सैनिक तुकड्यांच्या मदतीने अमरपाल राजाने आपल्या शेजारच्या

वली आणि त्या राज्यांकडून दरवर्षी खंडणी वसूल करू लागला.

काही वर्षांनी रानटी जातीच्या नायकाचा मुलगा वयात आल्यावर विचार करू लागला की राजा अमरपाल हा आपल्या रानटी जातीचे शोषण करीत आहे. दरवर्षी अमरपाल राजाचे अधिकारी जंगलात जात जंगलातल्या अमूल्य वस्तू बरोबर काही रानटी जातीच्या खंड-जबरीने सैन्यात भर्ती करण्यासाठी धरून येऊन जात.

आरम्भकाला आवडले नाही व त्याने आपला विरोध दर्शविला, तो आपला म्हणाला—“बाबा! आपण अमरपाल राजाला खंडणी देतो आहे, ती कशासाठी? त्यांनी आपल्याशी कधी युद्ध करून आपल्याला जिंकले आहे का? आपल्या राज्यातलो संपत्ती व तरुणांना नेह्याचा त्यांना काय अधिकार आहे?”

त्यावर आरम्भकचा बाप स्मित करून म्हणाला—“बाळा, राजाकडे जी आपल्या जातीच्या तरुणांची तुकडी आहे ती आपली नाही का? राजाची शक्ती ही तरी शक्ती आपलीच नाही का? राजा आपला असतां आपल्याकडे बांकडी नजर टाकण्याची हिंमत कोण करील?”

राजाची शक्ती ती आपली कधी होणे शक्यच नाही. वास्तविक आपली शक्ती तीच राजाची शक्ती आहे. आपण स्वतंत्र नसून राजाचे सामंत आहोत. राजाचे अधिकारी आपल्याकडे खंडणी मागायला येतील तेव्हा, जर आपण नकार दिलात तर खरी गोष्ट कळेल.” आरम्भकने आपली बाजू समजावून सांगितली.

ते ऐकल्यावर नायकाने गंभीरपणे विचार केला आणि आपल्या जातीच्या लोकांची सभा घेऊन त्याने जाहीर केले—“बांधवो! मी आजपासून आपल्या पदाचा त्याग करीत आहे. यापुढे मुलाग आरम्भक तुमचा नायक राहील. तुम्ही सर्वांनी त्याच्या आज्ञे-प्रमाणे वागत जा.”

थोड्या दिवसांनी राजाच्या अधिकार्यांनी दरवर्षी प्रमाणे बांबू, चंदनाचे लाकूड, वाघचर्म, हत्ती आणि पंचवीस तरुण यांची मागणी केली.

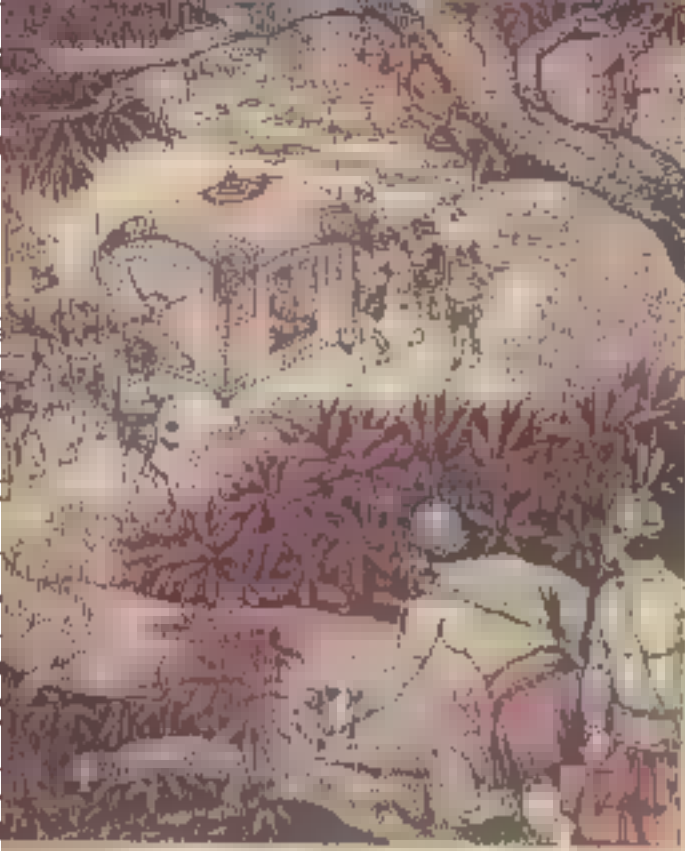
तेव्हा आरम्भकने अधिकार्यांना स्पष्ट शब्दांत सांगितले—“आम्ही तुम्हांला ही खंडणी का द्यायची? चंद्रगिरीचा राजा तुमचा आहे, तसा आमचाही आहे. आम्ही स्वतंत्र नागरिक आहो. परंतु आमचे सर्व तरुण तुमच्या सैन्यात भर्ती होतात. म्हणून आम्ही दिवसेंदिवस आत्मरक्षण

करण्यासाठी असमर्थ ठरत आहे. यापुढे हे सर्व जातां तुम्ही आजून महाराजांना सांगा की आमचे हे लोक त्यांच्या सैन्यात भर्ती झाले आहेत त्यांना परत पाठवावे, जंगलातले सर्व वनस्पती ही आमची आमच्या जातीची आहे. राजाला कधी जायिक संकटाला तोंड द्यावे लागले तर त्यांनी आमची मदत घ्यावी. कधी राज्यावर संकट आले तर आम्ही आपल्या सर्व शक्तीनिशी मदतीला धावून येऊ. आम्ही सर्व राजाला मदत करायला सर्वदा सज्ज राहू. मी यचन देतो.”

तेव्हा राजाचे अधिकारी रिकाम्या हाताने परतले. परंतु दुसऱ्या दिवशी राजा-

कडून आरण्याकच्या नावे ताकीद आली-
"राजटी जातीचे लोक स्वतंत्र नाहीत. ■
राजा अधरपाल याची प्रजा आहे. साला-
वादप्रमाणे दोन दिवसांच्या आत जर
जंगलांतले धन मागणीप्रमाणे हजर केले
गेलं नाही, तर राजाच्या सैन्यात राजटी
जातीच्या ज्या तुकड्या आहेत त्यांची कत्तल
केली जाईल, आणि जंगली जातीच्या सर्व
वस्त्या नेंस्तनावूत केल्या जातील."

ते फर्मान ऐकून आरण्याकला आश्चर्य
वाटले. त्याने राजदूतांना समजावून
सांगितले-"आम्ही महाराजाचे सामंत
नाही. राजाने आम्हांला युद्धात जिंकले
आम्ही त्याचे सामंत होत नाही."

जंगलातल्या वस्त्या उध्वस्त करायला
आलेल्या सैनिकात एकही राजटी जातीचा
सैनिक नव्हता. आरण्याकाने आपल्या
जातीच्या लोकांना लपून छपून छापे
मारायला सांगून राजाच्या सैन्याचा धुव्वा
उडविला. कित्येक सैनिक कंद झाले आणि
कित्येक जखमी झाले.

आरण्याकला कंद झालेल्या सैनिकांकडून
कळले की त्याच्या जातीच्या सर्व सैनिकांना
कंदेत ■■■■■ आले आहे व त्यांना अनेक
हालअपेक्षा सहन कराव्या लागत आहेत.
राजाची ताकीद आली तेव्हा आरण्याकच्या
मनात एक भंभुक शका होती, तोच
खरी धरली

गंमत अशी ■■■■■ त्याच सुमारास काही
लुटेरे एक मेणा घेऊन त्या जंगलानुन जात
जसतांना दिसले. तेव्हा लुटेरे व आरण्याकचे
अनुयायी यांची चकमक झाली व त्या
चकमकीत सर्व लुटेरे कंद झाले. त्या
मेण्यात राजाची एकुलती एक राजकन्या
होती आणि लुटेरे खरोखरी लुटेरे नव्हते;
राजाच्या मंत्र्याने राजकन्येचा वध करण्या-
साठी नेमलेले मारेकरी होते.

आरण्याकला वाटले की राजा स्वतः
इतका दुष्ट नसावा, त्याच्या मंत्र्यानेच राजटी
जातीचा वध आरण्याकला अधरपाल याची प्रजा

म्हणाला- राजकन्येच्या संरक्षणाची जबाब-
दारी मी घेतो. तुम्ही मन्नाजी खरीखुरी
माहिती सांगितलात त्याचद्वल मी तुम्हाला
मुक्त करीत आहे. नंतर मंत्र्याला राजाची
यादी पाहिजे असेल तर मी त्याला मदतच
करीन. मी त्याच्या बाजूने राजाशी वेळ
पडल्यास युद्ध करीन. तेव्हा तुम्ही ■■■■■
मंत्री महाशयांना एक गुप्त संघो करण्या-
साठी माझ्याशी बोलण्यास पाठवून द्या."

ते कळताच मंत्री आरण्याकाला भेटायला
जातीने आला. आरण्याकाने लगेच त्याचा
वध केला व राजकन्येला बरोबर घेऊन
राजाच्या दर्शनाला गेला. राजकन्येचे अप-
हरण व मंत्र्याच्या वधाची बातमी कळल्या-
वर राजा म्हणाला-"मी तुम्हाला आभारी
आहे. तुमच्या जातीच्या मदतीने मी अनेक
युद्धे जिंकली आहेत. तू मला एका कदातून
सोडविलेस मी कधी तुमच्या जातीला
आपले गुलाम मानले नाही. तुझ्या
वडिलांनी माझे सख्य होते म्हणून त्यांनी
पाठविलेल्या तरुणांचा मी आपल्या सैन्यात
भर्ती करून घेत असे. तुझ्या जातीच्या
तरुण सैनिकांना तरुणात डांबून ठेवल्याची
गोष्ट मला माहीत नव्हती. आपली आपसा-
तली मंत्री कायम रहावी हीच माझी इच्छा
होती. तुम्ही मला माहीत नव्हती. आपली आपसा-

राजधानीत राहिले काय किंवा जंगलात
राहिले काय त्यात मी फरक मानीत नाही.
तुला पाहिजे असल्यास तू त्यांना आपल्या
बरोबर घेऊन जा."

आरण्याक म्हणाला-"नाही महाराज, ■■■■■
सैनिक आपल्या सेवेसाठी राजधानीतच
राहतील. त्यांना बापण उत्तम शिक्षण
देऊन शूर सैनिक कराल, ते आम्हांला
मान्यच आहे." असे सांगून आरण्याक
राजाचा निरोप घेऊन परतला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-
"राजा, राजाकडून ताकीद आल्यावर
आरण्याकच्या मनात शंका कशी काय

बळकावण्याची इच्छा आहे, हे कसे काय कळले? ते कळल्यावर त्याने मंत्र्याला बोलावून त्याचा वध कां करविला? हे सर्व जाल्यावर आरण्याकने त्याच्या वडिलांच्या काळातले रिवाज कसे काय मान्य केले? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून नू दिली नाहीत. परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोंठू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"काही अशी आरण्याकाची चुकीची समजूत झाली होती की त्याच्या पित्याने राजाशी सख्य केले नसून त्याची गुलामी पत्कारली आहे. त्याच्या ती शका यायला कारणही तसेच होते. कारण खंडणीच्या नावे राजाचे अधिकारी जंगलातली संपत्ती व तरुणांना धरून घेऊन असत. म्हणून त्याने आल्यावर तो प्रघात केला. त्याला अशी खंडणी नित्यनियमित दरवर्षी देणे मुळीच मान्य नव्हते. नकार दिल्यावर राजा काय करतो हे पाहून घ्यावे, असाही

खंडणी देण्याचे नाकारताच त्याच्या जातीच्या लोकांना तुरुंगात डांबून त्यांचा छळ करण्यात येईल या गोष्टीची त्याला कल्पना देखील नव्हती. कारण राजा इतक्या सामर्थ्यशाली नुकडीचा अंत करून स्वतःचे नुकसान करून घेण्यासारखेच होते. म्हणून राजाकडून आलेला संदेश राजाचा नसून आणखी कोणाचा होता ही त्याच्या मनात उपजली. राजकन्येचा वध करण्याला निघालेल्या मंत्र्याच्या हस्तांकडून तो सर्व मंत्र्याचा शव होता हे देखील त्याला कळलं, म्हणून त्याने पुढतीने मंत्र्याला बोलावून घेऊन त्याचा काटा काढला. राजाला भेटल्यावर त्याचा चांगूळपणा त्याला म्हणून त्याच्या बापाच्या काळातले सर्व प्रघात ठेवण्यास नकार देण्याचे कारण उरले नाही."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि पुन्हा सांडाला जाऊन लोंढेकळू लागला.

अगस्त्य ऋषी

असे सांगतात की कित्येक पौराणिक पुरुषांचा जन्म मरण्यात किंवा झाला. त्यांपैकी व वसिष्ठ ऋषी हे दोघे प्रसिद्धच आहेत. अगस्त्य ऋषींनी उत्तरवय होईपर्यंत विवाह केला नाही. एकदा ते रानावनात हिंडत असता त्यांना काही लोक उलटे टांगलेले दिसले. मुनींनी त्यांना विचारले—"तुम्ही या टांगलेल्या स्थितीत अधोमुखकां आहा?"

ते म्हणाले—"आमच्या वंशात जन्मलेल्या अगस्त्य नांवाच्या वंशजाने विवाह न करून पुनर्जन्माचा मार्गच बंद केला आहे. म्हणून आम्हांला सद्गती मिळणे नाही, आणि आमची ही स्थिती झाली आहे."

ते आपले पूर्वज असल्याचे कळल्यावर विवाह करून त्यांचा केला पाहिजे असे अगस्त्य मुनींनी ठरविले आणि विदग्ध राजाकडे जाऊन त्याची मुलगी लोषामुद्रा

हिच्याशी विवाह करण्याची इच्छा प्रगट केली. परंतु कंदमूळे व फळे खाऊन राहणाऱ्या मुनींशी आपल्या कन्येचा विवाह करण्यास राजाचे मन मानेना. परंतु लोषामुद्राच विवाह करण्यास तयार झाली.

विवाह झाल्यावर लोषामुद्राने मुनींजवळ उत्तम वस्त्रालंकार घेण्यास विनंती केली. म्हणून अगस्त्य मुनी याचना करण्यास श्रुतपूर्वकडे गेले. श्रुतपूर्वजवळ घन नव्हती. तेव्हा दोघे प्रदुनध्व नामक राजाकडे गेले. त्यांच्याजवळही दान करण्याइतके धन नव्हते. तेव्हा तिघे इल्बल राजाकडे गेले.

राजा इल्बल वातापि नामक एका व्यक्तीला नकन्याचे देऊन त्याचे मांस शिजवून अतिथी आम्यागतांना वाढत असे. वातापि अतिथि ब्राह्मणांचे पोट काढून बाहेर येई. अशातऱ्हेने इल्बल वातापि दोघे ब्राह्मणांचा करीत.

इल्वलकडे अगस्त मुनी व दोघे राजे गेले त्यांना इल्वलने तसांच बकऱ्यांचे मांस वाढले. अगस्त्य मुनींना इल्वलचे ते गुपित माहीत होते. म्हणून भोजन झाल्यावर अगस्त्य म्हणाले—“जीर्ण जीर्ण वानापि जीर्ण!” आणि वातापि जीर्ण झाला. इल्वल प्रगटपणे काहीच बोलला नाही. त्याने धन देऊन तिरोप दिला.

असे सांगतात की कावेरी ही अगस्त्य मुनींची बामकी होती. एकदा ब्रह्मदेव अगस्त्य मुनींना म्हणाला—“कवेर नामक राजर्षीची मुलगी कावेरी शंकराचे ध्यान करून तपश्चर्या करीत आहे. तिच्याशी त्याने विवाह करावा. अगस्त्यांनी ते मान्य केले आणि कावेरीला आपल्या कमंडलूत ठेवून घेतले.

त्यानंतर अगस्त्य विंध्य पर्वताला दंड देण्यासाठी निघाले. त्यांनी आपले कमंडलू शिष्यांच्या हातात दिले. ते कमंडलू घेऊन शिष्य संप्राप्तीपर्यंत गेले. तेव्हा कावेरी नदीरूपे प्रगट झाली.

मुनींना त्याला यावाचिण्याचा यत्न केला. परंतु त्याची प्रार्थना विंध्य पर्वताने मान्य केली नाही. तेव्हा अगस्त्य ऋषींनी विंध्य पर्वताला दक्षिणेकडे जाण्यासाठी मार्ग देण्यास आज्ञा केली. विंध्य पर्वत त्यावेळी वांकला. तेव्हा अगस्त्यांनी त्याला परत येईपर्यंत तसाच ओणवा रहायला सांगितले. परंतु अगस्त्य ऋषी दक्षिणेत गेले ते परतले नाहीत.

अशीही एक आख्यायिका आहे की अगस्त्य मुनींनी समुद्राचे प्राणत केले होते. त्याची कथा अशी: कालकेय नावाचा एक राक्षस मुनींना त्रास देत असे. त्याचा संहार करणे देवांनादेखील शक्य झाले नाही. कारण कालकेय समुद्रात लपून राही. म्हणून देवांना मदत करण्याच्या हेतूने अगस्त्यांनी समुद्र पिऊन अटविला. तेव्हा कालकेय प्रगट झाला. त्याचा देवांनी वध केला.

स्वतःची पाळी

एका गावी चोर नावाचा एक तरुण युवक होता. त्याचे वडील नव्हते. तो आपल्या आईचे काही एक ऐकत नसे. उदाष्टपू निघाला. त्याने जमन काळज घेतले परंतु कामधंदा काही करीत नसे. त्याने चोरीचा प्रंदाच सुरू केला. त्याच्या दागकामा ते आवडले नाही तिने पुष्कळ समस्यांवर मांणत पाहिले. परंतु तिच्या बोनण्याकडे तो दुर्लक्ष करी.

एकदा बोर कोठेचरी चोरी करायला गेला आणि तीन दिवसांनी परतला. तेव्हा त्याने घराने जो मान पूर्वी जोळून जाणून ठेवला होता तो नाहीसा झालेला दिसला. बायकोला विचारले तेव्हा दिसले आईच्या दिवशीच कोणी चोर घरत फिरले आणि त्यांनी सर्व साधन उचलून गेले.

बोळ्या राग आला आणि आईही वाटले. ना बायकोला, तोडाला आणि ते बोलला. तेव्हा त्याची बायको म्हणाली—“तुम्ही चोरून आणलेला मान कोणी चोरून नेल्याचे तुम्हांला एवढे वाईट वाटले आणि विचार करा की ज्यांनी मेहुनत करून पार गेले जादवे तेच तुम्ही चोरलेत तर त्यांना किती वाईट वाटेल ?

त्या दिवसापासून त्याने कामाचा खरा भावना की चोरी करणे नाही. बायकोने गेजारण्या परो ठेवलेला मान माणून नवऱ्याला बजावले की निदान या पुढे तरी मेहुनत करून स्वतःचा विवाह करण्याचे ठरवा.

बरे व वाईट

श्रीपूर येथे शंकरराव नावाचे एक गृहस्थ रहात. त्यांनी पाचपुण्याचा विचार न करता खूप पैसे मिळविले. त्यांना पन्नासावे वर्ष लागले तेव्हा त्यांच्या पत्नी वारल्या. त्यांना मुलबळ नव्हते. त्यांनी घरकामासाठी राजू नावाच्या एका तरुण मुलाला नोकर ठेवले होते.

राजूची ओळख सरला नावाच्या एका तरुण मुलीशी झाली. सरला दिमाखला सुंदर होती. श्रीपूरच्या आठवड्याच्या बाजाराच्या दिवशी ती दोघं भेटत.

एकदा शंकरराव राजूबरोबर स्वतः आठवड्याच्या बाजाराला निघाले. तेथे राजूला सरला भेटली आणि दोघं बराच वेळ परस्परांशी बोलत उभी राहिली. शंकररावांनी राजूला बोलावून विचारले— "कोण रे मुलगी ती? तुम्हां दोघांची बरीच जोळख दिसते?"

राजू म्हणाला— "मालक ती हिमंतपूरची राहुणारी आहे. तिच्या वडिलांचे नाव रंगराव आहे."

सरलाला पाहिले तेव्हापामून शंकररावांच्या मनात कालबाकालव सुरू झाली. तिच्याशी लग्न घेऊन पुन्हा संसार पाटामला काय हरकत आहे? तो विचार मनात येताच त्यांनी रंगरावांकडे निरोप पाठविला. रंगरावांनी विचार केला, मुलगी श्रीमंताच्या घरी पडली तर आपल्याला चार घास सुखाचे खाता येतील. त्यांनी मुलीची इच्छा नसूनही शंकररावांना होकार दिला. लग्नाच्या सर्वांसाठी म्हणून एक मोठी रक्कम मागून घेऊन लग्नाचा मुहूर्त ठरवून टाकला.

ते कळल्यावर अर्षातच राजू हताश झाला. त्याला काय करावे, सुचेना. परंतु त्याचे दोघे हिंमती मित्र रामू व सोमू

पुल्लाच रहात. ते गावोगावी हिंडून मोंगे करून आपली उपजीविका करीत. त्यांना राजूने त्यांच्यावर आलेला प्रसंग वर्णन करून सांगितल्याबरोबर त्यांनी त्याला मदत करण्याचे वचन दिले.

मुहूर्त ठरला होता, त्याच्या आदल्या दिवशी शंकरराव राजूला बाहेर घेऊन हिमंतपूरला आले आणि गावातल्या शाळेत उतरले.

त्या दिवशीच गावी एका श्रीमंताच्या घरी त्याची म्हातारी आजो वारली होती. सर्व गावकरी फार दुःखी होते. म्हणून शंकररावांच्या लग्नाला मोडता घालायला रामू व सोमूला चांगली संधी मिळाली.

मध्यरात्रीच्या सुमारास रामू यमराजाचे व सोमू यमदूताचे सोंग करून निघाले. रामू एका रेड्यावर बसून निघाला. दोघे शाळेच्या बाजूनेच निघाले. शाळेसमोर रेड्याला उभा करून यमराज खंदखदां हसून म्हणाला— "काय रे, भल्लूकमुष्टी! या म्हातारीचे काळीज किती टणक आहे रे! माझ्या पाशात सापडली आहे, तरी पहा, कधी उबधा मारते आहे!"

"होय महाराज! आपण आल्यात, बरे झाले. नाहीतर तिचे प्राण आपल्या सम-पाशात अडकवून तिला घेऊन जाणे भला जमले नसते." यमदूत म्हणाला.

त्यांचे ते बोलणे ऐकून शंकरराव चकित झाले. त्यांनी गिडकी उघडून बाहेर पाहिले

आणि यमराजाला स्वतः व यमदूताला पाहून त्यांची बोवडीच वळली.

यमराजाने शंकररावांकडे पाहिले व यमदूताला म्हणाला— "अरे, हा तर श्रीपूरचा शंकरराव दिसतो आहे! याचे आयुष्य अवघे एक आठवडाभर उरले आहे. त्याला ठीक वेळेवर जाऊन उचलून न्यायला विसरू नकोस."

"जी, मालक!" यमदूत म्हणाला. त्यानंतर दोघे पुढे निघून गेले व काळीखाल दिसेनासे झाले.

त्यांचे संभाषण ऐकून शंकररावांच्या तोंडावाटे जमटनासा झाला. 'कायच्या आवाजात राजूला म्हणाले— "एकलेंस का रे, त्या दोघांचे बोलणे? खरोखरच रे, यम व यमदूत होते?"

"काय म्हणालात मालक? यमदूत आणि यमराज? मला नाही दिसले, बुवा!" राजू आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला.

त्यानंतर शंकररावाची शोप उडाली. रात्रभर तळमळत पडून राहिले यमराज

दिसले नाहीत, याचा अर्थ काय करे असेल? एका आठवड्यात मरण येणार आपल्याला? मग हवे कशाळा हे लग्न? एका भोळ्या मुलीचे आयुष्य का घालावावे?

"शंकरराव दुसऱ्या दिवशी बोहोल्यावर उभे राहिले नाहीत. त्यांनी रंगरावाला सांगितले की मुलीचे लग्न राजूशी लावून द्यावे.

"ही काय घट्टा आरंभली आहे, मालक? मी आपल्या मुलीचे लग्न एका फाटक्या भिकाऱ्याशी लावून देऊ म्हणतां?" रंगरावांनी रागाने विचारले.

"राजू फाटका भिकारी कसा काय? तो माझ्या इस्टेटीचा आहे. मी आपली सर्व इस्टेट त्याच्या नावी मिळून देत आहे." शंकरराव म्हणाले.

त्यानंतर सरलाचे लग्न राजूशी झाले. शंकरराव यमदूताची वाट पहात राहिले, परंतु त्यांचे प्राण उचलून न्यायला यमदूत रात्रभर तळमळत पडून राहिले यमराज आलेच नाहीत

व्यवहारी वाणी

सोनूशेट एक हुज्जार वाणी होता. तो दररोज लक्ष्मीची पूजा करी. लक्ष्मीचा त्याच्यावर अनुग्रह होता. एकदा लक्ष्मीला सोनूशेटवर कोणास ठाऊक पोढा राग तिने स्वऱ्यात सोनूशेटसा दर्शन देऊन सांगितले तिने त्याचे घर सोडून जायचे ठरविले आहे.

सोनूशेटने तिचे पाय धरले व म्हणाला— "जशी रागावून जाऊ नकोस. माते! तुम्ही महापूजा करावी, म्हणत आहे. तेव्हा मिळत ती पूजा होईपर्यंत तरी !"

"ठीक! तुम्ही महापूजा होईपर्यंत मी कोठे जाणार नाही." लक्ष्मीने महापूजेच्या सोप्याने वाणी म्हणाला व मान्य केले.

मग काय? दुसऱ्या दिवसापासून रोजची साधी पूजा करणेसुद्धा सोपसे. कित्येक दिवस सोटले. लक्ष्मी संतापली वाण्यामा देऊन म्हणाली— "काय रे, तू महापूजा केव्हा आहेस? मी आजच सुझ्यर घरातून पाय कापते."

"माते! १ वचन दिले आहेस महापूजा होईपर्यंत कोठे जाणार नाहीस म्हणून. वाटवण दिली लक्ष्मीला कधी महापूजा करणार नाही. म्हणून म्हणाली— "तुमचा साधी पूजा तरी करीत रहा !" सांगून ती मंतर्धान पावली.

बोळू

एका गावी बंडू व खंडू नावाचे दोघे मजूर रहात असत. त्यांना सर्व बोळू म्हणून हाक मारीत. एकदा बंडूने गावच्या पाटशाला घेवून विचारले—“काय हो, मला सर्व बोळू म्हणतात. खरंच का मी हो बोळू आहे?”

“मी तुला एक विचारतो, त्याचे उत्तर दे. माझ्या कुटुंबात चारजण आहेत एक माझी बायको, दुसरा माझा मुलगा आणि तिसरी माझी मुलगी. चवथी व्यक्ती कोण असेल सांग पाहू?” पाटशालेने विचारले.

“तुम्ही सांगितलेत तर ना मला काय पडेल.” बंडू म्हणाला.

“अरे बोळघा! चवथा माणूस मी.” पाटशाले म्हणाला.

त्यानंतर विचार केला की खंडूला तोच विचार पडला. त्याने खंडूला विचारले—“काय रे, खंडू! मी तुला एक प्रश्न विचारतो. त्याचे उत्तर दे. माझ्या कुटुंबात चार जण आहेत. एक माझी बायको, दुसरा माझा मुलगा आणि तिसरी माझी मुलगी! आता चवथी व्यक्ती कोण कोण असावी?”

“अरे, खंडू!” खंडू म्हणाला.

“अरे बोळघा! चवथी व्यक्ती कोण कोण असावी पाटशाले नाही का?” बंडूने खंडूला बोळू समजून विचारले.

बली व वामन

प्रल्हादाच्या नातू बली हा एक भूर पराक्रमी होता. त्याने भूलोक जिंकून चक्रवर्ती हो पर्वती धारण केली. तरी त्याचे समाधान झाले नाही.

म्हणून त्याने स्वर्गावर स्वाती केली. रामोर देवांचा टिकाव लागला. त्याच्या भ्रमोर दोनघ मार्ग मोकळे होते, एक होता बलीचे दास्यत्व मान्य करणे व दुसरा स्वर्ग सोडून निघून जाणे.

देव कोणताही निर्णय करू शकले नाहीत. त्यांनी विष्णूच्या दर्शनाला जाऊन त्याच्यावर अलित्पा प्रसंगाने वर्णन केले. बली वक्ता पराक्रमी होता तसा तो धन्यबली व पीर दानशूरही होता. विष्णूला ही गोष्ट माहीत होती. म्हणून बलीला जिंकण्यासाठी विष्णूने तिराट्टीच मक्करी मंडोली.

बलीने तीन पावले जमीन दान केनी तेव्हा वामनाने एका पायसाने सर्व पृथ्वी दुसऱ्या पायसाने सर्व वाळवंट व्यापून टाकले.

ध्रुव

ते पाहून बली अकित झाला. वामनाने बलीला विचारले की तिसरे काय होईल? तेव्हा बलीने आपल्या दोघाकडे संकेत केला. सगळे वामनाने बलीच्या प्रसन्नतावर ठेवून पाताळात पाठवून दिले. सन्नेने एका गिद्धाच्या हाती बलीचा पराभव झाला.

बलीची पत्नी विद्यावती हिने वामनाला विनंती केली की ज्याने बलीच्या साबलीत इतका क्षमाय करू नये तेव्हा विष्णू म्हणाला की बलीची आज्ञा कधी मंजूर होणार नाही व मो स्वतः द्वारावर पाहू देईन

पहिला मनु स्वायम्बू याला त्याची पत्नी अनंता हिच्या पोटी उत्तानपाद नावाचा मुलगा झाला त्याला बायका होत्या. मोठी राणी मुरली हाच्या मुलाचे नाव ध्रुव होते. दुसरी राणी मुरुची हिच्या मुलाचे नाव उत्तम होते.

शकटी राणी मुरुची ही उत्तानपाद राजाची लाडकी होती म्हणून मुरुची जे करी ते प्रत्येक काम, बरे असो की वाईट, त्याला मान्य असे.

एकदा ध्रुव लाडकपणाने आपल्या बापाच्या मांडीवर जाऊन बसला. ते पाहून मुरुची त्याला संतापून म्हणाली— "तुला आपल्या बाबांच्या मांडीवर बसण्याचा हक्क नाही. तो अधिकार फक्त माझा मुलगा उत्तम यालाच आहे. तुला जर आपल्या बडिलांच्या मांडीवर बसायचेच होते तर तू माझ्या पोटी जन्म घेतला

पाहिजे होतास! आता या जन्मी ते नाही. कळ, चालता हो!" असे म्हणत मुरुचीने ध्रुवाला उत्तानपादाच्या मांडीवरून खाली ओढले.

तो पाहूनही उत्तानपादने मुरुचीला खोले वटारूनही पाहिले नाही. तो काहीच बोलला नाही. गप्प राहिला.

ध्रुवाला ती गोष्ट अपमानाची वाटली. त्याला आपल्या सावत्र आईचा राग आला. त्याने आपल्या आईकडे जाऊन सावत्र आईने केलेल्या अपमानाची गोष्ट सांगितली, परंतु तिला तिच्या सवतीच्या विरुद्ध पतीला एका शब्दानेही सांगण्याची हिंमत झाली नाही.

ध्रुवाला कळले की पित्याच्या घरात त्याला स्वाभिमानाने राहणे शक्य नाही. म्हणून तो आपल्या आईचा निरोप घेऊन तपश्चर्या करणाऱ्यासाठी जंगलात निघून गेला.

तेवे तो सप्तर्षीना भेटला ॥ तपस्वर्या कधी करावयाची हे त्याने विचारून घेतले. सप्तर्षींनी सुचविल्याप्रमाणे त्याने विष्णूचे ध्यान करून तपस्वर्या सुरू केली. विष्णूने त्याच्या तपस्वर्येवर प्रसन्न होऊन त्याला अनेक वर दिले.

उत्तानपादाला कळले की ॥ १७७ ॥ मुलगा ध्रुव विष्णूला प्रसन्न करून व त्याच्याकडून अनेक वर मिळवून परतला आहे. तेव्हा तो त्याला प्रेमाने भेटला व त्याने ॥ १७८ ॥ राज्याभिषेक केला आणि स्वतः तपस्वर्या करण्यासाठी वान प्रस्थाधर्मात प्रवेश केला. अष्टातन्हेने ध्रुव पित्याच्या गावीला वारस मान्य झाला.

ध्रुवने अनेक लग्ने केली ॥ १७९ ॥ अनेक पुत्र झाले. त्याने आपल्या पित्याचा वंश वाढविला.

ध्रुवच्या राज्यात धन्या नावाची एक राणी होती. तिच्या पोटी जन्मलेल्या राजपुत्राचे नाव दिश्ट असे होते. दुसरी राणी शिशुमार राजाची मुलगी धमी ही होती.

झाले. वामपुत्री इला मुळा ध्रुवाची एक राणी होती. तिच्या पोटी उत्कल जन्मला. शंभूवा नामक एका राणीच्या पोटी ध्रुवाला ॥ १८० ॥ दिलष्टी नावाचे दोन मुलगे झाले. या सर्वां व्यतिरिक्त ध्रुवाला आणखी एक विचित्र बायको होती. ती म्हणजे त्याची सावली. तिला राजाने नारी होण्यास ॥ १८१ ॥ केली. तिने नारी ॥ १८२ ॥ घेऊन ध्रुवाशी विवाह केला आणि ध्रुवाला तिच्या पोटी पांच मुले झाली.

असेही ॥ १८३ ॥ को धुन पूर्वजन्मी एक ब्राह्मण होता. त्यावेळी त्याची एक राजाशी मैत्री होती. म्हणून राज्य करण्याची ॥ १८४ ॥ त्याच्या मनात ॥ १८५ ॥ होती. म्हणून तो या जन्मी क्षत्रिय कूळात ॥ १८६ ॥ आणि राज्य ॥ १८७ ॥ लायला.

॥ १८८ ॥ विष्णूच्या अनुग्रहाने तो ध्रुव नक्षत्र ॥ १८९ ॥ ध्रुव याचा अर्ध स्थिर न हलणारा. आजही उत्तर दिशेला ध्रुवाचे दर्शन आपल्याला पडते आहे.

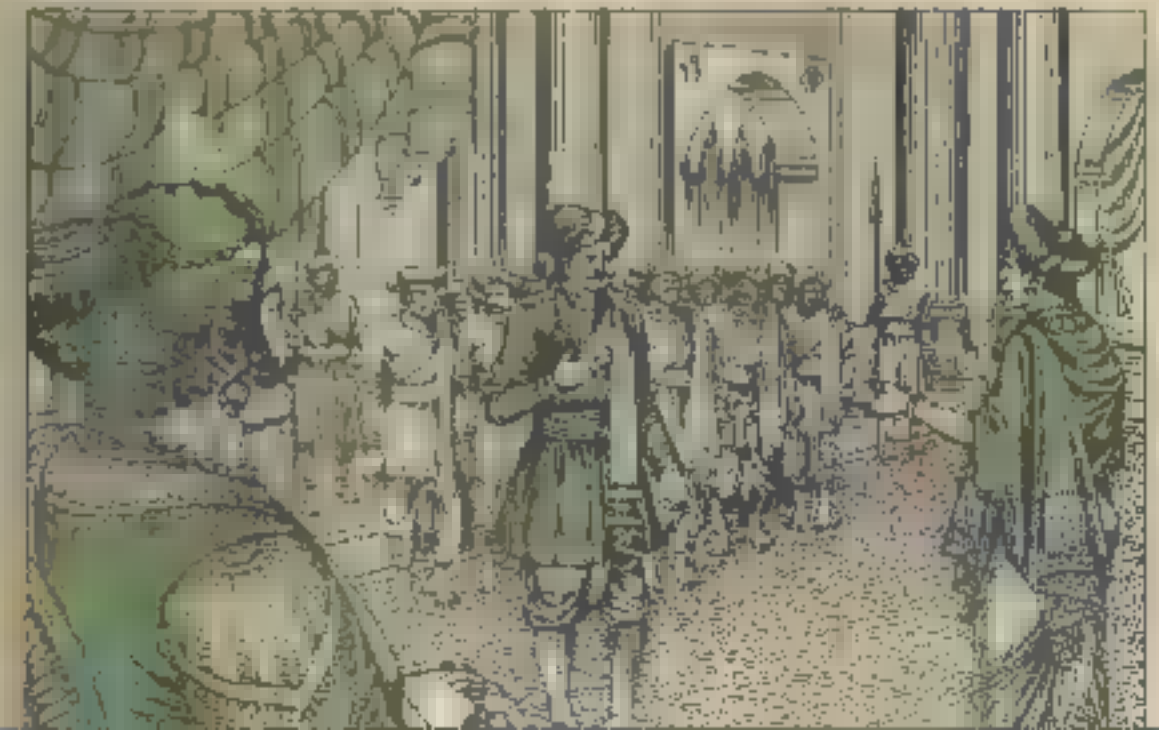
प्रश्नातली गोम

शिष्यांच्या राजाच्या दरबारात एकदा विद्यासागर नावाच्या एका विद्वान पंडिताने प्रवेश करून आज्ञान केले की कोणी पंडित त्याला जिकेल तर तो आपले स्वर्णकंकण काढून त्याला इनाम देईल. परंतु सर्व दरबारी पंडितांनी त्याच्या समोर हुर मानवी तरी दरबारी ॥ १९० ॥ करून म्हणाला-“पंडितवर्य ! तो आपल्याला पांच प्रश्न विचारतो. त्याची उत्तरे तुम्ही चुकीची द्यावी. बरोबर ॥ १९१ ॥ दिलेल तर तुम्ही हारलात ॥ १९२ ॥ जिकली, असे होईल !”

विद्यासागरांनी ॥ १९३ ॥ अट मान्य केली ॥ १९४ ॥ उत्तरे द्यायना तयार झाले “तुम्ही परवेसी आहा ना ?” या प्रश्नाचे उत्तर “नाही, मी येथेच राहिल्याची आहे,” असे पंडितवर्याने दिले “तुम्ही ॥ १९५ ॥ स्वदेशीच ॥ १९६ ॥ तर ?” पंडितवर्य म्हणाले-“होय !” “ ॥ १९७ ॥ स्वर्णकंकण आहे ना ?” विचारला “नाही !” उत्तर दिले. “आमच्या राजाचे नाव महीपाय आहे ना ?” उत्तर “नाही !”

तेव्हा विद्वानाने साहीतरी विगल्याना अभिनय ॥ १९८ ॥ विचारले-“भातांमयेत मी पिती पन्न विचारले !” विद्यासागर म्हणाले-“बार ! पांचवी विचारा ?”

“पाचवा पाचव्या प्रश्नाचे बरोबर उत्तर देऊन हारलात !” विद्वान म्हणाला.

पंत्रवलेली लिंबे

चिग देशातल्या पेकिंग शहरात घबलेली ही गोष्ट आहे. चिग नावाचा एक शिपी होता. त्याचा ~~आज~~ आज सुद्धा शिपायाचा ~~असा~~ करीत असत. चिगचा नाव धारला तेव्हा त्याने मुलासाठी माग फक्त एकच मशीन ठेवले होते. चिग आपल्या कामात हुशार होता. त्याच्या वापासारखाच तो आपल्या गिन्हाइकांना खूप ठेवी. त्याने लोकरच जरूर तेवढे पैसे जमवून आणखी चार मशीने विकत घेतली आणि आणखी चार जणांना अन्नाला लावले.

परंतु चिगच्या भरभराटीबरोबर त्याच गल्लीत शिवणकाम करून उदरनिर्वाह करणाऱ्या दहा जणांच्या पोटावर पाय आला. परंतु ते स्वतःच त्याबद्दल जबाबदार होते. ते कधी वेळेवर कपडे शिक्कून देत नसत. म्हणून त्यांचे गिन्हाइक चिगकडे

कपडे शिवायला टाकू लागले. चिग त्यांना जूथ ठेवी. अशातचनेने ~~दुकाने~~ दुकाने ओस पडू लागली.

चिगमुळे त्यांचा धंदा असला त्या सर्वांनी त्याचा सर्वनाश करण्यासाठी एक योजना योजली. त्याच्यापैकी वांग नावाचा एक शिपी होता. त्याने चिगवर मंत्र टाकून त्याचा सर्वनाश करण्याचा सत्त्वा दिला. त्यानंतर सर्व गिन्हाइकांना इतर शिपायकडे जावेच लागले. असा विचार करून एका भूतवेद्याकडे गेले. परंतु भूतवेद्याच्या दाराला कुलूप लावलेले दिसले. कारण तो कोठेतरी परगावी निघून गेला होता. म्हणून सर्व शिपी निराश होऊन परतले.

दुसऱ्या दिवशी वांगच्या दुकानात एक भूतवेद्यासारखा माणूस आला. त्याने विचारले—“काल कोशी माझ्या गुरूकडे चोकवीसाठी गेल्याचे ऐकल्यावरून मी

परगावी बघायला तरी मानवरच भूत उतरवायला गेले होते. म्हणून धरी नव्हते. बरे, तर सांगा काय काम होतं? त्या माणसाला पाहून त्याचा वेध पाहून वांगला तो भूतवेद्याच असल्याची खात्री झाली. वांगने सर्व गोष्टी त्याला समजावून सांगितल्या.

तेव्हा भूतवेद्याच्या शिष्याने विचारले—“परंतु मुताला बोलवायचे म्हणजे थोडा फार खर्च होणार. तुम्ही तेवढा खर्च करायला तयार आहा का?”

“आम्ही सर्व मिळून दहाजण आहो. जो खर्च होईल तो आपसात वांटून पेंऊ. वांग म्हणाला.

“मी तुम्हांला एक लिंबू मंत्रवून देईन. ते फोडून त्यात एक सोन्याची मोहोर ठेवून ती चिगच्या दुकानात ठेवा. तेव्हा तुमची पोटा टाळेल.” असे सांगून भूतवेद्याच्या शिष्याने वांगच्या हातात एक लिंबू मंत्रवून ठेवले.

वांगच्या बवळ सोन्याचे नाणं नव्हत. तरी त्याने त्याच्या बवळ जो थोडी फार चीजवस्तु होती ती विकून एक सोन्याचे नाणं आणून ते लिंबाच्या आत खुपसून भरले आणि चिगच्या दुकानात गेला. त्याला बोलण्यात गुतवून ~~नजरे~~ नजरे—

आठ त्याने ते लिंबू हळूच एकाच जागी ठेवून दिले आणि धरी धरतला.

मध्यंतरी भूतवेद्याचा शिष्य इतर शिपायकडे गेला व त्यांना देखील एकेज लिंबू देत गेला. त्यांना देखील त्याने एक सोन्याचे नाणं लिंबात ठेवून चिगच्या दुकानात ठेवायला सांगितले. सर्वांनी तसे केले.

दिवसामागून दिवस गेले. परंतु चिगचा सर्वनाश होण्याऐवजी त्याच्या धंद्यात बरकतच होत गेली. त्याने आणखी दहा मशीने विकत घेऊन धंदा वाढविला.

ते पाहून सर्व शिपी हताश झाले. त्यांनी भूतवेद्याला भेटून विचारले—“काय हो, तुमचा शिष्य सहाती कोठे?”

भूतबैद्याने चकित होऊन विचारले—
“माझा शिष्य? कोणी नाही बुघा! मी
एकटाच हा धंदा करतो.”

वांग बुचकळ्यात पडला. मध्यंतरी
चिगने आपल्या पेंठेतल्या सर्व शिष्यांना
आपले नवीन दुकान पहायला निमंत्रण
दिले. त्याला बरकत होण्याचे कारण
कळावे म्हणून सर्व शिषी दुकानात गेले.
चिगने सर्वांना मोठी मेजवानी दिली.

वांग स्वतःला आवक शकला नाही.
त्याने विचारले—“मित्रा चिग! तुझ्याकडे
हतके पैसे एकाएकी कोठून आले रे?”

“कोणत्या तरी भाग्य देवतेने माझ्या
दुकानात दहा लिंबे व त्यांत एकेक सोन्याचे
नाणे आणून ठेवले मी जिवाचे सरकत
प्यालो व माझी तब्येत जास्तच
सुधारली. सोन्याची नाणी कसे करून मी
दहा मणीने विकत घेतली.” चिग म्हणाला

सर्व शिषी रडक्या आवाजात म्हणाले—
“ती सोन्याची नाणी आमचीच आहेत.
आम्ही तुझा दिवाळे निघावे म्हणून भूत-

वैद्याने प्रत्येक दिवाळी भेटायला नाण ठेवण्यासाठी
आपापले सर्वस्व विकून एकेक सोन्याचे नाणे
विकत घेतले, तुझे दिवाळे काडविण्यासाठी
स्वतःचे काढले.” चिग हसून म्हणाला—
“अस्मं होय? ते मला माहीत नव्हते.”

तेव्हा सर्व शिषी रडू लागले. चिगने
त्यांची समजूत घातली—“मी विकत
घेतलेल्या नव्या मशिनावर काम करायला
मला दहा शिषी हवे आहेत. तुम्ही आन्धान
तर मला आनंदच होईल. तुम्ही जेवढे
काम कराल तेवढी मजुरी तुम्हाला मिळेल.”

त्यानंतर सर्व शिषी त्याच्याकडे नोकरी
करू लागले.

ज्या दिवशी सर्व शिष्यांनी मिळून
चिगचा सर्वनाश करण्यासाठी कट केला
त्या दिवशी चिगने आठ उरा राहून सर्व
ऐकले होते. भूतबैद्याचे सोंग करून तोच
सर्वांकडे गेला होता आणि त्यांचा कट
फसवायला तोच कारण झाला होता परंतु
त्याने ती गोष्ट आयुष्यभर गुप्तच ठेवली.

लग्न—देवळात की घरी?

गोविंदरावांच्या शेवटच्या मुलीचे लग्न टागले. सर्वांच्या मते ते लग्न देवळात व्हावे
असे होते. परंतु कोणत्या देवळात व्हावे, याविषयी एकमत होत नव्हते. गोविंदरावांचे
म्हणणे होते की गावातल्या बानाजीच्या देवळातच हा लग्न समारंभ करणे अशंकर होईल.
त्याचा मोठा मुलगा बाबलीचा होता. बाबलीच्या देवळात हा लग्नसोहळा करणे उचित
होईल असे त्याचे म्हणणे होते. गोविंदरावांच्या मोठ्या मुलीने सर्व देवाच्या भावी जमाचे
आयुष्य करणे नाते देवळातच लग्नाच्या वेत देवण्याचा सल्ला दिला.

हा वादविवाद ऐकून मुलीने सल्ला दिला लग्नाचा मुहूर्त गुरुजींनी ठरावमा
भाहे. तर त्याच्या सल्लाप्रमाणे लग्न कोठे करावे हे ठरविणे बरोबर होईल.

सर्वांचे ऐकून पंतल्यावर गुरुजी म्हणाले—“कोणत्याही देवळात लग्न ठेवणे उचित
नाही. बानाजीमा दोन आहेत. पर बाबली कदाचारीच आहे! गणपतीच्या बाबतीत
दुमत आहे. कोणी त्याचा कदाचारी नाही. पर काही लोकांच्या मते त्याला दोन
आहेत. राम सर्वात भाग्य आहे. परंतु तुम्हाला माहीतच आहे की त्याच्या
पत्नीला त्याच्याशी लग्न केल्याची पळे आयुष्यभर बर्बाद बाधाची लागली आहे.” म्हणून
परीच लग्न करणे शुभ होईल.

थोरांचें थोरपण

विशाल देशाच्या रूपवर नामक गावी म्हणे, संगीत शास्त्राचे तज्ज्ञ, मोठमोठे कवी, तट, चित्रकार व मिलपशास्त्र पारंगत असे थोरपुरुष रहात असत. ते आपली सर्व मिळवत लोकांसाठी जर्ब करीत.

विशाल देशाचा राजा विजयसेन लो गोष्ट ऐकून त्या गावी थोरपुरुष कोण आहे, याची माहिती काढून आणण्यासाठी आपला मंत्री, सेनापती, पुरोहित, सजिनदार आणि राजधानीतल्या काही प्रमुख नागरिकांना पाठविले. परंतु कोणीच सर्वांत थोरपुरुष कोण आहे, सांगू शकला नाही.

त्याच सुमारास चिरंजीवी नावाचा एक थोर ज्ञानी पुरुष विशाल देशात आला. राजाने चिरंजीवीला आपल्या राजवाड्यात बोलावून त्याच्यासमोर तोंच प्रश्न ठेवला.

चिरंजीवीने, रूपवर गावात सर्व नागरिकांत थोरपुरुष कोण या गोष्टीची चौकशी

करून येण्याचे मान्य केले निघाला. गावाच्या वेशीवरून चिरंजीवीला माधव नावाची व्यक्ती भेटली. त्याने विचारले- "तुम्ही आमच्या गावात सर्वांत थोर व्यक्ती कोण, याचा शोध आला आहे का? थोर व्यक्ती दाखवीन. परंतु प्रत्येक थोर व्यक्तीमागे मला तुम्ही एक सौन्याची मोहोर दिली पाहिजे. मान्य असेल तर माझ्याबरोबर चला."

राजाच्या तोंडी चिरंजीवीला माधवच्या या अटी विषयी पूर्वीच कळले होते. म्हणून आश्चर्य वाटले नाही. माधवने पहिल्याच दिवशी चिरंजीवीनी साठ थोर व्यक्तींची ओळख दिली आणि साठ मोहोरा मिळविल्या.

चिरंजीवीने ज्या ज्या थोर पुरुषांची ओळख करून घेतली, त्या त्या व्यक्तीने सांगितले देखातल्या अनेक

पाहून त्यांनी त्यालोकांना शक्य ती सर्व मदत केली होती.

माधव म्हणाला- "तुम्हाला उद्यां भो आणखी काही जणांची ओळख करून देईन."

तेव्हा चिरंजीवी म्हणाला- "दत्तक्या व्यक्तीच्या त्यांची नुसती ओळख थोर करून देण्यासाठी एक मोहोर घेणाऱ्या तुमच्या सारख्यांना पाहूनही आश्चर्य वाटले!"

ते ऐकून माधव म्हणाला- "मला होते की तुम्ही त्या मोहोरा राजीखूतीने देतां आहां. तुम्हाला त्याबद्दल वाईट वाटत असेल तर मला या पेशाची नाही."

चिरंजीव नकित होऊन म्हणाला- "हेदेसील विचित्रच! परंतु तुम्हाला इतका धनलोभ का मला कळत नाही?"

"ते तुम्हाला काय करायचे? भो खरं खरं काय ते सांगितलं तर तुम्ही ती समस्या सोडवू शकाल का?" माधवने विचारले.

"हो, भो सोडवू शकेन!" चिरंजीवी म्हणाला.

"तरमग, चला माझ्याबरोबर!" असे सांगून माधव चिरंजीवीला गावाबाहेरच्या

असलेल्याची दुःस्मिती त्याने चिरंजीवीला दाखविली.

"हे लोक कोण?" चिरंजीवीने माधवला विचारले.

माधव सांगू लागला- "पंधवीस वर्षांपासून हे गाव वाळीत टाकल्या सारखे आहे. त्यावेळी एक संन्यासी आमच्या गावात आले. गावकऱ्यांनी त्यांचा अपमान केला. म्हणून त्या संन्यास्याने त्यांना शाप दिला की त्यांना निकुष्ट जीवन घालवावे लागेल. त्यांना जो कोणी मदत करील त्याचा सर्वनाश होईल. म्हणून गावकरी धावतून त्या पायां पडले व

मुटका मिळण्याचा मार्गही सांगून जा.' तेव्हा संन्यासी म्हणाला—'जर कोणी आपले गांव न सोडतां या गावांतील प्रत्येक व्यक्तींमार्गे मला एक हजार सुवर्णमुद्रा देईल तर या गावातल्या लोकांना पुन्हा सुखी जीवन घालविण्यास संधी मिळेल.' आतां तुम्हीच सांगा, या सर्व गावाचा उद्धार करायला किती सुवर्णमुद्रा मिळवाव्या लागतील?"

"परंतु यांचा उद्धार केल्यावर तुम्हा सर्वनाश होईल. हे तुला माहीत नाही का?" चिरंजीवीने विचारले

"म्हणूनच तर मी लग्न केले नाही. रात्री भोळेंतरी शाजाबाली पडून राहते. माझा सर्वनाश व्हायला आहेच काय? मी आजपर्यंत जी मिळकत झाली तिच्यामुळे पांच जणांचा उद्धार करू शकलो. आणखी किती जणांना सुखी जीवनाचा लाभ मी देऊ शकेन, हे पहावयाचे!" माधव म्हणाला.

त्यानंतर चिरंजीवी विजयसेन राजाकडे गेला आणि तो जे प्रत्यक्ष पाहून आला ते

जिवक्या धनाची आवश्यकता आहे. तेच राठवून द्यावे. माझ्या मते त्या गावांत सर्वांत धोर व्यक्ती तोच आहे.

"तो दीनदर्शि लोकांना मदत करतो, म्हणून तो सर्वांत धोर आहे का?" राजाने विचारले.

"नाही, धोर पुरुषाचे धोरण निराळंच असते, जो आपली धोरवी आपल्या तोंडाने सांगत नाही, व दुसऱ्याकरवी तो कळते, तोच खरा धोर पुरुष. माधव सर्व गावातल्या धोर व्यक्तींचा परिचय करून देऊन एका उदात्त कार्यासाठी अविरत प्रयत्न करील आहे, परंतु त्याचे धोरपण भोळ्या न दृष्टीने ग्राह्यकारी आणखी किती गुणी असेल तरी माधवहून धोर कसे काय होऊ शकतील?" चिरंजीवीने समजावून सांगितले.

चिरंजीवी जे म्हणाला, ते राजाला पटले व त्याच्या सल्ल्याप्रमाणे राजाने आपल्या कर्तव्याचे पालन केले.

असभ्य कोण

फार प्राचीन काळी इजिप्त देशावर मेहेर नामक एका सुलतानाचे राज्य होते. त्याच्या मनात आपले राज्य वाढविण्याची महत्वाकांक्षा होती. त्याने शेजारच्या राज्यांवर स्वारी करून त्यांच्याकडून खंडणी वसूल करण्याचे एक शाहनशाह होण्याचे ठरविले. त्याने एक फार मोठे सैन्य उभे केले व दिखिज्याला निघाला.

त्याच्या शेजारच्या राज्यांच्या प्रमुखांनी साहस करून त्याला तोंड दिले. परंतु समुद्राच्या लाटांसारख्या येणाऱ्या मेहेरच्या फौजांसमोर त्यांना टिकाव घरणे अशक्य होते. त्यांनी शूरासारखे युद्ध करूनही मिळविली. काही इतर राजांनी वैर करणे वात्मघातकीपणाचे होईल म्हणून त्यांनी खंडणी द्यायचे मान्य करून त्याच्याशी संधी केली. मेहेरच्या मनातली राज्यक्षिप्ता वाढतच गेली. त्याने जी राज्ये जिंकली होती

त्याचे खजिने लुटले आणि नवे सैन्य उभे करून नव्या राज्यांवर स्वारी करू लागला. अशातचने त्याच्या राज्यक्षिप्तेला बळी झालेला शिकांग नावाचा देश होता.

शिकांग देश हा एका झोंगराळ मुळूक होता त्या देशात जंगले देखील अनेक होती. प्रमोदखोर मेहेरने त्या देशावरही स्वारी केली. शिकांग देशाचे रहिवासी रानटी जातीचे, आपल्याकडील भिल्लजातीसारखे होते. ते कोणत्यातरी झाडाआड किंवा टेकाडाआड लपून गनिमी काव्याने युद्ध करीत. मेहेरच्या सैन्यावर विधारी वाणांची वृष्टी करून त्यांचा संहार करीत. रात्री मेहेरचे सैन्य बेफिकीर होऊन झोपले असता अचानक हल्ला करून शिकांग सैनिक त्यांची कत्तल करून त्यांच्या प्रेतांचे झोंगराचून ठेवीत आणि पळून जात.

म्हणून मुख्य सेनापतीने सुलतानाला समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला—“जहांपनाह! शिकांगवर स्वारीचा विचार सोडून परत आपले सर्वांचे हित आहे. जे सैनिक वांगले आहेत त्या सर्वांचे मत स्वदेशी परत जावे असेच आहे.” परंतु हुद्दी सुलतानाने सेनापतीच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. तरी सेनापती साहस करून म्हणाला—“जहांपनाह! आपण शाहंशाह आहात. नीलनदीच्या काठावरच्या सर्व राज्यांवर आपला अधिकार झाला आहे. तेव्हा या पुढे जास्त जाणे फायद्याचे नाही, आपण जिंकलेल्या देशांत शांतता व सुव्यवस्था ठेवण्यासाठी काय तो उपाय करावा.”

“आपण शिकांग राज्य काबीज केलंच पाहिजे. इतकी राज्ये जिंकल्यानंतर एका सामान्य डोंगराळ प्रदेशातल्या राजासमोर का मी मान तुकविणार?”

मेहेरच्या तोडातून निघालेला राजा म्हणजे काळाचा दगडावरची रेघ. त्याने अलोट धन संच करून नवीन सैन्य उभे केले. त्या डोंगरी राजाची घमेंड बुर करण्याचा हट्ट त्याच्या होता. घुरमाड अमीन आणि काटेरी झुडपे. अशा डोंगराळ प्रदेशावर अधि-
कार आल्याने त्याला मिळणार होते?

परंतु हुद्दाला पटून त्याने आपल्या सैनिकांना प्रोत्साहन देत म्हटले—“तुमच्या पैकी जो कोणी शिकांगला राजा बेटसू मारला जिवंत किंवा मृत अवस्थेत घेऊन आणून माझ्यासमोर उभा करील त्याला मी एक हजार मोहरा इनाम देईन.”

ऐकून सुलतानाच्या सैनिकांना उत्साह चढला. त्यांनी जंगले पायासाठी तुडविळी व जो कोणी जंगली जातीचा वीर समोर येई त्याची कत्तल केली. परंतु प्रत्येक रातटी जातीचा माणूस मेहेरच्या इहा शिपायांना तरी लोटवून मगच गळ्या हाती मरे. परंतु सुलतानाच्या असंख्य सैनिकांसमोर मूठभर रातटी लोकांना शिरकाव करून युद्ध करणे शक्य नव्हते.

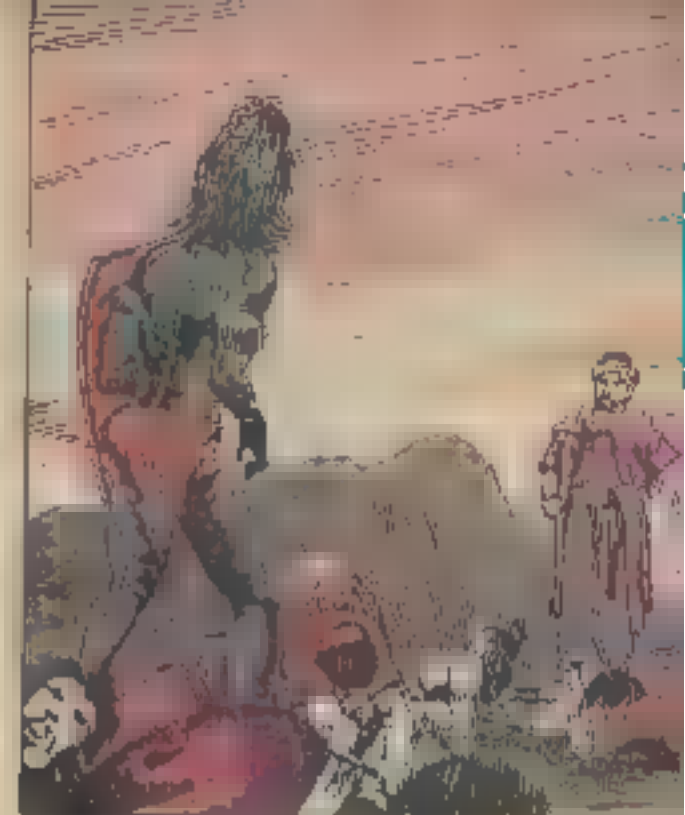
म्हणून राहिला, परंतु मेहेर संधीला तयार होणार नाही, हे वांगले माहीत होते. शिवाय संधीचा हात पुढे करतांच तो आपल्याला बंदी करील व ठार करील. अशी शंकाही त्याला वाटत होती. अशा परिस्थितीत युद्ध करून वीरगती प्राप्त करणे असे त्याने ठरविले. ठरवून आपल्या जातीच्या सैन्याची जुळवाजुळव त्याने दोन डोंगरामधील एका निहीत इजिप्तच्या सैन्याशी निकराचे युद्ध केले

या युद्धात मेहेरला जय मिळाला. बेटसूचा एक देखील सैनिक जिवंत राहिला नाही परंतु मेहेरचे सहस्रावधी शूर सैनिक धरतयायी झाले.

युद्ध संपतांच मेहेरने विचारले—“बेटसू कोठे आहे?”

त्याचा एक सेनापती म्हणाला—“जहांपनाह, त्याचा जखमी मृत देह आपल्या सैनिकांच्या मृतदेहांच्या राशीबरोबर पडला आहे.”

तो स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहण्याच्या आशने मेहेर निघाला. तो पोचला तेव्हा त्याला एक दृश्य दिसले—तेथे एक काळा कभिन्न देहाचा माणूस त्या सहस्रा-
वधी मृतदेहांच्या मध्यभागी उभा राहून

चारी बाजूला पहात काहीतरी शोभीत होता. त्याला पाहतांच मेहेरने विचारले—“तू कोण रे?”

मेहेरच्या सेनापतीने उत्तर दिले—“हा कोणीतरी नरमांस भक्षी विसतो आहे. प्रेतांचे लचके तोडून लायला आलेला दिसतो आहे.”

सेनापतीचे म्हणणे बरोबर असावे. कारण आफ्रिकेत अशा नरमांसभक्षी लोकांच्या कित्येक जाती होत्या आहेत ही.

मेहेरने त्या नरमांसभक्षी माणसाला विचारले—“कायरे, तुम्ही आज मेजवानी आहे नाही का? किती मेलेली माणसं पडली आहेत! त वाटेल ते प्रेत उचलून

वे! परंतु तू चारी बाजूला कजामाठी पाहतो आहेस?"

"या सर्वांना खाण्यासाठी कोणीतरी मांचा मुडदा पाडला आहे, परंतु मला तर एकाच प्रेताची गरज आहे. तरी हे मुडदे पाडणाराची परवानगी हवी न? म्हणून मी हे मुडदे पाडणाराची वाट पाहतो आहे!" ती काळा कभिन्न माणूस म्हणाला.

तेव्हा मेहेर मोठ्या गर्वावरीने म्हणाला— "मीच तर हे सर्व मुडदे पाडले, परंतु यांना खाण्यासाठी नाही!"

"जर खाण्यासाठी नाही, तर व्यर्थ इतक्या लोकांचा वध तू कशासाठी केल्यास?" त्या गाळ्या व्यवतीने निर्भयपणे विचारले.

तेव्हा मेहेरचा सेनापती म्हणाला—"हा कोणीतरी जंगली असम्य माणूस दिसतो आहे! याका सम्यतेच्या गोष्टी मांगणे व्यर्थ आहे!"

इतक्यात बादलाहच्या पाठीमागून कोणी तरी हसल्याचा आवाज ऐकू आला. मेहेरने

फकीर उभा असलेला दिसला.

मेहेरने चकित होऊन विचारले—"मीर साहेब! आपण हसता आहां?"

"होय मुलतान! तू ज्याला असम्य जंगली म्हणतोस तो आपली नुक भाग-विण्यासाठी फक्त एकच माणूस ठार करतो. परंतु विनाकारण कोणाचा गळा कापीत नाही या उलट तू? आपले साम्राज्य पसरवते म्हणून मुद्द करून निष्कारण लक्षा-बधी माणसांची शिकार करीत फिरतो आहेस! म्हणतो ते बरोबर आहे की नाही ते विचार करून पहा! तूच पहा, तुम्हा दोघांपैकी जंगली असम्य कोण?" फकीर ठामून म्हणाला.

फकीर म्हणाला त्याचा अर्थ न कळल्या-ऊनच मेहेर मूर्ख नव्हता. लाजेने त्याची मान खाली झाली. तत्काळ त्याच्या घनात पालट झाला. त्याने लगेच ठरविले—

"आज पासून मी तलवार हातात धरणार नाही!"

शुक म्हणाला ते एकुन व्यास म्हणाले—

"बाबा रे, मी कथें तपस्ययां केल्यावर तू माझ्या पोटी जन्माला म्हणून मी सांगतो आहे त्याविरुद्ध काही हट्ट करू नकोस. तुला ताकथ्य आले आहे, तेव्हा आता लग्न करून सुखाने संसार कर. मी कोणत्या तरी राजाच्या दशनाला वाऊन पैशाची व्यवस्था करतो. तुला कोणत्याही गोष्टीची उणीव भ्रामणार नाही."

"लग्न केल्याने माणूस सुखी होतो! कसे मानावयाचे? लग्न घेऊन नाना प्रकारच्या संकटांना तोंड देत संसारकूपात खिंतपत पडून बाहेर येऊ न शकल्यामुळे दुःखी कष्टी झालेल्यांना मी पाहतोच आहे!"

बंड्या पायात पडल्या तर त्यातूनही मुटका मिळते, परंतु स्त्रीच्या प्रमपाशातून मुक्ती कधीच मिळत नाही. मुक्ताचे स्वतः होऊन कसे वरण करू?" शुक म्हणाला.

"मनावर ताबा ठेवून ते निरंज ठेवणे हाच मुक्तीचा मार्ग होय! इतर बंधनाचा मनावर मग काय परिणाम होणार? ज्यामाने घन संपादन करून, खोटे बोलल्याविषय शूद्र ठेवून मुक्त हस्ताने दानधर्म करीत राहल्यास गृहस्थाला मुक्ती मिळते रे, बाळा! गृहस्थाश्रमात राहून अतिथि सत्कार करून, वानप्रस्थाश्रमवासियांस मदत करीत राहल्यास आणि सर्व कर्तव्यकर्मांचे पालन केल्यास मुक्ती मिळते. म्हणूनच नाही का वसिष्ठादी मुनिवर्यांनी गृहस्थाश्रमात प्रवेश

पदोपदी अपमान सहन केल्या लायलो. धन संपादन करणे तरी सोपे आहे का? त्रिलोकांवर राज्य करणाऱ्या इंद्रापेक्षा संन्यासी जास्त सुखी असतो. ब्रह्मा, विष्णू व महेश हे तरी सुखी आहेत का? कोणत्या राक्षसाला कसे छार करावयाचे हीच काळजी नित्य त्यांना असते. या जगात फक्त गरिवालाच सुख नसते असे नसून श्रीमंतालाही सुख नसते मला ज्ञानाधित एखादा मार्ग असेल सांगा."

शुभ म्हणाला ते एकदा व्यासांची सांगी झाली की मुलाचे मन वैराग्याकडे प्रवृत्त झाले आहे. म्हणून ते म्हणाले—"मुला मी एके काळी मुक्ती देणाऱ्या देवी भागवताची रचना केली होती. तू वाच, म्हणजे तुला ज्ञानप्राप्ती होऊ शकेल."

नंतर व्यास म्हणाले,—"पुढे विष्णू शिष्यरूप धारण वटपत्रावर विचार करू लागला—'मी पंचे त्रिशुरूपात का अरे आहे? मला मुष्टी कोणी केली? मला हे कसे कळणार?' ते पाहून त्या बालकावर दया करून देवीने अर्धाच श्लोक म्हटला व म्हणाली—"हेच सर्व काही आहे. हे समजावून घेतले तर मला ओळखल्यासारखेच, समज."

विष्णूने तो अर्धा श्लोक ऐकला सदा. त्याला त्याचा अर्थ कळला. तो विचार करू

कोण? ती स्त्री आहे की पुरुष? की मायेची एवढी नाही?"

नंतर तो वर्षा श्लोकच म्हणू लागला. तेव्हा महादेवीची चतुर्भुज मूर्ती शंख, चक्र, गदा आदि धारण करून प्रगट झाली. तिने सुवर्णवस्त्र परिधान केले होते. ती मंदहास्य करीत होती.

देवीचे ते अद्भुत पाहून विष्णू अवाक पहात राहिला. तेव्हा देवी म्हणाली—"मायेच्या पदचामुळे तू मला विसरला आहेस तू सगुण आहेस. मी सत्त्व शक्ती आहे. तुझ्या नाभिकमलातून ब्रह्मदेव जन्मला तो रजोगुण प्राप्त करून सर्व लोकांची सृष्टी करील. त्या सृष्टीची स्थिती म्हणजे पालन करणे तुझे राहिल त्या ब्रह्मदेवाच्या भुवणाच्या मध्यभागातून हळू जन्माला येईल. तो घोर तपश्चर्या करून तामस गुणी होईल व प्रलय काळात ब्रह्मदेवाने निर्मिलेल्या सृष्टीचा नाश करील. तू माझ्या मदतीने विश्वाचे पालन पोषण करणार आहेस. म्हणून तू सत्त्व शक्तीच्या स्वामिनीला, म्हणजे मला प्रहण कर. मी सर्वदा तुझ्या वक्षस्थलावर वास करीन."

तेव्हा विष्णूने विचारले—"मला अर्धाच श्लोक कसा काय ऐकू आला?"

"तू मला सगुण रूपात पहात आहेस. तुला अर्धा श्लोक म्हणून दाखविणारी देवी निर्गुण स्वरूपिणी पराशक्ती आहे. तुझ्यावर कृपा करून पराशक्तीने तुला हा मंत्र सांगितला तू याचा अप करीत राहिलास तर तुझे शुभ होईल."

विष्णूने मंत्रचक्राने मधुकटभाचा बंध केला आणि त्यांना भिऊन त्यांच्याकडे आश्रय मागायला आलेल्या ब्रह्मदेवाला त्या मंत्राचा उपदेश केला. ब्रह्मदेवाने नारदाला आणि नारदाने व्यासांना त्या मंत्राचा उपदेश केला.

व्यासांनी शुकदेवाला त्या मंत्राचा उपदेश करून म्हटले—"मी याचीच रचना

केला? केवळ भर्माचे पालन करावयाचे आल्यास गृहस्थाश्रमाशिवाय दुसरा मार्ग नाही. कारण माणसाची पंचे त्रिये ही फार बलशाली असतात. अविवाहित माणसाने ती वाटेल तशी नाचवीत असतात, मग तो कितो धोर, विद्वान असो की मूर्ख असो! पंचे त्रियांना काढून ठेवण्यासाठी लग्न करणे आवश्यक आहे. वार्धक्य आले की वानप्रस्थाश्रमाला जाऊन तपश्चर्या करावी." व्यासांनी शुकाला उपदेश केला.

व्यासांचा तर्क शुकाला मान्य नव्हता. संसारसुखाचे दाख दाखवून तो म्हणाला,—

"कुटुंब व संसार यांचे बंधन म्हणजे एक फांसो आहे. माणूस धाटतो.

हे पाहुणार आहे." शुक म्हणाला.

"बाळा! तू जाऊन ये माझे पंचप्राण तुझ्या वर नजर ठेवतील. तू सर्व शकांचे निवारण करून घेऊन लौकर परत ये." असे मागून व्यासांनी शुकाला निरोप दिला.

मिथिलेला

शुक आपल्या पित्याचा आशीर्वाद घेऊन निघाला. वाटेत कित्येक देश, वन, पर्वत पुष्पक्षेत्र व मुनिआश्रम पहात येऊन प्रवेश वोट वर्षे प्रवास करून पार केला व मिथिलेला आला. विविध दृश्ये दिसली. एका द्वारपालकाने त्याला विचारले— "तू कोण रे, कोणत्या कामासाठी आला आहेस?"

शुक काहीच उत्तर न देता फाटकाबाहेर वसून राहिला. तेव्हा द्वारपालक पुन्हा म्हणाला— "तुम्हाला असे वाटलं का की मीन राहण्याने परवानगीशिवाय आत जाणे शक्य होईल? तुम्हाला पाहून असे वाटले की तुम्ही वेदाध्ययन करणारे ब्राह्मण आहात. तुम्ही कोण, तुमचा कुळवंश काय आणि काय काम आहे हे मागितल्या शिवाय आत जाता मारचे नाही."

तेव्हा शुक म्हणाला— "मी कामासाठी राजाच्या दर्शनाला आलो होतो ते काम तू दारातच पुरे केले आहेस! मी एकडे

ओलांडून राजाच्या दर्शनाच्या आशने आलो; ही माझी चूक झाली. सामान्यपणे लोक घन-लोभाने देशोदेशी हिडतात. परंतु मी घन-लोभाने आलो नव्हतो, पूर्वजन्माचे कर्मफल म्हणून कित्येक देश फिरत येतच आलो. हे माझे प्रारब्धच, नाहीतर काय? परंतु याचा काही परिणाम आहे का? माझ्या श्रमाचे फळ मला हेच मिळाले की एका द्वारपालकाने मला आत प्रवेश करायला मजजाव केला."

ते एकल्यावर द्वारपालकाला वाटले की हा कोणी तरी चोर पुरुष असावा. त्याने शुकाला वळवून जाऊन नम्रपणे म्हटले— "मी आपल्याला अडविले, या बद्दल क्षमा करून आत प्रवेश करा।"

"तू आपल्या कर्तव्याचे पालन केलेस तर त्यात कुशी चूक काय? राजाने तुला जी आज्ञा केली होती तिचे तू पालन केलेस. राजाचा मुढा काही दोष नाही. विचार केल्याशिवाय मी आलो हो माझीच चूक." शुक म्हणाला.

त्यानंतर द्वारपालकाने शुकाला आत येण्यास विनंती केली. शुकाने प्रवेश केला व राजवाड्याजवळ गेला. तेथे आणखी एका द्वारपालकाने अडविले. तेव्हा शुक पुन्हा मीनमतीसारखा जाणवून जागी उभा

राहिला. त्याच वेळी कोणी मंत्री त्या वाजुने आत होता. शुकाला प्रणाम केला, त्याला एका सुंदर राजाश्रमाला नेऊन त्याचा यथोचित अतिथिसत्कार केला. नंतर सर्व परंगत सौंदर्यात अप्सरांची मुढा मान घाली करू शकणाऱ्या काही वेश्यांना शुकाला सेवेला ठेवून मंत्री निघून गेला. शुक तेथेच राहू लागला.

शुकाला सेवेला नेमलेल्या वेश्या त्याला निरनिराळी पक्वान्ने खायला आणून देत आणि त्याला प्रसन्न ठेवण्यासाठी प्रयत्न करीत. हळूहळू त्या शुकाला सौंदर्यावर भाळल्या. परंतु शुकालाचे मन अल्पमात्र विचलित झाले नाही. वेश्यांच्या मनाची

अनेक संहिता रूपा सविस्तर त्याचे वर्णन केले आहे."

त्यानंतर शुक त्या मंत्राचा वप करीत आश्रमातच राहू लागला. परंतु शुक चिंतित झालेला राहून व्यास म्हणाले— "तू माझा मुलगा असून ज्ञानप्राप्ती कशी होईल याची चिंता कां करतो आहेस? मी मागितले त्यावर मुझा विषय असत नसेल तर मिथिला नगरीत जाऊन राजा जपक आहे. तू त्याच्याकडे जाऊन आपल्या शकांचे निवारण करून घे."

"राजशास्त्र आणि यांचा परस्पर संबंध कसा काय? राज्यशासन तर सर्व पापाने मूळ कारण होय! असे

खात्री झाली की शुकान आपल्या पत्तेदिया-
वर पूर्ण ताबा ठेवला आहे. त्यांनी त्याची
सर्व प्रकारे सेवा करीत असता त्याच्या
श्रीपण्यासाठी उत्तम व्यवस्था केली शुक
रात्रभर शांतपणे झोपला. प्रातःकाल उठून
शौचस्नानादि आटोपून मसाची घेऊन
बसला.

शुक व [ ] संवाद

जनकाला शुक आपल्या कळस्यावर तो
स्वतः आपल्या पुरोहिताला बरोबर घेऊन
शुकाच्या दर्शनाला आला. त्याने शुकाची
अर्घ्ये देऊन पादपूजा केली. शुकाने अत्यंत
आदरपूर्वक जनक राजाला कुशल प्रश्न
विचारून त्याचा मान राखला.

कारण विचारले. तेव्हा शुक म्हणाला-
"राजन्, माझे वडील व्यास यांनी माझा
[ ] वगैरे संस्कार करून विवाह करून
घण्यास सांगितले. वैवाहिक वंशनात
राहण्याची माझी इच्छा नसल्याने मी
विवाहास नकार दिला. धर्मार्थकाममोक्ष
हे चार पुरुषार्थ साध्य करण्यास गृहस्था-
श्रमात प्रवेश करणे हाच उत्तम मार्ग
असल्याचे त्यांनी मला सांगितले परंतु ते
मला मान्य नव्हते. तेव्हा त्यांनी मला
सल्ला दिला की [ ] मिथिलेला [ ]
[ ] महाराजांना भेटावे व त्यांच्याकडून
आपल्या शकांचे निवारण करून घ्यावं.
म्हणून मी आपणाकडे आलो आहे. मला
मोक्षप्राप्ती हवी आहे. तेव्हा मी काय
करावे?"

तेव्हा जनक महाराज म्हणाले-"मोक्ष-
प्राप्तीची इच्छा असणाऱ्या व्यक्तीने प्रथम
उपनयन संस्कार करून घेऊन वेदाध्ययन
करावे. गुरुदक्षिणा देऊन गुरुच्या आज्ञेने
विवाह करून घ्यावा. रीतीरिवाजांचे व
इतर नेमित्तिक नियमांचे पाळन करून
गृहस्थाश्रमातली कर्तव्ये पूर्ण करावी पुत्र
व पौत्र प्राप्त झाल्यावर वानप्रस्थाश्रम
ग्रहण करावा. कामक्रोधादि षड्रियूना
जिकून सर्व अग्नीना आपल्यात आवाहन

करावे. नंतर वैराग्य अवलंबून करून सर्वसंग परित्याग करावा व संन्यास ग्रहण करावा. तसे न करता प्रथमच संन्यास ग्रहण करू नये. पूर्ण वैराग्य प्राप्त झाल्यावरच संन्यास ग्रहण करावा. एकूण अट्ठेचाळीस संस्कार आहेत. त्यापैकी गृहस्थाने चाळीस करावयाचे असतात व बाकी आठ संन्यास्थाने करावयाचे असतात.

तेव्हा शुकाने विचारले- "राजन् मनात वैराग्य असेल तर संन्यास कंथ्यात काय बंध आहे?"

"राजा! इन्द्रिये अजेय असतात. मोठ-मोठे पंडित देखील त्यांना कधीभूत होतात. मग सामान्य माणसाची गोष्ट विचारायलाच नको. क्षणाक्षणाला मनात विकार उत्पन्न होत असतात. क्रुधा, निद्रा, सुखप्राप्ती, मत्तानप्राप्ती त्यांपामून संन्यासी कसा सुटणार? इच्छा अभिलाषांचे दमन कसे होणार? म्हणून सर्व भोग भोगस्यावर त्यांचा त्याग करणे साध्य होते. पहिल्यानेच

शोषतो त्याला खाली पडावे लागते. कोणी संन्यास घेतल्यावर खरोखरी विरक्त न होता भोगविलास करण्यासाठी असक्त असेल तर त्याला तत्कंप्राप्ती होते. कमाने ज्ञान संपादन करून नंतर संन्यास ग्रहण करावा. मन सहजी काबूत येत नाही. त्याला कमाने मार्गावर आणावे लागते. गृहस्थाश्रमी रहात राहत राहत मनात रहावे लाभप्राप्ती झाली तर उत्साह नये. नुकसान झाले तर हतासातून होऊन बसता नये. जो त्यागमय जीवन चालवितो त्याला मंजरी मोक्षप्राप्ती होते. मलाच पहा, मी सर्व प्रकारचे भोग भोगतो आहे. प्रजेकडून प्रशंसा होण्यालायक मी राज्यकारभार पाहतो आहे. तरी मी आपले मन निमळ करू आहे. परम आन्यावर मला मोक्षप्राप्ती होईल. तुला असेच जीवन चालविता येणार नाही का?" या शब्दात जनकाने शुकाला उपदेश केला.

शहरातली नोकरी

सद्गुरू धोंडू बापला विद्याभ्यास संपल्यावर एक शहरात नोकरीच्या शोधार्थ निघाले. शहराच्या म्युनिसीपालिटीत दोघां कारकुनांची रिक्कामी होती. म्हणून दोघांनी अर्ज पाठविले. दोघांना उत्तरे आली की अमुक दिवशी कारकुनांची निवड होईल.

सद्गुरूच्या मित्र म्हणाला- "माझा शंकर नावाचा एक नातेवाईक त्या शहरात राहतो. त्याच्या नावे मी चिट्ठी देतो. त्याच्या घरी जाऊन रहायला मूळीच हरकत नाही." ती चिट्ठी घेऊन सद्गुरूने बापाच्या मित्राचे आभार मानले व धर्मशालेत किंवा खाना-वळीत उतरण्याऐवजी शंकररावांकडेच उतरण्याचे ठरविले.

दोघे मित्र निवड होणार होती त्याच्या आईच्या दिवशी त्या शहरात पोचले. धोंडूला

कोणाच्या घरी उतरणे आवडत नसे. त्याने धर्मशालेत उतरण्याचे ठरविले. ते पोचले ते निवड होणार होती त्या दिवशी पहाटे ठरल्याप्रमाणे धोंडू धर्मशालेत उतरला व शंकररावांचे घर पोधीत निघाला. सुदैवाने पत्ता मिळाला व तो शंकररावांच्या घरी पोचला.

त्या घरी जाऊन दार दाजवणार इतक्यात सुगारे चाळीस वर्षे वयाच्या एका माणसाने दार उघडले व बाहेर आला. हातात एक सूटकेस होती. तो कोणत्या तरी गावी जायला निघाला आहे असे सद्गुरूला वाटले.

सद्गुरूने त्या व्यक्तीला विचारले- "काय दा, शंकररावांचे घर ते हेच ना?"

"होय, हेच! मोच शंकरराव! तू कोण?" असा प्रश्न करून त्या माणसाने त्याहाकून सद्गुरूकडे पाहिले.

सद्दु आपली ओळख सांगून म्हणाला-
"आज सकाळी परीक्षा आहे. मी दमून
भागून आलो आहे. थोडावेळ विभांती
घ्यावी, म्हणतो."

तो माणूस पडक्या आवाजात म्हणाला-
"मला आतांच कळले की माझ्या घाकट्या
भावाची तब्येत एकाएकी बिघडली आहे.
म्हणून मी त्याच्याकडे निघालो आहे. तु
थेथे खुशाल रहा. आपलेच घर मान. मी
उद्यां संध्याकाळपर्यंत परत येईन." असे
सांगून ती व्यवृती निघून गेली.

ते घर बरेच मोठे होते. सद्दुने एकदा
सर्व घरात हिंडून फिरून पाहिले. घरात
दुसरं कोणी नव्हते. त्याने मधल्या कोलीत
एक टाकली आणि झोपला. त्याचा

दाराचा कडी वाजला. त्याने दार उघडले.
बाहेर उजाडले होते. दाराबाहेर
आठवडा हातात काठ्या घेऊन उभे
होते. दार उघडताच ते आत फिरले व
त्यांनी सद्दुला घेतले.

त्यांच्या चरोवर आलेला एक वृद्ध
माणूस म्हणाला-"हा लबाड चोर मी
घरो परत येणार नाही असे समजून माझ्या
पादुष्यासारखा शिरून असला आहे.
मी आत जाऊन पाहतो, सर्व वस्तु जागच्या
जागी आहेत की नाहीत." असे सांगून तो
म्हातरा आत गेला. घरातल्या पेट्या व
कपाटे वगैरे उघडून पाहून मोठपाने
ओरडला-"माझ्या घरातले सर्व दागिने व

ज्ञान असले पाहिजे, यानेच चोरी करून
मवं माल कोणाच्या तरी हाती बाहेर
पाठवून दिला असला पाहिजे." असे म्हणत
त्या म्हातान्या माणसाने सद्दुची मान धरून
त्याला मारायला हात उभारला.

सद्दु म्हणाला-"अहो मी चोर नाही.
मी थोड्या वेळापूर्वी येथे आलो."

"हे सर्व खोटे! बोल तुझा साथीदार
चोर कोठे गेला आहे तो!" असे म्हणत
त्या म्हातान्याने सद्दुला खूप बटविले.

सद्दुला तो अपमान अमत्य झाला. एका
रात्रला नोकरीसाठी परीक्षेची वेळ साध-
ण्याची काळजी होती आणि दुसरीकडे
त्याच्यावर चोरीचा आल. ते त्याला

बोळवणारा कोणीच नव्हता. जो माणूस
घरात खुशाल झोपायला सांगून निघून
गेला तोच चोर होता तर! यत्ना अर्थ
शहरात चोरांचेच राज्य असते तर!

सद्दु सर्वांना नमस्कार करून नम्रपणे
म्हणाला-"मला माहीत नव्हते की ज्या
माणसाने मला आत झोपायला सांगितले
तोच चोर होता. मी नोकरीसाठी परीक्षा
दायला बाहेर गावाहून आलो आहे. माझ्या
गडिलाच्या मित्राने त्याच्या शंकरराव
नावाच्या मित्राच्या नावे ही चिट्ठी दिली
आहे. तरंग हे शंकररावांचे घर नाही का?"
असे सांगून सद्दुने ती चिट्ठी दाखविली.

शंकररावांनी ते घर सहा महिन्यापूर्वीच
सोडले होते. तेथे असल्या गर्दीतल्या एका

माणसाने सुचविले की याला एका खोलीत बंद करून ठेवा व शंकररावांना बोलावून विचारू या." त्या प्रमाणे सद्गुरू एका खोलीत बंद करून ठेवण्यात आले. शंकररावांना एक जण जाऊन बोलावून घेऊन आला. तोपर्यंत दुपार होऊन गेली होती. सद्गुरू दमून भागून गेला होता. त्याला भूक लागली होती आणि सोपही पुरेशी मिळाली नव्हती. शिवाय परीक्षेची वेळ टळल्याची काळजी. यामुळे तसे होण्याची शक्ती सुद्धा त्यांच्या अंगात उरली नव्हती.

शंकररावांनी सद्गुरू हातातली चिद्‌ठी घेऊन पाचली व म्हणाले—"होय, ही चिद्‌ठी माझ्या नातेवाईकाचीच आहे. परंतु मी या भाणसाला यापूर्वी कधी पाहिलेले नाही. परंतु हा आमच्याच गावाचा असूवा, असे चिद्‌ठीवरून तरी वाटते."

त्यानंतर सवांनी सद्गुरू सोडून दिले. शंकररावांनी त्याला आपल्या घरी बोलाविले परंतु सद्गुरू म्हणाला—"आज तुम्ही मला बांधविलंत. मी आभारी आहे. आतां

सांगून सद्गुरू नवून निघाला. मध्यादी धोंडूची त्याची गाठ पडली त्याने सद्गुरू विचारले—"अरे, तू कां नाही मालास परीक्षेला?"

सद्गुरूने त्याच्यावर गुदरलेला सर्व प्रसंग वर्णन करून सांगितला. तेव्हां धोंडू म्हणाला—"वादा रे! शत्रुगतली नोकरी तुझ्या कामाची नाही. फार सावधपणे रहावे लागते. तू म्युनिसिपॅलिटीत चोराता दासवितो म्हणून घेऊन गायला पाहिजे होतेस. तेथे मो होतोच. आपले अजं कचेरीत मिळालेच असते. ते पाहून तू चोर नाहीस हे शाबित झाले असते. तुला परीक्षेत बसतां झाले असते. दोन दिवसात कामावर हजर व्हायला हुकूम आहे! तेव्हां मी तुला आपल्या गावी पोचवून परत येऊ शकेन."

त्यानंतर सद्गुरूने आपल्या गावीच राहण्याचे ठरवून शेतकीची कामे पाहण्याचे ठरविले.

गुरूच शिष्य झाला तेव्हां

एका संन्यास्याचे चार शिष्य होते. त्यांच्यापैकी सदानंद फार हुशार होता. संन्यास्याची प्रवचने फार परिणामकारी होत असत. सदानंदाचा वाटे की आपल्याला गुढा संधी मिळाली तर आपणही अशाच सुंदर प्रवचने करून चांगला नावलौकिक मिळवू शकू. त्याने तो गोष्ट एकदा गुरुसमोर बोसूनही दाखविली. गुरू म्हणाला—"वेळ पाहून आपण तसे करून पाहयला हरकत नाही"

एकदा दूरच्या गावाहून संन्यास्याला एखाद्या ठायला निमंत्रण मिळाले. त्या गावी संन्यासाला कोणी प्रत्यक्ष ओळखत नव्हता. म्हणून गुरूने सदानंदाला भगवी वस्त्रे घालायला दिली आणि स्वतः त्याचा शिष्य होऊन त्याच्याबरोबर गेला गावी गेला.

त्यांची मुक्ती कोणाला कळली नाही. त्या सदानंदचे प्रवचन कारण झाले. गुढता गुढा अनेक आला. परंतु एक प्रश्न म्हणून त्याच्या समोर उभा राहिला. धोतुपुंदापैकी पांच अंगांनी तऱ्हेचे विचारले. त्याची उत्तरे सदानंदांना माहीत नव्हती. परंतु प्रसंगावधान ठेवून तो म्हणाला—"हे महाशय अहान प्रश्न आहेत, यांचे उत्तर शिष्याचं देतील."

संन्यास्याने त्या प्रश्नांची उत्तरे देऊन गावकऱ्यांना संतुष्ट केले.

प्रश्नोत्तरे

का. पद्मनाभ पट, कार्कळ, व. कन्नड (कर्नाटक)

प्र : भूकंप एकाच एका जागी होण्याची कारणे काय ?

उ : भूगर्भात विराट व वेगा असतात. त्याचबरोबर जोराने हलकणामातून असतो. भूगर्भातील उष्णतेमुळे विरघळून जातात व त्यांचा लहान विराटवेगांतून बाह्यतो भूगर्भातील रेखांतून त्या रेषाची काढू वर येऊन व्यस करतात. त्याच्यामुळे त्याचा बाह्यत एकदाचे बेट किंवा बेटावरचा प्रदेत पडतो; किंवा गावाबरोबर बाह्यत आलेल्या रेषाचे एक तबे बेट निर्माण होते. अशा गोष्टीवरून भूगर्भात तशी काही काही करता येईल. त्या गमतीमुळे भूगर्भातील बंद होतात व जमिनीची काढा काढा करता येते. त्यामुळे भूकंप होतात. अशा विराट ज्या भूभागाच्या भूगर्भात असतात त्या प्रांतातच बारंवार भूकंप होतात. वास्तविक भूकंपाचा पुढीवर सर्वत्रच कमी जास्त प्रमाणात कळतो. जगानमध्ये कोठेही भूकंप झाला तरी सहजाबघी येतांवर आबलेल्या यंत्रावरून ते कळते.

जी. एस. रमचंद्रा, पल्लनकुप्पम् (तमिळनाडू)

प्र : बस चालत असतां दिव्यावर फिरणारे किडे बरोबर कसे प्रवास करतात ?

उ : वेग किंवा तिच्याबरोबर हुबेत निर्माण झालेला वेग यात पडलेले किडे बसच्या बरोबर आपोआप ओढवे जातात. त्यांना चढत्याचा प्रयत्नच लागत नाही. कोणी कधी कोकडो मेल शकेन का ? परंतु आपण विमानात बसून कोकडो मेल वेगाने प्रवास करतोच की नाही ? हेच पहा, पुढी मोवती फिरत तिच्या बरोबर प्रत्येक वस्तू त्याची एक हजार मेल वेगाने चालते—दबद, भाती, केरकचरा सर्वच.

नीलेश्वरपु बेंकट श्रीकृष्ण, मंगळगिरी (कांठ)

प्र : ऋषीमुनी व्याघ्रचर्म किंवा मृगचर्म यांवर कां बसत ?

उ : ऋषीमुनी रातावनात आश्रम बांधून पडलेल्या प्राण्यांवर जात, त्यांना सुत-कावणे, कापव किंवा चटई विणणे वगैरे हस्तव्यवसाय म्हणून ज्या प्राण्याची शिकार करीत

लब्ध प्रणाशा

[६८]

प्रणयकतहाची गोष्ट

नंद हा एका मोठ्या साम्राज्याचा चक्रवर्ती होता. त्याची कीर्ती शरद्वृक्षच्या चंद्राच्या चंद्रिकेसारखी दिग्विगत पसरली.

त्याचा प्रधान बरयची सर्व शास्त्रात पारंगत व कुशाग्रबुद्धी होता. एकदा मध्या-काळी त्याचे बायकोचे काही कारणावरून भारण झाले. तो प्रणयकलह होता त्याने बायकोवर स्वतःच्या जिवा-पेक्षाही जास्त प्रेम होते म्हणून शक्य तितक्या लोकर बायकोच्या मनाचे ठरवून अनेक प्रकारे मन इतविण्याचा त्याने प्रयत्न करून पाहिला पण काही एक परिणाम न झालेला पाहून तो अत्यंत दोन मुद्दा करून बायकोला म्हणाला—“प्रिये, मी केले तर तुझा हा कसवा जाईल, सांग तरी !”

बराच वेळ पतीने तिच्या पासवरण्या ती शेवटी म्हणाली—“तुम्ही आपल्या शेक्याचा चमनगोटा काढून माझ्या पायां पडलात तर मी पुन्हा नेहमीसारखी तुमच्यावर प्रेम करीन.”

बरयची ती म्हणाली तसे केले आणि तिचा क्रोध केला.

त्याने दिवशी संध्याकाळी नंद व त्याची राणी यांचा प्रणयकलह सुरू झाला. नंदाने राणीचा राग कमी करण्यासाठी पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला, पण काही फायदा झाला नाही.

शेवटी ती राणीला म्हणाला—“प्रिये, तुझ्या बाजून एक क्षणदेखील मी जिवंत राहणार नाही. मी तुझ्या पायां पडतो !”

“तुम्ही तोंडात लगाम घालून घ्या, मी तुमच्या पाठीवर बसते. तुम्ही धोव्या-

अर्भा! पुण्यकलहान गंजराची वहायच असेल तर अनेक अवाच्य कामे करावी लागतात, हे आपल्याला माहीत नाही का? केन्ही नाहीत तर पाऊल पुढे पाडणे शक्यच नाही!"

नव काय उत्तर देणार? गप्प राहिला. माकडाने मगरीला ही गोष्ट सांगितली व म्हणाले—"मूर्खा! या दोघांनी आपापल्या बायकांच्या मनाचे समाधान करण्यासाठी स्वतः कष्ट सहन केले, इतरांना जीव घोक्यात घातला नाही. परंतु तू मात्र आपल्या मित्राचा जीव ~~हानीत~~ तयार झालास, पण सुदैवाने ते कळले. मागे ~~मागे~~ गाढव रेंकू लागले व मैले सरेख आहे."

मगरीने ती गोष्ट सांगायला सांगितली. ■ माकडाने ती सांगितली.

वाघाचे ~~मैले~~ पांघरणारे गाढव

एका गावी एक घोडी रहात असे. त्याच्या ~~मागे~~ एक गाढव होते. त्याला लायला मिळत नसे. म्हणून अशक्त झाले.

एकदा तो घोडी जंगलातून फिरत असता त्याला एक मरून पडलेला वाघ दिसला. त्याने विचार केला, आपल्या गाढवाच्या अंगावर या वाघाचे कातडे काढून लावावे व त्याला शेतात सोडावे. जेतकरी त्याला ~~मागे~~ समजून त्याच्या

वाटला जाणार नाहीत. गाढव जेव्हा शेतात चरेल व घटपुष्ट होईल.

त्याप्रमाणे घोड्याने वाघाचे कातडे काढून ते ~~मागे~~ गाढवाच्या अंगावर पांघरून शिवून टाकले आणि शेतात सोडले. शेतकरी त्याला वाघ समजून शेतातून पळवून ~~मागे~~ झाले नाहीत. गाढव उजाडेपर्यंत खूप चरून घरी परत आले. काही दिवसांनी ■ दंतके लट्टू ~~मागे~~ की दारातून आत घिरण देखील त्याला अशक्य झाले

एके दिवशी रात्री ते शेतात चरत भ्रमता दुरून एक गाढकीण रेंकू लागल्याबरोबर ते देखील रेंकू लागले. तेव्हा ~~मागे~~ कळले की ते वाघाचे कातडे पांघरलेले ~~मागे~~ आहे. त्यांनी ~~मागे~~ खूप बडबून ठार केले.

माकडाने गाढवाची गोष्ट पुरी ~~मागे~~ त्याच वेळी पाण्यातून एक प्राणी बाहेर येऊन मगरीला म्हणाला—"अरे ■ कराळ-मुखा! अरे, तुझ्या बायकोचा जीव भुकेने कासावीस ~~मागे~~ हाता. तुला परत पायला उशीर झालेला पाहून तुझ्या बायकोने निराश होऊन आत्महत्या करून घेतली."

ते ऐकल्यावर मगर ओरडू लागली—"मेळो, माझ्यावर ~~मागे~~ कोसळलं!

माझे घर या पुढे घर राहिलंय नाही चांगल्या माणसाला बायको असेल तर घर, बायको नसेल तर ते घर नाही. बायको असेल तर वृक्ष वनस्पती फिती सुंदर वाटतात? बायको नसेल तर राज-~~मागे~~ लुद्धा ओसाड वाळवंटासारखा वाटतो. मित्रा, मी तुझ्याशी जे कपट नाटक केले त्या बद्दल क्षमा कर. मी ~~मागे~~ जाऊन आपल्या बायकोच्या चित्तेवर ~~मागे~~ सोडतो!"

ते ऐकून माकड म्हणाले—"तू आपल्या बायकोचा गुलाभ आहेस ■ तिच्या बोट्यावर नाचतोस हे मला माहीत होते. आता तुझ्या बोलण्या-वागण्यावरून ती गोष्ट खरी

सारखे खिळाळत माझ बाबून ~~मागे~~ तर ~~मागे~~ मनाचे समाधान होईल." रात्री म्हणाली.

त्याला कबूल व्हावे ~~मागे~~

दुसऱ्या दिवशी वरुची नंदाच्या दर-बारात आला तेव्हा, नंदाला त्याच्या हेरांकरवी वरुचीला चमनगोटा कसा करून घ्यावा लागला होता ■ कळले असल्यामुळे नंदाने वरुचीची थट्टा उड-विण्याच्या हेतूने त्याला विचारले—"काय रे, वरुची! मूढते यगरे पाहिल्या शिवायच असे जावळ करून घेतले का रे?"

नंदाने प्रणयकलहप्रसंगी जे केले होते ते कळले असल्यामुळे वरुची म्हणाला-

माली. मूलां, अशी बायको मेल्यावढल रडतो आहेस? अशी बायको मेली तर तो क्षण सुखाचा समजून मेजवानी उडविली पाहिजे. अशा बायकोच्या सहवासात मनाला कधी शांती मिळत नाही. अशा बायकोसाठी तू आत्महत्या करणार? नको."

"मित्रा, तू म्हणालस ते बरेचसे बरोबर आहे. पण मी काय करू? मी बायकोला घालवून बसलो. घर गेलं व तुझ्यासारख्याची भेत्री घालवून बसलो. एका शेतकऱ्याच्या बायकोसारखा गोन्ही बाजनी फसलो." म्हणाली.

"कोणती गोष्ट ती! एकू दे तरी!" म्हणालं. मग गोष्ट सांगू लागली.

शेतकऱ्याच्या बायकोची गोष्ट
पूर्वी एक शेतकरी दूर असलेल्या एका आपल्या मुंदर बायकोबरोबर घाटून रहात असे. त्यांना मूळबाळ नव्हते. शेतकऱ्याचे उतारवय झाले होते. बायको तरुण होती म्हणून कोणो तरुण पुरुष दिसतो का पाही.

होता. त्याने तिच्या मनातला साप ओळखली. एकदा तिला घेऊन म्हणाला— "हे सुंदरी, तुला मी पाहिले त्या झणापासून तुझ्यावर आपला भेद ओढावून टाकला. नुकतीच माझी बायको मेली. मला आपलं म्हणणारा कोणी नाही. तू मला आपला मानून सुखी कर."

ती म्हणाली—"तसं तुला वाटत असेल काही हरकत नाही. पळून जाऊ. माझ्या नवऱ्याने पेटीत पुष्कळ पैसे घेऊन घेतले आहेत. ते घ्यावते. माझी सुखाने वसाव करू."

"तुला शोपत्यावर माझ्याकडे ये." दुष्ट माणूस म्हणाला.

तिने होकार दिला.
दिवशी रात्री तिचा नफरा शोपला असता त्याचा सर्व पैसा उचलून जागी आली. त्या दुष्ट माणसाला आनंद झाला. तो आनंदाने तिला बरोबर घेऊन निघाला.

अल्लूक मांत्रिक

[८]

[राजा दुर्मुख त्याच्या पाठीस लापलेल्या बांडाळ भस्मूकापासून स्वतःला वाचवीत उपबंद दिशतांचे कडकट बेनुड घालून उपबंदाने त्याला भुडीवर आणण्यासाठी अंगरक्षकामा ओढपाळे पागी भाषाभंगर ओढपाळबळ सोड तुटनेला हत्ती होता. तो त्याच्या पाठीस मागला व धावू लागला. पुढे-]

उपबंद राक्षस हत्तीला घेत असलेला पाहून बांडाळ भस्मूकाला म्हणाला—"काय रे हा तुटक्या सोडोवा हत्ती तुझे वाहन आहे का? पाहून असे वाटते की हा रानटी हत्ती असावा."

"होय, रानटी हत्तीच तर आहे! तो जंगलात माझ्या काड आला नसता तर वाचला मी आपला परशू त्याच्या सोडोवर हाणला व त्याच्यावर चढून बसलो

आणि त्याचे कान पिरगळून त्याला मेथ-पर्यंत घेऊन जालो." बांडाळ भस्मूक म्हणाला.

त्याचे बोलणे घालू असतां हत्ती त्याच्या घेऊन पोचला. त्याला पाहून चोरांचा नायक नागमल्ल व त्याचे दोघे अनुयायी गुहेच्या बाजूला पळू लागले. तोपर्यंत बेशुद्धावस्थेत पडलेला राजा दुर्मुख दबकल्या-सारखा उठला आणि पळत जाऊन बांडांच्या

लपली, अंगरक्षक पात्ररून ओरडला आणि उग्रदंडाच्या पाठीमागे राहिला.

उग्रदंडाने आपली दगडाची गदा हत्तीवर उगारली व अंगरक्षकाला म्हणाला—“अरे, आतापर्यंत तू माझा अंगरक्षक होऊस आणि आता मीच तुझा अंगरक्षक झालों, वाटते? भितरा, घाबरट कुठला!” असे म्हणत उग्रदंड हत्तीच्या वाटेवरून थोडा बाजूला सरकून उभा राहिला.

चांडाळ मल्लूक आपला परबू फिरकीत हत्तीसमोर जाऊन म्हणाला—“बाब! तू मला ओळखले नाहीस का? मी चांडाळ मल्लूक आहे! तू माझे वाहन आहेस!”

ही नव्हते, हत्तीने त्याला सोंडेने धरून वर उचलले व दूर फेंकणार इतक्यात उग्रदंड राक्षसाने उद्दी हत्तीचा कान धरून पिरगळला आणि आपली दगडी गदा छातीत ओराने हाणली. त्या धक्क्याने हत्तीने चांडाळ मल्लूकाला सोंडेतून झाली सोडला आणि मोठ्याने ओरडत जमिनीवर उग्रदंड घट्टदिशी पुढे गेला आणि हत्तीचे पुढले दोन्ही पाय धरून वर उचलीत ओरडला—“अरे, अंगरक्षका! आणि आवावरक्या वेली तोडून घेऊन ये. याचे पाय बांधून ठेवू मा.”

अंगरक्षक झडतीत शिरला. चांडाळ मल्लूक किकर्तव्यविमूढ स्थितीत डोळ्यांची उघडझाप करीत हाताने कपाळ धरून म्हणाला—“उग्रदंडा! माझ्या मन-बलेल्या परबूपेक्षा तुझ्या अंगातले जळजळ जास्त शक्तिशाली आहेतसे दिसते आहे. तू मला वाचविलेस, मी तुझा आभारी आहे. तुला काय वाटते ते माग, मी देतो!”

उग्रदंड चांडाळ मल्लूकाकडे हसत पहात म्हणाला—“मला काही मागायचेच असेल तर ते तुझा गुरू मल्लूक मांत्रिक याच्याकडे मागेन! आतां आधी ह्या भडकलेल्या हत्तीला काढून आणून कसा आवरायचा

माझ्यावरोबर याचे पाय घट्ट धर पाहू!”

चांडाळ मल्लूक उग्रदंडाकडे चकित होऊन पहात म्हणाला—“या वाहनाचे पाय मी धरू म्हणतोस? वाहन जास्त अपमानाची मोष्ट ती असणार? तू पहात रहा, मी परबूने या हत्तीच्या डोक्याची शकले उडवून टाकतो!” असे म्हणत त्याने परबू

“अरे, बाबा, जरा बाब! तू चांडाळ म्हणून सारे भयमुष्य घालविलेस आणि ही घटेलपणाची भाषा तू कोठे शिकलास रे? तू या हत्तीला ठार केलेस समज, तू कामासाठी आला आहेस काम पुरे आपला गुठ मल्लूक मांत्रिक

याच्याकडे कसा काय जाशील?” उग्रदंडाने विचारले.

जमिनीवर पडलेला हत्ती उग्रदंडाच्या पकडीतून स्वतःला सोडविण्यासाठी ओरडत उठण्याचा प्रयत्न करीत होता. उग्रदंड स्वतः त्याचे दोन्ही पाय जास्त घट्ट धरून हुंकार करीत मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“काय रे अंगरक्षका! कोठे मेल्यास रे इतका वेळ? चार रानटी वेल तोडून आणायला इतका उशीर?”

“उग्रदंड मालक, आम्ही आलोच!” असे म्हणत चोरांचा नामक नागमल्लूक त्याचे दोघे अनुयायी एक जाडजूड मोठा वेल घेऊन आले. उग्रदंड वेल्याच्या दोरखंडाने हत्तीचे पाय घट्ट बांधून ठेवायला

सारखं सालं. तो काही बोंडणार इतक्यात चांडाळ मल्लूक—“हे शिरीषवन मॅरव!” असे ओरडत आणि आपला परशू वर उचलून म्हणाला—“अरे, लढाड चोरांतो! तो दुर्मूख राजा कोठे आहे रे? त्याला कोठे लपवून ठेवला आहे तुम्ही? तुम्ही आत्तांच्या आत्ता सांगितले नाहीत तर तुमची ढोकी उडालीच समजा!”

चोरांचा नागमल्लू नागमल्लू कापत म्हणाला—“मल्लूक मालक! ढोके उडविलेत तर त्या दुर्जेयसोट, की दुर्मूख शोध लागणार? तो इकडेच बंशुड होऊन पडला असला पाहिजे की हो!”

“मी तेच तर विचारतो आहे की तो कोठे आहे? त्याचे कापून नेणे नाही तो मल्लूक मांत्रिक माझे ढोके उडवोव ना!” चांडाळ मल्लूक म्हणाला.

तोपर्यंत नागमल्लूच्या दोघां अनुयायांनी हत्तीचे दोन्ही पाय छान धट्ट बांधून ठेवले होते. तरी हत्ती आपल्या मागच्या पायावर उभा राहण्यासाठी धडपडत होता. त्याच वेळी अंगरक्षक एक मोठा धोरला जंगली वेल घेऊन तेथे आला.

उग्रदंड नागमल्लूच्या दोघां अनुयायांना अंगरक्षकाने आणलेल्या वेळाने हत्तीचे

म्हणाला—“काय रे अंगरक्षका! काय रे एवढ्याशा कामाला एक महिना लावलास? काहीतरी लपवाळपवोचे काम करीत होतास, होय की नाही? साडीत पळून गेलेल्या दुर्मूख राजाला कोठेतरी आठ लपायला मदत करायला गेला होतास, होय नाही?”

तो ऐकून उग्रदंड म्हणाला—“उग्रदंड महाराज! मी त्या राजाचा अंगरक्षक नाही, आपला अंगरक्षक व्हावे मी हो!”

मल्लूक दोन पाचले पुढे येऊन दांत ओठ नावून म्हणाला—“काय रे, तो दुर्मूख कोठे लपला आहे, तुला माहीत आहे, तुझ्या चेहऱ्यावरूनच ते कळते आहे. सर सांगतोस तुझी मान उडवू?” असे म्हणत त्याने परशू उचलला.

अंगरक्षक धावतून ओरडत उपदंडाच्या आगळ्या बाजूने उभा राहिला म्हणाला—“उग्रदंड महाराज! आपल्या अंगरक्षकाचे करणे आतां हातात आहे.”

उग्रदंड अंगरक्षकाची मान घरून त्याला पुढे ओढून म्हणाला—“तो दुष्ट राजा कोठे लपला आहे, हे तू सारे सांगितले नाहीस तर तुझ्या सरीरातल्या अवयवांपैकी फक्त

ढोके बांधविणे मला शक्य होणार नाही. वेळी तोडून आणायला तू गेला होतास तेव्हा तुला तो पळून गेलेला मालक तुला भेटला होता. त्याच्याशी तू काहीतरी कानगोष्टी करून तू इकडे आलास, होय नाही? सालं ते तू सारे सांगितले नाहीस तर तुला मी या हत्तीच्या सोंबेत देईन.” असे म्हणत खाली जमिनीवर पडलेल्या हत्तीकडे ओढून नेऊ लागला.

अंगरक्षक जीव गेल्यासारखा मोठपाने ओरडून दोन्ही हात जोडून म्हणाला—“दंड महाराज, आपले पाय धरतो आणि स्वतःचे कान धरतो. त्या महाराजांनी

सांगून म्हणाला—“ओहो, तर तुम्ही सारेसुरे धोर आहात! केव्हा कोणती वस्तू कशा कामालाठी उपयोगी पडेल, म्हणून सर्व वस्तू कशा सांगून ठेवता तुम्ही!”

नागमल्लूने आपल्या अनुयायांना हत्तीचे पाय धट्ट बांधून ठेवायला सांगितले म्हणाला—“उग्रदंड मालक! आम्ही जंगलातले प्राणीच नाही का! आपण इकडून जाण्यापूर्वी आमच्यावर एक कृपा केली पाहिजे!”

“हो, करीन, नक्की करीन! चांडाळ मल्लूककडून तुमच्या तिघांची ढोकी उडवायची, हेच ना?” उग्रदंडाने विचारले.

मला अगले वर्षे राज्य देऊ केल. काही वाटेला ते करून आपल्या दोघांच्या डोळ्यांत धूळ फेकून उदयगिरीला आपण दोघे पळून येऊ या. म्हणाला. त्यानंतर मला अर्धे राज्य देऊन राज्याभिषेक देतो, असे ही म्हणाला.

"म्हणजे त्याच्या बोलण्यावर तू विश्वास केलास!" म्हणत उग्रदंड राक्षस मोठ्याने हसला व म्हणाला—"अरे, अंगरक्षका! तू मनुष्य होऊन एका माणसाच्या बोलण्यावर विश्वास करतोस म्हणजे आश्चर्यच आहे! उदयगिरीला पोचल्यावर तुझा राज्याभिषेक नाही; राहुराच्या मध्यभागी तुला घुळावर चढविले जाईल!"

बरोबर आहे, वंड महाराज! मी आता कोठे जाणार नाही, आपल्या बरोबर अंगरक्षक म्हणून राहून उरलेले वायुध्य घालवितो." अंगरक्षक गयावया करित सांगू लागला.

मल्लूक इतका वेळ ते सर्व, काही बोलल्याशिवाय ऐकत होता तो "जय मल्लूक मांत्रिका!" म्हणून ओरडला. त्याच्या आवाजाने सर्व जंगल हादरले, म्हणाला—"आता या गप्पा बंद करा. मी इकडे कोणत्या काथासाठी आलो, आणि तुमचा तमाशा आहे? मल्लूक मांत्रिकाच्या करणान्या उदयगिरीच्या राजाला दुर्मुखाळा आणून समोर उभे पाहिजे. तसे केले नाहीतर तुमची सर्वांची डोकी एकामागून उडवून एका वेलात ओवून गळघात घालीन."

ते ऐकून उग्रदंड राक्षसाला राग आला. म्हणाला—"चांडाळ मल्लूका! तुझ्या जगात इतक्या सर्वांची डोकी उडविण्याची शक्ती आहे तर, काय रे?"

चांडाळ मल्लूक ते ऐकून संतापला, डोळे पड्यात व आपला परशू उगारून म्हणाला—"हा परशू म्हणजे काय वाटतं तुला? मल्लूक मांत्रिकाने मंत्रवलेला आहे. याच्यासमोर उभा राहून कोणी जिवंत

म्हणत त्याने एक उग्रदंड उभा होता तिकडे एक टाकले.

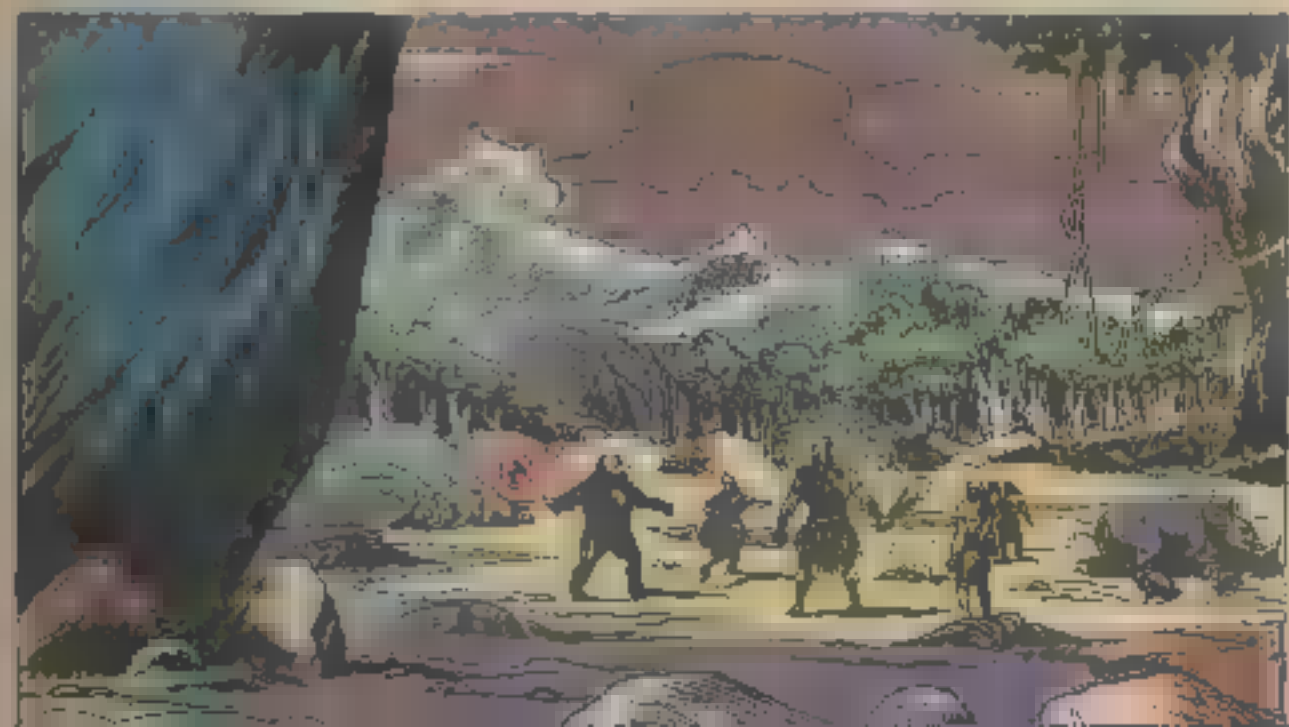
उग्रदंड राक्षस दोन पावले मागे सरत म्हणाला—"चांडाळ मल्लूका! थोडा शांत हो! आपण दोघांनी परस्परांच्या शक्तीची परीक्षा घेतली तर येथे आहेत त्या सर्व वृष्ट्यांना आपण स्वतःच केल्वासारखं होईल. मला वाटतं मी तुला पूर्वी एकदां सांगितले आहे!"

"ते ठीक आहे रे! पण दुर्मुखराजाच्या डोक्याचे काय? घेतल्याशिवाय मी मल्लूक मांत्रिकाकडे कसा काय जाणार?" चांडाळ मल्लूक म्हणाला.

"त्या राजाचा शोध लावण्यासाठी आपण सगळे हे अरण्य हिडून पाहू या. राजवाड्यात राहणारा आणि कुलवाणांत हिडणारा हा राजा जंगलात कोठेही एकठा जाणे शक्य नाही." उग्रदंड म्हणाला.

सर्वजण दुर्मुख राजा पळून गेला होता त्या बाजूला निघाले. तितक्यात त्यांना दुरून एक मोठी किंकाळी ऐकू आली व त्याच्या पाठोपाठ शब्द त्यांना ऐकू आले. "अरे लोकर बाण सोड, मी उदयगिरीचा राजा आहे! मी आपले अर्धे राज्य तुला देईन."

तो आवाज दुर्मुख राजाचाच होता. अंगरक्षक रागाने त्या दिशेला ओरडला—"मला देतो म्हणाला होता अर्धे

राज्य आणि ते दुसऱ्या कोणाला देतो आहे का? मला नाही ते मान्य होणार!"

अंगरक्षक गेला तेव्हा त्याला राजा दुर्मुख एका झाडाच्या टोकाला बसून बसला होता व त्याला धरण्यासाठी एक चित्ता झाडावर चढत असलेला दिसला. झाडा-साली एक रानटी जातीचा माणूस धनुष्यावर बाण ठेवून नेम घेऊन उभा असलेला दिसला.

अंगरक्षकाला पाहून दुर्मुख जिवांत जीव आल्यासारखा मोठ्याने ओरडला— "अरे, अंगरक्षका? पाहतो काय आहेस? हा बाण मला खाणार आहे. त्याला मारून कर! मूर्ख जंगली माणसाच्या हातातून धनुष्यबाण ओढून!"

ते ऐकून थोडा चिडल्या सारखा म्हणाला— "महाराज! चित्त्याला मारले तर अर्थ राज्य देईन, आपणच म्हणालात ना?"

"होय रे बाबा, मीच! माझ्या अंगावर तो उडी मारील त्याच्या आघी

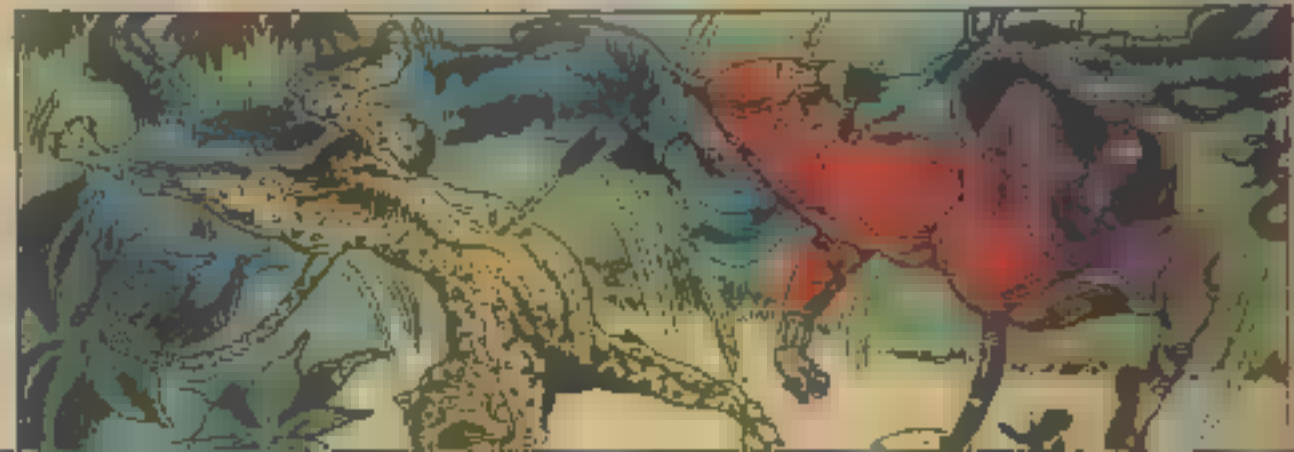

"आम्हां दोघांना अर्थ अर्थ राज्य देऊन टाकलेत तर आपल्याला काय उरणार महाराज?" अंगरक्षकाने शांतपणे विचारले.

"माझा जीव रे, माझा जीव!" राजा मोठ्याने ओरडला.

रानटी माणसाने एकदा दुर्मुखाकडे एकदा शेजारी उभा असलेल्या अंगरक्षकाकडे भोळ्या नजरेने पाहिले व म्हणाला— "मला तुमचे राज्य नको. अर्थ राज्य ही नको. फक्त पांच बगहू दिलेले तरी पुरे!" असे म्हणत त्याने चित्ता उडी टाकणार इतक्यात बरोबर नेम घेऊन सोडला.

बाण वर्षी लागला आणि कळकळत्या-सारखा मोठ्याने ओरडत चित्ता आणि त्याचा पंजा लागल्यामुळे फांदी हातातून सुटल्यामुळे दोघे साली पडले. (क्रमशः)

गज्याची कसोटी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही,

तो माडाजवळ गेला, खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा येतात त्याला म्हणाला— "या जमात कोणत्याही गोष्टीचे मूल्य ठरविणे अवश्य आहेसे वाटते. हेच पहा ना, तू एवढे श्रम करीत आहेस रयाच मूल्य आहे? मूल्य ठरविणे हे एखाद्या मानवातीत क्षमतीवर सोडून घावे तर तेही निरर्थकच ठरते, त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला संगीताचा एक चाहता अशा कांतिकर्मा नावाच्या राज्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष वेऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

वसंत नावाच्या एका राज्याचा कांतिकर्मा नावाचा एक राजा होता. तो संगीत-

वेताळाच्या गोष्टी

गास्त्राचा तज्ज्ञ आणि चाहता होता. तो दररोज संगीत ऐकून त्या आनंदात मग्न होऊन सर्व जगाला विसरून असे. परंतु तो ज्याचे गायन एकदा ऐकले त्याचे पुन्हा ऐकत नसे. कारण कोणतेही गाणे किती चांगले झालं तरी त्यात काही ना काही तरी दोषच त्याला आढळून येई. त्याच्या मते गायकाचा आवाज मुख्य करून चांगला असला पाहिजे. परंतु कोणाचाही आवाज उत्तम व निर्दोष असल्याचे त्याला किंवा त्याच्या दरबारातील कोणाला कधी आढळून आले नाही.

दररोज गाण्याच्या बैठकी होत. दररोज एक नवा गवई येऊन गाणे म्हणे. काही

गानक न जयदे. गानक ही तरा गानक उत्तम गायकाचा शोध चालूच ठेवला.

एकदा रात्री राजाला शोपेत भरस्वतीचा दृष्टांत आला. देवी म्हणाली—“दक्षिणेकडे अरण्यात जाऊन पाहिलेस तर एका वडाच्या झाडाखाली एक फार मोठा महिमा असलेली वीणा तुला सापडेल. ती घेऊन ये. तिचा तुला उपयोग होईल. ती वीणा समोर ठेवून कोणी गाणे म्हटलं तर गाणान्याचा आवाज कसा आहे हे वीणा समिल एवढेच नव्हे तर आवाजाला अनुरूप असे गाणाराला रूपही मिळेल.” असे सांगून देवी अंतर्धान पावली.

ते स्वप्न असल्याची गोष्ट शोप मोडल्यावर कांतिलवर्माच्या लक्षात आली. परंतु ते स्वप्न राजाला इतकं स्मरं वाटलं की दुसऱ्या दिवशी राजा दक्षिणेकडच्या जंगलात त्या वीणेच्या शोधार्थ निघाला आणि आश्चर्य म्हणजे, खरीतरच एका वडाच्या झाडाखाली त्याला एक वीणा सापडली.

तो ती वीणा घेऊन परतला. त्याने अद्या भक्तिपूर्वक त्या वीणेची पूजा केली आणि ज्या दिवाणखान्यात गायनाच्या बैठकी होत तेथं नेऊन ठेवली.

त्या दिवसापासून जो कोणी गवई येई त्याला त्या वीणेचा महिमा राजा म्हणजे, की

संगीत आणि तिचे प्रभुत्व दिले असले त्या प्रमाणे गवयाला रूपही प्राप्त होईल!

त्या सूचनेचा अर्थ न म्हणता किंवा त्या सूचनेकडे दुर्लक्ष करून एका गवयाने गाणे म्हटलं तेव्हा वीणा म्हणाली—“गार्दभ स्वर!” आणि त्या पाठीपाठ त्या गवयाला गाव्याचे रूप आले आणि तो बैठकीतून रेकत पळून गेला.

ही गोष्ट घडली त्याच्या नंतर तीन दिवस त्या वीणेच्या भीतीने कोणी गवई गाणे म्हणायला नव्हतं नाही. परंतु नवव्या दिवशी दुकून कोणीतरी गानकला कोविद आला. त्याने वीणेसमोर बसून गाणे म्हटलं. तो बाबताच वीणा म्हणाली—

“रेड्याचा गळा!” लगेच त्या रेड्याचे रूप मिळाले आणि तो तेंपून ओरडत पळून गेला.

त्याच्या दुसऱ्या दिवशी बाणखी एक जण, मोठ्या आत्मविश्वासाने गाणे म्हणू लागला. पण वीणा “कुण्याचा आवाज!” म्हणाली. लगेच तो कुणा होऊन मुकत बैठकीतून पळून गेला.

ते सर्व राजकन्या पहात होती. ती संतापली व स्वतः वीणेसमोर बसून गाणे म्हणू लागली. तिचा गळा फार गोठ होता. तिचे गाणे श्रुते तन्यय झेकून ऐकत होते. ती थांबताच वीणा “कोकिलकांठ!” म्हणाली. त्या पाठीपाठ राजकन्या कोकिला होऊन तेंपून उडून गेली.

वेठकीत हजर असलेल्या प्रत्येकाला वीणेचा इतका राग आला की त्यांनी वीणेचा नक्काचूर केला. परंतु तेवढ्यावर राजाचे समाधान झाले नाही. राजाचे वीणेचे तुकडे गोळा करून ते जाळून भस्म केले. परंतु आश्चर्य म्हणजे वीणेच्या मूळ ज्याचे ज्यांचे रूप पालटले होते त्यांना पुन्हा स्वतःचे रूप प्राप्त झाले.

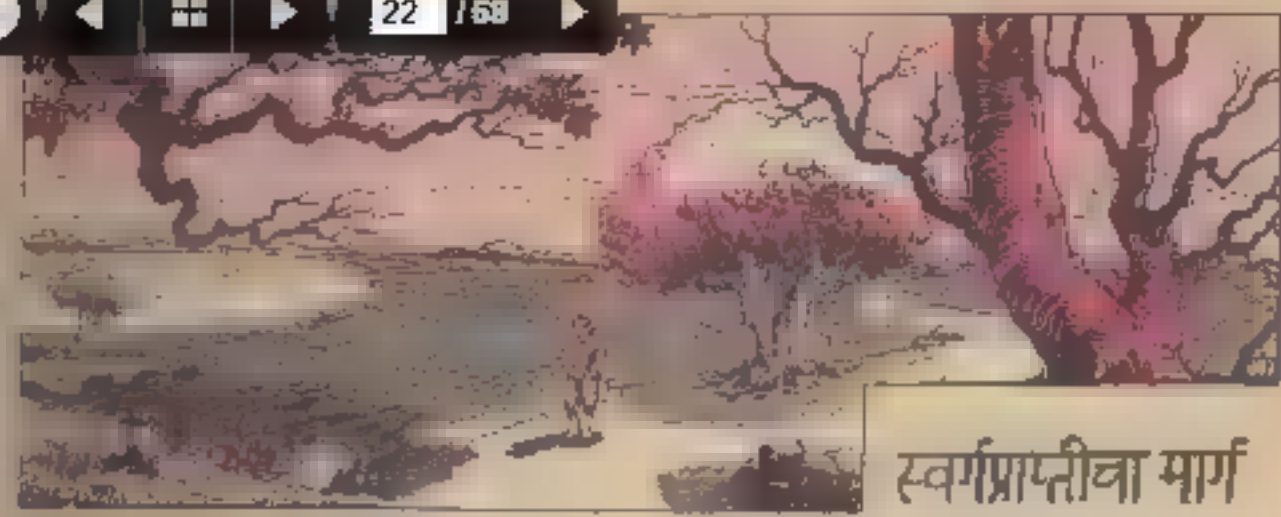
येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "राजा! साक्षात् सरस्वतीने दिलेली ती वीणा होती परंतु कातिवर्माला किंचित देखील तिचा उपयोग झाला नाही. या जलद राजाला इतके काष्ट सहन करावे लागले त्याला आता काय म्हणावे?" याचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या शेक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळ लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"कातिवर्मा हा संगीतशास्त्राचा चाहता होता, असे दिसून

दारु प्यायची सवय झाली की दारूदया जसा स्वतःला शकत नाही व मिळेल ते पितो तसा कातिवर्मा गाणे घेते असे म्हणणाऱ्या प्रत्येकाकडून गाणे म्हणवून घेई व कंटाळा आला तरी, आता कोणाचे गाणे ऐकणार नाही असे ठरवूही शकला नाही. संगीताचा चाहता चांगले गाणेच ऐकतो त्याला स्वप्नात दिसली ती सरस्वतीच होती असे मानले तर तिने त्याला ज्ञानोदय द्यावा यासाठी ती वीणा दिली होती. कारण थोडेदिवस उत्तम किवा सुमार गाण्याची कसोटी पुरेसे असते. उन्न किवा कमी प्रतीच्या गाण्याची व गळ्याची कसोटी पहायला कृत्रिम नाघने कुचकामाचीच असतात, ही गोष्ट कातिवर्माला शेवटी कळली असली पाहिजे."

प्रकारे राजाचे मोन भग्न होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

स्वर्गप्राप्तीचा मार्ग

छोः मंगळपूर गावाच्या वेशीवर पोचला तेव्हा एक विचित्र दृश्य पहायला मिळाले गावाला लागून जी शेते होती त्यात पेरणी झाली होती, परंतु काही दग पिकात दिसत नव्हता. जमिनीला चिरा भेगा पडू लागल्या होत्या. पीके वाळून चालली होती. परंतु लागून एक तलाव होता त्यात काठापर्यंत तुडुंब भरलेले पाणी होते!

भाणखी पोडे चालून गेल्यावर छोदूला जाणखी एक विचित्र गोष्ट पहायला मिळाली. एका जागी चिंचेची, आंब्याची वगैरे मोठमोठी साडे होती. त्यांना आली करून काही लोक केळीच्या मळ्याला पाणी लावतात तसे पाणी लावीत होते!

"या गावच्या लोकांची डोकी फिरली तर नाहीत?" मनाची म्हणत छोदून

अभावी काम करीत असलेल्या लोकांना जाऊन अंतात विचारले—"काय हो? एका बाजूला पाण्याच्या अभावी पिके वाळून जात आहेत तर दुसरीकडे चिंच, आंबा या सारख्या मोठमोठ्या पाणी आहेत हे काय? तळ्यात एवढे पाणी असतां पीके वाळून जाण्याचे दुर्दैव कां नशिबी यावे तुमच्या सर्वांच्या?"

शेतकरी म्हणाले—"तळावातले पाणी आमच्या शेतात येणार हो? तळे जमिनदाराचे आहेत व शेते आमची आहेत. ती चिंचेची, आंब्याची साडे मुद्दा जमिनदाराचीच आहेत. देवाच्या कृपेने चुकून कधी पाऊस पडला तरच आमच्या पिके पिकणार! आमचे भाग्य, जाणखी काय?"

छोदूला भयंकर राग आला. म्हणाला—"तुम्ही बाह्यांत खुळे. तळे असेल जमिन-

त्या तांब्यातून काय फळून टाकता आहे?"

संन्यासी मिमित करून म्हणाला—“होय रे, बाबा! मी तांब्यात ताजे पाणी मिळावे म्हणून खटपट करतो आहे. परंतु या तळघातले बरंजसं पाणी शिळेंच दिसत आहे. मी त्या लोकातून इतका दूर चालून आलो तो माजी मेहनत फुकट गेली. का म्हणून नाही विचारलेस? आकाशात लोंब काळत असलेल्या एका पापी स्वर्गात पोचवायचं आहे. त्यासाठी ताज पाणी हवं आहे!”

जमिनदाराचे भोळमुक्य थोडे वाढले. त्याने छोटूला तेथून जाऊ न देता विचारलं—
“काय हो, आकाशात कोणो पापी लोंब-काळतो आहे, म्हणतां? आणि त्याच्यासाठी ताजं पाणी? त्या पाण्यासाठी या तलावाच्या पाण्याची का गरज वाटली? लोकातून तुम्ही चालत येण्याचं कारण? कृपा करून सविस्तर सांगाल का?”

उत्तरादाखल छोटू म्हणाला—“मी पर-लोकवासात राहतो. स्वर्गातून आलो आहे. या तलावाचा मालक रामचंद्र ब्रह्मादुर स्वर्ग किंवा नरक या दोन्हीपैकी एकातही न जातां आकाशात लोंबकाळतो आहे. फार कष्टात आहे विचारा! त्याचा बाप राव-ब्रह्मादुर स्वर्गातून आपल्या मुलाच्या यत्ना

पाहून दुःखी होतो आहे. या तळघातलं ताजे पाणी आणून मुलावर प्रोक्षण केले ~~का~~ उद्धार होईल, असे देवांना मागून त्याच्या परवानगीने त्याने मला या कामासाठी इकडे पाठविले आहे. परंतु आज्ञांचा जमिनदार फार मोठा पापी आहे, म्हणे! तळघातालची गंते वाळून चालली असूनही त्याने गेल्या वर्षी ~~का~~ पाणी सोडलं नाही, म्हणून तळघात शिळं पाणीच राहिलं, ताज आसंच नाही. आतां त्या पाण्याचा उद्धार कसा होणार?”

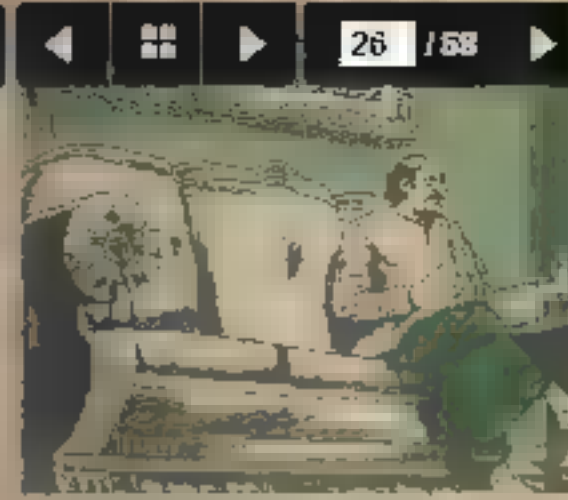
जमिनदार मीतीने परस्पर कापत म्हणाला—“काय हो, या तळघाचं पाणी इतकं पवित्र आहे का?”

“या पाण्याचं महत्त्व तुला काय कळणार? या तळ्याच्या पाण्यात हिमालयातून निघणाऱ्या पवित्र नद्यांचं पाणी येऊन पडत आहे. म्हणून जमिनदाराचे दोन्ही मुतासमे पाण्यावरच तर अवलंबून आहेत. राव बहादुरांनी या तळ्याचं पाणी शेजारच्या शेतकऱ्यांच्या शेताला पुरविलं आणि उरलेलं आपल्या शेताला लावलं. आपलं पीक निघालं गाही तरी हरकत नाही, परंतु गरिबांची पिकं निघाली पाहिजेत हे त्यांनी पाळलं. हे पुण्य करून ते स्वर्गाला गेले त्याचा मुलगा राजाराम बहादुर स्वार्थी निघाला. स्वतःच पोट भरल्यावरच तो इतरांना देत असे. स्वतःच्या शेताला पाणी लावून उरलेलं इतरांच्या शेतात सोडीत असे. म्हणून तो स्वर्गाला नाही व नरकातही गेला नाही. मध्ये लोबतो आहे. राव बहादुर उत्तम होता, त्यांचा मुलगा मध्यम आणि आता आहे तो अधम निघाला.”

व म्हणाला— मला आपल्याला पुण्य लाभेल मला स्वर्गप्राप्तीचा मार्ग दाखवा!”

छोट्टे जमिनदाराला हात धरून उभे केले व म्हणाला— “नकोस, पाप-भीरूला कसलीच भीती नसते. सर्व पापातून तुला मुक्ती लाभेल. मी सांगतो तसे तू केलेस तर स्वर्गप्राप्तीचा मार्ग तुलाच काय तुझ्या बापालातुद्धा मिळेल! पुण्याचे तुझ्या आजोबांना मिळालं व तुझ्या बापाचं फळ तुझ्या बापाला भोगावं आहे. आता काही पुण्यकार्य केलेस तरच तुझ्या बापाचा उद्धार होईल! पूर्वी तू केलेस ते सर्व विसर व नवीन जीवन सुरू कर. यापुढे पाणी शेतकऱ्यांच्या शेतांना सोडीत जा. पुढे कधीही शेत वाळू देऊ नकोस.”

त्यानंतर लोकरच जमिनदाराला एक धोर व दानी म्हणून नावजोमिक मिळाला. त्याच्या तळ्यात दर वर्षी पाण्याची भर पडू लागली.

सोळा हजार रुपये

कांबोवरम नगरी कृष्णमूर्ती नावाच्या एका गृहस्थाला बॅकटेस व शोभनाद्री नावाचे दोन मित्र होते.

कृष्णमूर्तीजबळ बहिलोपाजित एक घर व आयुष्यभर पुरतील एवढे पैसे होते. हो गोष्ट जोळखूनच दोघे मित्र त्याला चिकटून होते. दोघे त्याला एकदा म्हणाले— “मित्रा, तुम्हे पैसे नसते तिजोरीत ठेवलेस तर त्यांचा काय उपयोग? आठवले घालून केलास तर एकेका खपाचे बहादहा रुपये मिळविता येतील.”

कृष्णमूर्ती म्हणाला— “बाबानो! मला व्यापाराचा अनुभव नाही.”

“काही नाही रे! तू भांडवल आम्ही व्यापार व्यवहार सर्व पाहतो.” दोघे मित्र म्हणाले.

कृष्णमूर्तीच्या भांडवलावर व्यापार सुरू झाला. मित्रांवर सर्व व्यवहार सोडून देऊन

कृष्णमूर्ती घरी स्वस्थ बसून राहिला. दोघां मित्रांनी भांडवल व त्यावर झालेला फायदा सर्व मिळकत केला आणि व्यापारात नुकसान झाल्याचे सांगून दिवाळे काढले. आपले धन अपहरण करून दोघांनी प्रत्येकी पांचपाच हजार रुपये बॅकटे टाकले असल्याची गोष्ट शेतपयंत कृष्णमूर्तीच्या लक्षात आली नाही आणि कळले तेव्हा दोघांनी मित्रद्रोह केल्याचा रागही आला नाही. तो पूर्ववत मैत्रीच्या भावनेने त्यांना भेटत राहिला.

पुढे काही दिवसांनी तो आजारी पडला आणि एकदा जी धाट घरली तो शेतपयंत सुटली नाही. बापण या जगात फार दिवसांचे पाहणे राहिलो नाही, असा विचार करून त्याने शोभनाद्रीकडे भेटायला यायला निरोप पाठविला. तो आल्याबरोबर कृष्णमूर्ती त्याला म्हणाला— “शोभनाद्री! तू माझ्यावर थोडा करवील का?”

म्हणाऱ्यास, बाईच्या हातात पैसा आणि पुरुषाच्या हातात मूल वाढत नाहीत, म्हणतात ते खोटे आहे का ?”

व्यापारसंघात मी जे घालवून वसत्रो, त्याविषयी माझ्याजवळ आणखी सोळा हजारोंपर्यंत रक्कम आहे. ते पैसे हजार हजार रुपये याप्रमाणे माझ्या घरातल्या सोल्यांत प्रत्येकी चार आहे खगून कोपन्यात पुरवून ठेवले आहेत. परंतु माझ्या ही गोष्ट माहीत नाही कोणाला ती गोष्ट फळू देतां काभा नये. वर उपकार एवढाच कर,” असे म्हणत तू माझ्या कृष्णमूर्ती वराम लागल्यासारखा गप्प माला.

“बोल रे, बोल !” शोभनाद्री म्हणाला. “तू मधूनमधून येऊन आमच्या घराची परिस्थिती पेटून पहात जा. माझ्या बायकोला पैशाची गरज भासेल तेव्हा तिला फक्त एका खड्ड्याची गोष्ट सांगून ती खगून त्यातले पैसे वापरायला सांगे.” कृष्णमूर्ती म्हणाला.

“मी तुम्ही सांगितलेत तसे सर्व करतो. तुम्ही माझ्यावर सोडा आणि निश्चित व्हा.” असे सांगून शोभनाद्री निघून गेला. त्याच दिवशी संध्याकळी कृष्णमूर्तीने वेंकटेशाकडे निरोप पाठवून त्याला घेटीला

बोलाविले. त्यालासुद्धा सोळा सड्यात ठेव पुरवून ठेवली असल्याचे गुपित सांगून शोभनाद्रीला त्याने सांगितले होते तसेच सांगून म्हणाला—“तू माझ्यावर एवढी कृपा कर आणि हे गुपित शोभनाद्रीलासुद्धा मांगू सकोस. त्याच्यावर मला विश्वास नाही, म्हणून तर तुला बोलावून सांगितले.”

“त्याच्या कानापर्यंत ही गोष्ट मी का देईन. मगदी बेफिकीर रहा. मी सर्व पाहून घेतो.” असे त्याने अगदी विश्वासाच्या शब्दात सांगितले.

कृष्णमूर्ती वारल्यानंतर पुढे काही दिवसांनी कृष्णमूर्तीची बायको एकमणी शोभनाद्रीकडे जाऊन म्हणाली—“माऊजी, मला पैशाची फार गरज आहे ही। पंचवीस रुपये देता का ? मागाहून परत करीन.”

“माझ्याजवळ कोठे आहेत ही पैसे दहिनी ? शिवाय तुम्ही असे कर्ज काढून किती दिवस काढणार ? तुम्ही आपल घर विकलेत तर एक हजार रुपये सहजी मिळू शकतील. तरा बसयला काय हरकत आहे ?” शोभनाद्री म्हणाला.

“मला ही गोष्ट धुपलीच नाही. विकायचं ठरविले तर पाकी ठरवून मी उद्यां तुम्हीला सांगते.” ती म्हणाली.

इकडे दोघांचं हे बोलणं झालं आणि कर्माघर्मसंयोगाने रात्री वेंकटेश सवयीप्रमाणे

कृष्णमूर्तीच्या घरी चोकशीला गेला, तेव्हा कृष्णमूर्तीच्या बायकोने शोभनाद्री म्हणाला ते सांगून विचारलं—“काय ही एक हजार रुपये कमी नाहीत का ?”

वेंकटेश म्हणाला—“एक हजारच ? तुम्ही विकायचंच ठरविलं तर मी पंधराशे घायला तयार आहे !”

दुसऱ्या दिवशी कृष्णमूर्तीच्या बायकोने वेंकटेश म्हणाला ती शोभनाद्रीला सांगितली. “मी दोन हजार देतो !” ती म्हणाला.

सोळा हजार रुपये या घरात पुरवून ठेवलेले आहेत. दोन हजार रुपये दिल्यास आपले काहीच नुकसान नाही. फुकटात चवदा हजार पडणेत पळतील. परंतु नेहमी-

च्यवन

च्यवन हा भृगू ऋषी व पुलोमा यांचा मुलगा होता. छोर तपश्चर्या केली व दीर्घकाल तपश्चर्या करीत असता बूढ झाला. त्याच्या अंगावर ३ चारी बाजूला एक बाकळ माले.

वैदस्वत मनुष्या मुलगा शर्याती तपरिवार ३ मुकन्या नामक आपल्या मुलीसह विहार करीत च्यवन तपश्चर्या करीत होता त्या बाकळातून ज्योतीची किरणे येत असलेली पाहून मुकन्येने लणविले.

तपोभंग झाल्यामुळे च्यवनाला राग माला व त्याने मुकन्येला व तिच्या शाप दिला. शर्यातीने च्यवनाजवळ क्षमा मागून अबोध मुलीला क्षमा करण्यास विनंती केली. "तू आपल्या मुलीचे लग्न भ्रात्र्याशी करून दिल्यास मोक्षप मागे घेतो," असे च्यवन म्हणाला. निरुपाय होऊन शर्यातीने

म्हाताच्या च्यवनाशी अबोध मुकन्येचे करून देऊन शापमूर्खी मिळविली.

च्यवन भयंकर रागीट स्वभावाचा असूनही मुकन्येने पतीची सेवा करून त्याच्याकडून शाबासकी मिळविली.

एकदा अश्विनीकुमार च्यवन ऋषीच्या आश्रमावरून उडत जात असता त्यांना मुकन्या दिसली ते तिला म्हणाले—"तरुणी, या तरुण या म्हातान्या-बरोबर संसार करते आहेस, हे कसे काय? आम्ही तुम्हे एका तरुणाशी लग्न करून देतो."

मुकन्येने तो गोष्ट च्यवन ऋषींना जाऊन सांगितली. च्यवन ऋषी न रागवता मुकन्येला म्हणाले—"ते म्हणतात तसे कर."

च्यवन अश्विनीकुमारांना म्हणाले—"तुम्ही मला ताक्ष्य प्राप्त करून दिलेस मी शर्याती यज्ञ करीत आहे त्यात तुम्हाला सोमपान करण्यास संधी देखून."

प्रमाणे बँकटेश संध्याकाळी आला. त्याने मडीच हजार खायचे कबूल केले. अशातूनून दोघांची बडाबोढ दररोज होत राहली, जणुकाही लिलावाची बोलीच चालू होती. शेकटो शोभनाद्री वहा हजार रुपये खायला तयार झाला. वहा हजार गेले तरी हजार तरी मिळतीलच, या विचाराने.

रुक्मिणी इतकी वेढी तव्हती. बँकटेश भाणखी किंमत वाढवतो का विचारून पहायण तिने ठरविल.

बँकटेशाने किंमत वाढविली नाही. तो शोभनाद्रीला भेटून म्हणाला—"काय रे, तू त्या घराला वहा हजार खायला तयार झाला आहेस, म्हणं! तुला त्यात काय मिळणार आहे रे?"

"तू तरी तुला मिळणार म्हणून एवढी किंमत वाढविलीस रे?" शोभनाद्रीने टोमणा मारला.

दोघे परस्परांकडे बोळे मिचकावीत स्मित करून पाहू लागले. खरे सुपित दुसऱ्याला कळले वाटते म्हणून दोघांपैकी

नाद्रीला म्हणाला—"तू वहा हजार कोठून आणणार रे? तुझ्या नावावर बँकेत एवढेच हजार तर आहेत?"

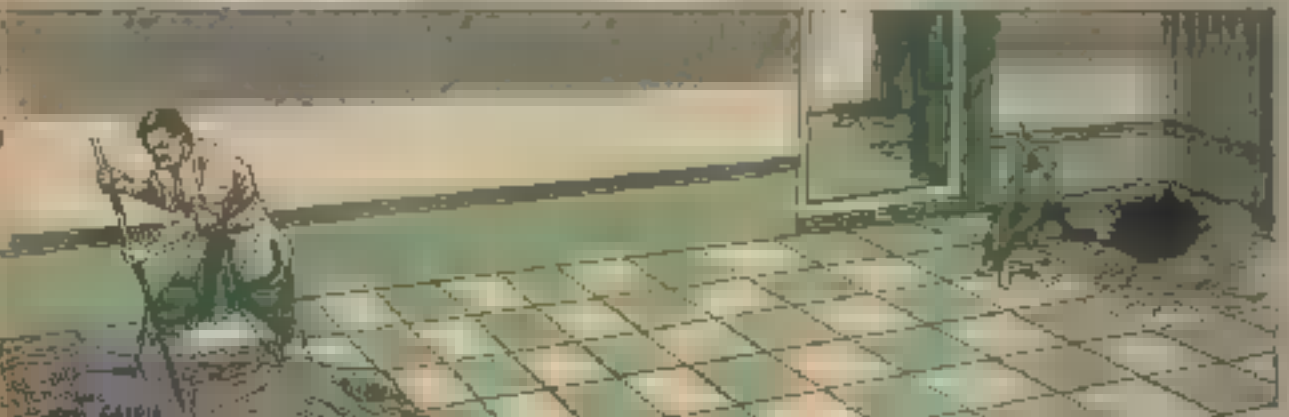
"तुझ्या नावावरसुद्धा पान हजार आहेत ना बँकेत? ती रक्कम मला कर्जाक ३ एका आठवड्याने परत करतो." शोभनाद्री म्हणाला.

"ते नाही जमणार. तुम्हे पांच हजार ३ माझे पाच हजार देऊन ३ घर आपण दोघे आपल्या दोघांच्या नावावर लिहून घेऊ ना." बँकटेश म्हणाला.

"मान्य आहे मला!" शोभनाद्री म्हणाला.

कुणमूर्तीला फसवून त्यांनी मिळविलेले हजार रुपये रुक्मिणीला आणून देऊन त्यांनी घर ३ दोघांच्या नावावर लिहून घेतले.

त्यानंतर दोघे एक कुदळ घेऊन घरातला एक कोपरा खणू लागले. परंतु किती खणलं तरी हुंदा किंवा ठेव सांपडली नाही.

अश्विनीकुमारांनी च्यवनाला शेजारच्या एका सरोवरात बुडी मारायला सांगितले. त्याने बुडी मारल्यावर अश्विनीकुमार दोघांनी त्या सरोवरात बुडी मारली. त्यानंतर सरोवरातून तिघे तरुण बाहेर आले. तिघे दिसायला सारखे होते. ते सुकन्येला म्हणाले- "तू आमच्यापैकी वाटेल त्याची निवड कर." गंमत अशी की सुकन्येने च्यवनाचीच निवड केली.

तिकडे शर्यातीने यज्ञाची सर्व तयारी केली. मुलीला आणि जावयाला बोलावून घेऊन जायला. ऋषींच्या आश्रमाकडे. परंतु आपल्या मुलीला एका तरुणाबरोबर पाहून, आपल्या मुलीने असलेलीन काम केव्हाचे वाटून त्याचे मन फार दुःखी झाले.

परंतु सुकन्येने घडलेले वृत्त थोडक्यात सांगून पित्याच्या मनातली शंका दूर केली. ऋषींनी शर्यातीच्या यज्ञात मुख्य पुरोहित होऊन अश्विनीकुमारांना यज्ञभाग दिला. अश्विनीकुमारांसारख्या

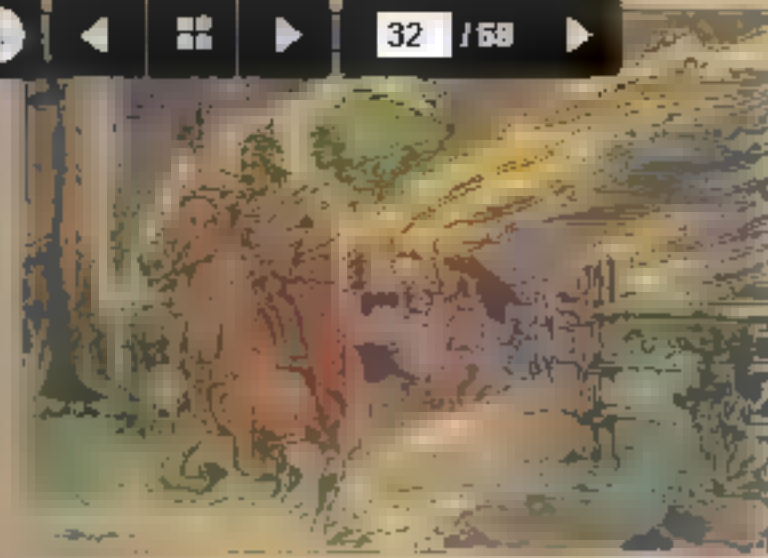
देवादेव्यांचेही इद्राल गंगे आला. च्यवनावर वज्रासूध उगारले परंतु च्यवनाने आपल्या मजबलाने इंद्राचा हात जागच्या जागी थांबविला. त्यानंतर च्यवनाने इंद्रावर कृपा करून त्याच्या हातावर टाकलेला मंत्र मोगे घेतला.

एकदा च्यवन गंगा व यमुना नद्यांच्या संगमावर स्नान करीत होते. तेव्हा कोळघांनी मासे धरण्यासाठी जाळे टाकले होते त्यात ते अडकले. कोळघांनी च्यवनाची क्षमा मागितली परंतु ते म्हणाले- "तुमच्या जाळघात जे काही आले ते तुमचं धन, तुमची मिळकत आहे. तेव्हा मासांबरोबर विकून टाका."

कोळी नहुष घेऊन गेले आणि त्याची किंमत दिनती केली. ब्राह्मण गायई इतका पवित्र आहे तेव्हा तीच त्याची किंमत आहे असे सांगून नहुष राजाचे कोळघाला एक गाय देऊन निरोप दिला.

परशुराम

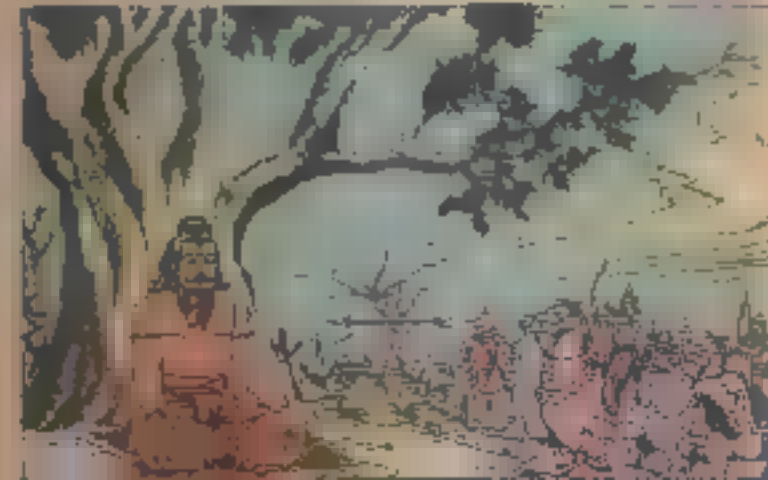
एकदा तैहय वंशीय राजा कार्तवीर्य रानात शिकारीला गेला असता तेथे जमवलीमुनींचा पाहून शक्ति-यदाने त्याने तो उध्वस्त केला.

त्यावेळी मुलगा परशुराम नव्हता. आश्रमात बसून बसलेला वृत्तात त्याला कळला. तो संतापून परत कार्तवीर्याच्या राजकायघात गेला व त्याने आपल्या पराजुने त्याचा शिरच्छेद केला.

दुसऱ्या दिवशी कार्तवीर्याचे मुलगे जमवलीच्या आश्रमात शिरले व तो तपश्चर्या करीत त्यांनी त्याचा वध केला. त्यावेळीमुंडा परशुराम तेथे नव्हता.

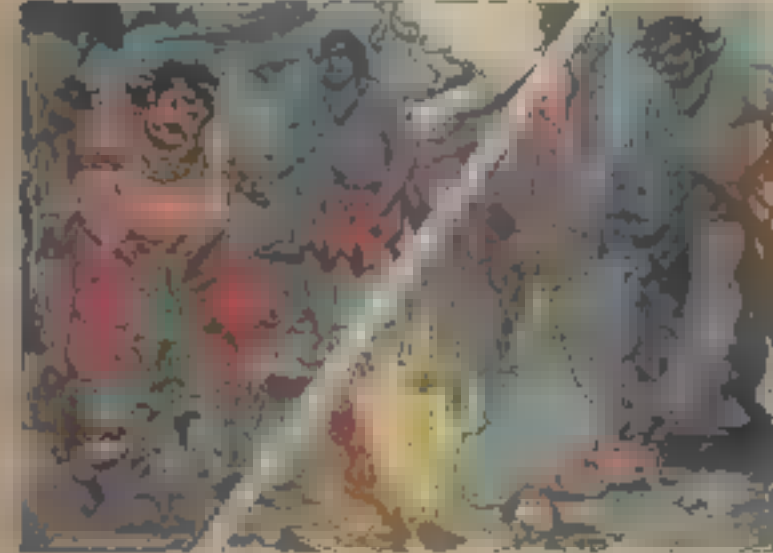

तो घृतांत कळत्यावर परशुरामाने
आपल्या परतने कातवीयांच्या मवं
पुढाचा शिरच्छेद केला. परशुराम
होता. समोर अति-
वाढाव लागला नाही.

त्यानंतर त्याने एक मोठा ॥ केला
जाणि त्याने अतिवांचा वध करून ॥
भूमध्य विकले होते ते कश्यप मुनींना
॥ केले भाणि ॥ महेंद्र पर्वतावर
तपस्या करणाऱ्यांनी निमून गेला.

आपल्या तडिलांचा जमा जमातुव वध
अतिवांची केलेला पाहून परशुरामाला
इतका राग ॥ की त्याने ॥
अतिवांना गोपी ठरवून अतिव जालीचे
निर्मूलन करण्याचे ठरविले

अशा तऱ्हेने अतिवांचा संहार ॥
दाला, परतु राजशाचा ॥ अतिवांचा
मात्र जडमुन राहिला ते विमोक्षातल्या
प्रजेला नाना तऱ्हेने वास देत ॥

परशुरामाने एकवीस वेळा
क्षत्रिय ज्ञानाचे शिरच्छेद ॥ दर्शण
अतिवांच्या रक्ताच्या रक्तंजित तळा-
वात मिळाने तपण करून त्याचा
ब्रह्म ज्ञान केला

परशुरामाला तो गोष्ट कळलो तेव्हा
त्याने शंकराचे स्मरण करून राज-
शाचा संहार करण्यासाठी आवश्यक
बरेच शंपादन केले भाणि महेंद्र
पर्वतावरून खाली आला.

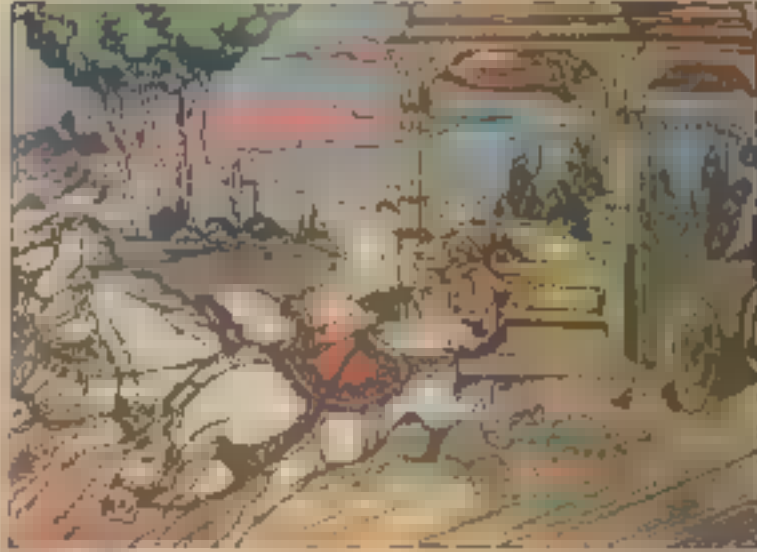

संकराच्या कुलेने संपादन केलेल्या
परशुरामाने राक्षसांचा सर्व
केसा काढी. तेव्हा
राक्षसांच्या ससांदुल मुक्त केले.

गारुड

वीररामाने, जनकराजाने रचलेल्या
सीतास्वयंवर प्रसंगी मिथिलमुग्ध पंग
केले. विवाह मिथिलेहून
परत अयोध्येला निघाला.

कश्यपाची बायको विनता; तिच्या मुलाचे
नाव गरुड होते. कश्यपाची दुसरी
बायको कद्रू, तिची मुल, म्हणजे गरुड
त्याची सेवा करी. एकदा गरुड
पाठीवर बसवून आकाशात उडत असता
उन्हाचा ताप असल्यामुळे
उडत लाली पडले तेव्हा कद्रू
खूप रागावून वाटेल ते बोलली.

गरुडाने आपल्या आईला जाऊन
विचारले- "आई, माझ्या एवढी
शक्ती असता, मी माझ्या आईची व
तिच्या मुलांची चाकरी का ग करायची?"
तेव्हा विनता म्हणाली- "बाळा, एकदा मी
कद्रू बरोबर पंज लावली व त्यात हारले."
म्हणून मुला व मला तिची चाकरी करावी
लागते आहे.

त्यानंतर गरुडाने कद्रूला विचारले-
"मला व माझ्या मातेला तू आपल

दास्यत्व करायला लावणे आम्हांला बिलकुल
मान्य नाही. आम्हांला या दास्यातून तू
मुक्त कर." तेव्हा कद्रू त्याला म्हणाली-
"जर मला असूत आणून देशील तर
मी तुम्हांला दास्यमुक्त करीन."

गरुडाने कद्रूची अट मान्य केली व
ती आपल्या मातेचा विरोध घेऊन देव-
लोकात गेला. तेथे देव अमृताचे रक्षण
करीत होते. अमृत पात्राच्या चारीबाजूला
भगभग विस्तव जळत होता त्याच्यावर
एक चक्र फिरत होते. शिवाय दोन मोठे
नाग अमृतपात्राच्या रक्षणाचे नेमलेले होते.

गरुडाने अमृताचे रक्षण करण्यासाठी
बसलेल्या पाहरेकऱ्यांशी युद्ध करून त्यांचा
केला, विस्तव विझविला आणि खूप
सावधाने चक्राला लून अमृतपात्राजवळ
जाऊन तेथल्या नागांना ठार केले. तो
पात्र घेऊन परत आला. इंद्राला ती

परशुरामाने राक्षसा बडवून
काढून केले की त्याने विष्णू
अनुष्ठातरी होरी बडवून राक्षसाची.
रामाने होरी बडवून, त्यावर
बाण घडला. तेव्हा परशुरामाचा कळमे
की रामाबतार मुक्त झाला आहे.
त्याने सर्व शक्ती वीररामाचा
देऊन यंत्राचे संपादन दाखविले.

वातमो कळल्यावर त्याने गरुडावर उडून
वध्यामुखाचा प्रहार केला. त्या प्रहारामुळे
गरुडाचे एक पीस गळून पडले. गरुडाची
पुढ करून त्याला जिकणे अशक्य असल्याचे
इंद्राला कळले. तेव्हा त्याने गरुडाशी
सलोख्याची ओळणी करून त्याला विनविले
की त्याने अमृत कोणाला देऊ नये.

गरुड म्हणाला—“मी आपल्या सातेला
■ स्वतःला दास्यमुक्त ■ घेण्यासाठी
अमृत कवूच्या मुलाना घावेच लागेल. परंतु
ते प्राशन करण्यापूर्वीच मी ■ त्याच्या
हस्तातून हिसकावून परत आणीन.”

वचन दिल्याप्रमाणे गरुडाने दर्भे अंचलून
त्यावर अमृतपात्र ठेवले आणि आपल्या
सावत्र आईच्या तोंडी विनता व तो दास्य-
मुक्त झाल्याचे बघविले. नंतर नाग अमृतपान
करायला धाईधाईने पुढे सरकले, ■
वेळी गरुड अमृतपात्र उचलून देवलोकात
निघून गेला. अमृत दर्भावर पडलं असेल
असे समजून नाग दर्भे चाटू लागले. म्हणून
त्याच्या जिभा चिरल्या गेल्या.

केली. श्री विष्णूने गरुडाला आपले वाहन
होण्यास सांगितले आणि इंद्राने गरुडाला
वर दिला की नाग गरुडाचा आहार
होतील.

इंद्राचा सारथी मातली त्याची मुलगी
गुणकेशी हिचे लग्न मुमुक्षू नामक एका
नागकुमाराशी करण्याच्या विचारात होता.
गरुडाने मुमुक्षाचा वध करण्याची प्रतिज्ञा
केली असल्याचे मातलीला कळले. तेव्हा तो
इंद्राकडे ■ विष्णूकडे ■ सुमुलाला
चिरंजीव करावे, अशी विनंती केली. इंद्राने
त्या गोष्टीस होकार दिला. गरुडाला त्या
गोष्टीचा राग आला व तो इंद्रावर चालून
■ ■ ■ झाला. विष्णूला ते आवडले
नाही व ■ गर्व भंग करण्यासाठी
म्हणाला—“ओहो, तुझ्या अंगात बरोच
शक्ती आहेसे दिसते. पाहू दे तरी!” असे
म्हणत विष्णूने आपला हात ■
पाठीवर ठेवला. गरुडाला त्याचे वजन पेलणे
अशक्य झाले. त्याचा गर्व भंग झाला.

पयसाचा विवाह

नंदीनी नावाच्या एका नदीच्या काठावर
पयस मैलांच्या अंतरावर रुद्रपूर ■
देवगिरी नामक दोन राज्ये होती. रुद्रपूरची
राजकन्या रूपमती हिच्याशी देवगिरीचा
राजा देवपाल ■ विवाह ■. परंतु
त्यांना बरोच वर्षे मूलवाळ झाले नाही
तेव्हा राजाच्या हितंशी वृद्ध मंडळींनी सत्का
दित्यावरून देवपालाने कालिंदी नावाच्या
एका बाईशी लग्न करून ■. कालिंदी
ही दुष्ट व ईर्ष्याळू स्वभावाची होती.

एकदा देवपाल शिकारीसाठी अरण्यात
गेला असता घोडा बिघरला आणि राजाला
जंगलातल्या एका निर्जन स्थानी घेऊन गेला.
भुदैवाने काळोख पडण्याआधी राजाला
एक शोपडी दिसली. ■ शोपडीत एक
योगी रहात असे. त्या योग्याने राजाला
आपल्या शोपडीत बोलावून त्याचा योग्य
तो अतिथिसत्कार केला. राजाला मूलवाळ

नसल्याचे ऐकून ■ योग्याने राजाला एक
सोन्याचा सर दिला ■ म्हणाला—“हा सर
■ गोठ्या राणीच्या गळ्यात घाल
व तो कधी काढू नकोस असे तिला सांग.
ती यथासमयी गरीबर होऊन तिला मुलगा
होईल मुलगा झाल्यावर हा सर त्या
मुलाच्या गळ्यात घाल. कोणत्याही परि-
स्थितीत तो गळ्यातून काढता कामा नये,
असे ■ आईला व पुढे मोठा झाल्यावर
■ सांग. गळ्यातून काढताच तो मृतवत
होईल आणि पुन्हा गळ्यात घातल्यावरच
■ उठून उभा राहील.”

देवपालने परतल्यावर तो सोन्याचा सर
रूपमतीच्या गळ्यात घातला. योग्याने
सांगितल्याप्रमाणे ती यथासमयी गर्भवती
होऊन तिला मुलगा झाला. परंतु त्या
मुलाच्या अंगात जीव, असावा असे वाटले
नाही. परंतु रूपमतीने गळ्यातला सर

काढून मुलाच्या गळ्यात घालताच तो रडला. तो जिवंत असल्याचे सिद्ध झाले.

आपली सवत गरोदर असल्याचे कळले रया दिवसापासून कालिंदीच्या मनात सुरु झाली. तिला नवऱ्याचा राग आला होता. घाकट्या राणीच्या मनात पेटलेला ईर्ष्याग्नी ओळखून देवपालने तिच्या हातून मुलाच्या जिवाला कोणत्याही प्रकारचा अपाय होऊ नये यासाठी सर्व उपाय केले. त्याने मुलाचे नाव गोपालकुमार. ऐबजी गोलापकुमार असे ठेवले.

गोलाप आपल्या आईच्या कधी गंला नाही आणि अठरा वर्षांचा झाला.

त्याच सुमारास देवपालला देवाज्ञा झाली. सर्व राजवाडा शोकमग्न असतां आणि सर्व मंडळी राजाच्या अंतोष्टीच्या कामात गुंतली असतां गोलापच्या संरक्षणाकडे थोडे दुर्लक्ष झाले. अशा समयी कालिंदीने एकदां रात्री तो सोपला असतां त्याच्या गळ्यातून तो काढून घेतला आणि तो मृतवत झाल्याची खात्री करून घेऊन तिने "साप, साप! ओरडा केला. गोलापला मृतवत् पडलेला पाहून तो साप चावून मेल्याचेच सर्वांना वाटले.

दुसऱ्या कालिंदीने मंत्र्याला गोलापचे सर्व अंत्यविधी उरकून टाकायला सांगितले. नवरा गेल्याच्या दुःखापाठीपाठ पुत्रशोकाने दुःखी झाली असूनही रूपमतीने मुलाच्या गळ्यात जो सोन्याचा सर नसल्याचे पाहिले. मंत्र्याला, मुलाग मेला गसून जिवंत असल्याचे सांगून सर्व काम कालिंदीचे असावे असे समजावून सांगितले. मुलाग कुत्रिम कारणाने मृतवत पडला असल्याची मंत्र्याची खात्री झाली. मंत्र्याने सोन्याच्यासर नसल्याचे कालिंदीला सांगितले, परंतु तिने तिला काहीच माहीत नसल्याचे सांगितले.

मंत्र्याने कालिंदीला समजावून सांगितले की मुलाग साप चावून मेला असल्याचे लोकांना खरे नाही. म्हणून त्याचा दहन संस्कार रात्री केव्हातरी उरकून

गंगारणे उरकून घ्यायला कवळ झाली.

मध्यरात्रीच्या सुमारास मंत्र्याने आपल्या खास विश्वासपात्र नोकरांच्या मदतीने गोलापचा देह व गोलापचो आई दोघांना नावेत बसविले आणि प्रवाहाच्या दिशेने पश्चिम मैलावरच्या देवगिरीला पाठवून दिले. दहनक्रिया झाल्याचे कालिंदीला वासंतरी कळेल या भोताने मंत्र्याने तिला पहाटेच जागी तिला सांगितले की "राणी, मुलाचा देह नावेत दहन क्रियेसाठी पत्नी-कराच्या तीरावर असतां एकाएकी नाव बुडाली आणि राजकुमाराचा देह. राणी रूपमती वाहून गेल्याचे बरोबर पाठविलेल्या लोकांनी सांगितले."

राणीने घाबरून जाऊन हुकूम केला की त्यांची प्रेते हुडकून काढण्यासाठी सर्व नदीचे पाणी चाळून काढा.

"आत्तापर्यंत प्रेते समुद्रात पोचली असतील! पाणी चाळून काढले तरी काय उपयोग?" मंत्री म्हणाला.

आपल्या दोळ्यासमोर गोलापच्या अस्थी नदीत न पडलेल्या कळल्यामुळे कालिंदी निराश झाली.

तिकडे राणी रूपमती मुलाचा देह घेऊन वटपूरला पोचली व तिचा मोठा भाऊ चंदन याला घेऊन घडलेले वृत्त सांगितले.

पडनला सावित्री नावाची एक मुलगी होती. तिचे गोलापचे लग्न पूर्वीच ठरलं होते. मृतवत गोलापचा देह पाहून तिला फार वाईट वाटलं. परंतु दुःखावेग थोडा ओसरल्यावर तिने कालिंदी- सोन्याचा सर काहीतरी युवती करून आपल्याचे आणि गोलापला वाचवून आपले 'सावित्री' हे नाव सार्वक करव्याचे ठरविले. तिने रूपमतीकडून तो सोन्याचा सर कसा होता चांगले सविस्तर विचारून घेतले आणि अगदी तसाच दुसरा सोन्याचा सर करवून घेऊन ती स्वतःच्या नावेत असून देवगिरीला आली. राजवाड्यातल्या सर्व परिस्थितीची

केल्या आहेत. जखमचा खूप बुडा राहणार नाही, अशी ओपघे माझ्याजवळ आहेत."

"तू माझी हो जखम बरी केलीस तर तू मागशील ते मी तुला देईन." कालिंदी म्हणाली.

सावित्रीने कालिंदीच्या गळ्यातला तो सर लक्षपूर्वक पाहिला. रूपमतीने सांगितले अगदी होता तो. सावित्रीने तयार बरोबर माणजेला सर बुडा जवळजवळ स्याच्या सारखाच होता.

सावित्री कालिंदीच्या हातातल्या सोन्याच्या बांगड्या दाखवून म्हणाली— "राणी सरकार, माझी बिकिता चालू असेपर्यंत कोणत्याही धातूचा दागिना कामा नये. या बांगड्या, अंगठ्या वगैरे सर्व काढून ठेवा."

कालिंदीने सोन्याच्या बांगड्या अंगठ्या वगैरे सर्व दागिने काढून ठेवले. परंतु गळ्यातला तो सर मात्र काढला नाही. सावित्रीने ते पाहिले, पण काही बोलली नाही. तिने कालिंदीच्या पायाला लेप लावला आणि परत आपल्या भावेत गेली.

दुसऱ्या दिवशी सावित्री आली तेव्हा कालिंदी म्हणाली—"तुझ्या ओपघाचा मुळीच परिणाम आलेला दिसत नाही की?"

पाहिले व म्हणाली—"ते गळ्यात काय आहे हो?" असे म्हणत जवळ जाऊन कालिंदीच्या गळ्यातला तो सर स्वतः काढून म्हणाली—"हे सोने अगावर असतां ओपघाचा फायदा कसा होईल?" असे म्हणत आपल्या पिशवीतून एक कागदाची पिशवी काढून तीत तो सर ठेवला व नाडीने पिशवीचे तोंड घट्ट करून पिशवी शेजारी ठेवून दिली.

सावित्रीने ते अर्थातच कालिंदीला भुळीच आवडले नाही. सावित्रीच्या हाती आपल्या जखमेवर लेप लाववून घेत तिची नजर सारखी त्या पिशवीवरच होती.

सावित्री ओपघ लावण्याचे काम पुरे झाल्यावर कागदाची पिशवी आपल्या ओपघाच्या पिशवीत ठेवीत म्हणाली—"आतां पहा, माझ्या ओपघाचा गूण!"

"माझा सर? तू तो काढून आहेस ना?" कालिंदीने थोड्याशा करड्या स्वरात विचारले.

"राणी, सरकार! ही कृपा आपली माझ्यावर होणार नाही का?" अगदी भोळ्यासारखी सावित्री म्हणाली.

"जखम बरी झाल्यावर तू मागशील ते मी देईन. तोंपर्यंत हा सर माझ्याजवळच राई दे." राणी म्हणाली.

"म्हणजे तुमचा माझ्या ओपघावर विश्वास नाही तर? नाही तर नाही!" असे म्हणत सावित्रीने कागदाची पिशवी काढली व नाडी सोडण्याचे सोंग केल्या-सारखे करून ती मुद्दत नसल्यासारखे दाखवून आणि चिडल्याचे सोंग करून कागदाचा खालचा भाग फाडला. त्या बरोबर खाली जमिनीवर पडला. तो उचलून शेजारी जमी असलेल्या एका दासीच्या हातात देऊन फाडलेल्या कागदाचे तुकडे गोळा करून आपल्या पिशवीत ठेवले व आपल्या नाचेकडे निघून गेली. ती लगेच वदपूरला तिघन गेली.

वास्तविक सावित्री ज्या कामासाठी जाली होती ते काम झाले होते. गोलापच्या गळघातला सर तिला मिळाला होता. तिने कार्लिदीचा म्हणून परत केलेला सर नकली होता. सावित्रीजवळच्या कागदाच्या पिशवीत आणखी एक लहान पिशवी होती. दोन्ही पिशव्यांची तोंडे एकत्र असल्या— कारणाने कार्लिदीकडून घेतलेला सर मातल्या पिशवीत पडला. खालच्या पिशवीतला सर नकली होता व तो आधीच घालून ठेवलेला होता. त्या पिशवीचा खालचा भाग फाडल्याबरोबर तो नकली सर साखी पडला. तो कार्लिदीच्या हातात दिला तर ती कदाचित ओळखेल या हेतूने सावित्रीने वासीच्या हातात दिला. सावित्रीने आपला सर ठवून घेतला नाही एवढी खात्री राणीला झाली. औषधाचा गुण पहावा म्हणून तिने लगेच तो मागून घेतला नाही. सावित्रीने परत आपल्या घरी पोचल्यावर कोणाला काही सांगितल्या शिवाय तिचा विवाह गोलापच्या मृतदेहाशी करून दावा

मान्य झाली नाही. "गोलाप पुनर्जीवित होण्यासारखा आहे की नाही हे कळचे तर लग्न करता येईल", असे म्हणाले. "ते माझे पती झाले तर मी आपल्या पातिव्रत्याच्या बळाने सत्यवानासारखा त्यांना पुनर्जीवित करीन." सावित्री म्हणाली. सावित्रीचे लग्न एका निष्प्राण व्यक्तीशी झाले. सावित्रीने आपल्या आतेच्या हाती, म्हणजे रुग्णमतीच्या हाती गळघात मंगळ-सूत्र बांधून घेतले आणि बरोबर आणलेला सर गोलापच्या गळघात घातला. लगेच गोलाप उठून आला. त्यानंतर काही दिवसांनी गोलाप आपल्या आईला वायकोला बरोबर घेऊन एका एकी देवगिरीला आला. कार्लिदीला स्वतःच्या ओळखावर विश्वास होईना. परंतु तिने सावित्रीला ओळखले. सर्व खरी वस्तुस्थिती कळल्यापूर्वीच नव्या राजाने, म्हणजे गोलापने कार्लिदीला जन्मठेपे शिक्षा सांगून तिला तुरुंगात टाकले.

औद्ययि डोंग

हरिपूर येथे रंगनाथराव नावाचे एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असत. त्यांच्याकडून प्रजे येणारे गावात मोजकेच लोक होते. रवत चिकट लोभी असून औद्यायांचे संशय व डोंग करण्यात ते हुशार होते. त्या गावी एक हरिकीर्तनकार आले. रंगनाथरावांना भेटून गावात एक कीर्तन ठेवावे अशी विनंती केली. कीर्तनकाराला चार दिवस जेवा घातवून त्यांनी कीर्तनाची काही एक व्यवस्था केली नाही. कीर्तनकाराने दुसऱ्या एका गावी जे चार पैसे मिळवून आणले होते ते देसील मचं होऊन गेले. उद्याचा दिवस कसा जाणार या काळजीत कीर्तनकार रंगनाथरावांना म्हणाला— "आजचा शिधा देवविष्णूचो व्यवस्था केलीत तर कृपा होईल."

नेमका त्याच वेळी त्यांच्याकडे सोनूशेट नावाचा एक बाणी कर्जाळ पैसे मगगयला

म्हणून रंगनाथरावांनी त्याची हरिकीर्तनकाराशी ओळख करून दिली व म्हणाले— "हे एक विद्वान कीर्तनकार आहेत. यांच्या कीर्तनाची व्यवस्था झाली पाहिजे आणि आजचा शिधा तुम्ही !"

सोनूशेटने होकारार्थी मान हुलविली. आणि कर्जाची स्वकम घेऊन निघाला. कीर्तनकार अर्थातच त्याच्या बरोबरच निघाले. सोनूशेटने मनातल्या मनात रंगनाथरावांना शिध्या देत कीर्तनकाराला दुकानातून शिधा काढून दिला आणि त्या दिवशी संध्याकाळी गावातल्या देवळात त्यांच्या कीर्तनाची व्यवस्था करून दिली. संध्याकाळी कीर्तन सुरू झाले. सुरवातीला कीर्तनकारांनी रंगनाथरावांची वात्सल्ये केली. मी या गावी आलो त्याचे मुख्य कारण रंगनाथरावांचा नाबळीक ! त्यांची कीर्तचंद्रिका दिगदिगंत पसरली आहे. त्यांचे

ओढायें म्हणजे पाचकांना एक कल्पवृक्षच। पौर्णिमेच्या चंद्रावरही डाग असतो, परंतु रंगनाथरावांची कीर्तिचंद्रिका निष्कलंक आहे। एक भुसस्तुत पुरुष म्हणून प्रथम त्यांचेच नाव मागेर घेते. त्यांचा त्याग म्हणजे शिबी राजाची आठवण होते."

ही सर्व स्तुती ऐकून रंगनाथरावांना अगावर शेरभर मांस चकल्यासारखे झाले. कीर्तन संपल्यावर सर्वांमरोबर घरी परत असतां ते विचार करू लागले, "या कीर्तनकाराने आज आपली इतकी स्तुती केली, त्यात काही हेतू होता की काय?"

दुसऱ्या दिवशी कीर्तनकार रंगनाथरावांकडे गेले आणि विदागीची आठवण करून

घेतला आणि त्यावर आपले नाव लिहून पंचवीस रुपये लिहिले आणि तो कागद कीर्तनकाराला देत म्हणाले—"इतरांकडे जाऊन वसूल करून या. मी नंतर देईन."

कीर्तनकार दहा प्रमुख व्यक्तींकडे गेले व संभरापर्यंत कशीचशी रक्कम वसूल झाली. त्या दिवशी संध्याकाळी रंगनाथरावांना भेटायला त्यांच्या घरी गेले तेव्हा रंगनाथरावांनी जगाच्या गम्या मारल्या, परंतु त्यांनी लिहून दिलेल्या रकमेविषयी एका शब्दानेही बोलले नाहीत.

शेवटी कीर्तनकार निरोप घेऊ लागले तेव्हा रंगनाथरावांनी, 'बर आहे', या असा कोरा निरोप दिला.

दुसऱ्या दिवशी कीर्तनकार रंगनाथरावांच्या घरी दोनदां गेले. एकदां रंगनाथ घरात नाही म्हणून आणि दुसऱ्या वेळीस पूजेला बसले आहेत म्हणून कळले.

तिसऱ्या दिवशी कीर्तनकार गेले तेव्हा रंगनाथराव कोणाशीतरी बोलत होते.

कीर्तनकारांनी अनेक वेळा जाऊन पाहिले व शेवटी म्हणाले—"मी इथं निघणार आहे, आपली रक्कम देण्याची कृपा करावी."

"म्हणजे, दिवाणजींनी दिले नाहीत का? मी परवाच आपला मागितले होते.

तुम्ही उद्या या." रंगनाथराव म्हणाले कीर्तनकार निराश होऊन परतले व दुसऱ्या दिवशी दीवाणजीं गावाहुन आले असल्याची खात्री करून घेऊन रंगनाथरावांकडे आले. दीवाणजींनी विचारले—"काय हो, इकडे कसे काय?"

कीर्तनकारांनी घडलेली गोष्ट सांगितली. दीवाणजी थोडा विचार म्हणाले—"अहो, तुम्ही, मी सांगतो त्याचा चरोच; अर्थ करून घेऊ नका चंदाची रक्कम लिहून देण्या पुरतोच रंगनाथरावांची जबाबदारी. त्याची पगहून लोक रकमा टाकतात त्या रंगनाथराव स्वतःच्याच."

कीर्तनकारांच्या होक्यात तेव्हां लक्ष्य प्रकाश पडला त्या दिवशी संध्याकाळी रंगनाथराव आठवदा जणांमरोबर बसून बोलत असतां कीर्तनकार येऊन म्हणाले—"बर, घेतो रंगनाथराव! निरोप आलो आहे. तुम्ही माझ्याजवळ फक्त

एकच खोटे बोललात. तुम्ही दिवाणजींना विदागीची रक्कम द्यायला सांगितली म्हणालात ना, तेवढेच एक खोटे बोललात. मी आपली स्तुती करून कित्येक खोट्या गोष्टी बोललो असेन. गरीब आहे, म्हणून आशेने कितीदां तरी खोटे बोलली, त्यात काही चुकले नाही असे मानत आलो. म्हणूनच आपला अनुसृत माझ्यावर झाला नाही, असे वाटतं आहे जातां."

दहा जणांसमोर ही संभावना झाल्यामुळे रंगनाथरावांना कोणी बोवाडीत चपराकल्यासारखे कीर्तनकारांचे शब्द शोबले. त्या सर्व जणांनी कीर्तनकाराला काही ना काही विदागी दिलेली होती. म्हणून रंगनाथरावांनी कीर्तनकाराला थोड्यायला सांगितले की दीवाणजीवर आपला रंग काढून पंचवीस रुपये देवबून मोकळे झाले.

"इतक्या दिवसांनी होईना, या नाटकी दानशूराला चपराक हाणणारा भेटलाच तर!" असे मनात गुदगुल्या झाली आहे. तुम्ही माझ्याजवळ फक्त

वाईट माणसाचे थोरपण

गोपाळचा मुलगा गोविंद बीस वर्षांचा झाला. तरी त्याला खोडी सुद्धा आली नाही. त्याने चांगले एकदारी केले आहे, असे ऐंकिवात नव्हते. तो फक्त सुधारणार याची गोपाळला नेहमी काळजी लागली होती. रामयी त्या गावी चिरंजीवी आला. तो कसाही माणूस असो त्याला विवेकवान करतो असे ऐकून गोपाळने आदर-पूर्वक आपल्या घरी बोलाविले आणि आपल्या मुलाविषयी सर्व परिस्थिती समजावून सांगितली.

चिरंजीवीने गोविंदाला बोलवायला सांगितले व तो आज्ञावर त्याच्याकडे निरखून पहात म्हणाला—“तुम्ही विना-कारण कशाळा काळजी आहा हो, गोपाळराव! तुमच्या मुलाने वाईट कामे केलीत तर त्यात काय? चांगल्यापेक्षा वाईट

कामेच करणे कठीण आहे. कठीण काम करणारा नेहमी चांगलाच होतो!”

गोविंद आपल्या वडिलांकडे बोंडपाशा बेफिकीरपणे तेथून निघून गेला.

गोपाळ निराश होऊन म्हणाला—“तुम्ही मुलाला सन्मार्गावर असे वाटले होते आणि तुम्ही हे काय केलेत हो? आता तो काय सुधारणार?”

“म्हणजे, मी म्हणालों ते बरोबर नाही असे वाटले वाटते तुम्हांला?” चिरंजीवी थोडा रागाने म्हणाला.

“नाहीतर काय? अहो, तुमच्यासारख्या थोरामोठ्यांनी असेच बोलायचं असतं का? चांगलं म्हणवून घेणं कठीण असतं, परंतु वाईट म्हणवून घ्यायला एक क्षणही लागत नाही.” गोपाळ म्हणाला.

“फक्त म्हटल्याचं पुरत नाही. मला तुमच्या मुलालामुद्धा ही गोष्ट पटवून सिद्ध

करून दाखविला पाहिजे.” चिरंजीवी म्हणाला.

गोपाळने पुन्हा आपल्या मुलाला बोलावून घेतले. चिरंजीवी आपल्या बाजूने आहे हे कळल्याबरोबर, याच क्षणापासून वडिलांच्या तोंडून नेहमी शिष्या ऐकणे कायमचे सुटणार असे वाटून गोविंद लगच बाप मागेल ते करण्यास तयार झाला.

तिथे मिळून गावातल्या रामराव नाथच्या एका बगोतघाऱ्या व्यक्तीच्या घरी गेले. रामरावांनी अनुभवाच्या गोष्टी ह्यांना सांगितल्या. त्यांनी आपल्या नोकरा-चाकरांशी थोरपणाने वागून त्यांच्याकडून चांगले नाव मिळविले होते. परंतु गृहस्थाला एकदा आणि का एकदास राग आला आणि त्यांनी आपल्या गडघाला खूप धडवून काढले असे फक्त एकदांच घडलं तरी त्यांच्या नोकरांचाकरांकडून त्यांना वाईट-पणाच घ्यावा लागला. तेव्हापासून त्यांनी नोकरांशी किती चांगला व्यवहार केला तरी त्यांच्या मनात जी अदी बसली ती कायम! शेवटी रामराव म्हणाले—“तुम्ही चांगली कामे वाटेल तिथकी करा, एक वाईट केले की ती चांगली कामे फुकट जातात.”

गोपाळ आपल्या मुलाला आणि चिरं-जीवीला बरोबर घेऊन अशाच दोषांतिथां जतून वडोळ्याच्याकडे गेला. सर्वांचं

म्हणण रामराव म्हणालं तेच होतं, “चांगलं नाव मिळविणं कठीण व वाईट नाव मिळ-विणं सोपं असतं!”

“बोला आता?” गोपाळने चिरंजीवीला विचारले.

“थांबा! मी म्हटलं ते असल्याचं सुद्धा सिद्ध करून दाखवितो. या गावात वाढदांड मूर्ख असा कोणी असेल तर त्याचे नाव सांगा पाहू.” चिरंजीवी म्हणाला.

“आणखी कोणी कशाला हो? आयचाच आहे की मुलगा! परंतु तो आपल्याबरोबर इतके कष्ट सहन करतो आहे तर मी आणखी एकाचे नाव सांगतो. त्याचे नाव खंडू.” गोपाळ म्हणाला.

तिथे मिळून ते पूर्वी रामराव वगैरे ज्या तिथींना भेटून आले होते त्यांच्याकडेच गेले व खंडूविषयी त्यांचे मत विचारीत गेले.

“तो शुद्ध उडानटप्पू आहे हो! नुसतं तोंड पाहिलं तर पंचमहापातकं लागतील!” रामराव इतर दोघे म्हणाले.

त्यानंतर तिघे खंडूकडेच गेले. चिरंजीवी त्याला म्हणाला—“सर्व गांव तुला दुष्ट म्हणून नावं देवते आहे! तुला हे माहीत आहे का?”

“माहीत आहे! कोणी मला मूर्ख म्हणाला तर त्याची पर्वी करण्याच कारण काय?” खंडू म्हणाला.

तिघे नेष्टून परतू लागले तेव्हा वाटेत त्यांना एक भिकारी भेटला. त्याला नवळ बोलवून चिरंजीवीने विचारले—“तू नंदी-बेलासारखा फिरतो आहेस, नेष्टून मजुरी करून नाही राहतां? तुला? आठशा-साठशा भीक मागतो आहेस तो?”

“तुम्हांला वाटलं तर भीक घाला, नाही तर नका घालू. उगाच उपदेशा करीत नका

किंवा! भोक माणसाला नरो मान ते राहातो आहे, काही वाईट काम तर करीत नाही!” भिकारी म्हणाला.

तो निघून गेल्यावर चिरंजीवी हसून म्हणाला—“पाहिलंत, भिकारीमुढा कोणी काही बोललेलं ऐकून ध्यायला तयार नाही. गावभरच्या लोकांनी किती धुळबड केली तरी वाईट करणारा ते सर्व करून वाईट आनंदाने करीतच राहतो. इतकी सहनशक्ती वाईट माणसांशिवाय इतर कोणामध्ये पहायला मिळणे शक्य नाही. म्हणून वाईट म्हणवून राहण फार कठीण असे मी जन्म घेऊन सोडून देण्या इतके कठीण काम काही आहे का या जगात सांगा!”

चिरंजीवी म्हणाला त्यातलं व्यंग्य गोष्टाळच्या गोष्टींमधून. गोविंदालासुद्धा ऐकून माला त्याने आपली सर्व वाईट कामे करण्याचे दिवसाभ्यासून सोडले.

शुक्र, अनेक म्हणाला ते ऐकून म्हणाला—
“महाराज, आपण म्हणालात ऐकल्यावर मला फार झाला, परंतु मनातली शका दूर झाली नाही. लग्नानंतर आयकोच्या सहकासात माणूस गुरफटून जातो त्या अवस्थेत मुल मिळतेच असे नाही. मिळाले नाही तर स्त्रिया होते. जसा माणसाला मोक्षलाभ कसा काय होणार?”

“निलिप्तपणे केलेली कामे वाईट असली तरी त्यांचा परिणाम चांगलाच होतो.” अनेक म्हणाला.

“मायेच्या पाशात गुरफटलेला माणूस निलिप्त कसा होऊ शकेल? दिव्याचं नुसतं नाव घेतल्याने काळोख नाहीसा होतो का?

तसेच शास्त्रज्ञान प्राप्त झाल्याबरोबर माणसातील अज्ञानाचा नाश होईल का? तुम्यात घनलिप्सा, पुत्रलिप्सा, स्त्रीलिप्सा, राज्यलिप्सा आहेत. मग तू जीवमुक्त काय होऊ शकशील? राणा आहेस, म्हणून कर्तव्य पालनार्थ दुष्टांचा संहार शुद्ध रक्षण हे केलेच पाहिजेस! हा भेद मोक्ष लाभतो कसे मानावयाचे? माझ्या-विषयी विचारशील तर काहीच नाही, मुळ नाही की दुःख नाही, शत्रू नाही की मित्र नाही, मान नाही की नाहीं नाही, राज्य करायला एसादे खंडेगांवसुद्धा नाही. एकाद्या रानटी सारख्या सारख्यालाच

जीवन्मुक्ती मिळते, नाही का?" शुकाने विचारले.

"संन्यास घेऊन व्रण्यवास लागल्याने माणूस कित्यामुक्त होतो, असे मग नकोस. सोडून कोणासाठीही मार्ग अवलंबिला तर मोक्षलाभ होतो. मगत्व सोडले नाही तर कोणताही मार्ग अवलंबिला तरी मोक्षप्राप्ती होत नाही. तुला सांगणाची गरज नाही." म्हणाला.

शुकाच्या मनाचे समाधान झाले व तो आपल्या पित्याकडे आला.

"काय रे बाबा! अनकाने तुझ्या मना- शंकाचे समाधानकारक उत्तर दिले

वाटत नाही." शुक म्हणाला.

ते ऐकून व्यासांना फार आनंद झाला. त्यांनी पोवरो मुलीशी शुकाने लग्न करून दिले. शुकाने तिलिप्तपणे तिच्याबरोबर संसार वाटला. कालक्रमाने पीवरीच्या पोटी त्याला गोरअभू, देवधुत, भूरी व कृष्ण असे चार मुलगे व त्यांच्यानंतर कीर्ती नावाची मुलगी झाली. कीर्तीचे लग्न विभाजबा मुलगा अणू याच्याशी झाले व तिला ब्रह्मवत् नावाचा मुलगा झाला.

ब्रह्मवत् राजा झाला. कालागला. एकदा तारदाने त्याच्या घरी येऊन त्याला बीज मंत्राचा उपदेश केला. त्यामुळे ब्रह्मदेत्ताच्या ज्ञानोदय झाला. त्याचे मन वेराग्याकडे वळले. त्याने आपले राज्य मुलाला दिले. स्वतः बद्रिका- राहू शुक पित्याला सोडून कैलास शिखरावर निभून गेला. तेथे काही दिवस ध्यानमग्न राहून नंतर त्या शिखरावरून उडी मारून त्याने सिद्धी मिळविली.

मुलाच्या मृत्यूमुळे व्यासांना फार वाईट वाटले व ते स्वतः कैलास पर्वतावर गेले. पित्याच्या हाकेला शुकाने

शंकराने त्यांचे सांत्वन केले. म्हणाला- "तुझ्या मुलाला योग्यांनाही दुर्लभ अशा मोक्षाची प्राप्ती झाली आहे. अशा धोर- पुरुषासाठी शोक करीत बसणे बरोबर नाही."

तेव्हा व्यास म्हणाले- "आपल्या मुलाला मी प्रत्यक्ष आपल्या डोळ्यांनी पाहिल्या- शिवाय माझ्या मनाने होणार नाही. मग हे होताच झाले आहे."

शंकराने पाहिले की व्यासाचे दुःखी मन सांत्वनेश्या शब्दांनी शांत होणारे नाही. म्हणून त्याने व्यासांना एक वर दिला- "व्यास! तुम्हा मुलगा नित्य सावलीसारखा तुझ्याबरोबर राहील." तेव्हा घात चित्ताने व्यास आपल्या परत आले.

शौनकादि मुनींनी शुकाने जीवन् मुक्तांत ऐकला व त्यानंतर त्यांनी सूत मुनींना विचारले- "मुनिवर्य! त्यानंतर व्यासांनी काय केले हे सांगण्याची कृपा करावी."

सूतमुनी सांगू लागले:

धृतराष्ट्र इत्यादींचा

व्यास मुनीचे शिष्य अनुक्रमे देवल, वैशंपायन, जैमिनी, असित व सुमंत या पूर्वीच आपल्या गुरूचा निरोप व आशीर्वाद घेऊन निघून गेले होते. त्यानंतर शुकदेवील निघून गेला. तेव्हा त्यांची माता

सत्यवती हिची आठवण झाली. तेव्हा ते आश्रमातून आपल्या जन्मस्थानी आले. तेथे निदाद इत्यादींना भेटून आपल्या मातेची शोकशी केली. तेव्हा त्यांना कळले की त्यांच्या मातेची लग्न करून शंतनू तिला हस्तिनापूरला घेऊन गेला आहे.

ते कळल्यावर व्यासांनी सरस्वती नदीच्या तीरावर आश्रम स्थापन केला व तपश्चर्या करण्यात झाले.

तिकडे शंतनूला सत्यवतीपासून चित्रांगद आणि विचित्रवीर्य नावाचे दोन मुलगे झाले. शंतनूचा मोठा मुलगा भीष्म होता. त्याने आपल्या प्रतिज्ञेप्रमाणे स्वतःचा राज्याभिषेक करून घेतला नाही. सत्यवतीच्या मोठा

मुलगा चित्रांगद याचा राज्याभिषेक झाल्या गादीवर बसविले. चित्रांगद एकदा शिकारीला गेला असता तेथे त्याचेच नाव असलेल्या, म्हणजे चित्रांगद नावाच्या एका गंधर्वाची त्याचे वृद्धपुत्र झाले आणि चित्रांगद गंधर्वाच्या हाती शंतनूचा मुलगा चित्रांगद मारला गेला.

तेव्हा भीष्माने आपला धाकटा भाऊ चित्रांगद याची अंत्येष्टी वगैरे संस्कार करून सर्वात धाकटा भाऊ विचित्रवीर्य याला गादीवर बसले. त्या गोष्टीस व्यास मुनींनी सुद्धा मान्यता दिली. विचित्रवीर्य वयात आला तेव्हा भीष्माने त्याचा

त्याचे सुमारे सहा राजां सोबत असल्या तिघां मुलींच्या लग्नासाठी स्वयंवर रचले आणि सर्व राजांना निमंत्रणे पाठविली. भीष्माने स्वयंवरसंगी सर्व राजांचा पराभव काशी राजाच्या तिघी कन्या, अंबा, अंबिका व अंबालिका यांचे अपहरण केले आणि त्यांना हस्तिनापूरला घेऊन आला. तिघां मुलींना सत्यवती मातेला दाखवून तिच्या संमतीने विचित्रवीर्याशी त्यांचा विवाह करून देण्याचे ठरवून मुहुर्तही धरविला.

त्यावेळी अंबा भीष्माला म्हणाली—“मी व सात्व राजा दोघांनी परस्परांवरच्या प्रेमाने परस्परांना शब्द दिला आहे. आपण माझे हरण करून आणले आहे. तेव्हा सात्व राजा माझ्याशी तयार होणार नाही!”

तेव्हा भीष्माने माता सत्यवती व इतर बडोलघारी मंडळी यांचा सल्ला घेतला अंबाला स्वेच्छापूर्वक परवानगी दिली.

अंबासात्व राजाकडे जाऊन म्हणाली—“मी भीष्माला आपल्याशी वचनबद्ध असल्याचे सांगितल्यावरून त्याने मला आपल्याकडे जायला सोडले आणि आदरपूर्वक आपणांकडे पोचते केले आहे. म्हणून आपण

सात्व म्हणाला—“भीष्माने तुझ्या अंगाला स्पर्श केला आहे. तुला कोणो पळवून नेले आणि नंतर सोडून दिले. तुझ्या तरुणीशी कोण लग्न करील? तू वाटेने परत जा.”

“अहो, पण मी आतां कोठे जाऊं? भीष्माचा निरीप घेऊन मी आले आणि तुम्ही स्वीकार करित नाही!”

परंतु सात्व राजाने दुर्लक्ष केल्यावर ती भीष्माकडे आणि म्हणाली—“सात्व राजाने परत पाठविले आहे. आपणच माझ्याशी विवाह करून माझा उधार करावा.”

भीष्म म्हणाला—“दुसऱ्याशी बद्ध झाली आहे, अशा तरुणीशी विवाह करू नये. म्हणून तू आपल्या पित्याकडे परत जा.”

परंतु अंबा पित्याकडे गेली नाही. रानात जाऊन तपश्चर्या लागली.

भीष्माने काशी राजाच्या दोघां कन्यांशी विचित्रवीर्याचे लग्न करून दिले. विचित्रवीर्याने आपल्या दोघां राण्यांसह मुखोपभोग घेत वर्षे राज्य केले आणि राज्यक्षम होऊन त्या यरण पावला.

आपल्या दोघां निपुत्रिक मुलांचा स्वर्गवास झालेला पाहून सत्यवतीने भीष्माला

तले. तू शंतनू महाराजांचा मोठा मुलगा आहेस. तेव्हा त्यांच्या वंशाचे रक्षण कर. तू अंबा व अंबालिका यांच्यापासून पुत्रप्राप्ती करून घेऊन वंशवृक्ष वाढव. हे धर्मसंमत आहे.”

“मी लग्न न करण्याची व राज्य न करण्याची प्रतिज्ञा केली आहे. म्हणून कुलीन ब्राह्मणापासून नियोगाद्वारे पुत्रोत्पत्ती करून वंश करणे शास्त्रसंमत आहे.” भीष्माने आपले मत दिले.

भीष्माची ती सूचना ऐकताच सत्यवतीने व्यासांचे स्मरण केले आणि झाले. भीष्माने त्यांचे यथोचित स्वागत

सारखाच थोर प्रतिभावान निघाला. अशातऱ्हेने भरत वशाच्या वृंदोसाठी व्यासांपासून धृतराष्ट्र, पांडुराज व विदुर जन्मले.

मुनींनी सुताला विचारले—“मुनिवर्य, सत्यवती व शतनूचा विवाह कसा झाला? आणि विवाहपूर्वी तिच्या पोटी व्यासांचा जन्म कसा झाला? तो वृत्तांत सांगवा.”

मुनी सांगू लागले—

उपरिचर वसू चेडीचे राज्य करीत होता. थोर पराक्रमी होता. त्याने तपस्वर्षा करून ह्दाला प्रसन्न केले. इंद्राने त्याला एक विमान दिले. तो सर्वदा विमानात वसून आकाश बिहार करी. म्हणून त्याला ‘उपरिचर’ या नावाने लोक ओळखू लागले.

उपरिचर वसूची राणी गिरिका फार सुंदर होती. तिच्या सहवासात सुखोपभोग करीत असतां पराक्रमी मुलगे झाले. त्याने त्यांना पांच देशांचे राज्य दिले.

एकदा गिरिका ऋतुस्नानोत्तर पत्नीला भेटण्यासाठी प्रतीक्षा करीत असतां राजा वसूला त्याच्या पित्त्याने केली— “बाळ, तुझ्या आजोबांचे श्राद्ध करावयाचे आहे. तेव्हां तू जाऊन लीकर शिकार करून

सत्यवती व्यासांना म्हणाली—“तू आपल्या दोघां धाकट्या पत्नीच्या पोटी पुत्रोत्पत्ती करून त्यांच्या वंशाचा उद्धार कर.”

मातेच्या आज्ञेप्रमाणे व्यासांपासून प्रथम अंबिकेच्या पोटी एक पुत्र जन्मला. तो धृतराष्ट्र परंतु तो जन्माच होता. म्हणून सत्यवतीच्या आज्ञेप्रमाणे व्यासांपासून अंबिकेला एक मुलगा झाला. तो पांडुरोगाने आजारी असल्याचे कळले. तेव्हां सत्यवतीने अंबिकेचा होकार घेऊन व्यासांना पुन्हा केली. परंतु अंबिकेने स्वतःच्या जागी एका दासीला ठेवले. तिच्या पोटी

राजा वसू विचारात पडला. पत्नी वाट पाहते आहे आणि पितृआज्ञेचे पालन करायला येत नाही. परंतु शेवटी वसू आपल्या पित्याच्या आज्ञेचे पालन करण्यासाठी शिकारीला निघाला.

त्या वेळी त्याच लक्ष पत्नीकडे होते. म्हणून एका ब्राह्मणाच्या शापामुळे यमुना नदीत माशाच्या रूपे विहार करणारी अद्विका नावाची एक गरोदर झाली. ते ऐकून मुनींनी सूत मुनींना मध्येच थांबवून विचारले—“मुनिवर्य, अद्विकेला ब्राह्मणाने का शाप दिला होता?”

सूत मुनी सांगू लागले.

एकदा एक ब्राह्मण यमुनेत उतरून संध्यावंदन करीत असता अद्विका नावाची गरोदर यमुनेवर आली. पाण्यात उतरून त्या ब्राह्मणाजवळ आली आणि म्हणत तिने त्याचा पाय ओढला. तेव्हा ब्राह्मणाने रागावून तिला शाप दिला—“तू मासा होऊन पाण्यातच पडून रहा. तेव्हा त्या अप्सरेने ब्राह्मणाच्या पायां पडून

समा सांगितली. तिचा दान अवस्था पाहून ब्राह्मणाला कीद आली. त्याने तिला समजावून सांगितले की काही दिवसांनी तुझ्या पोटी एक मुलगी व एक मुलगा जन्माला येतील. तेव्हा तुला स्वस्वरूप प्राप्त होईल.” ब्राह्मण निघून गेला. तेव्हापासून अद्विका माशाच्या रूपे यमुनेतच राहिली.

आता वसूमुळे गरोदर झालेला तो मासा एका कोळ्याच्या जाळ्यात सांपडला. कोळ्यानं माशाचे पोट चिरले तेव्हा त्याच्यातून एक मुलगा व एक मुलगी बाहेर आली. कोळ्यानं त्या दोघा मुलांना नेऊन वसू राजाला दाखविले तो चकित झाला. त्याने मुलाला घेतला व मुलीला सभाळायला कोळ्यालास सांगितले. ती मुलगी कोळ्याच्या काळिका, मरस्योदरी व मत्स्यगंधा या तीन नावे कोळ्याच्याघरातच लहानाची मोठी झाली. मुलगा नावे उपरिचर वसूच्या बाब्यातच लहानाचा मोठा झाला. रूपातली अद्विका मुक्त होऊन अप्सरा रूपे आपल्या लोकांत निघून गेली.

अपूर्ण प्रतिज्ञा

सुदुर्गर्भ नावाच्या गावी एका श्रीमंत व्यापाऱ्याचा सुदर्शन नावाचा मुलगा रहात असे. बाप मेल्यावर बापाने मागे सोडलेली सर्व इस्टेट निरनिराळ्या व्यक्तीत पडून घातविनी वार होते. त्याने दुसऱ्या एका गावी निघून जायचे ठरविले आणि निघाला. त्याचे मित्र त्याला पाहून म्हणते.

त्याला फार रंग आला व त्याने प्रतिज्ञा केली—“मी खूप पैसे मिळवून येतो व तुम्ही सर्व बाबोबाबूना उमे राहून कसे होत हे पाहतो. नाही तर मी येतोच समजा!”

दुसऱ्या माऊन त्याने कसा व बापाने त्याच्यासाठी जेवढे धन मागे सोडले होते त्यातून संपादन केले आणि प्रतिज्ञेप्रमाणे आपल्या गावी निघाला.

माऊन त्याच्या धर्मशास्त्रत उतरली त्या दिवशी राती अर्धशालेच्या पडवीत जुगार होते. सुदर्शन खेळ नागजा आणि बरोबर मिळवून आणलेले सर्व धन घालवून

तो उवाकल्यावर आपल्या नाता परतू लागलेला पाहून बामकांने विचारले—“तुम्ही प्रतिज्ञा होतील, हो?”

“प्रतिज्ञापूर्ण राकली नाही तर येतोच समजा, मी म्हटले होते ना? तेच झाले समज! नागजा आणि जुगारी सुदर्शन तेव्हाच येतात!” तो म्हणाला.

पातोचे कांदे

उर्मिला एक भोळी मुलगी होती. तिच्या गरीबही होती. तिच्या आईवडिलांनी तिचे लहान बेटाची सरकारी नोकरी करणाऱ्या एका माणसाशी करून दिले. तिच्या नवऱ्याचे नाव चिरंजीवी होते. तो स्वभावान तापट होता.

मासरी आल्या दिवसापासूनच उर्मिला आपल्या नवऱ्याला पाहून भिऊ लागली. नवरा जे सागे ते भीतीमुळे तिच्या डोक्यात शिरत नसे. म्हणून ती ते काम अगदी उलटेच करी.

एक दिवशी चिरंजीवी बाजारातून पातीचे कांदे आणून बायकोला देत म्हणाला- "याच्या कांदांची भाजी कर आणि पात्यांची भाजी कर. मी जरा देवळात जाऊन येतो." असे सांगून तो निघून गेला.

नवरा बोलू लागला त्याबरोबर तो थांबून गेली आणि तिने उलटेच केले.

पात्याची भाजी केली आणि कांदांची आमटी केली. तिने भाजी व आमटी निरनिराळ्या पातल्यांत सांकेन ठेवून आणि नवरा येण्याची वागली.

सांगला काळास खूप उदिरां चिरंजीवी घरी परतला त्याने बायकोला विचारले- "मी सांगितले तशी भाजी व आमटी ठेवलीस का?"

"हो केली. कांदांची आमटी आणि पात्यांची भाजी करून ठेवली आहे." उर्मिला म्हणाली.

ते ऐकून चिरंजीवी इतका संतापला की त्याने बायकोला मूष वडवून काढायचे ठरवून बाहेरचे दार बंद केले व म्हणाला- "तू नेहमी मी सांगतो त्याच्या बरोबर करतस! चार लाखा लाखाशिवाय तुझ्या लक्षातच येत नाही!" असे म्हणत त्याने उर्मिलाला बडवून काढले.

राहिली तितक्यात माळचावरून कोणीतरी लक्ष्मण उडी खाली तो चोर होता तो दिवसा उजेडातच निवून माळघावर लपून बसला होता. त्याचा कभिन्न चेहरा पिळदार मिशा आणि हातातला सुरा पाहूनच चिरंजीवीची बीबडी बळली. चोराने सुरा चिरंजीवीच्या कंठावर ठेवून विचारले- "असा पाहतो आहेस काय? घरात रागिने, पैसे असतील ते बांधून आण"

चिरंजीवी घरघर म्हणाला- "मेहरबानी करून तो सुरा खाली करा." "नंतर पुढे आणि चोर मागेमागे जसे दोघे मेलें रागिने

व पैसे ते एका गाठोड्यात बांधून त्याने चोराच्या हातात दिले.

चोराने ते गाठोडे खाकेंत घरले व चिरंजीवीला म्हणाला- "कोठे आहे आगटी व पात्यांची भाजी? बायकोला सांग लोकर वाढायला. मी जेवणार आहे!"

चिरंजीवीने उर्मिलेकडे पाहून विसकावून म्हटले- "असे डोळे फाडफाडून पाहतात काय बसली आहेस? आणि चटकन वाढ!"

उर्मिलाने ताट मांडले आणि चोराला भाजी आगटी वाढून भात खोर आणि चिरंजीवी वारा धासू लागला.

"काय पण भाजी झाली आहे आणि अमृतासारखी आमटी झाली आहे!" असे म्हणत चोराने आमटी व भाजीची भांडी रिकामी केली व चिरंजीवीला म्हणाला- "काय रे, तू माणूसच आहेस ना की राक्षस? इतका चांगला संपाक करणाऱ्या बायकोला लाया बुक्क्यांनी मारतोस? सर्व घर झाडून नेणाऱ्याला बाळायला सांगून पंथ्याने वारा झालतोस!" असे म्हणत घोर हंसू.

चिरंजीवीला मान वर पाहण्याची किंवा ओळण्याची हिंमत झाली नाही.

"मी जोर कसा शाळो, माहीत आहे का?" चोराने विचारले.

माहीत नाही या अर्थाचे चिरंजीवीने नकारार्थी मान हलविली.

"माझे बाबा जूप पीत. तेहमी माझ्या आईला मारहाण करीत. माझी आई भोलमजूरी करून सिल्लबी मला शिकवायला. परंतु मावा आईला बडवून ते पैसे हिसकावून घेऊन जात.

शेवटी घाणास मुकली. बाता त्या घरात राहणे मला झाले व मी पळून गेलो. लिहितां येत नव्हते. काम करून काही मिळविण्याची लायकीमुद्धा नव्हती. माझलाजाने चोरीचा धंदा सुरू केला. नवरा बायको दोघांनी मिळून संसार संभाळता तर त्या घरातली भुल कधी बिघडणेंच पक्य नाही. कांशा पात्यांचा परस्पर जसा आहे की दोन्ही निरनिराळी बसली तरी त्यांचा वास व चव एकच असतात. नवरा बायको निरनिराळी असली तरी त्यांची मने व भाव एक पाहिले जातां तरी तु पापुढे कोके ठिकाणावर ठेवून बायकोशी नीट वाग." असे सामून घोर उठून उभा राहिला आणि दागिन्या पैशाचे गाळोटे त्याने उमिलेच्या हातात दिले आणि निघून गेला.

दिवसापासून चिरंजीवीने बायकोच्या चुकूनमुद्धा हात उगारला नाही की उमिला त्याला पाहून म्हाली नाही.

गोदामांचे गुपित

एकदा श्रीकृष्णदेवरायांना त्यांचे प्रधान तिम्मरसू म्हणाले- "महाराज, आपल्या गोदामांची बदनामी म्हणतो." तेव्हा कृष्णदेवरायांनी बदलण्याची गरज का वाटली, म्हणून प्रधानांना विचारले. तेव्हा तिम्मरसू म्हणाले- "आपल्या सैन्यातल्या नवं गुप्त पोस्टीची देखरेख सैनिकांचा प्रमुख अधिकारी नुकतान्न बारवा. त्याची भूतं पेशा वर्ष करीत असल्याचे मला हेरांकरवी आहे. अधिकाऱ्याने गपारातून इतके वापविणेच नाही. गोदामांचे गुपित त्याने बहामनी मुलतानांना विकून मिळविले असणार!"

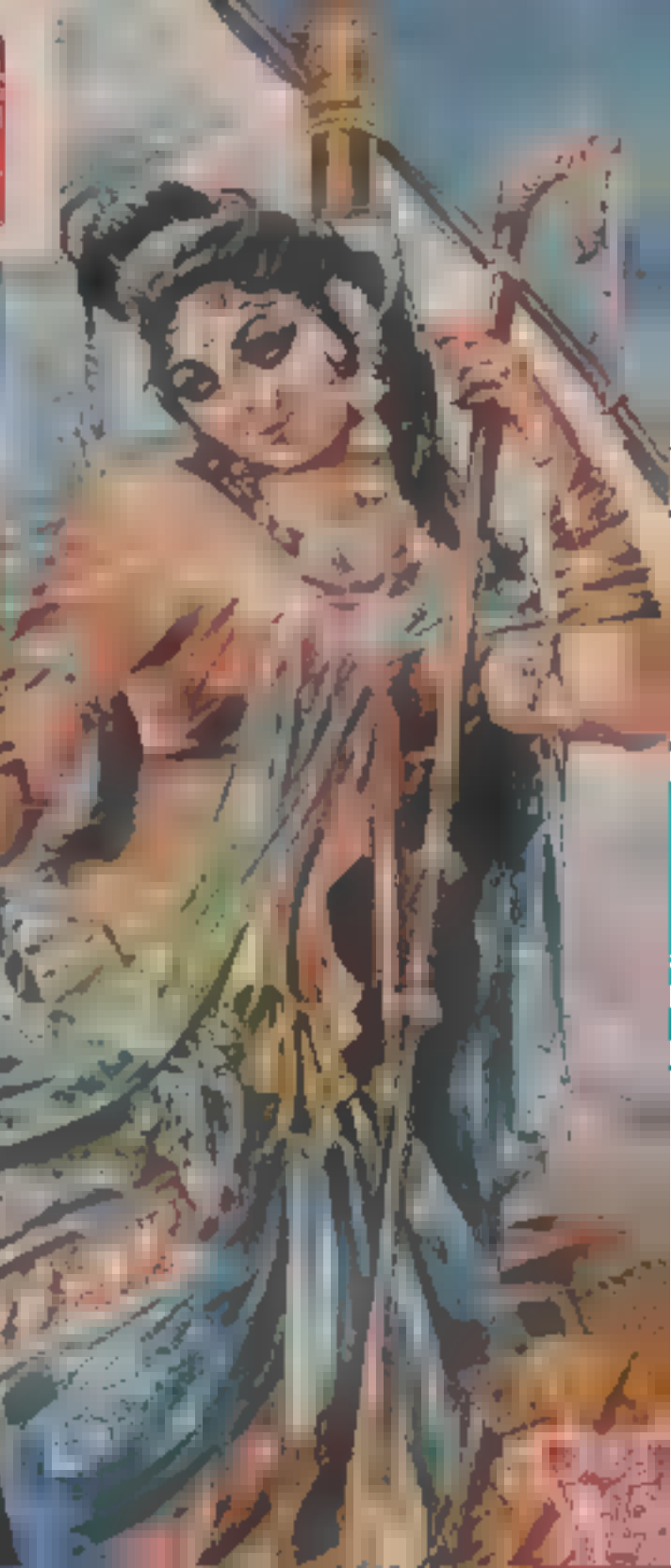
"हा गुप्तचा बसावा." श्रीकृष्णदेवराय म्हणाले.

"संशय नाही, वस्तुस्थिती आहे! मी बहामनी मुलतानांना गोदामांचे गुपित बेण्याची इच्छा आहे नोंम दाखवून पाहिले. त्यांनी तेवढे ओल्मुक्या दाखविले नाही. म्हणजे त्यांना रडस्य माहीत होते असा अर्थ झाला. मगच अधिकारी बेगडोही होता." तिम्मरसू म्हणाले.

श्रीकृष्णदेवरायांनी ताबडतोब आपा बसण्यासाठी परवानगी.

बाप हेमसुंदराय, डोर्नफ्त (मांझ)

प्र. : असे सांगतात की मध्यरात्री मुद्दा नावे देणात सूर्याचा असतो. तेवे मध्यरात्रीच्या वेळी सूर्य असण्याचे कारण काय?

उ. : पृथ्वी एका विशिष्ट कक्षेत सूर्यात प्रदक्षिणा घालीत असते. ती भोवती फिरते तेव्हा तिची घुरी त्या कक्षेला तिरप्या अवेस्थेत असते. त्यावेळी पृथ्वी सूर्याच्या समोसली सहिण्यात एक प्रदक्षिणा घुरी करते त्या अवधीत महिने पृथ्वीच्या घुरीचे उत्तरे-कडील टोक म्हणजे ध्रुव सूर्याच्याकडे असतो आणि बाकी महिने दक्षिण ध्रुव सूर्याकडे असतो. या महिन्यांच्या अवधीला आणि अनुक्रमे उत्तरायण व दक्षिणायन म्हणतो. सूर्य देव पृथ्वीच्या उत्तर दिशेला असतो तेव्हा ध्रुवाच्या समोसतातच्या प्रदेशात सूर्यास्त होत नाही. त्याच-बरोबर उत्तर ध्रुव मंडलाच्या बाजूच्या काही प्रदेशात मध्यरात्री सूर्यास्त होत नाही. काही प्रदेशात रात्र काही असते. पोल सारखे काही देश नावे पेशाही उत्तर ध्रुवाच्या जास्त आहेत.

के. जी. सरलाकुमारी, जी. हेमलता, कुप्यम् (आंझ)

प्र. : मभाषण व्हायला भाषा आवश्यक असते. भाषेचा जन्म केव्हा व कसा झाला? तिचा प्रचार प्रसार कोणी केला? इतक्या भाषा कशा निर्माण झाल्या?

उ. : भाषा म्हणजे वस्तू, कामे आणि भाव यांचा संकेत करणारा शब्दसमूह. मुके प्राणीमुद्दा विशिष्ट प्रकारे ओरडून किंवा आवाज करून आपल्या आतिवाधवांपुढे आपले भाव प्रगट करतात. संकटात संधिलेला कावळा एका तऱ्हेचा आवाज काढून इतर कावळांना बोलावतो. मानवजातीत भाषा व विचार यांच्या विकासाबरोबर भाषेचा विकास होतो. रावटी जातीच्या लोकांच्या भाषेत शब्द शब्दा कमी असते. उदाहरणार्थ गवर भाषाच या. संकेत रूपे काही शब्द मानल्यावर त्यांचे अर्थ ज्यांना समजतो ते एकच बोलणारे त्या जातीचे लोक मानले जातात. आपल्याला जी भाषा कळत नाही, त्या सापेक्ष 'साप', 'साप' म्हणून काणी सावध केले तरी ते काय म्हणत आहेत हे ऐकणाऱ्याला ती भाषा आल्याशिवाय कळणार नाही. जगाचे तऱ्हेने निरनिराळ्या प्रदेशात राहणाऱ्या लोकांनी निरनिराळ्या भाषांची सृष्टी केली. त्या भाषा शिकणे इतरांचे त्या भाषा बोलणाऱ्या

अघटित अनपेक्षित

[७०]

“ कोणीही मागचा पुढचा विचार केल्या- शिवाय घाईगर्दीने कोणतेही करून मागाहून पश्चात्ताप करू नये. 'न्हावी आणि मुनी' याच्या गोष्टीवरून घटा प्रत्येकाने घेण्यासारखे आहे.” विष्णुगर्मा राजकुमारांना म्हणाले.

“ माम्हाला ती गोष्ट मांगा ” असे राजकुमारांनी आग्रह केल्यावर विष्णुगर्मा गोष्ट सांगू लागले.

पाटलीपुत्र येथे मणिभद्र नावाचा एक मोठा व्यापारी रहात असे. तो दानधर्म, धार्मिक कार्य आणि स्वतःच्या कुटुंबियांसाठी लक्ष्मणवधो रूपाने खर्च करी. कलिंगपट्टण, कायल, कोकसारच्या मोठमोठ्या बंदरात त्याला व्यापारा निमित्त जावे. त्याची गळबते बंगाल आलाता पत्तीकडेच्या बंदरा-पर्यंत जात येत.

एकदा त्याची सर्व गळबते समुद्राच्या मध्यभागी असता मोठे लुफान आले आणि त्याच्या लढाक्यान सर्व गळबते बुडाली. एकही बाचले नाही. मणिभद्राचे सर्वच नष्ट झाले व त्याचे दिवाले निघाले. एक कोटघाईला एका दिवसात भिकारी झाला. त्याच्या कुपेवर ज्यांनी मोठमोठे बांध बांधले होते आज त्याला विचारीतनासे झाले. त्याला लग्नकार्याला जवायला बोलावणे तर सोडाच, ते त्याचा पदोपदी अपमान करू लागले. त्याच्या हृदयाला बसला.

आतांपर्यंत दोघां नवराबायकोंनी मानाने सर्व आयुष्य घालविले होते. म्हणून गरीबीत दिवस त्यांना जड जाऊ लागले. मणिभद्र एकटा असता तर त्याने सर्व कष्ट आनंदाने सहन केले असते. परंतु बायकोला

ते काळ अश्या आत असलेले पाहून त्याला ते सहन करणे अशक्य झाले. ती पूर्वी रेशमी अरीकाठी लुगडी नेसायची. दररोज दानधर्म करायची. दररोज तिच्यासाठी फुलांच्या पाट्या भरमस्त घेत. आता त्या सर्व वस्तू स्वप्नातल्या गोष्टीसारख्या दुर्मीळ झाल्या. रानात स्वतंत्रपणे हिडणाऱ्या एखाद्या हत्तीला बांधून ठेवल्या. सारखे तिला घर वाटू लागले. आपले दुःख लपवून पतीला मुखी ठेवण्याचा तिचा प्रघात जास्तच करून वाटत होता.

एकदा रात्री मणिभद्राची बायको सैराक घरात कामात गुंगून गेली असता मणिभद्र खाटेवर पडून विचार लागला—“गरीबी

वायला लावते? सौजन्य, सहनशीलता, सुशीलपणा, कुलीनपणा हे सर्व गुण गरिबीत शोभत नाहीत. मान, प्रतिष्ठा, ज्ञान, बुद्धी, सौंदर्य आणि विवेक हे सर्व गरीबी घेताच नष्ट होतात. पोटाची खळगी भरण्याच्या काळात बुद्धिमत्ता निरुपयोगी होते. एका श्रीमंताच्या आजूबाजूला महत्त्वावधी गरीब असले तर प्रत्येकाची नजर एकट्या श्रीमंतावरच असते. इतरांकडे कोणी दुकूनसुटा पहात नाही. जगाचा काय तो पैसाच दिसतो. गरीबाचे अं काम त्याच्या गुन्हा म्हणून मानले जाते तेच श्रीमंताने केव्हास ते पुण्यकार्य मानले जाते असे जीवित जगायचेच कसाला? मी दूर कोठे तरी जंगलात जाऊन गळघाला फाशी लावून घेतो, म्हणजे मी फाशी लावून घेऊन मेल्याचे दुःख माझ्या बायकोला भोगावे लागणार नाही. स्यापार घंधानिमित्त परदेशात गेलो असेन असे समजून ती दुःखी होणार नाही. तिला वैश्वव्याचे दुःखही भोगावे लागणार नाही. ती माहेरी जाऊन उरलेले आयुष्य सुखाने घालवील. मी असेन तोषयित माहेरी जाण्याचा विचार तिच्या मनातच येणार नाही. मी नसल्यावर तिला जावेच लागेल.”

लागला. त्याला एक स्वप्न पडले. त्याला एका दिगंबर जैन मुनीचा दृष्टांत झाला. दिगंबर मुनी त्याला स्वप्नात भेटून म्हणाले—“मणिभद्रा! आत्महृत्येचा विचार करू नकोस. पूर्वजन्मातली मत्कृत्ये कधी कधी अयशस्वी वाटतात. परंतु शेवटी यशस्वीच होतात. मागच्या जन्मी एका दिगंबर जैन मुनीने गोरगरिबांना दान करण्यासाठी तुझ्याकडे पाचना केली. तू त्यांना एक सुवर्ण मूद्रा देऊन खूप केलेस. मीच तो दिगंबर मुनी. तुझ्याकडून मग जे सोने मिळाले ते मी गोरगरिबांना दानधर्म करून खर्च केले नाही. त्याचा मोह झाला आणि देवधर्माचा दिसरळो. असे पूर्वजन्मी आपले मन ज्या वस्तूवर आसक्त होते, आपण या जन्मी तेच घेऊन जन्माला येतो. हे पूर्णपणे सत्य आहे, मी बाहेरून मुनीसारखा दिसत असलो तरी मी वास्तविक सोन्याचा गुलाम, दास झालो आहे. माझे डोळे उघडले. माझे मन सोन्यापासून विरक्त झाले आहे. तरी सोन्यावर भाळलेला हा मानवदेह मला सोडायला तयार नाही. त्याचा शेवट झाला पाहिजे आणि तुझे सोने तुला मिळाले पाहिजे. म्हणून मी याच रूपात उद्या

तुझ्याकडे येणार आहे. तू मला सहजी ओळखशील. कारण माझ्या हातात भिक्षापात्र नसेल. मी 'भिक्षादेहि' म्हणणार नाही. तू थोडा देखील संकोच करत नाहीस. माझ्या डोक्यावर सोडा हाण. मी तत्काळ दोन मण वजनाचा सोन्याचा पुतळा होऊन तुझ्या पायावर पडेन. तू मला दिलेले तेवढेच सोने होते. ते सोने मिळाल्यावर तुला व तुझ्या बायकोला सुखाने पुढील आयुष्य घालविता येईल. या घोड्या काळातल्या गरिबीचा तुला एवढा फायदा अकस्म्य होईल की माणसाचा स्वभाव या जगाचा नियम याची तुला चांगली ओळख होईल व तुम्ही सदसद-

विवेकबुद्धी वाढेल. नंतर मी पुन्हा जैन मुनी होऊन सरळ देवलोकात जाईन आणि निर्विघ्नपणे तपश्चर्येत मग्न होऊन जाईन." असे सांगून तो जैन मुनी अदृश्य झाला.

मणिभद्राची ओप मोडली व ती स्वप्नात पाहिले त्याविषयी विचार करू लागला— "हे स्वप्न तरे असेल की खोटे? ओपण्यापूर्वी माझ्या मनात पैशाचा विचार आला, म्हणून हे स्वप्न निरर्थकच असणार. असे सांगतात की, रोण्याला, दुःखी माणसाला आणि वास्तव्याला जी स्वप्न पडतात ती खरी नसतात, तरी पाहू या, काय होते ते!"

त्यानंतर मणिभद्र पहाटे उठला. स्नान पूजा आटोपून घराबाहेर ओटघावर जाऊन बसला. त्याच्याजवळ एक जाडजूड दांडके होते.

त्याच वेळी एका न्हाव्याने येऊन मणिभद्राच्या बायकोच्या पायाच्या बोटाची नखे काढली. ते काम संपले असेल नसेल

हे लक्षात घ्यावे. मणिभद्राचे म्हणता मणिभद्राकडे पहात रिमत करू लागला.

मणिभद्र त्याला पाहून दचकला. त्याला पाहतांच स्वप्नात पाहिलेलाच मुनी असल्याचे त्याने ओळखले. त्याने तत्क्षण दांडके उचलून मुनींच्या डोक्यात हाणले. मुनी जमिनीवर आदळला आणि त्याच मानव देह अदृश्य होऊन सोन्याच्या पुतळ्यात त्याचे पालटले. ते पाहून मणिभद्र त्याची बायको आणि न्हावी तिचे आश्चर्यचकित झाले.

अचटित अनपेक्षितपणे घडलेले पाहून मणिभद्राच्या डोक्यात आनंदायू झाले. तो बायकोच्या मदतीने ती सोन्याच्या पुतळ्या घरात घेऊन गेला आणि त्या पुतळ्याचे एक बारीकसे बोट कापून न्हाव्याला देऊन म्हणाला— "हे घं बाबा! तू हे सोने घेऊन सुखी हो! परंतु ही गोष्ट कोणाजवळ बोलू नकोस!"

अस्लूक मांत्रिक

[१०]

[चांडाळ अस्लूक हातातून उघड्याने पुर्तुगाला वांधविले आणि दुर्मुखाचा भस्मूक मांत्रिकाकडे घेऊन जाण्याची नकारावारी पैतमी. रानटी शिकारीगुंडा काडाळ मस्त्रावरदार बदासता नगरीला झाला. भाटेस बाकीत ब्रम्बनाचा हलाण प्रतिसधः घोषः अजली अडविने व त्याच्यावर तीर सोडू लागले. पुढे—]

चांडाळ अस्लूक त्याच्यावर यणाच्या बाणाना परशूनं दूर सारून स्वतःचे रक्षण करू लागला. त्याने आपले वाहन त्या हत्तीच्या दिशेने वळवून तीर सोडण्याच्या सैनिकावर हल्ला केला. प्रौढ तुटलेला हत्ती आणि सैनिकाचे हत्ती यांची झुंज सुरू झाली. सोड, दांत आणि डोकी यांचा उपयोग करून हत्ती परस्परांना रेटीत झुंजू लागले. तेव्हा चांडाळ अस्लूकाने परशू 'शिरीषवन

भैरव की जय' असा जयघोष वात्रूच्या हत्तीवर फेंकला आणि एका हत्तीचा दांत तुटला. त्या गडबडीत रानटी शिकारी हत्तीवरून बसून खाली पडला.

दांत तुटलेला हत्ती मागे फिरला व पळू लागला. दुसऱ्या हत्तीवरचे सैनिक घाबरून गेले. ते परस्परांशी बोलू लागले— "हत्तीवरचे अस्वल नुसते अस्वल नसून चांगले शिकलेले दिसते आहे." असे म्हणत

त्यांनी आपल्या हत्तीला चढविले आणि पळण्याचा विचार लागले.

चांडाळ भल्लूकाने त्याचा अनुयायी शिकारी खाली जमिनीवर पडला होता त्याच्याकडे एकदा पाहिले तो बेशुद्ध होऊन पडला होता. परंतु ते पाहता आपल्या हत्तीला शत्रूच्या हत्तींवर सोडले. त्यांना थांबवून म्हणाला—“अरे मूर्खानो! तुम्हाला आहे असे वाटले का? मी गुन्हे गारांचा विरच्छेद करणारा आहे. तुम्ही आहां तिथेच काही वेळ थांबा.”

चांडाळ भल्लूकाचे ते रूप पाहून आणि त्याचा भाषाससारखा आवाज ऐकून शत्रू-सैनिक परस्पर कापू लागले.

मांड तुटलेल्या हत्तीला शत्रूच्या हत्तीच्या चारीवाजूला एकदा दोनदा फिरविले. नंतर आपला परसू एका हत्तीच्या गंड-स्थलावर ठेवून सैनिकांना विचारले—“जरखरं सांगा, तुम्ही कोण आहां? तुम्ही दुर्मुख महाराजाचा ‘जयजयकार’ केलात. त्या राजाचे डोके मी आपल्याकडे घेऊन ठेवून घेतले आहे. तुम्ही ज्या दुर्मुख राजाचे खेळून ‘जयजयकार’ केलात तो खरोखरचा राजा असून कोणी तोंतया शेतकरी राजा तर नाही?”

त्याचे देण्यापूर्वी त्या सैनिकांपैकी एकाने झाली वांकून भल्लूकाला नमस्कार केला व म्हणाला—“भल्लूक महाराज! आम्ही महाराजाचा ‘जय-जयकार’ केला ते उदयगिरीचे दुर्मुख महाराज आहेत. आम्हाला जसे व्हळले की त्यांना हत्तीला वाहन करून घेणाऱ्या कोणी व्यक्तीने कंथ केले आहे. म्हणून त्यांना सोडवून घेऊन जाण्यासाठी आम्ही आहो.”

ऐकून चांडाळ भल्लूक चकित होऊन म्हणाला—“तुम्ही ज्या महाराजांविषयी बोलत आहां त्यांना सोडवून नेण्यासाठी फक्त चारच जण आला आहां का?”

ते ऐकून चरखी सैनिक उत्तर न सुचल्यामुळे म्हणा किंवा धावरून म्हणा, परस्परा-

टेकून ठेवून दरडावून विचारले—“तुम्ही खरखरं काय ते बोलला नाही तर हत्तीचे गंडस्थल मी फोडणार आहे. त्यानंतर तुम्हां बोबांची डोकी फोडणार आहे.”

तेव्हा सैनिकांपैकी एकजण धीर करून म्हणाला—“भल्लूक महाराज! दुर्मुख महा-राजांचा कित्ता पूर्वभूपती नावाच्या मांडलिक राजाने बळकावला आहे. त्या लडाईत आम्ही स्वतःचा बचाव करून आपल्या महाराजांच्या शोधार्थ आलो आहो.”

“तुमची राजभवती नासाणण्यासारखीच आहे. परंतु तुम्ही राजाच्या शोधार्थ एवढे काट करून घेयवर आला आहां तो राजा दुर्मुख नंदगिला नगरीवर स्वारी करण्यासाठी निघाला होता आणि वाटेत एका घोर मांत्रिकाचा आणि कालोवर्मा नामक एका पराक्रमी बोर्याचा अपमान करून संकटात सापडला आहे. तो जिवंत उदयगिरीला पोचेल की नाही शंकाच आहे. तेव्हा तुम्ही दुसऱ्या कोणत्या-तरी राजाच्या मदती नोंकरी करण्याचा विचार करा.” चांडाळ भल्लूक म्हणाला.

सैनिकांना ते सर्व काही समजले नाही. ते चकित होऊन चांडाळ भल्लूकाकडे पहात राहिले. नेमका त्याच दुर्मुख राजाचा

अंगरक्षक घाबत तेथे आला व म्हणाला—“भल्लूक प्रभो! पाठीमागून येत असतां हत्तीचे ‘धींकार’ ऐकून आम्हांला वाटल की आपल्या वाहनाला रानटी हत्तींनी अडविले तर नसेल.” असे म्हणत असता जमिनीवर बेशुद्धावस्थेत उपरा पडलेल्या शिकार्याकडे त्याची दृष्टी गेली. म्हणाला—“भल्लूक प्रभो! आपल्या सेव-काला हत्तींनी पायाखाली तुडविले असावे!”

भल्लूक आपला हत्ती रानटी शिकार्याजवळ नेऊन म्हणाला—“तो मेल्या-सारखा नाही वाटत. तो हत्तीवरून घसरून पडला होता, बेशुद्ध झाला असेल. पाठीवर बोटून पहा जरा!”

अंगरक्षकाने रानटी शिकान्याच्या पाठीवर धोकून म्हटले—“अरे, ऐकलेस का? ऊठ, तुझे मालक तुला बोलावीत आहेत!”

शिकारी दचकल्यासारखा चटविशी उठून बसला आणि तीरक्षमान हातात घेऊन सैनिकांवर नेम घरीत म्हणाला—“भल्लूक महाराजांना अडविणारे हेच सैनिक का?”

“अंगरक्षका! आम्हांला बांचव!” असे ओरडत सैनिक हत्तीवरून उड्या खाली आले.

अंगरक्षक चकित झाला. त्याला ‘अंगरक्षक’ म्हणून हाक मारणारे हे सैनिक कोण? नंतर त्यांच्याकडे निरखून पाहून त्यांना ओळखून म्हणाला—“तुम्ही आहां, होम?

आलात?”

तो ऐकून चांडाळ सैनिक खदखदां हसून म्हणाला—“ते नाही का तुला माहीत? तुझ्या दुर्मुख महाराजांचा किल्ला त्यांच्या एका मांडलिकाने बळकावला आहे. सोदधाच वेळाने ज्याचे डोके उडणार आहे त्याला राज्य असून नमून सारखेच म्हणा!”

त्याच वेळी तेथे राजा दुर्मुख आणि त्याच्या पाठीपाठ राक्षस आणि जंगलातले चोर तेथे दुर्मुखाने आपल्या सैनिकांना ओळखून विचारले—“अरे, तुम्ही इकडे जंगलात आलात?”

सैनिक काही उत्तर देणार इतनयस्त चांडाळ भल्लूक हत्तीवरून दुर्मुखाला म्हणाला—“दुर्मुखा! तेथे तुझ्या अंगरक्षकाने स्थाना विचारला होता. मी सांगतो, ते ऐक! तू काळजी करण्यासारखे काही झालेले नाही. किल्ला तुझ्या एका मांडलिक राजाने बळकावला आहे!”

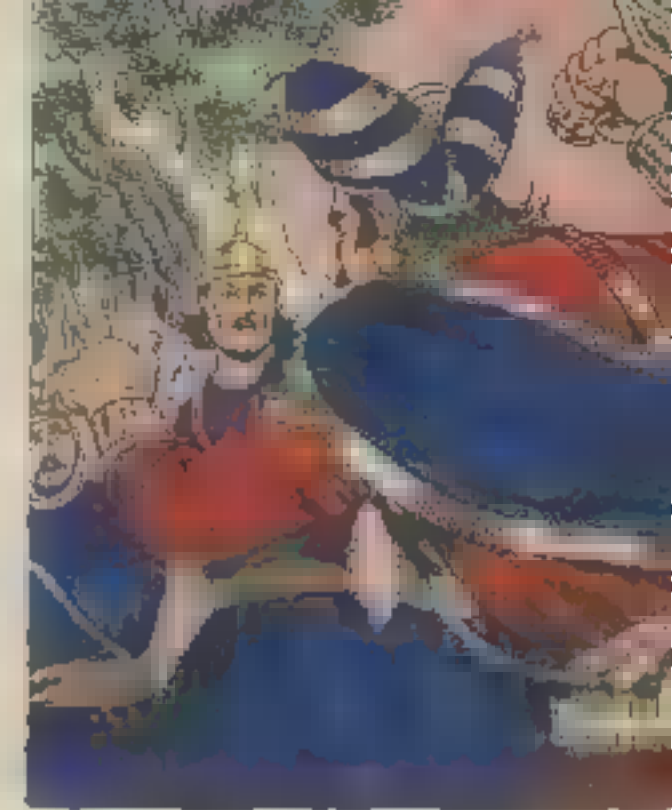
“कोण आहे तो मांडलिक राजा?” असे म्हणत दुर्मुख राजाने आपली तलवार घ्यानेतून उपसली आणि आपल्या सैनिकांना म्हणाला—“माझा मांडलिक राजा आहे, सूर्यमूपती! त्यानेच किल्ला बळकावला असावा! तुम्ही आपला किल्ला शत्रूच्या हाती देऊन इकडे भित्त्यासारखे

आत्तांच्या आतां तुमची डोकी उडवितो.” असे दरडावून म्हणत दुर्मुख सैनिकांच्या अंगावर धावला.

परंतु उग्रदंड राक्षसाने चटविशी पुढे होऊन दुर्मुखाचा हात धरला व त्याला बांचवून म्हणाला—“दुर्मुखा! अशी धाई नकोस! पहिल्याने तू आपले डोके भल्लूकाच्या व मांडिकाच्या हातातून वाचविण्याचा प्रयत्न कर. त्यानंतर आम्ही सर्व तुला मुक्ता किल्ला परत मिळवून द्यायला मदत करू.”

ते ऐकून दुर्मुख शांत झाला उग्रदंडाचे डोन्ही हात भादरपूर्वक तो म्हणाला—“उग्रदंड प्रभो! मला मरायचेच असेल तर एका राज्याचा राजा म्हणून मला मरू द्या! तुमची मदत मिळाली तर त्या दुष्ट मांडलिक राजाचे डोके छाटून किल्ल्यावर टांगल्याशिवाय चैन मिळणार नाही. त्यानंतर मी स्वखुशीने आपला फिरच्छेद करवून घ्यायला तयार होईन आणि भल्लूक मांडिकासमोर जाईन.”

दुर्मुख जे वेदना होती ती समजण्या इतका उग्रदंड राक्षस दाहणा होता. त्याला त्याची दया आली. त्याने चांडाळ राक्षसांवर जाऊन त्याला विचारले—“हे बघ, चांडाळ भल्लूका!

दुर्मुख ही जी मवत भागतो आहे, तशी का?”

चांडाळ भल्लूक क्षणभर विचारात पडला. नंतर सर्वांकडे एकदां नजर फिरवून म्हणाला—“तुम्ही सर्व मिळून फसविण्याचा कट तर करीत नाही ना?” असे म्हणत तो आपल्या हातातल्या परशूची धार सोप करू लागला.

उग्रदंडने विचार केला भल्लूक संतापून भडकून जाण्या बाधी त्याला शांत करणे योग्य होईल. स्मित करून त्याच्या खांद्यावर हात ठेवीत उग्रदंड म्हणाला—“चांडाळ भल्लूका! आम्हांला सर्वांना तुझ्या परशूचा महिमा चांगला माहीत

मांडलिकाला किल्ल्यातून बाहेर काढून लोकांमध्ये हा विश्वास केला. पाहिजे की उदयगिरीचा राजा दुर्मुखच आहे. त्यानंतर त्याला भल्लूक मांत्रिकांकडे घेऊन जाऊ.

ते ऐकून दुर्मुख राजा बोव्ही हात जोडून म्हणाला—“चांडाळ भल्लूक प्रभो! मी आणखी काही तासाली जग सोडून जाणार आहे. म्हणून माझी ही गंवटची इच्छा मानून ती पुरी करण्याची जबाबदारी मला देहदंड देणाऱ्यावर आहे!”

चांडाळ भल्लूकाला पटले असावे. म्हणूनच त्याने होकारार्थी मान हलविली. वेळी रानटी शिकान्याने आपला एक तीर माडाच्या बुघाला भेग करून सोडला व म्हणाला—“भल्लूक प्रभो! त्या मांडलिक राजाला माझ्या अचूक नेमदाजीकडे एक उदाहरण म्हणून दाखविण्याची संधी मला द्यावी. कारण त्या मांडलिक राजाने रानात पक्षी मारून जगणाऱ्या आम्हां रानटी शिकान्यांकडून पक्षामागे कर वसूल केला आहे!”

तत्क्षण घोरांचा सरदार तलवार उभे मून म्हणाला—“तो सूर्यभूषती दुष्ट व अत्याचारी आहे! आम्ही आपले प्राण तळहातावर घेऊन रानातून जाणाऱ्या यात्रेकरुंना लुटतो.

आमच्या लुटीच्या मालातला अर्धा वांटा वसूल घेऊन येण्यासाठी मांडलिक राजा शिपायांना पाठवीतो. त्या दुष्ट मांडलिक राजाच्या मानाने दुर्मुख महाराज धर्मराज युधिष्ठिरासारखे आहेत!”

“वस्स! तरमग व्हा पुढे! मांडलिकाचे डोकेसुद्धा दुर्मुख राजाबरोबर भल्लूक मांत्रिकाला अर्पण द्या. परंतु उदयगिरी नगर किती दूर आहे. प्रथम मांगा!” चांडाळ भल्लूक भावेलाने म्हणाला.

“पाऊळ वाटेने गेल्यास मापण अर्ध्या घटकेत तेथे पोहोचू! मी वाट दाखवायला पुढे चालतो. चांडाळ भल्लूक मालक! मला तुमच्या हत्तीवर परवानगी द्याल का?” शिकान्याने विचारले.

होकारार्थी मान हलवून भल्लूक हत्तीच्या पाठीवर चढून राक्षसाने दुर्मुख उचलून तुटलेल्या हत्तीवर बसविले व भल्लूकाला म्हणाला—“तुझ्या परवानगीने मी दुर्मुख राजाला हत्तीवर बसवितो आहे. थोड्या वेळासाठी का होईना, राजा होणाऱ्या दुर्मुखाला हत्तीवर बसविणे, होईल!”

दुर्मुखाबरोबर दोन सैनिक त्या हत्तीवर बसले आणि घोरांचा नागमल्ल

त्याचे दोघे अनुयायी आणि उरलेले दोघे सैनिक दुसऱ्या हत्तीवर बसले. रानटी शिकारी वाट दाखवीत पुढे हत्तीवर होता. अशा तऱ्हेने सर्वजण उदयगिरीच्या विसने निघाले. उघडंड आपली गदा खांद्यावर ठेवून पायीच पावले टाकीत चालू लागला.

अर्ध्या घटकेनंतर सर्वजण एका उघड्या मैदानावर आले. समोर एक मोठा किल्ला आणि त्याच्या मागे एक भरगच्च भरलेली घरे दिसली. किल्ला पाहताच दुर्मुख राजाच्या चेहऱ्यावर चित्तेची दिसली. तो चांडाळ भल्लूकाला म्हणाला—“भल्लूक

आहे! परंतु मला हे सांग, भल्लूक मांत्रिकाने जे आशायला तुला सांगितले आहे, ते राजा दुर्मुखाचे की सिंहासन घालवून बसलेल्या दुर्मुखाचे?”

चांडाळ भल्लूकाला प्रश्नाचे उत्तर द्यावे न सुचल्यामुळे चिडल्यासारखा मान हलवून म्हणाला—“उघडंडा! तू काही निरर्थक गप्पा मारून मला धर्मसंकटात ठकलतो आहेस! मी म्हणतो आहे ते खरे आहे ना? तुला जे सांगायचाचे असेल ते स्पष्ट शब्दांत का नव्ही सांगत?”

“तरमग ऐक! असे वगटते आहे की दुर्मुख राजाला आपल्या जिवामेक्षा त्याचे राज्य घालवून बसल्याबद्दल जास्त काळजी

प्रभो! या वेळी त्या दुष्ट मांडलिकाजवळ घोडेस्वारांचे एक दल आणि पायदल सैन्याची एक तुकडी नक्कीच असणार. आपण मूढमरुध आहो, त्यांच्याशी युद्ध करून त्यांना जिंकणे आपल्याला शक्य होईल का?"

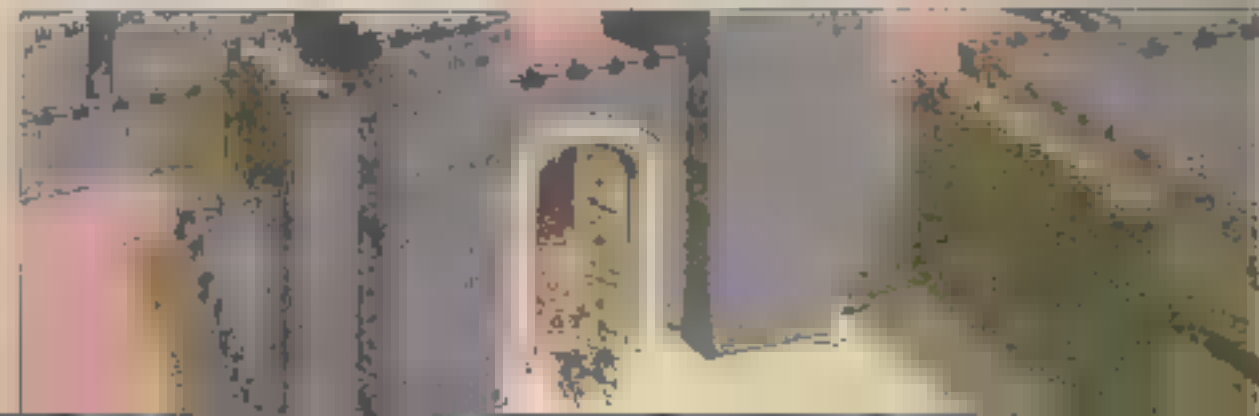
"अहो! म्हणजे तुझ्या मनात आता ही याका उत्पन्न झाली आहे, होय?" असे म्हणत चांडाल भल्लूकाने आपला परशू उचलला आणि पाटीमागून येणाऱ्या उग्रदेव राक्षसाला जवळ बोलावून दुर्मळाच्या मनातली याका त्याला सांगितली.

उग्रदेव राक्षस आपली गदा जमिनीवर आपटून म्हणाला—"चांडाल भल्लूका! तुझा परशू आणि माझी गदा शत्रूंचा संहार करण्यास पुरणार नाहीत का? तरीमुद्दा ~~आता~~ रक्तपात ~~आता~~ करता त्या मांडलिकाला कैद करून त्याचा विारच्छेद करण्यासाठी दुसरी काही युक्ती वसेल तर विचार करायला हरकत नाही."

पूर्वांच नागमल्ल हत्तीवर उभा राहून म्हणाला—"प्रभो! मी या पूर्वांच एक युक्ती योजून ठेवली आहे! मी व माझे दोघे अनुयायी पहिल्याने किल्ल्यात गुप्तपणे शिरून त्या मांडलिक राजाला सांगू की आम्ही दुर्मुख राजाला कैद करून घेऊन आलो आहो त्यावद्दल आम्हाला कोणते पारितोषिक देणार? तेव्हा तो आपल्या काही निवडक अनुयायांसह किल्ल्याबाहेर येईल."

"बाहूबा! तू ~~आता~~ उत्तम युक्ती काढली आहेस रे! तरमग जा, नीय आघो!" उग्रदेवान आज्ञा केली.

चोरांचा नायक आणि त्याने अनुयायी हत्तीला पळवीत किल्ल्याच्या दिशेने घोडे अंतर चालून गेले असतील तसतील, त्याच वेळी किल्ल्याने दार 'करकर' ~~आता~~ करीत चटविशो उघडले गेले आणि आतून टोळधाड याची तसे घोडेस्वार आणि पायदल सैन्य बाहेर आले. (क्रमशः)

सैनिकाची वर्तणूक

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो साडाजवळ गेला, प्रेत खाद्यावर काढून पेतले आणि तेहमीप्रमाणे घोल होऊन समक्षानाच्या दिशेने चालू लागला तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तू द्रतर्फे भ्रम करीत आहेस, हे कोणत्यातरी मित्रासाठी करतो आहेस का? कारण मित्राने औदार्य हे विश्वास करण्यासारखे ~~आता~~ त्याचे एक उदाहरण म्हणून तुझा मी ~~आता~~ गोष्ट सांगतो. ती लक्ष वेऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कौशांची या नगरीत राहणारा कुमार-वर्मा नावाचा एक शूर शिपायी होता. त्याने आपल्या मर्दमकीने अनेक राजांच्या पदरी नोकरी करून पुष्कळ पैसे मिळविले. पुढे त्याला स्वदेशी जाण्याची फार इच्छा उत्पन्न झाली. कौशांबीला जाऊन लग्न

वेताळाच्या गोष्टी

उपकाराबद्दल तू आपल्या हिऱ्यापैकी दोन मला दिले पाहिजेस.”

नंदगुप्ताने मान्य केले. ती रात्र निर्विघ्नपणे पार पडली. दुसऱ्या दिवशी उबाड-काळ दोघे कौशांडीला निघाले आणि त्याच दिवशी काळोस पडू लागल्यापुढींच मुख्य रूप पोचले. नंदगुप्ताने आपल्या चार हिऱ्यापैकी दोन कुमारवर्माला दिले.

पेधवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— “कुमारवर्माच्या बायणुकीला आता म्हणावे? नंदगुप्त स्वार्थी असेलही! परंतु तो व्यापारी वाणीच होता. तो आपल्या वळणाप्रमाणे वागला. तरी त्याने कुमारवर्माशी जबाबी केली नाही. त्याच्या पैशाने विकत घेतलेले हिरे त्याने त्याला दिले आणि त्याचे आपल्या शिरावर राहू दिले नाहीत. कुमारवर्माजवळ पैसे राहिले असते तर त्यामुळे घोरांयासून जितकी गीती त्याच्या जिवाला वाटणे शक्य होती तितकी हिरे उठून वेतल्याने वाटण्याची गरज नव्हती. म्हणून नंदगुप्ताच्या व्यवहार निर्दोष होता. परंतु कुमारवर्माच्या बाबतीत तसे म्हणता येत नाही. नंदगुप्ताचे रक्षण करतो असे सांगून त्याच्या हिऱ्यापैकी दोन हिरे त्याने पटकावले. हे अत्याचारे नव्हते का? नंदगुप्ताला

होते त्या ओदायात कपटहेतूच नव्हता का? या शंकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस, तर परिणाम तुला माहीत आहेच. तुझ्या डोंब्याची धनर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.”

तेव्हा विक्रमादित्य म्हणाला—“या बाबतीत नंदगुप्त असो किंवा वर्मा असो एकाघीही प्रशंसा करण्यासारखे किंवा दोष दाखविण्यासारखे काही दिसत नाही. प्रत्येक आपापल्या जातीगत वृत्तीप्रमाणेच वागला. कुमारवर्माने जे पैसे दिले त्यात ओदाय म्हणण्यासारखे काही नव्हते. कमी किमतीला विकत घेऊन आसन किमतीला विकणे त्याचा वृत्तिधर्म नव्हताच. कौशांडीला पोंहोचेपर्यंत त्याला पैशाची गरज नव्हती हे तो म्हणालाच होता. कुमारवर्माकडून पैसे घेतले असूनही नंदगुप्ताने ते हिऱ्याच्या रूपाने परत त्यात त्याला फायदा करून दिला असे

म्हणता येत नाही. कारण तसा फायदा करून घ्यायचाच असता तर त्याने नंदगुप्ताच्या नंतर स्वतःच चार हिरे विकत घेतले असते. नंदगुप्तामुळे कुमारवर्माच संकटात सापडला होता. त्याने नंदगुप्ताला सुरक्षितपणे घरी पोचविण्याची जबाबदारी घेतल्याबद्दल त्याने भांबदला मापितला तर तो त्याचा वृत्तिधर्मच होता, त्यात गैर काहीच नव्हते. कारण त्याने सर्व पैसे अशाच तऱ्हेने तर मिळविले होते. कुमारवर्माने त्याचे रक्षण केले असून त्याने केले नाही विचार करण्यातही नंदगुप्ताची संकुचित वृत्तीच बाहेर येते. त्याच्या वृत्तिधर्माप्रमाणेच त्याची ती संकुचित वृत्ती बाहेर पडली. स्वार्थाशिवाय कोणी कोणाला मदत करीत नाही असेच प्रत्येक बाण्याला वाटते.”

अशातऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर नाहीसा झाला आणि शादाला आऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

नंदगुप्ताने असे कोणत्या हेतूने सांगितले वर्माने चांगले ओळखले. म्हणून तो नंदगुप्ताला म्हणाला—“हे हिरे राहल्याने मलाही घोरांची भीती राहणार. मी स्वतःचे रक्षण करीन. तू स्वतःचे रक्षण कर. मी तुझे रक्षण करू शकेनच, असे वचन मात्र देणे इष्ट होणार नाही.” असे म्हणत तो आपल्या घोड्यावर बसून निघायला सिद्ध झाला.

नंदगुप्त फार घाबरला व त्याने त्याला एकट्याला सोडून न जाण्यासाठी कुमारवर्माजवळ विनंती केली.

कुमारवर्मा म्हणाला—“मी एका अटीवर तुला कौशांडीला सुरक्षितपणे घेऊन जायची

वादनाचा उपयोग जादू व मंत्रांतून करण्यासाठी करीत आहे. भाषा या मंत्रांतूनच मुळीच विश्वास नाही. मूर्ख लोक पराचा कावळा करून एखाद्या लहानशर बाबीचं केवढे मोठे वर्णन करून सांगतात. मी दीपकाला आह्वान करतो आहे, वीणावादनाच्या चढाओढीला. मला संधी द्यावी."

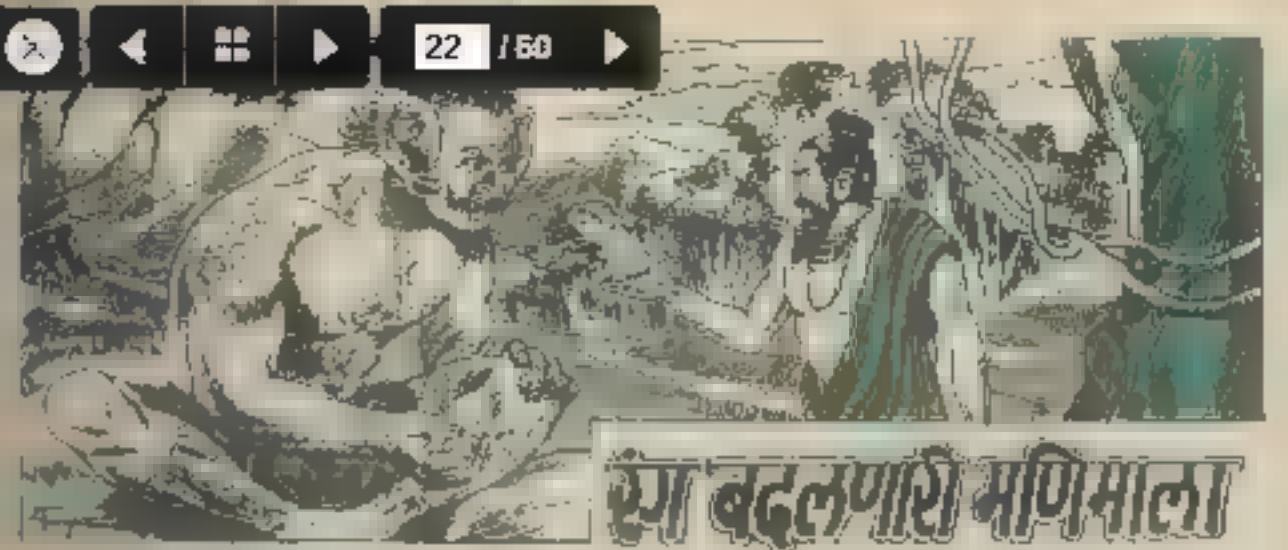
राजाने दीपककडे निरोप पाठविला. दीपक मैनाकचरोबर जंगलबंदीस तयार झाला. पहिल्याने मैनाकने वीणा वाजविली. तंतर दीपकने त्याच रागात वीजेचे स्वर छेडले. मैनाक मंत्रमुख झाल्यासारखा दीपकचे पाय धरून म्हणाला—"आपण सरस्वतीचे वरपुत्र आहात. मी आपणाला कोणी मांत्रिक ■ जादुगार म्हणून समजून आपका अपमान केला. मला क्षमा करावी।"

दरबारी लोकांनी राजाला सुचविले की दीपकाचा सत्कार करायला माहून जास्त चांगली संधी पुन्हा मिळणे ■ नाही. राजाने लोकाग्रहास्तव पुन्हा दीपकला

विचारले—

राजाने चकित होऊन दीपकला विचारले—"दीपक! मागे देण हुप्काळ्यांच्या संकटात पडला असतां तू 'मेघमल्हार' राग म्हणून पाऊस पाडलास त्यावेळी तुझा सत्कार करायची संधी आम्हांला दिली नाहीत आणि आतां मान्य केलेस, हे कसे काय?"

"महाराज, मला असे कधीच वाटले नाही की ■ वाद्यशक्तीमुळे पाऊस पडला. मी 'मेघमल्हार' राग वाजविला ■ पाऊस पडला हा केवळ 'काकतालीय' न्यायाप्रमाणे योगयोग असण्याची असू शकेल. किंवा ती गोष्ट केवळ सरस्वतीच्या कृपा प्रसादाने घडली असो. तिचा अनुग्रह माझ्यावर होता. पुन्हा दुसऱ्या सत्काराची गरज मला भासली नाही. आज एका वीणावादकाशी चढाओढ करून मी त्याला जिंकले आहे. त्याबद्दल आपण सत्कार करीत आहा. त्याला मी आनंदाने मान्य केले." दीपकने आपली बाजू स्पष्ट केली.

ह्या बदलणारी मणिमाला

कितीच सहस्रवर्षे लोटली. एका जगजात कालमुत नामक एक राजस रहत असे. तो नरभक्षी होता. एकादा एक तपस्वी मुनी हातात सापडले. मुनीने म्हणाले—"जरे राक्षसा, मला झालेस तरी तुझी भूक भागणे शक्य नाही. मी आपल्या तपोबळाने तुझा वध करू शकेन. परंतु मला पुन्हा पुण्य संपादन करायला जंमर वर्षे करावे लागेल. तू पूर्वजन्मां मोठे पाप करून हा जन्म मिळविला आहेस. तू मला सोडलेस तर तुला पुण्यप्राप्ती होईल."

कालमुतने दोठा वेळ विचार करून विचारले—"मुनिवर्य! तर मग या राक्षस जन्मातून मुक्ती मंजूर करण्यास मी करावे, म्हणतां?"

मुनीने विचार केला—"हा राक्षसजन्म घेऊन जन्माला आला आहे. म्हणून मुनींना

खाऊ नकोस असे सांगितले तर तो ऐकणार नाही. परंतु या कलियुगात जरे पुण्यवान नसल्यासारखेच आहेत. म्हणून मला फक्त पुण्यवान पुरुषांनाच वा, असा सल्ला दिला तर थोडा नरभक्षण बंद करायला लागेल."

असा विचार मुनी राक्षसाला म्हणाले—"माणसात पापी असतात व पुण्यवान पुण्यही असतात. शिळे, कुचके अन्नमास वगैरे खाणे असे अपायकारक असते तसेच पापी माणसाला खाणं अपायकारक असते. कारण त्यांचे पाप त्यांना खाणाऱ्याला लागते. म्हणून तू फक्त पुण्यवान पुरुषांना खाऊन अंगात पुण्याचा साठा कर. कोण पापी व कोण पुण्यवान आहे हे कळावे म्हणून मी तुला एक मणिमाला देतो. तू ती आपल्या गळ्यात घालून कोणाला शिवलास आणि मणी हिरवे झाले तर तो पुण्यवान आहे.

असे समज. पापी असेल तर मणी लाल रंगाचे होतील." असे सांगून मुनीने एक पांढऱ्या मण्यांची माळ दिली.

राक्षस ती माळ घालून म्हणाला—"तू पुण्यवान पुरुष आहेस म्हणून ही तुलाच सातो." असे म्हणत त्याने मुनीचा हात धरला. परंतु मणी हिरव्या रंगाचे न होता लाल रंगाचे आले. म्हणून राक्षसाने मुनीला सोडले.

मुनी विचार करू लागले—"मी राक्षसाला जो दिला त्यामुळे माझे सर्व पुण्य झाले आणि पाप नागले आहे. मी काही चुकलो तर नाही?" प्रश्नानंतर मुनी आपल्या आश्रमात परतला. याच चिंतेमुळे त्याचे मन कोणत्याही

काय करून त्याने जे पुण्य संपादन केले होते, ते सर्व गेले असे वाटू लागले. असे कां बरे व्हावे? मनातली शंका दूर व्हावी यासाठी मुनी दुसऱ्या एका अरण्यात त्याचे एकवय तपश्चर्या करीत होते तेथे गेला.

सर्व एकून गुरु म्हणाला—"तुझ्या मनातल्या सर्व शकांचे समाधान काश्मारी चिरंजीवी एक व्यक्ति आहे. तो विष्णु-पुर राहतो. तू त्यांच्याकडे जा."

मुनी विष्णुपूरला चिरंजीवीला चिरंजीवी एका सामान्य माणसासारखाच रहात होता. माणूस शंकांचे समाधान कोसे काय करणार, अशी

आज्ञा होती. म्हणून त्यांनी आपल्या मनातली शंका चिरंजीवीसमोर व्यक्त केली.

चिरंजीवी सर्व काही आंतपथे एकून घेऊन म्हणाला—"तुम्ही तपश्चर्या करून अरेच पुण्य संपादन केले आहे. परंतु तुमच्या बुद्धीचा विकास अपेक्षप्रमाणे झालेला दिसत नाही. तुम्हांला झालेला राक्षस स्वतः किती दुष्ट आहे हे तुम्ही पाहिलेतच. जगात पुण्यवान पुरुष मोजकेच आहेत. त्यांना राक्षसाने टाकले तर या जगात पापीच तेचढ उरतील. बोलावयाचे म्हणजे जगाच्या रक्षणासाठी फोडे पुण्यवान पुरुषच असले

पाहिजेत. एकदा सूर्य जगातला सर्व अधिकार नाहीसा नाही करीत का?"

"तर मग माझ्या हातून मोठीच चूक घडली, म्हणावयाची?" मुनीने विचारले.

"परंतु त्यासाठी दुःखी होण्याची गरज नाही. तुम्ही लगेच त्या राक्षसाकडे आणि त्याला तुमच्याकडून चूक झाल्याचे स्पष्टपणे त्याला सांगा." चिरंजीवीने सूचना केली.

"तो राक्षस - माझ्या बोलण्यावर विश्वास करील म्हणता?" मुनीने शंका केली.

"तुम्ही दिलेला सत्का चुकीचा होता असे मागू नका. रंग सांगतांना चूक झाली. स्वतःच्या रक्षणासाठी चूक तुमच्या हातून घडली." चिरंजीवी म्हणाला.

तेव्हां मुनी पुन्हा राक्षसाकडे गेले. त्याने मुनीला विचारले- "तुझ्या सल्ल्याप्रमाणे वागून मी हात टेकले. एक देखील पुण्यवान धाणी माणसात मला आडळला नाही."

राक्षस आपल्या सल्ल्याप्रमाणे वागलेला पाहून मुनीला आनंद झाला म्हणाला- "मनुष्यांत पापी माणसांपेक्षा पुण्यवानच जास्त आहेत. मानवजन्म पुण्यवानांला लाभतो. मानवजन्मच सर्वात थोर होय. मी स्वतःला वांचविण्याच्या हेतूने तुला मी घोट सांगितले होते. रंगांची बदलाबदल करून सांगितली होती. वास्तविक पुण्यवान व्यक्तीचा तपस केव्हास ~~काळ~~ रंग ~~होतो~~ होतो. ~~मी~~ गोष्ट तुला सांगण्यासाठीच मी पुन्हा स्वतः तुम्याकडे आलो."

"म्हणजे, तू आतां म्हणालास ते सरे आहे का?" असे विचारीत रागाने राक्षसाने मुनीला चरले. मुनीला हे माहीत होते की माळेला राक्षसाने हात लावताच

मणी लाल होतील आणि राक्षस त्याला झाऊन टाकील. परंतु आपली चूक दुरुस्त करण्यासाठी मुनी आपला जीव मेला तरी त्याला ~~आनंद~~ झाला होता. परंतु त्याच्या कल्पनेविरुद्ध माळेचे मणी हिरवे दिगले. तेव्हां चकित होऊन राक्षसाने विचारले- "हे कसे काय?"

"कारण मी तुला पुण्यवानांना ठार ~~कारण~~ पाठवीत आहे ना? ते पाप मला लागले." मुनी निमंयपणे म्हणाला

परंतु मुनीला एक गोष्ट स्पष्टपणे कळली की त्याने ~~आपला~~ मोह सोडून एक सत्कर्म केले. म्हणून त्याची गर्द गावे नष्ट झाली. त्याला हेही कळले की वाईट कामाची किंमत करू शकणारे उप निरुपयोगी असते. तेव्हां त्याने मनाशी ठरविले की चिरंजीवी जवळ राहून सत्कर्म करण्यात पुढील आयुष्य घालवावे.

चिरंजीवी मुनीला म्हणाला- "तपश्चर्यांचा फायदा तपश्चर्या करणारालाच होतो. परंतु सत्कर्म केल्यास अनेकांचे कल्याण होते.

वसिष्ठ मुनि

देवर्षी या ऋषिद्वयति सप्तर्षी प्रमुख होत.

देवर्षीत ~~बृहस्पती~~ बृहस्पतीला दिले जाते, तर सप्तर्षीत वसिष्ठ मुनींना प्रथम स्थान दिले जाते. बृहस्पती, म्हणजे गृह जसा सूर्याभोवती फिरणाऱ्या एका ~~नक्षत्र~~ नक्षत्राच्या रूपे आकाशात दिसतो तसे वसिष्ठ मुनी एका नक्षत्राचे दिसतात. सप्तर्षी द्रुवाच्या चारीबाजूला फिरत्यासारखे भासतात. सप्तर्षीत वसिष्ठ मुनींच्या बाजूला एक अंधुक तारा दिसतो, तोच वसिष्ठ मुनींची पत्नी अरुघतीचा तारा होय.

एकदा वसिष्ठ मुनींनी ~~करण्याचे~~ ठरविले आणि वाळू शिजवून जी वाळू एकेल ~~कन्या~~ कन्याचा शोध काढीत एका हरिजन वस्तीत पोचले. तेथे एका मुलीने वाळू शिजवून त्यांना जेवायला वाढले. तेव्हां वसिष्ठांनी जेवण्यापूर्वी अट घातली की त्यांनी तो वाळूचा ~~खाल~~ खाल्ला तर

त्या मुलीने त्यांच्याशी लग्न केले पाहिजे. तिने ते मान्य केले. तीच अंधती होय.

विश्वामित्र आणि वसिष्ठ यांचे पर-स्परांशी फार वैर होते. दीर्घे सरस्वती नदीच्या दोन किनाऱ्यांवर रहात एकदां विश्वामित्र ऋषींनी वसिष्ठ मुनींचा ~~करण्याचे~~ ठरविले आणि त्यांना आपल्या घरी बोलावून आणायला सरस्वतीला सांगितले. परंतु सरस्वतीला मान्य नव्हते. परंतु विश्वामित्र मुनींच्या आज्ञेचे पालन केले नाही तर विश्वामित्र शाप देतील या भीतीने ती वसिष्ठांना नदी पार धेऊन आली आणि विश्वामित्र वसिष्ठांचा वध करू शकण्यापूर्वी त्यांना पेलतीरी घेऊन आली.

एकदा वसिष्ठ मित्रसह नामक राजाकडे अतिथी म्हणून आले. त्या राजाची द्वेष करणाऱ्या एका राक्षसाने वसिष्ठांच्या

जेवणात नरमांस मिसळून ठेवले. वसिष्ठांना ते घृणित काम मित्रसह राजाचेच अभावेसे वाटले व त्यांनी त्याला दिला. राजाने देखील वसिष्ठांना शाप देण्यासाठी हातात मंत्रजल घेतले. परंतु मंत्रजलाचे प्रोक्षण त्याने वसिष्ठांवर न करता आपल्याच पायावर करून घेतले आणि तो अशा तऱ्हेने कल्माषपाद झाला.

तरी कल्माषपादाला वसिष्ठांचा शाप लागलाच. त्यानंतर कल्माषपाद जाऊ लागला तेव्हा त्याला वाटेत वसिष्ठांचा शक्ती नावाचा मुलगा भेटला. दोघांचे परस्परांशी भांडण झाले. ते पाहून विष्वामित्रांनी कल्माषपादाच्या शरिरात एका राक्षसाचे आधाहून केले. त्यानंतर कल्माषपाद झालेल्या मित्रसह राजाने शक्ती व वसिष्ठ मुनींचे शंभर पुत्र यांना टाद केले.

आपल्या मुलांचा असा वध कळल्यावर वसिष्ठ आत्महत्या करायला तयार होऊन त्यांनी अग्नीत उडी टाकली. परंतु अग्नी थंड झाला. तेव्हा वसिष्ठांनी

सुमद्रात उडी टाकली. परंतु बुध्दान त्यांना सुरक्षित किताऱ्यावर पोचते केले.

शेवटी ते विरग्न होऊन आपल्या आश्रमात परत आले. तेव्हा त्यांना त्यांच्या मुनेच्या गर्भशिंयातून वेदपाठ होत असलेला ऐकू आला. वसिष्ठांनी विचार केला की नातवाचे तोंड पाहून कायमचे डोळे मिटावे. म्हणून ते आश्रमातच राहू लागले.

त्यानंतर कल्माषपाद वसिष्ठ मुनींच्या आश्रमात सुनेच्या लागण्याच्या हेतूने आला. वसिष्ठांनी तेव्हा त्याच्यावर मंत्रजल शिंपडले. शापमुक्त झाला.

वसिष्ठ सूर्यवंशीय राजांचे कुलगुरु होते. पुत्रसंतान प्राप्तीसाठी त्यांनी राजा दशरथा करवी पुत्रकामेष्टी करविला. एकदा संवरण नामक राजा सूर्याची मुलगी तपती हिच्या प्रेमात विरहव्यथेने व्याकूल झाला. राजाचे पुरोहित म्हणून वसिष्ठ मुनींनी सूर्याला विनंती करून संवरण व तपतीचे लग्न करून दिले.

तृणविद् नायक एक धनी तपश्चर्या करीत होते. त्याची पत्नी तपश्चर्या पाहून उदासन होतू लागले. डाने बघवीत होऊन तृणविद्नी तपश्चर्या भंग करव्यासाठी हरिणीला पाठविले.

सुरपुष्पमाला

विदर्भ देशाचा राजा भोज याच्या मुलीचे इंद्रमती होते. ती एक अप्सरा होती, परंतु शाप लागल्याने तिला मानवजन्म मिळाला. तिचे नाव हरिणी. ती इंद्रसभेत नृत्य करी.

हरिणीने तृणविद्नी तपश्चर्या भंग केली बरी, परंतु त्याचा आपल्या जाळ्यात बडकवू शकतो नाही. तृणविद्ने तिला धेव्याचा शाप दिला. तिने जाऊन मुनींजवळच शापमुक्तीचा सांगण्यास विनंती केली. तेव्हा मुनीने

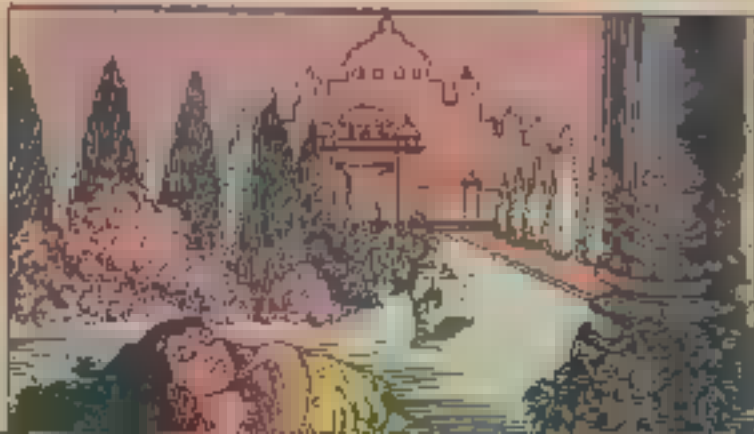

त्यांना एक मुलगा झाला तोच
अयोध्येचा प्रसिद्ध राजा
त्याच्याच शेटी वीरमाचा
साखा.

क्रिश्नेक बरेच मोठ्ठी. एका
स्वर्गातून भूलोकी येत असता त्याच्या
वीलेवरची सुरमुखमाळा सरकून
पडली.

त्यावेळी हनुमत्तो नवानात विहार
करीत होता. तिच्या अंगावर तो
माळा पडला. तबबण तिने आपल्या
भुवभंग्याची तबबण सांगी. म्हणून
तिने आपणमुक्ती मिळाली. तिने हनु-
मतीचा देह मोडला व पुन्हा
हरिणी होऊन स्वर्गलोकी उडसले

अग्नि

विश्वामर नामक एका शाहूणाने पुत्र-
प्राप्तीची कामना शंकराची
अराधना केली. त्याच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न
होऊन शंकराने त्याला पुत्रप्राप्तीचा वर
दिला. वरप्रसादाने विश्वामराची
सुखिप्पती गरीदर होऊन तिला एक मुलगा
झाला. तो विश्वामराचा मुलगा होता.
म्हणून तो विश्वामर झाला. परंतु देवांनी
त्याचे अग्नि असे ठेवले.

एकदा नारद विश्वामराला भेटण्यासाठी
आला. त्यावेळी अग्नीला पाहून नारद
म्हणाला—“मा मुलाच्या जिवाला चाराव्या
वर्षी घोका आहे. म्हणून विश्वामर काळ-
जीत पडला. परंतु अग्नीने स्वतःच आपल्या
वडिलांना घोर दिला आणि काशीला
शंकराची आराधना लागला.

अग्नीला तपश्चर्येत लीन झालेला पाहून
इंद्र धावतून गेला. त्याची तपश्चर्या बंद

पडावी यासाठी स्वतः येऊन त्याने अग्नीला
विचारले—“तुला कोणता वर पाहिजे?”

अग्नी म्हणाला—“महात्मन्! मी आप-
ल्याला प्रसन्न करण्यासाठी तपश्चर्या करीत
तसून शंकराला प्रसन्न करण्यासाठी तप
करीत आहे.” थोड्याशा उर्मटपणाने
अग्नीने इंदाला ते उत्तर दिले. म्हणून
इंद्राने वज्रासुधाने अग्नीवर प्रहार केला.
अग्नी बेशुद्ध होऊन पडला. नारदमुनींनी
वर्तल्याप्रमाणे अग्नीवर ओढवले.

परंतु त्याच वेळी शंकराने प्रकट होऊन
अग्नीला आशीर्वाद दिला—“बाळ, ऊठ तू
चिरंजीवी हो!” त्याला असा आशीर्वाद
देऊन शंकराने त्याला एका लोकाचा
अधिपती केले. तोच अग्नि लोक होय आणि
तो आग्नेय दिशेला आहे. अशातन्हेने
अग्नी अष्टदिग्पालांपैकी एक ओळखला
जाऊ लागला. तो अष्ट वसुपैकी सुद्धा एक

आहे. यज्ञसमयी देवांना हुब्य दान करते वेळी तो अग्नीलाच दिला जातो. अग्नीच्या बायकोचे नाव स्वाहा असे आहे, तिचे वाहन वकरी हे आहे.

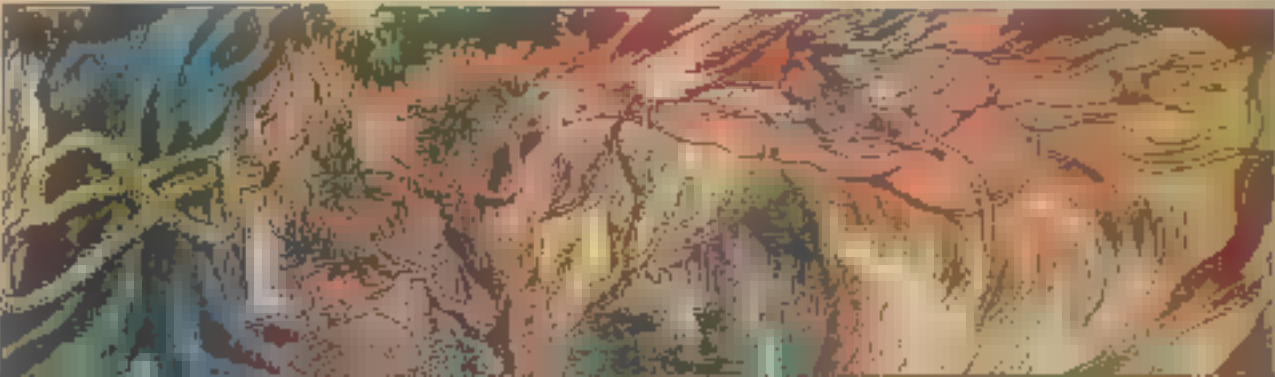
एकदा भृगु महर्षी कोणत्या तरी कामासाठी तिघतांना आपल्या पत्नीला अग्नीचे रक्षण करण्यासाठी सांगून गेले. त्यावेळी पुलोम नावाचा एक राक्षस आला. त्याने भृगूच्या गल्लीला पाहिले व अग्नीला विचारले—“ही कोणाची बायको?”

अग्नी म्हणाला—“ही भृगु महर्षीची बायको पुलोमा आहे.”

“ही माझी बायको व्हायला हवी होती. परंतु भृगूनं हिण्णशी विवाह काय केला?” असे सांगून पुलोम राक्षस भृगुपत्नी पुलोमाचे अपहरण निघून गेला. त्यानंतर भृगुपत्नी पुलोमाचा मुलगा परशुराम याने त्या राक्षसाचा वध केला. तेव्हा पुलोमाने अग्नीच्या विवड पतीजवळ तक्रार केली. भृगूनं संतापून अग्नीला सर्व भक्षक होण्याचा शाय दिला. तेव्हा अग्नी

रागाचला व त्याने वध करून देवांना सोडून दिले. देवांनी विष्णूकडे आपले मान्हाणे नेले की अग्नी हुब्य स्वीकारून रोषविण्याचे काम करीत नाही. विष्णू देवांना बरोबर घेऊन अग्नीकडे गेला. आणि अग्नीची स्तुती करीत म्हणाला—“तू सर्वभक्षक झाल्यास तर त्यात काही बिघडले नाही. तू नित्य स्वच्छ व निर्मळ आहेस. सर्वांना पवित्र करतोस!” त्यानंतर अग्नीला त्यानं हुब्यवाहन केले.

त्याच सुमारास श्वेतकी नामक राजाने कित्येक यज्ञ केले, त्यामुळे अग्नीला अपचन झाले. त्याची पाचनशक्ती बिघडल्याची केली. तेव्हा ब्रह्मदेवाने त्याला मुचबिले की तू ओषधी वनस्पतींनी युक्त अशा जाळलेस तर तुला स्वास्थ्यलाभ होईल. अग्नीने कृष्ण व अर्जुन यांमदीं मदतीने पाडववन आळले आणि गेलेले पुन्हा प्राप्त केले. तेव्हा अग्नीने अर्जुनाला पारितोषिक म्हणून पांढोव व कृष्णाला चक्राघुष दिले.

सोन्याचा हंडा

कमनपूरचा जमिनदार फार मोठा उदार दानी होता. बाईकय आसे तीपयंत त्याची सर्व जमिनदारी संपुष्टात आली होती. गावातल्या सरकारी कचेरीपासून उत्तरेकडे तीन मैलांचेरच्या एका सरोवरापर्यंत एक जाळ जात होती.

जमिनदार पण्डित बोलतात म्हणाना—“मी कुन्हाला बाजपयंत सांगितले नाहो. ते आज सांगणार आहे. मूजबाळ नाही. मी आपल्या गावकऱ्यांनाच इश्टेचें बाजपदार मानतां मी नहानपणापासून असे तेकतो आहे. गावच्या बाजपदारी सरोवरपर्यंत होमरातून जाणाऱ्या वाटेवर कोठेनरी सोन्याच्या मोहोर भरून एक हुडा घुळून ठेवला आहे. मी वाटल्यावर गावकऱ्यांना दयावर राहिल. सर्वांनी त्या हुड्यातल्या मोहोर घेतले. परंतु एक चिट्ठी काढून ताचावी असे सांगून जमिनदाराने बोळें मिटले.

गावकऱ्यांनी तीन मैलांची पाऊलवाट खणून पाहिली, परंतु हुडा सापडला नाही. त्याची चिट्ठी काढून पाहिली तीत लिहिले होते—“मीने मिळाने नाही म्हणून निराश कारण नाही. पाऊलवाट खणल्याने एक पाट तयार झाला आहे. ती पाट जाळत्यास तुमच्या जमिनीतून मोठ्यासारखे पीक निघेल व तुमची कोशन सोन्यासारख्या धान्याने भरून जातील.

भुताच्या मालकीचे घर

एका खेडेगावात राहुणारा व्यापारी शहरात व्यापारासाठी जायचे ठरवून आगली सर्व इस्टेट विकून आपल्या मुलां-बरोबर शहरात राहू लागला. त्याने जास्त पैसे व्यापारघात लावले व उरलेली रक्कम पैसे करून शहरातले एक जुने घर विकत घेतले. त्यात राहू लागला. व्यापार बंदीतच आला. त्यामुळे दुःखी होऊन तो अल्पवयातच मरण पावला.

व्यापाऱ्याचा मोठा मुलगा धाकट्या भावाला म्हणाला—“आपल्याला लाभले नाही. आपण हे घर विकून दुसरा काही तरी व्यापार करू या.”

धाकट्या भावाने मानल्यावर दोघां भावांनी घरातल्या सामानसुमाराची यादी केली. नंतर घराला एक भुयार होते त्यात काय काय सामान काढून तेथ्यासारखे आहे हे पाहण्यासाठी पायऱ्या उतरून गेले. भुया-

रात जिव्यावाली एक खोली होती. तिच्यात जुने लाकूड सामान होते. मृत्युवान नव्हती.

मोठा म्हणाला—“खोलीत घेऊन जाण्यासारखे काही दिसत नाही म्हणून आहे त्या अडगळीसकट घर विकून टाकू या.”

मोठा भाऊ जोरतच होता, नेवड्यात खोलीतून एक विचित्र आकृती बाहेर येऊन म्हणाली—“काय म्हणालात, हे घर तुम्ही विकणार आहात?” त्या भुताने दोघांना विचारले.

घोरत्या भावाने साहस करून उत्तर दिले—“होय, हे घर आम्हांला लाभले नाही काही व्यापार करावा, म्हटले तर हातात पैसे नाहीत एक फुटकी कबडो-सुद्धा नाही.”

“नको, नको, तुम्ही हे घर विकू नका मी या तळघरात शांतपणे तपश्चर्या करीत

तर नवा घरमालक या तपश्चर्यात विघ्न आणील किंवा घर जुने झाले आहे असा विचार करून पाहून नवे घर या जमी दांधील.” भूत म्हणाले.

“आम्ही तुझ्या सोईकडे पाहू लागलो तर आमचे कसे भागेल?” दोघां भावांनी एकाच स्वरात विचारले.

“तुम्हांला पैसेच हवे आहेत ना? मी देतो, तुम्ही त्या भाडवलावर तुम्हांला वाटेल तो व्यापार करून पैसे मिळवा!” भूत म्हणाले आणि पैसे आणून देऊन ते भक्ष्य झाले.

दोघां भावांनी घर विकायचा विचार सोडून जानदाने त्या घराला कुलूप लावले. धाकटा म्हणाला—“आपल्याला किती सहजो एवढे मिळाले? आता आपण कोणता व्यापार करू या?”

“अरे, तुला वेडबोड तर नाही लागलं? कापडेनुसारखे घरात भूत पाळून आपण व्यापार कशाला करायचा? गरज वाटेल तेव्हा भूताकडून मागून पैसे मागून घ्यायचे?” घोरला भाऊ म्हणाला.

तेव्हांपासून पैसे फुकटात मिळू लागल्या-वर दोघां भावांनी दारू आणि बुगार यात सर्व पैसे खर्च केले आणि एकाच वाढवड्याने

हातातले धन संपताच तळघरातली उघडून दोघे भाऊ भूताला म्हणाले—“तू पैसे दिले होतेस. त्या भाडवलावर आम्ही कापडव्यापाराचा धंदा केला. काल रात्री गोदीला लागून सर्व माल भस्म होऊन गेला. या पूर्वीच आम्हांला वाटले होते की हे घर आम्हांला लाभलेले नाही. म्हणून आम्ही हे विकण्याचे ठरविले आहे.”

“तुमच्या निष्काळजीपणामुळे तुमचे जे नुकसान आले आहे, त्याचा दोष तुम्ही घरावर का लावता? कापडाचा व्यापार सोडा दुसरा कसला तरी व्यापार सुरू करा.” असे सांगून त्या भुताने आणखी

खेपेसही त्यांनी दहाच दिवसात सर्व पैसे उडविले. "हे घर खरोखरच आम्हांला लाभलेले नाही. कदाचित हे माझ्या नावावर व्यापार केला म्हणून नुकसान झाले असावे. आतां यापुढे घाकट्या भावाच्या नावावर व्यापार करून पाहणार आहो!" मोठा भाऊ भुताला म्हणाला. भुताने पुन्हां पैसे दिले.

ते पैसेदेखील आठ वहा दिवसात खर्च झाले. तेव्हां थोरला भाऊ घाकट्याला म्हणाला—"आपण दर वेळी लहान रक्कम मागून घेत आहो आहो, या खेपेस मोठी रक्कम मागून घेऊ गा."

असे मनात ठरवून दोघे भाऊ भुताकडे आले आणि भुतावर तावून म्हणाले—"अहो, आम्हांला व्यापारात लाभ असा आजपर्यंत नाही. म्हणून व्यापाराचा नाव आम्ही मोडला आहे. आम्ही जमीन विकत घेऊन त्यात पीक काढण्याचे ठरविले आहे. तेव्हां एवढेसे घन आम्हांला पुरणार नाही!"

भुत कोही बंडे विचार करून गेला. "माझी खात्री झाली आहे, खरोखरच, हे तुम्हाला लाभत नाहीसे दिसते आहे. तीन वेळ तुम्हांला व्यापारात नुकसान सोसावे लागले तुझ्या बडिलानामुद्धा हे घर लाभले नाही. मला आजपर्यंत वाटत होते की घरात तपस्चर्या करून नाभ होईल. परंतु मला आतां वाटू लागले आहे की या घरात राहून मुक्ती मिळणेच शक्य नाही. घर मनामुद्धा लाभले नाही. तेव्हां घर तुम्ही विकून टाका. मी दुसरे एखादे घर शोधून तेथे रहायला जातो." असे सांगून भुत अदृश्य झाले.

अनपेक्षित काही घडल्यामुळे दोघे भाऊ निराश झाले.

त्याच दिवशी रात्री मुसळधार पाऊस पडला. त्या घरावर जीज पडली. दोघा भावांनी कसाबसा स्वतःचा जीव वांचविला आणि घरावाहेर आले. आतां विकण्यालायक ते घर उरलेच नव्हते.

जादूची घंटा

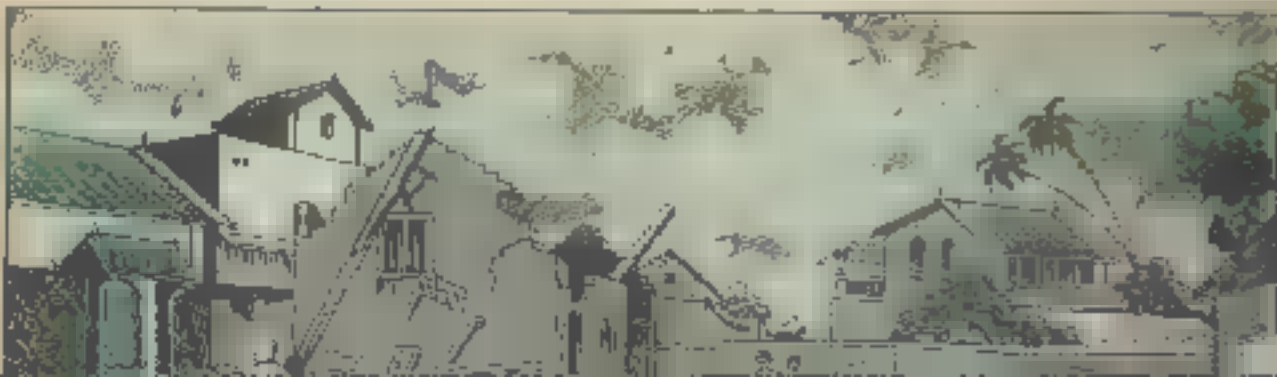
मोतीपूरच्या राजघराण्यात काही विचित्र घाळी व लुडी होत्या. सामान्यपणे राजाच्या मोठ्या मुलालाच गादीचा वारस हक्क होता. परंतु काही कारणाने जर मानसिक किंवा शारीरिक रोगामुळे त्याच्या अंगात काही व्यंग आले तर राज्याधिकार मिळत नसे. त्याच्याहून लहान राजपुत्राला तो अधिकार प्राप्त होई. परंतु जर मोठा मुलगा मरण झाला तर राज्याच्या प्राप्तीतील अर्धा वाटा एक पिढी पर्यंत देवालयाला मिळे.

मोतीपूरच्या राजाला दोन होत्या. त्यांना अनुक्रमे कमल कुनाल नावाचे दोघे मुलगे होते. मोठा मुलगा कमल चवदा वर्षांचा तेव्हां राजाने त्याला एक समारंभ त्याला कुवराज केले. ते कळल्यावर त्याची लाडकी राणी सुमती मत्सराग्नीने पेटली. तिने विचार

केला की कमल राज्याभिषेकाला सत्त्याचे सिद्ध केले तर तिचा मुलगा कुनाल याला गादी मिळेल. परंतु कमलला शारीरिक असल्याचे कसे शाजवायचे? हाच होता.

सुमती एकदा आपल्या माहेरी गेली. तेव्हां तिने तिच्या समोरचा तो प्रघ्न तिची आते जटिला हिच्या कानावर घातला. तेव्हां तिच्या आतेने विचारले—"कमलचा हातपाय तोडून अंगात व्यंग निर्माण करणे नाही का?"

"ते काम खोपे नाही. शिवाय त्याच्यामुळे भीच धोक्यात पडते की काय ही भीती वाटते. त्या प्रयत्नात तो जर प्राणास मुकला तर राज्याचा अर्धा खजिना तेवढाला जाण्याची शक्यता आहे. मला मदत करणारे माझ्या पिरुद्ध उलटर्तील तर, हाही प्रघ्न बाहेच!" सुमती म्हणाली.

रघुनाथने कमलला तपासून पाहिले व म्हणाला—“प्रधान, युवराजांवर विषाचा प्रयोग झाला आहे!”

प्रधानाने हेरगिरी करायला नेमलेल्या दासीला बोलावून विचारले. तिने सुमती कमलच्या दुधात एका वाटलीतल्या द्रवाचे एक दोन थेंबे दरोज टाकीत असल्याचे सांगितले. प्रधानाने दासी करवी ती वाटली मागवून तशी दुसरी वाटली दुसराच एक द्रव घालून त्याच आगी नेऊन ठेवामला सांगितली.

त्यानंतर रघुनाथाकरवी इलाज सुरू करण्यात आला. युवराजाला पुन्हा उठून आली. सुमती दरोज एक दोन थेंबे घालीत आली असूनही त्याचा काही परिणाम झाला नाही.

शेवटी कमलची वैद्यकी चिकित्सा संपली. प्रधानाने राजाला सुमतीच्या कारस्थानाविषयी वाटली राजाला दिली. राजा सरळ सुमतीच्या दालनात गेला आणि विषाची वाटली राणी ठेवी त्या जागची

दुसरी वाटली काढून म्हणाला—“राजा! हे विष नाही आहे, विषाची वाटली ही माझ्या हातात आहे! तू मेले काही दिवस विष समजून घातलेस ते विष नव्हतेच, मोषध होते.”

सुमती जणुकाही तिला काहीच न कळल्यासारखे सोंग करून म्हणाली—“महाराज! आपण काय म्हणाल्यांत ते मला कळले नाही!”

राजाने जवळची वाटली स्तब्धपणे म्हणून विचारले—“या वाटलीतले थेंबे घालून तू काही दिवस दूध पाज!”

सुमतीला तिचे सर्व कारस्थान उघडकीला आल्याचे कळले, कारण तिच्या समोरच दासीने सर्व सांगितले. राजाने सुमतीला जन्मठेप शिक्षा सांगून तुरुंगात डावून ठेवले.

परंतु गोलक नमूनही घंटा वाजली कशी? तशीच एक दुसरी घंटा रघुनाथाने आपल्या जाहीत बाधून लपवून ठेवली होती. सोमनाथाने तीच युक्ती सांगितली होती.

देवाबरोबर बुद्धिबळांचा खेळ

फार प्राचीन काळाची एक गोष्ट आहे. एक साधू होता तो एक उत्तम गुरू म्हणूनही प्रसिद्ध होता. देशभर त्याचे शिष्य पसरलेले होते. ते आपल्या गुरूच्या माठी नेहमी उत्सुक.

साधू आपल्या आश्रमात फक्त महिनेच रहात असे. त्या अवधीत त्याचे शिष्य येऊन त्याच्याकडे वेद व पुराण यांचा झेल बघायला करीत. बाकी सहा महिने गुरू देशभर हिंडून आपल्या शिष्यांना भेट. शिष्य प्रेमाने त्यांना गुरुदर्शना व इतर भेटवस्तू देऊन गुरूला नृपत करीत.

बशातचेंने देवाटन करीत साधू खेडेगावात राहणाऱ्या आपल्या काही शिष्यांचे आतिथ्य स्वीकारून त्यांच्या गावी गेल. शिष्यांना फार आनंद झाला ते आपल्या गुरुवर्यांना गावाच्या वेळीवर आनंदे जाऊन वाजतगाजत आपल्या गाव परतून आले.

विष्णूच्या देवळात गुरुवर्यांच्या राहण्याची व्यवस्था करण्यात आली.

साधू आला त्या दिवसापासून गावात आनंदी आनंदच होता. भजन, कीर्तन, पुराण प्रवचन इत्यादी कार्यक्रमात गावकरी व शिष्य मग्न होऊन गेले. गावकऱ्यांना त्यांचा जन्म धन्य झाल्यासारखे वाटले.

त्या गावच्या लोकांचा उद्धार करून साधू दुसऱ्या गावी प्रस्थान करण्यासाठी तयारीला लागला. त्यापूर्वी आपल्या सर्व शिष्यांना खूप करावे असे साधूला वाटले. गाव सोडून जायला फक्त एक तासच उरला होता. परंतु साधू उतरल्या जागी चितामन स्थितीत येरझार्या घालू लागला.

त्यावेळी मंडळ्या डोक्यात शेजारच्या जंगलात राहणाऱ्या एका व्यक्तीद्वारे होणाऱ्या अत्यंत मोठ्या गोष्टीविषयी विचार

बांधून निघाला. परतीच्या वाटेवर त्याच गावी उतरावे लागले.

त्या गावी येताच साधूला त्या विचित्र माणसाची आठवण झाली. त्याने अरण्यात जाण्याने ठरविले आणि त्याला तो माणूस त्याच आगी दिसला. साधू जवळ जाऊन त्याला म्हणाला—“बाबा रे! आजच्या खेळात कोण जिंकला रे?”

त्याने पहिल्याप्रमाणेच एकदा साडाकडे पाहिले व जदखदा हसून म्हणाला—“राजा! प्याशाची मात!”

“कायरे! तुला एवढा आनंद काय? तू जिंकलास, होय ना?” साधूने विचारले.

“होय, साधू मुवा! मी जिंकलो. आज मी तुमच्या कृपेने किरणेश डाव जिंकले आणि माझे भाग्य उदयास आले. हा शेवटचा डाव सुद्धा मीच जिंकला. खेपेस मी शंभर मोहरा पणाला लावल्या होत्या अन् त्या सर्व जिंकल्या.” आणि पुन्हा मोठ्याने खदखदा हसला.

साधूला ते सर्व कळले नाही. मदन या पंत असलेले हसू आवरीत साधूने विचारले—“देव तुला हे धन कसे देणार रे?”

“देव कधीच आपल्या हाताने घेत नाही की देत नाही. तो कोणत्या तरी घोर साधूच्या रूपान येतो आणि माझ्या कडून घेतो व मला देतो! आज माझ्या भाग्याने मला दर्शन दिलं!” तो माणूस म्हणाला.

ते सर्व ऐकून साधूची बोवडीच वळली. साधूचे तोंड पांढरे फटू पडले. लगेच तो विचित्र माणूस म्हणाला—“आपण साव्यात मोहोरा, देवावरचे कर्ज फेरावे!” असे म्हणत तो दुष्ट माणूस शंजारच्या माडीत स्थान लपवून ठेवलेले डावके घेऊन आला.

साधू पावरून गेला. देवाटताच्या वेळी शिष्याकडून त्याला गुरुवशिष्या मंटवस्तू ज्या काही मिळाल्या होत्या ते सर्व वन साधूने त्या लबाडासमोर ठेवले व रिकाम्या हाताने आपल्या गावी परत आला.

राजा शंतनू त्याची बागको मूलाला घेऊन निघून गेल्यामुळे दुःखी झाला. त्यानंतर काही वर्षे राज्य केल्यावर तो एकदा शिकारीला निघाला. गंगेकडे पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. मगची घारा बारीक आलेली होती थोड्या अंतरावर एक मुलगा धनुर्विद्येचा अभ्यास करीत असलेला दिसला. त्याने गंगेचे पाणी आपल्या धनुर्विद्येच्या कौशल्याने अडविले होते. मुलाला पाहून शंतनूने मन त्याच्याकडे आकर्षित केले.

शंतनूला वाटले, हा मुलगा तर नसेल? असेल तर किती बरे होईल? जसा विचार शंतनू त्या मुलाजवळ गेला आणि त्याला विचारले—“बाळा! तूच ताव काय रे? तसे वडोळ कोण?”

परंतु मुलाने त्याचे काही एक उत्तर दिले नाही. तो आपल्या धनुर्विद्येच्या अभ्यासातच गुंग होता. थोड्या वेळाने तो तेथून निघून गेला. तेव्हा गंगेचे तत्क्षण गंगा नदी आपल्या मानवी रूपात प्रगट झाली. शंतनूने तिला विचारले—“मला येथे एक सुंदर स्वरूपवान मुलगा धनुर्विद्येचा अभ्यास करीत असलेला थोड्या वेळा पूर्वी दिसला. तो कोण, पुन्हा पहावेसे वाटते काहे?”

गंगा स्मित करून म्हणाली—“तोच आठवा वसू, आपलाच मुलगा! मी त्याला घेऊन येते आणि त्याला घेऊन जा.” असे सांगून गंगेने आपला मुलगा देवव्रत याला बोलावून आणले व म्हणाली—“या मुलाने

राजाचा मास्वर्य ॥ तो उठला व ॥ येत होता त्या दिशेने चालू ॥ आणि आपसयं म्हणजे त्याला अप्सरेसारकी सुंदर 'एक तरुण स्त्री दिसली. तिच्या देहाचाच तो सुवास होता. राजाला वाटले की ही कोणी देवी, किन्नरी किंवा नाग- ॥ असावी.

मसा विचार करून राजा शंतनूने तिच्या जवळ जाऊन तिचा विचारले—“कोण तू? तुझ्या वडिलांचे ॥ काय? तू एकटी या ॥ कोणासाठी फिरत आहेस? तुझ्या पतीचे नाव काय?” तिच्या पाहून त्याचे ॥ तिच्यावर मोहित झाले असल्याचे- ही त्याने सांगितले.

॥ तरुण स्त्री स्मित करून म्हणाली— “मी दाशराज धीवराची मुलगी आहे. माझे लग्न झालेले नाही. माझे नाव मला 'नाम चालवीत रहा, मी येतोच' म्हणून सांगून गेले आहेत. पलीकडे दिसते आहे, तेच आमचे घर.”

“मी कुरुवंशी राजा शंतनू. तू आपले ॥ जीवन असे व्यर्थ कां घालविले आहेस? माझी राणी हो व सर्व मुखांचा उपभोग तुला प्राप्त होईल. मला आता पत्नी नाही. पूर्वी एकीने माझे वरण केले होते, परंतु ती ॥ सोडून गेली. त्यानंतर कोणत्याही इतर

परंतु तुला पाहिल्यावर मला पुन्हा संसार- मुखाची इच्छा उत्पन्न झाली आहे. मी तुला दास होऊन पुढले आयुष्य चालवीन.” राजा शंतनू म्हणाला.

शंतनू म्हणाला ते ऐकून ॥ तरुणीच्या मनातही चलदिवल होऊ लागली. ती नाजतलाजत म्हणाली—“आपल्याला पाह- त्यापामून माझे मनही ॥ ताब्यात राहिले नाही परंतु आम्हां स्त्रियांना ॥ कसल्याचे पालन करावे लागते. त्याने ॥ वडील घाण्यांनीच ठर- वायचे ॥ स्वतःच आपले ॥ ठरवून आईवडिलांचा अपमान करणे आम्हा स्त्रियांना शोभत नाही म्हणून आपण माझ्या वडिलांना भेटून त्यांच्या परवानगीने माझ्याशी विवाह करावा.”

ती म्हणाली ॥ शंतनूलाही रास्त वाटले त्याने तिच्या वडिलांना भेटण्याचे ठरविले.

दाशराजाने शंतनूला येत असलेला पाहून दुरूनच प्रणाम केला व म्हणाला—“मी आपला दासानुदास आहे. आपण ॥ या कुडीत आपल्या पायाची धूळ माडून मला उपकृत केले आहे. मी आपली कोणती सेवा करू? आज्ञा व्हावी!”

“तुला हरकत नसेल तर तुझ्या वन-

माझी एवढीच इच्छा आहे!” राजा शंतनू म्हणाला.

ते ऐकून दाशराज खूष झाला. म्हणाला— “महाराज, आपण माझ्या मुलीशी लग्न ॥ माझ्या कुळाची प्रतिष्ठा वाढवीत आहां, हे माझे केवढे मोठे भाग्य? तरी एक विनंती करावी म्हणतो. आपल्या रूपाने माझ्या मुलीला होणाऱ्या मुलालाच ॥ वारस म्हणून आपल्या मागे राज्याचा अधिकार मिळाला पाहिजे.”

ते ऐकताच राजा शंतनूला त्याच्या एकुलता एक मुलगा गंगेय देवव्रत आठवला. म्हणून त्याला काय उत्तर द्यावे सुचना.

वसिष्ठ, मुनीजवळ वेदाध्ययन केले ॥ आणि परशुरामाजवळ धनुर्विद्येचा अभ्यास केला आहे. हाच आपल्या कुळाचा उद्धार करील.” असे सांगून गंगा अदृश्य झाली. शंतनूने आपल्या मुलाला प्रेमाने पोटाशी धरले ॥ ॥ असवून हस्तिनापूरला आला. मंत्री व पुरोहितांच्या सल्ल्याने त्याचा युवराज्याभिषेक केला.

चार वर्षे पितापुत्रांच्या परस्पर स्नेह वात्सल्यात केव्हां गेली कळलेमुद्दा नाही. ॥ एकदा शंतनू शिकारीला गेला असतां कालिंदी नदीच्या एका आढाऱ्याली विश्रांती घेण्यासाठी बसला. ॥ गोड

पुढी करण्यासाठी मी सर्व काही करीन."

मुलगा म्हणाला ते ऐकून शंतनू थोडा लाजल्यासारखा झाला आणि म्हणाला—
"मुला तू माझा एकुलता एक मुलगा आहेस. मग काळजी का असू नये. असे सांगतात. एकच एक मुलगा व एकच एक होळा भरवसा नसतो. एकुलत्या एका मुलाला अनपेक्षित असे काही घडले तर बापाची स्थिती कशी होईल?"

गांगेयने मंत्री प्रधानाला विचारून सरी गोष्ट समजून घेतली. मध्यांना बरोबर येऊन दाशराजाकडे आला. म्हणाला—
"दाशराजा! आपल्या मुलीचा विवाह माझ्या बडिलाशी करून दे! मी तुझ्या मुलीला आपली माता मानून तिची योग्य सेवा करीन. मी तुला हे वचन देतो."

दाशराज सर्व ऐकून घेऊन म्हणाला—
"माझ्या मुलीशी युवराजांनी स्वतःच लग्न करून घेण्यास काय हरकत आहे? आपण असता माझ्या मुलीच्या मुलाला राज्य देणे योग्य होणार नाही."

"तू आपल्या मुलीला माझ्या मातेच्या रूपे दे. तिच्याच मुलाला राज्य प्राप्त होईल." गांगेय म्हणाला.

"युवराज आपण राज्यत्याग करू शकाल.

राज्याचा अधिकार खुशाल देतील थोडे काय प्रमाण?" दाशराजाने शंका केली.

"तरमग दाशराजा, ऐक. मी प्रतिज्ञा करतो मी लग्नच करणार नाही व आजन्म ब्रह्मचारी राहीन. म्हणजे माझ्याकडून तुझ्या नातवाला कोणी प्रतिस्पर्धीच जन्माला येण नाही. माझ्या स्वतःच्या विषयी करण्याचे कारणच नाही. तेव्हा तू आपल्या मुलीला माझ्या मातेच्या रूपे पाठवून दे." गांगेयाने अशी प्रतिज्ञा करून दाशराजाला निश्चित केले.

तो प्रतिज्ञा ऐकून दाशराजाने मान्य केले. त्यानंतर सत्यवतीचा शंतनूशी विवाह झाला. गांगेय देवव्रताने अशी 'भीष्म' म्हणजे भयंकर प्रतिज्ञा केल्यामुळे त्याला

पुढे सर्व जग 'भीष्म' या नावानेच ओळखू लागले.

असेच काही दिवस गेले. शंतनूला सत्यवतीच्या पोटी दोन मुलगे झाले. त्यांची नावे अनुक्रमे विशांगद व विचित्रवीर्य अशी होती. परंतु दुर्दैवाने ते दोघेही पुत्र-प्राप्ती होण्यापूर्वीच मरण पावले.

त्यानंतर सासू सत्यवतीच्या आज्ञेप्रमाणे विचित्रवीर्याची मोठी बायको अंबिकेला व्यास मुनीकडून निमोगाद्वारे एक मुलगा झाला. परंतु तो मुलगा आंधळा निघाला. त्याचे नाव भूतराष्ट्र. सत्यवतीने विचार केला कि भूतराष्ट्राला राजपद देणे योग्य होणार नाही. म्हणून तिच्या आज्ञेप्रमाणे तिची धाकटी सून अंबालिका

तेथून निघून गेला. परंतु त्याचे मन दाशराजाच्या मुलीवरच अडकून राहिले होते. तो भूकतहान विसरला त्याला शोषही येईना. त्या स्थितीत उदास मनाने तो आपल्या शयनगृहाबाहेरही आला नाही.

त्या स्थितीत आपल्या बडिलांना पाहून गांगेयाने विचारले—"बाबा! आपण दुःखी व त्रास दिसता आहा! त्याचे कारण सांगाल का? कोणी मोठ्या शत्रूने आपल्यावर हल्ला किंवा स्वारी केली नाही? को काही अनपेक्षित घडले आहे? मी असतां आपल्याला काळजी करण्याचे कारणच काय? आपल्या मनात काही

हिला व्यासमुनीकडून नियोगाद्वारे एक मुलगा झाला. परंतु तीपांडुरोगाने जन्मतःच आजारी निघाला. पांडुराज हे नाव प्राप्त झाले. अश्वत्थामाने दोन्ही प्रयत्न अवशस्वी झालेले पाहून सत्यवतीने अविकेला सल्ला दिला की व्यासाकडून नियोगाद्वारे आणखी मुलाची प्राप्ती करून घे. परंतु ती गोष्ट अत्रिकेला मान्य नव्हती. म्हणून तिने आपल्या दासीला व्यासाकडे पाठविले. त्या दासीच्या पोटी जो मुलगा झाला त्याला विदुर हे नाव मिळाले.

यथासमयी भीष्माने पांडूचा राज्याभिषेक केला. पांडूने विदुराला आपला मंत्री नेमले. कासकृमान धृतराष्ट्राचा

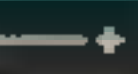
गांधारीशी व एक वंश स्वर्गीय विवाह झाला. गांधारीच्या पोटी त्याला अंभर मुले व वंश्य स्त्रीच्या पोटी एक पुत्र झाला. पांडुराजाचा विवाह कुंती व माद्रीशी झाला. कुंतीला तीन मुलगे आणि माद्रीला दोन मुलगे झाले. तेच पंचपांडव, -अनुरुधे युधिष्ठिर, भीम, अर्जुन, नकुल व सहदेव. कुंतीला लग्नापूर्वी सूर्याच्या कुपेने एक मुलगा झाला होता. त्याला तिने लोकनाजेस्तव गुप्तपणे नदीत सोडले होते. तोच कर्ण होय. तो शैब्यावस्थेत एका सूताला मिळाला व बरो वाढला.

पांडव जन्मल्यावर पांडू आपले राज्य धृतराष्ट्राला देऊन आपल्या दोघां पत्नी-बरोबर वनविहाराला गेला समजा तेथेच वारला. माद्रीने सहगमन केले. कुंती पांडवांना धृतराष्ट्राकडे आली.

पांडवांनी द्रुपद राजाची मुलगी द्रौपदीशी लग्न केले आणि तिला त्यांच्यापासून मुलगे झाले अर्जुनाने श्रीकृष्णाची वही सुमश्रेवरोबर लग्न केले. तिच्या पोटी अभिमन्यू जन्मला. अभिमन्यू महाभारत युद्धात मारला गेला तेव्हा त्याची बायको उत्तरा गरोदर होती. तिच्या पोटी परीक्षिताचा जन्म झाला.

महाभारत युद्धात सर्व मुलगे घरातोषी पडल्यावर धृतराष्ट्र व गांधारी युधिष्ठिराच्या

आश्रयाळा काही काळ राहिले. युधिष्ठिराने त्यांना प्रेमाने व आदराने वागविले. परंतु श्रीमाने पदोपदी त्यांचा अपमान करून त्यांना जिणे नकोसे केले.

गोवटी घृतराष्ट्राने गांधारी, विदुर आणि संजयला बरोबर घेऊन दानप्रस्थाश्रमात प्रवेश केला. कुंतीसुद्धा तेव्हा त्यांच्याबरोबर गेली. सहा वर्षे लोटली एके दिवशी युधिष्ठिराला स्वप्न पडले. त्याला कुंती कथा झालेली दिसली. त्याने आपल्या भावांना ती गोष्ट सांगितली व म्हणाला—“घृतराष्ट्र गांधारी, कुंती इत्यादींना भेटून येऊ या.”

सर्वांनी होकार दिला. पाठव, शौगदी, सुभद्रा, उत्तरा व इतर नागरिकांसह दानप्रस्थाश्रमात गेले. तेथे विदुराशिवाय सर्व भेटले. विदुर एकाळात तपश्चर्या करीत असल्याचे घृतराष्ट्राने सांगितले.

तेव्हा युधिष्ठिर विदुराचा शोध कात्रीत गंगाकाठी गेला. एका जागी विदुराला घोर तपश्चर्या करीत असलेला पाहून युधिष्ठिराने आपले नांव सांगितले.

नमस्कार केला. परंतु विदुराने उत्तरच दिले नाही. त्याच वेळी विदुराच्या मुखातून एक ज्योती निघली व तिने युधिष्ठिराच्या मुखात प्रवेश केला. विदुर निवृत्त होऊन जमिनीवर पडला.

त्यानंतर युधिष्ठिर घृतराष्ट्राकडे परतला आणि त्याने विदुर निवृत्त्याची गोष्ट सांगितली. काही काळ त्याच्या बरोबर आश्रमात राहून सर्वाने बरोबर युधिष्ठिर हस्तिनापूरला परतला.

त्यानंतर अर्ध्या दिवसांनी एका दावान्यात आपणून घृतराष्ट्र, गांधारी व कुंती भस्मीभूत आत त्यापूर्वीच संजय कोणत्यातरी तीर्थस्थानी निवृत्त होता.

आता कोरव व पांडवांच्या वंशात एकटा रीक्षितच तो उरला होता तो मुद्दा एका मुत्तोज्या गापांमुळे चावल्याने मरण पावला. रीक्षिताचा मुलगा जनमेजय यास पित्याच्या मृत्यूचा प्रतिकार करण्याच्या हेतूने नागयज्ञ केला. त्यात अनेक नागांची आहुती पडल्यावर वज्र मंथला.

साधूपासून सावध

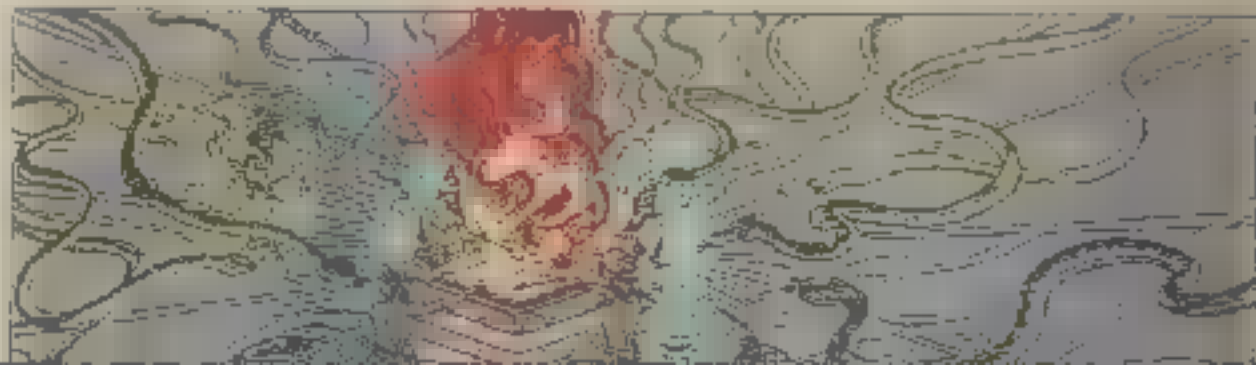
राधाबाई सैपाकघरात सैपाक करीत होत्या. एका बाईचा आवाज त्यांना ऐकू आला. आई! अहो आईसाहेब!” राधाबाईंनी बाहेर येऊन पाहिले. एक बाई मुलांना कडेवर घेऊन उभी होती. राधाबाई म्हणाल्या—“सैपाकसुद्धा झाला नाही बाई!”

“आईसाहेब! मी भीक मागायला वळूते आले. मी लक्ष्मीपूरची राहणारी आहे. माझे नाव गोरी. चार दिवसांपूर्वी माझे यजमान पोतायकून घरी येत होते आणि एक मूजा त्यांच्या मानेवर बसला. माझ्या यजमानांच्या पोटात दुखू लागले. औषधपानी केले, परंतु त्यांना रक्ताच्या होऊ लागल्या. सकाळी देवासारखे एक साधूबुवा आमच्याकडे आले. त्यांनी मंत्र टाकून तत्क्षण पोटादुखी थांबविली आणि उलट्या बंद झाल्या. त्या साधूबुवांना आम्ही पैसे देऊ लागलो. परंतु

त्यांनी एका पैलासुद्धा हात लावला नाही आणि निघून गेले. काल पुन्हा त्यांच्या पोटात दुखू लागले. गावकऱ्यांनी ते साधूबुवा या गावात आले असल्याचे मला सांगितले. मी त्यांचा शोध काढते आहे. परंतु कोठे दिसले नाहीत. आईसाहेब, ते लुम्हाला कोठे दिसले तर त्यांना माझ्या घरी पाठवून द्या.” गोरी म्हणाली.

“बरं, पाठवते हं!” असे सांगून राधाबाई सैपाकघरात निघून गेल्या. सैपाक झाल्यावर राधाबाई थोडा वेळ आडव्या झाल्या. इतक्यात दाराबाहेर कोणी म्हणाले—“अन्नपूर्णेश्वरी! माते!”

राधाबाईने पुढे येऊन दार उघडले. समोर एक साधू उभा होता. राधाबाईला गोरी म्हणाली होती ते आठवले. साधूला म्हणाली—“साधूबुवा! लुम्हाला गोरी नावाची बाई आठवते का?”

"कोण हो गौरी? माते!" साधूने विचारले.

"ती लक्ष्मीपूरची राहणारी आहे. तिच्या नवऱ्याच्या मानेवर मुजा बसला होता आणि त्याला आपण सोदविलेत. त्या बाईच्या नवऱ्याला पुन्हा पोटासुल सुरु झाले आहे. म्हणून ती आपल्या सोड्याचे आभी होती." राधाबाई म्हणाल्या.

"होय, होय! जाठकले. मला आज माच गावात मला आहे. मी उद्यां जातो तिच्या गावी." साधू म्हणाला.

त्या साधूवर "राधाबाईंचा विश्वास बसला. त्यांनी त्याला बोलावून समोरचा प्रश्न साधूसमोर निवेदन केला.

■ म्हणाला—"बेटी, तू लग्नानंतर सासरी आलीस तेव्हा तू शेतावर नवऱ्यासाठी जेवण घेऊन निघालीस. त्यावेळी तू कोणाचा तरी मंत्रबलेला ताईत खाली पडलेला होता, तो ओलांडून गेलीस. त्या दिवशी रात्री तुला फणफणून ताप होता. दहा दिवस तू बेशुद्धावस्थेतच होतीस. म्हणून तुला मूल होत नाही. गंडा बांधून घे. ताईत घातलास तर फारच छान. तुला मुलगा होईल."

त्यानंतर साधूने एक लांबलचक यादीन दाखली. राधाबाईंनी त्या सर्व वस्तू आणून साधूसमोर ठेवल्या. साधूने कुंकवाने उभ्या आख्या रेघा आणि त्या रेघांवर एक पाट आणि त्यावर राधाबाईंना सांगितले. नंतर मंत्र म्हणत त्याने लिंबे कापली आणि ती राधाबाईंच्या डोक्या भोक्ती फिरवून एक गरळ फोडला आणि नारळाचे पानी राधाबाईंच्या डोक्यावर शिंपडले. पिशवीतून एक ताईत काढून राधाबाईंच्या डोक्यावर ठेवला आणि कापूर लावून त्यांना ओवाळले. कापराच्या वामाने राधाबाईंना एकाएकी घेरी आल्या मारले झाले. साधूने ताईत त्यांच्या गळ्यात बांधला आणि त्यांच्या गळ्यातली सोन्याची माळा काढून घेतली. राधाबाई बेशुद्धावस्थेतच होत्या. त्यानंतर साधूने त्यांच्या

शुद्धीवर आल्या. जातां तुम्हांला मुलगा होईल वाई!" असे सांगून साधूने मंत्रबलेल्या सर्व वस्तू आपल्या झोळीत ठेवल्या. राधाबाई घरातून पंचवीस रुपये साधूला देऊ लागल्या. साधूने निर्लोभपणाचा आणून ते रुपये घेतले आणि निपून गेला. त्यानंतर राधाबाई आनंदाने त्यांना होणाऱ्या मुलाचे स्वप्न पहात सोपल्या. सोप्या वेळाने यजमानांनी मारली ती ऐकून दचकून उठून उघडले. सोमदेवाने घरात डाकटांध हलद आणि कुंकवाने मारलेली पाहून कारण विचारले. राधाबाईने सर्व वृत्त सांगितले.

सोमदेव घट्टेत म्हणाला—"प्रत्येकाचे आपलं आपलं एक वेड असते. ते कोण बदलणार?"

■ दिवशी रात्री जेवण सारल्यावर सोमदेव खाटेवर आढवे झाले. राधाबाईंनी थिडा लावून दिला. त्यावेळी बायकोच्या गळ्यातला ताईत पाहून सोमदेवने विचारले—"हाच का ताईत, तुला मुलगा देणारा?"

"तुम्हांला प्रत्येक गोष्टीत घट्टाच सुचते!" असे म्हणत राधाबाईंनी गळ्यातला ताईत हातात धरला. त्यावेळी त्यांना सोन्याची माळा हाताला लागली नाही. त्याचा चेहुरा एवढा पांढराफट्ट त्यांनी जगेच उठून सर्व घर पालथे पातले. परंतु माळा सापडली नाही. शेवटी नवरा

सोपला होता ते जंयलून नवऱ्याला उठवून सादून पाहिले.

बायकोला घाबरलेली पाहून सोमदेवने विचारले- "काय शोधते आहेस?"

राधाबाईंनी रडक्या आवाजात उत्तर दिले- "माझी माळ दिसत नाही."

"कोठे ठेवली होतीस ती तू?" सोमदेवने विचारले.

"भाज सकाळी नहाले, तेव्हा काढून ठेवली होती, ती मी पुन्हा घातली, जागले आटवते आहे मला." राधाबाई म्हणाल्या.

तेव्हा सोमदेवाला साधूची शंका आली. त्याने गावभर साधूला हुडकून पाहिले. परंतु तो कोठे दिसला नाही. गावाच्या उत्तरेला एका मैलावर एक पडकें देऊळ होते. तेथे साधूला हुडकण्यासाठी आपल्या नोकराला बरोबर घेऊन सोमदेव निघाला.

देवळापर्यंत पोचे तीवऱ्याकाळी पडू लागला होता. देवळाच्या पायऱ्यांवर एक लहान मुलगा बसला होता. सोमदेवला देवळाच्या

कोर्यावर एक वाई मधाक करीत असल्यासारखी दिसली.

इतक्यात एक जण दाह पिकत वरवळत गाणे म्हणत येत असलेला दिसला. सोमदेव नोकर भितीआड लपून उभे राहिले. दाहड्या हातातली काटली लाली ठेवून म्हणाला- "अग ए, पहा तर मी तुझ्यासाठी आले आहे ते!" असे म्हणत त्याने माळ काढून दाहविली.

दुसऱ्या क्षणाला सोमदेव व त्याच्या नोकराने त्या दाहड्याची मानगुटी घरली आणि काढून घेऊन शूय वटविले. त्याची उतरली. त्याने सोमदेवाने पाय घेऊन माफी मागितली.

नंतर सोमदेव घरी परत राधाबाईंला तिची परत देत त्याने तिला विचारले- "साधून तुझ्या गळघातली माळ काढली तेव्हा तुझी अक्कल कोठे गेली होती?"

परंतु राधाबाईंच्या तोंडातून एक शब्दही उमटला नाही.

सदुपयोग

सोनू शेट सोमंत होते, परंतु पहिल्या नंबरचे चिकट होते. हे बायकोच्या खर्चीपणामुळे करताळत होते. तीवऱ्याने निघाले. निघते वेळी घराची सर्व जबाबदारी त्यांनी मुलावर टाकली. परमात विहीर नव्हती. शिवरामने वटिलांना कित्येकदा विचारले- "विहीर कणू पा का?" अनु सोनू शेटला खर्च करायचा नव्हता. ते टाळाटाळ करीत होते.

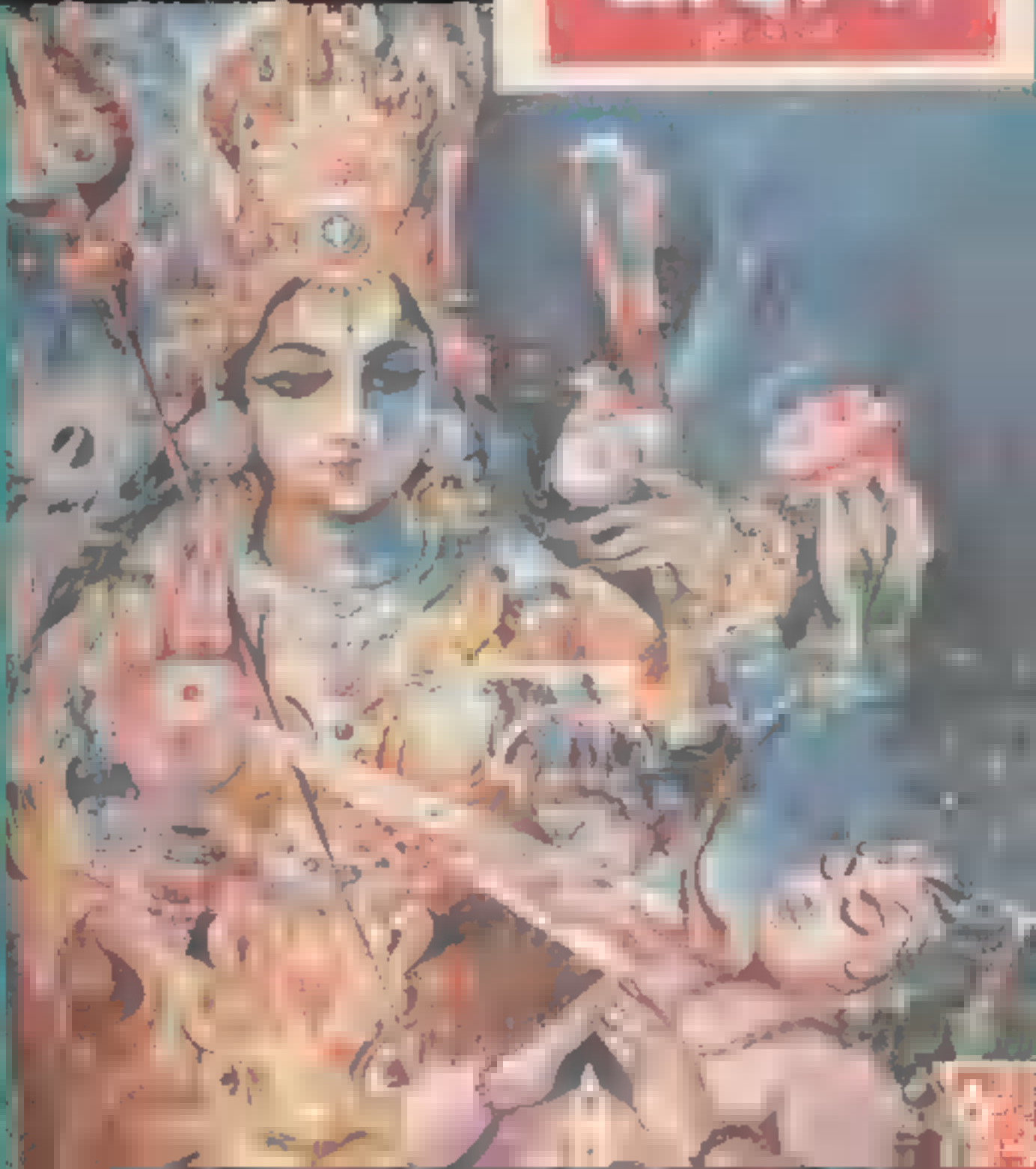
बाप शीर्षपादेला तिघून शिवरामने विचार केला, बाबांनी नको म्हणून नव्हते मागितले तेव्हा ते परत पायच्या आसी विहीर खणून घ्यावी विहीर खणण्याचे काम सुरू झाले जेव्हा दोन फूट जमीन खणली असेल, त्यातून एक तिजोरी निघाली.

भजूर म्हणाले- "मानक! हा मापल्या वाडवडिलांनी पुरून ठेवलेला धनाचा साठा आहे ते पुष्पवांस होते तुम्ही हे धन दान पुण्य करा."

शिवराम उदार होता. म्हणून त्याने सर्व धन व सोने शेरगर्जनांना वांटून टाकले. सोनू शेटने घरी विहीर खणलेली पाहिली. त्यांनी मुलाला विचारले- "काय रे, मी माच जागी एक तिजोरी पुरून ठेवली होती?" शिवरामने मारा मुलात पोडवयात मागितला. त्या लोभी भाणगाचे मन दुःखी झाले. त्याने तिजोरी आगी पुरून ठेवली मत्त्याची पोष्ट बायकोलासुद्धा मागितली नव्हती.

प्रश्नोत्तरे

अशोक संगमरुति, अथली (कर्नाटक)

प्र. भूमनेतु (शरद नशात्र) म्हणजे काय?

उ. भूमनेतु केंद्र मानून त्या तारामंडळात २८ कक्षाभाक्ता फिरवारे ग्रह, उपग्रह, उल्का, शंके नक्षत्रे वगैरे असतात. या कार दूर बुद्धाकार कक्षेत फिरतात. ३६० अंशात भूमनेतुच्या जवळ येऊन पुरेशा दूर निघून ३६० अंशाच्या उभ्या येतात तेव्हाच आपल्याला त्यांना नेपथ्य दिसते. दूर असताना ३ वाजव वाढतात. याच्या केंद्रस्थानी धनोमुत पदापोदरांवर धनीभूत वायूही असतात. सूर्यप्रकाश पडताना ३ पदापोदरांवर वायूगारचे प्रसरण होऊन दूरवर तेंपटांसारखे भासतात. पहावा परिणाम ३ जीवितापर होतो असं भंडविश्वासाने जसे नाक पाहताना ३ परिणाम शेंके नक्षत्रामुळे होतो असे भागण.

बाळ ३. जांभेकर (सहारापट्ट)

अ. दग ३ असतात, पण पावसाचे पाणी पांढरे कसे काय असते?

उ. पाणी पांढर ३ परंतु सूर्यप्रकाशाच्या भांड श्रेढ्यां दगामे पाणी येते तेव्हा ते काळसर भासत. राण्याला वास्तविक स्वतःचा ३ नक्षत्रांचे

अ. पर्वत कसे होतात?

उ. भूगर्भात दगडाचे विविध थर असतात आणि सारा भूगर्भ एकत्र होऊन असतो, ३ भूगर्भातूनच रंगाचे माहोत जाहे. ही हाननान होत असतानाच अंतर्भागातील भूखंडांची परस्पर टक्कर होते व परिणामी दगडाचा थर ३ टक्कन जातो. पर्वतांच्या रंगा असा तऱ्हेने तयार होतात. आपण ३ भूखंडांचा भारत म्हणतो त्याची अर्ध्या भूखंडाची टक्कर झाली आणि हिमालय पर्वताच्या रंगा वर आल्या. या रंगा बाणवडी वर येत आहेत. एके काळी हिमालयाची गिऱ्ये समुद्रात होती हिमालयाच्या खिळ्यांवर जसने राण्याचे फाटिलेले अनेक मिळताना पावतून ही गोष्ट सिद्ध होते. परंतु दीन भूखंडातील टक्कर वर होताच पर्वतांची पुंची वाढणे ३ होते. त्यापुढीवर पांढर, उब आणि वारे यांचे भांडात आल्याने पुंची कमी होऊ लागले. याच तऱ्हेने पुढेकडील पर्वतांच्या

अघटित अनपेक्षित

[७१]

हा ध्याने मणिमंडासमोर कोणाला काही सांगणार नाही असे ३ बेऊन सांगितले आणि निघून गेला, आत असता तो विचार करू लागला.

दिगंबर जैनांच्या ३ दाशक हाणक तर सोन्याच्या पुतळ्यात तो बदलतो, हे मी प्रत्यक्ष डोळ्यांनी आज पाहिले मला पुर्वी कधी हे माहीत नव्हते म्हणून आजपर्यंत किती मूर्खपणाने मरीजीत दिवस काढावे लागले! मी दगडाज महासान तास निरनिगळ्या लोकांची हजामत करतो आणि महासान चांदीचे तुकड माझ्या हातात पडतात तेव्हापावर ३ एवढा ससार आलायचा कसा? ३ दिगंबर जैन दिवसभर किती फिरवता दिसतात? परंतु काय उपयोग? मला ही गोष्ट पुर्वी माहीत असती तर मणिमंडासारखी त्याची डोकी

कोडून मी सोन्याच्या पिटांनी घर बांधले असते! तसे ३ बांधण करण्यासारखे आहे म्हणा? वेगळे मिळविण्यात मी न्हायी पाण्याची बराबरी कशी काय करणार? काक एकाएकी श्रीमंत कसे होतात हे मला कळत नव्हते व मी पश्चित होऊन नुसता पहास होतो, आता कळत मी त्याची हुशारी आणि व्यापाराने प्राविण्य म्हणजे काय? आणि त्यामुळे ३ लक्षाधीश कसे होतात आज ३ को दिगंबर जैन, एक चांगलेसे डांडके आणि जोराने चार करण्याची तयारी या तीन गोष्टी असल्या पाहिजेत परंतु वाणी हे गुपित कोणाला कळू देत नाहीत. कारण त्यांना आपल्या जातीतले लोकच श्रीमंत व्हावेत असे वाटते. परंतु मला आता ते गुपित ही कळले आहे ३ मी मायातल्या सर्व

दिगंबर जैनांसा आपल्या घरी जेवायला बोलखितो आणि त्यांची डोकी फोडून सोन्याचा लींग आपल्या घरात लावतो. भमजा ते सर्व सोने खर्च झाले, तरी म्यायचे कारणच काय? देशात दिगंबर जैन यांचे थोडेके आहेत का?"

असा विचार करून न्हाव्याने धन्याच काठ्या आणून एका पेटीत लपवून ठेवल्या. तो दिवस फार लांब असल्यासारखे त्याला वाटले. इतके उतावीळ झाले होते त्याचे मन. दुसऱ्या दिवशी, गावातल्या एका कोमण्यात दिगंबर जैनांचे दैकळ होते. तेथे तो गेला. त्याने महावीराच्या मूर्तीला प्रदक्षिणा घालून तौनदां साष्टांग नमस्कार घातला.

आणि ओरडून म्हणाला— हे जैन! जैन! जैन! जिन आमचे रक्षण करो. जिन पत्नी पयोधरा आमचे रक्षण करो!" नंतर तो जैनांचे प्रभुत्व आचार्य होते त्यांचे दर्शन करून अ नम्रपण त्यांना नमस्कार करून म्हणाला— "गुरुवर्य! आज आपण आपल्या सर्व शिष्यांनरोबर आमच्या घरी जेवायला येण्याची कृपा करावी!"

तेव्हा जैन गुरुने विचारले— "भावा! आज जेवणाचे निमंत्रण देण्याचे विशेष काय? आम्हाला भोजनभट आहण सभजलास की काय? आम्ही कोणाचे आमंत्रण स्वीकारीत नाही. भूक लागल्यावर एखाद्या गृहस्थाच्या घरी जातो व तो जो भिक्षा पालतो तो प्राणरक्षासाठी तेवढीच स्वीकारतो."

"भिक्षुवर्य! आपल्या या नियमाची मला माहिती आहे परंतु माझी विनंती ऐकावी! घरी अनेक वस्त्रे पडून आहेत. शिवराम अगार घन आहे. याचा उपयोग आपणास ग्रंथ लेखनास व दानधर्म करण्यास होऊ शकेल. त्यानंतर आपली इच्छा! आपणास मान्य गसेल तर मी इतर भिक्षुकांकडे जाईन." न्हावी म्हणाला.

ते एकून देवळात राहणारे महा भिक्षु एक स्वराने म्हणाले— "ऐक रे! आम्ही वेतो, जेवण्याला जाल्या घरी! तू जो दानधर्म

समोर ठेवून करणार नाहीस. म्हणून ते ग्रहण करण्यास आम्हांला हरकत नाही. तू आणखी कोणा भिक्षुकांकडे जाण्याची गरज नाही!"

विचित्र गोष्ट अशी की ब्रह्मचारी एकटा, सर्वसंगपरित्याग करणारा व भिक्षुपात्र दिगंबर राहणारा असूनही तो एक मानवच असतो. तुष्ट्या त्याला सोडीत नाही. याहून आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे तो बुद्धीच्या चळाने या लोकांचे समर्थन करतो. वृद्धावस्थेत, पैस पिकल्यावर, दान परत्यावर, दुष्टी भेद आणि काल उधिर वाढतो हा जो धर्म मोहव!

तिकडे न्हावी जैन भिक्षुना आपल्या घरी बोलावून घेऊन गेला. आग-धात सर्वजण गेल्यावर त्याने सर्व दरवाजे बंद केले आणि मोठी पेटी उघडली. पेटीतून वस्त्र किंवा धन यांच्याऐवजी एक थलें मोठे दांडके काढले आणि अगातळ मधं बळ एकवटून एकेका भिक्षुकाच्या शालव्यात हाणूत सुटला. परंतु आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे मणिभद्राने काठी मारली तेव्हा स्मित करणाऱ्या दिगंबर जैनांसारखे एकान्याही चेहऱ्यावर हास्य जळकळ नाही, की कोणी एक वार करताच गेला नाही. म्हणून न्हाव्याला भयान राग.

सर्व जैन साधू जीव वाधविष्णा-माठी उदरामारख पलायत लागले. वरपाज बंद होते, म्हणून पळून जाणे नव्हते. शेवटी दोघे वेशुद्ध होऊन गमिनीवर लोटू लागले. न्हाव्याला आनंद झाला. त्याला वाटले, त्यांचे सोन्याचे पुतळे होणार. परंतु रगताने मावलेले त्यांचे मृत देहच तेवढे तेथे त्याला दिसले.

इतर चार भिक्षु न्हाव्याचे पाय धरून त्याची मनघरणी करू लागले— "बाबा रे! आम्हाला जीवदान दे! आम्ही असा काय अपराध केला की तू आम्हांला मारीत सुटला आहेस? आमच्याजवळ काही नाही. तू दोघाना तर ठार केलेसच.

आता आम्हां दोघांत तरी सोड." दावी
रागात ओरडला- "तुमच्यापैकी एकही
सोन्याचा पुतळा ~~आपला~~ नाही तुम्ही
आपला हा काजिल्लपणा सोडून लोकर
सोन्याचे पुतळं व्हा !" असे म्हणत दाव्यात
आणखी जोराने मारहाण सुरू केली.

भिक्षुकां आश्रयेत् एकं वा द्वेभ्यः जायान्या
राजाभ्यां शिष्यानीं द्वारे फाडून आन
प्रवेश केल्या त्यांनी चौघां भिक्षुना वाच-
विले. मंतर न्हायी, चांगले भिक्षुक आणि
शेत भिक्षुकांची प्रते ग्यायाचिशासमां
शिष्यानीं नेऊन ठेवली

न्यायाधिष्ठाने सर्व प्रकार एकल पञ्चन
न्यायपाला विचारले- "तू ~~...~~ अनर्थ
कथासाठी कलास ?"

म्हाब्धान जवानी दिल्ली-'' काल मणि-
ज गेलें तेंच त्हां सों द्यात त्यांत
यांय असा काय आहे ?''

"अग्निभद्र काण व न्याने काय वोलें ते
सर्व स्पष्ट सांग ! न्यायाधिष्ठाने सविस्तर
जवानी ~~आपण~~ सांगितली

एका दिगंबर भेताच्या दाडले
 हाणले तेव्हां तो जेन एक गोन्याचा कुठला
 झाला ॥ दस्य मी स्वतः या इच्छांमनी
 गाहिले गावी म्हाणाला

न्यायाधिशानं मणिभद्राला नोलावून
दिधारलं- काल तू एका दिगंबर जेताचा
वध केलास हे खरे का ?”

गणभद्राने वृत्तांत सांगितला. तेव्हा
न्यायाधिकाऱ्याने शिपर्यांना केली की
" तुम्ही या मूख न्यायालयाकडे कळवून घेऊन
आणि भाळ पाहून घाला मर्याद
या सतर म्हणाला— " मूख गोष्ट न
मूर्खपणाने असली वृत्त्ये
असाच दुर्गत होते प्राचीन
काली प्रजापति यादृष्टान्त मागचा
पुढचा विचार न करता इमानदार
स्वाभिभक्त मंगसाचा केला होता ! "

"ती गाण्ट एव तव शाळ!" मणि-
भद्राग विनंतो झाले. न्यायाधिशाने पोष्ट
सोपितले

अनलूक मासिक

(୨୨)

[राना दुर्मुख राजासाला निजिने जसला त्याच्या राजधानीवर एकत्र आसले बाजाले हल्ला केला व ~~राजाला~~ अधिकार ~~हल्ला~~ केला त्याचे शेके ~~भक्त~~ साविकाला अर्पण होण्यापूर्वी बाजाले एक रा होईना, ~~राजाला~~ राजा म्हणून रहावे असे दुर्मुखाचा वाटले. ताबाला भरलुके, जरीने राजधानीवरून पोचताच आले व सैनिक बाहेर जाते. पुढे-)

आगले भरलेवर वसलून येत असलेल्या धोडेस्वाराना ५ दिवस दरोडारच्या पायदळ नेमकांना पाहुन चोरांचा नायक नागमल्ल व त्याचे अनुयायी घाबरून गेले. त्यांच्या दरोडर हत्तीवर वसून जाणारे दुर्मुख राजाचे सैनिक धावतून पळतून परतल्याची हलक्या जावाजात 'आतां' ? अशा विचारात नागच्याजागी धडकून राहिले.

नाशमल्ल माघ स्वतः सादरून त्याच्या अनुयायांना म्हणाला- "काय रे, ज्या समंत राजाचे इतके सैनिक आपल्यावर एकाएकी चालून येतील, असे स्वप्नात देखील वाटल नव्हते। ते कांही असो. आपल्याला श्यायवे कारण नाही. आपल्या पाठीमागे वाडारु भल्लक आणि उग्रदंष्ट राक्षस आहेत."

"तरमग हत्तीला मागे बळथ का नाग-
मरुला?" एका चोराने या शब्दांत विचारले.

"छे छे! तगा विचारसुद्धा आणु नकोस! सचें आपल्याला पळपुटे भितरे म्हणतील! आणखी युक्तो सुचली आहे. मला! पाहू या कोठवर ती पडास्वी होते ती. अयशस्वी झालीच तर आपल्या रक्षणांला चांडाळ मल्लूक आणि उग्रदंड राक्षस आहेतच!"

"तरमग ः घोडेस्वार सैनिक आपल्या जवळ यायच्या आत काय करायचे ः कर." असे नागमल्लला सांगून एक चोर, आपणात फुसफुस करीत असलेल्या बरो-दरच्या सैनिकांकडे वळून म्हणाला- "काय रे, काय चालला आहे तुमचा विचार? पळून जाऊन शवला मामील

व्हायचा विचार चालू आहे वाटतं? तुम्हांला उभा फाडून बाईस, लखान ठेवा!"

नागमल्लाने रागाने एकदा हत्तीवरच्या दोषा सैनिकांकडे पाहिले आणि चटदिशी डोव्याचा फंटा मांडून तो हवेत हालवून उडवीत त्याच्यावर थावून येणाऱ्या शत्रु-सैनिकांना संबोधन करून म्हणाला- "मी तुमचा एक मित्र म्हणून येत आहे तुम्ही आहात तेथेच थावा. तुमचे महाराज कोठे आहेत? आम्ही जूग महाराज, दुर्मुखराज यांना कंड करून बरोबर घेऊन येत आहो. आम्हाला चांगले पारितोषिक मिळाल तर आम्ही जून्या केदी महाराजांना सोपवून परत आपल्या वाटेने निघून जाऊ."

नागमल्ल म्हणाला ः ऐकून जवळ येत असलेले घोडेस्वार ः सैनिक पावले, दोड्यांच्या इतर घोडेस्वारांना मागे यात्रापला सांगून एकदा घोडा पुढे घेऊन म्हणाला- "यात काही दगलवाजी तर नाही? किस्लधामा असल्या महाराजांनी व प्रधानांनी तुम्हांला जगला-तून येत असनांना पाहिलेच आहे!"

"दगलवाजीच कराथच! हेतू असता ते दिवसा उबळ्या इतर्या घोड्यांना बरोबर घेऊन कोणी येण्याचा विचार तरी केला असता का! तुम्ही वळकावलेला किल्ला जसे महाराज जिवंत असेपर्यंत मरझिल नाही

व तुमच्या महाराजाचा जीवही धोक्यातच राहणार. म्हणून तुमच्या महाराजांनी व्हाम्हांला चांगलेसे बक्षिस दिले तर आम्ही कंड करून आपल्या जून्या महाराजांना तुमच्या महाराजाच्या हाती देऊ परंतु त्यांना दुर्मुख महाराजांना विकत घेण्याचा ठराव मान्य नसेल तर आम्ही त्यांना घेऊन परत अरण्यात आऊ." नागमल्ल म्हणाला

ते ऐकून घोडेस्वारांचा नायक, काथ करावे ः विचारात, ः मिनिटे, डाय लाजवीत उभा राहिला य ः श्रीपुरुषोत्तम घोड्याने काम नाही हे ओळखून ः शब्दात मित्रा गिळवटून ः भागली ः डगारीत म्हणाला- "परंतु ः कोण, तुम नाव काय ः तर ः सांगितलेच नाही?" अद्याप ः करावे ः तो ठरव ः शब्दा-सारखा दिसला

हा कोणीतरी मदमता ः दिसतो आहे. असा विचार ः नागमल्लाने आपला फंटा डोक्याला चट्ट बाधला ः म्हणाला- "माझे नाव नागमल्ल, मला सचें नागमल्ल मालक म्हणून हाक मारतात. जंगलात चांगली दुर्मिळ अशी रानटी अनावरे घेऊन ती विकत घेण्याची शक्ती असणाऱ्यांना विकण्याचा भी घदा करतो."

"अस म्हण की! तू म्हणालास ते भी असल्या महाराजांना जाऊन सांगतो."

असे सांगून घोडेस्वारांचा नायक घोड्याला मागे वळवू लागला, परंतु थांबून त्याने विचारले- "तुझ्या पाठीमागून हूर काहीजण गिळून येत आहेत त्यात राक्षसासारखा एक आणि परंतु हातात घेऊन अस्वल येत आहे तो खरोखरचा राक्षस आणि अस्वल आहेत की वामचे मंत्री म्हणाले तसे त्यांची सांगे करून आलेले कोणी आहेत?"

कळवे या माडी तुमच्या महाराजांनीच स्वतः इकडे येणे बरोबर होईल? त्यांच्याकडून बक्षिसाची रक्कम हाती पडताच दुर्मुख महाराजांना सोपवून नंतर राक्षसाची व अस्वळाची माहिती मी सांगेन." नागमल्ल स्मित करून म्हणाला.

नायक सभाषान आपल्या-
मान हलवून तलवार अर उचलून
सैनिकांना म्हणाला—“अरे, हे पद्मा तुम्ही
एक पाकळही मागे टाकलेत किंवा पुढे
टाकलेत तर तुमची टोकी तुमच्या मानेवर
राहणार नाहीत. आपल्या प्रधानांनी सांगि-
तल्याप्रमाणे हे सोंग घारण करून आलेलेच
दिसत आहेत. मी जाऊन महाराजांना या
गोष्टी कळवून येतो.” असे सांगून तो
आपल्या घोडा वळवून पळत निघून गेला.

किल्ल्याच्या फाटकाकडून उभा राहून
सामंत राजा सूर्यभूपती ते सर्व पहात होता.
व प्रधानाने घोडेस्वारांचा नायक
जवळ आल्यावर त्याला विचारले—“अब्रार

होला कायचं मिळून त्या-घाबो मकर
करीत होतार का?”

घोडेस्वारांच्या नायकाने सर्व गोष्टी
सविस्तर सांगितल्या व म्हणाला—“आपण
त्यानं वक्षिस म्हणून काही पैसे दिले तर
दुर्मुख महाराजांना आपल्या हाती देऊन ते
परत आणार !”

दुर्मुखाचं नामत दचकून
दुर्मुखराज अजून जिवंतच
आहे तर! त्याला रानटी स्वापदांनी खालून
ह आपल्या हेरांनी येऊन सांगितले
ते होते तर! प्रथम, तुम्ही त्या हेरांची
ताबडताब होकी उड्या!” त्याने रागाने
केला मंत्री विचारात पडला. चिंता
आणि काळजी तोंडावर प्रकळली.
म्हणाला—“महाराज, दोघे हेर तूतं
किल्ल्यात नाहीत. मी त्यांना पुन्हा प्रस्थाप
पाठविलं आहे. आणखी एक गोष्ट जास्त
खोलात शिकून चौकशी केल्यावर कळते
की तो सरोवरचा आहे व ते अस्वल
म्हणजे पुढविद्या बांगले शिकलेले आहे
असे वाटते. सर्वांहुन भीती वाटण्या-
गोष्ट म्हणजे ते कैद करून आणोत
आहेत ते दुर्मुख महाराज नसतीलही.”

ते ऐकून सूर्यभूपती सामंताला कमाळीचा
राग आला म्हणाला—“तुला एका सल्ला-
गाराच्या पदवीवरून मंत्रीपदावर दखिले

एसाळा सामंत राजाला सल्ला देण्यापुरतीच
आहे. राजाला देण्याची योग्यता
तुम्यात नाही.” असे घोडेस्वारांच्या
नायकाकडे वळून म्हणाला—“नेनापती, पुढे
दहाजणबुद्धा नाहीत. त्यांच्याशी
उभेटाची वोलणी करण्याची गरजच काय?
त्यांना निमूटपणे सांगी!
मान्य नाही तर मुसक्या बांधून त्यांना
किल्ल्यात ओढून घेऊन या. वक्षिस
वगैरेच्या गोष्टी मग्यातून पाहू!”

“तो सरोवरच असेल का
घोका आहे, महाराज!” घोडेस्वारांचा
नायक काँगच्या

सूर्यभूपती दातओठ चाबून लकडून
म्हणाला—“तुझ्या दरोवर सैन्य आहे
ते एकच राक्षस शहर राक्षस असले
ठरी त्याच्या मुसक्या बांधून आणावला
पुढे आहे. मोघ येतो दरोवर. आहे
माझा घोडा?” असे म्हणत घाईघाईने
वृक्षावरून खाली उतरून आला.

एका नोकरीत घोंडा आणून उभा
केल्यावरोवर सूर्यभूपती त्यावर चढविशी
वसला. मंत्री आणखी एका घोड्यावर
वसला. समोर सामंतराजा, दोन्ही बाजूला
मंत्री आणि नेनापती निघाले. किल्ल्याचे
फाटक ओलांडून वहीर मैदानात आले.

त्यांना यत असलेल पाहून नागमल्ल
अस्वत उत्साहानं म्हणाला—“माझी वृषती
यदास्वी झाली. सामंत राजा, आणि
सेनापती आपल्या जाल्यात सापडणार !”

“या तिघांना धरून दिल्याबद्दल दुर्मुख-
राजा बांगलस वक्षिस देईल अस वाटतं
का, नागमल्ल ?” दोघा घोरांनी विचारले.

“अरे, इनाम वक्षिसच काय म्हणतोस ?
दुर्मुख महाराज आपल्याला एसायें संस्थानच
वहास करतील !” नागमल्ल म्हणाला.
दोघे नैनिक न्यानेतून तलवारी उपसू
लागलेले पाहून त्याने त्यांना दटावले.

सामंत राजा नागमल्लाच्या हत्तीजवळ
येऊन म्हणाला—“तू सांगितलेस ते माझ्या

मल्लाची सात्री शास्त्री को आपली युक्ती फसली. त्याला दुर्मुखराजाविषयी किंवा भग्नराजा सूर्यभूपती यांच्याविषयी प्रेम आदर किंवा द्वेष कमी किंवा जास्त असण्याचे काही कारण नव्हतेच. सूर्यभूपती आपल्याच घमंडीत उगदव किंवा चांडाळ भल्लूक यांचा अपमान करायला निघाला. त्यात विनाकारण रगतपात गाव फार होणार यात त्याला थोडो हेसोल बळा नव्हतो. तसा रगतपात होणे नागमल्लला बराबर वाटत.

नागमल्ल काय उत्तर द्यावे या विचारात हत्तीवर येत असलेले दुर्मुखाचे दोष सैनिक तलवारी उपसून ओरडले— "दुर्मुख महाराज की जय!" आणि उभे राहून सामंत राजाला सवोधन करून म्हणाले— "कायरे ए, सूर्यभूपती! तुझ मरण आता चुकत नाही, यथ! दुर्मुख महाराजांना मदतीला वरा आणि मंचबळ असलेला चांडाळ भल्लूक आले आहेत।"

'दुर्मुख महाराज की जय!' जय जयघोष ऐकतांच सामंत सूर्यभूपती नांतापला आणि सैनिक जे म्हणाले होते ते वधूकांही त्याला ऐकूच आले नाही. शेजारी मंत्री होता, त्याला म्हणाला— "या मूर्खाना आणि त्यांच्या पाठीमागून येणाऱ्या त्या सोंगा-

नाहांची विमने आहे. लोकर धोडस्वाराना आणि सैनिकांना बोलावून यांना जंगलांत पळवून जाऊ न देता यांच्या चारीबाजूला येडा घालून कैद करा पाहु!" असे मोठ्याने मागत सूर्यभूपतीने उपसली आणि घोरांचा नायक नागमल्ल ज्या हत्तीवर बसून येत होता, त्या वाजूला धोडघाबर बसून निघाला.

आलेल्या राफटाची कल्पना नागमल्ल विचार करीत नाही. जगंच त्याने तो बसला होता हत्तीला मार्गे वळविले आणि राक्षस चांडाळ भल्लूक दोघे होते त्या वाजूला जाऊन धोरडून म्हणाला— "भल्लूक मालक! उगदव प्रभो! माझी युक्ती फसली. सामंत राजा सर्व सैन्यानिशी आपल्यावर चालून येत आहे!"

सामंत राजाने अपमान केला होता तरी दुर्लक्ष करून, आपली स्वाभिमानस्ती दाखवायला होष वरी संधी आहे, असा विचार करून मॅय्याने आपल्या धोड्याला जोराने बावकाचे दोन तडाखे ओढून त्याला नागमल्लाच्या हत्ती मार्गे फिरवून पळवू लागला, त्याचा पाठलाग करण्यासाठी धोड्याला सोडता आणि म्हणाला— "अरे देवद्रोही! यावि! तुमच्या सर्वांची ढोकी उडविल्या-

शिवाय महाराज सूर्यभूपतींच्या मनाला शांती मिळणार नाही!"

मध्यंतरी सेनापतीने आपल्या धोडस्वाराना आणि सैन्याला पुढे पायला खूण केली. त्या आधीच पुढे मंत्री पाठीमागून सामंत सूर्यभूपती व चांडाळ भल्लूक होते त्या गागी पोचले.

फिल्ल्यावर अधिकार करणाऱ्या सामंत सूर्यभूपतीला पाहताच दुर्मुखराजा उग होऊन तलवार उपसून ओरडला— "अरे, सायंत भूपती! मी परराज्य जिंकण्यासाठी निघाला असता नवी साधून तु माझा फिल्ला वळकावलास का? मं, तुझ डोके मी आता या क्षणाला उडवितो." असे

सेनापतींनी सधे सांगितले. ऐकूनच आली आहे. माझ्या राज्यात शिरून माझ्या फिल्लाधारामोर उभार राहून माझ्यासारख्या एका राजाशी सौद्याच्या गोष्टी करतो आहेस का? तावडतोच आणि हत्तीवर दुर्मुखाबरोबर जेजे कोणो वाहेत त्या सर्वांना आणि दोघां सोंगाड्यांना बोलावून घेऊन ये. फिल्ल्यात गेल्यावर तुला व त्या दोघां सोंगाड्यांना त्यांच्या त्यांच्या योग्यतेप्रमाणे काय ते बक्षिस देईन. दुर्मुख राजाचे डोके फिल्ल्याच्या ध्वज स्तंभाला को फाट-फाला लोबकळत ठेवायचे ते मी नंतर ठरवीन."

म्हणत तो हत्तीवरून सामत राजाच्या बोट्यावर उडी मारण्यासाठी पुढे सर-सावला. तैनिकांनी त्याला अडविले तरी तिकडे दुर्लक्ष त्याने उडी मारलीच. परंतु धराकून खाली पडला. तरी चटविशी उभा राहिला.

ते पाहून चांडाळ भल्लूक जाराने टाळी वाजवीत म्हणाला- "ओहो! चांडम रे! जंगलात एका चित्यासनोर तलवार उगसून पुढे मायची छाती खानी नाही दुसुंखाला. आता मिला दिसताच सिंहासनाची आठवण होताच राधुवर त्याने करायला निघाला आहे!"

आपला शत्रू जमिनीवर पडलेला पाहून आणि नंतर उभा झालेला पाहून सामत सूर्यभूपतीला परमानंद झाला म्हणाला- "ओहो! शत्रुकृण कामा नये! पुढे, मुझे बोक्रे ठेवितो!" असे म्हणत त्याने चांडाळाला दुसुंखाकडे वळविला.

त्याच वेळी चांडाळ भल्लूकाच्या हत्तीवर बसून येत असलेल्या शिकाच्याने चटविशी

दुसुंख-नीकर मांडला. परंतु तेम चुकला आणि वीण चांडाळाच्या पाठीला लागला. चांडा हिणहिणत पायावर उभा राहिला.

सामत राजा झाली पडण्याच्या वेतात हाता तरी लगाम घट्ट धरून घमना. म्हणून त्याच्या जिवाचा धोका टळला. दुसुंखान सामत राजाच्या मथ्याला घोट्या-वरून खाली ओढले आणि त्या बाइभायर बसून सूर्यभूपतीच्या बाजूला मोड्यावर बसून.

आपण अडकली आहे, हे सामंताला कळले त्याने धोर्याला मागे फिरवून किल्ल्याच्या दिशेने पळविले आणि सैन्याला तावध करे दुसुंख राजाने चांडाळाला टाच मारली आणि तलवार आकाशात कर्कश आवाजात ओरडला- "अरे सामंता! पळपुट्या, धांव!" आणि त्याचा पाठलाग करीत निघाला. (क्रमशः)

माणुसकी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तां जाडजवळ गेला, त्या ठिकाणवर काढून आणि नेहमी प्रमाण मोन हाऊन अशाच्या दिशेने चालू. तेव्हा प्रताप बसलेला बसला म्हणाला- "गजा, या जगात पुनराप्रमाणे शिक्षा त्याला उदाहरण म्हणून मी तुला रंग नावाच्या दिवसा उवळचा चोरी करणाऱ्या एका चोराची गोष्ट सांगणार आहे. ती लक्ष देऊन ऐक" सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कधी काळी काजीवरग नावाच्या गावा दिवसा उवळचा चोरी करणारा एक फार बस्ताद चोर होता. तो चोरी करण्यात इतका हुशार होता की दुकानात गिन्हाइवाचे आणि दुकानदाराचे पैस एम दुपारी नाहीसे होत व चोरी कशी झाली कोणी केली कोणाला कळत नसे. धर्मशास्त्रातून मुद्धा

वेताळच्या गोष्टी

अशा चोऱ्या होत चोराळा कोणी कधी पाहिले नव्हतं म्हणून त्याला आलक्षण शक्यच नव्हतं ज्याच्या घरी किंवा मिश्रा-तून चोरी होई तेव्हाहील वाड्या कधी चोरी झाली, सांगू शकत नव्हते शतकरी व्यापारी मरकरी नोकरी करणारे सर्वांना दिवसा वळका होणाऱ्या चोरीचा तडाखा असत होता घरात असेपर्यंत त्याच्या पिशाळा कोणी हात लावीत नसे, एवढेच.

या चोरीच्या तकागी नगराच्या कोत-वालाकडे दररोज पंत त्याने चांगला एकडण्यासाठी आपले हेर नेमले परंतु काही उपयोग झाला नाही त्या चोराचे नाव रंगा होते. त्याला पाहून कोणी

नाल त्याच कमव असंभुतच होते.

अधिकारी चोरान्या एकडू असले नाहीत त्याचे कारण तो सामान्य चोर नव्हता. सामान्य चोर ज्या परिस्थितीत व ज्या तन्हेने चोरी करतो परिस्थितीत त्या तन्हेने त्या चोरी करीत नसे त्याने त्याच्या घरी किंवा दुकानात चोरी केली तसुद्धा त्याला पाहून चोर म्हणणे शक्य नव्हतं म्हणून रंगाला कैद करायचे तर या सर्व गोष्टी लक्षात ठेवणे आवश्यक होते.

एकदा रंगाने भर रस्त्यात एका व्यक्ती-पेशाची पेंगळी घोरली त्या पिश्यात पेशाबरोबर एक चिट्ठी ठेवलेली होती ती एका थडिने लिहिलेली चिट्ठी होती. तिचा नयरा मरणाळा टकला हाता व त्याच्याकडे धनंजय पेंगळी घोरत आणि ओथध पाण्यासाठी पेशाची गरज होती. त्यासाठी तावडताच पैसे पाववून तिच्या कुपळाचे कुंकू रानण्यासाठी विनवणी करून तिने आपल्या भावाला पत्र लिहिले होते

ते पत्र वाचल्यावर रंगाला अंगाचा धरकांप उराला. तो ने पैसे घेऊन ते पत्र लिहिणाऱ्या त्याला जाऊन घेऊन त्याने घरात पाऊल टाकताच त्याला शिपायांनी शेत केले. त्याच वेळी रंगाने ज्या व्यक्तीकडून ती पिश्या घोरली होती ती

घरातून बाहेर ती व्यक्ती दुसरीनिमरी कोणी नसून वेप पाळतून फिरणारा कोतवालय होता दिवसा वळका चोरी करणाऱ्या चोराला बरण्यासाठी अवळकावळ एक महिनाभर तो पालटून व पिशवी घेऊन गावात फिरत होता त्याने टाकलेल्या जाळ्यात चार भायडले

नाश्यावसान चोराच्या रस्त्याची चवकशी झाली. त्यात नाच दिवसा चोरी करणारा चोर असल्याच सिद्ध परंतु कोतवाल्याने, थापुड चोरी करणार नाही अशी रंगाला ध्यायला लावून त्याला सोडून दिले.

वेताळाने गोंगट विचा राजा, कोतवाल्याने इनक दिवस फांथस-पूर्वक मेहनत नागला आणि त्याला काही एक शिक्षा करता काय सोडून दिले? त्याला शिक्षा करायची नव्हती तर धरत कशाचा आणि त्याची चवकशी केली कशाचा? शक्ताच समाधानकारक उत्तर माहीत असून

दिने नाहीत तर तुम्हा माहीतच आहे, तुज्या होक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर काळ लागनाल

विजयामित्य म्हणाला-"कोतवाल्याला चोरान्या कैद करण्यास कष्ट काय झाले चोराने माणसही असल्याकारणाने चोर मापडला माणसही नसतो तर चोर वाड्याच्या जाळ्यात ना नसता कोतवाल्याने चोरान्या थोडीसुद्धा शिक्षा केली नाही व चवकशी मदींमगल केलेली त्याने रंगाला आहे रंगाला कोणाच्या माहीत नव्हतं त्याचा पाहारायला मिळाल्या तसे त्याच्या हातून चाच्या होणे कोच चोर असल्याची गोंगट गावीन। कळाची यांधमाठी फातपाण्याने जाहीर चवकशी होती म्हणून त्याला शिक्षा केल्याशिवाय सोडून दिले "

अशान्वत राजाचे पौन भग हाताच वेताळ प्रतामद अदृश्य झाला आणि पुन्हा सांडाळा जाऊन लावकटू लागला

(काल्पित)

दिवाणाची निवड

कांगोज देशाचा दिवाण सुभक्त हुकूम होता. उताऱ्याक परा चालून ठेवून त्याने आपल्या जागीर एका पोष्य व्यक्तीची निवड करण्याक ठेवून तसे कळविले आणि या पदासाठी योग्य तरुण संकलीना भर्त अग जाहीर त्यासाठी त्याने देशभर विद्विनी. स्वही ऐकून कित्येक उमदवार त्याला भेटायला दिवाणाने राजधानीलागून एका मंडावर एक डेरा घालून सर्वांनी भेटायला यावे असे कळविले. पुष्कळ लोक येतायना आणि परंतु सुभक्ताने त्यापैकी रोपणीचीच पोवटकी परीक्षा घेण्याने ठरवून त्याने रोपणा सोलावण इ म्हणाला—“तुम्ही स्वतःचा जीव प्रोत्सात घालीत आहा, मी स्वतःलाच नही ही जबाबदारी तुम्ही स्वतःवर पाहिले मी एक पक्ष पसा तुम्ही महाराजाला नेऊन मी अर्ज्या एकात व उरलेल्या राटेकर पुस्त्याने त्यामधे गरतु कोणी ते काय गये

घर्मवेल सुभक्त या नावाचा उमेदवार परा धडन निघाले. सुभक्त परा येताना त्याने व परा गटेत मंडाटपातून काढून बांधून आणि लोखंडा घर्मवलाक्या हातात तो घडून येता घर्मवला वेळून रागट रगवलात मीना आणि विद्वकाच्या जाती महाराजाकडे व पक्ष पोचते त्या पत्राल—“हे पक्ष आपल्या हातात पोचले करणाऱ्याभा ताकडताच लिहिले होते

राजाने घर्मवलाता काणा असो आज्ञा केला घर्मवला मरण म्हणाला—“महाराज, आपल्या हातात पत्र पोचते विद्वक आहे. मी मला का विद्वक” सुभक्ताने घर्मवलाताच दीर्घागिरी महाराजाना

गुणीमुलगा

राधवराव एका श्रीमंत संत-कन्याकडे सद्दू एक मुलगा मुक्ताच लागला होता. राधवराव हे तापट व स्वभावाचे असल्याचे सद्दूला नोकरीवर लागण्यापूर्वीच कळले होते तरी सद्दूने राधवरावाकडे नोकरी ठरविले राधवरावाच्या घरी काम त्याची नोकरी सोडून आलेल्या इतर पोण्यांनी सद्दूला राधवरावाच्या दुष्टपणाची तिसट-मोठ लावून पुष्कळ माहिती सांगितली होती, तरी सद्दूने तिकडे दुर्लक्ष केले.

सद्दू कामावर लागला त्या घटकंपामून राधवरावांचा कडकपणा आणि करटपणा मुरू जाऊ राधवराव सद्दूला स्वस्थपणे जेवुंसुद्धा देत नसत. तो पाणी पिऊ लागला की, मोकळेपणे पिऊ देत नसत. तो जेवा-यला वसला अश्या की काहीतरी काम

मागून ते त्याला पानावरून उठवीत असत. मध्यरात्री सद्दू झोपेत असता त्याला उठवून त्याला काहीतरी काम सांगत. परंतु सद्दू उठून उभा राही व त्यांनी सांगितलेले काम करी

म्हणजे दूध दिल नाही की त्याचद्वल सद्दूलाच दिव्या त्याच्या लायत एकदा शनान कापण्यात पीक वाळून गेलेले दिसले तेव्हा कारणाशिवायच राधवरावांनी सद्दूला ठोकून काढले आणि एकदा धरच्या कोंवडचापेकी एकीला बोक्यात धरले त्याचद्वल सद्दूला चोप बसला.

अशा तऱ्हेने राधवराव सद्दूला किती दुष्टपणाने वागवीत असले तरी सद्दू ते सर्व इनत हसत सहन करीत आला. फकी सद्दू हे सर्व का सहन करीत आहे. याचा विचारही राधवरावांच्या मनाला कधी शिवला नाही.

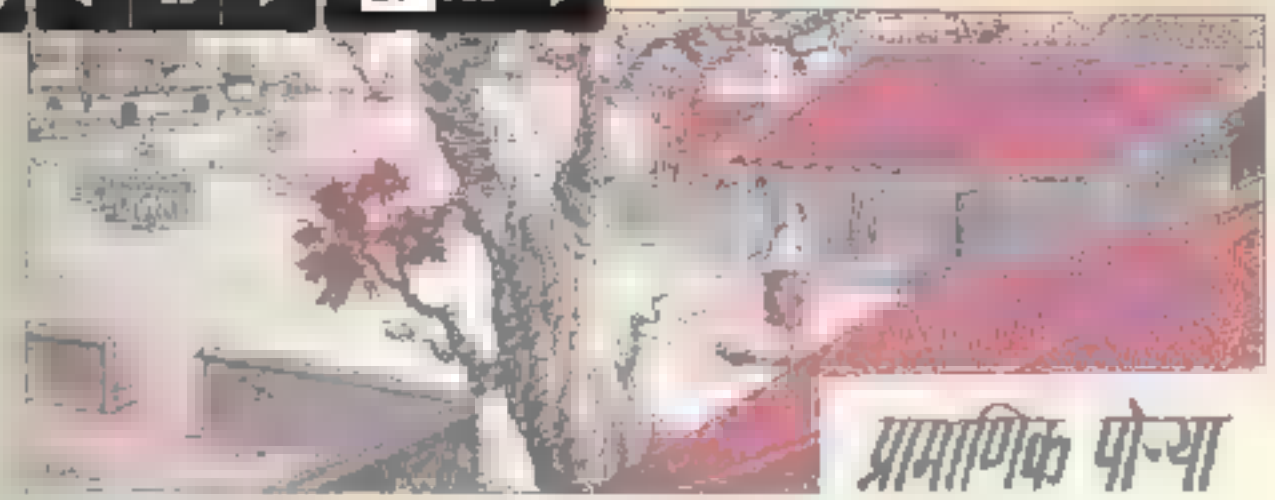
राघवराव सद्गुला इतक्या कुरपणान वायवीत असलेले त्याच्या वायकोला मूठोच भावडेन नम अशा राक्षसानारच्या पती-वरावर विचारो कित्येक वर्षे संसार करीन घाली होती वायकोच ती तिला म्हन केल्याशिवाय मार्गेच नव्हता. पूर्वी कित्येक मज राघवरावाच्या मारहाणीला आणि जिव्यावापोला कटाळन मंडून निघून गेली होती सधू नसाच पगार पडून निघून आईल असे तिला वाटत होते परंतु सधूने तम केळ नाही त्याला मालकाच्या त्या राखणीचा काही शम हात आह, असे झणील तिळा कधी दिसले नाही त्या त्याहान सर्व कामे तर करीच करी, शता-वली कामे मृष्टा करी कामसूचना पाहून उतर आदेश करीत की, राघवराव असा मुलागळ इतक्या कुरपणान का वायवीत आहेत!

जवटी राघवरावाच्या वायकोनच सद्गुला वाळावून विचारले- "कायरे, तू प्रमान व आस्थान काम करतोस आणि

तुला ठोकून काढता आणि वर काढतो! तू ह काम काय म्हन करतोस? मी तुला तुझा पगार देते आणि वर चार पैसे देते, तू नोकरी मोडून काढा! दुसरोकडे नोकरी करून मुलान चार घाम खा!"

का हा म्हणला आई? तुम्ही मला आईसारख्या आणि मालक वापामारखे आहेत मुलाला नाही का रागावत आणि मारीत? माझ्या हितासाठीच तर ते अम करतात! तुमची दोघांची सेवा हातून वडावी, एवढीच आहे!" सधू म्हणाला.

ते सर्व आठ उभे राहून राघवरावांनी एकल स्थान कोणीतरी बोवाड फोडल्या- मारख वाटल स्वतःच मुलगा मुद्धा एवढे प्रेम दाखविणार नाही, एवढे प्रेम व विश्वास एक पगारी पोऱ्या दाखवतो आहे. त्या अणापासून राघवरावांनी सद्गुला स्वतःच्या मुलासारख पहायच ठरविले व त्याला मारहाण करणे व जिव्या देणे सोडून दिले.

प्रामाणिक पोऱ्या

चंद्रराव पैशाच्या पेटीजवळ वसून हिशोब करीत असता त्यांची लक्ष्मी घेऊन म्हणाली- "काय हो, अजून आपल्या पगार पडत आल्या नाहीत. तुम्ही नव्या पोऱ्याला कामाका लावकत आणि त्याच्या-वर विश्वास टाकून बराचला घेऊन आ, म्हणून त्याला पाठविलेत. अजून तो आला नाही, आता काय करायच?"

चंद्रराव वकऱ्या चरायला घेऊन जायला एका पोऱ्याच्या शोधान असता त्यांचे मित्र रामदास गोपू मुलाला घेऊन आले आणि कामावर लावून घे, म्हणून त्याला ठेवून गेले त्याच दिवशी गोपूला वकऱ्या घेऊन जायला चंद्ररावांनी सांगितले वकऱ्या परतायची वेळ झाली, परंतु गोपूचा पत्ता नाही

"मुलगा विश्वासाचा नसेल तर रामदास त्याला कशाला घेऊन येईल? येईल लोकर

भिण्याच कारण नाही." असे सांगून रायांनी वायकोची गगजत घातली

परंतु त्याला मात्र धाकधूक वाटत होते कारण समजा, ती वकऱ्यांना घेऊन कोठे निघून गेला तर कोठे शोधायचे?

चंद्ररावांनी काम संपवून पेटी केळी आणि बाहेर ओढ्यावर येऊन उभे राहिले तेवढ्यात पोऱ्या वकऱ्यांना घेऊन आला चंद्रराव आणि लक्ष्मी दोघांचा जीव भाड्यात पडला

गोपू दिमायला भोळा आणि विश्वास-पात्रच असा वाटे परंतु चंद्ररावांनी त्याची परीक्षा घ्यायचे ठरविले गोपू धरात झाडलोट करी, तेव्हा चंद्रराव दररोज पावली, पैसा किंवा असच काही, कोठेतरी टाकून ठेवीत. गोपूने एक पैसा देखील न घेता, त्याला जे सापडले ते मालकाला

किंवा मालकिणीला आपणून दिले. म्हणून चंद्ररावांन्ना गोपूंदर आपण्नी दोंडा विग्यास वसला.

"गोपूवर उनीच शशय करोत वसण्यात अर्थ नाही तो चांगला दिसतो आहे!" अस मनाशी धरवून त्यांच्या मनात काही एक संशय नसल्याचं त्यांनी बायकोला सांगितलं

वायको झणाली-“अहो, सुरवातीला ही मूल चांगली वागतात, पुढे चार दिवस गेले की यांचे गुण वाहेर पडू लागतात.”

गोपूज्या ग्रामाणिकमणाची आणखी एक शेवटची परीक्षा घ्यायचा विचार करून चंद्ररायानी आपल्या गृहा मूसळमान मित्रांना जाही पैसे देऊन त्याला काही सांगून पाठविले.

गोधू बकान्या चरायला घेऊन गेल्यावर तो मुखरुमान मित्र गोधूला रम्यात भेटला. म्हणाला—“काम रे मुला, मी दहा रुपय देतो तुला, मला एक बकरा देतोस का?”

तुम्हीं माझ्या मालकाला जाऊन विचार !"
गोपू म्हणाला.

त्या मृसलमान भित्ताने बकच्याचा भाव वाढविला आणि शेवटी एका बकच्याला शंभर रुपये देतो म्हणाला. गोपूने थोडा विचार केला व म्हणाला—“वरं हा!” आणि शंभर रुपये घेऊन त्याने त्या मृसलमानाला एक थक्का दिला.

संध्यकाली गोपू बकन्या घरी घेऊन
आला तेव्हा चंद्रावर्मा जाऊन घेऊन
म्हणाला—“अहो कोणीतरी वेडा गीर
मुसलमान आणि शंभर रुपये देऊन
विकत घेऊन गेला हे ध्या, ते
पैसे. या पैशांनी दहा बकरे
विकत घेता वंशील अशा विचार करून मो
नो बकरा विकला.” असे सांगून त्याने
शंभर रुपये चंद्रावर्मा दिले.

तेज्जांपसून चंद्रराव किका लक्ष्मी
दोघांपैकी कोणीच गोपूवर मरणाग ध्यायचे
सोबत दिले.

देवाशीच लबाडी

एक गावत गणूशेट नावतच व्यापारी रहात असे. ता दररोज दुकान बंद करतबेळी सवें पने तिळीरीत ठेकत. "देवा! या पेटोत ठेवलेल्या पैशात! कोणी हात लावला नाहो तर मी तुझ्या सभ्यात एक ताज्ज कोटीत " हा दरराजचा प्रथात होता.

नरकः कदाचित् नारकः परतु गणेशदेव देवीन नागदेव देवात्मना कादना ताद्री
नेष्टु देव एकदा गणेशदेव्या स्वप्नात् आत्मा ॥ भक्षणम्- कित्येक दिवसापामून तु नारक
कोटीन, मृणाल आदस परत एक नारक कादना नागेश अस का ॥

“कसो फाड़ू देवा ? नारक फाड़ायला म्हणजे विरल धेत्ता पाहिजे नाही का ? विरल ध्यायला म्हणजे विजारीतून पैसे काढले पाहिजेत नाही का ? विजारीतून पैसे काढायले म्हणजे पैशाना ~~काढले~~ पाहिजे की नाही ? पैशाना कांणी हात लावू नथे वासळीचे नारक फाड़ायला म्हणजे हात नाही का ? आता तुम माग मी नारक फाड़ला असला तर मूच ठगला असलाय की नाही ? पणुं ~~काढला~~

आता हेच तरी आपण बघणार आहोत 'ॐ' अक्षर ऐकून निहत्तर आत्मा आणि
अंतर्धान पावण्या

खरे धैर्य कशात?

चंपाची आई लहानपणीच वारली. म्हणून बापाच्या लाजात मुलगी लहानाची सोठी आली. ती कमालीची पाटली होती. काळांवात एकटी हिडायची गारा नाही म्हणून दारं बिरंग्या उघड्या टाकून जोपायची. गावाच्या टाकाळा देऊळ होय तेथून काळोख घडल्यावर परत घायची. कोणाशी, कम व खोल बोलायचे वगैरे गोष्टींची तिने कधी पर्वा केली नाही.

वंधाचे लग्नाचे जवळ घेत चालले, नसतजो तिने वडील राजाराम यांना काळजी वाटू लागली. त्यांना तिला कितीदा भभजावून सांगितले की मुली, ही जी घाडसाची कामे करते आहेस ती मुलीच्या जातीला शोभत नाहीत. परंतु चंपा हंसून निघून जाई.

तिच्या साठी स्थळ शोधायला राजाराम परगावी निघाला तेव्हां तिला वजावून

गला. "रात्रीच्या वेळी सभाळून बरे का? तू घरात एकटी आहेस!"

"बाबा! मला अस पुन्हा पुन्हा सांगून भितरी का हो करता? तुम्ही अगदी निश्चितपणे पाह, कोठे ते!" चंपाने चिडक्या स्वरात उत्तर दिले.

राजारामानं घरातले सर्व पैसे आणि दागिने एका फडक्यात गुंडाळून दुन्या कपड्यात साकून ठेवले आणि निघून गेला. बाबा, फारच काळजी करताना मुवा, म्हणून बापाची धट्टा करीत चंपाने दार बंद करून दाराला कडी लावली. नंतर जेवून परसात खाट टाकून पडून राहिली.

तिचा थोडा डोळा लागला असेल, बाहेरचे दार कोणी जोराजोराने बडवायला सुरवात केली. चंपाने चटखी सुरून दार उघडले तर समोर सुमारे पचवीस वर्षांचा एक तरुण उभा.

"कोण तुम्ही, काय पाहिजे तुम्हांला?" तिने त्याला विचारले.

त्याने चटखी घरात शिरून दार आतून बंद करून घेतले आणि सुरा दाखवून म्हणाला—"बऱ्या बोलाने घरातले दाग-दागिने व पैसे कोठे आहेत ते दाखव."

अकस्मात् घडलेल्या त्या घटनेमुळे चंपाची बोजबोच वळली.

चोराने सुरा तिच्या गळभावर ठेवला म्हणाला—"ही तुझी सोय खोलीत नाहीत. चटकन काम ते कर."

"बागच्या दागिने कोठे? होठे ते माझे बाबा जेठ ठरवायला गेले आहेत त्याच्या घरी घेऊन गेले आहेत." प्रसगावधान दाखवून चंपा म्हणाली.

तिच्या बोलण्यावर चोराना विश्वास नाही. त्याने सर्व पेट्या उघडून पाहिल्या. त्याला फुटकी कवडी सुद्धा सापडली नाही. हशारीदल चंगाला आनंद झाला.

चोर सतापून चंपाच्या गळभातली सोल्याची साखली तोडून घेऊन भागच्या दाराने पळून गेला. ती तिच्या गावांनी तिच्या लग्नाच्या वेळी गळभात काही असावे म्हणून बरेच खर्च करविली होती. ती गेली म्हणून चंपा ओक्सओवशी गप्प लागली तिचा तिच्या हट्टीपणाचे फळ भोगायला लागले.

दुसऱ्या दिवशी तिचे बाबा आल्यावर तिने पडलेले सर्व वस्तू सांगितले.

“जाला रडत वसण्यात काय अर्थ आहे? धाडस म्हणजे मूर्खपणा नव्हे! मध्यरात्रीच्या वेळी कोणी वार वाजविले तर तू एकटो मुलगी असतांना दार उघडणे म्हणजे धैर्य का? केवळ मूर्खपणा आहे! भय आणि सावधगिरी यात फरक आहे. पैसे काळजी-पूर्वक ठेवणे, रात्री दार बंदून झोपणे, काळोखात दिवा घेऊन ताणं म्हणजे भीती नव्हे, त्याला सावधगिरी म्हणतात धैर्य म्हणजे समार आलेली समस्या, किंवा संकट आठ दर मिघड्या छातीसं त्याला ताड देण होय परिस्थितीत किकलूनच विमूढ हाण म्हणजे भीती.”

चपाळा तिच्या मूर्खपणा आणि बेफिकीरी हाळेवेळ फक्त कायली.

हो गोष्ट झाली त्यानंतर एका पहिल्यानं चपाळा पहायला लोक आले. मुलाच्या आईने चपाळा पाहून ती पसल धरल्याचे सांगितलं आणि तशाची कृण म्हणून तिच्या गळ्यात एका मोन्याची साखळी घातली. ती पाहून चपा दचकली तिच्या गळ्यातून

चार दारूण मुलं बाहेर पडली. तिने मान वर करून नवऱ्या मुलाला पाहिले आणि जास्तच वावरून गेली. तोंड होता तिच्या गळ्यातून साखळी तोंडून नणारा चोर!

ती चटाईशी पसत निघून गेली आणि वापाला म्हणाली-“बाबा! माझी साखळी चोळून नवाऱ्याच ती नवऱ्यामुलगा आहे! जीव गला तरी त्याच्याशी लग्न करणार नाही!”

राजाराग म्हणून म्हणाला-“पोरी! तू पुन्हा आपला मूर्खपणाच जगाला दाखवीत आहेस! मला परिस्थिती समजून फसत्या-शिवाय बालून टाकण म्हणजे धैर्य नव्हे! ग्यान तुम्हा इकलान पाकळदा पाहिले आणि तुझ्याशी लग्न करायचे इरादिल परतु तुझ्यातली तणाव जावी म्हणून ग्याने चोगन कळ हात तुझ्यात फक्त झालेला कळल्यावर तो मंडली तुला पहायला आली आहेत

लाजन चपाची मान झाली झाली.

गौतम

ब्रह्मदेवानं अहिल्या एका अपरूप लावण्यवती स्त्रीची सप्टी आणि ओ कोणी पृथ्वी प्रदक्षिणा करून आधी येईल त्याला स्त्री पत्नी म्हणून मिळेल. असे त्याने सांगितलं. अहिल्येची प्राप्ती ज्ञावी या हेतूने देव, दानव मानव सर्वात भोव लागली आणि पृथ्वी प्रदक्षिणेला निघाले. गौतम मुनींनी एका वीत प्रसलल्या गाईला प्रदक्षिणा पातली व गाईला प्रदक्षिणा ही भूप्रदक्षिणेसारंगीच असल्याच ब्रह्मदेवा-कडून मान्य करवून घेऊन अहिल्येशी विवाह केला. अहिल्येच्या पोटी गौतम मुनींना शतानेक नावाचा मुलगा झाला

अहिल्येच्या सौंदर्यावर इद्र भाऊला व मध्यरात्र उजळल्यावर कोबड्यासारखा वावरला गौतम ऋषींना वाटल की पहाट झाली ने घातविशी व स्वानसंध्या आटोपण्यासाठी निघून गेल लग्नच इद्र

गौतम मुनींच्या आश्रमात शिरला आणि रात्रभर अहिल्येच्या सहवासात राहिला. ते कळल्यावर गौतम ऋषींनी अहिल्येला प्रदाला दिला.

ब्रह्मदेवान गौतम मुनींना दिला की, त्यांनी पेरल्याबरोबर त्याला अंकुर येऊन रोप वाढल व फीक लयार होईल.

एकदा दुष्काळ पडला व देशाला विपरीत स्थितीला तोंड द्यावे लागले. सर्व मुनी गौतम मुनींच्या आश्रमात आले. गौतमाने सर्वांना कित्येक दिवस अन्नाचा पुरवठा केला. गौतमाचे ते वैभव पाहून मुनी ईर्ष्या करू लागले. त्यांनी मायेने एका गायीची सप्टी केली आणि तिला गौतम मुनींच्या शेतात सोडले व गौतम मुनींना गायीने सर्व शेन फस्त केल्याचे सांगितले.

गौतम मुनींनी तोंडाने त्या माईला हाकीत हातातले भंडवलले पाणी तिच्यावर

मिपडले, त्या पाण्याचे दोनच थेंब त्या गार्डवर पडले आणि त्याच्या ती गाई मरण पावली

“ह, ब्रुवा! या गोहत्याच्या घरी आम्ही नाही जवणार!” मुनी म्हणाले

गौतम मुनींनी त्याच्या समोर तान आशून त्यांना विचारले-“गोहत्याच्या पापातून मुक्ती कशी मिळणार?”

मुनी म्हणाले-“मेलली गाय ज्या जागी पडली आहे त्या जागेवरून गंगा नदी वाहू लागेल असे केल्यास तुम्हाला गोहत्याच्या पापातून मुक्ती मिळेल.”

गौतमाने त्याच्या नपचण्यात मुरू केली व गमचा धवाश त्याच्या अंगावरून जाईल असे देवाला माकडे पातळ अक्षराने दर्शन देऊन आपल्या केसांनी एक बट काढून रक्त ता पिळायला मागितले

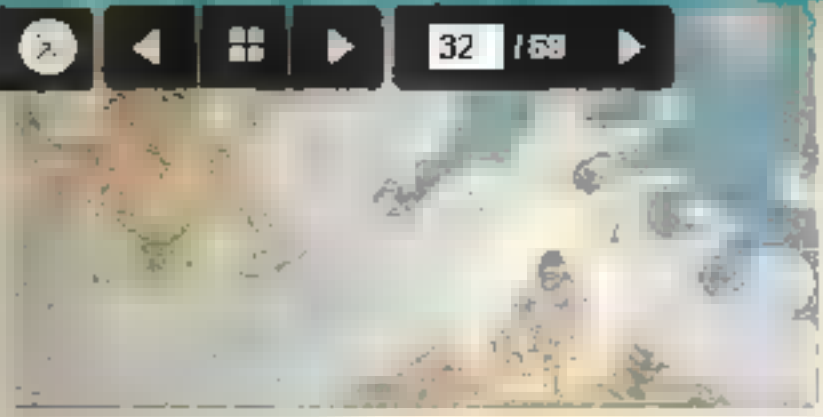
गौतमाने तो रक्त नऊन गार्डच्या अंगावर पिळताच गाय जिवंत जाली व मूर्तीसमोर तखून निपून गेली. गौतमाने ती गरी आपली म्हणून तिचे नाव गौतमी झाले आणि तिचे

हे नावही पडले

आमच्या घरी अन्न ग्रहण करीत असतां असा कुवधनपणा केल्याबद्दल मुनीवर रागावून मुनींनी त्यांना 'पावही' असा शाप दिला

एकदा गौतम मुनी, उद्वादत्त नावाच्या राजाच्या राज्यात 'जंवायला वाढा' या राजाने त्यांना एक वणभर जंवायला वाढस एक दिवशी जेवणस भास वाढल गेल गौतमाने 'तु गिघाड हो' असा शाप दिला राजाने असा मागितल्यावर गौतम मुनी म्हणाले- 'तुला जंवायला स्पर्श केल्याची गिघाडाचे रूप आहे'

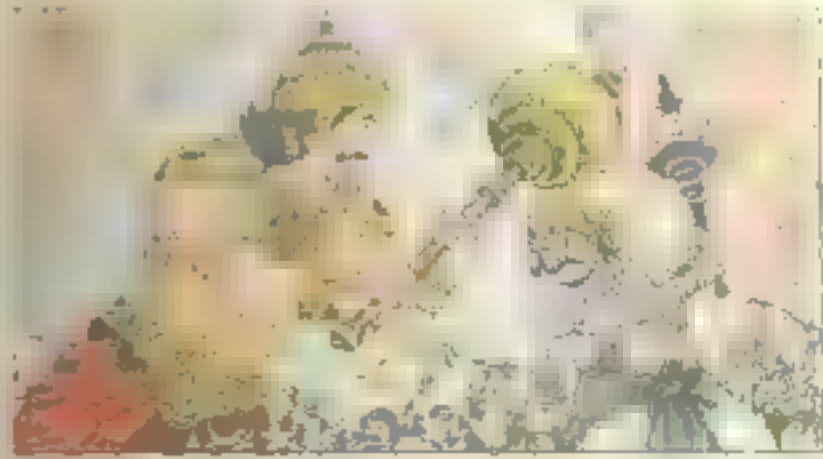
गौतमाने त्यासमोरची रचना केली. ज्यासाठी त्या मुलांची निदा केली. गौतमाने आपला तो मोठा पाहणार नाही, अशी प्रतिज्ञा केली. म्हणूनच रीळवाची मुष्टी कळत त्या डोळ्यात त्यासमोर पहात अम

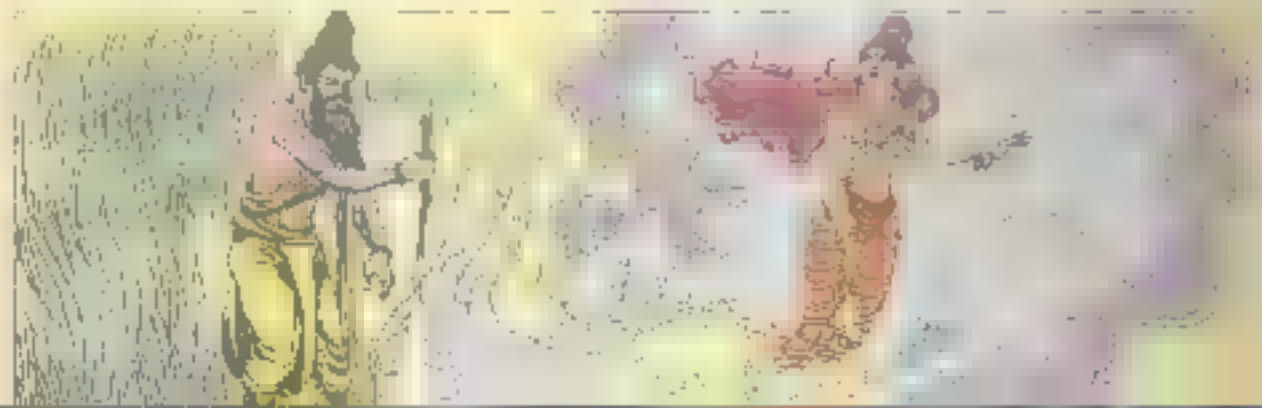
जंवायला वाढा या राजाने त्यांना एक वणभर जंवायला वाढस एक दिवशी जेवणस भास वाढल गेल गौतमाने 'तु गिघाड हो' असा शाप दिला राजाने असा मागितल्यावर गौतम मुनी म्हणाले- 'तुला जंवायला स्पर्श केल्याची गिघाडाचे रूप आहे'

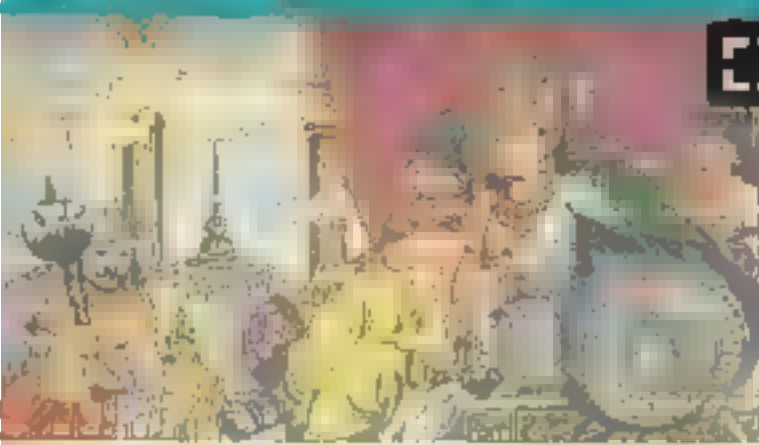

जंवायला वाढा या राजाने त्यांना एक वणभर जंवायला वाढस एक दिवशी जेवणस भास वाढल गेल गौतमाने 'तु गिघाड हो' असा शाप दिला राजाने असा मागितल्यावर गौतम मुनी म्हणाले- 'तुला जंवायला स्पर्श केल्याची गिघाडाचे रूप आहे'

सर्व मुल्लोक विकला तरा त्याच्या मनाचे त्याच्या ज्ञाने नाही त्यांना

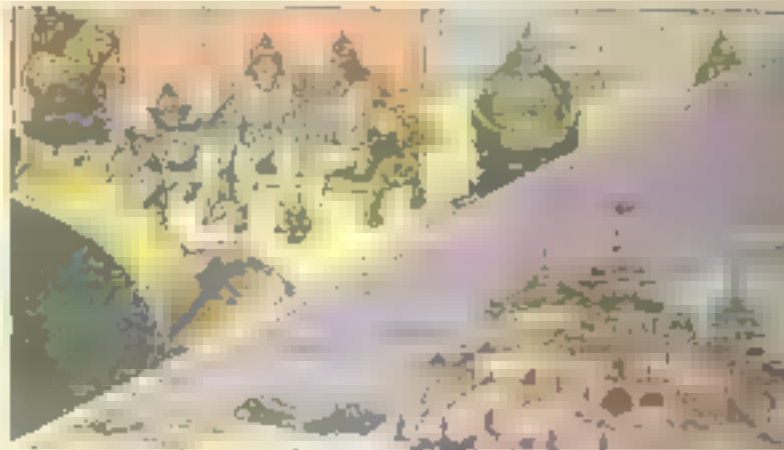

वसुधाभात शब्दा आह्वान केने को
मुद्रांतः प्र. नदीका प्रवेश नाथ
है नयन रंगत का दिवागत
पतला.

देवानो वसुधाभात गृहगत जिकणे
प्रथम भात, अथा विचार
रुपरेण को वसुधाभात। नदी न
देना गंगाका निजगंगा प्रवेश करायना
र गो किल्ला मष्ट करायना परतु
भिल्ला दुर्गम

एरे दिवसो प्रभातको वसुधाभात काको विचार
होना उठाने गंगाका प्रवेश नाथ
है नयन रंगत का दिवागत पतला.

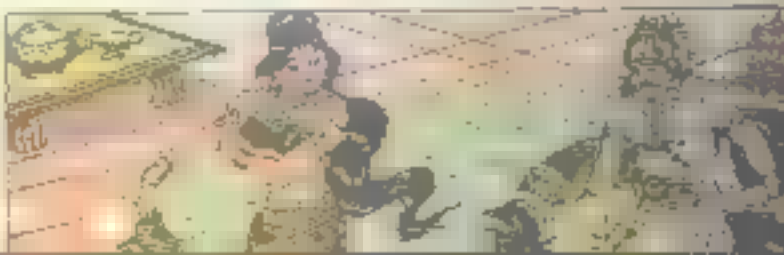

वसुधाभात का शब्द आह्वान केने को
मुद्रांतः प्र. नदीका प्रवेश नाथ
है नयन रंगत का दिवागत पतला.

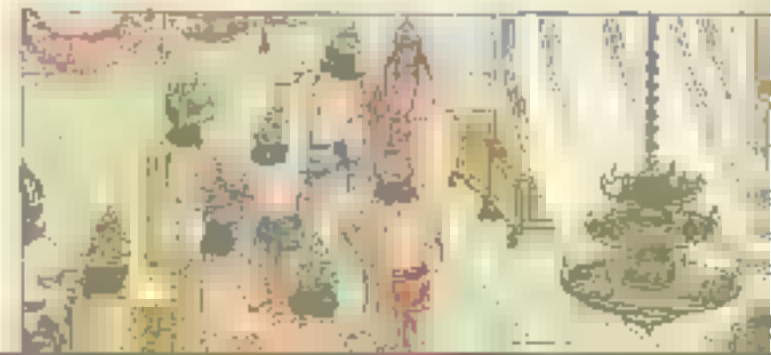

ने इस वसुधाभात का शब्द आह्वान केने को
मुद्रांतः प्र. नदीका प्रवेश नाथ
है नयन रंगत का दिवागत पतला.

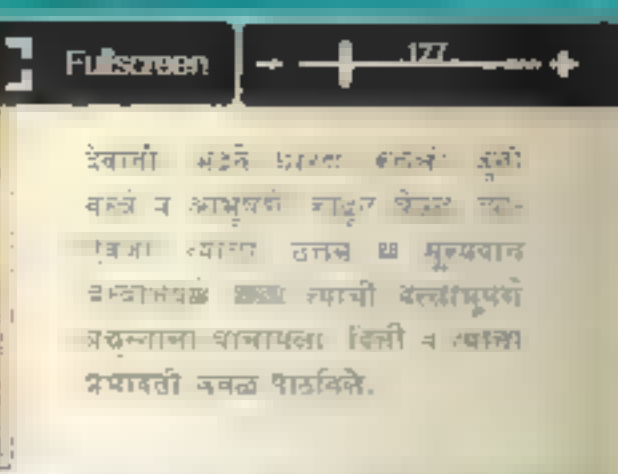
वसुधाभातको मुद्रांतः प्रभातको फार
मुद्रा हाती, वसुधाभात निजगंगा
प्रवेश करायना गंगाका प्रवेश नाथ
है नयन रंगत का दिवागत पतला.

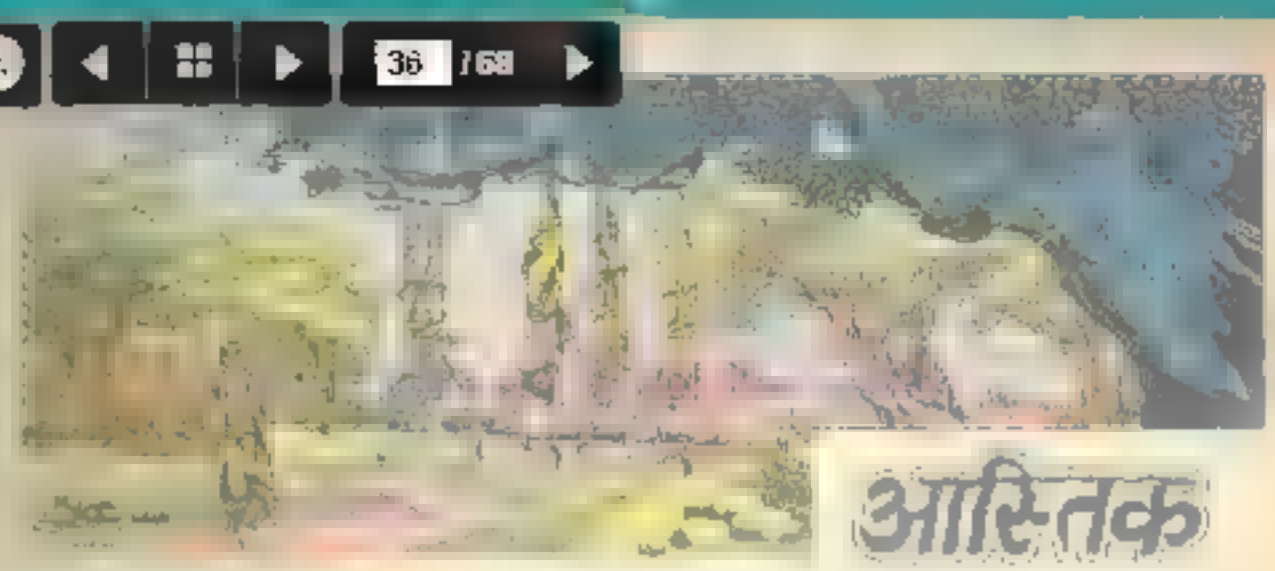
वसुधाभातको मुद्रांतः प्रभातको फार
मुद्रा हाती, वसुधाभात निजगंगा
प्रवेश करायना गंगाका प्रवेश नाथ
है नयन रंगत का दिवागत पतला.

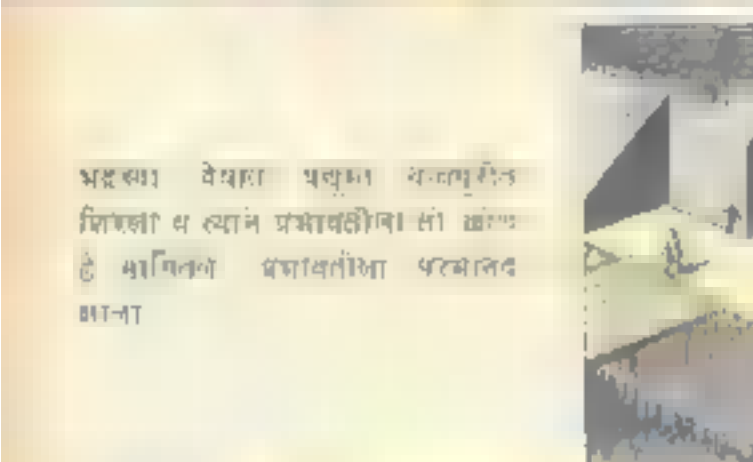

देवाची भक्ती धारण करताना कुठो
वाचन व अभुषण वाढून घेऊन त्या
विषया त्याच्या उत्तम व मूल्यवान
मन्त्रोक्त्यां व त्याची वल्लीभूषण
प्रदल्लाना धारणाला दिली व त्याला
प्रसादही जवळ पाठविले.

आस्तिक

भद्रक्या वेधना प्रत्युक्त यत्प्रत्युक्त
मिथ्या य त्यान प्रभावतीति। सी। ख्या
हे मायिका प्रभावतीया यत्प्रभाव
भाना

पुण्यपात यणिलेखा मलान प्राप्तिश्च हा
 विचित्र मूलमा हाता मलान्ना शान्तिः
 अरुणः ना मलान्ना हाता अरुणः
 रूपे मनु ससारोत्तमः मलान्ना हाता
 प्रह्लादपरी रक्षाश्च ठग्वन तपश्च यन्त
 आयुष्य धार्मिकः

ज्ञानार नद धृष्टुन आमची ती मिशली
डाली आहे.

ते एकल वस्तुवाचक लक्ष्य कथनाय
 वाक्ये स्थाप्यते । तत्र शब्दो वाक्ये को
 स्थान्यः शब्दकारो राक्षस्याख्या । एतन्मूल
 पितृना अथागता मित्तस्य आत्मा । अथागता
 नात्र अथकल्या । एतन्मूलो जन्म कथनात् ।
 दृष्टव्यं तत् सत्त्वस्या शोधाय विद्यया
 एते । निश्चयार्थं यथैव अथागता को
 यः तावाचो मन्त्रो मित्तलो नाहो । तत्र
 ना । एतन्मूलो नाहो ।

द्वितीयः अङ्कः विद्वत्सु
 यथा तद्विद्वत्सु कर्तव्यं तद्विद्वत्सु
 विद्वत्सु भाषणानां धर्मादिविद्वत्सु भाषणानां
 उत्कृष्टं लोकेतं ह्येतं

जस्त्याकर्म त्वाना विनायक ॥ काव्य ॥
 कुम्भी कोण? कुम्भी कर्म ॥ प्रथम ॥
 नपक्ष्यर्षा विविधच ॥ प्रथम ॥
 नपक्ष्यर्षा काशत्या प्रथम ॥ अति ॥
 नरं ॥ ॥ ॥

ने अन्तर्गत - 'अन्तर्गत' अन्तर्गत अन्तर्गत अन्तर्गत
अन्तर्गत अन्तर्गत अन्तर्गत अन्तर्गत अन्तर्गत अन्तर्गत
अन्तर्गत अन्तर्गत अन्तर्गत अन्तर्गत अन्तर्गत अन्तर्गत

परंतु त्या नावाचा एक मुलगी होती
 तिचे नाव जगन्नाथ. ती नागराज दाभुकीची
 बहीण होती. जगन्नाथ आपल्याच नावाची
 मुलगी मिळाली तर तिच्याशीच लग्न
 करणार व तिच्या नावाचे हिंदू **जगन्नाथ**चे
 कुलत्वावर वास्तुकीत आणतो. बहीण
 जगन्नाथ हिच्याशी त्याचे लग्न करून

प्रभावती च प्रयुक्तान् गुणवर्णे विधातुं
स्वाश्रया निवृत्त तजा अज्ञान्य
कारणानि यथा ह कारक्याम् रूढेन
नाहो नालेजमाने अवधारीच्या दोष्टी
उद्युक्ताना एक पन्था इत्ये

पञ्चावनीला मुनशा इन्द्रायिर बल-
साधना प्रभुपदानी पदवी क लो
प्रधानादो कदमि जगत् कदमि

द्वयमचे ठरविले या लग्नानुसृत आर्थे आणि नाग यांच्यात संबंध जुळून येईल व त्यांचे परस्परातील वैर कमी होईल असेही त्याला वाटले.

जरत्कारूचे नायकत्वावर जरत्कारूची लात झाले व त्यांना एक मुलगा झाला त्याचे नाव आस्तिक असे ठरवण्यात आले. पुत्रोत्पत्ती झाल्यावर पितृश्र्णासून जरत्कारू मुक्त झाले. अ त्याचे मन पुन्हा ब्राह्मचर्याकडे वळले. काहीतरी कारण सांगून बायकोला, मुलाला व समाराला सोडण्याचे मनात आल्यावर जरत्कारूला अन्तर्यामि कारण- ही सद्ब्रती मिळाले. एके दिवशी सूर्यास्ताची वेळ होती तेव्हा पत्नीने जरत्कारूला जाणवला असता त्याने जागे केली बायकोने आपला अपमान केल्या याबद्दल मंतापून गेल्याचे सांगितले. जरत्कारू बायकोला मुलाला व समाराला सोडून निघून गेला.

आस्तिकेन व्यवसाया मरुगा प्रमती
याच्या मरुगा देवशास्त्रांचा मरुगा केला
आणि ज्ञान वयातच थोर विद्वान म्हणून

परीक्षित राजाच्या तक्षक नाकाचा नाग
चावला व परीक्षित राजा मरण पावला.
त्याचा प्रतिकार करण्याच्या हेतूने परीक्षित
राजाचा मुलगा जनमेजय याने नागयज्ञ
आरंभिला.

नागवशावर आलेला पाहून आस्ति-
काची आई जेरत्कार आपल्या
मुलाला म्हणाली--"तू जनमेजमाने अश्व-
मेध्या नागवशाला का आणि काय वाटेस
ते या शांवर."

आस्तिक नागयशाला गङ्गा त्पाची
विद्वत्ता पाहुन वनमेजय प्रसन्न शाला. यज्ञ-
समयी जन्ममेजय आह्वयाना इच्छित दान
देत होता. ~~आस्तिक~~ इतक्या लहान वयात
~~आस्तिक~~ थोर विद्वान झालेला पाहुन राजाने
आस्तिकाला काम वाटलं हे मागून घ्यायला
सांगितलं

आस्तिकाने नागगण बद्ध करावा, अशी
इच्छा प्रगट केली तथाप्रमाण अतसेचच
राजाने अन्न धानविला.

केर काढपारा राजा

सुभारे चारु चर्पापूर्वीची गोष्ट
कलिंग लढाई एका भारतीयाचा गादीवर
पुरुषोत्तम नावाचा राज्य करीत
होता. तो गयवसाचा राजा होता. एक
गौरवशाली राजा होता. अविवाहित
होता यांचे कन्या मिथान्माशिवाय
करावचे नाही असे त्याने मनाशी पक्के
ठरविले होते

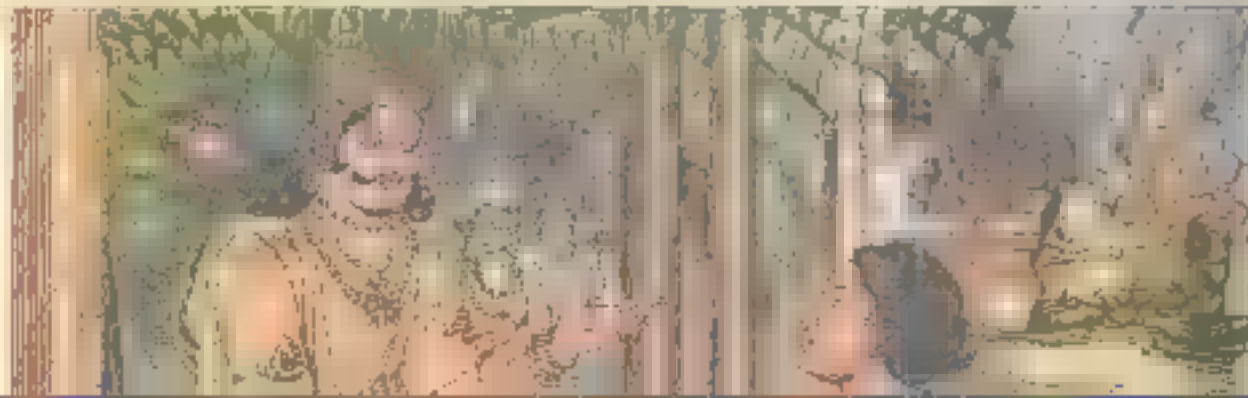
त्या काळात काजीवरमचा एक कचि-
राज एक मुलगी होती ती फार
सुंदर होती तिच्या सौंदर्याची ख्याती
पासच्या राज्यात सर्वत्र पसरली पुरुषोत्तम
राजाला हीच मुलगी योग्य होईल असे
लोक म्हणत तबोच सुंदर व गुणवती
होती ती.

नी दातमो पुण्यांतमाच्या वडिलांना
हस्तताच त्यांनी काचिराजाकडे पुरोहिताला
शकून मल्लीला मागणी दातली. मल्लीला

पाहण्यासाठी आवश्यक सर्व तयारी झाली.
कंचिराजाने पाहण्याच्या उतरणाची व्यवस्था
करून राजांचित सर्व बडदास्त
रासली आणि त्याला हव्या असलेल्या सर्व
गोष्टींची माहिती काढून घेतली.

पुरुषोत्तम ॥ कुळात जन्मलेला आणि सर्व विद्यात निष्णात होता तो शक्तिशाली राजकुमार सुद्धा होता. शिवाय त्या ठिकाणी जन्मल्यास तो सर्वात उच्च कुळात ॥ ॥ होता याहून जास्त महत्वाची गोष्ट म्हणजे सर्व राजकुमार जन्मने असता पुरुषोत्तम व कंचिराजाची राजकन्या यांनी परस्परांना पाहताच परस्परांना मनाचं वरलं होतं.

अशा तऱ्हेने सर्व प्रकारे पुरुषांतय वर्गण कचिराजर्ची राजकन्या यांचा विवाह योग सहजी जुळून ~~जातो~~ होता. ते कचिराजालाही पसंत होते. ती मोष्ट कळवन

सबथ पक्का साल्याचे कळवामे असे कंचि-
राजाच्या कानात होते. पुरुषोत्तमाला मुढा
वाटले की त्या ठरल्यासारखे आहे व तो स्वदेशी परतला.

परंतु पुरुषोत्तम तिघून गर्ुपावर कंचि-
राजाच्या कानात पक्का आली. ती
अशी-

गंगवंशीय राजे फार मोठे होते
पितृशान्पितृचा ते जगन्नाथाची
करीत आनंद होते जगन्नाथपुरीचे सुप्रसिद्ध
देवालयमुढा या गंगवंशीयांनीच
होते त्या देवाची सेवा करणे हेच
परमभाव्य असल्याचे गंगवंशीय पिढ्यात
पितृचा मानीत आले होते.

होती. श्रत्येक राजकुमाराच्या मोन्याची
केरमुणी घेऊन देवालय साडावे लागे.
त्याप्रमाणे पुरुषोत्तमही देवळात जाऊन
उत्सव चालू आला की देवाची सेवा करोत
असल्याची एक सूचक सेवा म्हणून देवळा-
तली सोन्याच्या केरमुणीने दरवर्षी
आदीत असे

ते कळल्यावर कंचिराजाच्या भगाल
आला "आपण केर काढणाऱ्याला
का आगली म्हागी देऊन त्याला आपला
जावई मानायचे? ते कोणाच्याही परि-
श्रितीत नाही." त्याच्या आपल्या
कुलीत, तेचा अभिमान होता असे
सांगून एका दूताकरवी पुरुषोत्तमाच्या वडि-
लाकडे दूत पाठवून कंचिराजाने कळविले

कंचिराजाकडून आलेला संदेश ऐकून
पुरुषोत्तमाला भयंकर राग आला त्याने
आपण देवाची सेवा करतो ने वैगुण्य आहे.
हीन कुळाचे लक्षण आहे हे भावून कंचि-
राजाने अमा नकार द्यावा याचा पुरुषोत्तम-
फारच आला त्याने कंचि-
त्याबद्दल वागला घडा याचे
ठरविले.

पुरुषोत्तमाने मनाची असे ठगविल्यानंतर
मुढाची आवश्यक सर्व तयारी केली.
लोकरच गंगराजाचे संन्य कंचिराज्यावर

दिला. परंतु कंचिराजा मुढा नामान्य योद्धा
नव्हता. त्याने गंगराजाच्या सैन्याचा पराभव
करून शत्रूला पळवून लावले

पुरुषोत्तम हार मानून स्वस्थ
तयार नव्हता, त्याने मुढाची पुन्हा श्रूप
ओराने तयारी केली व खेपेस दुप्पट
सैन्य घेऊन मुढाला तिघाला शत्रू
लोकर मुढाला येईल याची कोणाच्याच
कल्पना नव्हती म्हणून मोठा पराक्रमी
असूनही कंचिराज या मुढात शत्रूसमोर
टिकाव धरू शकला नाही

कंचिराजाचा पूर्ण पराभव झाला आणि
पुरुषोत्तमाने कंचिराजाला व
अटक करण्यात ठरविले त्याच्यास आता
केली

आता राजा राजकन्या हंदे आले
अमता पुरुषोत्तमाने राजकन्येची लग्न
करायचे ठरविले तर जगन्नाथ
करण्याची छाती कोणाच्याही असणार नाही.
असेच सर्वांना वाटत होते.

"ठीक!" असे सांगून व
निरोप घेऊन प्रधानाने त्याच क्षणी
कोणाच्याही कळणार नाही गुप्तस्यानी
कंचिराजाच्या राजकन्येची उतरण्याची
व्यवस्था करविली राजघराण्याला शोभेल
अशाच शराने तिची सर्व बडदास्त

राजस्थान आली. परंतु ही व्यवस्था इतकी
गुप्तपणे आली की ब्रह्मा, विष्णू व महेश
यांनादेखील कळण नव्हते

तशी झाल्यावर पुरुषोत्तम
राजकन्येविषयी जणुकाही त्याला काही
नसल्यासारखी तिला विसरून गेला
आणि राज्याच्या कारभारात निमग्न
होऊन गेला.

कंचिराजाचा राग हळूहळू ओसरला.
हृष्टा बळी पडून राजकन्येच्या
भावना दुखावल्याबद्दल त्याला फार
वाटला.

नंतर काही दिवसांनी जगन्नाथांना
उत्सव सुरू होणार होता. हळीप्रमाणे

पुरुषोत्तम जगन्नाथाच्या सेवेत मग्न झाला पुजाऱ्याने सोन्याची मूठ असलेली केरसुणी आणून राजकुमाराच्या हातात दिली. पुरुषोत्तमाने अत्यंत भक्तिपूर्वक केरसुणी घेऊन जगन्नाथाच्या गर्भगृहात केर काढायला सुरुवात केली.

ठीक त्याच वेळी जोंदून राजासमोर अत्यंत नम्रपण उभा राहिला त्याच्या बरोबर सर्वांकार धारण करून एक अजोक्तिक सदरी पुष्पमाला हातात घेऊन उभी राहिली

“महाराज! करावी प्रभूच्या आज्ञेचे पालन करण्यास आताच सवड मिळाली आहे. प्रभू जगन्नाथाच्या सेवेत मग्न होऊन त्याची चरणांघुली केरसुणी घेऊन आठवणाऱ्याशीच नमन करीत, अशी प्रतिज्ञा या राजकन्येने केली आहे. मी पुष्कळ शोध केला, परंतु तसा पुरुष आढळला नाही. म्हणून महाराजानाच ही प्रतिज्ञा स्वतःला अर्पण करीत आहे!” असे

उभा राहिला

तेव्हा कचिराजकन्येने अत्यंत भक्तीने हातातली वरमाला पुरुषोत्तमाच्या मळघात घातली. एकएक दिवसाच्या वरच्या धातूने गुप्पवृष्टी झाली. पुरुषोत्तम श्रावक्यचक्रित झाला. सुदैवाने त्याला सर्व मांष्टी आठवल्या

हा सर्व प्रभू जगन्नाथाची लीला आहे. असे समजून पुरुषोत्तमाने त्या विवाहास होकार दिला

कचिराजा कंदेसून भक्त होऊन तेंप झाला. पुरुषोत्तम व कचिराजाची याचा विवाह पाटा-पार पडला

अशा तऱ्हेन विवाह झाल्याबद्दल प्रजेलाही फार आनंद. प्रधानाने जळवून आणलेला हा गोड आनंद सर्वानी ग्याबद्दल प्रधानाने धन्यवाद दिले. कचिराजाना युद्धा विवाह समारंभ पार पडल्याबद्दल धन्यना वाटली.

तीळ कसे खायचे?

सोनूनेटने घातले व दोन्ही हात नसलेल्या एका चिटछाणाचे शोध घेत नाही असा विचार करून करामना टाकले. अर्घ्या हासामे सोनूनेट वारले घातलेने पहायला. त्यांना तका होती की चिटछाणे तीळ उचलून अभंगार तमे त्यांनी त्यांना विचारलेही-“काम रे तीळ कामी सात्यासारखे दिसताहेत?”

“मी चिटछाण वाहे. मी कसे हो?” राखणदाराने आपले चिट्टे हात राखकीत विचारले.

“ते मना नाही, बाटजे का रे तुला? चिट्टा हात भिजवून निळाणा की तीळ चिरडतात, पण कायता येणार?” सोनूनेटने विचारले

“असली कामे मी कधी करीत हो?” विचारीत चिटछाणे बापाची, भाईची, मुलांची पितली. सोनूनेटने त्या उत्तराने आणि निघून गेले. चिटछाणा तीळ कामे खायचे ते कळले. तो त्याप्रमाणे तीळ उचलून

गीतेचे सार

विवेकवर्धन महाराजांना आपली प्रजा तहमी सुखामसाधानात रहावी असे त्यासाठी काय करावे. याचा मजला पोण्यासाठी त्यांनी सारी पंडितविद्वानांना बोलावून विचारले तेव्हा म्हणाले- "वेद व भगवद्गीतेचे सार समजून घ्यावे तरच सर्व सुख मिळते."

"सतोप आणि समाधान कधी मिळतात?" राजान विचारले

"प्रजला वेदांत म्हणजे काय चांगले समजले पाहिजे. वेदांताचे सार म्हणजे भगवद्गीता ती ग्रंथ घोकून घ्यायला पाहिजे. तेव्हा कोण त्यांना सतोप व समाधान म्हणजे काय हे कळेल" सर्व थोरपंडितांनी सल्ला दिला.

विवेकवर्धनने काही ज्ञानी विद्वानांना नेमले स्वतः गीतेचा अभ्यास करू लागला.

मुद्दा ज्ञानी म्हणतात ते सरे प्रमत्याचे पटल परंतु सर्व प्रजला गीतेचा अर्थ-बोध यासाठी अनप योगविद्वानांची गरज विचार करून त्याने दपडी इच्छा ते जाहीर केले

"भगवद्गीतेचे सार सर्वसामान्यांच्या नसात येईल अशातऱ्हेने गीतेचा उपदेश करणाऱ्या विद्वानांची गरज आहे महाराज असा विद्वानांना नेमून पुरोचित मानधनही देतील."

दवडी एकूण अनेक पंडित दरबारात हजर झाले राजाने त्या विद्वानांच्या योग्यतेची परीक्षा पोण्याची जबाबदारी दरबारा पंडितावर टाकली दरबारी विद्वानाने एकेका विद्वानाला बोलावून त्यांच्याशी चर्चा केली व महाराजांना भेटून म्हणाला-

"महाराज, सर्व विद्वान काय थोर विद्वान आहेत. भगवद्गीतेचे त्यांना किती

ज्ञान आहे, हे पारखण मला जमणार नाही"

राजांनी काय करावे, सुचना सुदैवाने त्याच वेळी राजधानीत चिरंजीवी आला देशातले सर्व थोर विद्वान राजधानीत आल्याचे कळल्यावरच त्यांच्याशी शास्त्रार्थ करण्यापूर्वी चिरंजीवी दरबारी विद्वान पंडिताला भेटला

दरबारी विद्वानाला पूर्वोपासून चिरंजीवीच्या विषया चांगले माहिती असल्या कारणाने यकून दरबारी विद्वान महाराजांना भेटायला म्हणाला- "कितीही गुंतागुंतीचा थोर पंडितात आहे, सुदैवाने हे राजधानीत आहेत आपल्या समोरचा प्रश्न हे नक्कीच सोडवू शकतील."

राजाने आपल्या समोरची समस्या चिरंजीवीला थोडक्यात सांगितली

"मी एवढा मोठा विद्वान नाही. तरी प्रयत्न करून पाह्या" चिरंजीवी म्हणाला

दुसऱ्या दिवशी दरबारात सर्व पंडितांना बोलावण्यात आले. चिरंजीवीने एकदा त्या सर्वांकडे पाहून विचारले-"आपण सर्व थोर विद्वान आहात परंतु महाराजांची आज कोण किती विद्वान आहे असा प्रश्न लावलेला थोर म्हणून एक प्रतिस्पर्धा

चढाओढ किती आहे. तुम्हाला मान्य असणारच?"

सर्वाने मान्य असल्याबद्दल माना दर्शविले.

चिरंजीवीने प्रत्येक विद्वानाला विचारले- "भगवद्गीतेचे संपूर्ण भाष्य लिहायला सर्व असुप्य पुरणार नाही, म्हणतात। होय की नाही? या परिस्थितीत या थोर ग्रंथाचे सार इतक्यात तुम्हाला कसे काय कळेल?"

"आपण म्हणालात ते बरोबर आहे. परंतु मी मनाचा पूर्ण निग्रह करून खूप मेहनत केली आणि सार घोकून घ्यालो." प्रत्येक पंडिताने हेच उत्तर दिले

आणि आपल्या अभ्यासाची व विद्वत्तेची थोरवी सांगितली.

सर्व्ही भेट घेतल्यावर चिरंजीवी महा-राजांना 'टून म्हणाला—'प्रभो! ही सर्व थोर विद्वान मरली आहेत. परंतु यांच्या-पैकी एकालाही गीतेचे सार कळलेले नाही."

"गौसुद्धा गीतेचा अभ्यास केला आहे. मला गीतेचे सार वाटलं ते ब्र की कोणं 'मी' एणा सोडला पाहिजे. मी हे काम करता आहे. असं म्हणण्याऐवजी देव हे माझ्याकडून करवितो, आपण निमित्त मात्र आहो, असं समजलं पाहिजे. 'मी' याचा उच्चारं केल्याने माणसाचे अज्ञान व अहंकार दिसतो. गीतेचे सार याजून त्याला आहे असे म्हणणारे हे विद्वान स्वतःच्या मेहनतीने व प्राप्त ज्ञान असं मानत आहेत."

सर्व पंडितांनी चिरंजीवी म्हणाला त कबूल केलं गीतेचे लेख सार असल्याचं मान्य करून त्यांना निरर्थक विद्वत्तेचा केल्याचे कबूल केले. चिरंजीवीने त्यांचे

दिसत होतं.

सर्व पंडितांचा क्यायमिस्त सत्कार करून त्यांना निरोप दिला व चिरंजीवीला म्हणाला—'प्रजेने मेहुणो मुखाचमयाने रक्षावे यासाठी मी त्यांना गीतेचा बोध करावा म्हणतो यासाठी काही मार्ग सुचवा."

चिरंजीवी म्हणाला—'मुख ममाधान या शब्दाला वास्तविक अर्थच नसतो. देशात म्हणून कोणो राहता. मय सर्व तरुण महानत देशात सर्वत्र सुख व शांती नादेस स्वतःच्या मित्रविलंब्या सान्नीया उपभोग करण्यात एक अपूर्व आनंद असतो. वेदांताचा उपदेश केल्यात आलंही लोकांची संख्याय देशात एकाद्या वस्तूची निर्मिती केल्यावर त्याचर अम नदन मनाने समाधान होते. तुम्ही त्यासाठी निराळे काही करण्याची गरजच नाही."

चोर तो चोरच!

ए दिवशी राती एक चोर धर्म्या घरात धावत येऊन शिरला आणि आतून कवो नायुन धर्म्या पाय म्हणाला—'मानक! मला वाचवा! मला शिपाई धरायला येत आहेत. मी त्यांच्या हातात सापडलो तर मरण निश्चितच आलं. मी वकडे आलो नमल्याचे लागून मला वाचवा! मी जपले उपकार कधी विसरणार नाही"

शिपाई धर्म्या घरात घुसून त्याच्याकडे कोणी आला नमल्याचे लागून शिपाईंना परतल्याने वाचला वाचविले. शिपाई तिथून गेल्यावरचोर चोराने सुरा दाखविला व धर्म्या म्हणाला—'दामिने, पैसे व चांदीची साडी मी..."

"तु जपले उपकार विसरणार नाहीस, मसं मात्ताच तर म्हणालास?" धर्म्या विचारले. "मी तसे जपले जपले."

"तु चोर असताना तर एकाद्यात शेततोस?" धर्म्या विचारले.

"तु तरी माझ हरिश्चंद्र मागून राहिला आहेस? तु मधांणी शिपाईंना मन्हुतेस का सांगितलेस?" चोराने जपली घमकी दिली.

सांपडलेला ठेवा

एका गावी लखुजी नावाचा एक शेतकरी होता असे त्यान लूप मंडतळ करून दाखवून देतो त्यावरच लखुजी न हाता आणखी जेती खरेदी करी आणि एक सुखवस्तु शेतकरी म्हणून प्रसिद्ध झाला. त्याची बायको सोपा लहान मुलाना माग सोडून नियतली. लखुजीने मुलाला माईची उणीव भासू दिली नाही. मूल वागल्या काही मद्यत करण तर काजूलाच दररोज त्याच्या हौशी पुरविण्यासाठी बापाकड पैसे मागत.

त्याना थोडी बावी पासाठी एके दिवशी लखुजी त्याना म्हणाला- "मुलांनो! तुमच्या हौशी पुरवायला माझ्याकड पैसे नाही. परंतु तुमच्या आजोबांनी एका जागी पैसे पुरवून ठेवले आहेत. ते घेऊन या, आणि करा खर्च. मला माझ्या मेहनतीने मिळविलेले पैसे

पुरत आहोत म्हणून मी तो ठेवा आणा- यला गेला नाही."

"तो कोठे आहे?" मुलांनी विचारले.

लखुजी म्हणाला- "आपल्या गावातून उत्तरेला सुमारे मैलावर धर्मपुरी नावाचे एक गाव आहे त्या गावाच्या दक्षिणेला रत्नशिरी नावाच्या पर्वताच्या पश्चिमेला गुहा आहे त्या गुहेत एका जागी तुमच्या आजोबांचे नाव कोरलेला एक दगड आहे ती शिळा काजूला सारखी की ती मिळेल ती पाहिजे असेल तर दोन वर्षे तरी तुम्हाला मेहनत करावी लागेल."

लगेच दोघे मल्ल वाट खर्चात पोहोसे पैसे बापाकडून वाटेत वायना भाकण्या पोहे सातूचे पीठ वगैरे घेऊन निघाले दोन ताबे पार करून ते पकी-

रावले तेव्हाच तबकडे येत व वायना भाकल्या भाकण्या वगैरे मंपल्या पुढे काय करायचे, विचाराने न पडल अयता त्याना समोर एक दिसला त्यान त्यांना विचारले-

"मजुरी करणार का? माझ्या हातात लायणोरे होणार आहे काम केलेत तर मजुरी देईन व नाहीत!"

दव पावल्यासारखाच तो संतकरी भेटला त्याना समोरचा त्यांनी चार दिवस त्या जतकच्याच्या काम करायचे मान्य केले. त्यांनी उत्साहान काम केले आणि चार मिळविले. शेत-

क्यांना जबाबला शेतकरी म्हणून सारे पैसे वाचक पुढला करा करायचा. हे त्यांना अनुभवावरून कळेल.

त्यांनी जवळचे पैसे मंपेपर्यंत प्रवास चालू ठेवला आणि पुन्हा कोठे काम मिळते पाहू लागले. एका चाड्याच्या व्यापा- त्यान त्यांना चाड्याच्या मेवला नाकर म्हणून ठेवून घेतले घोड्यांची विक्री होईपर्यंत दोन भाऊ त्या व्यापाऱ्याकडच नोकरीला राहिले त्यांच्या कामसुगण्यावरून त्यांना गावासकी दिली त्यांना पत्नीवशार उनामही दिले.

दर्यापरीला पोचपर्यंत त्यांच्याजवळ होणे नव्हते पैसेसंपून गेले. त्या गावातल्या एका व्यापाऱ्यात त्यांना आपल्याकड नोकर

म्हणून ठेवून घेतले. दोघांना व्यापार कसा करायचा हे हळूहळू कळू लागले आणि स्वतः व्यापार करायला असे त्यांना वाटू लागले. व्यापार केला तर पुष्कळ पैसे मिळविता येतील. विचार करून त्यांनी व्यापारी जो पगार देई त्यातले त्यांना सर्वांना लागत तेवढे पैसे खर्च करून बाकी शिल्लक टाकले. भांडवलापुरते चार पैसे साध्यावर त्यांनी एक स्वतःचे दुकान काढले.

व्यापारात पुष्कळ कायदा हाऊ लागला त्यांची गणना श्रीमंत व्यापाऱ्यात होऊ लागली. नंतर ते आजोबांचा ठका कोठे आहे, त्याच्या शोधार्थ निघाले. त्यापूर्वी त्यांनी लग्न व घराची सर्व व्यवस्था बायकांवर टाकली.

ते धर्मगुरीला तर तेथे कोणताही हांगरच नव्हता. मग रत्नगिरीची गोष्ट सांगून वडिलांनी आपल्याला असे वाटून त्यांना फार राग आला.

ते आपल्या गावी जाऊन खोटे सांगून फसविल्याबद्दल बापावर रागावले.

खोटे नाही बोललो. तुमची आवाजी मित्रांना पाहून तुम्हांला ठेवा सापडल्यासारखाच तर दिसतो आहे!"

"हे आम्ही स्वकष्टाने मिळविलेले धन आहे!" असे सांगून दोघांनी त्यांना मिळालेला अनुभव थोडक्यात सांगितला.

"मग काय, ठेवा तुमच्यातच आहे तर! तुम्ही कोणाच्या गरजेच काय? स्वतःच्या मेहनतीने वाटेल तेवढा पैसा मिळतो तुम्हांला हे कळावे पासाठीच मी ठेव्याची गोष्ट सांगितली होती. ठेवा की इतर ठेव्याची गरजेच राहणार नाही!" बापाने त्यांना खरे ते सांगून स्वतःच्या पायावर उभे केले.

मुलांनी वडिलांचे पाय धरून त्यांची समा मागितली व वडिलांच्या सांगण्याप्रमाणे मेहनत करून पुढील आयुष्य घालविले.

कोशल देवाची राजधानी अयोध्या यथे ध्रुवसंधी नावाचा मंदिर करित होता. त्याचा दोन मंदिरे होती. मोठीचे मंदिर मंदोरमा व लहानचे नाव लोलावतीला शत्रुजित मुलगा होता. दोघां मुलात सुदर्शन एका महिन्याने होता. शत्रुजित होता व बुद्धिमानही होता. तो बापाचा, मय्याचा, नाकराचाकरांचा सर्वांचा लाडका होता. देखील तोच जास्त आवडे.

एकदा ध्रुवसंधी सिकारीला नेला असता जकल्यात एका शाहीतून एक सिंह बाहेर आला व त्याने ध्रुवसंधीवर उडी मारली. ध्रुवसंधी पराक्रमी नव्हता. त्याने

सिंहाला जेरीस आणले व रयाला ठार पडले. परंतु जोही थोड्या वेळाने मरण पावला. राजाघरोबर न शक्ति होते त्यांनी अयोध्याला जाऊन मय्याला सर्व वृत्त निवेदन केले. सर्व मय्यांना मिळून राजाची अस्तोष्टी केली आणि सुदर्शनला गदीवर बसविण्यासाठी राज्याभिषेकाची सर्व तयारी केली. सर्वांस ती गोष्ट मान्यच होती.

कलिंग देशाचा राजा वीरसेन, म्हणजे मनोरमेचे व सुदर्शनचे आजोबा जावई गेल्याचे वृत्त ऐकून चौकशीसाठी अयोध्येला आले. नातवाच्या राज्याभिषेकाचा उत्सव पाहण्याचीही इच्छा त्यांना होतीच. त्याच प्रमाणे लज्जेनीहून शत्रुजितचे आजोबा ललितवतीचे वडील पुत्राजित मुद्दा आले.

कोणत्या नियमाप्रमाणे मिळणार?"

तेव्हा युधाजित मंत्र्यांना म्हणाला—
"तुम्ही सर्वांनी होऊन सुदर्शनाला
गादीवर बसविलेस तर मातू दोन्ही
हात जोडून त्याच्यासमोर नांकरासारखा
इश्या राहील, असे वाटत आहे का तुम्हांला?
त्याला बुद्धि आहे आणि अंगात
शक्तीही आहे. मीमुढा त्याच्या बाजूला
आहे. ती गादीवर बसेल पाहतो तुम्हीं
काय करता ते! जा येईल त्याला
मी कापून नाडींग, यक्षात असू टा!"

श्या भाजोबांचे झाले ऐकणा-
त्याला धुवसंधी घेण्याची
वातमी शृंगधरपूरच्या जंगला-
तील रानटी जातीचे लोक राजधानीवर
जालून आले. ते एका ओड्याच्या पलीकडे
पोचले असता युधाजित व वीरसेन दोघांचे
परस्परांची युद्ध मुरू झाले. या युद्धात
युधाजितने वीरसेनाचा पराभव केला व
त्याला ठार वडील वारल्याचे मनोरमेला
फार खाल झाले. पतीच्या निघनाने तिच्या-
वर आकाशाने कोसळले होते आता वडील
वारल्याचे दुख, मुलगा फार लहान होता.
त्याला परित्यक्तीची कल्पना येणेच जक्य
नव्हते. आता आपल्याला कोण विचारणार?
आपल्या वडिलांचा वध युधाजितने केला.

श्या भाजोबांनी आपापल्या
नातवाच्या हिताचा विचार मंत्र्यांनी
बोळणी मुरू केली.

त्यावेळी युधाजित वीरसेनाला म्हणाला—
"तुमचा नातू माझ्या नातवाहून पोंडा
मोठा असेल! परंतु माझा नातू तुमच्या
नातवापेक्षा इतर वावतोस वर आहे.
वयाने मोठा असला म्हणून काय झाले?
गुणाने कोण मोठा आहे, हे महत्वाचे आहे.
म्हणून माझा नातूच गादीला योग्य आहे."

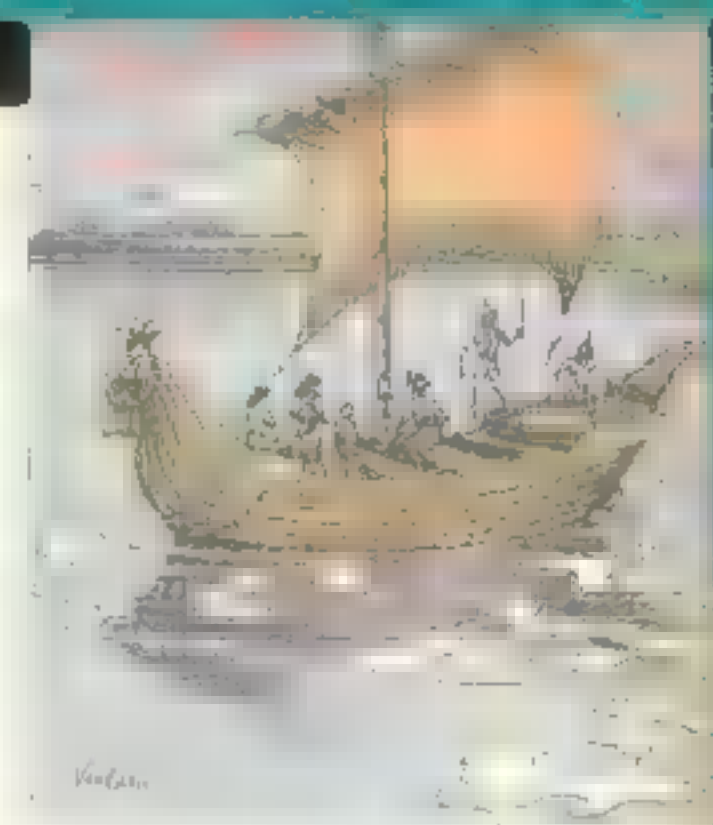
वीरसेन म्हणाला—"त्यात काही अर्थ
आहे का? माझी मुलगी मनोरमा राजाची
पट्टराणी होती. तिच्या पोटी जन्मलेला
मुलगाच गादीला वारस आहे. वडील

सुदर्शनचा वध करायला मगपुढ पाह-
णार नाही. नातवाला गादीवर
बसविणे हाच हट्टाच्या मनात आहे.
लीलावती येऊन जाऊन सवतच. ती
आपल्याला किंवा सुदर्शनास सुजाने चार
घास वंजू देणार नाही. सर्व आयुष्य तुरुगात
काढावे लागेल मंत्री सुदर्शनला वारस
मानून त्याच्या राज्याभिषेकाची करीत
होते छरे, परंतु आता युधा-
जितच्या म्हणण्याप्रमाणेच कोण आधार?

असा विचार मनोरमेने विदुल्ल
नावाच्या भव्याला एकांतात भटून
परित्यक्तीत तिने काय करावे या गोष्टींना
सल्ला विचारला.

विदुल्ल तिला म्हणाला—"आई! मी
छरं घायू का? तुम्ही किंवा तुमच्या मुलाने
येथे रावधानील राक्षसे धोक्याचे
काहीच राजा मुवाह हा माझा मामा
आहे. तो मोठा पराक्रमी वलिष्ठ आहे.
तो आपलं रक्षण करू शकेल. त्याच्याकडे
जाऊ या."

मनोरमा त्या गोष्टीस कबूल झाली.
आपल्या वडिलांचं आदर तपुंग वगैरे करवून
ती मुलाला व सैरघरी नामक दासीला बरो-
बर घेऊन विदुल्लाबरोबर काशी नगरीला
निघाली. दुर्दैवाने दिवशी रात्री त्यांना

वाटेत चोरांनी कटल. अगाधरच्या कपड्या-
निशी चोरांनी त्यांना सोडलं, त्यांचे
दुसऱ्या दिवशी ती नाथेत वसून
गंगापार भरद्वाज मूर्तीच्या आश्रमात गेली.
भरद्वाजांनी तिला विचारले—"कोण ग
वाई तू? काढून आलीस? तुझ्यावर फार
मोठे संकट आल्यासारखे तुझ्या चेहऱ्यावरून
घिसत आहे. असे काय कारण झाले?"

ती उत्तर शोधण्या ऐवजी रडूच लागली.
तेव्हा विदुल्लने मुनिवर्यांना श्रुवसंधीच्या
मृत्युपासूनची सर्व माहिती सांगितली. सर्व
वृत्तांत ऐकून घेतल्यावर भरद्वाज मनो-
रमेला म्हणाले—"मुली! तुला कोणतेही भय
असण्याचे कारण नाही. तुझा हा मुलगा

लहान तरी पुढे राजा होणार.
तू माझ्या आतात निश्चितपणे रहा."
नंतर मुनीश्वरींनी दाखविलेल्या कुटीरात
ती, सुदर्शन, सुदर्शन व सैरंघी राहू
तिपडे अयोध्येला शत्रुजिताचा शब्दा-
भिषेक मोठ्या घाटामाटाने. मनोरमा
च सुदर्शन कोठे निघून गेले प्रजेला किवा
कोणालाच काही कळले नाही. परंतु शत्रु-
जिताचा आज्ञा, यथाजित मनोरमा
सुदर्शन भरद्वाज मुनींच्या आश्रमात
असल्याचे कळले. शत्रुचा अवसोषही राहता
कामा तसे त्यायप्रमाणे त्याने सुदर्शनाचा
करण्याचे ठरविले. तो चित्रवूट पर्वता-
वर गेला आणि निषादांचा राजा बळ

दुर्धर्ष गेला.
मनोरमेला गोष्ट कळली. ती घाबरेन
जाऊन भरद्वाजाकडे घाबली तिच्यावर
येऊ घातलेल्या संकटाची त्यांना कल्पना
दिली भरद्वाज मुनींनी आपल्या
यथाजित होता त्याला
मेंदूत विचारले— "कमाला रे आला आहेच?"
"मनोरमेसाठी यथाजित म्हणाला.
पता व पिता रोषांनी स्वर्गलोकी
प्रमाण कल्यावर दुःखान आपल्या मुलाला
बरोबर वंचारी यथ आश्रयाला आहे
ता कधी कधी कधी कधी कधी कधी
कधी होईल?" भरद्वाजांनी विचारले
"कोट्याने तिला माझ्या
बरोबर पाठविणार असाल तर पाठवा.
नाहोतर कळजबरीने तिला घेऊन
जाईन." यथाजित म्हणाला
भरद्वाज यथाजित आला. म्हणाले—
"मूर्खी, तू किती कळजबरीने नेणार का?
वाहतो मी! आम्ही शत्रु मुनी म्हणले तुम्हां
राजलाकांना घट्टा वाटली होय?"
तेव्हा यथाजित आपल्या मन्त्राला एका-
नाते म्हणाला— "हा मुनी म्हणाला ते
ऐकलेत ना? मनोरमेला व तिच्या मुलाला
घेऊन जायला काही मार्ग काढलाच पाहिजे.
सुदर्शनाचा वध केल्याशिवाय नातवाने

राज्य निर्विघ्न चालणार नाही आतां भाण्या विषय जेभं रहायची कोणाची छाती आहे? मृती म्हणतां आहे ते एकूण भित्तिन स्वस्थ वसायचं काय?"

मंत्री म्हणाला—"असे एकेरीला येऊन काही करणं हिताचें नाही. मृती नक्तिशाली असतात मागे नाही वसिष्ठांशी वर फारून विश्वामित्राला पराभव सहन करावा लागला? त्या एका असल्याने विश्वामित्राने राज्यच करण्याचे सोडले आणि तपोवत संपादन करण्यासाठी तपश्चर्या करून ऋषी झाला. शिवाय मुदर्शनची आतां तरी दीन अवस्था आहे. त्याच्याजवळ पंसा नाही तो जवळ पसर जडवा आहे. त्याच्याकडे

युद्ध करण्याचे धाडस कोसे काय करील? तर पाहून घेऊ. मला तर असं वाटतं आहे की मृतीच्या काटेला आळ तये."

मंत्र्याचा मज्जा मानून युवाजिताने भरद्वाज मुनींना भेटून त्यांची दया मागितली व त्यांचा निरोप घेऊन आपल्या घरी निघून गेला.

त्यानंतर मनोरमा निश्चितपणे आश्रमात राहू लागली. मुदर्शन पांढरा झाला. अकरावे वर्ष व हो मुनीजवळ वेदाभ्यास करू त्याचप्रमाणे त्याने मयं व धनुर्विद्या शिकून घेतली. एके दिवशी महादेवांनी मुदर्शनला स्वप्नात दर्शन देऊन असुरविद्या दिली.

त्याच सुमारास काशी राजाची कन्या शशिकला हिच्या रूप लावण्याची गोष्ट मुदर्शनला कळली आणि त्याने तिच्याशीच लग्न करण्याचे ठरविले. त्याचप्रमाणे शशिकलेने भरद्वाजाच्या आश्रमात मुदर्शन रहात असल्याचे तो जपगुणसंपन्न असल्याचे ऐकले व त्याला घेऊन गेले.

भरद्वाज आश्रमात मुदर्शन दिवसा शशिकलेच्या विषयीच विचार करीत रहायचा आणि रात्री त्याला तिच्या विषयीच स्वप्न पडायची. अशा परिस्थितीत त्याच्याकडे शृंगवेरपुरचा राजा निपाद आला आणि ज्ञाने मुदर्शनला मित्रभावेने

चार घोड्यांचा एक सुंदर रथ व त्याच्या वरचा ध्वज आणि त्याने त्याच्या वरची सर्व वस्त्रे भेट भेट म्हणून दिली.

त्याच वेळी भरद्वाज आश्रमातील मुनी मुदर्शनला म्हणाले—"तू लोकरच राजा होणार वसहेस! तुझ्यावर महादेवीचा वरदहस्त आहे. तो कधी वृथा जाणेच शक्य नाही." नंतर ते मनोरमेला म्हणाले—"आई! मुम्ही वीर माता आहा! तुमने पिरंजीव लोकरच राजपद प्राप्त करणार आहोत."

"तुमच्या तोंडात साखर पडो, तसेच होवो! एक जणही त्याच्या मदतीला नसताना तो राजा फसा काय होणार? काही असो तुमच्या सोडून निघालेले कधी धोटे होणार नाही तुमचा आशीर्वादच त्याला सर्वोत मदत आहे!" मनोरमा असे म्हणाली. तिचे हृदय आनंदाने उचंबळून आले.

मुदर्शन आपल्या रथान वसून कोठेही गेला तरी त्याच्या चारीबाजूला एक अक्षौहिणी सेना असल्यासारखे भासे. मुदर्शनला मनाने वस्त्यापासून शशिकला भूक, तहान, शोष विसरून गेल्यामुळे झाली तिच्या मनाला होत असलेल्या त्रासाची घोडी कल्पना तिचेवडील सुवाहू यांना होती. त्यांनी स्वयंवराचा मूर्त ठरवून सर्व राजांकडे संदेश पाठविले.

स्वयंवर तीन प्रकारची असतात: पण जावून होते ते पहिल्या प्रकारचे स्वयंवर पण क्रिया शुल्क ठरवून होते. दुसऱ्या तऱ्हेचे आणि स्वतःच्या इच्छाने होते ते तिसऱ्या प्रकारचे स्वयंवर. रामाने धनुर्मेघ केल्यावर सीतेने त्याला वरले ते पहिल्या प्रकारचे स्वयंवर होते. सुबाहूने नुल्लोसाढी रचले होते ते तिसऱ्या प्रकारचे स्वयंवर होते. स्वयंवराची वातगी कळतांना नाना देशांचे राजे व राजकुमार काशी नगरीला येऊन दाखल झाले.

कोणकोण राजकुमार आले आहेत सलीकडून शशिकलेला कळत होते. तिचे डोळे भरून आले व ती आपल्या सखींना

म्हणाली- "हे सर्व कथाळा आले मी मुदर्शनाला सोडून आणली काथाला कशी बरमाळा घालणार? आणि राज्ये ही घेऊन काय जाळावची आहेत? अन्न करायचे तर प्रजायंताशी आणि गुणवत्तादाच करायचे. सर्व गुण फक्त मुदर्शनातच आहेत." तिच्या एका सखीने ती गोष्ट राणीच्या जाऊन सांगितली. म्हणाली- "आपल्या शशिकलेने मुदर्शनाला घेना. आहे ना भरद्वाज आश्रमात राहतो आहे, असे राणीने ती गोष्ट फतीच्या कानावर ऐकून राजा तिला म्हणाला- "त्याच्याविषयी मला सर्व माहीत आहे तो राज्यभ्रष्ट होऊन आविल्या व्यापला मिळोनासे शास्त्र तज्ज्ञा आईशरोवर मृतीच्या आश्रमात राहातो आहे. त्याला मुलीला मी तिला काय देऊ म्हणतेस? भाग्यवान सहस्राब्धी आहे आहेत. मलीचे मन बदलण्याचा प्रयत्न करा."

राणी होकार देऊन शशिकलेकडे गेली तिच्या मोडगोड शब्दात समजाऊन सांगू

मुदर्शन ना मानात म्हणून त्याला राहात आहे त्याला कोणी नातेवाईक नाहीत कोणी कोणी मदतीला येण्याची शक्यता नाही धनवैभव नाही, राज्य नाही असा एक मुद्दी आणि आहे ना कुड्याशी लग्न करण्यासाठी राजकुमार आहे आहेत त्या मुदर्शनाचा एक मुद्दा आहे त्याला शास्त्र ना अभ्यास आहे, शूर व पराक्रमी आहे आणि शिष्यास राज्य करतो आहे त्याचे नाव शशजित असे आहे तुला असा आहे वर आहे याच्यासाठीच नाहीत. याच्या आज्ञान केलीस देनाचा राजा मुदर्शनाचा आज्ञा वीरसेन याचा वध केला? ते आहे त्यातून माला भयकर गोष्ट ही को युधाजितला संधी मिळाली की तो मुदर्शनाचा आहे? आहे भीतीने तर तो भरद्वाज मनाच्या आश्रमात जाऊन राहातो आहे? तुला बाबा कोणत्याही परिस्थितीत तुला लग्न मुदर्शनासाठी करून तयार होणार नाहीत म्हणून तू विचार सोडून दे."

सुनवाई आली

गोविंदरावांच्या मनात त्याचा मज्जा सुधाकर मज्जा मज्जा होते परंतु सुधाकर कहानपणी टप्पूच होता लहान माळध बाऱ्या हा तो कर नागना मग ओळखीच्या पेकी आपला मज्जा काय देणार? गोविंदरावांना मलाच मज्जा होण्याची शक्यता दिशाली ना तेव्हा पिडेन जाऊन ते मुलांला म्हणाल- तुला लग्न करून देण माझ्या शक्तीबाहेर आहे तज्ज्ञासुद्धा लोकाना तोंड दाखविणे सुद्धा शक्य होऊ लागले आहे करातून चालता हो लग्न करून आल्यास तरच मी तुला परत पाऊल टाकू

सुधाकर घर सोडून गावी गला चोरी ह्या एकच वडा न्याला येन होना. तो एक वडा न्याला येन वडा न्याला येन होले. पती गेल्यापासून दारकाबाईना त्याची

मज्जा गोरी हिचे लग्न करे होईल. याचीच मज्जा मुलीला नागलसे मिळावे असे त्यांना त्यासाठी त्या गावच्या पापून दूधाचे रतीब लावून बार पेसे जमवू बार दागिने मुद्धा त्यांनी मुलीसाठी करून ठेवले सर्व पेसे आणि शशिने त्यांनी पेटीत जपून ठेवून दिवस सुधाकरला ती गोष्ट पळाली. त्यान सर्व दागिने पेसे चोरले आणि गाथा बाहेर डागरावर एक देऊल होते त्याच्या समोर खडा जपून त्यास पुरुष ठेवले आणि ती स्वतः एका साधूचे सांग करून तेथे राहू

इसच्या दिवशी गोरीला तिच्या आईने बाजारात गुले विकायला पाठविले गावात वरलीधर नावाचा एक दासड्या होता त्याची नजर गोरीवर होती त्याने कित्येकदा दारकाबाईना धमक्या सुद्धा

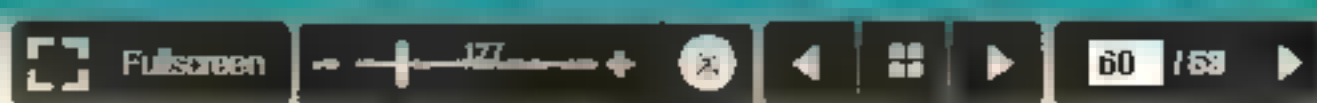

दिल्या होत्या. परत दारकावाहेनी त्याच्या दुर्लक्ष्य केले हा काय ते गोरीला आपली यायको करून घ्यायची संधी पहात होता.

संध्याकाळी गोरी बाजारातून एकटी घरी परत येत होती. मुरलीधरला ती संधी मिळाली, त्याने दोघां निघां मित्रांच्या मदतीने गोरीला उचलून बांगरावरच्या देवळात नेले. गोरी रडत ओरडत असूनही मुरलीधर बळजबरीने तिच्या गळघान मगळसुत्र बांधण्याच्या स्वरुपदीत होता.

साधूने मोंग करून देवळात मुधाकर बसला होता. त्याला एक मोठा धऊन दरडावून विचारू लागला—“हं काय चालल आहे?”

कोण रे माण आहंल मोठ चपमायला?

मुधाकर लक्षपूर्वक त्याच्या वेहऱ्याकडे न्याहाळत पहात आश्चर्यचकित अमिनय धरून म्हणाला—“तुझ नशीब काय रे! लग्ना तुझ्या पायाखाली वर लाळ लागली आहे.

“तुझ डोक! हा बाजूला!” मुरलीधर दटावून म्हणाला.

“अर उघडा! मी तुझी गढा करतो आहे मस वाटल का तुला? तू उभा आहेस तेव्हाली पाया खालची जमीन अपून सर पहा!” मुरलीधर गंभीरपणाचा आणून म्हणाला.

मुरलीधरने पायाखालची जमीन खणून पाहिली. जमिनीत पुरून ठेवलेले दागिने व पैसे नेणे होते, ते मुरलीधरला सापडले. त्याने मस दागिने व पैसे खिशात टाकले. जोडून मुधाकरला म्हणाला—“तुम्ही कोणीतरी थोर पुरुष दिनना आहा.”

न्यानतर मुधाकरने नाक मुरडून विचारले—“ही दुर्दैवी मुलगी कोण?”

मुरलीधरने चकित होऊन विचारले—“साधूवृका! आपण असे कां म्हणालात!”

“या मुलीची जन्मकुंडल पाहिली तिच्यात तू लग्न करतो आहेस. अरे, हिच्याशी जो

इहलोकाची यात्रा संपदावी लागेल” मुधाकर म्हणाला.

ते ऐकून मुरलीधरच्या सर्व अंगाचा थरकाप उडाला. गोरीचा लग्नाचा विचार त्याने सोडला त्याने तिला घरी निघून जायला सांगितले. दुसऱ्या दिवशी मुधाकर गोरीच्या घरी गेला. तेव्हा दारकावाहे घरी नव्हत्या. गोरीने त्याला नमस्कार करून घरात आवावून नेले.

मुधाकरने तिला विचारले “तुमच्या घरी परवा चोरी झाली, ती गोष्ट तुला माहित आहे का? आणि मुरलीधरला जे दागिने व पैसे मिळाले तुमचेच होते ही तरी तुला माहित आहे का?”

“मला काही माहित नाही!” ती चकित होऊन म्हणाली.

मुधाकरने आपले साधूचे सोंग काढून फेंकून दिले व स्वताची मरी आळस भागून न्यानंतर चांगे केली जमल्यावेही सांगितले.

गोरी म्हणाली—“तू चोरी करायची सोडायला तयार असलास मी तुझ्याशी लग्न करीन.”

मुधाकरने गोरीसमोर आजन्म चोरी करणार नाही, अशी गपथ घेतली.

दारकावाहेता मुलीकडून चोरीची गोष्ट कळताच त्यांनी मावच्या पोलीस पाटलाला सांगून मुरलीधरच्या घरातून सर्व दागिने व पैसे परत मिळविले. मुरलीधरला व तुळमात भोगावी लागली.

मुधाकर व गोरीचे लग्न झाले. तिला घेऊन ती आपल्या गावी परतला आणि दार काढवून म्हणाला—“बाबा! मी मुधाकर, दार उघडा.”

बाप आसून ओरडून म्हणाला—“मी नाही उघडोत. बायकोला घेऊन आलास तरच घरात पाऊल टाकू देईन.”

“अहो बाबा! तुमच्या सुनवाईला घेऊन आलो आहे!” मुधाकर म्हणाला.

गोविंदरावांनी लगेच दार उघडले व मुलाला व सुतेला प्रमान घरात घेऊन गेले.

रूपकुमारीचे लग्न

माथपूरची राजकन्या रूपकुमारी जन्हा लग्नाला योग्य झाली तेव्हा तिच्या रूपलावण्याची गोष्ट ऐकून राजराजवाड्यांकडून तिला मागण्या येऊ लागल्या. परंतु रूपकुमारीच्या पित्याच्या मनात मूलाचे लग्न मणिपूरचे महाराज श्रीकुमार पाना नामान करून घ्यावयाचे होते. स्वतःच्या राज्याशिवाय त्याचे आज्ञावा रुहणजे आईचे वहील वारल्यावर यांचे राज्य 'माना' हेही त्यांना मिळणार होते.

परंतु श्रीकुमार महाराजात एक अकगुण आहे. असे रूपकुमारीला वाटे. ते रंगाने काळे होते. परंतु जन्मत ते काळे नव्हते. त्यांना शिकारीला गेले असता एक चांदला व्यादेळी ते वाचले खरे. परंतु त्यांच्या स्वतात मापाचे निष इतके भिनले की त्यांचा रंगच काळा झाला. हळहळ ती

गार्डल व पुन्हा गौर कांती येईल असे वेष

राजकुमारीला काळा रंग मूळीन अवयत नसे तर? प्रधान धीमान यांनी राजकन्याच्या मनात आणून महा-मनाधारका लग्न संबंध जळवून तरावेल.

राजकन्याने माफ मागून टाकले—“मी काळधा व्यक्तीशी लग्न करणार नाही. मला मल जातीतली काळी होतील.”

मुली! काळी भुल मूल नमतात काय? माणसाला पाहिजे चांगला स्वभाव. रंगात काय आहे? रंग हा डोळ्यांचा एक भ्रम आहे. हा भ्रमही नाहीसा होतो. मी तुला चित्र दाखवितो.” प्रधान धीमान निची समजून वालीत म्हणाला.

प्रधानाने राखी वाजविली आणि एका तोंकर मोठे नाट ठेवलावर आपण

दुसऱ्या बाजूने राजा आणि राणी दोघांनी खोलीत पाऊल टाकले.

राजकन्याने चकित होऊन विचारले—“प्रधान, हे सर्व काय आहे?”

प्रधानाने साटावरचे वस्त्र काढले व म्हणाले—“मुली! ही तुझ्या दप्टीची परीक्षा आहे. या नाट्यात ठेवल्या कापेच्या प्यासात दरवारी नाटुमार साधनाथान मंत्रवलेले परणो चमचे ठेयलेले आहेत. तुला चमचा कमी पोलिशचा मद रंगाचा असलेला उचल.

ठेवल्या चमच्यापेकी एक लकाकत होता. एक त्याचा होता. रूपकुमारीने मद चमचा वाहेर काढला.

“आतां तू लकाकणाच चमचा प्रधान धीमान

रूपकुमारीने दुसरा चमचा चकित होऊन पदान राहिली तो

रंगाचा व काळसर होता. वीमानने सांगितल्यावरून रूपकुमारीने तो पुन्हा पाण्यात बुडविला. तत्क्षण ता लकाकू लागला. चांदीपेक्षा जास्त त्याची लकाकी होती.

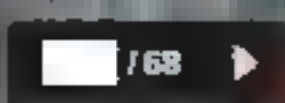
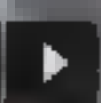
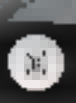
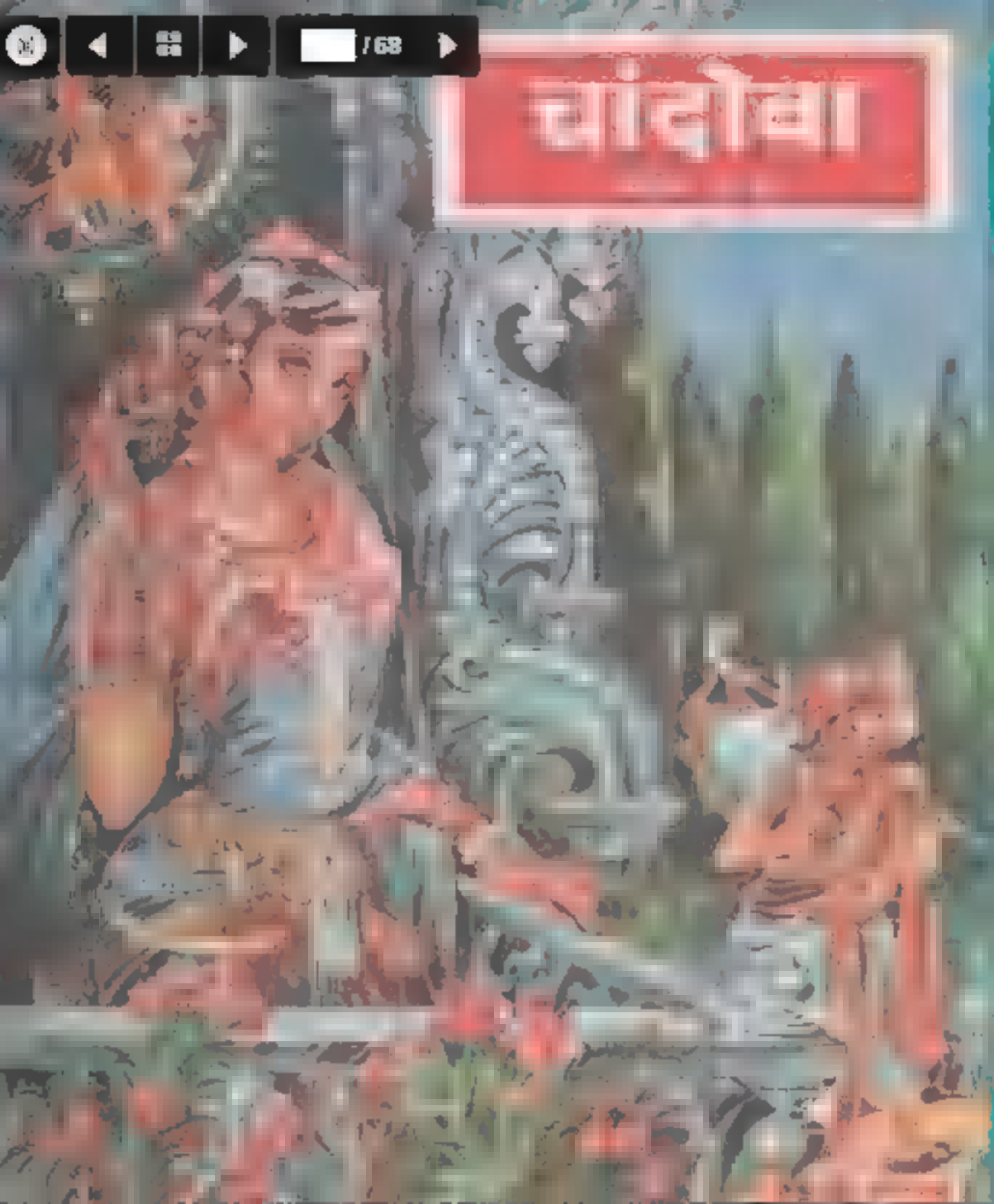
धीमान राजकुमारीला समजावून सांगू लागला—“मुली! तू पाहिलेस ना? गडद काळधा रंगाच्या वस्तू चमचा लागतात. रंग हा केवळ दृष्टीचा भ्रम आहे. श्रीकुमार मध्य मुखा नेजरिवता आहे. मी सर्व गोष्टीची केली आहे. त्याच्याकडून आस्त चांगला पती तुला कोठे मिळणेच शक्य नाही.

त्यानं राजकन्या श्रीकुमारीला लग्न तया इतली येथानी सांगितल्या. प्रमाण लोकरच श्रीकुमारचा त्या कमी हात गळा आणि त्याचा गौरा पक्षित्यासारखे

काळधा रंगाचा चमचा पादरा दिसला त्यात जादू कोणती आहे? काळी नाही. काळल चमचा पाण्यात अवभूत प्रकारे चमकात असता

168

चांदीवा

प्रभोत्तर

वाय. चंद्रशेखर राव, हरकेला (ओरिसा)

॥ 'अग्रस्त्य' याथा विधायोचया कथं न इन्द्रेण ॥ वातापीला वक्रा कश्चन
त्याजे मास पिज्जुत अलिमो महुणून ~~उत्तरायणे उत्तरायणात्~~ तृप्ती लिहिलेत
याथा अर्थ पात्रोन ~~उत्तरायणे उत्तरायणात्~~ वक्र्याये मास ज्ञान ~~उत्तरायणे उत्तरायणात्~~ अज्ञान नाही का?

[illegible]

बी. एस. श्रीनिवास, बरंगल (अं०)

प्र. रामायण व महाभारत ह्यांतील ~~काव्य~~ केवळ कवि कल्पितच आहेत ना? की प्रत्यक्ष घडलेल्या? घडलेल्या असतील तर या दोन्हीपैकी प्रथम कोणतो धडलो?

न. रामायणे ॥ महाभारते बीरगाथा रूपेण गायिनी जात, ती पारंपरिक कथा म्हणून त्यामुळे प्रतापरातात फक्किलनेप्रमाणे निरनिराळ्या स्वरूपात संग्रहित कानी. त्यातच मरणा लिखित अथ प्राप्त कानी. रामायणात निरनिराळ्या कथा संस्काराचे आणि महाभारतात मृतकर्मणी संबंध नसलेल्या उपकरणांना समावेश होण्याचे कारण होय.

वीरगाथा पूर्णवर्ण काव्यनिक कथातः आधार कथितोन्नी वास्तविक घटनाच असते. ती घटना रंजविषारी न्हावी यासाठी कवी व गायक न्यात कार्यात्मक पांढरा करतात. काही काळ लोटल्यावर मूलकथा भागे पद्मन काव्यनिक कथांनाच प्रासुक्ष्य मिळते. रामायणातला राम आणि महाभारतातला कृष्ण अवतीरसुद्धा आले. रामायणातला राम **कृष्ण** होता की नाही हे सांगता येत नाही. तरी भारतातील कृष्ण (दिवकीनंदन बालदेव) **कृष्ण** उपनिषदात आहे त्याप्रमाणे रामायणातल्या सीतेच पित्रा दृष्टान मानला गेलेला जनकही उपास्यदात आहे. या सीतेचा **पद्म**

अधटित अनपेक्षित

[୫୨]

देवनागरी नामाख्या एकल गरौच बाह्याणाला
पुष्पल उतिरि एक मुलगा जाला
मुलगा तेंद पाहल्याबरोबर २००० जोडप्याला
परमानंद जाला सवांगाला बदल लावले
तरी त्यापेक्षा मुलगाच्या अंगाचा स्पर्श जाला
तर सवांगाला जो गरबा वाटला तो अपूर्व
असलो मुलगासाठी भावनाही भाईयांसाठी
फिरा प्रत्यक्ष प्रत्यक्षासाठी भाईयाला आई-
बाप मागेपुढे पहात भाईसि ही गोष्ट सवांग्या
पवित्र्याचीच आहे.

देवप्रर्मा दंपतीने मुलगा ~~आल्या~~ नव्हता
तोपर्यंत घरात एक मुंगूस पाळलेले होते
ते मनाला वाटेल तेव्हा वाटेल तसे घरात
चवुकडे हिडे फिरे तोपर्यंत त्या मुंगूसाला
ते जोडणे स्वतःच्या मुलासारखे पाही परंतु
मुलगा आल्यावर त्या मुंगूसाला मुलाला

काही अपाय तर होणारे नाहीना, अशा
त्यांना शस्त्रा वाटू लागली मुलादरच्या
अपार प्रेमासुल्लेख शक्ती त्यांच्या मनात
उदभवणारी होती, मागायला नकोच

मन्त्रा प्रालम्बाधर दहाव्या चित्रशी मुलाची आई वात्स्या गुन्हाला घरात ठेवून तशीवर नहायला गेली. माताबा नवऱ्याला बजावून गेली—“मी भाषोळीला जाते आहे. मुलाबध चांगल लक्ष ठेवा, वरं का ?”

तो गल्लायकर काहों बेलाने राणीची एक दासी यकून राहणाला म्हणाली- "राणी-मगवारांनी शिधा दक्षिणा तयार ठेवली आहे, यकून येऊन जा, म्हणून सांगायला मांगितले आहे "

राष्ट्रीय सरकारांनी वास्तविकतेच्या अनु-
ग्रहाला बळी पडून ग्राह्य आघळे मूल
आणि घर मंगसावर सोडून लगेच निघाळा.

ता. **महणाला** पाहण्याचं यत्नात अशीतल्या भोकोतुन **महण** सरसर पृष्ठ **महण** आणि मुळशी निजला हाता **महण** बाजूला निघाला. पुण्याने गागाजी हाडवेंत जमल्याकारणाने मुगसान बांगला बसले व त्याची खासकी करून त्याला **महण** केले.

इतक्यात मुगसाने बाह्याला परत घाली. पाहिले आणि बाह्या काही पाहिले. काही **महण** हाडवेंत दाखविल्यासाठी मोठ्या उश्माहाने, यत्नात पाहिल्याची मोठ्या दहापथेत गेली. बाह्याने मुगसाने लांडावर रतत पाहिले व त्याला मजबूत आला की मुगसान मला हाड केले असावे अशा विचार करत त्याने मागवा

महणाला पाहिले. **महण** बाजूला निघाला. पुण्याने गागाजी हाडवेंत जमल्याकारणाने मुगसान बांगला बसले व त्याची खासकी करून त्याला **महण** केले.

'बाह्या' की **महण** मुखपणा केला? तो **महण** असे! बाह्या **महण** बाह्या निघाला. मुळालाच **महण** हातांनी हाड केले. तो स्वतःला **महण** हाडला नाही. बाह्या हाडले व **महण** आपटून अगिनी-**महण** हाडले.

बाह्या **महण** पाणी वायको गटोवकन परतले. व तिन **महण** करणारे हाडले. **महण** बाह्याने पाहिले वृक्ष तागितले. बाह्या पाणी **महण** त्याला **महण**ली- 'तुम्ही मोभाळ' **महण** हाडले मलाला एक टांगला मादत निघले गेल्यात आणि अविचाराने मलाला बाह्याविषयाच्या मुक्या बाह्याला जीव **महण** बाह्याला आला कामना असा माहजिब आहे परंतु लोभ **महण** नये. मोभी हाडली बाह्याच्या दोक्या- **महण** बाह्यालावरचे **महण** नव्हते का फिरले? 'तो हाणतो गोष्ट?' बाह्याने विचारले व त्याची बायको मांगू लागली **महण** लोभी

एका गावशी अस्य मोभी मित लोभी, अति लोभी आणि अत्यंत लोभी नावाचे

बापलात गाड भेरी हाता ते यव **महण** होते. एकदा जेव्हा चारही ठरुण एका जागी एकत्र जमले **महण** अत्यंत मोभी इतर तिघांना म्हणाला

'मित्र हो! गरिबी ऐता इतरा माठा शाप नाही व अपमानास्पद गोष्ट **महण** नाही भाऊबंद आणि **महण** राहत गरीबीत दिवस काढण्यापेक्षा दिवस रातता जनावनांवरोर **महण** आणि काटरी रातात राहण पत्करत अत्यंत विस्वासपात्र नोकरीची मुढा **महण** मालक **महण** पणाने वागतो **महण** मज्जन म्हणविणारे मातेवाईक वेव्हार गरीब **महण** निदंय **महण** आणि **महण** वागतात. गरिबाच्या **महण** गुणाना किमत नसते मुलेमुढा त्यांना सोडून **महण** बायकांमुढा त्यांची परचा करीत नाही' मित्र त्याच्याकडे बळूनमुढा पहात नाहीत. या **महण** नियमच असा काही विचित्र **महण** साहस, मोदय वाक्चातुर्य, चमत्कार, ज्ञान, विद्या, युद्धकौशल्य **महण** चांगले **महण** असूनही जर पोंडे फार **महण** आणि दीकत नसेल तर मानवाला प्रतिष्ठा व मान मिळत नाहीत धन असले तरच अशा गुणांचा उपयोग होतो **महण** जगावर जय मिळविता येतो त्याशिवाय हे सर्व व्यर्थ आहे.

महणाला बाह्या देशातून बसले पनाजेन कसे या."

बाह्या विजानी तो म्हणाला त्याला दुताया निळा. नंतर चौघ मित्र घनाजेन करण्यासाठी आपल्या गावातून निघाले. एक वेळ पोटाच्या मिळणारा भाणस आपल्या बभूनीथवाला, आईबाप व गाव सोडून देशभर **महण** फिरला नाही तर त्याशिवाय त्याला करता यथ्यस्तारख **महण** आहे?

काही दिवसांनी **महण** अवंती राज्यात पोचले. शिवा नदीत स्नान करून नदी काठावरच्या देवळात त्यांनी महाकाळाचे, म्हणजे शंकराचे दर्शन केले. देवळामुन ते बाहेर पडले तेव्हा भैरवानंद नावाचा **महण**

किन्नरघात शिरून इतक्या शत्रूच्या हातात सापडून नफकोच ठार होणार! म्हणून आपण भमोर ~~आहे~~ आडवा येईल त्याला उच्च ~~आहे~~ दुर्मुखाच्या मदतीला वेळीच आत पोचले पाहिजे."

ते ऐकून उग्रदड आपली गदा उचलून एका भयंकर ~~आवाजात~~ गरजला—"ए, ~~आहे~~ सूर्यभूषणीच्या सैनिकांनो! नवरदार! राजा दुर्मुखाच्या केसालाही चक्का लागला तर ~~आहे~~ तुम्हां सर्वांची शेकी फोडीन!" असे म्हणत तो ~~आवाजात~~ दाकीत किल्ल्याच्या ~~आवाजात~~ निघाला.

उग्रदडाला फाटकाकडे निघालेला पाहून सेनापती ~~आपल्या~~ सैनिकांकडे वळून ~~आवाजात~~—"ए, ~~आहे~~ या राक्षसाशी आणि परशू घेऊन येणाऱ्या अस्वळाशी युद्ध करणे ~~आहे~~ नाही आपला जीव वाचवा- ~~आहे~~ किल्ल्याच्या मितीआडच गेले पाहिजे पाय उचला, आपण किल्ल्यात शिरू या व फाटक ~~आहे~~ करून घेऊ या." असे सांगून ~~आपला~~ घोडा किल्ल्याच्या ~~आवाजात~~ भरघाव सोडला.

सेनापतीला पळून जाताना पाहून सैनिकांचा धीर संचला. तेसुद्धा पळू लागले. चांडाळ भल्लूक ~~आवाजात~~ सोड नटलेल्या

सिकारों नोकरीला म्हणाला—"माझ्या रानटी प्रिय मेचका! तू ~~आवाजात~~ नश्वी-प्रमाणे पळ्याना तीर सोडून मारतोस ज्या या पळ्याच्या सैनिकांना टिपू तकीस! आपण राज्य धातवून वसल ~~आहे~~ दुर्मुख राक्षस काही वेळ को टाईना, मिहानना- ~~आहे~~ वसनायचे आहे त्यानंतर त्याने डोक उडवून ते भल्लूक माशिकासमोर टाक करायचे आहे व्यर्थ रक्ताळ करायचा नाही!"

त्यानंतर हत्तीवर बसून ~~आवाजात~~ भल्लूक, नागभल्लू, दुर्मुखाचा ~~आवाजात~~ भयंकर उग्रदड राक्षसाच्या पाठीमागून भागायल्या वाहुनांना पळवीत किन्नरघाच्या फाटका-पर्यंत पोचले. परंतु ~~आधी~~ सामत राजाच्या सेनापती आपल्या ~~आवाजे~~ सैनिका-सह किल्ल्याच्या ~~आवाजे~~ पोचला आणि त्यान लगेच फाटक ~~आहे~~ करविने धोंड्या ~~आवाजे~~ नंतर सामत राजाचे जे सैनिक आले ते फाटक बंद पाहून फाटकाबाहेर काही वेळ ओरडत वृत्तमळत राहून निरुपायाने तटाच्या बाजूने पळून गेले.

उग्रदड राक्षसाने सर्वात आधी फाटका-पर्यंत पोचतांच आपल्या दाढी नदने छाट-कावर प्रहार केला. परंतु त्याचा काही ~~आवाजे~~ परिणाम होत नसलेला पाहून तो आश्चर्य-

चकित ~~आवाजे~~ आणि यांचाल भल्लूकाला म्हणाला—"भल्लूका! सामत राजाचा हा येनापती जसा भितरा आहे तसा हुषार मुढा दिसतो. आता पुढे आपण ~~आवाजे~~ करायचे रे? राजा दुर्मुख किल्ल्यात एकादा शत्रूच्या हातात ~~आवाजे~~ तो मेला तर त्याबद्दल मला दुःख करण्याचे कारण नाही, परंतु ~~आवाजे~~ त्याचे डोके कापून भल्लूक माशिकाकडे पोचते करणार होतास, त्याचे काय होणार याचीच काळजी मला वाटते आहे!"

उग्रदड म्हणाला ते ऐकून चांडाळ भल्लूकाच्या अंगाचा धक्काप उडून गेला. कारण त्याने राजा दुर्मुखाचे डोके भल्लूक

युद्ध ~~आवाजात~~ कोणी ~~आवाजात~~ नाही. ~~आवाजे~~ आपणच स्वतःला उद्योगिरीचे ~~आवाजे~~ आहीर करावे."

त्या दोघा सैनिकांनी म्हटले हे ऐकून सेनापतीच्या ~~आवाजे~~ राज्याचा लोभ उत्पन्न ~~आवाजे~~ त्याने ~~आवाजे~~ घोडा वळविला आणि हत्तीवर ~~आवाजे~~ चांडाळ भल्लूक इत्यादी-कडे पाहिले. परंतु त्याच वेळी चांडाळ भल्लूक ~~आवाजे~~ परशू उगारून नागभल्लू, त्याचे अनुयायी आणि दुख्खाचा ~~आवाजे~~ या सर्वांना सावध करून मोठ्याने ओरडला—"ऐका रे, राजा दुर्मुख स्वतःचा जीव धोक्यात घालून आपल्या राज्याबरोबर आपले प्राणही घालवून वसणार आहे

मात्रिकाला दिल नाही तर त्याला आयुष्यभर अस्वस्थताच्या श्वापाने रहावे लागणार होते म्हणजे, रानात प्रथमांशची शेवोती शोषायची व त्यातला अन्न अन्न अन्न काहीतरी मिळेल ते खाऊन आध्याय कंठावचे! आयुष्यभर हा शाप उपभोगावा लागणार तर!

असा विचार करून भल्लूकाने काय काटे ने काटे दुर्मुखाचा जीव वाळ-विण्यासाठी प्रयत्न करायचे ठरविले व परत उचलून म्हणाला-“शिरीषवत भैरवा!” आणि किल्ल्याच्या फाटकावर परतून आघात करायला सुरवात केली परंतु किल्ल्याचे काय असेल ते तो त्यावर

कोवडी जाऊ परत बसविलेला होता त्या फाटकावर काही परिणाम होऊन तो दूरच भल्लूकाचे परत वार करीत असता होतातून गुटून इत जाऊन पडला

दलाविन पुढे उमरचे रानटी शिकारी उडी मारून धावत प्रयत्नोदर आला आणि परत काळ्या पांढऱ्या श्रावून म्हणाला-“भल्लूक! उगाच आवेष्टाने भल्लूक मात्रिकाला परतून तोडून टाकू नका. मात्रिकाला किल्ल्यात शिरायचेच झाले तर तो वर जाऊन दरवाजा आव-याला जाऊन येतो तो एकच एक येतो आहे!”

“अरे रानटी सेवका! तुझा मल्ल तर फार छान दिवत आहे! परंतु एवढ्या म्हणजे रानात दुर्मुखाचा ठार तर काही होणार? नु याचा काही विचार केला आहेस का?” चावळ भल्लूकाने याच्या चिडक्या आवाजाने विचारले.

‘होय, तेही बरोबर आहे!’ असे म्हणत राक्षस आपली बगडी टाकून पावल मागे आला आणि घाबरा जाऊन भितीवर जोराने प्रहार केला.

रानटी भद्रेच्या प्रहाराने दार तर तुटले नाही परंतु भितीने दार मागे वेढे

मान पडले राक्षस उठून जाऊन भल्लूक वगैरे भगावर भिंत काढून को काय या भीतीने मान सरकल आणि वर काढून भिंत किती कोसलली पाहू लागला

म्हावेली तटावरचे एक दृश्य पाहून सर्व आश्चर्यचकित झाले काळा वारण केलून एका मांड्या माकडासारखा एक आकृती त्यांना भितीवर बसलेली दिसली त्या माकडाच्या हातात एक भल्लूक होता त्याची भट हिच्याची व अभ्यासाने प्रमलली सूर्यप्रकाशात चमकत असलेली दिसली

माकडाची आगळी प्रमलली अवस्थी व लिखा मगदर पाहून न भल्लूक दगडात धावत उग्र स्वरान म्हणाला-“राच्या पोरा! तू माकड आहेस की पित्रा-न! महाशक्तिशाली भल्लूक मात्रिकाचा मगदर तुझ्या हातात कसा आला? काय ते लोकर बोल, नाही तर

तो प्रदने एकूण ते माकड कर्कश आवाजाने म्हणाले-“अस्वलाचे मोग करणाऱ्या, तू खरोखरच अस्वला आहेस की भूत?”

ते ऐकून भल्लूकाना राग आला आणि तो आपला परत माकडावर फेंकणार

दलक्यान उघडकाने हाडण्या आवाजाने जाला मगदराने म्हणले-“भल्लूक! तू त्या महाशक्तिशाली मात्रिकेची मांगत होयस की हाणण्यातरी धाक्यान पावण्या आहे तहियान आपण या भुतासारख्या माकडाकडून माहिती विचारून काढून घेऊ या की त्या मात्रिकावर भल्लूक भल्लूक तर ओढवत नाही?”

उघडक्याचा नोडचे वाक्य पुरे होण्या-पूर्वीच रानटी नक्ष शिकान्याने एक तोर त्या माकडाच्या माकडीवाल्याचा नेम मोडला, तो वाण येऊन लागण्यापूर्वीच त्या माकडाने ‘चित्त चित्त’ असा आवाज काढून तो वाण हाच्या हाताने घेऊन आणि मोडून

फंकून हे हसला. नंतर उजव्या हाताने मंत्रदंड उचलून धरून म्हणाला—“मूखीनो! तुम्हाला शक्तीची भीडल झालीच असेल. मी एक मायावी मर्कट आहे!”

चांडाल भल्लूक दोन्ही कान बंद करण्यासाठी चोन्ही कानांवर हात ठेवोत उग्रदंडाला म्हणाला—“आतां या माकडाशी बोलत वेळ घालविण्यात वर्ष नाही राजा दुर्मुख सामंताच्या हाती मला की जिवंत आहे. हे कळायला काही मार्ग दिसत नाही. आपल्याला किल्ल्याचे कोडून काढता आले नाही तर भितीवर चढून जाता येईल का पाहिले पाहिजे. कसे

उपदंड चकित मुद्देने भल्लूकाकडे पहात म्हणाला—“भल्लूका! तुला अजून परिस्थितीचे पूर्ण जाणीव झालेली दिसत नाही. स्वतः मायावी मर्कट म्हणविणारा भल्लूक मांत्रिकाचा मंत्रदंड चळकावू आहे. तर खात्रीनेच त्या मांत्रिकाचा वध घाला. तसमग तु दुर्मुख जिवंत आहे. याची दवकणी करण्यासाठी शक्यता आयला. योग्यात पाळतोस? किंवा हांगगाळ प्रदेशात जाऊन उग्रल आयत्या पालाय या”

चांडाल भल्लूक प्रभो! राक्षस उपदंड शक्ती दिचार करण्यासारखा आहे.” म्हणत नागभल्लू हत्तीवरून उडी मारून झाली सांगून म्हणाला—“काय वाटते तुम्हाला? राक्षस उपदंड बरोबर आहे की नाही? आपण सर्व जंगलात मिळून राहू. मग आपण वाटसरुना लुटले तर आपल्याला कोण भडवू शकेल?”

चांडाल भल्लूक ऐकून रागाने फणफणला म्हणाला—“काय रे राक्षसी सेवका! चोर कोठे पळून जाईलसे वाटते आहे. नु याच्यावर आपल्या बाणाचा नेम घर!” नंतर इतर सर्वांना संबोधन करून म्हणाला—“मी भल्लूक मांत्रिक व

शोध आहे. तुमच्यापैकी माझ्या बरोबर जे कोणी यायला तयार असतील त्यांनी हात उचलावे!”

उपदंड राक्षसाशिवाय सर्वांनी होकार देऊन दगाविला जंगली सेवक शक्रेच्या म्हणाला—“भल्लूक प्रभो! हा चोर नागभल्लूक अक्यायी आपल्याबरोबर यायला दचन देत आहेत. परंतु याच्यावर विश्वास कसा करायचा?”

“याच्यावर विश्वास करणे दोस्त्याचे आहे तर मंत्रच याची डोकी उडवून टाकावी. म्हणतो तुला वाटते? हा मागे एकदा म्हणाला होतास. मांत्रिकाजवळ काहीतरी आहे?” भल्लूकाने विचारले.

तो मांत्रिक जिवंत असेल तर ना माझ काम असणार आणि होणार?” उपदंड म्हणाला.

मध्यंतरी मायावी मर्कट भितीवरून कर्कश आवाजाला म्हणाले—“ओहो! किल्ल्यात तर भयकर युद्ध चालू झाले आहे! की हा लपंडावाचा खेळ आहे? मैन्य दोन मागात वाटले गेले आहे! काही लोक जुन्या राजाला विजयी करण्याच्या आहेत तर इतर काही सूर्यभूषतीचा त्रय व्हावा म्हणून जिव्यावर उदार होऊन युद्ध करीत आहेत! ते दोघे मित्रे पाहू आपल्या

मैनिकाच्या आड राहून आपल्या मैनिकांना कुक्याला करतात “छ” करीत आहेत।”

ते ऐकून भल्लूकाला हायसे म्हणाला—“उसदंडा! वाटू लागल आहे की राजा दुर्मुख जिवंत आपल्या हाती लागणार! मला भल्लूकाच्या आकृतीपासून मुक्ती मिळणार आहे!”

राक्षस उपदंड चिडून जाऊन आपली गदा जमिनीवर आपटून म्हणाला—“अरे मूर्ख भल्लूका! अजून तुझे तेंच रडमाणे चालू आहे! भल्लूक जिवंत असतां कोणी

असता का ?" नंतर टाळी वाजवून मायावी मर्कटाच्या मजोघन कळकळ म्हणाला- "काय रे मर्कटा! तू भल्लूक मांत्रिकाचा मजबूत बरोबर आणला आहेस, हे धरे केलेस! परंतु तू कोठे टाकून आलास ?"

"मी त्याच्या शरिराचे तुकाड करून कुण्यांना, काळजांना व गिधाडांना दिले. परंतु कालीवर्मा त्या पक्ष्यांना व कुण्यांना अजून दत्त तो पाहारा देतो आहे!" असे म्हणत त्याने मजबूत भितीला टाकून आणि भितीवर चढून दूरवर पहात आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला- "अरे, तो भल्लूक मांत्रिक सजीवनी सुटी की आयली पाहीलरी करून पुन्हा जिवंत झाला आहे! तो एका रेश्मावर वसून आणि शेजारी थोड्या-वर लहून कालीवर्मा दोघे इकडेच येत आहेत त्यांना कैद करण्यासाठी चंद्रशिला नगरीच्या राजाचा जितकेतू मंत्री सैन्य घेऊन पाठलाग करीत येतो आहे त्या

दोघांचा शिरच्छेद करत होती हे पाहिल्या- येथे हळूच तोपर्यंत नाही."

मायावी मर्कटाच्या तोंडचे ते एकून चाडाल भल्लूक घोष करू लागला- "शिरीषवन भंडव अय!" नंतर म्हणाला- " ? माकडा! तू ही सर्व बडबड काय चालविली आहेस? तुझ तर नाहीना फिरले? आम्हांला वर तावण्याच्या विचारशत आहेस ?"

चाडाल भल्लूकाच्या तोंडचे पुरे व्हायच्या आत पाठीमागून वायूवेगाने रेश्मावर भल्लूक व थोड्यावर कालीवर्मा येथे येऊन किल्ल्याच्या भितीवर बसलेल्या मर्कटाला कळवून म्हणाले- "चाडाल भल्लूका, चोरून नेणाऱ्या या मायावी मर्कटाला सोडता कामा नये!"

ते एकून 'किच किच' असा आवाज करीत लागले आणि उडी मारून किल्ल्याच्या आत गेले

(कथा)

शांतताप्रेमी

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही तो शांताजवळ गला, प्रत खाद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन स्मरणाच्या दिवसेने चालू लागला. प्रसाद वसवला त्याला म्हणाला- "तुझी ही भावना पाहून मी नक्कि झाला आहे. तरी मला, तुझा दिव्यग अडळ आहे नाही, माची शंका वाटते कारण भागसाधा स्वभाव पाहून निर्णायक असे काही मांगणे कठीण असते. याच उदाहरण म्हणून मी तुझा श्रीकेतूची गोष्ट सांगता. लक्ष देऊन ऐक, असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फारपूर्वी श्रीकेतू हा विक्रमपूर नामक एका लहानशा देशाचा राजा होता. विक्रम-पूरचे अधिपती कित्येक वर्षांपासून विदर्भ देशाच्या राजाचे मांडलिक राजे होते. दरवर्षी खंडणी देत, श्रीकेतूला तो गोष्ट

वेताळच्या गोष्टी

मात्र नव्हती. तो साहसी व पराक्रमी होता. श्रीकेतूच्या सल्लागारांनी त्याला विदर्भ देशाशी युद्ध करून त्याचे राज्य स्वतंत्र असल्याचे विदर्भ राजाकडून कबूल करवून धंप्यास सुचविले. परंतु श्रीकेतूला युद्ध करणे किंवा रक्तपात करणे मान्य नव्हते. तो स्वभावाने शांतताप्रेमी होता.

म्हणून श्रीकेतू त्यांना म्हणाला "आपल्या देशात काणत्या गोष्टीची उणीव आहे? विदर्भाचा राजा आपल्याकडून खंडणी घेता आहे. परंतु तो शत्रूपासून आपला रक्षण करतो. परंतु आपण स्वतंत्र नाही. जाहीर झाले तर आपल्याला लहान याग संस्थानिकांशी करावे लागेल. पारंपारी प्रजेचे फार मोठे नुकसान होईल."

परंतु व्यक्तीस कधी सुख मिळत नाही. ते जिणे अपमानास्पद आहे."

"एवढ्यासाठी सहसावधी लोकांचे प्राण झळी देणे मला पसंत नाही. मला हे पटत नाही की आपण पूर्ण स्वतंत्र झालो तर आपली प्रजा जास्त मूली. समृद्ध होईल. प्रजेला परकीय स्वान्यांना लागेल. राजा म्हणाला.

राजाच्या शांतताप्रेमाची त्याच्या सल्लागारांनी स्तुती केली.

मध्यंतरी विदर्भ दुष्काळ प्रजते इतके हाल लागले की प्रजा उलटली. एवढेच नव्हे तर राज्यात शिरून अन्नसामुग्री

मिळविण्यासाठी लूटपाट करू लागली आहे.

ते कळल्यावर श्रीकेतूने एकाएकी आपले मंत्री, सेनापती सल्लागार यांना बोलाविले व म्हणाला- "दान दिवसाच्या आत आपले सैन्य सज्ज करा. विदर्भ देशावर स्वारी करावयाची आहे."

म्हणाला ते एकूण मंत्री व सल्लागार, कारण त्यांच्या राजासारख्या शांतताप्रेमी राजाच्या मनात परकीय स्वारी विचार कसा होऊ शकतो. पण प्रसंगी स्वारी करण्याचे श्रीकेतूच्या आनंदरुचे, हे त्यांना कळले.

श्रीकेतूने थोड्याशा कसब्या हुकूम केला की एक क्षणाचाही उशीर होता कामा सैन्य सज्ज करा."

दुसऱ्या दिवशी विक्रमपूरचे सैन्य विदर्भ देशावर चालून विदर्भाचा राजा व त्याचे सैन्य टिकाव धरून समोर उभे राहू शकले नाही. श्रीकेतूला सहजी विजय प्राप्त झाली. श्रीकेतूचा विदर्भ देशाचा राजा म्हणून राज्याभिषेक आल्यानंतर वधवाशी केली गव्हा त्याला का विदर्भ राजाच दुष्काळी परिस्थितीत दण्यासाठी दान्याचा शेतोला पाणी पुरवठा करण्यासाठी तलाव, इत्यादीची व्यवस्था केली

नव्हवीं श्रीकेतूने याच दोन गोष्टींकडे विशेष ध्यान दिले, परिणामी राज्यात अनेक शांतता नांदू लागली व श्रीकेतू प्रजेचा एक आवडता राजा झाला.

वेताळान भोधधर गोष्ट सांगून विचारले- "राजा! श्रीकेतूने ने शांतताप्रेम दाखविले आणि मुढ्याचा रक्तपाताचा तिटकारा असल्याचे ज दर्शविले, ने सर्वे वरपायांचे होते का? कारण विदर्भ देशावर दुष्काळाचे संकट झाले तीच वेळ त्याने स्वारी करायला निघडली त्यात मितरेण्यामुद्धा जाहीर होता. अशा भित्त्याच्या पराक्रमी कसे काय म्हणावयाचे या शकाने उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस, तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या झोऱ्याची शंभर होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला-"श्रीकेतू प्रेमी व युद्ध विरोधी होता यात मूळीच शंका नाही. प्रजेच्या हितासाठी रक्तपात

राजासाठी त्याने स्वातंत्र्याचा आपटू दाखविला नाही त्याचबरोबर शांतता राखण्यासाठी प्रजेचे व देशाच्या कल्याणाकरिता करण्याइतका तो मूर्खही नव्हता. विदर्भ देशावर दुष्काळाचे संकट झाले व प्रजा बड करायला मार्गेपुढे पहात नाही हे पाहताच विक्रमपुरीवरही संकट येण्याची शक्यता पाहून विक्रमपुरीत होणारा स्वतःच्या राज्यासाठी आणि युद्ध विदर्भ देशात वसाली होऊन प्रजेच्या होणारा यात दाढण्यासाठी घेणेमुळे विदर्भ देशावर स्वारी करण जा अनिवार्य मार्ग वाटला व त्यासाठी त्याने तिरंगाई केली नाही. भयंकर रागाळा भोधधरी तितकेच भयंकर व देशावर देणे असते. यास्तव त्याने केलेली स्वारीही शांतिव्यापनेसाठीच होती मत्त करवे लागेल."

अशा राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रतापने भयंकर आवाज आणि मुढा आवाजाने जाऊन लांबकळू लावला.

(कल्पित)

चोरांचा नायनाट

सिद्धा देशाच्या सीमेवर दाट रानात चोरांची टोळी रहगत भयंकर चाराच्या घाटी येथे नाकावर येत. निपायी श्रमयला येथपर्यंतच चोरांची निघून जाई.

सिद्धा देशाच्या राजाने अनेक वेळ परतु तो काढला पण काही शक्यता नाही. मोठे त्याने जे शहार केले ते जे कोणी चाराच्या नायकाच डाव सांगून दगडागत होऊन चोरांचे त्याच्याची राजवट्याचा विचार करून दगडात येईल व त्यांचे मादीचा होईल.

तो गोष्ट जाहीर होताच चोरांच्या नायकाने कशा का त्यानेच अनुयायी त्याच्याची रक्त व्रतिमाच्या लोभाने राजाला आपले कळविलेले म्हणून एके दिवशी अनुयायांना न कळविताना तो कोडेवरी पळून गेला.

पोतनी राजाला आपला निघण्याने डरविले परंतु कोणी सरदार आपला तयार होईना त्या चोरांच्यासाठी पळून गेले मुढे लावून खाऊन गेला.

अधिकार्याची बायको

राजा प्रचंडसेन राज्य करीत असता प्रत्येक गावात एक ग्रामाधिकारी दरबारातर्फे नेमलेला असे. तो गावातलं सर्व व्यवहार पहात असे. परंतु या ग्रामाधिकार्यांचा प्रजेला होऊ नये यासाठी त्यांच्यावर देखरेख करायला राजाने काही अधिकार्यांना नेमले होते. हे अधिकारी कळविल्याशिवाय कोणत्याही खेडेगावात चवकशी करीत आणि गैर प्रकार तसेच कळवीत.

रामभद्र नावाचा असाच एक अधिकारी होता. तो कोणत्याही गावा चवकशीसाठी जाई तेव्हा बरोबर बायकोला घेऊन जाई. लोक धडा करीत हा गृहस्थ जोर गुलाम असावा.

रामभद्रच्या बायकोला वाटे की ती कोणत्यातरी फार मोठ्या अधिकार्याची बायको आहे. ती जेथे जेथे जाई त्या

गावाच्या ग्रामाधिकार्यावर अधिकार गाजवी. ग्रामाधिकारी विचार करीत की वरच्या अधिकार्याची बायको, रागावली तर अधिकारी आपल्याविरुद्ध काही करून राजाकडून नोकरीवरून काढून टाकतील.

कृष्णपूर येथे हरी व गिरी नावाचे दोन ग्रामाधिकारी एकाने सरला पाहता त्यांचा चिन्हाडात रहात एकदा बायकोबरोबर कृष्णपूरला आला आणि हरी व गिरी रहात त्या घरात उतरला.

हरी व गिरी दोघेही स्वामिभक्त व इमानदार अधिकारी होते. सर्व गावकरी त्यांच्या सचोटीची प्रशंसाच करीत म्हणून त्यांच्या विरुद्ध काही शेर लिहून पाठविणे शक्यच नव्हते. त्यांनी रामभद्रच्या उत्तरण्याची उत्तम व्यवस्था करून दिली. नंतर ते रामभद्रला गावात तपासणीच्या घेऊन गेले.

हरी व गिरी दोघांच्या बायकावर अधिकार गाजवण्याचे ठरविले. तिची सेवा करून गिरीची बायको दमली तेव्हा ती सुर्वेवर विश्रांती घ्यायला बसली.

ते पाहून रामभद्रची बायको कणकणून तिला म्हणाली—“काय ग, तू एवढ्याशा ग्रामाधिकार्याची बायका आणि तू माझ्या समोर सुर्वेवर बसरोस? ऊठ, उगी रहा?”

गिरीच्या बायकोला साही आवडलं. ती संतापून म्हणाली—“सुर्वेवर असल, त्यात काय बिघडलं ग? तुझ्यामुळे आम्ही कोणत्या वावरीत राहान आहो? तिथाय हे आयचे घर आहे?”

“हे घर तुझ असेल परंतु तुला हे वळायला हव की माझे पती हे तुझ्या पतीवरचे अधिकारी आहेत!” रामभद्रची बायको दगडावून म्हणाली.

ते एकूण हरीच्या बायकोला सुद्धा राग आला. म्हणाली—“तुझा नवरा आमच्या पतिराजांचा अधिकारी असेल, परंतु तू आमच्याघरची अधिकारीस आहेस का?”

रामभद्रच्या बायकोला घोवाडीत बसल्यासारखं झाले. परंतु नवरा परत आल्यावर हरी व गिरीच्या बायकोविरुद्ध तिखटमोठ आवून तिने तक्रार केली.

रामभद्रन रागावून हरी व गिरीला त्याबद्दल विचारला. दोघांनी आपापल्या बायकांकडून सर्व वृत्तांत ऐकून

घेतला व म्हणाले- "वाकतोत आमच्या बायकांची काही चूक दिसत नाही. आपण आमच्यावर अधिकार गाजविणे एक वेळ रास्त होईल. परंतु आपल्या पत्नींनी आमच्या बायकांवर अधिकार गाजविणे आम्हाला मान्य नाही."

ते उत्तर ऐकून रामभद्र विचून म्हणाला- "माझी बायका तुमच्या बायकांची अधिकारीण नसेलही, परंतु ती माझी अधिकारीण आहे. म्हणून ती मागेल त्याप्रमाणे मी मागेल पाहिजे. मी तुम्हा दोघांना काभावकून घेई. सरतो."

त्यानंतर हरी व गिरी दोघांनी रामभद्रला अनेक समजावून सांगण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु ती एकाग्रतेने तयार नव्हता.

रामभद्र निघून गेल्यावर गांवकऱ्यांना वस्तुस्थिती कळली त्यांनी एका बुद्धीमान पोक्त गावकऱ्याला निवेदन करण्यास पाठविले. राजाने हेर पद्धतीने सर्व गोष्टींची माहिती काढविली. त्याला

हरी गोष्ट कळली त्याने रामभद्रचा महिन्याचा कापला तो घाबरेन सजोनदाराकडे घावला खजिनदार म्हणाला- "मला सर्वथी काही एक माहीत नाही. महाराजाचा हुकूम आहे. त्याच्यावाटेने मी काहीच करू शकत नाही. आपण महाराजांना समक्ष भेटून विचारवाटे!"

रामभद्र महाराजांना भेटायला गेला व पगार न मिळाल्याचे निवेदन केले.

म्हणजे- "वाटेने होतं की तुम्ही माझ्या हुकुमाप्रमाणे काम करीत आहात, परंतु मला नफतच कळले की तुम्ही करीत आहात. पत्नीच्या हुकुमाप्रमाणे राज्याची चाल करीत आहात. तुम्ही आपला पगार आपल्या पत्नींकडूनच घेत जा. काही बोलायचे नाही. तुम्ही जाऊ शकता."

रामभद्रला नोकरीवरून कमी करण्यात आले. हरी व गिरी आपल्या पदावर कामगार राहाले.

नकली हार

एका भटाच्या बडारात रामशास्त्री एक पंतोजी घेऊन शिकवतो व त्याच्याकडून इशिया वगैरे असाही मिळत आणला. कुटुंबाचा उदरनिर्वाह सुळाने चालवतो. त्याची बायको पाचेंतीबाई माहेरी राहवले नाही तेव्हा उग्रपणे कोळली.

"वरं तर तू आ मीसुद्धा निघाली मलांचे मागे पडतोस पिढ्याय सर्व करणे तरी आहे आपल्याला?" रामशास्त्री जावळोला म्हणाले.

"ते खर आहे हो, परंतु जन्म झाल्यानंतर मी अगदी पहिल्याने माहेरी जाते आहे, तुम्ही एक तरी दाविना माझ्या अगावर घालून नाहीत. पाहून माहेरचे लोक काय म्हणतील? माझी आज्ञा नाही का होणार? म्हणून निघण्यापूर्वी

माल तरही ठावी ! आर्जवाच्या स्वरान म्हणाली.

आपली स्थिती तुला माहीत नाही का? शिकवणीचे पैसे घेताने न आपल्या परतल्याला तरी पुरताहेत का? रागवलागत काढून काढ ?" नवरा म्हणाला.

लाकडाच्या पेटीत आमण्य आईच्या चांदीच्या पाटल्या आहेत दागिने मी नाही कधी घालणार त्या घेतोस त्या पैशांच्या सोन्याच्या करून घा. पाचेंती नवऱ्याला म्हणाला.

दुसऱ्याच दिवशी रामशास्त्री बडारातल्या मराफाकडे आणि चांदीच्या गोंठपाटल्या विकून त्या पैशात सोन्याचा हार एखादा तो रंज शकल का, दुकानदाराच्या त्यांनी विचारले.

"चांदीच्या गोंठपाटल्याच्या किमतीला जवळी सोन्याचा कोणताही दागिना मिळणं

दशमविलेला हार पाहून माधव
वकितप ~~हारा~~ पार्यतीच्या हारासारखाच
हुचहुच होता तो. एकाच सौन्द्यासून ~~हारा~~
न्यासारखा. ~~हारा~~ एवढाच बी पार्यतीच्या
सुन्द्या सौन्द्याच्या ~~हारा~~ हा खोट्या सौन्द्याचा.

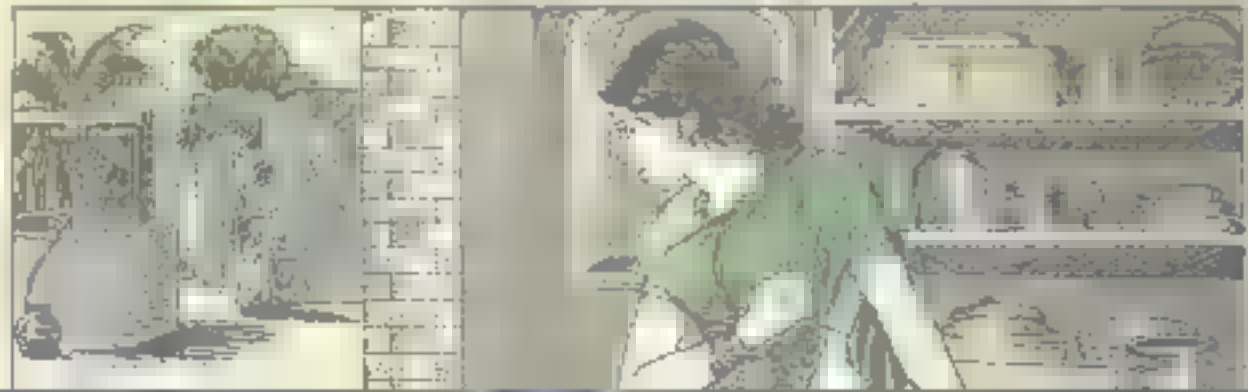

परंतु दोन्हीतऱ्या करून कोणाला कळणार ? नाशवंत जाल्ले विचार न म्हणून तो हार घेता.

तशेंच त्यानं आपल्याला हार कळविमणी तो नशवंतच्या द्वारासारखाच हुबहुच असल्याचें ओळखून क्षुब्ध झाला. पण तो माघवने अपवा-लपवी न करता तो सग्या सोन्याचा नसून खाटथा सोन्याचा असल्याचें मागून टाकलें व म्हणाला "पुढल्या वर्षी कोणाच नशें भलतें होईल अशावेर व पैसे घेतोय त्यात मला सोन्याचा हार करू." नशवंतच्या लोडोचा आपल्याला हार मिळाला म्हणून तो म्हणाला "गविमणी फुलून गेली होती."

पार्वतीने भावजयीचा हार पाहिला व आपल्या द्वारासारखाच असल्याचें ओळखून चकित झाली व त्याचबरोबर तो सग्या सोन्याचा आड्डे असे मानून मनातल्या मनात हेका करू लागली.

विदसभर दोघी परस्परांकडे पाहून मनातल्या मनात ईर्ष्याग्नीने पेटल्या होत्या. रात्री एकीलाही सोप आली नाही.

मुलांना न्हाऊ घातले आणि नवीन कपडे घालायला दिले आणि स्वतः न्हायला गेली ती मधी माधून पार्वतीने रुक्मिणीच्या व स्वतःच्या हाराचो अवकाश द्यायला केली.

त्याचप्रमाणे रावता न्हायला गेली तेव्हां रुक्मिणीने स्वतःच्या ३ पार्वतीच्या हारांचो अवकाश द्यायला केलो. प्रत्येकीला परकीचा हार घेऊन स्वतःच्या व स्वतःचा नकली सोन्याचा वाटला. म्हणून केल्यावर दोघींना कोणताही सोन्याचा हार मिळाला व दुसरीला नकली सोन्याचा हार मग पार्वती आनंदाने मासरी परतली.

पुढल्या वर्षी सोन्याचा हार करून घायला बायकोने आठवण करून दिली नाही, म्हणून माघच आश्चर्य करीत खूप हाता त्याने मूढा स्वतः होऊन तिला आठवण करून दिली नाही.

रामशास्त्रीसुद्धा बायकोने आठवण करून दिल्याबद्दल आश्चर्य करीत होते.

सप्तर्षी सात प्रकारचे आहेत. सांग-तात. त्यांपैकी एकात नारद हा होता. त्याच्याबरोबर या सप्तर्षीवर्गात संवत्, मेळसावर्ण, माकंडेय, सांख्य, व बुद्धिस हे होते. पुराणात नारदाला देवर्षी म्हणून वर्णिले आहे. तो ब्रह्मदेवाचा मुलगा. मुलीपैकी प्रिया नांवाच्या मुली-पासून ब्रह्मदेवाला नारद हा मुलगा झाला, अशी एक कहाणी आहे. तो एक समजूत आहे. परंतु नारदाचे संजय नावाच्या एका राज्याची मुलगी मुकुमारी हिच्यावर प्रेम होते व त्याने तिच्याशी लग्न केले होते, अशीही एक कहाणी आहे.

नारद या गंडाचा "पाणी देणारा" (मिव) असा अर्थ आहे. तो एका जागी स्थिर रहात नाही आणि सर्वकाळ रात्रंदिवस मंदार करीत असतो. एका जागेची बातमी

दुसऱ्या जागी पोचली करतो, म्हणून नावाच्या जीणेवर करीत असतो, तो देवाभ्यासकी एक असूनही त्याचे राक्षसां-बरोबरही संबंध असतात, गोमांस कव्ह लावून तो आनंद मानतो, इत्यादी गोष्टी नारदाविषयी आपण ऐकतो. कळीचा किंवा लावणारा नारद म्हणून तो प्रसिद्ध आहे. नारदाने जलंधर राक्षसाला पार्वतीची दाखविली. त्यामुळे तिच्याकडे तो आकृष्ट झाला. असा तन्हेने शंकराची त्याचे मांडण लावून त्यात जलंधरचा जो वध झाला. मुळाशी नारदच होता. त्याचप्रमाणे नारदाने आणि कर्पूची मुलं म्हणजे साप, यांच्या मध्ये भांडण लावले व ती मजा पहात राहिला ही कथाही आहेच. काळिया नागाला कुण्याच्या विरुद्ध भडकवून कुण्याकडून

त्याचा करविण्याचा वाट नारदानेच रचला होता.

नारदाच्या गायनकले विषयी एक विचित्र कथा सांगतात.

नारद व तुवर हे समीप विद्येत प्रसिद्ध होते. वास्तविक नारद व तुवर याचा प्रत्यक्ष काहीच संबंध नाही. तुवर हा एक मधुर होता. तो कलावंतो नावाची बीणा वाजवीत असे.

कीर्तिक हा स्वर्गात गायन करीत असता तेथे लक्ष्मी, तिच्या सखी व दाम्नी, नारद आणि तुवर आले. लक्ष्मीने तुवरच्या गानविद्येत अभिमान असल्यामुळे त्याला कीर्तिकाचरोबर गाने म्हणायला सांगितले व त्याला पारितोषिकही दिले. नारदाला ही अपमान वाटला.

विष्णू नारदाला प्रोत्साहन देऊन म्हणाला—“तुला गायन विद्येत प्राविण्य संपादन करावयाचे असेल तर मानस सती-वराच्या उत्तरेकडील पर्वतावर गानत्रष्टु नावाचे एक धुकड आहे त्याच्याजवळ तु

सर्गात शीक. त्याप्रमाणे नारदाने त्या धुकडाजवळ संगीत शिकून तुवरशी जड-आंड लावली आणि तीत हारला.

आणखी एकदा हारल्यावर नारदाने विष्णूकडे जाऊन त्याची मान खाली झाल्याची पाह्य सांगितली.

“तेव्हा मी कृष्णावतारात जन्म घेईन तेव्हा तु माझ्याजवळ संगीत शिकून घे.” विष्णू म्हणाला.

नारदाने कृष्णाजवळ संगीत शिकून घेऊन संगीत शास्त्रात पूर्णतः संपादन केले.

नारदाला पर्वत एक भाषा होता व शोध मिळून त्रिलोकात संचार करीत असोही एक कथा आहे. परंतु पर्वत कसा मान्य, हे कोणाला माहीत नाही. पर्वत हे नाव नारदाचेच होते असेही काही लोक सांगतात.

नारद व पर्वत यांच्यामध्ये वास्तविक फरक काहीच नव्हता.

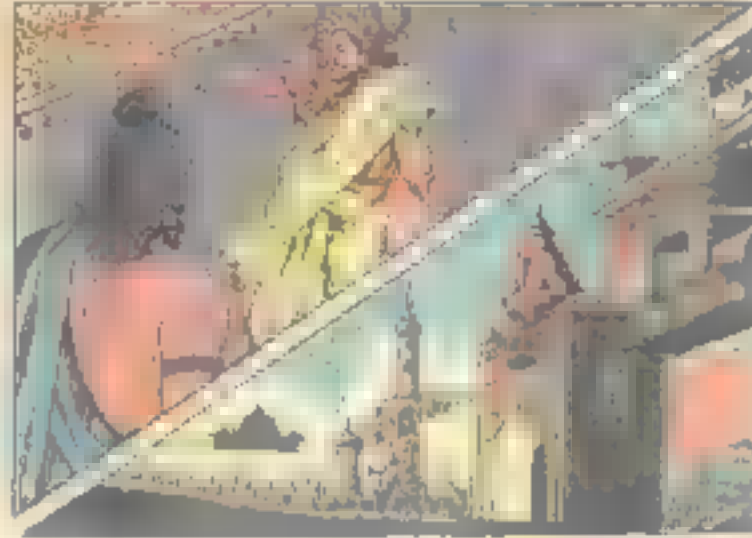
अंबरीष राजा

अंबरीष राजा हा एक थोर विष्णुभक्त होता. त्याच्या भक्तीवर प्रसन्न होऊन विष्णूने त्याला आपले सुदर्शन देऊ केले. पणु अंबरीषाला त्याचा उपयोग करण्याची मधीस गरज भासली नाही.

अंबरीष राजाने भक्ते यत्न केले. त्या समाप्तीच्या मी राजपद करी

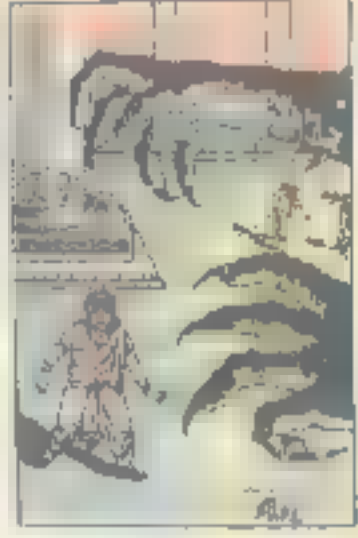
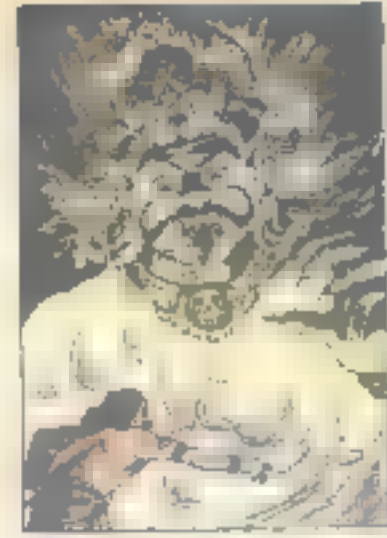

एकदा अंबरीष राजा निर्मल एका-दशी वत केल्यानंतर दावसीचे पारणे मारण्यासाठी जेवायला.

त्याच दुर्वास जेव्हा माल्याचे
कळल्यावेळी तो पानावरून उडला
दुर्वास जेव्हाच यशोव्रत त्यापस
कळत जेव्हायला येण्याची वितती येवी.
स्नानसंध्याची भाटोपुन येतो, जसे
सांगून दुर्वास जेव्हा गडोडर

दुर्वास जेव्हातो केव्हाची एक
बट उपटून त्याच्या
राटोवाट एक कुत्र्या उल्लास माफी
तो मंडरीप राजाचा

परंतु वरनाच
पारत माहीत हावातीची घटका
ठळप्याची माफी पारणे
हाहिजेच. परंतु काहुण्याला सांगून
जेव्हायचे वसे, मया विचार कळत
पुळसीचे पान राजा
काणी प्याला.

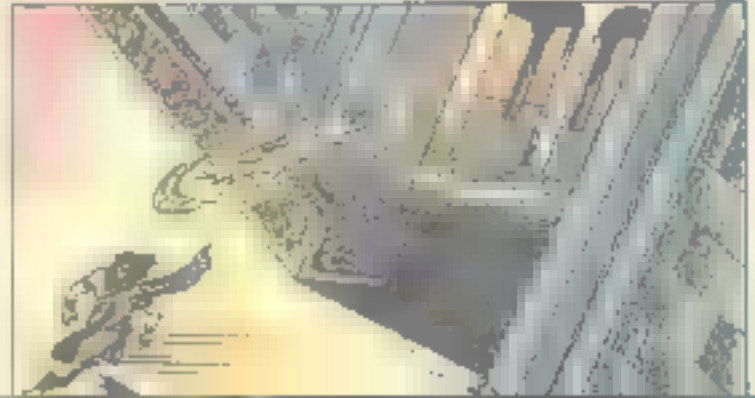

त्यावेळी
स्मरण झाले. त्या घटने
बघ

ठीक त्याच वेळी दुर्वास जेव्हा माले
र मलानून म्हणाले- मला जेव्हायला
वाढल्यामिवाय तु फारच कळतात
काय ?"

त्या राजमिर्षीचा मुवर्जत
बक दुर्वास जेव्हायला पाठीत लायले
ने घाबरल्याला दुर्वास जेव्हाची नप
ज्या पडली."

भारत

भारताची नाव अनुक्रमे कुशावर्त, दण्डार, मद्रसन, विदर्भ अशी होती. या भारताभुल्लख आपल्या भारतावर्ध भारता प्राप्त झाले. भारता आपल्या देशाच्या निरनिराळ्या प्रांतांत राज्य आणि त्या प्रांतांना त्यांचीच नावे प्राप्त झाली असे सांगतात. भारताने राज्य केले त्या प्रदेशाचे नाव अजमाअ असे होते.

A photograph of a decorative ceiling. The ceiling features a central square medallion with intricate carvings. Below the medallion, there are two large, ornate light fixtures with multiple tiers and decorative elements. The ceiling is painted in a light color, possibly white or cream, with some darker accents around the fixtures and medallion.

राधायणान् दशरथ राजान्ता कैकेयी-
पासून जो मृदया झाला मृदुलाचे
नावसुद्धा भरतच होत. त्याची कथा
राधायणात प्रसिद्ध आहे.

जाणखी एक भरत क्षुधे व मृत्युची
याच्या पोटी जन्मलेल्या पुढांपैकी एक होता.

गेली व तेथेच व्यायली आणि मरण पावली. असहाय पाडसाला पाहून वृद्ध भरताला कोव आली तो पाडसाला आपल्या आश्रमात आला. त्याने अत्यंत वात्सल्याने त्याची सेवा केली. मरणसमयी सुद्धा त्या पाडसाची माया सोडवेना. म्हणून होऊन जन्मला सांगतात.

या भरताव्यतिरिक्त नावाचा आणखी एक भरत होता.

परंतु बालपणी प्रसिद्धीस पात्र झाला शकुंतलेचा मुलगा हा होय। मगका विश्वामित्र शकुंतलेला अमरंकावस्थेत टाकून गेल्यार तिला शकुंत नावाचे पक्षी लाळपिऊ घालून वाढवीत असलेले कणकट्टींनी पाहिले. तिला आपल्या आश्रमात नेऊन तिचे नाव शकुंतला असे ठेवले. त्यांनी स्वतःच्या मुलीसारखे तिला वाढविले.

एकदा दुष्यंत नावाचा राजा शिकारीला गेला असता कण्व मुनींच्या आश्रमात आला. तेथे शकुंतलेला पाहून तिच्यावर मोहित

व त्याने तिच्याशी गंधर्व विवाह केला. पुढे तिच्या सहवासोत काही राहून तिघून गेला. आश्रमातच शकुंतलेच्या पोटी भरत जन्मला आणि वाढ लागला.

असे सांगतात की हा मुलगा लहानपणापासूनच सर्व प्राण्यांना घळून बांधून ठेवीत असे. म्हणून सर्व त्याला 'सर्वदमन' म्हणू लागले. त्याने आश्रमातच सर्व शास्त्रांचे अध्ययन केले.

मोठा मुनींनी शकुंतलेला व तिच्या मुलाला दुष्यंत राजाकडे पाठविले. परंतु दुष्यंताने तो मुलगा त्याचा असल्याचे माग्य नाही. तेव्हा आकाशवाणी झाली-"राजा, हा मुलगा मुलगा आहे, याचे भरणपोषण तूच कर." म्हणून या मुलाला भरत हे नाव झाले.

तीन होण्या त्याचा मुले झाली. परंतु मरण पावली. म्हणून त्याने भरताजांना दत्तक म्हणून वाढविले, असे भागवतावरून कळते.

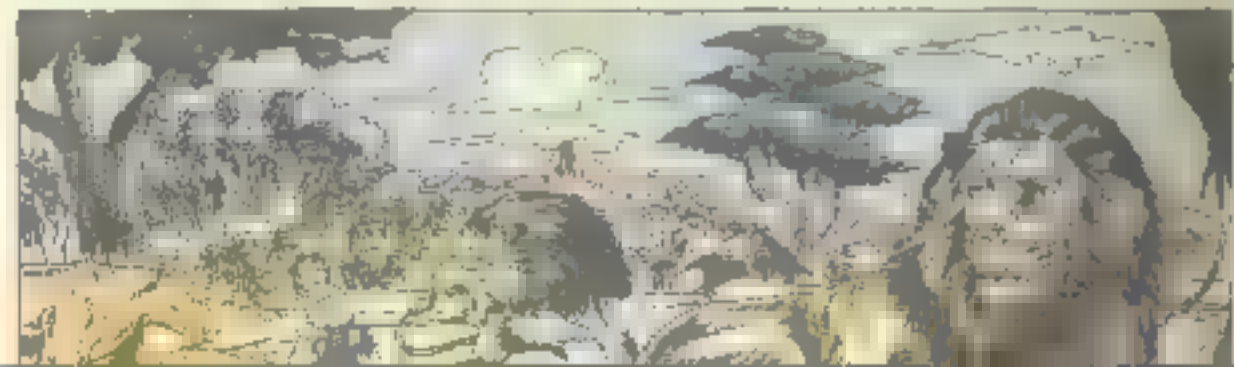
जयपराजय

का प्राचीन काळी विदर्भ राज्य विजयपाल नावाचा राजा राज्य करीत त्याच्या पराक्रमा संबंधी प्रदमात एकामेका मिळत शौर्यासंबंधीचे शाहीर गावोगाव हिडून झणत.

विजयपालला मुलगा नव्हता नलजादेवी नावाची एभुल्लत एव. मुलगा होती तिचे लग्नाचे वय होते परंतु विजयपालने तिच्या लग्नासाठी काहीच प्रयत्न केला कारण त्याच्या वाढ को त्याच्यासारख्या पराक्रमी वीराच्या मुलीशी करायला कोणी पराक्रमी वीर नसणारच जलजाशी विवाह करण्याची इच्छा अनेक राजकुमारांच्या मनात होती. परंतु विजयपालशी वृद्ध करून करण्यापेक्षा गप्प राहणेच त्यांना श्रेयस्कर वाटले. परंतु जयपूरचा सुवराज मणिभद्र याने

जलजाशीच विवाह करण्याचे ठरविले. मणिभद्राने वरील विजयपालशी हारले हात. म्हणून मणिभद्राने मनाशी ठरविले होते तो धुधून काढावयाचे. त्यासाठी त्याने सर्व शस्त्रास्त्रांचा अभ्यास केला. शिष्याय अहुरधना व अहुरभद इत्यादीने शिक्षणही घेतले होते.

मणिभद्राने सैन्य विदर्भावर स्वारी केली. त्यावेळी विजयपाल अंध-रुषाळा विळणेल्या होता. राजचैद्यांनी अनेक प्रकारे औषधोपचार करूनही पुण पडला नाही. त्या आजारात शयन राज्यावर स्वारी केली. त्याचा परिणामही त्याच्या प्रकृतीवर झाला. तरी विजयपाल पलंगावर उठून बसला. प्रधानाने आणि वैद्यांनी राजाचे मन वळविण्याचा खूप प्रयत्न केला. त्यामुळे त्याला फार वाईट वाटले. रात्र-दिवस त्याला त्या युद्धाची काळजी वाटे.

रणाशयाधरच्या वातम्या त्याच्याकड गेलं
शत्रूंना कोणता व्यूह कसा फोडायचा. नंतर
प्रतिव्यूह कसा रणावयाचा या सर्व
गोष्टींची सर्वा अभिरुपांतर पडल्या
ती भाषल्या सरकारीपणे करीत असे. कधी
त्याचा व्यूह शत्रूंना फोडल्याचे त्याला कळलं
की त्याला फार वॉईट वाटे.

आणखी काही दिवस असेच गेलं. विदर्भ
देशाचे सैन्य माघार घेऊ लागलं आणि
परभवाची चिन्हे जास्त जास्त स्पष्ट होत
चालली. त्याबरोबर राजाची प्रकृती जास्त
जास्त बिघडत चालली होती. प्रधानाने
विचार केला की राजाला युद्धाच्या खऱ्या
वातम्या दिल्याने त्याच्या प्रकृतीवर उलटा

तो खोटेचा वातम्या देऊ लागला. शेवटी
एकदा राजवेंदाने स्पष्ट सांगून टाकलं की
महाराज फक्त साठ तासांचे पाहुणे आहेत.
दिवसाच्या आत विदर्भ देशाचा पूर्ण
परभव होऊन मणिभद्र राजधानीत प्रवेश
करणार हे दिसत होते तेव्हा
राजाला भावीच मणिभद्र होत
असल्याचे का सांगू नये? असे प्रधानाला
वाटू लागलं. बरोबर महाराजांना
दुःखी करणेही बरे वाटेना.

प्रधानाने प्रमदी खोटेचा वातम्या
मुरवात केली. ती म्हणाला—
'महाराज आपलं सैन्य जपूशी
निकराची काढे आहे. आनां शत्रू
घडू लागला आहे.' त्या अगम्य
अवस्थेतही राजाच्या चेहऱ्यावर स्मित
शब्दकल

प्रधान व दोघांचा अंदाज
चमकला. अवधी सपला म्हण-
राजे आपली काही दिवस जगणार हे
गणत दिसू लागलं व मणिभद्र ससैन्य
राजधानीत शिरण्याच्या मार्गावर होता.

राजाने हाळ उघडून श्रीण स्वरान विचा-
रलं—'युद्धाची वातमी काय आहे?'

प्रधान म्हणाला— महाराज, विजय-
दप्ती आशल्या नळवान जयमाळा घालण्यास

नंतर तसे जाहे. मनु आवल्याने नधा
करून घेण्यासाठी केव्हांही इत पाठविण्याची
शक्यता आहे." परंतु प्रधानासमोर मोठा
प्रश्न उभा होता. शत्रूसैन्य राज-
धानीत शिरते की राजाचे प्राणात्क्रमण
प्रथम होते. राजाच्या मृत्यूनंतर काय
वाटेल ते झाले तरी त्याची फिकीर प्रधा-
नाचा नव्हती. परंतु तसे झालं नाही.
मणिभद्र ससैन्य राजधानीच्या फाट-
कावर येऊन राहिला. जयघोष राजाने
विचारलं—'प्रधान!
माझा का? हा कसला?'

"महाराज! आपलं सैन्य विजय प्राप्त
फाटकापर्यंत आलं." प्रधानाने
अशक्यता निवार उतर दिलं.

"मला माहीतच होते आपला परभव
होणं शक्यच नाही!" असे समाधानाने
म्हणत राजा डोळे मिटून पडून राहिला.

धोडपाच वेळाले मणिभद्राने राजवाडा
व अंतःपुर काबीज केले आणि दरबार
बोलावून विदर्भ देशाचे प्रधान मंत्री व
सरदार सर्वांना उपस्थित राहण्यास हुकूम
पाठविला. प्रधानाला जाणं भाग होते.
प्रधान विजयपालाच्या बोटातून राजमुद्रा
काढू लागला तेव्हा राजाने विचारलं—'हे
काय करता आहा. प्रधान?'

प्रधान भात स्वरान म्हणाला—'महा-
राज! परभव पावलेल्या शत्रूची संधीच्या
बोलाचाली सुरू आहेत. संधिपत्रावर राज
मुद्रा लाव्याची आहे।'

राजाला वाटू लागलं की
त्या अगत नवीन शक्तीचा सचार
झाला आहे. ती प्रधानाच्या मदतीने अंश-
रुणावर उठून बसला आणि म्हणाला—'मी
स्वतः दरबारात येणार आहे, सर्व तयारी
करावी!'

प्रधान पंचाले पडला. परंतु क्षणभंग-
स्वतःला सावरून म्हणाला—'आपली आज्ञा
महाराज!' असे सांगून प्रधान धाईघाईने
पुढे दरबारात गेला तेथे मणिभद्र सिंहा-

सनावर बसलेला होता. संधिपयान्या अटी लिहिण्याचे काम चालू होते.

प्रधान मणिभद्राला म्हणाला— "महाराज, एक निवेदन आहे." एवढे सांगून त्याने मणिभद्राला वस्तुस्थितीची पूर्ण कल्पना दिली. म्हणाला— "महाराज! आमचे प्रभू फारतर दोन फटकांचेच पाहुण आहेत. आपण वस्तुस्थिती त्याच्यापामून लपवू शकलात तर मी व विद्यार्थी सर्व सैन्य संघंदा आपले वृणो राहोम."

सणिभद्र प्रथम राशिवर्षासारखा आला
परंतु लक्षण ~~आला~~ कारणाने परिस्थिती
ओळखून प्रधान मंडळाला ते त्याने मान्य
केले

त्याच वेळी ~~महाराज~~ आचार्य ~~महाराज~~
उधुन महाराज विजयलक्ष्मी देवघाटात
~~महाराज~~ फेला आणि सिंहासनावर आलेले
~~महाराज~~ आणूला त्याने मणिभट्टाला हात
जाडवत उभा असलेला पाहिले.

विजयपाल भुणाला- "बेटा, तू एक
शूर योद्धा आहेस. तू व्यूहरचनंत गिण्यात

प्रतिष्ठा रचयून तुझा परामव केला. तरी
 न तूच निकला असतात. माझ्या हाती
 तुझा ~~अपमान~~ होण्यात तू अपमान मानल्याचे
 मूलीच कारण नाही मी तुझ्याशी तुझा
 मान राहिल असाच संबंध करणार आहे.
 मी आपल्या मूलीचा हात तुझ्या हातात
 देतो तू हारला ~~असतो~~ तरी हे सर्व
 राज्य तुझीच आहे."

यथिमद्रं एकं चकितं तस्याच
 वंती प्रकृजाने दृष्ट्यात प्रवेश केला.
 मृगशून स्यात्वा तोंडातून विरोधसूचक
 एकात्री शब्द नाही. पद्या-
 समशी दोघांवा विद्याह पाटोमाताने पार
 पडला

कधी दिवसांनी म्याला एक मुलगा
राजा तानवाला भांडीवर
आनंदाने खेळवीत तसन्तारा बसे.
सर्वात अदरुमाचो गोष्ट म्हणजे त्याला
जाणल्या परीभावाची गोष्ट शब्दपर्यंत
कळालीच नाही.

घरोपकारी

किन्तु एक वर्षापूर्व शिवपुरीला मोठा पूर आला होता. शावकाने शिवपुरी शिफारसी करून घेतली. मुद्रित ज्ञानी जाधवाच्या फिकरीत होते. त्याला सुरक्षित प्रदेशात भावमाने जाणे तर नादोलत असूनच जाऊन येणे म्हणून त्याने त्याच्या एक छोटी गर्भ नादोलत जाऊन बसले परंतु भावमाना सर्वांत श्रीमंत व शिवक म्हणून प्रसिद्ध रामगुप्त आणि शिवपुरी शिफारसी करून घेतले. रामगुप्त आणि शिवपुरी शिफारसी करून घेतले. रामगुप्त आणि शिवपुरी शिफारसी करून घेतले.

परंतु नाचवडला नाचत ~~आवत~~ स्थाना अडथळा ना- ~~आवत~~ तांचेत वनत एका पुस्तोच भागा आहे. दुसरा ~~आवत~~ तर नाच बुद्धन जाण्याची भीती आहे. म्हणून तुम्हीच उरवा या दोघा- दंकी कोघान्ना ध्यायणे ?”

"हा चिन्तः नाशुषः ~~हस्तः~~ हाशाला प्रदत्त करोत नाशुषः वा चिन्तः ओषधाला शत्रु ~~हस्तः~~
भिक्षाला पना ~~हस्तः~~ गावकाला ~~हस्तः~~

[illegible][illegible]

नावावर व्यापार

कोंडदेव एका सामान्य कुटुंबातला माणूस होता. त्याला कोणतीही ठोकरीमुढा मिळाली नाही. जो थोडी प्राप्ती मिळते ती त्याच्या कुटुंबाला पुरेशी नसेल म्हणून त्याची वायको त्याला काहीतरी व्यापार करायला लागू लागली. परंतु त्याच्या करायला आला तर भाडविल पाहिजे. त्याच्याजवळ कोणताही व्यापार नव्हता.

कोंडदेव विचार करत होता की एकदशाशी कोणता व्यापार करता येईल? एके दिवशी दुपारी एक व्यक्ती बाई त्याच्याकडे आली आणि तिने प्यायला पाणी पागिबल कोंडदेवाच्या वायकोने गूळपाणी आणून दिले. पाणी प्याल्यावर त्या बाईला थोडे हलके वाटले. तिने विचारले—“मला तुमच्या घरी मदत तोला ठेवून का? मी सगळी कामे करीन.” तिचे नाव सावित्रीबाई होते.

कोंडदेव सावित्रीबाईला म्हणाला—“ताई! आम्ही स्वतःच कामावसा मसारावा गावा चालवीत आहो. तुम्हाला कोणते काम द्या आणि काय सायला घालू? काही व्यापार करायला तर भाडविल कोटून आणणार? पिकाय आणही नवरा-दायकांचा हातो आमच्या मदतीला आणतो काय? तो गरजेचे काय?”

सावित्रीबाई करिता तुम्ही काही निराळा करणाऱ्यांची गरजच नाही. तुम्ही जो मोठेमाकर आला त्यातलीच मला थोडी वाढा मला खोरवासुदीची गरज नाही. तुम्हाला थोडे फार भाडविल मी पुरवीन, नेवढेच माझे मदत सावित्रीबाई म्हणाल्या.

“कोणता व्यापार करावा म्हणता?”

कोंडदेवाने विचारले

“आज्याचा मोसम आहे ना हल्ली? मला सर्व प्रकारची लोणची घालता

तेवढा वेळही लागत नाही” सावित्रीबाई म्हणाल्या.

कोंडदेवाला ती सूचना आवडली. तो सावित्रीबाईच्या सूचनेप्रमाणे लोणच्याला लागणारी सर्व सामुग्री घेऊन आला. सावित्रीबाईची लोणची घातली.

कोंडदेवाने लोणच्याच्या वाटत्या भरल्या आणि एका हातगाडीत घासून “सावित्रीबाईची लोणची!” “सावित्रीबाईची लोणची!” म्हणून ओरडत गावातल्या रस्त्या गल्ल्यातून हिंडू लागला. लोकरच सर्व वाटत्या विकल्या गेल्या कारण लोणची परोवरच गिन्हाईकांना आवडली होती. गिन्हाईकांनीच शजार-

शजारच्या लोकांना लोणच्यांचे वर्णन करून प्रचार केला होता.

आज्याचा मोसम होता. तोपर्यंत सावित्रीबाईंनी रात्रदिवस मेहनत करून लोणची घातली. खूप विक्री झाली आणि कोंडदेवाला खूप नफा झाला.

आज्याचा मोसम संपला म्हणून सावित्रीबाई नाहीत त्यांनी एका मागून एक लिंबाची व आवळांची लोणची घातल्या. मुरावळ कायला मुरवात घेली. “सावित्रीबाईची लोणची” असे कोंडदेवाने गावभर हिंडून लोणची विकली.

एका वर्षभरात कोंडदेवाचा लोणच्यांचा खूप नफा झाला. त्याने लोणच्यांचे दुकान काढले. दुकान भरून लोणच्यांच्या

नाटकाः व वरण्या भक्तुं ज्ञेय्या नव
 नाटकाः । "मार्तिकावाहनी" नामिका
 अथी लेबले लातण्यात आला. लातण्यात
 गिहाइकमुद्धा खूप पंड. लाभनी मार्तिका-
 वाहनी नाथ तथीच्या मोडायत राहू लागत

सावित्रीवाइच्या नाकाचाच मज? चंद्रकांड
होत असलेला पाहून कांडदेवाच्या नाकाला
तां तहय हाईक्यास झाला. तो तळव्याला
पहणाली- 'वधापार तुम्ही करत. सहस्र
तुमची आणि कायचर हे पाहूनकांडदेवा
क्याला? तुम्ही कांडदेवाची आणत
महापात नाही झाला.'

[illegible]

संयोजक की लॉन्गची तीव्र आहेत, फक्त नाव
आहे. काही उपयोग झाला नाही.

विशाली लीकरच कळने को दाख-
मात्र माविमात्रमाण वागून आपण
मात्रमात्र पुन्हा वाटल्यावर व
वरण्यावर 'मावित्रीदाईची लोणची' ही
लवळ चिकटाविली धोड्याच दिवसात
त्याला व्यापारात पुन्हा चांगली दखल
दिली. त्यामुळे

यापार दिवसे दिवस वाढतून गेला
 दोनएक साधित्रांवाडेली इहलोकार्थी
 याचा सार्वजनिक भाट लागला
 के निम, त्यापार वसणार परंतु च्याच्या
 वागळान चाळा मभजावून सांगितले
 सावित्रीबाई गल्या काय झाले, तिज
 कडून लोणची कशी पसलायची हे
 प्रियकर पत्रळ आले.

सायकोन लरे सावित्री
नित नितन्या परनु भवित्रीवाहुनि नाव
बाल साधाल

भुकेचे औषध

[illegible]

एतत् दिवसोत्पादनं गवाराभाषां भवति कमी इति नाशना । एतत् नोकराको नापत्ति
 बंद, केवलं भुक्तानां नापत्ति नश्यति । अथ कतिपय तर्जनी अशान्ता करावत्, मनुष्येण सं नानामनुदा
 करोनाया इति मनुष्येण रक्षायामा भवति इति नापत्ति । उधुकरुत्त आपत्ति भाषा भाषा नापत्ति ।

आजाराचे गुपित

राजशेखर एका मुखवस्तू कुटूबातच

सोता परतु पुढे त्याच आईवडील लीप. त्यांच्या पाठोपाठ त्याच्या घरची सर्व इस्टेटही तो घालवून वसला म्हणून तो तक्षशिला वथ विद्याभ्यासासाठी गला. एका मुप्रसिद्ध आचार्याकड त्यात वैद्यकीचा अभ्यास केला आणि रुद्रपूर गावी त्यान वैद्यकी गुन केली. लोकरच तो एक उत्तम वैद्य म्हणून प्रसिद्ध झाला. रामशर्मा नामक एक उद्योग वैद्यकी शिकण्यासाठी त्याच्याकड येऊन राहू लागला.

एक दिवशी गुणशेखर ताकाचा म्हणून आरत्या मोहिनी ताकाच्या मुलीला राजशेखरकडे घेऊन आला. मुलीला काय आजार आहे, तपासून सांगायला त्यान राजशेखरला विनंती केली. मोहिनी दिसा-मला सुंदर होती. गुणशेखर तिचे लगे

दण्याच्या विपारात होता. परतु स्याक गलीच्या पायावर पांडरे ठाव दिमू अगळ म्हणून तो राजशेखरकडे पावला.

राजशेखरने मुलीच्या पायावरचे डाग पाहिल व म्हणाला- "मुलीला पांडरे कोष्ट आहे परंतु तुक्तीच सुरवात झाली आहे. न कळल्यावर गुणशेखर काळजीत पडला की मुलीला कोड असलेले लोकांना कळल तर मुलीशी लग्नाला कोणी तरुण तयार होणार नाही.

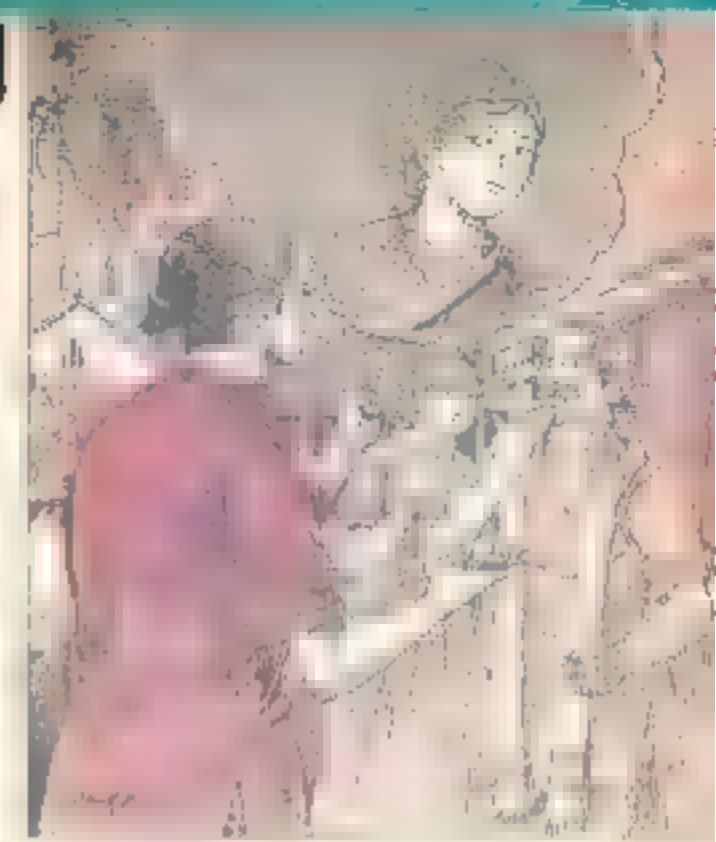
राजशेखरने गुणशेखरला घोर दिला. म्हणाला- तुम्ही घाबरण्याचे मुलीच कारण नाही या आजाराचे गुपित दोघां व्यतिरिक्त तिसऱ्याला कळणार नाही. खुद्द मोहिनीलासुद्धा कामा नये की तिला अघाबर काढ निघाले आहे. दोन वर्षे औषध घेत राहिली तर सर्व कोड नाहीसे

होईल. त्यानंतर निश्चित होऊन मुलीचे लग्न करून देता येईल."

राजशेखर मोहिनीला व औषध देई त निराळे एका पेटीत कुलूप लावून ठवी? मोहिनीचा आजार काय इलाज याचे गुपित त्याने कोणालाही कळू दिले नाही. लिहून त्या पेटीत ठवून दिले. मोहिनीचे डाग हळूहळू नाहीसे झाले तिच्या आजाराचे गुपित फक्त राजशेखरला व गुणशेखरलाच माहोत हात.

राजशेखरचा शिष्य रामशर्मा याला कळता की मोहिनी इतके विषम आजाराचे औषध आहे तिच्या लघावर तो गाळला होता की त्याने आपल्या मनात तिच्याशीच लग्न करावे ठरवून टाकले हात. म्हणून तिच्या आजाराचे गुपित जाणून घ्यायचे मोहिनीच्या मनात वाटत होते परंतु उघड काही बोलणे त्याला नव्हत कारण गुणशेखरला समाधान मान होता त्याची शरीरगरी करणे त्याला परंतु काही चुक्ती करून गुणशेखरच्या समाजातील प्रतिष्ठेला थोडा कल्ले लावता आला तर मोहिनीला आयली करून घेता येईल, असे माथ त्याला वाटले.

परंतु रामशर्मा विचार करीतच राहिला आणि मोहिनीचे लग्न एका कुलीन मुलाशी

ठरल व मुहूर्तही ठरला. वरून रामशर्माला मोहिनीच्या आजाराचे गुपितही एका धाईपाईत कोणत्यातरी राग्याना औषध आपल्या गर्दीत मोहिनीच्या औषधाच्या पेटीला कुलूप लावायचे विसरून रामशर्मा टपूनच वसला होता. त्याने पेटी उघडून औषध पाहिली ती कोडा-वरची औषध असल्याची आज्ञा सांगी झाली. रोगाचे नावही कळल. मोहिनी आज मोहिनीची होणार या विचाराने त्याच्या मनातला ईर्ष्यामयी पेटला. म्हणून ठरलेले लग्न मोडून मोहिनीला आसुर्यभर कुंवारीच राहू द्यायचे त्याने ठरविले. त्याने गावभर मोहिनीच्या आजाराचे गुपित सांगून टाकले.

रामशर्मा राजशेखरचा शिष्य न होता त्याच्यापासूनही आजाराचे गुणन त्याच्याकडे गेलं होते म्हणून म्हणाला न सर्वांना खरे वाटत.

म्हणून मोहिनीचे लग्न मोडले. गुणशेखरला संशय आला की राजशेखरनेच आपल्या शिष्याला मुलीच्या आजाराचे गुणित सांगितले असाय म्हणून त्यान राजशेखरला भेटून त्याच्या या दुष्टपणाबद्दल त्याला दाखविला.

राजशेखर म्हणाला- भद्रा, मी तुमच्या मुलीच्या आजाराचे गुणित सांगितला नाही परंतु माझ्याच भूमीभुल शिष्याला कळत त्याबद्दलही मीच स्वतःला जबाबदार मानतां. आपण जेव्हा वरून त्याच्या विरुद्ध किर्यां करायची त्यान जोडा प्रचार करून आपल्या भयानांचे लक्षण मोडले. मी आपल्या आजूने साक्ष घावला मयार आहे."

गुणशेखरने राजशेखरच्या सल्ल्याप्रमाणे रामशर्माच्या विरुद्ध मानहानीची किर्याद

आता राजशेखर आपल्या जवानांत म्हणाला- बाहिनीला कोड डगलेले नाही. रामशर्माने ही वाट साहीत नमता जोकांना सांगितले की तिला कोड आहे. साकान अर्थातच ती गोष्ट खरी वाटली म्हणून ज लग्न मोडले आहे ते मोडण्याचे मळाले कारणच नव्हते वरच्या म्यानी असता मी मोहिनीशी लग्नाला मयार धरता.

त्यानंतर रामशर्माला सोड दाखविणं अशक्य झाले आणि तो गाव सोडून निघून गेला.

नंतर गुणशेखरने मोडलेले लग्न पुन्हा जुळवण्याचा प्रयत्न करण्याचा विचारच केला नाही. तिला त्या भयंकर आजारातून मुक्त करण्याच्या राजशेखरसारख्या वैद्याचीच त्याने तिचे लग्न करून दिले. राजशेखरने तोपर्यंत लग्न केले नव्हते. म्हणून तो विवाह करून देणे गुणशेखरला खाले.

सुदर्शनशीच लग्न करण्याचा हट्ट शशिकलेने सोडावा असा तिच्या आईने दिला. शशिकला म्हणाली- आई, सुदर्शन रानावनात हिंडो किंवा सिंहासनाघोश असो; नवनिधी त्याच्याकडे नसतील. परंतु प्रेमाच्या समोर नवनिधीचे मोल काय? माझ्या मनात सुदर्शनशिवाय इतर कोणाचा विचार सुद्धा येत नाही. कपाळावर जे लिहिलेले असते ते ब्रह्मदेवदेखील पुसून टाकणे शक्य नाही. "विधिलिखित ललाटे प्रोज्झितं कः समर्थः?" निस्वार्थ बुद्धीने पत्नीची सेवा साध्वीला स्वर्ग प्राप्त होते. माझ्या भवित्तव्याचा निर्णय जगदंबेने घेतला आहे. मी सुदर्शनशेच विवाह करणार!"

शशिकलेचे ते उत्तर तिच्या आईने पत्नीला कळविले.

स्वयंवराची वेळ ठरली; परंतु सुदर्शन आला नाही. शशिकला आपल्या एका हितचिंतक ब्राह्मणाला गुप्तपणे बोलावून म्हणाली- "गुरुवर्य! बहिलाना देता तुम्ही भरद्वाज आश्रमात जावे व सुदर्शनला भेटून माझ्या वतीने निवेदन करावे की महादेवीने स्वतः सुदर्शनशी विवाह करण्याचा वादेश दिला आहे. स्वयंवरासाठी सर्व देशांचे राजे राजकुमार आले आहेत परंतु माझे तर आपणच हिरावून घेतले आहे. आपल्याशी विवाह करणे शक्य नाही तर मी अग्निप्रवेश करून आपले घेत प्राण-

मुदशंनने आईला तिच्या सेवेला
"आई मी देवीच्या आज्ञेचे पालन करीत
आहे. तू शत्रिय नारी आहेस, मिळून कसे
नालंल? जे व्हायचे असेल त्याला हमन
हसत तोंड द्यायलाच हवे!" या शब्दांत
आईला धीर देऊन तो निषाद राजाकडून
मिळालेल्या रथात बसून निघाला.

मनोरमा मुलाला आशीर्वाद देऊन
मृगशाली-"बाळा! मी तुला सोडून एक
क्षणभरही राहू शकणार नाही. मला मुद्या
बरोबर घेऊन चल."

मुदशंनने आईला तिच्या सेवेला
सेरघी दासोला रथात बसवून घेतले आणि
काशीला राजा सुबाहू त्याला
सामोरा आणि ग्याने मुदशंनच्या
उत्तरण्यासाठी मुरझित जागी व्यवस्था
केली. मेवेला दामदासी नेमले.

युधाजित आपल्या नातवाला घेऊन
स्वयंवरासाठी त्या पूर्वीच येऊन दाखल
होता. इतर राजे राजकुमार
त्याला घेऊन येतले व मुदशंन व्याख्यात
आश्चर्य व्यक्त करीत म्हणाले-"इतक्या
सर्व राजे रजवाड्यांच्या गर्दीत मुदशंनही
स्वयंवराला आला आहे? त्याला स्वप्न
पडले असावे की राजकन्या सर्व धोर राजे
रजवाड्यांना सोडून त्यालाच वरमाळा
घालायला येते आहे?"

हे ऐकून युधाजित म्हणाला- "तुम्ही
सर्व पहात रहा. मी सुदशंनचा भर्ता-
समक्ष वध करतो."

तेव्हा केरळचा राजा युधाजितला
म्हणाला-"हे पहा, हे स्वयंवर आहे
वधूला जो पसंत असेल त्याला ती वर-
माळा घालणार! सिंहासनावरून आपल्या
नातवाला रथावर बसविले तरी
कदाचित आपल्या पराक्रमाने युद्धात
आपला पराक्रम करील काय वाटेल
होवो, शेंबटी 'यतोधमस्ततो जय' शेंबटी
परमेश्वर सत्याचाच जय होईल.
अन्याय करण्याचे मनाशी ठरविले आहे.
राजकन्या शेंबटी एकाचीच निवड करणार.
इतरांनी त्याचहून राग किंवा ईर्ष्या
करण्याचे कारणच काय?"

हे ऐकून युधाजित म्हणाला-"तुमच्या
म्हणण्याप्रमाणे हे स्वच्छंद होणारे म्हणजे
'स्वयंवर' आहे. आम्हाला आनंदच होईल,
राजकन्येने हजर असलेल्या राजांपैकी किंवा
राजकुमारांपैकी कोणालाही माळा घालावो.
परंतु राजकन्येने एकाचा अनाय वरमाळा
घातली तर आम्ही सर्वांनी ते
निमूटपणे पहात राहायचे काय? ब्राह्मणांची
चक्ती वेदविद्या आहे. तर शत्रियांची

घनूविद्या शत्रिय आपल्या पराक्रमाने
आपली वधू प्राप्त करतो. ही वधू पराक्रमी
गूर पुण्याची दौलत आहे!"

त्यानंतर या गोष्टीवर राजकुमारात
परस्पर पुष्कळ वातावाची झाली. शेंबटी
सर्वांनी सुबाहूला बोलाविले. सुबाहूने
सर्वांचे म्हणणे श्रांतपणे ऐकून घेतले व
म्हणाला-"सन्माननीय राजपुरुष हो!
माझ्या मुलीने मनाने मुदशंनला वरले आहे.
म्हणून जे व्हायचे असेल तेच होईल.
तेव्हा हा वादविवाद फुकट आहे!"

सुबाहूचे मत सर्वांना कळले. म्हणून
सर्व राजांनी मुदशंनलाच बोलाविले व
म्हणाले-"हे पहा, मुदशंन! तू एकटा

करून देवीच्या अनुग्रहाने आपल्याला
सर्व सुख प्राप्त होईल. जगन्मातेवर
ठेऊन आपण माझे पाणिग्रहण करावे."

ब्राह्मणाला निरोपाबरोबर दक्षिणा देऊन
शशिकलने त्याला भरद्वाज मुनीच्या
आश्रमाकडे पाठविले. त्या ब्राह्मणाने मुद-
शंनला भेटून शशिकलचा निरोप सांगितला.
मुदशंन लगेच स्वयंवराला निघाला.

ते कळल्यावर त्याची आई मनोरमा
घाबरली. ती अत्यंत दुःखी मनाने म्हणाली-
"इतके मोठे राजे राजकुमार जेथे एकत्र
माले आहेत तेथे तू एकटा जाऊ नकोस.
युधाजित तर तुझा जीव घ्यायला ठपून
बसलेला आहे. म्हणून मी सांगते ते ऐक."

आला आहेस. दुसरे सर्व राजे राज-कुमार असेल्ये शशिकलेशी विवाह करण्याचे मनाशी ठरवून आले आहेत. मरज पद्धत्यास यद्ध करून तिचे पाणिग्रहण करणार आहेत. तुझा भाऊ शशजित शूर व पराक्रमी आहे योग्य आणि रूपवानही आहे. त्याच्या मदतीला तुझा वध करण्याची प्रतिज्ञा करून त्याचे आज्ञा आज्ञा युधाजित आले आहेत. तू या स्वयंवराला हजर राहण्याचे ठरवून मोठी चूक केली आहेस. तुला स्वयंवराचे निमंत्रण तरी कोणी दिले आहे का? ते काही असो. आम्ही तुला सावध करीत आहो! त्या तुझी मर्जी!"

राजे! तुम्ही माझ्यावर जी एवढी केलीत त्याद्वारे मी तुमचा कृणी आहे परंतु मी इतका दूर आलोच आहे. तर भिऊन कसे चालेल? नवे जवाबदारी इकडे पाठाविण्याची प्रेरणा करणाऱ्या महादेवीची आहे ती मला या सर्व शत्रूच्या समोर बळी म्हणून राहून देऊन स्वस्थ वसेल का? मला स्वतःचा कोणी शत्रू नाही की मित्र नाही मला सर्व महादेवीचे दिसते. तिच्या आज्ञाप्रमाणे मी या स्वयंवराला आलो आहे याद्वारे कोणाला राम आला असल तर त्याला विचारील. तुम्ही म्हणालात मी एकटा आहे, माझ्या जवळ सैन्य नाही. सैन्याची गरजच काय नाही. जी महादेवी दुर्बलता दल देते व सपत्नी देते ती पाठीशी उभी आहे. म्हणून मला इनर शक्तीची गरज नाही. कोणाला भिण्याचे कारणही नाही. महादेवीचा आज्ञावर अनुग्रह होतो तोच बलवान होतो. देवीचा अनुग्रह नसेल तर प्रत्यक्ष ब्रह्मदेवमुखा दुबल ठरतो. माझा जय होवो किंवा पराजय होवो, तो अग्रदत्त आहे. नाही! म्हणून आपण सर्वांनी माझी चिंता करण्याचे कारण नाही."

ते ऐकून काही राजकुमार बघ आले म्हणाले-"मित्रा! हे म्हणालास ते सर्व बरे आहे. पुण्यवान आहेस! परंतु युधाजित तुझा करण्याची प्रतिज्ञा करून आला आहे. गोष्ट दिगुरु तर्कात."

तेव्हा सुदर्शन म्हणाला मृषवृद्ध हो! तुम्हा सर्वांची माझ्यावर अपार कृपा आहे. म्हणूनच तुम्ही सर्व भाऊ हिताचे काय ते सांगण्यासाठी आलो. परंतु विद्या-त्याच्या या मृषांत मृत्यु हा कोणाच्या म्हणण्याप्रमाणे वापत. प्राणी आपापल्या कर्माप्रमाणे फळ प्राप्त करता. कोणाला स्वतःची स्वेच्छा नसतेश काय व कसे हेच सर्व शक्तीत निर्णायक असतात. वेळ आल्याशिवाय कोणी कोणाचा वध करू शकत नाही. यमदेवीला निमित्तमात्र असतो. पित्याचा करणारा सिंह आणि माझ्या आज्ञांचा वध करणारे युधाजित हेदेखील निमित्तमात्र आहेत. मृत्यू म्हायचाच असेल तर तो कोणी थांबू शकत नाही. मानव स्वतःचे किंवा इतरांचे रक्षण म्हणून करतो? ईश्वराची कृपा जसेल तर मनुष्य एक हजार वर्षे जिवंत राहील. मी देवा-वर भरोसा ठेवून येथे आलो आहे. माझ्या

होय! किंबहुना, माझा कोणी शत्रू असेल तर तोदेखील ईश्वरच आहे!"

ते ऐकून सर्व सुदर्शनच्या सत्वज्ञानाची स्तुती करीत निघून गेले.

दुसऱ्या दिवशी स्वयंवराचा मुहूर्त होता. मुवाहूचे निमंत्रण ज्यांना ज्यांना मिळाले होते ते सर्व स्वयंवराच्या पांढऱ्यात उपस्थित होते व शशिकलेची वाट पहात होते. शशिकला कोणाला वरण करील, हाच विचार प्रत्येकाच्या मनात होता. काही जण निश्चयपूर्वक होते की ती सुदर्शनला सोडून इतर कोणाला वर-माला घालणार नाही. काही जण, तसे

मंगलबाबू काजू लागली. शशिकला स्नात करून वधूसाठी ठरलेली वस्त्राभूषण धारण करून न हातात वरमाला घेऊन आपल्या सखींपरोबर मांडवात आली परंतु ती एका ग्वायाजवळ काहीतरी विचार करीत उभी राहिली.

राजा मुवाहून जवळ आऊन तिला स्मित वदनाने विचारले—“मुली! आज तुझे पाणिग्रहण करण्यासाठी मोठमोठे रूपवान पराक्रमी राजकुमार या मांडवात हजर आहेत. तुला त्यांच्यापैकी जो पसंत असेल त्याला पुष्पमाला घाल!”

शशिकला म्हणाली—“बाबा! सवें एकाहून एक कामुक, उन्मत्त, दुष्ट

कोणाचे नांडही पाहू नये वरमाला हातात घेऊन अनेक पुरुषांसमोर जाणारे स्त्री वारागनाच नाही का? मी वारागना आहे का, या गर्वासमोर आयला? मी मुदर्शनजी पत्नी आहे, त्यानाच मनाने वरले आहे. इतर कोणाला पाहण्याची मला गरजच काय? मी स्वतःचा काय घेऊ? जग पालटले तरी मी इतर कोणाकडे पाहणार नाही. कोणाला वरमाला नाही तेव्हा आपण आज किंवा पाश्चिमात्य मुदर्शनशी लग्न लावून घ्यावे!”

शशिकला म्हणाली ते एकूण मुवाहू सकलान पडला स्वयंवरासाठी मासेले राजकुमार गुर पराक्रमी होते त्याची सख्यामुठा पोशीपोडकी नव्हती त्यांना नम्रपण विनंती केली तर ती मान्य करून ते परत जाण अशक्य होते त्यांना या सकलानून मांडव एकटा मुदर्शनच होता इतर राजे तर त्याचे प्राण हरण केल्याशिवाय परतण नव्हते

असा विचार करून राजा मुवाहू नम्रपण राजे राजकुमार वगळे होते तेथे मला आणि हात जोडून म्हणाला—“हे दयावान व पोर राजपुत्र हो! मी आपणांसमोर जोडून एक विनंती करावी

म्हणतो. आपण माझ्या अपराधाबद्दल मला क्षमा करावी मी आपला सुत्कार करून अत्यंत आदरपूर्वक आपणाचा निरोप देणार आहे. आपण आपापल्या राजधानीस परत जाण्याची कृपा करावी. मी मुलीला किती समजावून सांगितले. परंतु तो सुदर्शनला सोडून इतर कोणाला दारण्यास तयार नाही. माझ्यामुळे आपणा सर्वांना दिनाकारण सासाचा लागला आपण माझ्या अपराधाबद्दल मला क्षमा करा तर मी आपणाला क्षती, धोड गाव, दासदासी, रत्न, आस्त काय आपलं सर्व राज्य द्यायला तयार आहे!"

सुबाहूची ती विनंती ऐकून कोणीही काही नाही. एकदा युधाजित दत्त ओठ आवून म्हणाला—"तू हे सर्व काय बरलतो आहेस रे? तू मूर्खपणाने मुलीचे स्वयंवर सुदर्शनशी करण्याचे ठरविलेस आणि येथे हजार असलेल्या राजांना व राजकुमारांना पळवून लावण्यास

अनन्य धनदान तुला करावे लागत आहेस! आपली सर्व मूर्ख आहेस का तुला? तुझ्या ननात तशी शक्ती पूर्वी पासूनच होती. तू आम्हा सर्वांना बोलावण्याचा मूर्खपणा केलासच का? आता तुझे रक्षण आणि विनवण्या फुकट आहेत. पहात रहा, तुला गवंधम करून सुदर्शनचा वध करता आणि आपल्या नातवाशी तिचे लावून देतो. सुदर्शनला मी डोसामुगीसारखा फिरवून टाकीन. हे सर्व राज एकत्र हाऊन माझ्याशी युद्धाला उभे राहिले तर मी त्यांना सर्वांना तमसदनी पाठवीन. एकदा सुदर्शनला भरद्वाज मुनींच्या श्रमग्राते पाहून मी जीवदान दिले आज मी कोणत्याही परिस्थितीत त्याला सोडणार नाही. तू आपल्या मुलीला विवाह पाह्या नातवाशी स्वतःच स्वतःच्या राज्याचे रक्षण कर नाहीतर तू आपल्या मुलीला समजावून सांग. सुदर्शनला सोडून तिने आपली काटेर वरमाळा घालावो."

आळशी करतो शेती

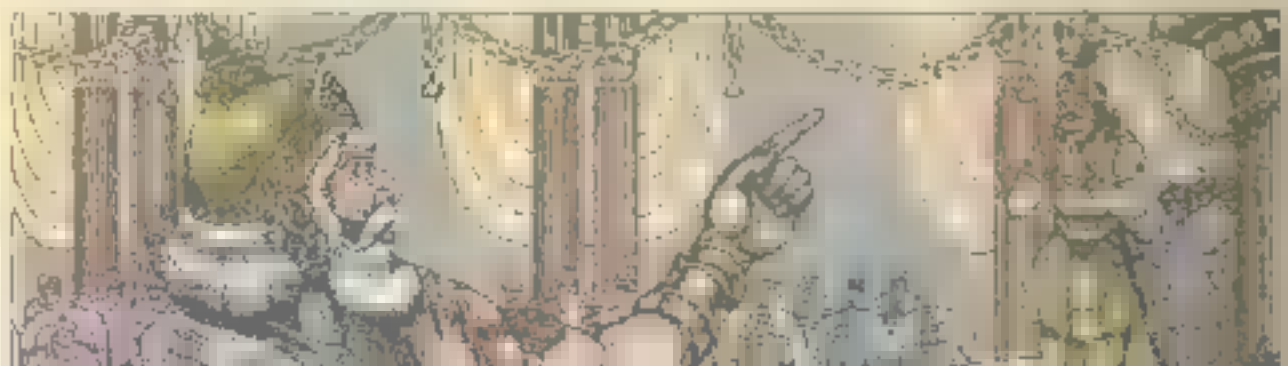
नारायण एक कमालीचा युवक होता. परंतु त्याला स्वतःच्या कर्तबगारीवर विश्वास होता आणि दिवसभर काम करीत पाहूनही नारायणाला कामाला जायची स्फूर्ती आली नाही. तो आटधावर धवून आपल्या कुशांगच्या नाय मारो.

कोणी बढीलचारी व्यक्ति म्हण "काय रे, तू तळम मूळगा पोही मदन केलीस तर शेतास मान पिकेल. दुसरो मूळ नाही. कामाला जात? तू वापावरीवर काम केलंम तर सहजी काम शिकशीलही. वापालासुद्धा थोडा हातभार मिळेल." तेव्हा नारायण त्यांना उत्तर देई—"अहो काका, शेतीभातीच्या कामासाठी दरंभर भरण्याची गरजच काय? शेतीची सर्व कामे चरबमल्या मी

तुमच्याहुन कमी खर्चात करून दाखवीन, माहीत आहे?"

नारायणाच्या बापाय विचार केला, घरात आहे तोपर्यंत मलाचालशीपणा किंवा किंवा करून त्यान शेतीच्या कामाची जबाबदारी मलावर टाकली आणि निघून गेल.

नारायणाला कौशल्य कतबगारी दाखवायला लागलो मग मिळाली लावणीची मज आली त्यान विचार, त्यासाठी शेतावर लावणीची काय? तो त्याच्या शेजारा लखूजी गहात खने. त्याच्याकड गला आणि म्हणाला—"काका, तुम्ही लावणीची कामे करणार आहा ना. मग माझ्या शेतातली लावणीची कामे आपल्याचरोबर करून टाकता का? मी नोकरीला पाठवितो

तुमच्याबरोबर तुमच्या हाताच्या चांगल्या
मुण असेल अस सांगत असत मला
म्हणून तुम्हाला देतो आहे "

लक्ष्मीने नारायणाच्या लालगाभून
पर्यंत पाहिले व म्हणाला- "बरोबर
म्हणालास! एवढ्याचा कामासाठी तुला
धावरण्याचे कारणच काय? म्हणजे आपली
कोणत्याही कामाची मदत असल तर
पत्नी निसंकोच सांग, वरं काय? मी
करीन " अशा तऱ्हेने नारायणाला लाव-
णीच्या कामातून सुटका मिळाली. तो
आपल्या बातुर्याबद्दल स्वतःच खूष होता.
घालायला, पाणी लावयला नारा-
यणाला शेताकडे जाण्याची परज उरली

नाही म्हणून ते काम लक्ष्मीच करी.
बघण्याच्या वेळी नारायणाचा नोकर मज-
गना घेऊन शेतावर गेला आणि ते काम
पण परस्पर झाले

दिवशी पारधी येऊन नारायणाला
ममस्कार करून म्हणाला- "मालक! तुमच्या
शेतातले शेदोर दरवर्षी मोठे एकदत्ते.
तुम्हाला असेल तर या वर्षीही ते काम मी
करतो."

"तू काय पणार रे? नारायणात
विचारले

"उदरगमा पावली इत आहे, मालक!"
पारधी म्हणाला.

"मी फक्त पैसे देईन!" नारायण
म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी पारधी उदीर
घरून आला आणि वीस प्रमाणात
मजुरी मला. जाताना सांगून गेला,
"पुन्हा मलणीच्या येईन."

नारायण पाच पैसे वाच-
वित्त्याबद्दल स्वतःच्या सकलेचा स्वतःच
स्तुती करू लागला व म्हणून म्हणून
लागला.

एके दिवशी नारायण गावाच्या कचेरी-
तून परत असता सद्दू शेतकरी त्याला
म्हणाला- "हे पहा, मुला! तुझ्या शेताच्या
कीट लागल्यासारखी दिसते आहे. म्हणून

तू एकदा डोंडोटीचा फवारा नारी
मारून घेत?"

नारायण लगेच म्हणाला- "तुम्ही नाही
का फवारा मारणार म्हणजे काय म्हणाला
तेव्हा मीसुद्धा मारून घेईन

"मी उगाच मारून घ्यावा
म्हणतो पाहिले तर तुम्हाला काय बरोबर?"
सद्दू शेतकरी म्हणाला

नारायण थोडा म्हणाला-
"सद्दू काका! तुम्ही मला मारून घ्यावा
बानी करा व मला मारून घ्यावा करा
म्हणजे मला मारून घ्यावा करा मला मारून
तुम्हाला ठरकत नसाय पर आपल्या शेता-
वर बरोबर शेतकरीमुला मार-
वून घ्या त्याबद्दल पैसे देऊन
ठेवतो

सद्दू शेतकरी त्या नोंदरीस म्हणून म्हणून
व पैसे घेऊन निघून गेला

कापणीचे काम सुद्धा नारायण सध्या-
जिवायच आला नारायण विचार करू
लागला लोक काय म्हणत? शेतीच्या
कामासाठी उगाच केवढा काम सोसतात?
त्याला स्वतःच्या कर्तव्यगरीवर अभिमान
वाटू लागला.

मलणीच्या वेळी सद्दू लक्ष्मी, सद्दू
शेतकरी आणि पारधी निघांती नारायणाला
मदत देण्याचे कवच जेले नारायणाने जाई

पण) व मलणीच्या तरो शेतकरी
जाण आहे असा विचार केला.
त्या दिवशी आळशीपणा सोडून पहाटे
उठून बायला

सर्वांच्या शेतात पहाटेच कामे सुरू झाली
होती परंतु नारायणने जाऊन पाहिले तर
त्याच्या शेतात अजून मजूर कामाला उठले
नव्हते सर्व धसून बागाट्या पिटीत होते.
नारायण त्याच्या दृष्टीस न पडता ते काम
बोळून आहेत, ऐकत राहिला

लक्ष्मी नारायणच्या नोकराला म्हणत
होता- "तू नशीबवान आहेस, मुला! चामलं
फसविलं आहे की मालकाला. त्याच्या
पेठेरवानीने माझ्या शेतातला लावणीची

कामे फुकटात झाली. सर्व कामे मी झाली
केली तर फुकटात करीत की? आपल्या
शेतातला कावणीचा खर्च मुद्दा त्याच्या
बोडक्यावर मारला. तू किती पैसे मिळ-
विलेस, बोल !”

नांकर स्मित म्हणाला-“मी
काही तसे जास्त कमावले नाहीत. दहा
जणांना कामाला लावले आणि मालका-
कडून पंधरा जणांची मजुरी वसूल केली.”

“माझ्या पिकाला कीड लागू लागली
तेव्हा माझ्याजवळ फुदकी कवडीमुद्दा
नव्हली. तेव्हा मला नारायणाची गोष्ट
आठवली मी त्याला म्हणाली-“नारा-
यणा! कवारा नाही का मारवणार?”
त्याने ते सर्व करवून घ्यायला मलाच
पैसे दिले आजणी माणूस आहे त्याच्या
भेहेरबातीने माझ्या शेतावरचा कवारा
फुकटात निघाला.” सहू शेतकरी म्हणाला

“मालका! मी मुद्दा एक गमत सांगून
मोकळा होतो मी दिवसभर काम करून
चार जणांच्या शेतातले उंदीर

पैसे घेतले व नारायण मालकाकडे जाऊन
ते उंदीर दाखवून म्हणालो-“मालका!
आपल्या शेतात या उंदरांनी काय वसावळ
माडला होता! मालकांनी खरे मानून
इतराकडून मी उंदरामाग चार आण घेतले
होते तर मला उंदरामागे फक्त कीस पैसे
दिले व त्यांना खुर्ची वाटली की त्यांनी
उंदरामागे पाच पाच पैसे वाचविले खरी
गोष्ट सांगू, त्याच्या शेतात फक्त दहाच
उंदीर निघाले.” पारधी म्हणाला

“तर मग उठा लागू कामाला!”
लक्ष्मी म्हणाला

“कसली आत्ते रे घाई? उजाडल्यावर
करू भावकाश सहू शेतकरी म्हणाला.

आठ वसूल नारायण मध्ये एकतर
हाता सर्वांनी आपल्याला फसविले तर
त्याने कानाळा सडा लावला. दुसऱ्या
वर्षापासून शेताची सर्व कामे जातीने
वाहू लागला. त्याला आज्ञाशेपणाचा वगळ
दड सोसावा लागला होता.

भांडखोर बायको

एका गावी जगपती एक तरुण माणूस रहात असे त्याचे एका सुंदरकुलीला
पाहुन तिच्याने लग्न केले ती होती भांडखोर. ती भगदी बजार झाला
एका मित्राजवळ मित्राजवळ सांगितली मित्राने सुचविले की त्याच्या
गावात कोणता धातू आला याशिवाय गावकरी त्याच्यासमोर आणली दुसरे सांगतात
याच्या गावात कोणता धातू आला याशिवाय गावकरी त्याच्यासमोर आणली दुसरे सांगतात

सर्व गावकरी एकत्र येऊन सांगू लागले-“तुला पुढच्या मी आपल्या भांडखोर
बायकोच्या लागून शेतातून सात लाख आण बटवला आहे मी तुला काय मजला देणार ?”

जेव्हाच्या गावी कोणती तिच्यानदस्ताची नाबाबा योगी होती
हर्जाला वेगळे व आपले व त्या निवेदन करून काही मागे काढायला विनंती केली

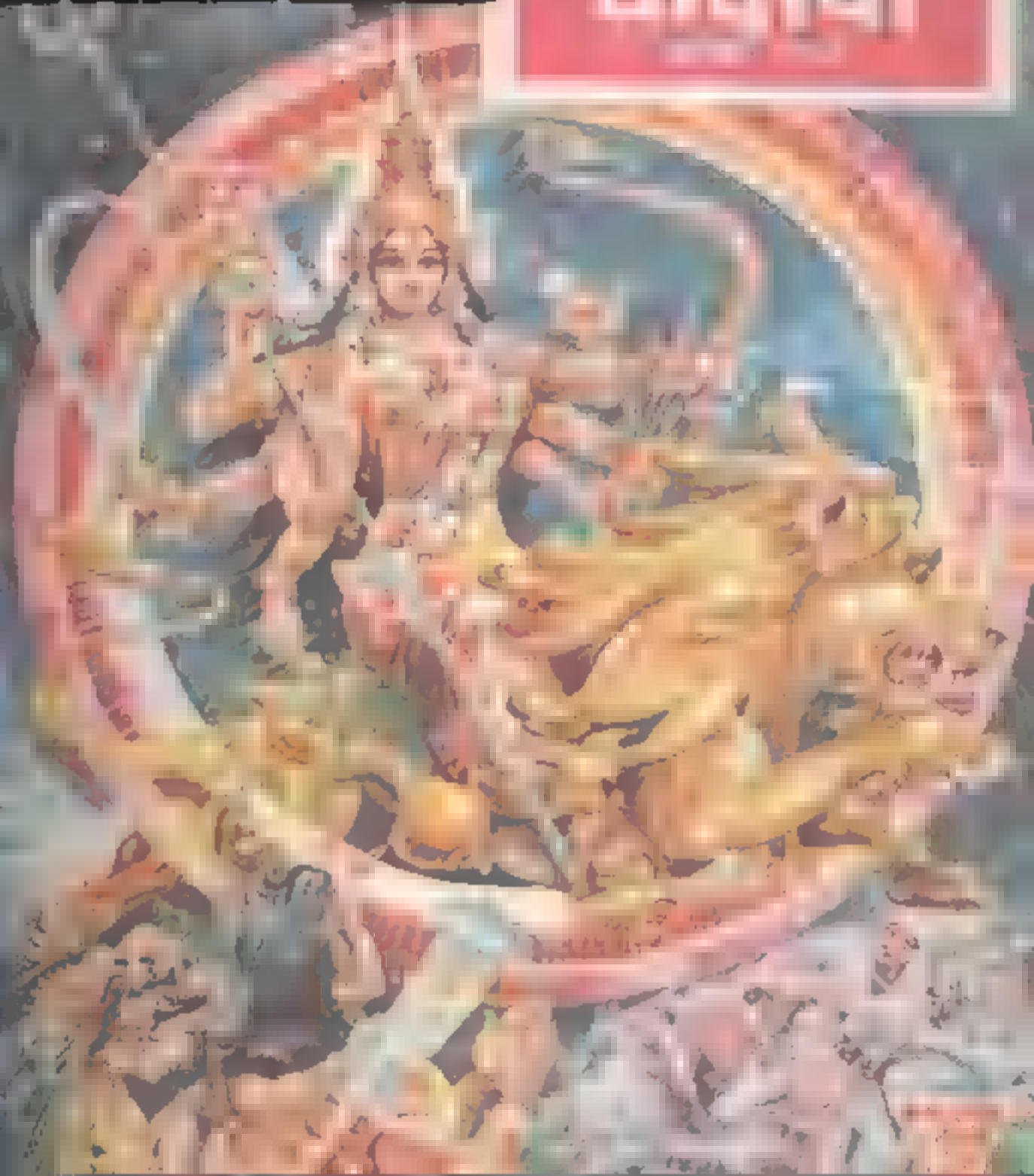
तिच्याने म्हणाले-“आता रे! मी जन्मली तेव्हापासून हरिद म्हणून माझे
राही. मला गृहस्त्रीचा प्रत्येक मुल्लोच नाही मी तुला काय देणार ?”

जगपती तेव्हा निघाला त्याच वेळी पाटीमाणूस कोणीतरी विचारले-
“काय रे, तुझ्या मुल्लोच कोणते एवढे लहान जाते आहे? माझे बडबानू सोम मग”

जगपतीने बडबानूला सर्व सांगितले तेव्हा बडबानू म्हणाला-“आता रे! मी माघच्या
भांडखोर बायकोच्या लागून वेतातून आठमहत्वा करून घेतली. माझी बायको
जमराबाची पहाते आहे मला प्रीती वाटू लागली आहे की ती मेल्यावर माझ्या
पाठीस तर मागणार नाही ना!” म्हणून बडबानू अदम्य जाला

टी. गोपीकृष्ण, नेल्लूर (आंध्र)

प्र. पृथ्वीचे ध्वजन ~~क्या~~ ~~क्या~~ है सांगान कर ?

[illegible]

अघटित अनपेक्षित

[୭୩]

चौथा मित्र एकून भैरवानंदानी आज्ञादान त्या चौथाना पार मंत्रवर्तले तयार करून व म्हणाले— तुम्ही हिमाक्षय पर्वतावर जा त्या श्रतांत ज्या जागी विष्णाची वनी पूर्णपणे जळून राहून राहो त्या जागी नक्की निघी जाणा खणून जो निघा सापडेल निघा निघस निघस घाय मोठू नका तुमचं शरिद्रव्य पूर्णपणे नष्ट होण्यापुरते घन मिट्टाले की तुम्ही सवं आपापल्या घरी जा.

चौवांती भैरवानंदाचे आमार मानले व
हिमालय पर्वताकडे निघाले. ते हिमालयाची
चढण धोडीव चकून गेले असतोत, अल्प
कोमीचा दिवा जोराने जळू लागला आणि
वृत्ती पूर्णपणे बळून बाळून झाली पडली
त्याने वृत्ती नेथे पडली तेथे खणून पाहिले

तर त्याला तीव्रप्या तऱ्हेने तिथी
भाषवला

तो अमनदातं मृणालम् - ~~अमनदातं~~ आपत्त्य
सर्वानां उपश्रुतं नत्वा यत्कील तेदही नाणी
उपश्रुतं परी जाऊ या."

"अरे देवदा ! का नामाची नाण्यांनी
आपले दारिद्र्य जाणार आहे ? पुढे
जाऊ पा. चरू." बाकी तिचे

"तुम्ही जा, मी नाही येत. मला तांब्याचा निधी पुरे." असे सांगून लोन्नी तीन हजार नाण्यांची एक मोट तयार करून ती घेऊन घरी निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी पुढे जात असतां मित
लोभीच्या दिव्याची वृत्ती जळून जाऊन
खाली गळून [REDACTED] तेथे त्याने खणून
पाहिले तर त्याला चांदीच्या [REDACTED]
ऐवा सापडला.

तेव्हा सोन्याच्या मोहरांचा तांडा सापडला.

“आपण नेता येतील तितकी नाणी घेऊन ~~जा~~ या, चला.” तो मनाने पूर्ण-समाधान ~~आणून~~ अत्यंत लोभीला म्हणाला.

तेव्हा अत्यंतलोभी म्हणाला—“अरे मूर्खा! पहिल्याने तांब्याची, नंतर चांदीची ~~आता~~ आता सोन्याची नाणी मिळाली. मातां मिलेल तो निधी हिच्यागाणन्याथा जसेल. त्यातला ~~हीरा~~ हिरा आयुष्य भराचे दारिद्र्य कायमचे नष्ट व्हायला पुरेसा होईल! तेव्हा जेवढी उचलून नेता येतील तितकी रत्ने उचलून नेऊ या. राज्येच विकत घेता येतील आपल्याला. तू सोन्याचे जेवढे ओझे उचलून नेऊ शकशील तेवढे सोने एक रत्न दिले तर मिळेल. हे विकारडे सोने उचलून नेले नाही तर काय विघडणार आहे?”

अतिलोभी त्याला म्हणाला—“मिया! मला सोने मिळतं आहे तेवढे पुरे. आपण निघालो ते दारिद्र्य नष्ट व्हावे यासाठीच नाही का? राज्ये विकत घेण्यासाठी नाही आपण आयुष्यभरात कधी हातमुढा लावून पाहिले नाही, अशा सोन्याला तू विकारडे सोने म्हणतोस का? मला हे ती मूल्यवान वाटते आहे. मी याच्या

व दारिद्र्यावर दिव्य प्राप्त करोन. त्याहून जास्त मला कमलोच अभिलाषा नाही फार लोभ करणे बरोबर नाही.”

अत्यंतलोभी म्हणाला—“महत्वाकांक्षा जेवढी मोठी ~~जा~~ प्राप्ती! ही गोष्ट मी सिद्ध करून राखवीन.”

“मी पुढे जाता येणार नाही दुवा! मला मिळाले ते धन पुरे! परंतु मी मग चसून कुशी वाट पहातो. ~~आता~~ दोघे मिलून ~~जाऊ~~ जाऊ.” अतिलोभी म्हणाला.

अत्यंत लोभी एकटा पुढे निघाला. मोठ्या वेळाने चढण जास्त जास्त रबी होत गेली व चढणे ~~कठीण~~ कठीण होऊ लागले तीन दिवस झाले तरी दिवा ~~वात~~ वात झालो पदव्याची लक्षणे दिसत ना. तो एका खोळणट जागेत शिरला. ते अगदी निवून म्यान होते जेथे पाणीमुढा दिसत नव्हते. ऊन राहत होते. कांटे पाण्याचे चिन्ह मुढा नव्हते आणि एकही प्राणी दृष्टीस ~~नव्हता~~ नव्हता त्यान खूप प्रयत्न करून पाहिला, परंतु कोद मुंगोमुढा दृष्टीस पडली नाही. ~~रस्ता~~ रस्ता संपत आला होता, पुसट पाऊल वाट दिसत होती, परंतु तिथ्यावर कांटेरी झाडे उगवलेली होती. मनात आशा होती म्हणून पावले पुढे पुढे टाकीत होता, परंतु अतिलोभी वाट पहात

असेल तिकडे परतण्याचा किंवा सोन्यावर ~~मानून~~ मानून परतण्याचा विचार ~~मनाला~~ मनाला शिवला नाही.

आणखी पुढे गेल्यावर एक सापाटणी जागा आली ~~नागेच्या~~ नागेच्या चारीवाजूला उभे डोंगर होते. तेथे एक मनुष्य भेटला. ~~डोक्यावर~~ डोक्यावर ~~होते~~ होते ते त्याने रक्त घुसळून वाढीत होते. त्याचे सर्व तोंड व अंग रक्तबंबाळ झाले होते.

अत्यंतलोभीने जवळ ~~त्याला~~ त्याला विचारले—“कोण रे तू? तू येथे जमा राहून डोक्यावर हे चक्र कसले फिरवितो आहेस? रत्नांची राशी मिळाली म्हणून

हा तर नाही? इकडे जवळपास पाणी आहे का?"

त्याने तो प्रश्न विचारताच त्याच्या डोक्यावरचे वक्र उडाले व अत्यंतलोभीच्या डोक्यावर येऊन पडले आणि फिरू लागले, तो घाबरून विचारू लागला—"मित्रा! हे रे काय, फार वास होतो आहे की रे?"

तो माणूस म्हणाला—"हे तुझ्या डोक्यावर उडून जाऊन बसले तसेच ते डोक्यावर चढून बसले होते व मला ते बाल होते."

"तरमग केव्हा सोडील? डोक्यावर न थांबता फिरते आहे आणि फार फुफलां आहे की रे!" अत्यंतलोभी म्हणाला.

तुझ्या कोणी मंत्रयोजना दिवा घेऊन आला आणि तुझ्याशी बोले. सांगला की हे तुझ्या डोक्यावरून उडून त्याच्या डोक्यावर चढून बसेल." तो माणूस म्हणाला "हे वक्र तुझ्या डोक्यावर फिरू लागून किती काळ लोटला?" अत्यंतलोभीने विचारले.

सांगताने तळट प्रयत्न केला.

"वीणा उदयन." अत्यंतलोभी म्हणाला

"मी येथे उभा राहून किती काळ लोटला सांगता येणार नाही परंतु मी राज्य करीत असता मी राज्यकर्त्या कदाचित् बाळगून सारखाच एक मंत्रयोजना दिवा घेऊन निघालो. आयुष्यभर मुझाने राहता आले असते, त्यात समाधान न घालून मी लोभाला बळी पडून मित्रांना सोडून पुढे आलो आणि येथे एका माणसाला पाहिले त्याच्या डोक्यावर हे फिरत होते. मी त्याला कोठे पाणी मिळेल रे, विचारले मात्र, हे वक्र माझ्या डोक्यावर येऊन बसले. कित्येक पुणे लोटली, मी या चक्रावाली पिटून निघतो आहे. कारण इकडे कोणी येत नाही देवाच्या रूपाने मंत्रयोजना दिवा घेऊन आलास व मला सोडविजेस." तो माणूस म्हणाला.

अल्लूक मांत्रिक

[१३]

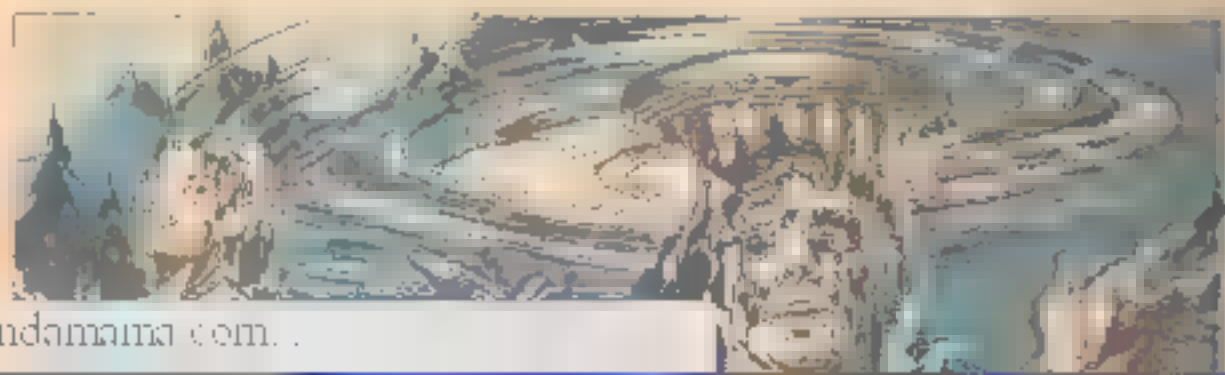
[राजा दुर्गाथ त्याच्या उत्तरेकडे इतर मंत्रयोजना सारखे राहिले असता एकदा त्याचे राज्य धळतारक्याच्या साम्राज्यात पाठलाग करीत चिल्ल्यात शिरला, चिल्ल्यातले फारफ फारफ्या-राही भालुक अ प्रयत्न करीत असता एक मायावी माकड अने भल्लूक मांत्रिकाळा व कालीवर्मा यात असलेला पाहून ते तटावळून उतरून निघून गेले. पुढे-]

कालीवर्माच्या व भल्लूक मांत्रिकाळा राहून आनंदातिरेकाने चांडाळ भल्लूक नाच लागला आणि परशू फिरवीत म्हणाला—"भल्लूक लोकांचे दर्शन किती दिवसानी घडते आहे! अता माझे सर्व कष्ट कायमचे नाहीसे झाल्यासारखेच!"

भल्लूक मांत्रिक रेवधावरून उतरून चांडाळ भल्लूकावरून येऊन म्हणाला—"हो रे, भल्लूका! इतका खूप होण्याचे

कारण नाही! ते मायावी मोगाडे माकड आले आहे ना, ते खरातरचे माकड नाही. मित्रा मित्र नांवाच्या मांत्रिकाचा तो भ्रातृमती नावाचा शिष्य आहे. सर्वोत्तम प्रयत्न त्याने मगदंड चोरून आणला आहे तो परत मिळविला पाहिजे."

चांडाळ भल्लूकाच्या काय उत्तर याचे. सुचना, तो मान हलवीत उभा असता कालीवर्मा आश्चर्यचकित जेव्हा जेव्हाकडे

तोडून मी एकल की तुमचा...
मैनिक राजा जितकेतूने पाठविले
आहेत, म्हणे."

कालीवर्माने आपला थोडा वळवून मारो
पाहिले व तळवार उपसीत उपदंडाला
म्हणाला- "तुम नाच मला माहीत नाही.
परंतु विचारावयाचे आहे की
तुम्ही इतके जम येथे आहा, तुमच्यात
प्रमुख काय आहे? की चाराळ
भल्लूक?"

राक्षस प्रज्ञाचे उत्तर देणार
भल्लूकाने जयघोष केला-
"शिरोषयन भैरवा!" आणि म्हणाला-
"कालीवर्मा मालक! या उपदंड राक्षसाचा.
चोराचा नायक मल्ल साचा आणि दुर्मुख्याचे
अगरक्षक सर्वांचा प्रमुख मीन! बोला, काय
तुम्हा आहे?"

कालीवर्माने, किंत्तंय्यविमुढ परि-
स्थितीत चारही बाजूला पहात असलेल्या
भल्लूक मांत्रिकाकडे पाहून विचारले-
"सुख्ये! आपली आज्ञा आहे? एकदां
आगल्या अंगत संभवळ किती आहे हे
जितकेतूच्या त्या मध्याला चांगले कळले
आहे, म्हणून तो जीवमुक्त आपल्यावर
वाटून येण्याचे धाडस करीलसे वाटत नाही.
थोडे लक्षपूर्वक पाहिलेच तर कळेल की तो,

कायतो आहे ते!"

भल्लूक मांत्रिक निरुत्साहित तजरने
एकदां किल्ल्याच्या बंद फाटकाकडे पहात
म्हणाला- "माझ्या गुरुवर्मांना फसविणाऱ्या
मांत्रिकाचा तो शिष्य मध्याची नकट माझ्या
पाठीमागून येत असल्याची मला कल्पनाही
नव्हती, म्हणून माझा मंत्रदंड मी घालवून
बसलो. तो गोष्ट मला माहीत असती तर
मी मंत्रदंड नदीकाठावरच्या झाडाच्या टकून
ठेवून नदीत लहानाळा उतरलोच नसतो."

चांदाळ भल्लूक आपला परशु आपल्या
दोन्ही तळहातावर आश्या घेऊन मांत्रिका-
समोर पुढे येऊन म्हणाला- "मांत्रिक प्रभो!
तो मंत्रदंड गेला तर त्यासाठी एवढे दुर्मी
होण्याचे कारण काय? हा परशू मला
मंत्रविल्लाच तर आहे, नाही का? याचा
प्रताप पाहून उपदंडमारला राक्षसच पाचरून
गेला. हा मला लग्न
सामान्य मानव रूप देण्याची कृपा करावी"

"तू दुर्मुख राजाचे डोके कापून आणून
देणार होतास त्याचे काय? आतापर्यंत
सामंत सूर्यभुपतीने आपल्या तळवारीने त्या
डोक्याची शकले उडवून टाकली असतील!"
उपदंड राक्षस म्हणाला

दुर्मुख राजाचे नाव ऐकताच भल्लूक
मांत्रिकाने दचकल्यासारखा होऊन विचा-

रले- "काय रे, भल्लूका, तो राजा
अजून जिवंतच आहे, रे? आणि हा
सामंत भुपती कोण रे? किल्ल्याच्या आत
यावेळी कोणागोणामध्य युद्ध चालू आहे,
लोकर सांग!"

भल्लूकाने, दुर्मुख राजाचा
पाठलाग करीत जंगलात शिरला तेव्हा
पासून त्या क्षणापर्यंत घडलेला सर्व वृत्तांत
यांथवयात सांगितला व म्हणाला- "मांत्रिक
प्रभो! आपल्याला वाटले होते तेवढा तो
राजा दुष्ट असेलसे मला वाटत नाही.
त्यानंतर आपल्याला वाटले ते करील.
अथम मला पुन्हा माणूस करा. या
अस्वठाच्या रूपान आतल्या आत मी इसका

पहात म्हणाला- "काय रे भल्लूका! हा
राक्षस आणि हा हत्ती आणि सर्वे परि-
वार तोडून मिळवून आणलास?"

तो प्रश्न ऐकून उपदंड राक्षस थोडा
हसला व म्हणाला- "तूच यादने कालीवर्मा
नावाचा क्षत्रिय वीर? तुझ्याविषयी चांदाळ
भल्लूकाने सांगितले होते मला! आणि हेच
वाटते भल्लूक मांत्रिक? आणि हूर उभा
असलेल्या चंद्रशिला नगरीचा राजा जितकेतू
पाच्या मध्याला आणि त्याच्या शरीरावरच्या
काही घोडेस्वारांना आणि सैनिकांना हात
वर करून दाखवीत म्हणाला- "कालीवर्मा!
तुमच्या लोकांच्या मध्ये माझ्यासारख्या
राक्षसाला पाहून तू आश्चर्य करीत बस

भाजन पोळून निघालो आहे की जीव नकोसा थाटू लागला आहे."

"गुरुवर्य, मला वाटते, चांडाळ भल्लू-
काच्या किंगडोला नकार देणे बरोबर
नाही!" कालीवर्मा म्हणाला.

भल्लूक मांत्रिकाने मंत्रबलेला परशू हातात
घेऊन कोणता तरी मंत्र म्हटला आणि
चांडाळ भल्लूकाच्या पायाला लावला. त्या-
बरोबर त्याचे अस्वलाचे पाय जाऊन त्याच्या
जागी माणसाचे पाय झाले. त्यानंतर भल्लूक
मांत्रिक जो परशू चांडाळ भल्लूकाच्या पाया-
पासून डोक्यापर्यंत लावीत गेला, त्याबरोबर
त्याचे सर्व शरीर माणसाचे झाले. फक्त
होके मात्र अस्वलाचेच राहत गेले.

आपण आता माणूस झालो असे
वाटून आनंदाने चांडाळ भल्लूकाने भल्लूक
मांत्रिकाला नाष्टाग नमस्कार केला आणि
उठून हात जोडून म्हणाला—"मांत्रिक
प्रभो! किती किती दिवसांनी मला पुन्हा
हे मानव रूप लाभले! मला आज जो
आनंद झाला आहे मी बोलून शब्दात
सांगू शकणार नाही."

ते ऐकून चोराचा नागमल्ल व
इतर सर्व जदबदांस हसू लागले. चांडाळ
भल्लूक त्यांच्याकडे आश्चर्य करीत पाहू
लागलेला पाहून नागमल्ल राधन आपली
गदा चांडाळ भल्लूकाच्या डोक्याला लावून
म्हणाला—"होय रे तुझे अन्न, पायापासून
डोक्यापर्यंत माणसाचेच झाले आहे, होके
मात्र आहे तसेच आहे!"

चांडाळ भल्लूक रडक्या आवाजात दोन्ही
हात जोडून म्हणाला—"मांत्रिक प्रभो! हा
अन्याय का? माणसाचा देह आणि होके
मात्र अस्वलाचे? तर मग अस्वलाचे रूप
होते तसेच बरे होतं. हे तर जास्तच
हास्यास्पद रूप मिळालं की?"

भल्लूक मांत्रिक दुसरी दाल्यासारखा
म्हणाला—"चांडाळ भल्लूका! तू इतका
दुःखी होऊ नकोस! तू तू अस्वलाच्याच
डोक्यावर मनाचे समाधान करून घे.
अस्वलाचे होके असले म्हणून काय बिघडले."

त्याने तो मंत्र बोलू न्या माणसाचाच आहे!
माझा मंत्रबंद त्या सोंगाड्या माकडाचा
ह्यातल्या दुष्ट प्रतिमतेने घोरून नेला
तेव्हापासून मला ~~अस्वला~~ योडे कमी ~~अस्वला~~
आहे म्हणून मुला मी माणसाचे पूर्ण रूप
देऊ शकलो नाही."

चांडाळ भल्लूक डोक्यातून डोक्याकडे
अथु डाळीत म्हणाला—"मला या विचित्र
रूपात पाहून जितकेतु महाराज पुन्हा
नाराळ पदावर कसे राहू देतील? मी
पुढील आयुष्य कसे घालावायचे?"

चांडाळ भल्लूकाला ~~अस्वला~~ स्थितीत पाहून
कालीवर्माला कोथ आली. तो त्याच्या
सांथावर हात ठेवून सहानुभूतीच्या स्वरात
म्हणाला—"चांडाळ भल्लूका! इतका तू खो
होऊ नकोस. मांत्रिक गुरुवर्य आपला मंत्रबंद
घालून वसत्याचे कळसाचे जितकेतु राजाचा
मंत्री जीवगुप्त आमच्यावर सूड उगवण्या-
साठी सैन्य घेऊन आलेल्या पाठोपाठ येऊन
आला आहे. तो मला, मंत्री दूर उभा आहे
आणि त्याच्याबरोबर सैन्य पण आहे."

चांडाळ भल्लूकाने वळून जीवगुप्त मध्या-
कडे पाहिले व जागच्या जागी थरथर कापत
म्हणाला—"त्या राजाच्या मनात काय आहे,
नकळे, परंतु हा मंत्री मात्र नक्कीच माझं
होके उडवील. आता मी काय करू? मी सर्व
बाजूनी मयकर संकटात सापडलो आहे!"

भल्लूक मांत्रिक परशू पुन्हा चांडाळ
भल्लूकाच्या हातात देत म्हणाला—"चांडाळ
भल्लूका! तुस घेयें खचले असले तरी
तुझ्या हातातल्या ~~अस्वला~~ परशू नक्कीच तुझे रक्षण
करील, तू निविंचत रहा!" असे म्हणत
त्याने कंबरेला जोडले असलेल्या म्यानेतून
~~अस्वला~~ उपसली आणि म्हणाला—"ते
माकड माझा मंत्रबंद घेऊन गेल्यामुळे
माझ्या अंगातले मंत्रबळ पूर्वी इतके राहिले
नसले तरी ही तलवार मला स्वताचे रक्षण
करायला पुरी आहे."

"मग माझं पोट कसे मर्याचे? आणि
माझ्या नोकराचं कम भाग्याचं? येथे हा
जो चोरांचा नायक नागमल्ल आहे त्याच्या

मल्ल युद्धाला!" असे म्हणत त्यानं दड पोपटले

भल्लूक मांत्रिकाने एकदा सर्वांकडे दोळे बटासून पाहिले. कालीवर्माला म्हणाला— "या सर्वांना त्याच्यावर केवढे मोठे संकट आलं आहे त्याची कल्पनासुद्धा नसल्यासारखे दिसते आहे. सर्वांना धरून त्याची कत्तल करायला एका बाजूने तिकडे जितकेतुचा मंत्री तयार झाला आहे. नंतर किल्ल्यात दुसऱ्या राजाचा जय होवो किंवा सामंत राजाचा आपणावर प्रसंग ओढवणार आहे तो सोपाड्या भांतिमती आपल्या विरुद्ध त्यांना चिथवून आपल्यावर सोडल्याशिवाय राहणार नाही."

कालीवर्मा रागाने आपली तलवार उपसून म्हणाला— "मांत्रिक मुद्दय म्हणाले ते ऐकणेत ना? यथं तुमचा सर्वांचा प्रमुख कोण हे ओळखलेत ना?"

उग्रदंड राजसाजवळ वार्की सर्व उग्र घोष करू लागले— "कालीवर्माचा जय असो!"

कालीवर्मा त्याच्याकडे पाहून व त्याच्या मनाचे समाधान झाल्यासारखा मान झळवून उग्रदंड राजसाजवळ जाऊ लागला, तितक्यात मंत्री जीवगुप्ताचा एक घोडेस्वार आपली तलवार खाली उतरवी धरून वेगाने

त्यांच्याजवळ येऊन व घाटा थाववून म्हणाला— "मी जितकेतु महाराजांचे मंत्री जीवगुप्त याच्याकडून एक महत्वाचा संदेश घेऊन आलो आहे."

"अस्सं! म्हणून वाटत तू आपला तलवार उलटी धरून आला आहेस?" वर वर, काय निरोप आहे?" कालीवर्माने आवाजात विचारले

"येथे तुमच्या मध्य नगराचा प्रमुख बांदाळ आहे त्याने त्याच्या समोर हजार व्हावे, जेही प्रधानांनी आज्ञा आहे, येतांना त्याने महाराजांनी शिरच्छेदाची उघाळा शिक्षा फर्माविली होती त्या अपराधी कालीवर्मालागुळा वरोवर कैद करून आणावे, असे त्यांनी आज्ञा

केली आहे." मंत्री जीवगुप्ताचा घोडेस्वार म्हणाला. ते ऐकून भल्लूक मांत्रिक सोडले स्थित करून म्हणाला— काय म्हणतोस बांदाळ भल्लूका, प्रधानांचा हुकूम ऐकलास ना? काय करणार आहेस तू?"

बांदाळ भल्लूक काय उत्तर द्यावे याचा विचार करीत काही न मुचल्यासारखा काही वेळ मान पाली करून उभा राहिला, नंतर मानवर करून म्हणाला— "कालीवर्मा माणक, आपला काय हुकूम आहे? अन्यलाचे ह नाउ घडून चढाणला नगरीला जायचे म्हणजे राजधानीतली पोरं रस्त्यावर दगड मारतील त्याचा मार जाऊन परण्यासारखेन आपणासारखे होणार आहे" आणि पांढऱ्याना पण धरून ग्यायच आहे, म्हण!"

सारखं मी वाटसरुंना लुटून ते शूद्र जीवित घालवू म्हणता?" बांदाळ भल्लूक म्हणाला.

त्याचे बोलणे चालूच असता मध्येच जोगाने ओरडून नागमल्ल कायरेला लावत असलेली तलवार जमिनीवर फेकीत म्हणाला— "काय रे, अस्वलतोंड्या! मंकर जातीतल्या मरणसा! मी शूद्र व नीच जीवित प्राणवितो होय? सैन्याच्या मदतीने शस्त्रास्त्रे घडून कोणीही मूर्ख भाणूस राज्य करू शकेल, परंतु जंगलात एकट्याने राहून वाटसरुंना लुटायला जे शौर्य व पराक्रम पाहिजे त्याची तुला काय कल्पना असणार? मी आपल्या हातातली तलवार फेकली, न

कालीवर्मा चाडळाला तलवारीचा हलक्या हाताने स्पर्श करून म्हणाला- "चांडाळ भल्लूका, मी तुझ्या स्वामिशक्ती-बद्दल तुझी पाठ धोपटतो. आरण प्रथम मा किल्ल्यात शिरामचे आहे. त्या मायावी मर्कटाला हुशकून त्याचा समाचार घ्यावा आहे आणि आत्तापर्यंत राजा दुर्मुख प्राण घाडवून असला नसेल तर त्याला बांधवायचे. जितकेतू राजाशी तुलना करून पाहिले तर हा दुर्मुख कितीतरी पटीने दिसतो. आता जित-केतूच्या प्रधानाच्या निरीपाचे उत्तर विचारणीय तर, परतून तू त्याच दोळे उडविणार की त्याच्या तलवारीचे तुकड करून त्याला फलवन लावणार, ते मी तुझ्या तत्त्वचर सोडतो!"

तत्क्षण चाडळ भल्लूकान घोष केला- "शिरीषवन भैरवा!" आणि एक गर्जना करून दूताच्या अंगावर खुटून आणि त्याच्या हातातली तलवार हिसकावून घेऊन ती तोडून तिचे तुकडे दूर फेकून देत

म्हणाला- "दूताधमा! मी जितकेतू महाराजांचे मीठ खाल्ले आहे आणि चांडा-ळाचे काम केले आहे! हा मंत्री मध्ये कोण? मुकाटघान मंत्री महाराज येथून निघून गेले नाहीत. त्यांचे डोळे शिरीष-वन भैरवाच्या चरणी अर्पण करीत असे त्यांना वाळून सांग!"

जीवगप्ताचा घोडस्वार एक किल्लाही फोडून फिरला आणि घोड्याला मार्गे बलवन लावला. किल्ल्याच्या फाटकाच्या बाजूने 'खणखण' आवाजा-पाडोणाट "कार्जवर्गाचा जय असो" ना एक आवाज.

भल्लूक मात्रिकावरीवर गवे त्या बाजूला प्राच्यमंचकित झेळून पाहू लागले. किल्ल्याचे फाटक भगमग जळू लागले होते. त्याच्या समोर गनटो शिकारी नागमन्त व त्याचे दोघे अगुयायी जळकी लाकडे हातास विजयोल्लासाने नाचत नाचत असलेले दिसले.

(कल्पित)

अक्षय्य अपराध

विकमादित्याने आपला सोडळा नाटो तो साडाजवळ लावला. त्याच्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मोन होऊन स्मधानाच्या दिशेने चालू लागला तेव्हा प्रताप बसजला. घेताळ त्याला म्हणाला- "राजा, या जगात उमान, नम्रपणा सर्व फुटक आहेत! इमानदार शोषक माणसाना या जगात जागाच नाही. अशा माणसाना विश्वासघातकी, मित्रदोस्तीवेष्टील म्हणून घ्यावे जागत. याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला रवींद्रची गोष्ट सांगणार आहे. लक्षात घ्या. एक सांगून घेताळ सांगू लागला.

एका गावात एकनाथ यासुदेव नावाचे दोघे मित्र होते. दोघे समवयस्क होते. एकाच वेळी दोघांची लग्ने झाली आणि दोघांनी गृहस्थाश्रमात प्रवेश केला. दोघांपैकी यासुदेवाच्या भाग्याने पाठ फिर-

विली. त्याची बायको रवींद्र नावाचा मुलगा झाल्यावर थोड्याच दिवसांनी पावली नातेवाईकांनी बासुदेवाचा जो थोडा जमीनजुमला होता तो लूटाडला. शेवटी बासुदेवाला दारिद्र्यात दिवस काढावे लागले. त्यानंतर भागली काही दिवसांनी तो स्वतः रोगग्रस्त होऊन अंधशुभाला शिळला. मरणसमयी पद्मनाभाला बोलावून मुलाचा त्याच्या हातात विला व म्हणाला—“बाबा रे, आता याचा काय कर.”

पद्मनाभाने आपल्या मित्राला दिलेले वचन पाळले आणि रवींद्राचा आपला मुलगा शाखर याच्याबरोबर पालनपोषण काढविले व रवींद्र

मादीसारखे लहानाचे वागणे करून आपल्या गावातल्या शाळेतला विद्याभ्यास त्यांनी पुरा केला.

त्यानंतर पद्मनाभाने दोघांना उच्च शिक्षणासाठी राजधानीच्या शहरात पाठविले आणि दोघांना लागणारा खर्च आपल्या मुलगा शाखर याच्याकडे पाठवू लागला.

परंतु वातावरणातून बाहेर पडल्यावर बाहुराशी हवा लागताच शेखरच्या शरीराला ज्वर होत गेला. विद्याभ्यास-वरचे कामे कमी होऊन अमोदबिनोदाकडे त्याचे लक्ष जास्त आऊ लागले. बाप पाठवी त्या पैशातला तो पिन्यात व जुगारीत खर्च लागला. रवींद्र

मात्र आपल्या अभ्यासात गर्क असे. त्याने शेखरला मरले मार्गावर आणण्याचा खूप प्रयत्न केला, परंतु काही उपयोग झाला नाही. शेखर वाईट मार्गावर लागल्याची गोष्ट पद्मनाभाला कळवावी असे त्याला वाटले, परंतु तसे करू शकत नव्हतं. शाखर आपल्यावर व आतापर्यंत बांधी पैशाची मदत करतो आहे, सोमुदा करील या भीतीने रवींद्र राहिला.

एकदा दोघांना गावां मुद्दामत म्हणून गेले. पद्मनाभाने अभ्यासाविषयी चर्चाही तेव्हा विद्याभ्यास करत नालत सामितले. त्या वेळोमुद्दाम रवींद्रने बदल पद्मनाभच्या घातला नाही.

दोघां मुलं राजधानीला पुन्हा निघण्या आधीच्या दिवशी पद्मनाभाने पैसे नाहीत सांगे. पद्मनाभाने सध्या बोलावून त्या विषयी विचारले तेव्हा शेखरने शक्य असे केली—“रवींद्रने उचलले नसतील ना?”

पद्मनाभाला रवींद्रवर सशय आला नाही कारण तो मुलापेढा जास्त दुःखी दिसला. तरी त्याने रवींद्रकामुद्दाम बोलावून विचारले, रवींद्र जवळ काय त पैसे शायत उचललेल्याची गोष्ट त्याला चांगली होती. त्याने पैसे होते आणि वर इडिलांगमोर रवींद्रला म्हणाला—“तुला पैशाची कवडीच गरज होती तर जवळ मागून नाही पेटलेस? वारी केलेस?”

स्वतः चोरी करून शेंखरने ती गोष्ट पित्याला सांगितली नाही व त्यानेच चोरी केली असल्याचे ओळखूनही पित्याच्या व मुलाच्या मध्ये मांडण लावणंबरोबर ३ चाटल्याने रवींद्राने, त्यानचे पैसे उचलल्याचे कबूल केले पयनाभच्या मनात अगदी पहिल्यानेच रवींद्राविषयी घृणा उत्पन्न झाली म्हणाला— "मी तुला शिकवून करीन असे तुझ्या बापाला मी दिले आणि ते पालन करण्यासाठी श्रावण मी केला, त्याचा अशा दुष्प्रभाव झाला. जगात आता कोणाचा भरवसा करावयाचा?"

रवींद्र मान झाली घालून एक शब्दही बोलल्याशिवाय तेथून निघून गेला.

त्यानंतर काही दिवसांनी राजधानीतल्या एका जुगारीच्या बहुधावर शेंखरने कोणावर तरी सतापून त्याला ठोकून काढले. त्यात तो माणूस येला शेंखर पळून गेला. परंतु धुनी शेंखरच असल्याचे कळल्यावरून राजाच्या शिपायांनी त्याला अटक केली ते कळल्यावर राजधानीच्या गाजो घाबते पळते.

शेंखरची न्यायालयात चौकशी सुरु झाली. रवींद्रने वानविषयासाठी साक्ष दिली होती, शेंखर धून झाला त्या वेळी घरीच होता असे सांगितले. परंतु त्याच्या माफीकडे न्यायाक्षिपाने दिले नाही. कारण शेंखरने केलेला धून ग्यांती प्रत्यक्ष पाहिला होता त्याच्या माफीवर विश्वास करून न्यायाक्षिपाने पाण्याची शिक्षा झाली.

शहरात तेव्हापासून शेंखर निरनिराल्या व्यसनात गेला व अशा तऱ्हेने तो पूर्णपणे विषहला गोष्ट पयनाभच्या लक्षात आली. ती रवींद्रावर सतापून म्हणाला—"तूच मित्रझोही निघास्वास, तू माझ्याकीही द्रोह केलास, तू समाजद्रोही आहेस! विश्वासघातकी आहेस! मापुडे मज्जा तोंबमुढा दाखवू नकोस!" असे सांगून पयनाभ आपल्या गावी निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "राजा, पय

बोलला? त्याचर मुलगा त्याच्याजवळ राहू शकला नाही तर स्वतःच्या मुलासारखाच रवींद्राला धावून समाधान मानण्या-ऐवजी त्याला त्याने दूर का सोडले? त्याच्या मनात स्वतःचा मुलगा परक्याचा मुलगा भेदभाव होता का? या शंकाचे समाधानकारक उत्तर नाहीत असून दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शकल होऊन तुझ्याच पायावर खोळ पडली."

विक्रमादित्य म्हणाला—"पयनाभच्या मनात भेदबुद्धी नव्हती प्रेम व जबाबदारी ही काय असतात ही त्याला चांगली माहीत होती. रवींद्राला त्या दोन्हीची कल्पना-देखील नसल्यामुळे एका शेत्यासारखा वागला. आपल्या मित्राचे झुाये असंच त्याच्या मनात होते तर त्याने त्याच्या बापाला, शेंखर वार्डेट मार्गावर अस-त्याचे संगायला हवे होते कारण माणूस लोक म्हणतोच तरी सरळ भीतीने मार्गा-वर चान्दो, शेंखर सहरात जाऊन राहू

लागल्यावर तो तऱ्हेने वागतो आहे असे त्याने वागले पाहिजे हे सांगू शकणारा एकटा रवींद्रच होता परंतु त्याने स्वतःच्या हिताकडेच पाहिले आणि शेंखरच्याविषयी त्याच्या पित्याला खरी गोष्ट सांगायला कचरला तसे त्याने वेळीच सावध केले असते तर पयनाभाने आपल्या मुलाला सरळ मार्गावर ठेवण्याचा वेळीच केला असता परंतु स्वतःच्या स्वार्थासाठी तो शेंखरच्या पतनाला अप्रत्यक्षपणे कारण त्याने, शेंखरने केलेली चोरी नंतर धून लक्षविषयासाठी छोटे बोलण्यास कमी केले नाही. त्यात त्याला स्वतःचा स्वार्थ तेवढाच दिसला. म्हणून तो समाज-द्रोही ठरला. शेंवटी पित्यापुढाची कायमची ताटातूट होण्यास त्याच्याशिवाय कोणाला जबाबदार म्हणावयाचे?"

अप्राप्तकारे राजाचे मौन भंग होताच थेंतळ प्रेतासह अवृक्ष झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(काल्पित)

पुतळा

वंग देशाचा राजा धर्मवीर प्रजेची वाढवाढी साधन करण्याच्या हेतून राज्य कारभारात जास्त लक्ष घालू लागला. त्याने प्रत्येक गावाच्या अधिकाऱ्याला राजाचा प्रतिनिधी म्हणून फिसाव दिला. दरवर्षी तो ग्रामाधिकार्यांना बोलावून प्रत्येकाकडून अहवाल एकत्र असे.

ग्रामाधिकारी आपल्या अहवालात राजाची शूष प्रशंसा करीत आणि आपल्या गावाच्या गरजांची माहिती त्यात देत. राजा त्यांच्या सर्व मागण्या पुऱ्या करून त्यांना शूष करी.

काही दिवसांनी राजा धर्मवीर याच्या मनात, प्रजेच्या मनात किती राजभक्ती आहे, हे स्वतः जाऊन पहावे असे ठरले. त्यासाठी त्याने प्रत्येक गावात आपला एक पुतळा स्थापन केला. त्याचे हेर वेऊन पुतळ्याची राखण व पुतळ्याचा आदर प्रजा करता

करीत आहे. पेंऊन राजासमोर निवेदन करीत. राजा स्वतःची स्तुती ऐकण्याना मुकेला. तरी प्रजेच्या हिताची कामे करण्यात त्याने कुचराई केली नाही. म्हणून प्रत्येक गावात प्रजेने पुतळ्याच्या जारीवाजला एक उत्तम ओटा बांधला. त्या ओट्याच्या आत फुलझाडे लावली. प्रजा फुलाच्या गळ्या करून दररोज राजाच्या प्रतिमेच्या गळ्यात घालीत व प्रतिमेला नमस्कार करीत.

राजाला ही गोष्ट अनेक हेरांकडून अनेक वार कळली. प्रजेची ही राजभक्ती ऐकून राजा आनंदाने व स्वाभिमानाने फुलून गेला.

वंगदेशाच्या सर्व खेडेगावाची स्थिती फार चांगली होती. परंतु विक्रमपुरी नामक गावाची स्थिती मात्र अनेक प्रकारे चिंता करण्यालायक होती. सर्वात जास्त गैरसोय

होती ती पाण्याची. चिपयी त्या गावाचा ग्रामाधिकारी वीरदास याने आपल्या वार्षिक प्रतिवेदनात उल्लेख केला होता. राजाने म्हणूनच विक्रमपुरीच्या रहिवाश्यांसाठी गाड्या भरभरून नदीचे पाणी पोचविण्याची कामे केली होती. तरी सर्व पाणी पुरेसे पाणी मिळत नसे. गावातल्या प्रतिष्ठित कुटुंबांना भरपूर पाणी मिळाल्यानंतर बाकी कुटुंबांना एकेक घागरभर पाणी मिळत असे.

दुसऱ्या ग्रामाधिकारी राजाकडे वार्षिक निवेदन सादर करताना तेव्हा त्याने निवेदन केले- "महाराज! आपण मोठी कृपा करून आमच्या गावात गाड्या भरभरून नदीचे पाणी पोचविण्याची

व्यवस्था केली आहे, ही गोष्ट खरी असली तरी आमच्या गावातली पाण्याची गैरसोय दूर झालेली नाही. आपण आमच्या गावात जमिनीत कोठे कोठे खोल पाणी आहे याची माहिती संगणान्या तज्ज्ञ माहीतगाराना पाठविण्याची कृपा करावी. तेथे विहीर खणवून देण्याची व्यवस्था पाण्याची गैरसोय कायमची नाहीशी होईल."

वीरदासने केलेल्या निवेदनाप्रमाणे राजाने दहा तज्ज्ञांना विक्रमपुरीला पाठविले. त्यांनी गावभर फिरून निरीक्षण केले आणि कोठेही पाणी मिळण्याची शक्यता असल्याचे सांगितले. परंतु पुन्हा एकदा त्यांनी जास्त नक्षपूर्वक निरीक्षण केले तेव्हा गावाच्या

मध्यभागी राजाचा पुतळा होता त्याच्या खाली पाणी बसल्याचे सांगितले.

तज्ज्ञ वीरदासाला म्हणाले-“हे पहा, या जागे शिवाय इतर कोठेही पाणी मिळजे शक्य नाही. पुतळ्या खाली विहीर खणली तर पाणी भरपूर मिळेल.”

न्यांतर वीरदासने, तज्ज्ञांनी सांगितले राजासमोर जाऊन निवेदन केले आणि पुतळ्याच्या जागी विहीर खणण्याची परवानगी मागितली.

ते ऐकून राजाचा राग आला. “हे निवेदन करण्याची हिंमत तुला मालीक कशी?” असे सांगून राजाने वीरदासाला त्याच्या पदावरून पाठवून टाकले आणि त्या दहा तज्ज्ञांना तुरुंगाला बंदी ठेवले.

न्यांतर राजाने विक्रमपुरीला सक्षिप्ता-पेक्षा दुष्पद पाणी पाठविण्याची व्यवस्था करून दिली तशी आज्ञा काढली.

काही दिवसांनी राजा विक्रमपुरीच्या प्रजेच्या मनात राजाविषयी आदरभाव किती आहे व प्रजा राजाविषयी काय म्हणते हे

ऐकण्यासाठी स्वतःच पालटून गेला. तेव्हा जाऊन पाहिले तर त्याच्या पुतळ्यावर घुळीचे वार जमलेले आणि वारोवाजूच्या जागेत फुलझाडांऐवजी कांटेरी झाडे उगवलेली दिसली. गावकरी त्या पुतळ्याकडे डुकूनसुद्धा पहात नव्हते. कारण प्रजेला राजापेक्षा पाण्याचे प्राधान्य होते.

तेव्हा राजाच्या मनात ज्ञानोदय आला. त्याने तज्ज्ञांना तुरुंगातून सोडवायला आज्ञा केली आणि आपला पुतळा त्या जागेत एक मोठी विहीर खणविली त्याने वीरदासाला पुन्हा त्या गावाधिकारी म्हणून नेमले.

काही दिवसांनी राजा पुन्हा विक्रमपुरीला येथे पालटून गेला तेव्हा तेथे जाऊन पाहल्यावर त्याला आश्चर्याचा धक्का बसला की विहीरीजवळच एका सुंदर फुलझाडीत त्याच्या भगमरवरी पुतळ्याची स्थापना आली होती. पुतळा विक्रमपुरीच्या चढा वसूल करून तेथे उभा केला होता.

प्रवासात सोबत

रामूची आई साठ वर्षांची म्हातारी होती ती घोरण्या मुली जाऊन गाव म्हणून कित्येकदा म्हणावी, परंतु रामूला दरोडार जायला वेळच मिळाला नाही दरोडार कोणाची तरी साथत पाहून राळवत रावे म्हणावे साबत मिळेल. बरेच दिवस तिच्या मनातली मनातच राहून गेली सुदैवाने म्हातारीने म्हातारीने राजू गावी जाणार असल्याचे त्यावरून रामूने तिच्या निघण्याची तयारी केली.

रामूच्या आईने एका गाठोड्यात सर्व कपडे बांधून घेतले रामून स्वतः तयार केलेली तपकीर डब्यात घालून आपल्या मेहुण्याला द्यायला सांगून आईने दिली म्हातारीने नमतवढामाठी जाऊ म्हणून लाहू करून एका डब्यात घेतले रामून प्रवासात खर्चाच्या घोडे पैसेसुद्धा दिले.

गरीब म्हातारीला पत्नी आणि म्हणजे एक शक्यावर त्यासारखे वाटत परंतु म्हातारी म्हणून त्याला हाकारत. गावाच्या वेळीवाहे भाल्यावराने ती म्हातारीला म्हणाला-“याची पैसे असतील ते म्हातारीने पस दिस. त्यात आपल्या पिशवीत ठेवून पिशवी कनवडीला धोवून घाली.

दुपारच्या सुमारास दाब कोणत्यातरी वाटतल्या गावी पोचली. एकाएकी आवाज भरून आले व पाऊस पडू लागला गावा-वाहेर काही जापड्या दिसल्या. थामध्य एक कोलाहल होते. राजाने त्या घराच्या छत्राच्या श्रमणात जाऊन दार जोरजोराने बाजविले. विडकीतून एका बाईने डोकावून राहून थोड्याच रमाल्या खरला विचारले-“कोण रे तू? काय पाहिजे तुला?”

जुनी आणि पुढच्या पिवड्यांचे आणि पुढल्या पिवड्यांचे चव्हाट लागली. म्हातारी 'नको नको' म्हणत असता त्या वरच्या गृहिणीने चूल पेटवून सैपाक केला आणि दोघां पाहुण्यांना जेवायला बघले.

त्यानंतर थावला

"वर येतो मुली! दूर जायचं आहे." अम मागून म्हातारी निघाली तर ती गृहिणी म्हणाली-"पंतीना एक दिवस राहून जा." म्हातारीकडून तसे बघत घळत तिने त्यांना निरोप दिला.

"आपण गोंड कोळून परक्या माणसांना आपले कळून लागतं." म्हातारी म्हणाली.

दोघ एका वात असता एक साप आढळा भाळेल्या दिसला. त्याला पाहून राजू चावकून गेला व गोंडमोठ्याने ओरडून, परंतु साप जागजा झळला नाही.

म्हातारीने आपल्या हातातली काठी बमिनीवर जोराने आपटली, त्याबरोबर कळून क्षणभर उभा राहिला आणि लगेच गोंजारच्या चूड्यात निघून गेला.

"सांपाला कान नसतात. बमिनीचा हादरा भासला की त्याला कळते." म्हातारी राजूला म्हणाली.

एका टेकडीच्या बाजूने जात असता कोणी तरी चोर की छुटेरा एकदम उडो मारून आढळा उभा राहिला. मुरा बावकून राजूला म्हणाला-"तुझ्याजवळ असंल ते मुकाट्याने समोर ठेव."

राजू वरपासून लालपर्यंत धरधर होता. तो कनवडीची पिशवी मादून देण्याच्या प्रयत्नात असल्याला पाहून म्हातारी म्हणाली-"धाव रे बाबा! पेशासाठी कोणी जीव घेतो का? पैसे भाडत. त्याला धमकावून काय कायदा?" अस म्हणत तिने बोचके साडून त्यातली किरीची इथी काढली. क्षण विमूढभर तपकीर घळत घाराच्या

पेशाची चोर मोडयान ओरडू लागला व हातावळा सुरा टाकून दोन्ही हातांनी डोळे चोळू लागला.

मुरा उचलून म्हातारी राजूला म्हणाली-"त्याला नको रे सुभा भोसकूस! पेशासाठी विचार्याने स्वतःचा जीव धोक्यात त्याचा जीव घेऊन आपल्याला काय मिळणार?"

चोर डोळे साजून असून व डोळे लघडण अशक्य असूनही रस्ता दिसत नव्हता तरी पळाला आणि अदृश्य झाला.

"संकट आले की विचार करीत बसायथ नाही की म्हायथ नाही. प्रसंगा-वधान राखायच." म्हातारी म्हणाली. राजून मान हलवून म्हातारी म्हणाली ते मान्य केले.

"पाऊस पडू लागला आहे तुमच्या घरात थोडा थणायला आसरा घान का?" राजून विचारले.

"शक्य नाही. घरात पुरुष संवळी नाहीत. आणखी जा कोठे तरी!" म्हणाली ती वारं स्पष्ट अश्या.

तेव्हा म्हातारी खिडकी समोर येऊन म्हणाली-"पावसात मिजतो आहे तो. सार्द! तुला मी आईसारखी आहे की न! आमचा मुलगा तुला घोरल्या भावासारखा आहे! दार उघड आई, बावकू नकोस!"

म्हातारीला पाहताच ती वारं उचलून घरात आली आणि दार उघडून 'आत या', म्हणाली. आत पाऊल टाकताच म्हातारी

दिवे लागलीला ते कोणत्यानरी गावो पोचले. आणखी पुष्कळ पुढे जायचं होतं.

"आपण आणत्या ठिकाणावर पोचू, तो पर्यंत एक प्रहर रात्र उलटून गेलेली अस-
णार. मला भूक लागली आहे. मी दुकान-
तून काहीतरी घेऊन जातो व तुमच्या-
साठी खेऊन घेतां." म्हणत राजू
निघून गला.

म्हातारी एका धराच्या ओटीवर बसून
राहिली. थोडा वेळ झाला तरी राजू
नाही काय येतो. बघा. राजू
विचार करीत ती दुकान होती त्या
बाजूला गेली.

"तु खालागिऊन घेतलेस आणि कोणी
पैशाची पिशवी लांबविली म्हणता आहे,
लबाड! तुझ्यासारख्या फित्याकांना राहिले
आहे, मी! तु पैसे दिले नाहीस तर तुझ्या-
बाजून हुमाली करवून पैसे वसूल
घईन." दुकानदार राजूला म्हणाला.

म्हातारीला धडलंली गोष्ट कळायला
वेळ लागला नाही तिने बोंबके सोडून

राजून बाजूला होत बघताच तिने म्हणत
आणि म्हणाली- 'वन वातां!'

"माझी पिशवी वाटेत कोठेतरी निसटून
पडल्यासारखी आहे, परंतु तुम्ही तर
आपल्या जवळचे पैसे दिवले होते, नाही
का? मग तुमच्याजवळ हे पैसे कोठून
आले?" राजून म्हातारीला विचारले.

पैसे कधी एकच जागो ठंबतात का
रे, ठाळा! चार निरनिराळ्या जागी ठंबा-
वेत!" म्हातारी म्हणाला.

आई मुलीकडे आठवडामर तरी राहिल,
अनं रामूला वाटत होते, तरीच माघी
परततना पाहून त्याने नकित होऊन
विचारले-"आई, कोण परतलीस
की?"

"काय करू बाया! मुलीला भेटले!
विचारा राजू परत घेते वेळी 'एकटा कला
बाळ', म्हणून कुरकुर करू लागला व
बरोबर सोबत कला म्हणून हातापायां पडू
लागला. 'घर म्हटल आणि निघाले!'"
म्हातारी म्हणाली.

अत्रि ऋषी

ऋषीत देवर्षी, ऋषी, राजर्षी, विप्रर्षी
असे अनेक प्रकार आहेत. काहीराक्षस
ऋषीसुद्धा आहेत. यांपैकी अत्री ऋषी हे
ब्रह्मदेवाने भानसपुत्र होते.

अत्रि ऋषीच्या परतीचे नाव अनसूया
होते तिने मोठी तपश्चर्या करून तपश्चिंत
प्राप्त केले होते म्हणून एकदा ब्रह्मा,
विष्णू आणि महेश आयापल्या वाहनावर
बसून अत्री मुनींच्या आश्रमाच्या वाटेने
भैरववंतावर जात असता त्यांची वाहने
जात्रमाजवळ जडली. म्हणून त्यांना दुसऱ्या
वाटेने जावे लागले होते, म्हणे.

एकदा पृथ्वीवर भयंकर दुष्काळ पडला
बसतां अनसूयने आपल्या तपोबलाने गंगेला
पृथ्वीवर आणून प्रवाहित केले आणि दुष्काळ
नाहीसा केला.

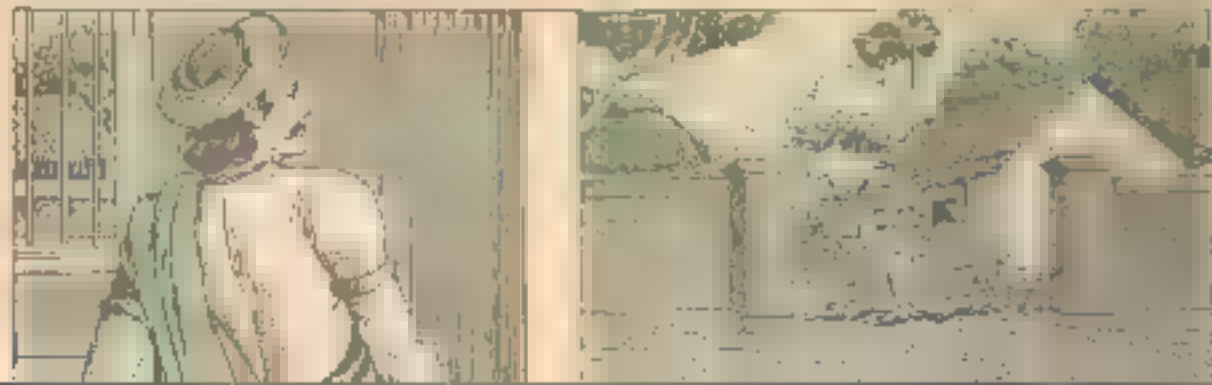
आणखी एकदा कोशिक नावाच्या एका
माणसाला उजाडताच मरण घईल असा

नाय लागला होता. कोशिकाची वायको
अनसूयेची भैरीण होती. तिला बंधव्य वेळ
नघे यासाठी अनसूयने ती रात्रभर गळ्हे तर
आणखी दहा रात्री आपल्या तपोबलाने
लांबविल्या होत्या, म्हणे.

अत्रि मुनी पुत्रप्राप्तीसाठी तपश्चर्या
करीत असतां, ब्रह्मा, विष्णू व महेश प्रगट
झाले, म्हणे. तेव्हा "मी एका
मुलासाठी तपश्चर्या करीत होतो, मग
तुम्ही तिचे कदाळा आलात?" असे अत्री
मुनींनी त्यांना विचारले.

"आम्ही तिचे आमचा अंश असलेला
मुलगा तुला द्यायला आलो आहे," असे
तिचे म्हणाले.

त्याप्रमाणे अत्रीला ब्रह्मदेवाचा अंश
म्हणून सोम, विष्णूचा अंश म्हणून दत्तात्रेय
आणि शंकराचा अंश म्हणून दुर्वास नावे
पुत्र जन्मले. परंतु अत्रीला पुष्कळच मुले

होती असे सांगतात. अत्रीची मुले तीच आश्रय झाली. अत्री हे एक कुलपती झाले.

आढविधी वसा करावा, ही गोष्ट नवे प्रथम अत्री मुनींनीच सांगितली. पितृपक्षांत पिंडदान हे दर वर्षी पित्याला, पितामहाला आणि प्रणितामहाला करावयाचे असते व प्रत्येक महिन्यात अमावस्याला करायचा ते तर्पण फक्त पित्याला अत्रींनी निमीला सांगितले होते.

राजा हा देवांसंभूत असतो हे अत्री मुनींनीच सर्वांत प्रथम पाहिले होते.

अज्ञायतां वसात पृथू नावाचा पंचवर्ती राजा होता. त्याने नव्यापणाचे अन्न केल आणि सरस्वती नदीच्या शंभरावा भवमेध यज्ञ करण्याचा प्रयत्नात असता अग्निविधी करताना चोखन मला. पृथू राजा यज्ञ करीत असता अत्रीमुनी तेंपेच होते.

नंतर अत्री सर्वसंगपरित्याग करून तपश्चर्या करण्यासाठी निघाले तेव्हा 'कुटुंब पोषणाची केल्याशिवाय तुम्हाला

तपश्चर्याला ज्ञाना वगैरे नाही असे पत्नीने सांगितले. भूभार वहन करण्याची सर्व जबाबदारी अत्रियाची आहे विचार करून अत्री मुनी पृथू राजाकडे गेले व त्याची स्तुती करीत म्हणाले-"तू देवांस अमलला इव आहेस!"

त्याला विरोध केला तो गौतम मुनींनी. त्यावेळी तेंपेच उपस्थित होते दोघांचा यादविवाद झाला त्या विषयी गंवटी सनत्कुमारांनी अत्री मुनींनी पृथूची स्तुती केली ती पुढतच होती असा निर्णय दिला.

पृथू राजाने अत्री मुनींनी दिले. त्याचा पिता अत्रिय दुष्ट होता, म्हणून त्याच्या प्रजेने "थिराल्लेल्गा कुत्र्या" यज्ञ केला होता. परिस्थितीत अत्री व सनत्कुमार यांच्या सारख्यापणून 'देवांसंभूत' असे म्हणून घेण्यात त्याला साहजिकच सुचविले.

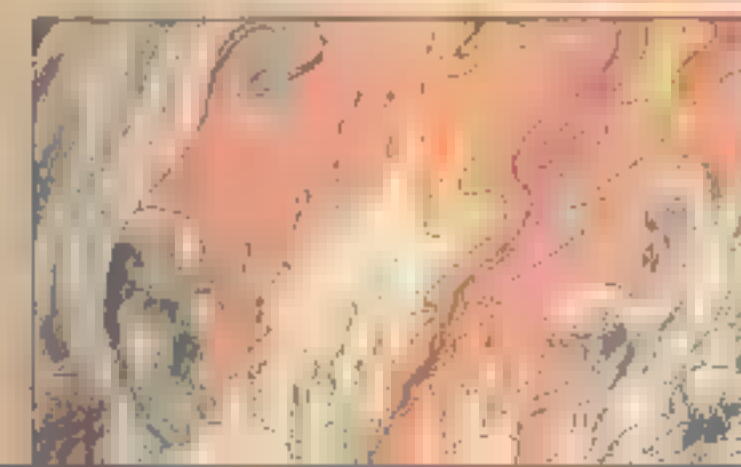
"सुवर्णदान करणारा सर्व इच्छित देतो." असे अत्रि मुनींनीच प्रथम पाहिले अत्री कुबेराच्या गुरुपैकी एक होते

तत्काळ अत्रिमुनींच्या अग्निव्याजात प्रवेश करून बाहेर जाण्या कारण म्हणजे स्वतः संकरच होता. अत्रिमुनींनी अत्रिमुनींमार्फत व त्यांना वाचवले.

तुलसीचा वृत्तांत

एकदा दशनागाठी संवातपर्वतावर गेली अमृता त्याला अत्रिमुनींच्या एका शिलेवर वसलेली दिसली. संकरासा जायती वाट त्या अमृताला निवारता ती काहीच बोधनी नाही. म्हणून दशने आपले वय्यायुध त्या अमृताच्या जागेवर ठावले.

डोक्यातून निघालेल्या न्वाळा जाकाशापसंत पोषण्या त्यांनी समुद्रात एका मुलाचे रूप धारण केले.

कोपानीतून जन्मलेला तो मृन्मया
एक भक्कर राखून झाला. समुद्रामे
त्याला ब्रह्मदेवाला दिना त्याने
पाजन करणं ब्रह्मदेवाला स्वयं झाले
नाही. तार बलधर नाते प्रसिद्ध
बाळास झाला.

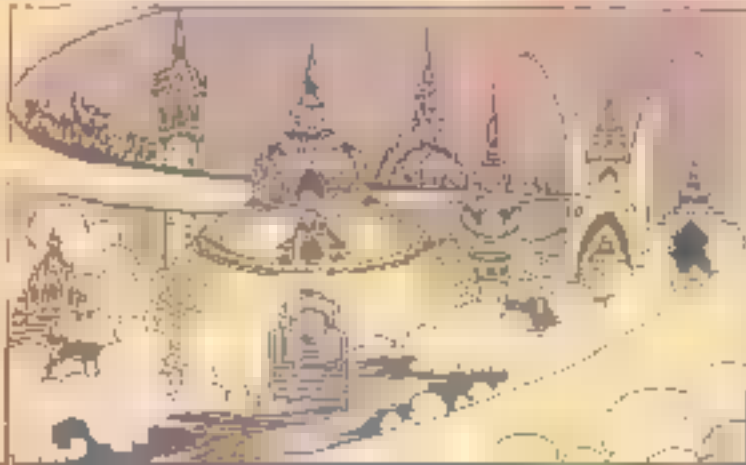
सुद्धात इंद्राचा सव देवाचा
पराभव आणि जन्मघटने
अमरावती काबाज केला. बंवास
परंतुनाकडे धाडला आणि जनधरला
आडरम्यासाठी पंकराची मनघरणी
बर्मा.

काही दिवसांनी जलधर राक्षसाचा
राजा झाला. त्याने पृथ्वीवरच्या
राजांना अिकून दबवाक अिकण्याचे
ठरविले.

'भायभी ही कुलर्मे झाला घुरी पार'
असे शंकराने जलधराला बघावून
मागितले. परंतु काही वपयोग
नाही झाला. सहार
जबाबदारी शत्रु शंकरावर
पडली. परंतु थिनिज पावट
की त्याने काही काळ
शकला नाही. त्याचे एक कारण होते.

त्याने राजताच्या सैन्यामिनी इंद्राच्या
अमरावतीवर स्वारी केला. इंद्रावरचा
रुक्ताचा राज बाल्ये पुन्हा प्रगट
झाला देवाची शपथाक्षे उडून गेली.

इतक्याने शत्रु करतारी अडथळा
झाली एक हुनी त्याची वायको
वेदा ती तिथे नियमितपणे चिपण की
पूजा करीत असे ती आजन्म राजाच्या
संरक्षणासाठी तिथे त्यात घटक असे
अवधीत राजाच्या जिवाना
फोफताही अपाय घडत गेल्ये नव्हते

ईवारी विष्णूकडे जाऊन घडतोसही
याची मनधरणी केली. विष्णू
पकटात पडला. इदाच्या भक्तांमध्ये
तनधरने रक्षण होत होते. बाहु
मनधरणी शेंकट होणे आवश्यक होते.

विष्णू जन्मधरणी वर घेऊन गुहाकरे
पली विजयशाली
गुहाये
गंगे काठी
वहून उभी
सधरणी वध

बूक नम्रान आल्यावर वंदाने पतीच्या
देहाबरोबर चिनेकर बघून सहस्रमन
तिच्या जितेच्या मत्स्यातुन
तुलसीचे रोपटे ठेवणे व ते विष्णूला
प्रिय पत्र ठरले म्हणून सर्व
तुलसीची पूजा करतात व तुलसी-
दन वाहने विष्णूची पूजा करतात.

प्रह्लाद

हिरण्यकश्यपूने इन्द्रदेवाने
तपश्चर्या सुरू त्यावेळी त्याची
बायको गरीदार होती. देवा-
दानवांचे युद्ध सार्व आणि दानवांना कोणी
योग्य पुढारी मिळाल्याने त्यांचा त्या
युद्धात पराभव.

राक्षसांवर विजय मिळाला त्या वेळी
इंद्राच्या हुतात्मि लीलावती बंदी म्हणून
आली नारदाने इन्द्राला सज्जावून सांगितले
की लीलावती एक साध्वी स्त्री आहे. तेव्हा
तिला सोडून.

लीलावती गरीदार तिला
मुलगा झाला तर त्याला ठार करून लीला-
वतीला सोडून दिले जाईल. असे इन्द्राने
वचन दिले.

लीलावतीच्या पोटी जन्मलेला मुलगा
एक घोर होणार आहे. तेव्हा त्याचा
वध करू नकोस! असे इन्द्राला सज्जावून

सांगून व त्याच्याकडून ती गोष्ट घेऊन
घेऊन नारद लीलावतीला आपल्या आश्र-
मात घेऊन गेला. तेथे स्थान लीलावतीला
भगवद्भक्त्याचा उपदेश केला. त्या उप-
देशाच्या लीलावतीच्या पोटातल्या
प्रह्लादाच्या मनावर बसला तो जन्मतः
विष्णू भक्त झाला.

नंतर हिरण्यकश्यपूच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न
होऊन ब्रह्मदेवाने दर्शन दिल्यावर त्याने
ब्रह्मदेवानाडून कोणत्याही परिस्थितीत
त्याला मरण यणार नाही असा वर प्राप्त
केला. त्याने आपल्या बायकोला व मुलाला
नारदाच्या आश्रमातून बोलावून नेले आणि
शुक्राचार्यांच्या चंडामक नावाच्या मुलाकडे
विद्याभ्यासाठी ठेवले.

प्रह्लादाने लोकरच सर्व वेदशास्त्रांचा
अभ्यास पूर्ण केला आणि आपल्या सहपाठी
मुलाना वेदांत व विष्णूभक्ती शिकवू लागला.

चंडामकरने तसे न करण्याबद्दल किती सांगून पाहिले. परंतु प्रह्लादाने तिकडे दुर्लक्ष केले.

एकदा हिरण्यकश्यपूने आपल्या मुलाचा विद्याभ्यास कोठवर आला आहे, या गोष्टीची चौकशी करण्यासाठी प्रह्लादाला बोलावून घेतले व त्याला मांडीवर घेऊन लाडिकपण एकादा श्लोक म्हणायला सांगितले.

लग्नच प्रह्लाद विष्णुभक्तीचे एक गीत म्हणू लागला.

“विष्णू हा देवांचा देव आहे, सर्व आहे. आता त्रिलोकाचा स्वामी मीच आहे. म्हणून तू विष्णूचे करण्याची गरज नाही.” असे हिरण्यकश्यपू प्रह्लादाला म्हणाला.

सर्वा प्रह्लाद विष्णुभक्ती सोडायला तयार झाला नाही. पिता किंवा गुरू त्याच्या त्या मार्गापासून वळवू शकले नाहीत. प्रह्लाद हा आपल्या वंशाला कलक लावणारा मुलगा आहे असे मनाशी ठरवून हिरण्यकश्यपूने त्याला ठार करण्यासाठी प्रयत्न करून पाहिले. त्याने त्याला डोंग-

राच्या केंड्यावरून खाली टाकून पाहिले. त्याच्या अंगावर साय मोडून त्याच्या कर्का त्याला ठार करण्याचा प्रयत्नही करून पाहिला. मनाच्या पायाखाली देऊन पाहिले. परंतु काही एक उपयोग झाला नाही. हिरण्यकश्यपूने गोड बोळवून, भीती वाचवून अनेक प्रकारे मुलाचे विष्णुभक्तीपासून दूर वळविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला, परंतु निरुपयोग तो मेला नाही व त्याने हरिभक्ति सोडली नाही.

प्रह्लादाच्या समोर, ती हरि म्हणून मानतो त्याचा वध आपला पोरण्या वसविण्यासाठी हिरण्यकश्यपू मुलाला एक खाव दाखवून “तुझा हरि पात आहे का रे?” असे विचारले.

“ना. सर्वव्यापी आहे!” प्रह्लाद म्हणाला. हिरण्यकश्यपूने आपली चेऊन तिचा प्रहार त्या खाववर केला. खाव दुभागला व त्यातून नरसिंह प्रगट झाला आणि व्रह्मदेवाने दिलेल्या वराविषूढ न करता हिरण्यकश्यपूचे पोट फाडून त्याचा वध केला.

कार पूर्वी नंदा देशाला लागून शाक्यांचे राज्य होते. देशाची राजधानी कपिलवस्तू. हे त्या काळाच्या देशाचा राजा प्रसन्नजित माझे साधत राज होते. तसे अर्धीन राज असूनही आपल्या जातीचा दुरभिमान होता म्हणून ते इतर जातीच्या लोकांशी विवाह मन्ध ठेवीत नमन.

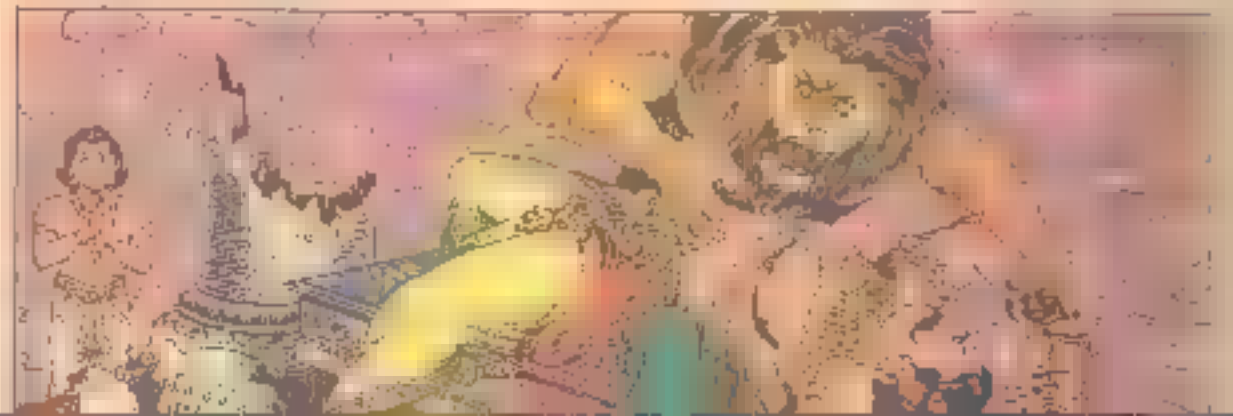
कोशलदेशाच्या राजवंशीयाचा गोनम पुढावर अपार भक्ती होती व त्या शाक्यवंशीय होता म्हणून गोनम वंशाचा आपले आपली जयलक्ष नाते व्हावे, या हेतूने शाक्य वंशीय राजकन्याशी विवाह करून तिला आपली पट्टराणी घ्यावे असे कोशलचा राजा प्रसन्नजित याने ठरविले.

त्या प्रमाणे प्रसन्नजिताने आपला एक दूत पाठवून आपली इच्छा शाक्य वंशीय

राजांना कळविली. शाक्य राजे पेसास कोशल राजाच्या इच्छेप्रमाणे केले नाही तर कोशलराज राज्य नष्ट केल्याशिवाय राहणार नाही केले तर त्याच्या कुळाच्या परंपरेविषय त्यांची मान झाली होईल. म्हणून शाक्य राजांनी मभा बोलाविली. परवान्याचा शल्ला घेतला पुढाळ व्हापोह झाला.

तव्हा महानाम नावाचा प्रभुश शाक्य म्हणाला-“तुम्ही कोणी पावडरण्याचे कारण नाही माझी मुलगी वासवदर्शक्य ही दासीला झालेली मुलगी आहे, स्वपती आहे ती शाक्य राजकन्या आहे असे सांगून कोशल राजाकडे तिला पाठवू या.” ती गोष्ट सर्वांना मान्य झाली. संकट टळले असे सर्वांना वाटले.

कोशल राजाच्या दूताला बोलावून महानाम म्हणाला-“माझी कन्यादान

करीत आता. तुम्ही या मुलीला आपल्या वेशात घेऊन जावे. परंतु अभिमान शाक्य राजांना फार असल्याच दूताला चांगलं माहीत होते. तेव्हां शक्या सहजी राजे तयार कैसे झाले हा शक्य झाला मनात राहून गेला. 'ही मुली शाक्यकन्या नसणार. आपल्याला शाक्यांनी नक्कीच फसविले आहे', असा संशय त्याच्या मनात राहून गेला.

म्हणून दूतअमुज म्हणाला—“एक आहे, तुमच्या बरोबर एकाच ताटात ही मुलगी जेवली तर आम्ही मुलीला घेऊन जाऊ, नाहीतर नेणार नाही.” शाक्य राजे पुन्हा पेचात पडले. धुन्हा विचार केला.

दूताला समजून पाठविले पाहिजे असे ठरवून त्यांनी एक युक्ती काढली.

त्या दिवशी महानाम जेवायला बसला. योंवं चाहून आल्यावर दूत व इतर लोक येऊन बसले. महानाम एका दासीला बोलावून म्हणाला—“मुलीला घेऊन ये, जेवणार आहे.” लगेच बासवी आली. बापाबरोबर त्याच्या जेवायला बसली. महानामने एक तोंडास घातला. बासवीसप्रियनेमुद्रा त्याच्या ताटात हात घातला. महानाम दुसरा भास घऊ लागला.

इतक्यात सैनिकाने येऊन एक पत्र आणून दिले व म्हणाला—“प्रभो! अवतीच्या राजाने पत्र पाठविले आहे. आताच्या उत्तर मागता आहे.”

महानामाचा उजवा ताटासच होता. आल्या हाताने घेऊन त्याने पाचले व मुलीला म्हणाला—“तू जात रहा, मुली!” बासवी अजून राहिली, महानाम अत्यंत गंभीर होऊन पत्र वाचत राहिला. एकदा, दोनदा, त्यात पत्र वाचले. मुलीचे जेवण आल्यावर बापाने मुलीने उठून हात धुतले.

कोशलराजाच्या दूतांचा या सर्व नाटकातले रहस्य कळले नाही. बासवी महा-

मूलगीच असल्याची त्यांची खात्री झाली. महानामाने बसल्या. मुलीची धाटामाटाने पाठवणी केली.

कोशल राजाने आनंदाने बासवीशी लग्न करून तिला आपली पट्टराणी केले. काही लोटल्यावर बासवीसप्रियनेला एक सुंदर मुलगा झाला. त्याचे नाव विरूडप असे ठेवले.

विरूडप लहानाचा मोठा भाग्य दिवशी तो आईबरोबर गेला व म्हणाला—“आई, सर्व माझे सवंगडी मित्र आपापल्या आजोळी जातात पतात. मला सुद्धा आजोळी जाऊन त एकूण क्षत्रियेला बोलवावर आले. तिने त्याला “क्या रे? भयत कमी आहे का?” असे भागून अनेक प्रकारे त्याचे फिरविण्याचा करून पाहिला. परंतु ती जितके नको म्हणू तितका त्याचा वाढतच गेला.

बैबटी ती मुलाला आजोळी पाठवायला तयार झाली व गुप्तपणे तिने आपल्या बडिळांना पाठविले—“तुमचा नातू कपिलवस्तूला येतो आहे. त्याला हे आपले गुपित कळणार नाही. याची काळजी घ्यावावी.”

विरूडप येणार असल्याचे कळताच राखधानीतल्या सर्व शाक्यांनी आपापल्या

मुलांना खेडेगावांतून पाठवून दिले. दासीपुत्र विरूडपला कोणी शाक्यवंशीयाने नमस्कार करू नये त्याचा हुट्ट होता.

विरूडप कपिलवस्तूला आला. त्याच्या सत्कारार्थे सर्व शाक्यांनी एक मोठी सभा केली. तेथे सर्व कमाने बसले. राजकुमाराची ओळख करून देण्यात आली. विरूडपाने शत्रुकाळा नमस्कार केला, परंतु शाक्यांपैकी एकाचे देखील परत नमस्कार केला नाही. विरूडपला त्या गोष्टीचे आश्चर्य वाटले.

काही दिवस कपिलवस्तूला राहून विरूडप कोशल देशाच्या राजधानीला

तोच की हा !

राजूला उनाइसव्या करीत पाहून आपला तेंव्हा राजू रात्री घरातलेच पैसे चोरून घेऊन गेला. झिजत फिरत अरेच दिवसांनी तो काशीला आला.

काशीच्या गल्लीधातून गंगेत पडला. हिडत तो एका गल्लीच्या तेंव्हा त्याला एक माणूस पंचा अंघरून रस्त्याच्या किनाऱ्याला बसलेला दिसला. तो जादुगार होता. राजूचा भवला चेहरा पाहून मांत्रिकाने त्याला बोलवून विचारले—“काय रे मुला, काय रे तू कोठून दक्षिणेकडून आल्यासारखा दिसतो आहेस? माझी मंत्रविद्या पाहणार आहेस का?” असे म्हणत त्याने एक हातचलाखी दाखविली.

राजू ती जादू पाहून थक झाला व त्याने आपले आश्चर्य बोलून व्यक्त केले.

“पाच रुपये दिलेस तर तुला मी ही जादू शिकवीन.” जादुगारने आपल्या कसबिण्यासाठी म्हटले. राजू विचार ठागला ही जादू शिकवून घेतली तर सर्व लोक त्याची पाठ शोपटतील व एका योग्य गुणी माणसात त्याची पणता हाऊ लागेल. त्याने लगेच मांत्रिकाला पाच रुपये काढून दिले व ती जादू शिकून घेतली. त्याने विचार केला की जादू हो दाखवून आपल्याला दुसऱ्या-अवळून पैसे मिळविता येतील.

दुसऱ्या दिवशी राजू पुन्हा त्या जादूने ठागला तेव्हा तो जादुगार चारी वाजूला जमलेल्या लोकांना दुसरी एक जादू करून दाखवीत असलेला त्याला दिसला. सर्व लोक निघून गेल्यावर राजूने जादुगाराला दहा रुपये दिले आणि त्याच्या तो नवी जादू शिकून घेतली.

अशा तऱ्हेने राजूने जादुगाराला सुमारे शंभर रुपये थोडेथोडे करून दिले व त्याच्या-कडून निरनिराळी हातचलाखीची कामे शिकून घेतली परंतु एकदा त्याच्या गावचे लोक त्याला अचानकपणे भेटले व त्याला समजावून सांगून आपल्या घरी बोलावून घेऊन गेले.

आपल्या गावी राजूला मोठी किमया शिकून आली व एव गुणी माणूस झाला आहे हे दाखविण्याची त्याने आपली जादूची शेतडी बरोबर घेतली आणि गावात सर्व लोक जमत त्या ओढावर जाऊन बसला ती मंत्रविद्या शिकून आल्याचे सांगितले म्हणाला—

लावतो, जो कोणी माझी जादू करून दाखवील त्याला मी रुपये देईन. परंतु जर कोणी प्रयत्न हारला तर त्याने फक्त पाच रुपये दिले पाहिजेत. एका दोघांनी त्याचे आव्हान स्वीकारले व प्रयत्न करून हारले. म्हणून पाचपाच रुपये देऊन तेथून निघून त्यानंतर कोणी ते आव्हान स्वीकारण्याचे केले नाही. तरी दुसऱ्या गावातल लोक यत आणि पैज हाऊन पाच रुपये देऊन निघून गेले.

म्हणून राजूची किमया वाढली त्याने पैजची रक्कम पन्नासावरून शंभरावर नेली. हारणाऱ्यांना पाचपाच रुपये शिबेत त्याने सांगितले. तेव्हा मित्रांनी आपल्या माण्याची परीक्षा पाहा-

यला समोर आला. त्याने राजूने केलेली जादू करून दाखविली आणि शंभर रुपये जिकले.

राजू रडकुंडीला आला. हातचे शंभर रुपये गेले आणि त्यांबरोबर गावातल्या लोकांवर त्याने जी छाप पाडली होती ती पालवून बसला. त्याला वाटत होते की तो जे धमत्कार करून दाखवीत होता ते त्याच्याशिवाय कोणाला दाखवितच येणंच शक्य नाही. परंतु जमल्यावर एक म्हातारा भिकारीसुद्धा दाखवू लागला ज्या ह्मणेने ही मंत्रविद्या शिकून घेतली होती तीच त्याला धोष्याची वाटू लागली.

राजू त्या भिकार्याच्या पाठापाठ बराच दूर गेला गावाबाहेर त्या भिकार्याला गाढून राजूने विचारले—“काय रे, तू ही विद्या काशीत शिकल्यास का?”

“काय म्हणतां? सामान्य जादूचे प्रयोग शिकायला काशीपर्यंत आयली गरजेच काय?” भिकार्याने दाखविले. विचारला.

राजूने आवाज ओळखला. त्याला काशीत ज्या मांत्रिकाने मंत्रविद्या शिकविली होती तोच मांत्रिक भिकार्याच्या वेपार होता. राजूने तत्काळ त्याची मान घरली दटावून विचारले—“बोल, कोण आहंसेस तू?”

त्या भणताने आपली मान हितका देऊन सोडविली व म्हणाला—“मी उदरनिर्वाहाचे एक साधन म्हणून ही हातचळासी शिकून घेतली होती परंतु मी तुम्या पाठोपाठ विचार करून आली की तुम्यासारख्या श्रीमंताच्या मुलाला या मंत्रविद्येची गरज का जाताची? मी ते स्वतःच्या होळ्यांनी पाहण्यासाठी आलो होतो. तुम्या बापाचे पुष्कळ पैसे मिळवून ठेवले आहेत. तू काही कामघरा कर, नाहीतर व्यापार कर. जादूमंत्र कितीसे पैसे मिळविणार?”

ते एकव्यावर राजूचे ठोके ठिकणारवर आले. त्या दिवसापासून त्याने पित्याच्या धंद्यात लक्ष घालायचे ठरविले. पुढे तो आपल्या घरात आला.

मारुती

रामशास्त्री सांगण्या एका वेळीचकडून दामू नावाच्या त्याच्या एक हजार रुपये तत्वे मारुत घेतले त्यांनी राजेंदोबा बगैरे निवून घेतला नाही की कोणी त्यावेळी तेथे साक्षीदारही नव्हते. शास्त्रीदुवांनी दामूजवळ हजार रुपये मागितले तेव्हा तत्वे घेतलेच नसल्याचे सांगून टाकले तो मोष्ट शास्त्रीदुवांनी बायकोला सांगितली तेव्हा बायको म्हणाली—“तुम्ही एवढी काळजी कराला करता? तुम्ही मारुतीची एवढी आराधना करता, तो वसुध कल्प देईल.”

रामशास्त्रीने दामू करण्याचा विचार दामूला आली तेव्हा त्याने एक हजार रुपयांचे सोने विकत घेतले आणि शंकर गोवाराभा त्याचे तायपोशाही दिनकर करून चायमा सांगितले सोनाराने बिलवर त्यावर सोन्याचे पाणी देऊन ते दामूला भाषून पैसे दामूला जेव्हा ते पितळी भस्तर्याचे रकमे नेव्हा तो भांडायला सोनार ते बिलवर त्याने नाहीत असे सांगून गोकळ काढा.

शंकर रघुनाथरावांकडून एका जमीन पधराने ठरवून दामूचे एक हजार रुपये रक्कम पुढे केले. उरलेले पाचते लफर सोनार गेला तेव्हा रघुनाथराव म्हणाले—“बा रे, मी अदीव हजाराला पैती म्हणावी होती.”

रघुनाथराव सावकारीसुद्धा करीत. एका विश्वायभटाने रघुनाथरावाकडून एक हजार रुपये घेतले आणि सोडून राजीच्या पत्नीने काढेत पोरानी जाला घाले आणि त्याच्याजवळचे हजार रुपये काढून सोडून.

चीरुती ते पैसे राजान एका जोसांत तपयून ठेवून दिले. एकदा रामशास्त्री ओपवी वनस्पतीच्या ओघात राजान फिरत भस्तरा एका माकडाने यदाच्या जोडीतली हजार रुपयांचे मोठे काडली निरुपयोगी समजून फेंकून दिली. रामशास्त्रींना वशातचेने एक हजार रुपये मारुतीचा अवतार मानित्या माकडाने दिले.

भूतवेद्य

पावेंतीपूरच्या शेजारच्या एका गावी पोंडोबा नावाचा एक लबाड माणूस रहात असे. गावातले लोक त्याला एक गजबजत माणूस समजत. परंतु होता तो वस्तुतः, लोकांना फसवून पैसे उगळतो.

एकदा त्याने करीमला एक नवी छत्री विपत घेत असता पाहिले. दुसऱ्या दिवशी पाऊस पडू लागला. तेव्हा करीमकडे जाऊन त्याने छत्री घेतली. नंतर कित्येक दिवस लोटले तरी त्याने ती परत दिली नाही.

एकदा घोंडिवाला एकदा पाहून करीमने छत्री परत मागितली व म्हणाला—“वा रे या, विसरलास की रे?”

करीमचा भुतांस्तोवर विश्वास होता. ही गोष्ट घोंडिवाला चंगळी ठाऊक होती.

एके दिवशी एकाएकी घोंडिवा आणि करीम दोघांची मेट झाली. तेव्हा इकडच्या

तिकडच्या मारीत घोंडिवा म्हणाला—“करीम! मी त्या दिवशी तुझ्याकडून छत्री घेतली घरी, परंतु पाऊस इतका पडत होता रात्री घरी परत जात होतो, तेव्हा काय झाल, माहीत आहे का? आपल्या गावानाहेर एक वडाचे आहे ना? त्या झाडावरून एक भूत अकस्मात उडी घेऊन माझ्यासमोर दस्त म्हणून उभे राहिले आणि घेऊन लागले. मी त्याला किती सांगितले की ‘वावा रे ही छत्री करीमची आहे! तू येऊन गेलास तर तो गण राहणार नाही.’ तेव्हा भूत म्हणाले—“तो तुझ्या वाटेला गेला तर ती बातमी झाडाच्या डोलीत येऊन सांग, मी पुढे काय करायचे ते पाहून घेईन.’ मी अगदी गळ्या-शपथ सांगतो, तीन दिवस अंयरून वरून होतो काळपरदांपासूनच घराबाहेर पडलो आहे. मी काय करू?”

भुताचे नाव ऐकल्यावरच करीमची बोवडी वळली. तो म्हणाला—“आऊ रे, भुतानेच उचलून नेली तर तू तरी काय करणार?”

पावेंतीपूरला खंडोबा नावाचा एक भूत वेद्य होता. एकदा बोलताबोलता करीमने खंडोबाला त्याची छत्री घोंडिवाच्या हातातून भुताने काढून नेल्याचे सांगितले.

खंडोबा म्हणाला—“माणसाच्या मानेवर भूत बसले म्हणजे मी उतरवितो परंतु तुझी छत्री कशी आणून देऊ, वावा? तरी त्या वडाच्या झाडावर भूत असेल तर मी कधी न कधी त्याचा समाचार घेतल्या-विवाय राहणार नाही.”

घोंडिवा व खंडोबा यांचे बापसात जुने वैर होते. कारण घोंडोवाने खंडोबा प्रचार केला होता की भूत प्रेत या सर्व गप्पा आहेत. खंडोबा लोकांना फसवून पैसेमात्र उकटतो. म्हणून घोंडिवाची खोद मोडण्याचे खंडोवाने मनाशी ठरविले होते.

एका जाळवड्यानेतून दुपारच्या सुमारास घोंडिवा पुरी, भजी वगैरे विकायला एका गावातून दुसऱ्या गावी जात होता. एका लागी करीम अचानक त्याला भेटला. घोंडिवाच्या हातात छत्री होती ती करीमची होती. करीमने विचारले—“ही छत्री तर माझीच दिसते आहे!”

“होम, ही तुझीच आहे.” घोंडिवा म्हणाला.

“परंतु तू तर म्हणालास की भूत हिसकावून घेऊन गेले होते म्हणून?” करीमने विचारले.

घोंडिवा अंगत भूत आल्यासारखा होळे परागरा फिरवीत म्हणाला—“मग, तू मला काय समजलास? घोंडिवाच्या हातातून हिसकावून घेणारे भूतच आहे मी!”

ते ऐकून करीमला कांपरे भरले आणि तेथून त्याने पळ काढला. पळत असता समोरून येणाऱ्या खंडोबावर तो आदळला. खंडोबा कोठून तरी भुताटकी उतरवून परत येत होता.

"काय झालं रे? तू असा कांपतो आहेस का?" खंडोवाने करीमला विचारले.

"तो छत्री घेऊन फासो आहे ना, तो घोडीवा नाही, भूत आहे! त्यानेच सांगितले." करीम म्हणाला.

"अस्ता!" म्हणत खंडोवाने कट्टीवाची एक लांब फांदी तोडून घेतली व घोडीवाच्या मागून घाबरात ओरडला— "अरे ए भुता! थांब!"

घोंड्याने त्याच्यावर मेशारा प्रसंग ओळखला आणि पळू लागला तेव्हा ओरडला— "अरे, तो चोर आहे त्याला पकडा, पळून जाऊ नका." ऐकून शेतात करणाऱ्या शेतकऱ्यांनी पळत जाऊन घोडीवाला धरले.

शेतकऱ्यात खंडोवा आला आणि गड्डू लिवाच्या काठीने घोडीवाला फदाफट मारीत म्हणाला— "हा खड्डू भुतांना साळघाबर आणतो, माहीत आहे का? कोणत्या तरी साऱ्याच्या डोलीत पडून राह्याचे सोडून पावसात कवाला आलास?"

आणि मुलींनी त्याला धोडीवा करीमला छत्री पगल देत म्हणाला— "वादा रे, मी भूत नाही की पिशाच नाही मी घोडीवा आहे. मला सोड!"

परंतु खंडोवाने घोडीवाच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले व म्हणाला— "बेट्या! तू मला शिकवितोस की भूत कोण आणून कोण? तू भाड्या सभार हो मांग नकोस. मी ज्ञान तुला मारण होम करणार आहे!"

"हाम्! 'होम्'! फट!" म्हणत खंडोवाने घोडीवाला सोडपून काढले.

घोंडीवा तेथून जीव घेऊन पळाला. "करीम, परी, ते भूत आयुष्यभर तुझ्या वाटेस जाणार नाही!" खंडोवा म्हणाला.

करीमच्या मनात घोडीवाला भूतकडून त्याला खंडोवाच्या मदतीने छत्री परत कशी गिळाली, असेच सांगायचे होते. परंतु त्यानंतर घोडीवा त्याला गवात कधी अटलाच नाही.

युधाजित म्हणाला त्याचे उत्तर न देऊ शकल्यामुळे काशीचा माम खाली करून अंतःपुरात गेला व बायकांना म्हणाला— "आपल्या मुलीने सुदर्शन सोडून जाणखी कोणत्या तरी राजकुमाराशी विवाह करावचे माम्य केल्याशिवाय आपलं मानरक्षण होणे अशक्य."

राणी मुलीकडे गेली व तिला म्हणाली— "मुली, तुझ्याशी लग्न करण्याचे ठरवून इतके राजकुमार आले आहेत की तू सुदर्शनशीच लग्नाचा हट्ट धरून बसली आहेस, त्यामुळे आमच्यावर केवढा मोठा प्रसंग ओढवणार आहे, याची तुला कल्पना तरी आहे का? युधाजित सुदर्शनाचरोवर तुझा, याज्ञा व मुझा वडिलांचा वच केल्याशिवाय

राहणार नाही." असे सांगून तिने मुलीचे दळविण्याचा यत्न करून पाहिला.

त्याच वेळी पिश्याने घेऊन अश्विमानेचे मन दळविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला.

अशिकलेने शेंवडी सांगून दाकल की आत्महत्या करून घेईन, परंतु आणखी कोणाशी विवाहाला तयार होणार नाही, म्हणाली— "तुम्हांला या राजाची एथडी भोक्ती घाटत असेल तर माझे सुदर्शनगी लग्न लावून त्या आणि गावाच्या वेशीवाहेर आम्हाला पोचती करा. युद्ध झालेच तर ती शत्रूचा पराभव करील."

"माझे आई! एकाच वेळी वित्त्येका-बरोबर युद्ध करणे कोणाला शक्य आहे का? उगाच हट्ट धरून बसू नकोस तुम्हांला

तिने म्हटल तेच बरोबर असे मानून सुवाह सभेत आला व म्हणाला—“महाराज हो! आज सभा बरखास्त झाल्या. उद्यां तुमच्या सर्वांच्या मताप्रमाणे स्वयंवर होईल आणि सर्वांनी कृपा करून आपापल्या निवासस्थानी आपल्याची कृपा करावी.”

सर्वे राजे आपापल्या शिबिरात परतले आणि राजधानीच्या चारीबाजूला पाहारा देण्यासाठी त्यांनी मेन्य उभे केले.

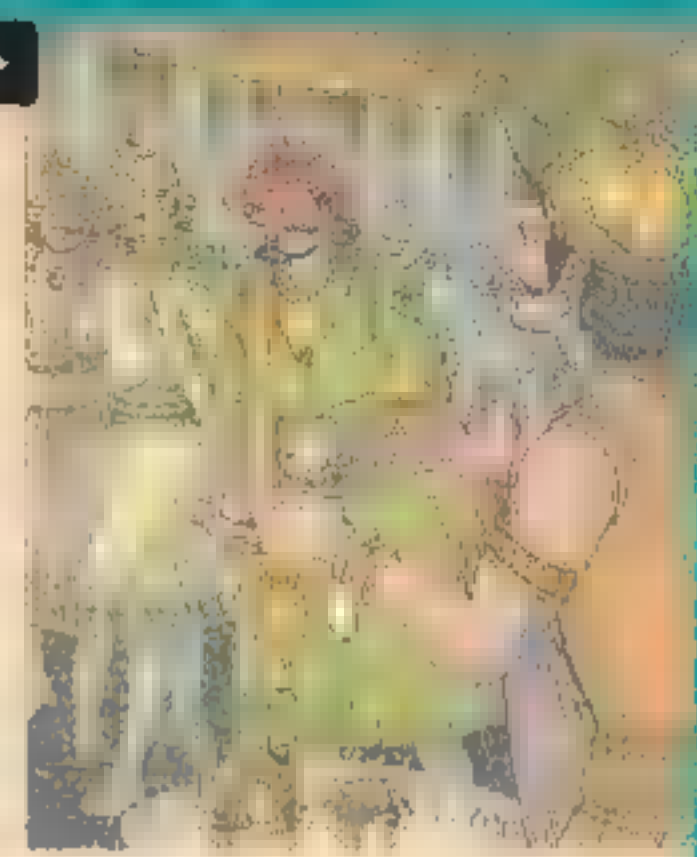
सुवाहने मुद्रांनला बोलावून घेतले व मुलीशी विवाह देऊन कन्यादान केले त्यावेळी त्याने आपल्या जावयाला दोनशे रत्ने, हजारो शकडा दासी व मेढीच्या वस्तू दिल्या. तो मनोरमला म्हणाला—“तार्क! आता माझी मुलगी तुझी नून झाली तिचा प्रेमाने सांभाळ कर.”

मनोरमा म्हणाली—“बादा, तू एका राज्याचा अधिपती असूनही मिहामन-पदच्युत अशा माझ्या मुलाला आपली मुलगी दिलीस. ती मुलगी म्हणजे रत्नाची पंटी आहे. तुझ्या मारवाड अंतर मनेचा माणूस कोठेही मिळणे शक्य नाही. तुझ्या मुलीला सभाळण्याचा भार आपल्यावर आहे. तसा आम्हाला सभाळण्याचा भार

तेव्हा सुवाह म्हणाला—तुझा मुलगा राज्य चालवून बसला तू कोणता मन्त्रेस? माझे राज्य त्याचे नाही का? माझे सर्व सैन्य मी देतो. न्यायाने वागत एक राजा आणि एक सेवक हा भेद येणारच कोठून? इतर राजे ते मामाने मानायला तयार नसतील तर मी सुद्धा धुडाला तयार आहे! जगदंबेची कृपा असल्यावर आपण काळजी कारणच काय?”

“बादा! तू म्हणालास ते एकदा मनाचे किती झाले म्हणून सांग? तुझे सर्वदा शुभ होवो! राज्य तु व तुझ्या मुलांनी सुधान उपभागाचे अगन्मातेचा अनुग्रह असले तर मुलगा आपल्या वडिलांचे राज्य पुन्हा मिळवू शकेल. माझ्या मुलाचे भाग्य यावेळी चांगले दिसते आहे. त्याला चांगले दिवस पहायला मिळणार आहेत. आता त्याच्यावर कोणतेही संकट येणार नाही.” मनोरमा म्हणाली.

मध्यंतरी आंगोजागी विबिरान इतर-लेल्या राजे रजवाड्यांना मंगलवाचं एक आली. ते म्हणू लागले—“ही मंगलवाचं इसली बूवा? ही तर लग्नसमारंभाचो मंगल वाद्यच दिसताहेत! या राजाने आपल्या डोळ्यात पूढ फेकून मृतपणे मुलीचे सादून दिले की काय?” असे निरनिराळ्या प्रकारे ते अपमान विचार

कम लागले त्याच वेळी सुवाह येऊन त्यांना निमंत्रण देत म्हणाला—“महाराज हो. आपण सर्वांनी लग्नाच्या मेजवानीला येण्याची कृपा करावी.”

ती बातमी निमृदपणे ऐकायला राजे रजवाडे तयार नव्हते काशीचा राजा स्थाना म्हणाला—“मी तरी काय करणार? मी मुलीला किती समभावून सांगितले, परंतु ती एकायला तयार नाही. आणि त्या सुदर्शनरीच तिने लग्न करून घेतले आणि सर्वांनी माझ्यावर कृपा करून या मेजवानीला यावे व माझी मन्न खावावी.”

“राजा, आमचे जेवण झाले, मध्य-रात्रीच्या वेळी लग्न वगैरे कामात तु दसन

नगराच्या वेशीवाटेर पोचविलेच ते सर्वे येऊन लुम्हाला घेऊन भारतीय तुमचे रक्षण कोण करील? मला याबती मुघली आहे. सीतेच्या लग्नाला एक परीक्षा ठेवली होती तशी एक परीक्षा तुझ्या लग्नाला ठेवू या. त्यात जो जिंकेल त्याच्याशी तू लग्न कर.”

“परंतु प्रश्न थोडाच सुटणार आहे? त्या परीक्षेत कोणीतरी जिंकेल व माझ्याशी लग्न करील. तव्हां तरी इतर लोक स्वस्थ बसतील का? काय वाटेल ते झाले तरी युद्ध हे होणारच! महादेवीवर भरोसा ठेवून माझे लग्न सुदर्शनशी करून

गैला असशील. जेवणाक काय रे? नू जा! आम्हीगुढा जातो!" सर्वे राजे म्हणाले.

सुनाहू ते म्हणाले त्यावर विस्वास ■
घाल्यामुळे संशय करीतच परतला.

तो निघून गेल्यावर राजांपैकी काहीजण म्हणाले, त्या मुदर्शनाला यमसधनाला पाठवून राजकन्येला घेऊन जाऊ या. आणखी काहीजण म्हणाले, ते बरोबर होणार नाही. लभत झाले. आपण आपल्या वाटेने निघून जाऊ या.

त्तिकडे सुवाहूने लग्नसंस्कारातले जे विधी उरले होते ते पुरे केले व मुलीला मासूरच्या मंडळींना सोपवून त्यांना निरोप देत असतां काही राजे आले व म्हणाले—

"वाटेत शत्रू त्याचा वध करायला स्पून घमले आहेत."

राजे म्हणाले त्यात तय्य असल्याचे ओळखून सुवाहू पाठविणीचा तस्कार करावा की करू नये या विचारात पडला.

तेव्हा मुदर्शन त्याला म्हणाला—"राजा! आपण इतकी काळजी करण्याने मुळीच कारण नाही. स्वतः देवी माझ्या पाठीशी उभी झाल्या हे सर्व राजे माझ्या केसालाही घस्का पोचवू शकणार नाहीत. आम्ही आमच्या आश्रमात शाकृत सुलाने आनंदाने राहू ■■■■■ गृहस्थाश्रम कसा हा विचारही करण्याने मुळीच कारण नाही. त्या नैसर्गिक सौंदर्यासमोर नगर आणि राजधानीची शोभा कुचकामाची ठरेल!"

काशीच्या राजाने आपल्या जादवाला अपार घन दिले आणि सपरिवार व सैन्य निरोप घायला स्वतः निघाला.

वाटेत वाट पहात बसलेले राजे त्यांना येत असलेले पाहून म्हणाले—"तो पहा रथ! तोच तो मुदर्शन! बायकोबरोबर निघाला आहे. घटून ठोकून काढू या, चला!" म्हणाले व निघाले.

सुवाहू त्यांना आडवा आला मुदर्शनाने जगदंबाचा मंत्रजाप सुरू केला आणि त्यान मग्न झाला. त्याच वेळी शत्रुजित व

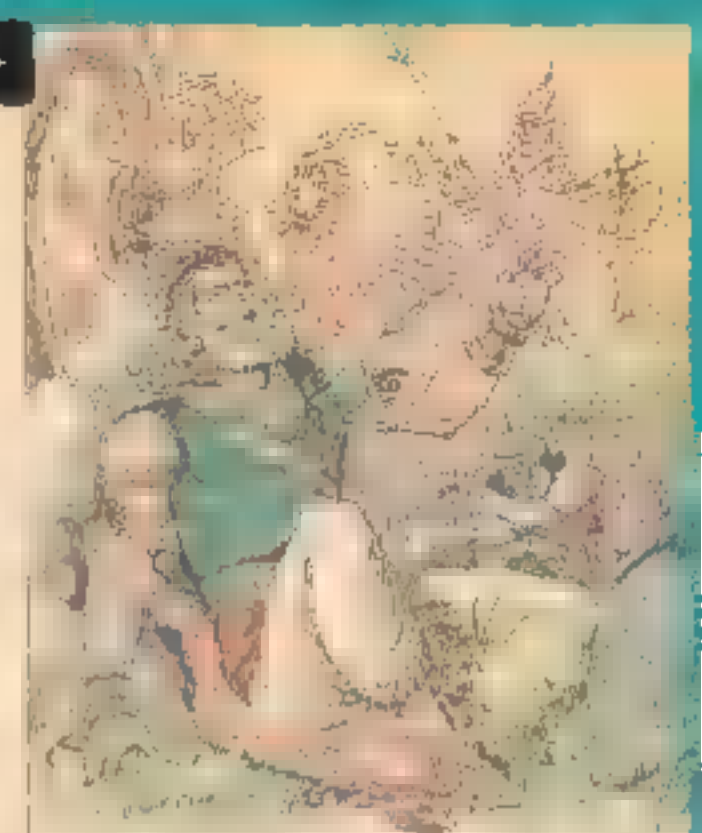
युधाजित त्याच्यावर चालून आले. सुवाहूला स्फुरण चडने ■ त्याने शस्त्र फुकला आणि युधाजितवर शरवृष्टी सुरू केली. दोघांत घोर पृष्ठ सुरू झाले.

इतक्यात जगदंबा एका दिव्य ■■■■■ प्रगट झाली. तिच्या हातात अनेक शस्त्रास्त्रे होती. फुलांच्या मालाही होत्या ती सिंह दाहनावर बसून आली होती मुदर्शनाला परसामंद झाला. त्याने आपल्या मासऱ्याला देवीकडे पहावला सांगितले व म्हणाला— "आतां आपल्याला भय कसले?" असे म्हणत तो रथातून उतरला मासऱ्याला ■ पत्नीसाबरोबर घेऊन देवीच्या पायावर त्याने जोटांगण पातले

हत्ती सिंहाला पाहून भयकवित झाले व 'धीकार' करू लागला सिंह त्यांना पाहून गर्जना करू लागला त्याच वेळी एक मोठे वादळ सुरू झाले आणि ■■■■■ उघड दृश्य दिसू लागले. सर्वे राजे धन्धर कापू लागले आणि देहभान विसरून जागच्या जागी निश्चेष्ट ठेने राहिले

तेव्हा मुदर्शन सेनापतींना म्हणाला—"महादेवी आपल्या मदतीला धावली आहे. सैन्याला वृद्ध पडायला ■■■■■ करा

कार्योत्थाने येऊ शत्रूवर चालून गेले स्त्रावही निश्चेष्ट ठेने जमलेल्या रातरात सर्वोच्च बळाने युधाजित म्हणाला—"राजनी

तरी माई सिंहावर बसून आल्याबरोबर तुम्हाला बुद्धिअंग झाला वाटते? एक पीरगा एका बार्दला बरोबर घेऊन आल्या-बरोबर इतके तुम्ही घाबरून निश्चेष्ट पहात ठेने राहतात का? एका क्षणात त्याचा ■■■■■ करून राजकन्येला पकडून नेऊ या. चला, व्हा पुढे!" असे म्हणत आपला नातू शत्रुजित माला बरोबर घेऊन मुदर्शनाशी युद्धाला निघाला

तेव्हा जगदंबाने त्याच रूपात सर्वे राजा-समोर एकदम प्रगट झाली व युद्ध करू लागली क्षणार्धात अश्रुजित व युधाजित याण लागून रणागण्यावर आदळले. सर्वे भयकवित होऊन पाहू लागले. सुवाहूच्या

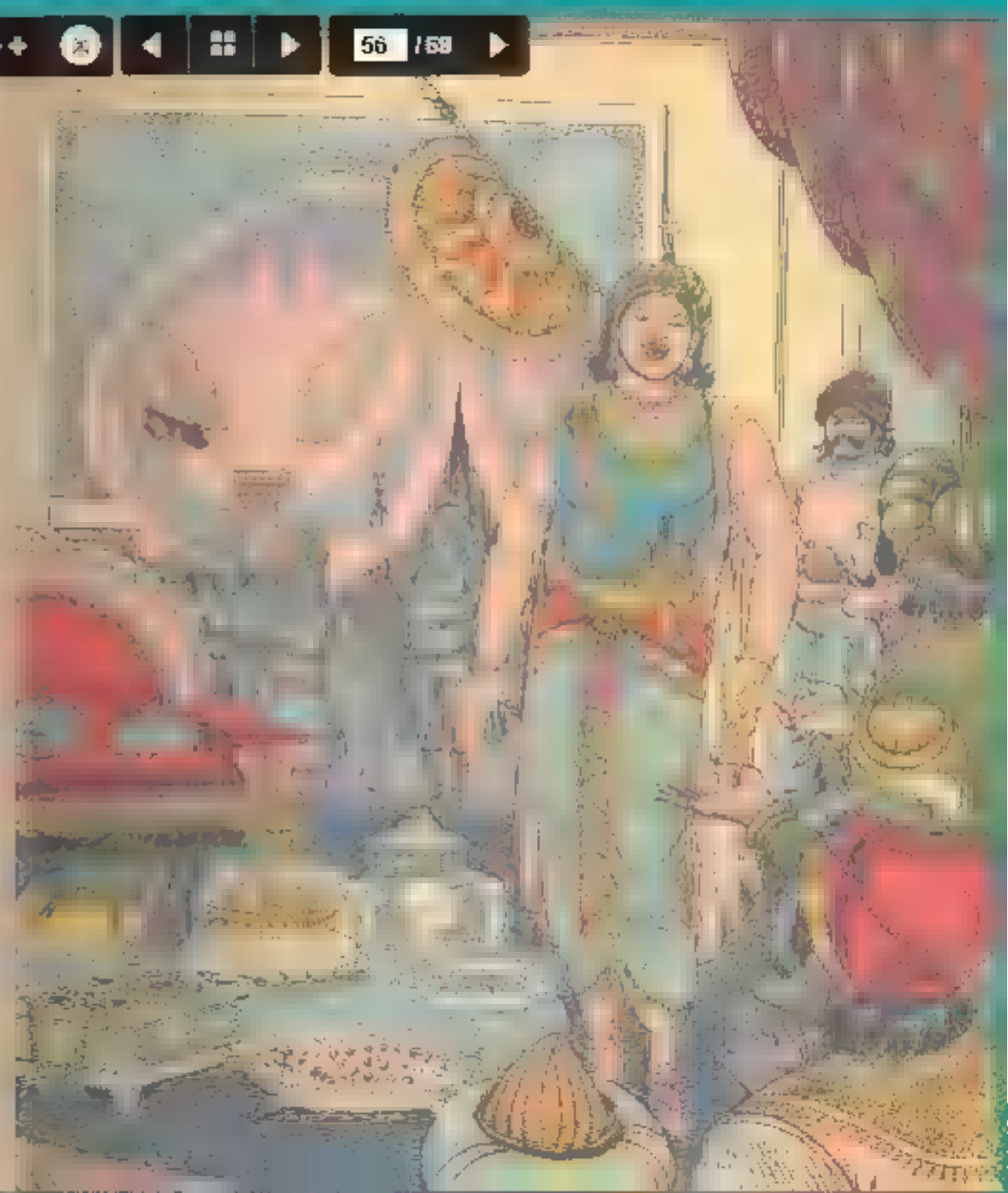
मी व... माझ्या कर्तव्याची मला जाणीव करून देण्याची माझ्यावर कृपा कर."

देवी म्हणाली- "जाता पुढे काय करायचे हे काय विचारतोस? त्रायकोला घेऊन अयोध्येला जा आणि राज्याभिषेक करून घे. आणि योग्य तऱ्हेने राज्य कर मी वरून तुझे रक्षण करीन. प्रत्येक अष्टमीला, नवमीला व वसुंधरीला माझी पूजा कर. शरत्काल प्रिय आहे. नवरात्रीची पूजा कर. चैत्र, आषाढ व भाद्रपद महिन्यात माझा उत्सव कर." असे सांगून देवी अंतर्धान पावली.

नंतर राजा एकामागून एक आले व इद्राक्षी देव स्तुती करतात तशी सुदर्शनशी स्तुती देवीचे स्तोत्र म्हणू लागले. सुदर्शनला आपला चक्रवर्ती मान्य करून म्हणाल- "महाराजाधिराज! आपण आमच्यावर कृपा दृष्टी असु द्यावी. आमच्या हातून काही अपराध धडला तर क्षमा करावी. आपल्या कृपेमुळेच तर आम्हाला जगदंबेचे दर्शन घडले!"

नंतर सर्व राजे आपापल्या देआत निघून गेले. काशी राजाने आपल्या जावयाला व मुलीला निरोप दिला.

सुदर्शन अयोध्येला पोचला त्या जागीच त्याच्या आगमनाची कानी तेथे पोचली.

डोलयासून आनंदायू बाहू लावले तो त्या पराक्षपतीचे स्तोत्र गाऊ लागला- "माते! तुझ्या दर्शनाने धन्य झालो. तू सर्वदा माझ्या हृदयातच वास कर आणि या काशीतच कायमचा निवास कर. मला आणखी कोणाच्या मदतीची गरज नाही ही पृथ्वी आहे तोपर्यंत काशी राहील असे सांगतात! काशी आहे तोपर्यंत तू येथेच रहा आणि आम्हाला शत्रुभय राहणार नाही, असे कर."

महादेवी 'तथास्तु!' म्हणाली.

नंतर सुदर्शनने महादेवीचे स्तोत्र म्हटले. म्हणाला- "माते! यापुढे माझे कर्तव्य काय? मी कोठे जाऊ, म्हणतेस? मी स्वतः असमर्थ असलो तरी तू पाठीशी असल्यावर

"नाही. एका संस्थाने काही जणांची निवड केली आणि दुसऱ्यात सुद्धा काही निवड केली. परंतु ज्यांच्या नावांची दोघांनी निवड केल्याचे विसले त्यांना पारितोषिक देण्यात आले." महाराज म्हणाले.

"हा अन्याय आहे. महाराज!" एक राजकर्मचारी म्हणाला. "एकाने निवड केली व दुसऱ्याने केली नाही. त्यात चुकल गेय?" राजाने विचारले.

सर्वे ~~.....~~ न ~~.....~~ रमतले. दुसऱ्याच दिवशी चिरंजीवी ~~.....~~ करीत ~~.....~~ राजधानीत आला. ~~.....~~

हा विचारवंत ~~.....~~ पुरुष असल्याने एकूण जनप्रिय महाराजांनी खास निरोप पाठवून त्यांना ~~.....~~ आदरपूर्वक बोलावून घेतले. ~~.....~~ योग्य अतिथिसत्कार ~~.....~~

~~.....~~ विचारला. म्हणाले—"एका माणसावर दोघां जणांना नजर ठेवून त्याच्या विषयी आपले मत ~~.....~~ सांगितल्यावर दोघांनी निरनिराळे मत दिले. ~~.....~~ कोणाचे ~~.....~~ स्वीकारावे?"

चिरंजीवी ~~.....~~ म्हणाले—
"नजर ठेवणाऱ्या दोघांपैकी एक विसरे पाज असावा अशी मला शक्ती आहे।

चिरंजीवी म्हणाला त्यात महाराजांना सत्याचा ~~.....~~ दिसला व त्याने त्याच चवकशी केली तेव्हा, ~~.....~~ नजर ठेवणाऱ्या कर्मचाऱ्यांना आधीच सूचना देऊन त्यांच्याकडून लाच घेतल्याने व त्यांच्याच नावांची सिफारस केल्याचे कळले ज्यांनी लाच ~~.....~~ होती त्यांना ती गोष्ट महाराजांच्या कानावर धाव्यावना भविता ~~.....~~ होती. त्याच्यावर गोविंद संस्थापीपण नजर होतो, ती गोष्ट त्यांना ठाऊक नव्हती.

ही सगळी गोष्ट आपल्याला कळू नये, याबद्दल ~~.....~~ वाईट ~~.....~~. त्याने गोविंद संस्थाची ~~.....~~ पोपटली ५ वाकीच्या पंचे बाळीस जणांना पण एक महिन्याचा ~~.....~~ पारितोषिक ~~.....~~ दिला. ईश्वर मन्थाला ~~.....~~ देणाऱ्या कर्मचाऱ्यांना शिक्षा करून चिरंजीवीचा सुत्कार करून त्याला निरोप दिला.

बदल

अमरावतीचा ~~.....~~ दिवसेन ~~.....~~ ~~.....~~ साली ~~.....~~ अमता ~~.....~~ जणांच्या भिक्काऱ्यांना शहून त्याला शाफी ~~.....~~ आपल्या राज्यात कोणी भिकारी असू नये. ~~.....~~ काहीतरी केले पाहिजे, ~~.....~~ ठरविले सर्व जमिनदार असण्याची गरज नाही, परंतु थोटे भरभ्यापुरते त्रय आणि अंगभर रुपडामुद्धा काही जणाजवळ असू नये. बरोबर नाही!

देशात आवश्यक बदल घडवून ~~.....~~ पाहिजे व त्यासाठी आवश्यक उपाय योजना केली पाहिजे असे दिवसेन राजाने आपल्या प्रधानाला बोलावून सांगितले.

प्रधान थोडा वेळ विचार करून म्हणाला—
"महाराज, आपल्या मनातला विचार फार चांगला आहे. परंतु दारिद्र्यामुळे भिकाऱ्यांची निर्मिती होते, त्या दारिद्र्याचे

मूळ कारण काय, हे पाहिले पाहिजे. ~~.....~~ दारिद्र्यामुळे भिकारी झालेल्या प्रत्येकाला, पैशाची मदत केली गेली तर सर्व ~~.....~~ फुकट वाटल्या ~~.....~~ होईल व प्रत्येक फुकट गेल्यासारखे होईल."

"दारिद्र्याचे मूळ कारण काही ~~.....~~ तरी दारिद्र्य हे ~~.....~~ का? ते नाहीये केले ~~.....~~ केव्हाही बरेच होईल नाही का?" राजाने उलट प्रश्न करून आपली बाजू मांडली.

"महाराज, पैशाने कोणताही प्रश्न सुटत नसतो पैसा मिळाल्याने चांगले झालेले लोक आहेत व बिघडलेले लोक सुद्धा या जगात आहेत. ~~.....~~ दरिद्री लोकांत नव्हे, तर श्रीमंतांतही पैशामुळे बिघडलेले लोक पुष्कळ आहेत." मंत्री म्हणाला.

"ती गोष्ट सर्व गरीबांना व भिकाऱ्यांना लागू होत असेलसे वाटत नाही. पाहिजे

काही गरिबांना पैशाची त्यांची स्थिती सुधारते मिघडते पाहू या." राजा म्हणाला

त्या दिवशी रात्री राजा व प्रधान पालटून नगरबाहेरच्या प्रमंशालेत गेले. तेथे चार जण गरीब असून गप्पा मारीत असलेले दिसले. राजा व मंत्री त्यांच्या जवळ बसले त्यांच्याशी बोलू लागले

त्यांच्यापैकी पहिला भिकारी होता तो एका भिकाऱ्याचा मुलगाही होता. तो वहा वर्षांचा होता तेव्हा त्याचे आईवडील वारले. तेव्हापासून तो आपल्या पावलावर पाऊल टाकून मीक मागू तो पिढीजात भिकारी होता.

दुसरा गरीब लहान होते. त्यात गेल्या वर्षी झालेल्या पुरात ते बुडून गेल्यामुळे त्याला अन्नाची वधात भामू लागली व वेळांना चारा मिळेल. शेतीची कामे करायला लागणारे नांदवल मुद्दा त्याच्याकडे नव्हते. म्हणून त्याने आपले खडान दिले आणि स्वतः मजुरी उदरनिर्वाह चालविण्यासाठी तो त्या गावात आला कळले.

तिसरा होता व्यापार करणारा. त्याने वरेच दिवसांपासून जमविलेले पैसे वट्टिणीच्या लग्नात खर्च झाले त्यानंतर आजारी व्यापार करायला सोडून गावांमाग फिरू लागला उरलेले पैसे खर्च करवटी हाजीर आली वडील वारले आई आणि लग्नाची एक गहोण असून त्याच्या उपजीविकेची चिंता त्यालाच करावी लागत होती. स्वतःचे घर होते. परंतु उन्हाळ्यात गावात कामे मिळत नव्हती म्हणून कायाच्या शोषात तो गावी आला होता

चवथा वडील वारले तेव्हा त्याच्याकडे जमीन व स्वतःचे घर होते परंतु त्याला कोणतेही काम करण्याची नव्हती. आणखी वर दारुत व जुगाळेत त्याने सर्व पैसे उधळून टाकले. त्याची बायको त्याला सोडून माहेरी निघून गेली. म्हणून भोक

मसून उदरनिर्वाह चालविण्यासाठी तो त्या गावी आला होता.

सर्वांना झोपा लागल्यावर राजा व प्रधान उठले व त्या चौघांच्या खिशात एकेक मोहोर टाकून निघून गेले. उजाडल्यावर चौघांनी उठून पाहिले तर त्यांना खिशात एकेक मोहोर मिळाली त्यांना आनंद झाला. त्यांच्यापैकी शेतकरी व्यापारी आपापल्या गावी परत सोने विकून जे पैसे मिळाले त्याचा उपयोग आपली वृत्ती चालू करण्याच्या लागले. दाखड्याने सोने विकून पैसे मिळविले ते उधळून टाकले. तो धर्मशास्त्रेच कायम राहिला

भिकाऱ्याला भान कळता नाणे पेटून करायचे काय? कारण वृत्ती भिकाऱ्याची! त्याला त्या सोन्याचा काय उपयोग? तो दहा घरे फिरून आपले घर भरणार. सोने विकायचा विचार कदावा तर हजार प्रश्न उभे राहणार. त्याला चोर म्हणायलामुद्दा लोक मागेपुढे

पाहणार नाहीत. म्हणून धर्मशास्त्रेच्या भिक्तीजवळ ती मोहोर पुरून ठेवायचे ठरवून तो खडा खणू लागला

राजाचे शिपाई चोराचा पाठ-काम करीत त्या बाजूला आले व तो भिकारीच चोर असला पाहिजे असे समजून व त्याच्याजवळ सोन्याचे नाणे पाहून व तेच प्रमाण मानून त्याला घेऊन राजाकडे आले. राजाने व प्रधानाने त्याला सोडून बायला सांगितले बाकी तिघांच्या विषयी चक्कशी केल्यावर कळले की वृत्ती करणाऱ्या दोघाना वेळेवर पैसे मिळाल्याने त्यांची स्थिती सुधारली ज्याला काहीच वृत्ती नव्हती त्यांना पैशाची मिळूनही काही नाही.

प्रधान राजाला म्हणाला—"सहाराज, सारा गरीब हा खर्च करायला पैसे नसणारा नसतो, उत्पादन करायला जवळ पुरेसे पैसे नसल्यामुळे असतो. श्रीकांताच पैशाची करावी."

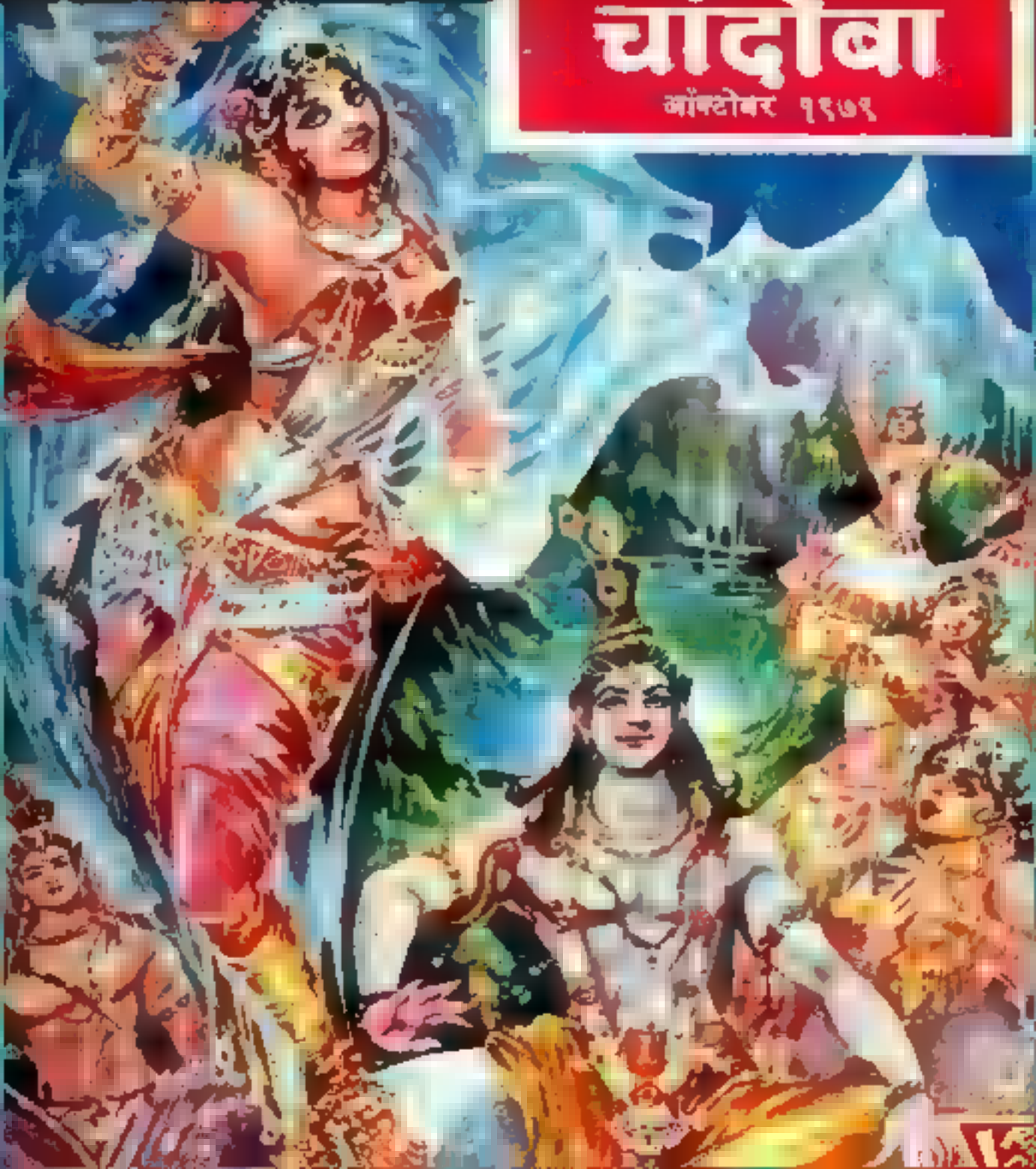
राजाला ती गोष्ट

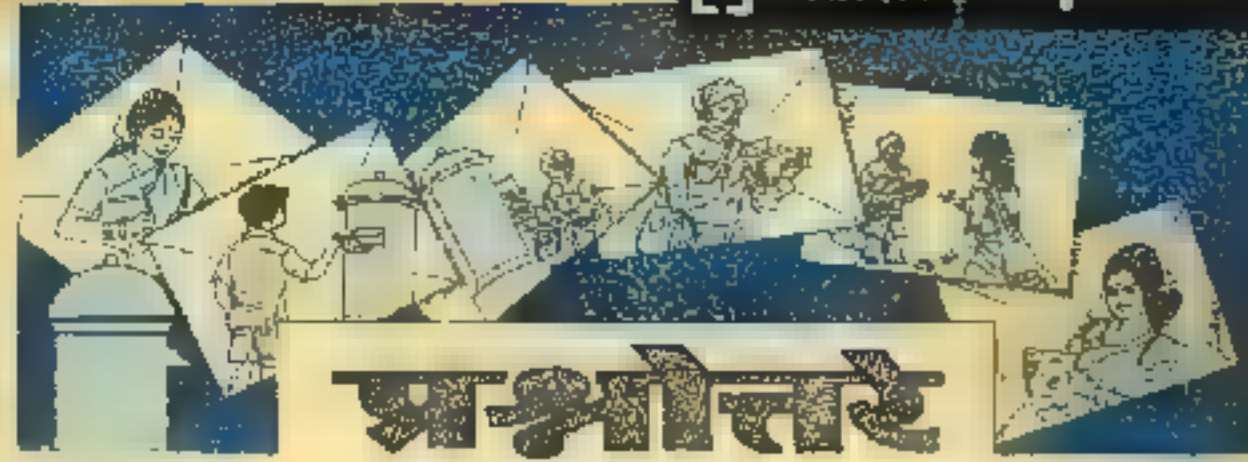

चांदोबा

ऑक्टोबर १९७९

प्रश्नोत्तरे

आय. बेंकटेश्वरराव, नागपुरेडा (जोध्या)

प्र. : जन्मांशाचे सर्व आयुष्यच अंधकारमय असते ना? मग त्याला स्वप्न का? निद्रात स्वप्नात तरी त्याला निसर्ग सौंदर्य अनुभवायला मिळते का?

ज. : जन्मांशाकामुद्धा स्वप्ने पडतात. त्याला डोळ्यांनी विचारारी दृष्टी दिसत नाहीत. ध्वनि, रंग, स्पर्श इत्यादी बसू शिवाय अतिरिक्त कर्णेद्वारे आहेत त्यांनी अनुभवायला मिळणारी स्वप्ने पडतात. स्वप्नात नैसर्गिक सौंदर्य बघणे जन्मांशांना शक्य होत नाही. स्वप्नात काही पाहिल्याचे कृतित्तव सांगताना भाषण करतात. त्यांनी कानिष्ठलेख तर पाहिले त्या वृक्षासारखे असणे कठीणच.

सामान्यपणे स्वप्न पडते तेव्हा डोळे असणाऱ्या सामान्य माणसाच्या डोळ्यांच्या पापण्या जोरात हाभू (Shastmodic, conjugate, rapid eye movements). तशा पापण्या सुद्धा हालताना दिसून येतात. पण डोळस माणसाच्या पापण्या हासण्यात जन्मांशांच्या पापण्या हासण्यात फार अक्षती. 'इलेक्ट्रो ऑक्युग्राफ' (Electro oculogram) नावाच्या यंत्राने रेकॉर्ड झालेल्या 'कोर्नियो-कॉन्जुगल पोटेंशल्स' (Corneo Foudal potentials) या जन्मांश व्यक्तीत मुळीच नसत नाहीत किंवा कमी असतात. जन्मांश माणसाच्या दृष्टीच्या कोपल्या अपाव झाला आहे, त्यावरही डोळ्यांच्या पापण्यांच्या हालण्याची संबंध असतो. काही काळ दृष्टी चाकती असून नंतर दृष्टी गेली असा अंध व्यक्तीस स्वप्नात दृष्टी दिसतात. बाळक्यावर म्हातारपण जवळ आल्याने काही जणांना स्वप्नात दृष्टी दिसणे कमी होते.

डोळ्यांच्या पापण्या हासणे व स्वप्नात बघणे यांचा परस्पर संबंध असतो, असे सांगता येईल.

[बांदोबाच्या बाजूकाला ही माहिती श्री पी. व्ही. कृष्णराव, लेखक, कायमनजी व पं. रा.

अघटित अनपेक्षित

[७४]

“मिना! मी असे उभे रहावं लागलं तर भूक व तहान कशी भासायची? लोकरच जीव आईल की? अत्यंत लोभीने विचारले.

“नाही. लोभी माणसाच्या कामची-पणाला, पैसांपेक्षा म्हणून तो रात्रंदिवस मरतो त्या वृत्तीक कामाची वहासत बसावी या हेतूने कुबेराने ही व्यवस्था केली आहे. चक्र डोक्यावर फिरत असेपर्यंत भूक लागत नाही की तहान लागत नाही. जरा मरण दोन्ही नसतात. परंतु कष्ट मात्र फार सहन करावे लागतात. ‘बरं तर, बराच वेळ झाला, मी येतो आता.’ तो माणूस म्हणाला.

“इतका काळ लोटल्यावर तुजं घर आणि कुटुंबातली माणसं तुला कोठे भेटणार रे? तशी सर्व नातेवाईक मंडळी

केव्हाच इहलोक सोडून गेलेली असणार. तू आतां कोठे जाणार?” अत्यंत लोभीने विचारले.

“मी त्या गोष्टीचा कधी विचारच केला नाही. म्हणा! तरी काय? हे जग मोठे आहे. जीवनात माधुर्य आहे. युगे बदलली, आप्तबंधू सर्व निघून गेले असले तरी जीवन आनंदात घालविता येईल.” असे सांगून तो माणूस निघून गेला.

तिकडे अतिलोभी अनेक विषय अत्यंत-लोभीची वाट पहात राहिला व आपल्या मित्राचा शोध काढीत शेवटी अत्यंत लोभी डोक्यावर चक्र घेऊन जेथे उभा होता तेथे आला. त्याने अत्यंतलोभीच्या डोक्यावर चक्र फिरत असलेले पाहिले. त्याचे सर्वांग रक्ताने माखलेले त्याला दिसले. ते वृक्षच भयंकर होते.

“कोणती तो गोष्ट? ऐहू दे तरी.” अत्यंतलोभी म्हणाला. अतिलोभीने ती गोष्ट सांगितली.

मंथरकाची गोष्ट

एका गावी मंथरक नावाचा एक कोष्टी रडाल असे. एकदा त्याच्या मागाचे कुटे मोडले तेव्हा माग दुरुस्त करण्यासाठी कुंटा जोगत्या लाकडाच्या शोधार्थ कुन्हाड घेऊन निघाला. समुद्र किनाऱ्यावर एक मोठे दिसले त्याने विचार केला हे तोडले वाटेस तितके कुंटे घेता येतील.

परंतु झाडात राहणारा देव त्याला म्हणाला—“बाबा रे, या वाटेला जाऊ नकोस हे माझे निवास-स्थान आहे. समुद्रावरची धंदगार हवा जात मी येथे लिज्जतपणे राहातो आहे.”

“तरमग मी काय करू म्हणतोस? माझा माग दुरुस्त झाला नाहीतर माझा उदरनिर्वाह कसा व्हायकार?” कोष्टयाने विचारले.

“एक काम कर. या झाडाजवळ आला नाहीस तू मागशील ते मी तुला देईन.” देव म्हणाला.

“बरे तर तू म्हणतोस तसं या मी घरी जाऊन मला काय हवं ते मागकोला व मित्राला विचारून घेऊन

सोयलो.” असे सांगून कोष्टी आपल्या घरी निघून गेला. तो त्याचा मित्र एक न्हावी होता त्याला भेटला व त्याने त्याचा सल्ला विचारला.

न्हावी म्हणाला—“एक राज्य मागून घे. तू राजा हो आणि मी तुझा मंत्री होईन. दोघे सुखाने राहू!”

“बायकोचे म्हणजे आहे, विचारतो.” कोष्टी म्हणाला.

न्हावी म्हणाला—“नको! तू बायकोला तुला तितके घाल. दागिने कपडे हवे ते दे! मात्र विचारू नकोस.”

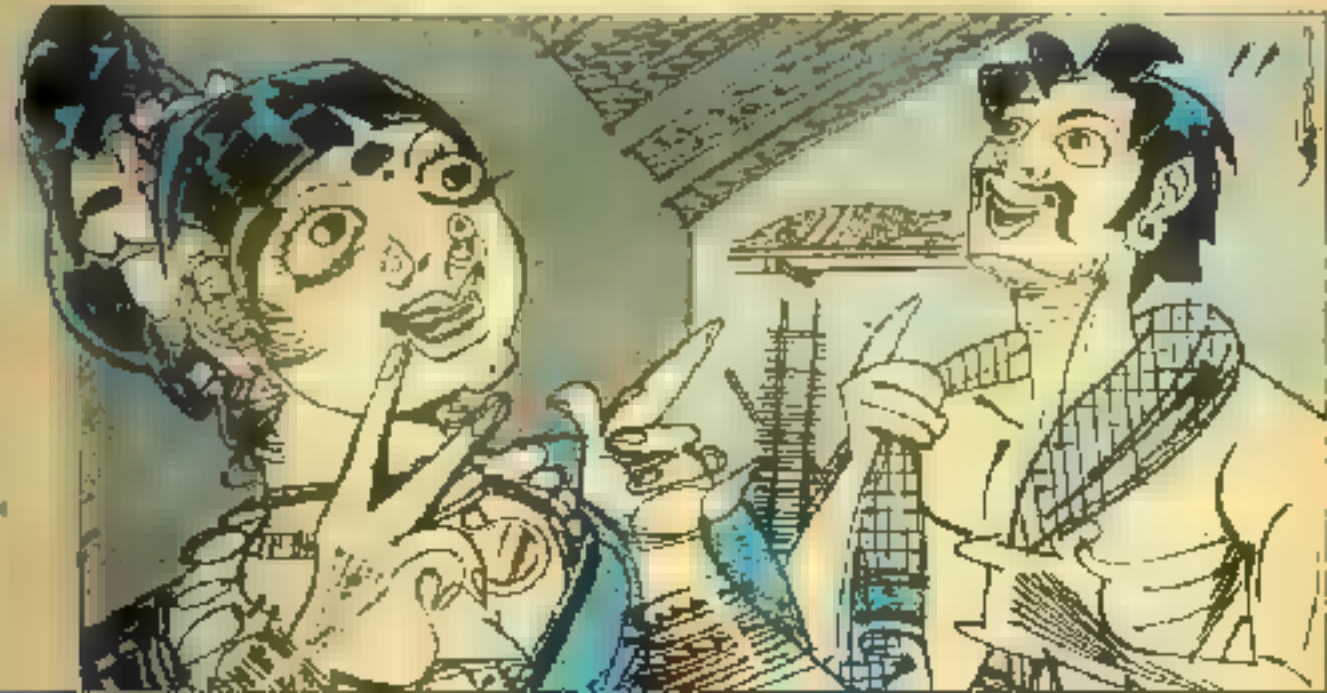
“नाही बुबा! तिलासुद्धा विचारलं पाहिजे.” असे सांगून कोष्टी बायकोला विचारायला गेला. न्हाव्याने जो

सल्ला दिला होता तोही त्याने तिला सांगितला.

“न्हाव्याचं काय ऐकता? हुजामत करायची सोडून त्याला काय कळते? राजा म्हणजे काय आणि राज्य म्हणजे काय हे त्याला काय कळणार? राज्य करायचं म्हणजे गप्पा आहेत का? युद्ध, संधी आणि कायकाय करावं लागतं. तसता ताप! राज्यलोभाने भाऊ, मुल सर्व राजाचा जीव घ्यायला कमी करीत नाहीत!” बायको म्हणाली.

“तू म्हणतोस ते खरे आहे. तरमग काय मागाने म्हणतोस?” कोष्टयाने विचारले.

“तुम्हाला दोन हात आहेत व एक डोके आहे. उपयोग करून तुम्ही दररोज

आपल्या मित्राला त्या स्थितीत पाहून अतिलोभीचे डोळे पाणावले. त्याने अत्यंत-लोभीला विचारले—“मित्रा, रे?”

“विधिलिखित!” अत्यंत लोभी म्हणाला.

“हे असं कसं शालं?” अतिलोभीने विचारले. अत्यंतलोभीने बडलेला वृत्तांत सांगितला.

सर्व ऐकून घेतल्यावर अतिलोभी म्हणाला—“मित्रा! लोभाला बळी पडून तू आपली ही वशा करून घेतलीस! पूर्वी मंथरक नावाचा एक कोष्टी न्हाव्याने सांगितले ते न ऐकल्यामुळे जसा कोष्टी झाला तसा तू माझे न ऐकल्याने झाला आहेस!”

एक ठाण विणतां. तेवढ्यावर आपला उदरनिर्वाह होतो. तुम्हाला आणखी दोन हात व आणखी एक डोके आले तर कुपट कापड विणून होईल. एक कापड उदरनिर्वाहाला पुरे होईल. दुसरे विकून थोडी चैन करता येईल. म्हणून आणखी दोन हात ■ एक डोके मागून घ्या." बायको म्हणाली.

"जान!" कोण्टी म्हणाला आणि भाडा-जवळ जाऊन त्याने बायकोने सुचविल्या-प्रमाणे देवाकडून आणखी दोन हात व एक डोके मागितले.

देव म्हणाला-"तवास्तु!" आणि कोण्ट्याची ■ पूर्ण जाली.

परंतु तो दोन डोक्यांनी व चार हातांनी घरी परत येऊ लागला तेव्हा लोक "भूत आले हो, भूत!" म्हणून ओरडू लागले व दोडक्यांनी त्याला मारू लागले. त्यातच तो मरण पावला.

अतिसोभीने अत्यंत सोभीला ही गोष्ट सांगितली व म्हणाला-"सोऱ्यावर तुझ्या

मनाचे समाधान झाले नाही. तुला हिऱ्या माणक्यांची हाव होती. आता काय झालं? जास्वंदीच्या फुलांहुन लाल रक्ताने तू माखला गेली आहेस. रक्ताच्या चिळ-कांडघा उडत आहेत. तू हाव घरली होतीस त्या हिऱ्यांच्या पेक्षा तुझ्या डोळ्यांतून गळणारे पाण्याचे पेंब जास्त आहेत. मित्रा, सोऱ्याहुन हिऱ्यांची किंमत जास्त असल्याचे तुला कळले, एवढ्यावरून तू सूत्र झाला नाहीस. पुढे येणारी संकटे व परिणाम कळव्या इतकी बुद्धी व विवेक माणसाजवळ मसाका लागतो. तसे नसेल तर माणूस किती ■ बुद्धिमान असो, की घोर कुळात जन्मलेला असो, त्याच्यावर संकटे कोसळतात. माणसामध्ये व्यवहार-ज्ञान असावे लागते. ते नसेल तर सिंहाला पुनर्जीवित करणाऱ्या आहूणासारखे स्वतःचा जीव घालवून बसावे लागते.

"ऐकू दे तरी ती गोष्ट!" अत्यंत-लोमी म्हणाला. अतिसोभी गोष्ट सांगू लागला.

भल्लूक मांत्रिक

[१४]

[भल्लूक मांत्रिक व कालीवर्मा यांच्या मर्यादाच्या शरीर किंमत्याजवळ येऊन पोचले. किंमत्याच्या असल्या मुद्द्याबद्दी पांडाळ भल्लूकाने त्यांना कळविले. जितकेत्या पंखी जीवमुक्त आला व त्याने एका लेविकाला कालीवर्माकडे पाठविले. नागमल्लने व त्याच्या अनुयायांनी किंमत्याच्या फाटकाला भाग लावली. पुढे-]

किंमत्याच्या फाटकाला भाग लागून त्या ज्वाळा भगभग करू लाग-त्याचे पाहून चांडाळ भल्लूक जातंदातिरि-काने घाबत जाऊन सोंब तुटलेल्या हत्तीवर चढला व कालीवर्माला म्हणाला-"मालक, चला, किंमत्यात शिरू या. तेथे आपल्याला तो मायावी परकट सापडल्या जिवाय राहणार नाही." असे सांगून तो बळतो साकडे घेऊन नाचत असलेल्या

आपल्या सेवकाला, म्हणजे रानटी शिका-न्याला म्हणाला-"अरे, रानटी सेवका! लोकर ये आणि हत्तीला किंमत्यात घेऊन चरू."

रानटी शिकान्याने हातातली जळती लाकडे दूर फेकून दिली ■ चोरांचा नायक नागमल्लला सावध करून चांडाळ भल्लूकाला म्हणाला-"आलोच भल्लूक मालक!" आणि हत्तीकडे जाऊ लागला, परंतु तेवढ्यात

नागमल्लाने त्याला म्हटले—“मला व माझ्या बरोबरच्या दोघांना येथे काय ॥ आहे? हे दोघां मांत्रिकामघले भांडण विसते आहे. आम्ही आपल्या वाटेने निघून जातो आणि भंगलात राहून आपला धंदा सुरू करतो.”

किल्ल्याच्या फाटकाजवळ पोचतापोचता कालीवर्मने ते ऐकले व संतापून आपली तलवार नागमल्लावर उगारून म्हणाला—“अगदी शेवटच्या क्षणालाही वाटमारीचा आपला धंदा नू सोडायला तयार नाहीस, नाही का? लक्षात ठेव. निःशस्त्र यात्रेकरुंना लुटण्यापुरतेच शौर्य व पराक्रम तुम्या अंगात दिसतो आहे. समोर उभा राहून शत्रूशी युद्ध करण्याची हिंमत तुम्यात नाही!”

नागमल्लाने एकदा विडक्या इश्टाने सर्वांच्याकडे पाहिले व म्हणाला—“मी अटुल बोर असलो तरी मला शत्रू कोण व मित्र कोण कळत हे आपल्या पोटापुरता ज्या कोणाजवळ पैसा जडका सापडेल ॥ मी लुटतो. किल्ल्यात दुर्मुख राजाचा जय झाला काय किंवा त्याचा शत्रू सामंत पूर्व-भूपतीचा ॥ ॥ काय, ॥ काय मिळणार आहे?”

॥ त्यांच्या बाजूने राहण्यासाठी काही पगार किंवा प्रलोभनाच्या आशेने असे बोलतो आहे. ॥ ओळखून ॥ चिडून जाऊन भल्लूक मांत्रिक आपल्या तलवारीचे टोक नागमल्लाच्या सांध्याला लावून त्याला बरबादून म्हणाला—“वच रे, नागमल्ला! बजावून ठेवतो, ही तलवार मंचवंडासारखी असली तर तुला या क्षणी येथल्या येथे एक कोल्हा ककून टाकले असते. राजा दुर्मुख सोडून आज कोणीही दुसरा जिकला तर एखाद्या क्रूर रानटी जनावरासारखी तुम्ही शिकार केल्याशिवाय राहणार नाही. ही गोष्ट विसरलास वाटते?”

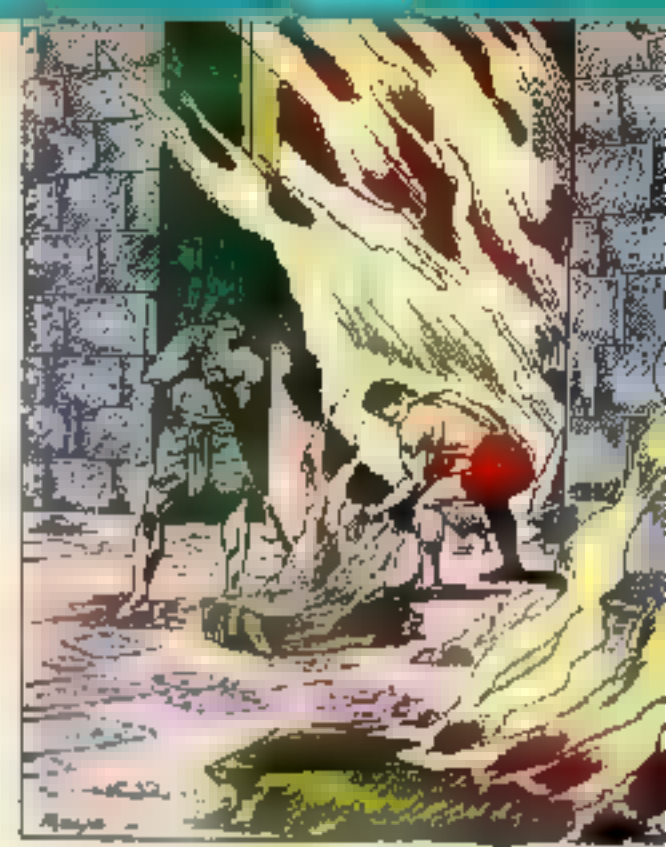
तत्क्षण नागमल्ला वाटले की राजा दुर्मुखान्या बाजूस राहण्यातच आपले हित आहे. त्याच्या रसणासाठी मांत्रिकासारखे आणि राक्षसासारखे तयार असतां नक्कीच तो राजा उदयगिरीचा पुन्हा राजा होणार.

त्याच्या मनात तो विश्वास उत्पन्न झाला. नागमल्ल आपल्या दोघां अनुयायांकडे बळून म्हणाला—“हे पहा रे, आज आपण झाडावरच्या मृन्मासारखे आपुण्य घाल-विण्याच्या संकटातून वाचलो. दुर्मुख महाराजांच्या राजूने युद्ध करून आपण शत्रूचा संहार केला की ते आपल्याला सैन्यात मोठ्या पगाराची नोकरी दिल्याशिवाय राहणार नाहीत.”

त्यांच्या नायकाने म्हटल्याबरोबर दोघां अनुयायांनी ॥ ॥ उभी धरून “दुर्मुख महाराज की जय!” असा जयघोष केला आणि तलवारीने फाटकाची जळती लाकडे दूर सरकावून आत शिरायला वाट तयार करू लागले.

भल्लूक मांत्रिक व कालीवर्मा आपापल्या वाहनांवर बसले व चांडाळ भल्लूकाला म्हणाले—“आपण सर्व मिळून दहा जणांहुन जास्त नाही. ॥ करावयाचे मुख्य काम म्हणजे मायावी मर्कटाच्या हातात असलेला मंचवंड काढून घ्यायचा. त्यानंतर दुर्मुख राजाला वाचवायचे. त्यासाठी तुमच्यापैकी प्रत्येकाने साहस व पराक्रमाची शिकस्त करून दाखविली पाहिजे.”

सर्वांनी आपापली शस्त्रे उडवीत या खेपेत “कालीवर्मा की जय!” असा जयघोष केला.

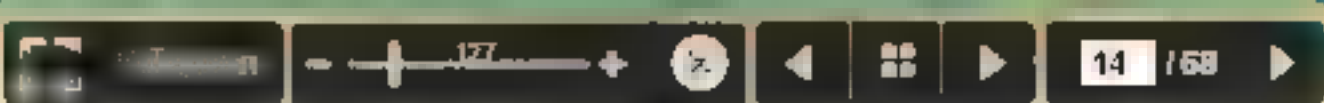
कालीवर्मा घोड्यावर बसून किल्ल्यात ॥ काहीत पुढे निघाभा, परंतु तितक्यात काहीतरी आठवल्यासारखा घोडा मागे बळवून म्हणाला—“तो वचवंड राक्षस कोठे आहे?”

त्यावेळी उग्रवंड राक्षस एका हत्तीची शेंब धरून त्याला बरोबर चालवीत जितकेतूचा मंत्री जीवगुप्त होता त्या बाजूला जाऊ लागल्यासारखा दिसला. ते पाहून कालीवर्मा आश्चर्यचकित होऊन भल्लूक मांत्रिकाला म्हणाला—“गुप्तवर्य! असं दिसतं आहे की उग्रवंड राक्षस आपला शत्रू जितकेतू याच्या पक्षात जाण्याच्या विचारात दिसतो आहे!”

“तसे असेलसे मजा वाटत नाही. त्याला माझ्याशी काहीतरी काम असल्याचे कळले आहे. म्हणून लोकर जाऊन पाहून ये, काम तो म्हणतो ते!” भल्लूक मांत्रिक म्हणाला.

ते ऐकताच चांडाळ भल्लूक दुसऱ्या एका हत्तीवर बसलेल्या दुर्मुख्याच्या अंगरक्षकांना म्हणाला—“अरे, अंगरक्षक बीर हो! तो राक्षस कालीवर्मा मातकाच्या विरुद्ध उलटला की काय, न जाणे! आपण त्याच्या मागे त्याच्या रक्षणाला जाणे बरोबर होईल की नाही, विचार करा.” असे सांगून त्याने रानटी सेवकाला त्या बाजूला आपला हत्ती बळवायला सांगितले व कालीवर्माच्या हत्तीला नेवविले.

घोड्यावर कालीवर्मा, एका हत्तीवर चांडाळ भल्लूक व दुसऱ्यावर अंगरक्षक या सर्वांना आपल्याकडे बोट असलेले पाहून उग्रदंड चकित झाला आणि काय वाटेस ते असो सावध राहणे बरे विचार करून त्याने आपली दगडी गदा उजव्या हातात घेऊन वर उचलून धरली व हत्तीची सोड बोटून त्याला बळविली व उभा राहिला.

कालीवर्मा उग्रदंडाच्या पोचताच म्हणाला—“उग्रदंड! हे काय भातविले आहेस रे? आजच्याबरोबर किल्ल्यात जाऊन सूर्यभूपतीच्या हातातून दुर्मुखाला बांधू या असे नव्हते का ठरले?”

“कालीवर्मा! राजा दुर्मुख जिवंत आहे असेच का वाटते आहे तुला?” उग्रदंड राक्षसाने कालीवर्माला विचारले.

“तो जिवंत नसेल, असे तुला कसे काय वाटले? किल्ल्यात त्या बाजूने काही सैनिक आहेत, हे दिसत नाही का? तसे नसेल तर किल्ल्याच्या आत जे घुब चालू असल्याचा ओरडा ऐकू येत आहे, ते घुब कोणामध्ये चालू वसेलसे वाटते, तुला?” कालीवर्माने निचारले.

उग्रदंड राक्षस दूर उभे असलेल्या मंत्री जीवगुप्ताकडे व त्याच्या सैनिकांकडे बोट दाखवून म्हणाला—“कालीवर्मा! तुम्ही सर्व

किल्ल्याच्या फाटकासमोर उभे राहून भांडणात वेळ घालवितात. मजून काही विघडले नाही. कसेच किल्ल्यात शिरून दुर्मुख राजाला बांधवित वसता त्या मायावी मर्कटाच्या हातात गेलेला मंत्रदंड-मुळां मिळवायचा आहे!”

“आम्ही तेच काम करावला निघालो आहो. परंतु तू ह्या हत्तीला बरोबर घेऊन कोठे निघालास?” कालीवर्माने विचारले.

उग्रदंड राक्षस आपली दगडी जीवगुप्त त्याच्या अनुयायांकडे फिरवून म्हणाला—“तो मंत्री आणि त्याच्या बरोबरचे सैनिक तुमच्या पाठोपाठ किल्ल्यात शिरण्याचा करू लागले तर त्यांना घोपवून धरण्यासाठी!”

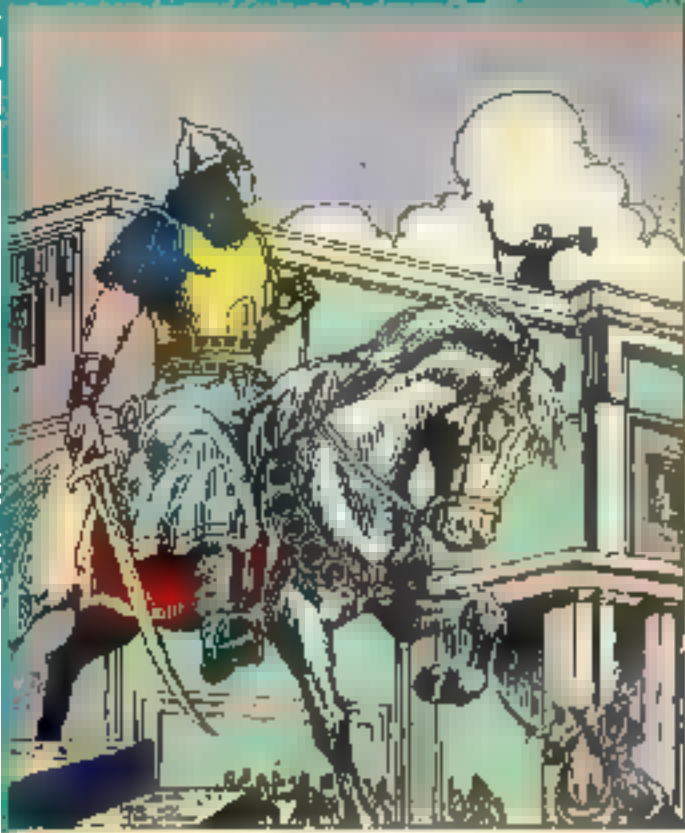
ते ऐकल्यावर कालीवर्मा त्याच्या घनाचे सभाधान झाल्यासारखा किल्ल्याच्या फाटकाकडे परतला. त्यानंतर सर्व जयघोष करीत किल्ल्यात शिरले. एका हत्तीवर तलवारी घेऊन अंगरक्षक आणि दुसऱ्या हत्तीवर परशू घेऊन चांडाळ भल्लूक, घोड्यावर कालीवर्मा, रेंड्यावर भल्लूक मांत्रिक आणि मागून पोठ्याने ओरडत चोरांचा नायक नागमल्ल त्याचे अनुयायी या सर्वांना बात शिरत असलेले पाहून त्या वेळपर्यंत सामंताच्या बाजूने

दुर्मुख राजाच्या बाजूने लढणाऱ्या सैनिकांची घुब करणारे सैनिक समभीत झाले व ओरड लागले—“सूर्यभूपती महाराज! भल्लूक मांत्रिक हत्तीचे सैनिक घेऊन आपल्यावर चालून येतो आहे. तूर्त पळून जाण्यातच आपले हित आहे।”

त्या पाठोपाठ एका लहानग्या बराच्या पाठीमागून सामंत सूर्यभूपती घोड्यावरून पुढे आला. त्याच्या हातात रक्ताने माखलेली तलवार होती. म्हणाला—“तुम्ही मिण्याचे मुळीश कारण नाही. दुर्मुखाच्या बाजूने लढणाऱ्या जवळजवळ सर्वांचा फडशा झाला आहे. हा भल्लूक मांत्रिक आपल्याला काय करणार? मर्कटाच्या रूपात आपल्या

बाजूने जो आहे तो भल्लूक मांत्रिकाहून आहत मंत्रबळ प्राप्त असलेला दुसरा मांत्रिकच आहे !”

सामंत भूपतीला पाहताच कालीवर्माला त्वेष पडला व तो दात ओठ चाबून म्हणाला—“काय रे सामंता ! माकडाच्या मवतीने तुला सिंहासन मिळणार आहे का रे ? कोठे आहे, राजा दुर्मुख ? त्याच्यान हाती मी तुझे डोके उडवतो, पहा !”

इतक्यात त्या घराच्या छोट्या भितीवर मायावी मर्कट उडी मारून बसला व किच किच करू लागला. मान वर करून सर्वांनी त्याला पाहिले. त्या मर्कटाच्या उजव्या हातात मंत्रदंड होता. तो आपल्या डाव्या

हातात कोणाचे तरी मुंडके शेंडी घरून लोंबत ठेवून म्हणाला—“अरे, कालीवर्मा ! तू राजा दुर्मुख कोठे आहे, विचारीत होतास नाही का ? हे पहा, त्याचे मुंडके ! त्याचा देह कोठे आहे तो तू शोधून काढण्यापूर्वीच तुझं मुंडके राजा सूर्यभूपती कापून जमिनीवर लोटलील !”

तत्क्षण भल्लूक मांत्रिक तलवार व आपले वाहन रेडधाला ॥ बाजूला हाकीत म्हणाला—“अरे मायावी मर्कटाचे सौम्य करणाऱ्या भांतिमती ! तू माझा मंत्रदंड चोरलास यासाठी तुला एवढ्या उड्या मारण्याचे ॥ नाही. ॥ हातातली ही तलवार त्या ॥ मानाने कोण- त्याही तऱ्हेने कमी नाही, हे ॥ ठेव ! तुझा गुरू तांत्रिक मिष्ट्या मिश्रसुद्धा ब्रह्मपुत्रा नदीकाठचा प्रदेश सोडून या जंगलासली धुळ सात फिरतो आहे काटे ?”

त्या प्रस्नाचे उत्तर देण्याऐवजी मायावी मर्कट दांत काडून दाखवीत किचकिच करीत बट्टेत म्हणाला—“भल्लूक मांत्रिका ! तू आपल्या मंत्रबळाने डोक्यात अंजन घालून पहा ना, माझा गुरू कोठे आहे तो ! कदाचित् ते तुझा गुरू भल्लूकपाद याचे मुंडके कापण्यासाठी हिमालय पर्वतातल्या शिळेंवर आपली तलवार बासून तिला चार चढवीत असावेत.”

ते एकूण भल्लूक मांत्रिक संतापला व दांत ओठ चाबून कालीवर्माला म्हणाला—“कालीवर्मा व चांडाळ भल्लूका ! तुम्ही या फाटकावर कडक नजर ठेवा ! किल्ल्या-तून सामंताच्या बाजूचा एकदेखील सैनिक बाहेर जाता कामा नये. या मायावी मर्कटाचा ॥ सामंताला घरून मांझ्या अंगांचो कांडकी उडवून टाका !”

भल्लूक मांत्रिकाच्या तोंडून ते दोलणे पुरते बाहेर ॥ आत चांडाळ भल्लूकाच्या हत्तीवर ॥ रानटी शिकान्याने सोडलेला ॥ मायावी मर्कटाच्या ॥ हाताला लागला आणि त्याच्या हातातले ते मुंडके जमिनीवर लोटू लागले.

ते मुंडके आली पडताच दुसऱ्या हत्तीवर बसलेले दुर्मुखाचे अंबरक्षक उडी मारून त्या बाजूला घाबले व मुंडके उचलून पहात म्हणाले—“हे महाराज दुर्मुख यांचे डोके नाही ! हा मायावी मर्कट आपल्याला फसवित होता.”

दुसऱ्या क्षणाला चांडाळ भल्लूकाने “शिरापवन सैरवा !” असा घोष केला व आपल्या सेवकांची ॥ थोपटोत म्हणाला—“शाबास सेवका ! तू हा वाग मारून त्या मायावी मर्कटाची घमंड जिराविलीस ! आम्ही राजा दुर्मुखाच्या शोधार्थ हा सर्व

किल्ला चाळून काढ. जे कोणी समोर येईल त्याचे मुंडके हा परशू उडवील. कोणी निसटलाच तर तू त्याला आपल्या बाणाने टिपून काढ !” असे म्हणत त्याने परशूच्या बांधणाने हत्तीला पुढे म्हायला खुणावले.

हत्ती चीकार ॥ पुढे निघाला. मायावी मर्कट भितीवरून उडी मारून कोठे तरी पळाले. तेव्हा कालीवर्मा मांत्रिकाला म्हणाला—“गुरुधर्ये ! आपण प्रथम सामंत भूपती व त्याच्या सैनिकांचा समाचार घेतला पाहिजे ! दुर्मुख राजा निःसंशय या किल्ल्यातच कोठेतरी जिवंत असला पाहिजे.”

“भल्लूकपाद गुरुवयं ! धीव कलून व तलवार उगारीत भल्लूक मांत्रिक दुर्मु-
खाच्या सैनिकांना संबोधन करीत म्हणाला-
“राजा दुर्मुखाच्या बाजूने लढणाऱ्या सैनिक
हो, ऐका ! तुम्ही सर्व आमच्याबरोबर
चला, जो कोणी आम्हांला आडवा येईल
त्याचे डोकें ही मंत्रबलेली तलवार वगिरी-
वर लोटवेल.”

सामंताच्या सैनिकामोर उभे राहू ■
शकण्यामुळे आजूबाजूला लपून ■
राजा दुर्मुखाचे सैनिक धावत पुढे आले
आणि मांत्रिकाला म्हणाले-“आमचे मन्ना-
राज ! सभा मंत्रपानजिक सिंहासन आहे
त्या दामनात स्वतःला बांधवून लपून बसणे
आहेत.”

“तरमग तुम्ही वाट दाखवायला पुढे
म्हा ! तुम्हांला भिण्याचे मुळीच कारण नाही.
आम्ही शत्रूला धोपवून ठेवतो.” कालीवर्मा
दुर्मुखाच्या सैन्याला धीर देत म्हणाला.

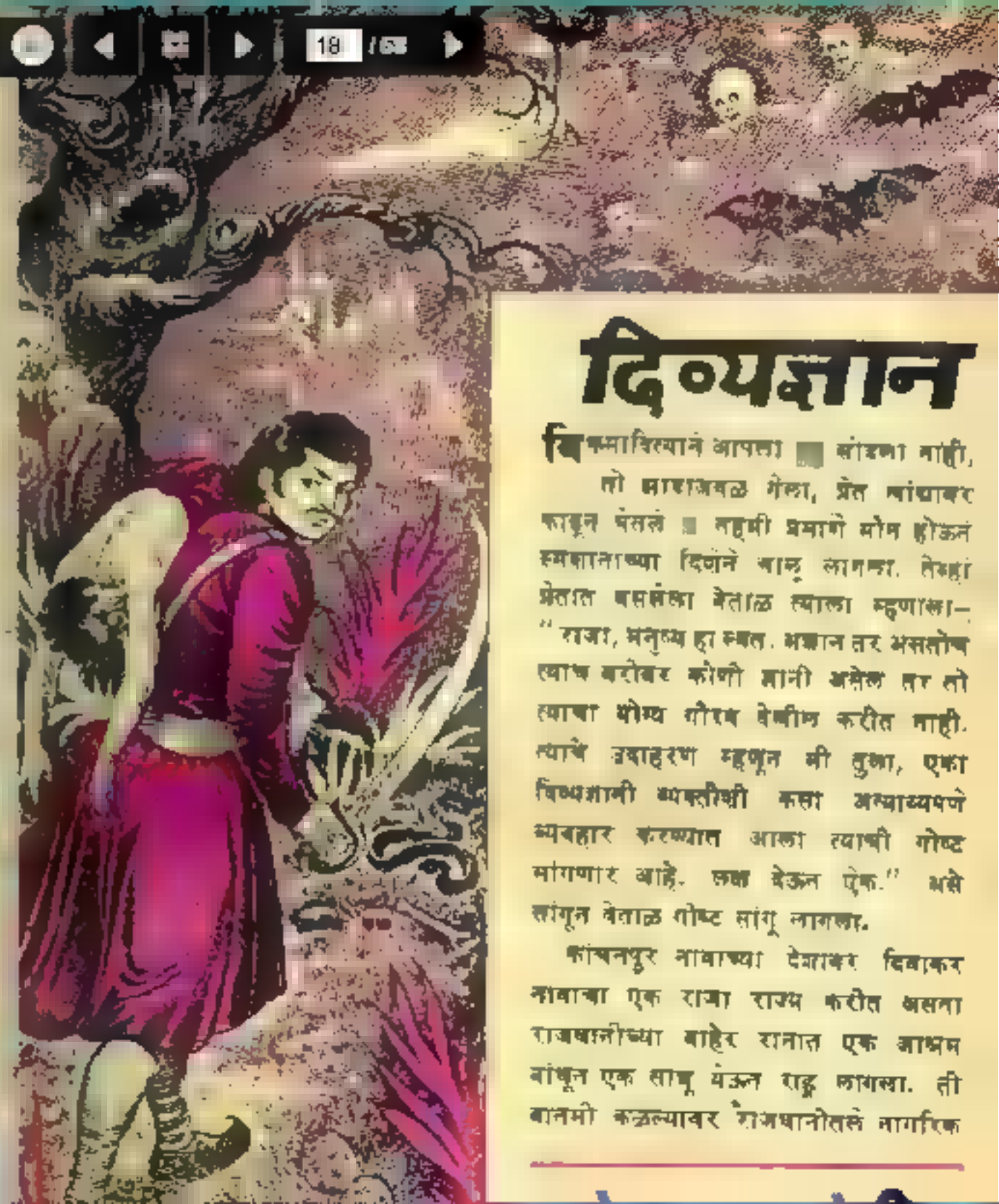
कालीवर्मा व भल्लूक मांत्रिक सभा-
मंडपाच्या दिशेने निघाले. वाटेत त्यांना

घातूचा एकही जिपाई आडवा नाही.
कारण ते सर्व किल्ल्याच्या दुसऱ्या टोकाला
समंत राजा व मायावी मर्कट यांच्या
जमा होऊन पुढे काय सरावयाचे या
विचारात होते.

कालीवर्मा ■ भल्लूक मांत्रिक सभा-
मंडपाबद्दल पोचणार तेवढ्यात हत्तीवर
बांधाळ भल्लूकही ते ■ जाला. त्याच वेळी
मधामंडपानजिकच्या दालनाचे दार उघडले,
सर्व चकित होऊन पाहू लागले. राजा
दुर्मुख सिंहासनावर बसलेला होता.

सर्वांना उद्देशून दुर्मुख ■ वर कळत
म्हणाला-“बांधाळ भल्लूका ! पुन्हा सिंहा-
सनावर बसण्याची माझी ■ पूर्ण जाली.
आतां तू पाहिजे तर माझे भूदके कापून
जायल्या गुरूला ■ मी काही एक म्हणणार
नाही.”

बांधाळ भल्लूक ■ ऐकताच आनंदाति-
रेकाने हत्तीवरून उडी ■ मारली
उतरला आणि परशू घेऊन मधामंडपाच्या
दिशेने निघाला. (कमसा.)

दिव्यज्ञान

विष्णुविरत्याने आपला ■ सांडला नाही,
तो माराजवळ गेला, प्रेत त्यांच्यावर
काढून घेतले ■ तहमी प्रमाणे मोम होऊन
स्मशानाच्या दिशेने वाळू लागला. तेव्हा
प्रेताने बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-
“राजा, मनुष्य हा स्वतः अज्ञान तर असतोच
त्याच बरोबर कोणी ज्ञानी असेल तर तो
त्याचा धोष्य गौरव वेळीच करीत नाही.
त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला, एका
विषयज्ञानी व्यक्तीशी कसा अत्याव्ययने
व्यवहार करण्यात आला त्याची गोष्ट
मागणार आहे. लक्ष देऊन ऐक.” असे
सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कांचनपूर नावाच्या देशावर दिवाकर
नावाचा एक राजा राज्य करीत असता
राजधानीच्या बाहेर रानात एक जाश्रम
बांधून एक साधू येऊन राहू लागला. ती
बातमी कळल्यावर राजधानीतले नागरिक

परंतु राजाचा भक्ती मुदगत रावत मत निराळे होते. त्याला वाटे की भविष्यकाळात काय होणार हे पहिल्यानेच कळले तर नक्कीच फायदा होईल. प्रधानाचा मुलगा जन्मल्या-पासून आजारोष होता. मोठेमोठ्या वैद्यांनी औषधपानी करून हात टेकले. म्हणून मुदस-तला वाटले. दिव्यज्ञान्याकडून मुलाच्या नाभिवात काय आहे विचारून कदाचित मुलाला निरोगी करायला काहीतरी मार्ग निघेल. तोंडून मुलाविषयी सर्व माहिती विचारून घेऊन दिव्यज्ञानी म्हणाला—“तुमच्या मुलाला ग्रहांची पीडा आहे. मी सांगतो सगळी ग्रहांशी केल्यावर मुलगा चांगला बरा होईल.”

दिव्यज्ञानीने सांगितल्याप्रमाणे प्रधानाने ग्रहांशी केले. एका महिन्याच्या मुलाची प्रकृती सुधारली. सुदर्शनना फार आनंद. व तो दिव्यज्ञानीला काहीतरी बेटवस्तू घ्यायला गेला.

परंतु दिव्यज्ञानी त्याला म्हणाला—“प्रधान, मी सर्वसंगपरित्याग केला आहे. मला कोणत्याही वस्तूची गरज नाही.” त्याने उलट प्रधानालाच एक औषध देऊन सांगितले की, साप चाबल्यावर त्या औषधाचे सेवन केले तर सापाचे विष उतरते.

सापाची भीती कोणाला बरे असेल, असा विचार करीत घरी तो गेला.

दुसऱ्या दिवशी तो पहाटे उठला व अंधुक प्रकाशात त्याचा पाय चुकून सापावर साप त्याला चाबला. तेव्हा त्याने दिव्यज्ञानीने दिलेले औषध घेतले. त्याच्या जिवावरचा थोका टक्कला. ती गोष्ट कळल्यावर राजा विचार कर. मनात जोत्सुक्य मोठे काढले. वाटले की कदाचित दिव्यज्ञानी भविष्य वर्तवीत नसावा. त्याच्या अंशात भविष्य बदलण्याची शक्तीमुढा असावी. म्हणून तो एक दिवस शिकारीला जंगलात निघाला असता दिव्यज्ञानीच्या कुटीत गेला आणि दिव्य ज्ञानीचे दर्शन करून त्याने त्याला विचारले—“महाराजन्, आज मी शिकारीला निघालो आहे. स्वकृपाचे सावज सांपडेल?”

“आज आपल्याला एकही सावज मिळणार नाही!” दिव्यज्ञानी म्हणाला. राजा त्या पूर्वी शिकारीला गेला आणि एकही शिकार त्याच्या हाती आली नाही जसे कधी झाले नव्हते. म्हणून तो जंगलात असा विचार करीत निघाला की दिव्यज्ञानीचे भविष्य बोटे ठरणार. परंतु दिव्यज्ञानीचे भविष्य खरे ठरले. दिवशी राजाला एक ससादेखील शिकार करण्यास सापडला नाही.

ही गोष्ट घडली त्यानंतर थोड्याच दिवसांनी सेजारच्या राजाने कांचनपुरावर स्वारी केली. घनघोर झाले. सेजारचा राजा

फार खुर होता व त्याचे सैन्यमुढा मोठे होते. म्हणून राजाने दिव्यज्ञानीकडे आऊन विचारले—“या मुढाचा परिणाम काय होईल?” तेव्हा दिव्यज्ञानी म्हणाला—“महाराज, या मुढात आपल्याला सहजीविषयप्राप्ती होईल.

या संपेला सुद्धा दिव्यज्ञानीने वर्तवलेले भविष्य खरे ठरले. स्वतःला शक्तिशाली मानून शत्रूने बंधनहीत कांचनपुराच्या राज्यात शिरून कांचनपूरच्या सैन्याची धुळदाण उडवून देण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्याचा अंदाज चुकला आणि त्याच्या सैन्याचा पूर्ण विमोड झाला.

त्यानंतर राजा विचार कर व प्रधान सुदर्शन यांचे दिव्यज्ञानी विषयी बोलणे झाले.

साधूच्या दर्शनाला आपले भविष्य त्याला विचारू लागले. तो साधू लोकांना त्यांच्यावर केव्हा व कोणत्या प्रकारचे संकट येणार आहे ते सांगे व त्यांना सावज करी. तो सांगे ते करे होई. म्हणून लोक त्याला दिव्यज्ञानी म्हणू लागले.

दिव्यज्ञानीच्या अपूर्व ज्ञानाची कीर्ती राजाच्या कानापर्यंत पोचली. परंतु राजाने विचारले असे ठाम मत होते की, माणसाचे जसे असते तसेच होते. ते बदलण्याची शक्ती कोणातही नसते. म्हणून दिव्यज्ञानीकडून काही कळले तरी काय फायदा? कारण जे विचित्रलिखित असते ते पुसण्याची शक्ती मानवाच्या हातात नाही.”

राजाचे ते भक्त ऐकल्यावर मुदर्सनने स्वतः दिव्यज्ञानी जे भविष्य वर्तवितो त्या संबंधी दाखविले कीकली मुळ केली. जेव्हा राजा म्हणाला की गोष्ट खरी असल्याचे त्याला पटले कारण दिव्यज्ञानी काही नोकाना माने की त्यांच्यावर कदा स्वर्गाची संकटे ओढवणार आहेत? जाणली काहीजणाना त्याने यासितने की त्यांच्या प्रयत्नात [ ] येणे शक्य नाही. काही संकाना त्याने भविष्य-काळाने त्यांच्या हिताच्या दोष्टी बघण्याचे भविष्य वर्तविले. [ ] तत्वेने दिव्यज्ञानीच्या भविष्यावर अवलंबून राहून की त्यांना त्यांच्या प्रयत्नात यश मिळणार नाही, लोकांनी प्रयत्न करण्याचे सोडले. [ ] भविष्यकाळात लाभ होणार असे कळले त्यांनीमुळात काम करायचे सोडले. या सर्व गोष्टी कळल्यावर एके दिवशी रात्री मुदर्सन आपल्या दोघां विश्वासपात्र नोकरांबरोबर दिव्यज्ञानीच्या कुटीत आला. दिव्यज्ञानी जोपलेला होता. त्याला उठवून एका रथात बसवून एका नोकराबरोबर दूर परदेशात त्याला पोचता करविला आणि दुसऱ्या नोकराला दिव्य-ज्ञानीचा वेष करून कुटीत सोडले.

दुसऱ्या दिवसापासून तोतया दिव्यज्ञानी जे भविष्य सांगे ते खोटे [ ] लागले. काही दिवसांनी जनतेचा दिव्यज्ञानीवरचा विश्वास उडाला. प्रजेने त्या कुटीकडे जाणे सोडले.

ज्ञानीचा वेष टाकून देऊन परतला.

जेव्हा गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले— "राजा, दिव्यज्ञानीने प्रधानावर केवळा उप- [ ] केला होता? त्याने प्रजेचे बनेक प्रकारे हित केले होते. अशा दिव्यज्ञानीला प्रधानाने परदेशात का पाठविले? त्याने कोणाचे कधी वाईट केले नव्हते? या संकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तु जिणे नाहीस तर परि- नाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची खंयूर ककले होऊन तुझ्याच पायावर लोळ लागतील."

राजा विस्मयित म्हणाला— "दिव्य-ज्ञानीला भविष्य वर्तवून ते बदलण्याची शक्ती असती तर त्याच्या हातून प्रजेचे नक्कीच कल्याण झाले असते. परंतु राजाने प्रत्यक्ष पाहून सिद्ध केल्याप्रमाणे त्याच्या अंगात फक्त भविष्य वर्तवण्याचीच शक्ती होती. म्हणून प्रजेचे हित होण्याऐवजी अहितच होण्याची शक्यता जास्त होती कारण ज्या कोणांना आपले भविष्य कळले त्यांनी स्वतः प्रयत्न करण्याचे सोडून दिले व बालशासारखे स्वस्थ

बसून राहाले. मानवाला कर्म करणे आवश्यक आहे. त्याचे फळ हे त्याने भविष्यावर सोडा- बयाचे असते. परंतु भविष्य आधी कळल्यावर त्याने कर्म करायचेच सोडले व बालशा- सारखा स्वस्थ बसून राहला तर जगाच्या व्यवहार कसा चालावयाचा? [ ] करील असतां अपयश पदरी पडले तर पुढच्या प्रयत्नाला लागताना मानव जुन्या चुका कर- प्याचे टाळतो. ज्ञानवृद्धीसाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. चुका झाल्यातरी त्या पुढच्या प्रयत्नात अनुभव म्हणून उपयोगी पडतात व ज्ञानाची वृद्धी होते. परंतु जर माणसाला प्रयत्नाचे फळ प्रचलित कळले तर तो प्रयत्नच करायला तयार होणार नाही. मानव उष- तीच्या दृष्टीने भविष्य कळणे धोक्याचे आहे. देशाला देखील ते धोक्याचे आहे, असा विचार करून प्रधानाने जे केले ते राज्यावरचे संकट टाळण्यासाठी, प्रजेच्या हितासाठी केले. त्यात [ ] दोषी ठरविता येणार नाही."

अशा तत्वेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रतासह अवृक्ष झाला आणि शाकाला जाऊन लोंबकळ लागला. (कल्पित)

वंश व गुण

फार प्राचीन काळची गोष्ट आहे. सिंध देशात सोमनाथ नांवाचा एक ब्राह्मण रहात असे. त्याला वज्रनाथ नावाचा मुलगा होता. त्याचे एका छीवरकन्येच्या मुलीवर प्रेम होते. ती मुलगी विसावला फार सुंदर होती व सद्गुणीय होती. तिच्या वंग्यावरचे कपडे पाहूनच ती ब्राह्मणकन्या नष्टत्याचे कळे.

परंतु बहिर्जांना कळले की मुलगा एका छीवरकन्येच्या राखी साजून तिच्याशी ब्रम्ह करणार आहे तर ते त्यांना मान्य होणार नाही. म्हणून वज्रनाथाने एका मित्राचा सल्ला घेतला. मित्राने सल्ला दिला—“तु त्या मुलीला ब्राह्मणासारखे लुगटे नेसायला सांगून बहिर्जांना दाखव आणि ती ब्राह्मण कन्या असल्याचे सांग. तु तिच्यामोठ ब्रम्ह करणार असल्याचे ही सांग. मग ब्राह्म्यावर खरी गोष्ट कळेली तरी बहिर्ज विचरणार नाही.

■ त्या छीवरकन्येला ब्राह्मणांसारखे लुगटे घेते नेतकून बहिर्जांकडे नेता. म्हणाला—“बाबा ! ही ब्राह्मणाची मुलगी आहे, मी हिच्याशी ब्रम्ह करणार आहे.”

■ ऐकून ती मुलगी वावकून म्हणाली—“नाही हो, ■ नाही. मी ब्राह्मण जातीची नाही, मी छीवर जातीची आहे.” तत्क्षण सोमनाथाने ■ मुकुटात एक चिलो व म्हणाला—“मूर्खा ! छोटे बोलायला तुम्हा ■ नाही ! ■ सत्यवादिनी ■ मुलगी माझी सून बाजी तर त्यावरून मज्जा भविष्यातच घाटेक. परंतु तू त्या मुलीला विचार की ती तुझ्यासारख्या छोटे बोलणाऱ्याची सल्लाचा तयार आहे की नाही ?”

शेजारणीची नक्कल

जानकी आणि पार्वती शेजारी शेजारी रहात. पार्वती फार हुषार व धोरणी बाई होती. ती उत्तम गृहिणी होती. म्हणून तिचा संसार सुखाचा होता. परंतु जानकी तिचा हेवा करी. ती पार्वतीच्याहुन तिचा संसार जास्त मुखाचा व नैभवसंपन्न आहे, हे दर्शविण्याचा सतत प्रयत्न करी. ती श्रीमंताचा पाट दाखविण्यासाठी नृत्यबान वस्तू खरेदी करून त्याचे प्रदर्शन करी. परंतु पार्वती हुषार होती. म्हणून तिचा संसार सधा असूनही नीटनेटका असे.

ते जानकीला होते. म्हणून तिचा ईर्ष्याग्नी वास्तू पेटे. तिने आपल्या पतीला काहीतरी उपाय सुचवायला सांगितले. तिच्या पतीला कायकोची ती दिलाऊ वृत्तीक पसंत नव्हती. म्हणाला—“शेजारणी-हून तू वरचढ असल्याचे दाखवितेस ■ माझ्या होक्यावर कर्ज वाढत चालले आहे.

यापुढे तू कोणतीही जास्त किमतीची वस्तू विकत घेण्याच्या भावनाहीत पण नकोस. शेजारणी काय विकत घेतात ते प्रथम पहा ■ त्यानंतर ■ विकत घे.” पतीचा सल्ला जानकीने मान्य केला त्या वेळेपासून तिला थोडी मनःशांती लाभू लागली.

जानकी व पार्वती दोघींना मूलबाळ नव्हते. त्यांना गावात कोणी थोर साधूनुवा आल्याचे कळले. ते लोकांच्या इच्छा पूर्ण व्हावया म्हणून आशीर्वाद देतात ■ त्याप्रमाणे त्या पूर्णही होतात, अशी वदंता होती. ते कळल्यावर पार्वती त्या साधू-नुवांच्या दर्शनाला गेली. पार्वती गेल्याचे कळल्याबरोबर जानकीसुद्धा त्या नुवांच्या दर्शनाला घावली. दोघींनी त्या नुवांची पादपूजा केली. नुवांनी दोघींना एक मंत्र सांगून म्हटले—“तुम्ही दोघी या मंत्राचा जप करा, तुमची इच्छा पूर्ण होईल.”

त्यानंतर दोघी आपापल्या घरी परतल्या. पार्वती तिला एक सुंदर मुलगा अर्धावा अशी इच्छा मनात बाळगून मंत्राचा जप करू लागली.

आता जाणकी विचार करू लागली की, पार्वती कोणती इच्छा मनात बाळगून मंत्र जपते आहे? हे परंतु तिला एवढे मात्र वाटे की पार्वतीसारखेच आपल्याला आयुष्य घालवण्याचा मिळायचे. तेच सल्ला तिला तिच्या पतीने दिला होता. म्हणून तिने ही इच्छा मनात ठेवून मंत्र जपवायला मुरवात केली की, पार्वतीला जे काही आयुष्यात होत राहील, तेच आपल्याला होत रहावे.

काही महिन्यांनी पार्वतीला एक सुंदर मुलगा झाला. कदाचित मंत्राचा परिणाम म्हणूनच की काय जाणकीलासुद्धा एक सुंदर मुलगा झाला. ते कळल्यावर जाणकीच्या पतीला परमानंद झाला. त्यात कायकोने कितती हुशारीने बरोबर इच्छा करून मंत्र जपला. याबद्दल त्याने जाणकीचे कौतुक केले. या उलट जाणकीला वाटले की

पतीने दिलेल्या मंत्राचा प्रमाण तो जाणकी म्हणून तिचा पुत्रप्राप्ती झाली. तिने पतीची सूप वाखाणणी केली.

एके दिवशी अचानक पार्वतीच्या घरात चोर फिरले आणि घरातली चोखवस्तु उचलून निघून गेले. दिवशी रात्री जाणकीच्या घरातही चोरी झाली. या चोरीत पार्वतीचेच नुकसान झाले. कारण तिला मदत करायला कोणी श्रमस्त गृहस्थ नव्हते. नुकसान भरपाई व्हायला तिचा किम्येक वर्षे लागणार होती. परंतु जाणकीची गोष्ट तशी नव्हती. तिच्या मदत करणारे पुष्कळ लोक होते. तिचे नुकसान असून काढणारे अनेक नातेवाईक होते. परंतु मंत्राचा प्रभावच की काय तिच्या मदतीला कोणी आलं नाही. त्या विश्वासापासून पार्वतीच्या कष्ट सहन करावे लागले. तेच जाणकीलासुद्धा सहन करावे लागले. ती देवाजवळ मागणे मानू लागली की देवा, यापुढे पार्वतीवर कोणते ही संकट येऊ देऊ नकोस!

भोळा बाळू

बाळू हा अगदी भोळा होता. लहानपणीच आईवडील त्याला, तेव्हापासून त्याला त्याच्या आजोनेच वाढविले. तो स्वभावाने फार चांगला होता. परंतु त्याला बरे-वाईट, शुभशुभ काहीच कळत नव्हते, म्हणून तो काही तरी बूक करायचा आणि लोकांच्या शिष्या जायचा.

एकदा त्याच्या गावातल्या सर्व विहिरी अटल्या, तेव्हा सर्व गावकरी दूर नदीवर जाऊन पाणी आणू लागले. एकदा बाळू एका मल्लीतून जात एक म्हातान्या नाई नदीवरून भांगर भरून पाणी घेऊन येत होता. वय जास्त झाल्यामुळे त्याला तो भांगर उचलून आणणे वाटत होते. त्यांनी भांगर एका ओट्यावर ठेवली. पुन्हा उचलू लागल्या तर उचलता येईना. बाळू धावत पुढे गेला आणि भांगर उचलून देऊ लागला.

त्या नाई भोरवल्या-“मूर्ख! सोब-ळ्याचे पाणी घेऊन आले होते, शिवलास रे!” नाईनी ते पाणी त्याच्या अंगावर ओतले आणि पाणी आणायला, पुन्हा नदीवर निघाल्या. बाळू भोल्या कपड्यांनी घरी गेला आणि आजोच्या तोंडच्या सूप शिष्या काढ्या.

असाच एकदा बाळू बाजारातून भाजी घेऊन घरी येत होता. तेव्हा एक मुलगा पळत येत असलेला दिसला. त्याच्या पाठी-मागून एक म्हातारा माणूस भोरवत येत होता-“धांवरे, मधादा! दोन थपडा पडल्याशिवाय तुझे डोके ठिकाणावर येणार नाही!”

बाळूने त्या म्हातार्याला मदत न्हावी म्हणून त्या मुलाला धरला आणि दोन थपडे मारून म्हातार्याला धुणाला-“आजोबा, तुम्ही थांबू नका! मीच

दिले दोन माता! आतां त्यांचे डोके ठिकाणवर आले असेल!"

धपाटे पडताच मुनगा मोठयाने किकाळी फोडून रडू लागला.

कोणी तरी रस्त्यावर धाडणान्याने मातवाला दोन धपाटे मारलेले पाहून म्हणतारा [ ] व ओरडला—"कोण रे तू? लहानशा मुताला मारायला तुझ हात पुढे मालेन कसे?" असे म्हणत म्हाताऱ्याने मातवाला पोटाशी धरून शांत केले. चार जीवे तेच जमा झाले होते. त्यांनी बाळूला जम बिब्या हासयला.

बाळू एवढेच तोंड करून घरी गेला व चडलेली गोष्ट आज्ञा सांगितली. तिच्या तोंडी त्याने आणखी बिब्या काढल्या.

स्नानासाठी लोक येत होते. बाळू दररोज नदीवर आंधोळीला जात असे. तो नदीत स्नान करून काठावर काही वेळ गंमत पहात बसे.

एके दिवशी तो असाच [ ] एक जोडपे स्नान करून त्या बाळूला आले [ ] काठावर चडू लागले. पुरुष [ ] चडून बर आला. बायकोने नवरा हात देईल म्हणून हात पुढे केला. परंतु नवऱ्याने [ ] तिकडे गेल नाही. बाळूने ते पाहिले आणि चटविशी पुढे होऊन त्या बाईचा हात धरला [ ] त्या बाईला वर ओढले.

नवऱ्याने माने वळून पाहिले [ ] बाळूला दोन तीन मुस्कृतात वेडून [ ] बिब्या बेल निघून गेला.

बाळूची आज्ञा आज्ञारी पडली व तिने खाट धरली होती. मार [ ] बाळूला घरी बालेला पाहून तिच्या डोळ्यांना पाणी आले. म्हणाली—"अरे बाळूचा! [ ] चांगलाच आहेस रे! परंतु मी बेल तर तुझ्याकडे पाहणारा कोणी मिळणार नाही या गावात. तुम्हा हा भोळ्यांना कोणालाही सपनार नाही. [ ] स्मरणात पोच-बिब्यावर तू या. गावात राहू नकोस. आणखी कोठेतरी जाऊन दिवस काढ. कोठेही कोणो मुला बोलावून मदत मागितल्याशिवाय कोणालाही कोणतीही मदत देण्याच्या आनमडीत पडू नकोस."

त्यानंतर लोकरच आज्ञा धरली. बाळूने तिची सर्व उस्तरकिया केमी बाजि आज्ञेने

सांगितल्याप्रमाणे उदरनिर्वाहाच्या सोधार्थ दुसऱ्या गावी जायला निघाला.

तो एका रानातल्या बाटेने जात असतां रस्तराच्या बाजूच्या एका जुनाट विहिरीतून त्याला "वांचना हो वांचना!" असा [ ] ऐकू आला.

बाळू त्या बाळूला समेत पावला. त्याला आज्ञेने सांगितले होते [ ] आढवले. हाक मारणाऱ्या व्यक्तीने त्याचे नाव घेऊन हाक मारल्याशिवाय [ ] 'वांचना' म्हणून म्हटल्याशिवाय मी मदत करणार नाही!

इतक्यात राजाचे दोन शिपाई त्या बाळूला आले. त्यांनी विहिरीतून बेल असलेल्या हाका ऐकल्या. जवळच मागे पुढे करीत असलेल्या बाळूला पाहून त्यांना

संशय आला व त्यांनी त्याला एका झाडाच्या बांधून ठेवले आणि विहिरीत पडलेल्या व्यक्तीला रानटी वेलीच्या मदतीने बाहेर काढले.

तो माणूस म्हणाला—“व्यापारासाठी शहराकडे जात होतो. मला खूप सहान लागली होती. विहिरीत पाणी असेल असे समजून वाकून पहात असतां कोणीतरी चोराने माझ्या हातातली पैशाची पिशवी भोकून घेतली व मला विहिरीत ढकलले. माझे नशीब, विहिरीत जास्त पाणी नव्हते. म्हणून बांधलो.”

“तुला विहिरीत ढकलणारा माणूस हाच असला पाहिजे!” असे म्हणत शिपायांनी त्या माणसाला बाळूला दाखविले.

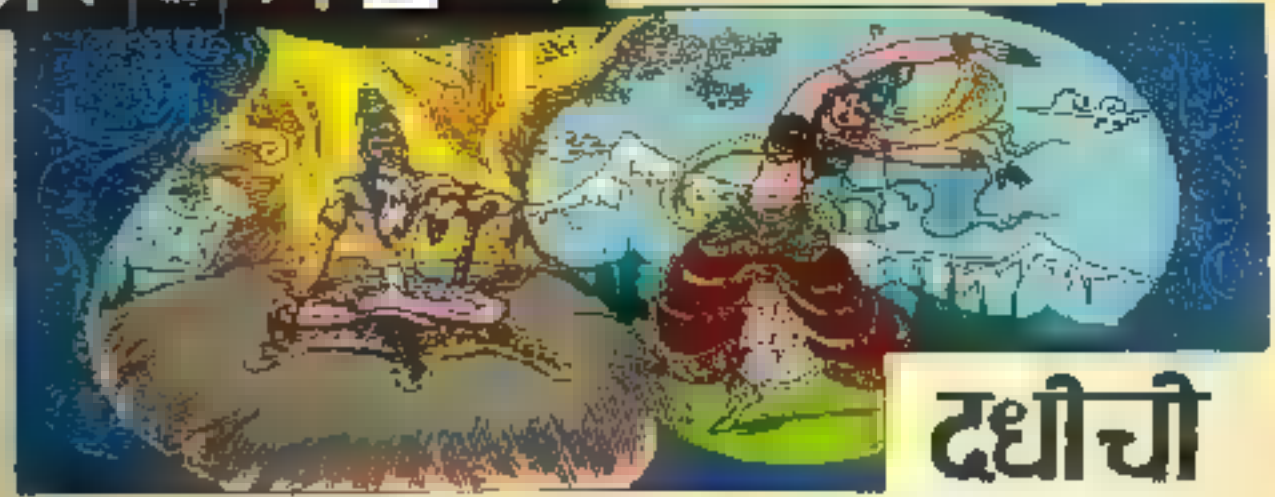
बाळू रडत म्हणाला—“मी आजपर्यंत कोणतेही पाप केले नाही हो! मी त्याला बांधवायचा निवारही केला होता. परंतु तसं न करण्याचे एक कारण होते.” असे सांगून बाळूने आपला जीवन कृतांतच सांगून टाकला.

विहिरीत पडलेल्या माणसाला बाळूचा भोळेपणा कळला. तो शिपायांना म्हणाला—“मला विहिरीत ढकलणारा माणूस हा नाही. तो चांगला दांडगा होता. मित्राच विहिरीत पडून बराच वेळ झाला. मला ढकलणारा इतका वेळ इकडे कशाला रेंगाळत राहील?”

“बरे तर, मज्या चोराच्या सोप्याच जातो!” असे सांगून शिपाई निघून गेले.

नंतर विहिरीत जो माणूस पडला होता तो बाळूला म्हणाला—“तुझं पोट कोठे हो भरणं शक्य नाही, तू माझ्याबरोबर चल. माझ्या मळपात काम कर. मळपातच रहा. तुझ्या काटेला कोणी येणार नाही. मुकी माझे तुझ्याकडे तुझे काळ घेऊन मुकी मदत मागणार नाहीत. तुझ्या पोंटा पाण्याची जबाबदारी आजपासून मी घेतो.”

बाळूने आनंदाने ते काम करण्याचे मान्य केले व त्या माणसाबरोबर निघून गेला.

दधीची

दधीची ■ ध्यवन ऋषींचे चिरंजीव. ■

सारस्वत तीर्थात तपश्चर्या करीत असता इंद्राला भीती वाटू लागली की हे त्याचे म्हणून तपोभंग करण्यासाठी अलंबुस नावाच्या अप्सरेला पाठविले.

विचित्र सोप्ट भरी इंद्राने स्वतःच्या जातीच्या तप्यापणव जणांचा बंध केला आणि इंद्राची पदवी प्राप्त केली होती. त्याच्या सारखे संभर यज्ञ कोणी केले तर इंद्रपद प्राप्त होईल अशी त्याला सारखी भीती वाटत होती. या भीतीमुळे इंद्राने अनेक ऋषींची तपश्चर्या भंग करण्यासाठी अप्सरांना पाठविण्याचा ठेवला होता. त्यात त्याला यशही होत राहिले.

दधीची ऋषींच्या बाबतीत मात्र त्याला यश मिळाले नाही, असेच म्हणावे लागेल.

कारण अलंबुस अप्सरेने दधीचीची तपश्चर्या भंग कर केलीच व तिच्या पोटी दधीचीला सारस्वत नावाचा एक मुलगाही झाला होता.

इतके असूनही दधीची इतके मोठे तपस्वी होते की इंद्र पदवी एक हजार वर्षे रिकामी पडली तेव्हा त्याचीच इंद्रासन भूषविले होते. त्याच काळात त्याचा जावई त्रिमूर्ती-मधला शंकर याने भांडण झाले. कारण ब्रह्मदेव यज्ञ करीत असतां दस तेथे आला. तेव्हा सर्व अतिथी अभ्यागत त्याच्या सत्कारार्थ उभे राहिले, एकटा शंकर उभा राहिला नाही. म्हणून दसाला राग आला व तो राग मनात ठेवून त्याने स्वतः यज्ञ आरंभिला असतां जांबयाला व स्वतःच्या मुलीला यज्ञसमारंभात भाग घ्यायला नियंत्रण पाठविले नाही. बोलाविले नसूनही सती यज्ञसमयी, 'मी माहेरीच तर जाते

आहे, नाही बोलविले तर काय झाले', असा विचार करून गेली. परंतु पित्याकडून तिचा अपमान आल्यामुळे तिने अग्निप्रवेश करून आत्महत्या करून घेतली. ते कळल्यावर शंकराने संतापून वीरभद्राची सृष्टी केली आणि त्याच्या नायकावाखाली आपल्या गणांना वक्षयज्ञ मंडपात पाठवून वक्षयज्ञ ध्वंस करविला. दक्षाचे डोके कापण्यात आले. त्यानंतर देवांनी वक्षाच्या देहावर बकऱ्याचे डोके बसविले व त्याला बांधविले.

वक्ष व शिव दोघांच्या मध्ये हे वैर आले त्यात एकट्या दधीचीनेच शंकराच्या बाजूचे समर्थन केले. ■ शिवभक्त होते.

दधीचीच्या नायकाचे नाव लोमामुद्रा होते.

देव आपली सर्व अस्त्रे दधीचीजवळ ठेवून ठेवीत. राक्षस येऊन आतील म्हणून देवांना भीती वाटे. बरेच दिवस ते रथा अस्त्रांच्या शोधास आले नाहीत. तरी दधीची ती अस्त्रे घालवूनच बसला. देवांनी आपली अस्त्रे परत मागितली तेव्हा दधीची

म्हणाले—'मा अस्त्रे परत देऊ शकणार नाही. मी तीं मिळून टाकली.

देव म्हणाले—'वामची अस्त्रे दिलीच नाहीजेंत.'

"तुमची अस्त्रे माझ्या हाडात मिळून गेली आहेत. माझी हाडे नेऊन त्यांचा उपयोग अस्त्रांसारखा करा." दधीची म्हणाले.

"तुम्ही जिवंत असतां तुमच्या हाडांचा उपयोग कसा काय करायचा?" देवांनी विचारले. तेव्हा दधीचीने आपल्या तपोबलाने अग्नी जागविला आणि त्याला स्वतःला जाळून घेतले. त्याच्या हाडांचे वृद्धास्त्र, वज्रायुध व इतर अस्त्रे तयार झाली.

दधीचीच्या हाडांचे फक्त एक वज्रायुध झाले असे ही मांगतात. इंद्राने याच वज्रायुधाचा प्रयोग करून वृत्रामुराचा वध केला होता.

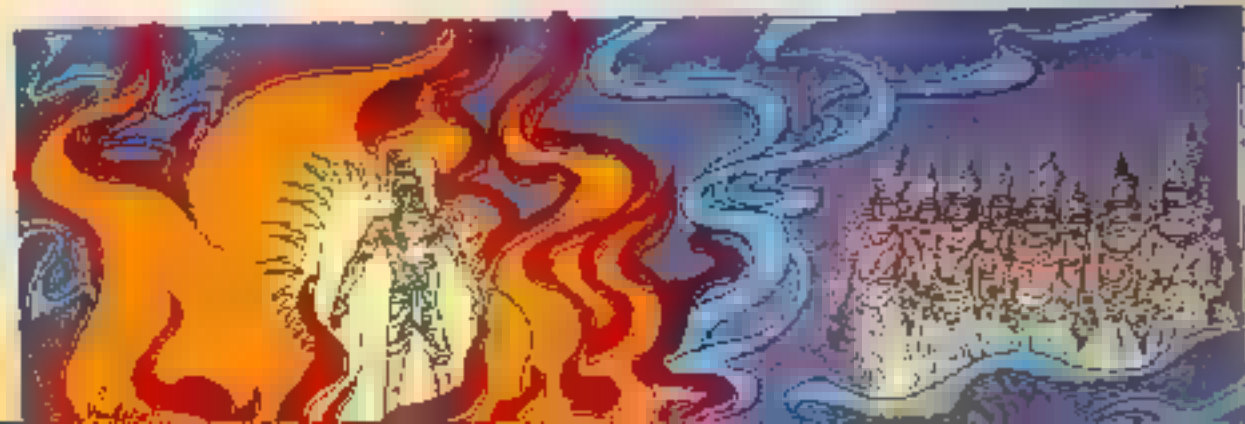
दधीचीने अग्निप्रवेश केला तेव्हा लोमामुद्रा परीक्षर होती. नंदा तिला जो मुलगा झाला त्याचे नाव पिप्पलाद होते.

चंद्रहास

केरळच्या राजाचा त्याच्या मज्जूनी वध केला. त्याच्या राणीने त्याच्याबरोबर सहचरन केले. त्याचा मुलगा चंद्रहास अगदी लहान म्हणजे त्याचाच होता. त्याला एका दासीने कुंतल देशात पोचते केले.

कुंतल देशाच्या राजाला मुलगास मिळते. दुष्टबुद्धीला वाटत त्याचा मुलगा राखा होमार. परंतु चंद्रहासाला पाहून घरबारी त्याने भविष्य वर्तविले ■ चंद्रहासच राजा होमार.

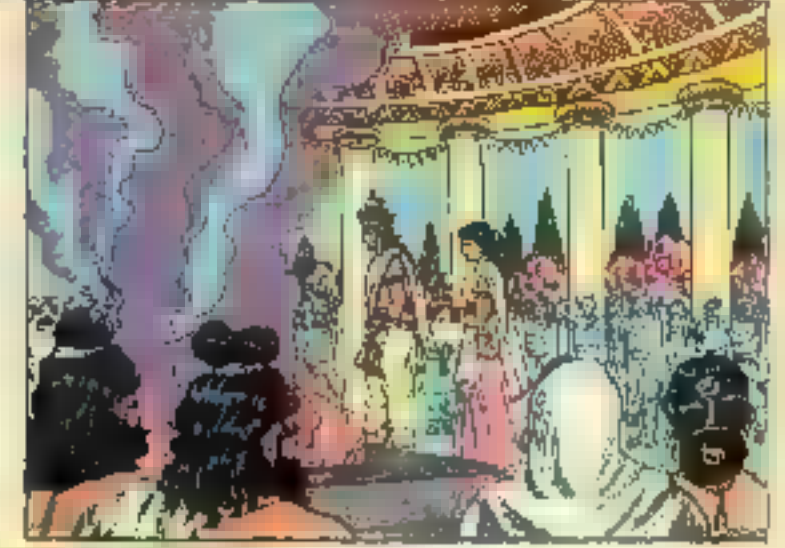

चंद्रहास जिवंत राहता तर आपल्या मुलाला राज्य मिळणार नाही, असा विचार करून दुष्टबुद्धीने चंद्रहासला करण्यासाठी मारकरी नेमले. चंद्रहासाला वध करण्यास त्याचा हात उठेना. म्हणून त्यांनी त्याला जंगलात सोडून दिले.

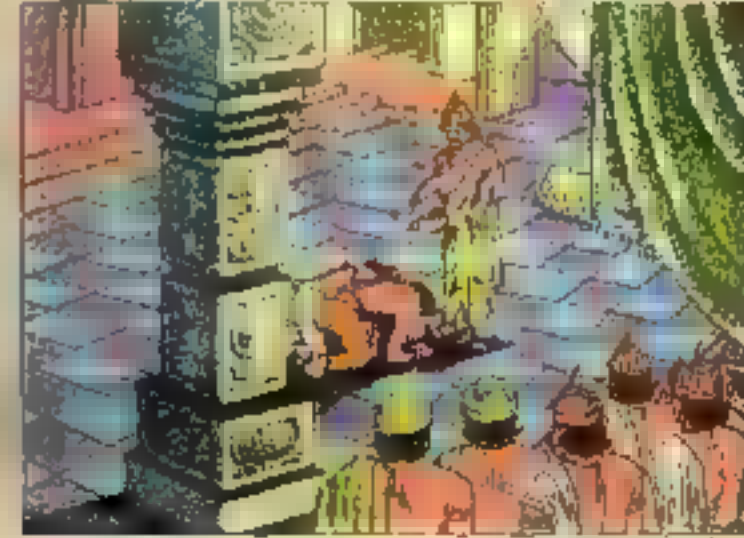

कुनिवक नावाचा एक राया शिकारोषा त्याच राजात गेला. मगला चंद्रहासला पाहून व त्याला धन नवल्याने त्यालाच स्वतःचा मुलगा मानून वाढवू लागला. चंद्रहास ॥ मेत्याचे कळताच दुष्टबुद्धीने त्याला कापल्या चरी नाचून ठेवले.

मंतर चंद्रहास मगला घेतला व ते ॥ दिले. ॥ चंद्रहासला विषबाळा दे ॥ नाचून त्याने चंद्रहास ॥ विषबाळे मग्न करून दिले.

दुष्टबुद्धीचा मुलगा मगल एका रातात राजाचा प्रतिनिधीस म्हणून काम करीत होता. दुष्टबुद्धीने ॥ ॥ जिहून ॥ चंद्रहासच्या हाती त्याच्याकडे पाठविले. चंद्रहास राजा प्रतिनिधीच्या बाबपाच्या जागरणात पोचला तेव्हा मगल गेल्यामुळे एका आश्चर्याची विश्वासी येण्यासाठी सोपला.

पुढे दुष्टबुद्धीचा त्याचा ॥ कळल्याचे कळले चंद्रहास मेला तर माहीत, ॥ ॥ जावई माला. तरी त्याचा वध करवाचा दिवस दुष्टबुद्धीने मनातून काढला नाही.

दुष्टबुद्धीची मुलगी विषवा कापल्या भावाबरोबर रहात होती. तिने कधीनात चंद्रहासला सोपनेल्या मगलचेत पाहिले व ती ॥ ॥ रुपावर माळली. चंद्रहासच्या हाता- मळे पत्र हळूच घेऊन तिने वाचले. त्याच चंद्रहासला विष बायला निहिले होते. तिने 'विष' ॥ ॥

दुष्टबुद्धी चंद्रहासला म्हणाला—“तू बाब मध्यरात्रीच्या सुमारात चंद्रकेच्या वेलासवात पाऊन तिची पूजा करून दे. तो एक शुभ मुहूर्त आहे.” बापाने चंद्रहासला सांगितले ते मगलने ऐकले होते.

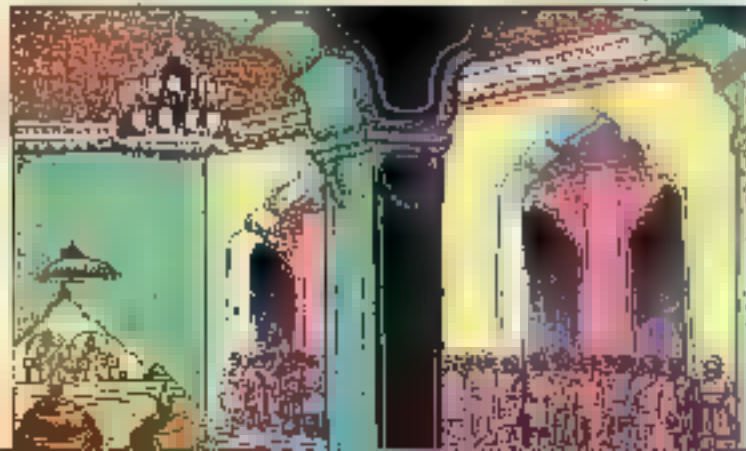

माधवरात्रीच्या सुमारास चंद्रहास देव-
ळात निवास तेव्हा विषयाचा
संघर्ष आला व चंद्रहासाना
नाही. परंतु शुभमूर्तर्तकी सोष्ट
ऐकून मदन देवानापास येसा. तेव्हा
मारेकण्यांनी केले.

त्याचे सर्व प्रयत्न फुकट नेलेले पाहून
त्याचा पुनर्जातुला मृत झालेला पाहून
दुःखबुद्धी त्या घटकेलाये मरण

राचाने आपला मुनीने लम्ब चंद्र-
हासाचीच करून देऊन त्यालाच
राज्याचा वारस केले. चंद्र-
हासाने बनेक वर्षे राज्य केले व
प्रजेची श्रीनी संपादन केनी.

कुमारस्वामी

पार्वती शंकराच्या सभामध्ये गरोदर
तिने आपला गर्भ अग्नीत
बाळवायला ठेवला. अग्नीने तो गर्भाला
सोंगविला. गर्भाले तो काढा-
वरच्या गवताच्या बेटात सोडला तेथेच
कुमारस्वामीचा जन्म झाला.

अशात-हेने गवताच्या बेटात जन्मलेल्या
कुमारस्वामीला सहा कृत्तिकांनी अंगावरचे
दूध धावून वाळविले म्हणून त्याला सहा
तोडे झाली व वषट्मूख किंवा कार्तिकेय ही
नावे पडली. सप्तर्षीच्या पत्नीपैकी वशिष्ठ-
मूर्तीची बायको अकंघती हिला सोडून
दत्तर सहाजर्षींनी कुमारस्वामीला वाळविले
अशीही एक कथा आहे. त्याच कृत्तिका
असेही सांगतात.

कुमारस्वामीचा जन्म झाला तेव्हा
त्याच्या जवळच शंकराने ज्या वनछ्याने
त्रिपुरासुराचा वध केला ते वनछ्य पंडलेने

होते, म्हणे. कुमारस्वामीने त्याची घोरी
ओढली तेव्हा एक भयंकर आवाज
झाला आणि दोन दिग्गज त्या आवाजाने
जाऊन कुमारस्वामीच्या अंगावर
हत्तींना चेंदूसारखे फेंकून ते
तान्हे मूल खेळू लागले व आनंदाने ओरडू
लागले.

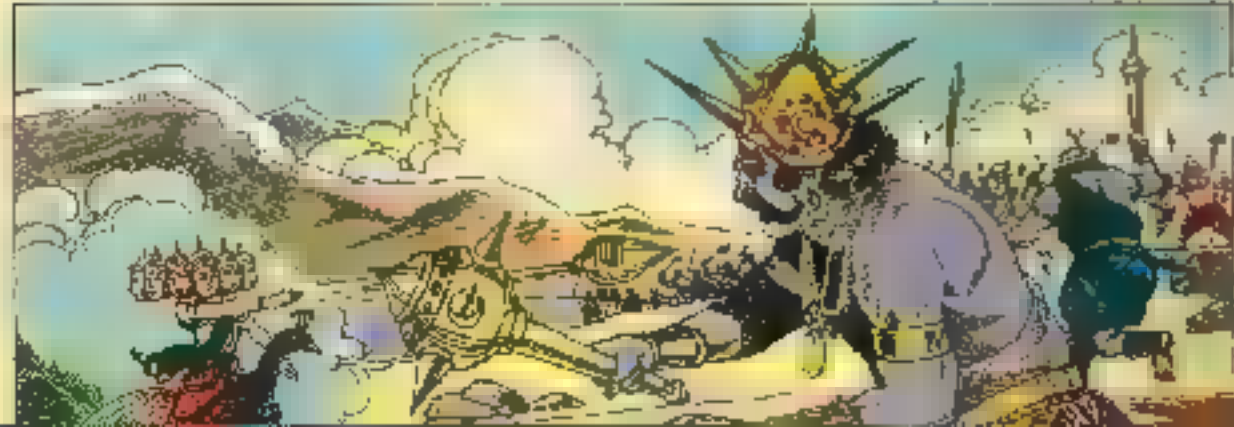
कुमारस्वामी जन्मल्यावर ब्रह्मदेवाने
त्याला पार्वतीपरमेश्वरांना वाळविले व
म्हणाला-“हेच तुझे आईवडील रे, बाबा!”
इंद्राने ऐरावताच्या दोन घंटा आणून
कुमारस्वामीला प्रभाने दिल्या.

कुमारस्वामी जन्मला तेव्हा जिलोकात
खळबळ उडून गेली, म्हणे. अशीही एक
कथा आहे की ते पाहून आणि कुमारस्वामीचे
तेज पाहून सर्व मुनी भयभीत झाले व
इंद्राकडे धावले. त्यांनी इंद्राला सुचविले-
”हा कुमारस्वामी तुझा पराभव करून

इंद्रासन बळकावणार. म्हणून तू त्याचा पहिल्याने वध करून टाक." इंद्राने सप्त मातृकांना बोलाविले व कुमारस्वामीचा वध करूनया वशी त्यांना आशा केली. सप्तमाता कुमारस्वामीकडे गेल्या, परंतु त्यांनी तसे न करता मातेसारखे त्याचे लालन पालन केले. कुमारस्वामीने त्यांना बालग्रह केले म्हणे.

सप्तमातृकांकरवी कुमारस्वामीचा ■■■ न होऊ शकल्यावर इंद्र त्याच्याशी युद्ध करायला आला व त्याने त्याच्या वया-युवाचा प्रयोग केला. वज्रायुध कुमाराला उजव्या बाजूला लागले. त्यातून बकन्याचे तोंड असलेला विशाक जन्मला. विशाका-वरींवर अनेक कन्या व कुमार जन्मले. ■■■ पाहून ■■■ चाबकन गेला ■ कुमार-स्वामीच्या प्रायावर पडून त्याच्या चरणापाशी आश्रय पागितला.

"तुला काय पाहिजे, सांग!" कुमारस्वामीने त्याला विचारले. "तू माझ्याशी प्रेमाने व मुक्तासमाधानाने वाग.

म्हणाला.

"मला तुझ्या इंद्रपदाची गरज नाही." कुमारस्वामी म्हणाला.

"तसं असेल तर तू देवांचे सेनापतित्व ग्रहण कर." इंद्राने विनंती केली.

कुमारस्वामीने अनेक राक्षसांचा वध केला. त्यांतले दूर पद्मासुर, अंधकासुर अगरे प्रमुख होत. शीघ्र पदंतावरच राक्षसांची मुख्य वस्ती होती. म्हणून कुमारस्वामीने तो पर्वत छिन्नभिन्न करून टाकला.

कुमारस्वामीने जे सर्वांत मोठे कार्य केले ■ म्हणजे तारकासुराचा वध. तारका-सुराला ब्रह्मदेवाचा ■■■ होता. ते बळ प्राप्त झाल्यामुळे त्याने इंद्राला भयंकपित केले. स्वतः ब्रह्मदेव सुद्धा देवांना काही भदल करू शकला नाही. ■ सर्व कुमारस्वामीच्या जन्मापूर्वीच पडले. कुमार-स्वामीने जन्म घेऊन देवांच्या सैन्याचे सेनापतित्व ग्रहण केले आणि तारकासुराचा वध केला.

भय म्हणजे?

एका जंगलातल्या तलावाच्या बरंडी एका लहानशा घरात एक गरीब बाई रहात असे. तिला एकुलता एक मुलगा होता. त्याचे नाव सुमंत होते. ■■■ आईने त्याला रूप लाडाने वाढविले होते.

एके दिवशी सुमंत व त्याची आई निश्चितपणे घरात झोपली होती. एकाएकी ओराचा वारा सुटला, विजा चमकू लागल्या आणि गडगडाट होऊ लागला. बोडघाव केळाने मुसळधार पाऊस पडू लागला. तुफानाचा आवाज ऐकून आईची झोप सोडली व तिने मुलाला उठविले आणि म्हणाली—"अरे कळ! मला भीती वाटते आहे. तू उठून ती झिडकी जरा बंद कर पाहू."

सुमंत चांगला जागा झाला होता. बाई म्हणाली ती त्याने ऐकले, 'भीती' हा शब्द त्याने आयुष्य भरत अगदी पहिल्याने

ऐकला होता. म्हणून म्हणाला—"झिडकी ■ करतो व आई! पण तू 'भीती' म्हणालीस ■ काय ■ ती कशी असते?" त्याने विचारले.

मुलाने विचारलेल्या त्या प्रश्नाचे आईने काहीच उत्तर दिले नाही. 'एनवघाशा पोराला हे सर्व मांगत काय बसायचे' असा विचार करून पुन्हा ती पांघरूण धेऊन पडून राहिली.

परंतु 'भीती' म्हणजे काय ■ ती कशी असते ती पाहून यायचे सुमंतच्या मनात होते. त्याला झोपावेसे वाटत नाही.

'असे नाही काय होणार' असे ठरवून तो हळूच दार उघडून बाहेर आला. तो त्या काळोखात पावसात भिजत रानात निघाला आणि "भीती तू कशी आहेस? कोठे राहतेस?" असे विचारीत ओरडत चालू लागला.

“बाळा, आलास का? हा पाळणा बांधून ठेवला आहे व कोणीतरी येईल म्हणून वाट पाहतो आहे. मला जाचावर धोडे उभे राहू विलेस म्हणजे मी आपल्या मुलाला पाळण्यातून काढी उतरवीन।” असे उत्तर ऐकू आले.

सुमंत 'बरे' म्हणाला व त्या दिघेने निघाला. तेथे एका घरात एक बाई उभी होती. वरच्या तुळईला एक पाळणा टांगलेला होता.

सरोखरी ती कोणी मनुष्यजातीची स्त्री नव्हती. ती एक राक्षसीण होती. ती गोष्ट सुमंतला माहीत नव्हती. त्याने तिळा आपल्या जांघावर चढविले. त्या राक्ष-

सिणीने सुमंतला आपल्या पायाखाली तुडवून ठार करण्याचा प्रयत्न सुरू केला. त्या बरोबर सुमंतला राग आला व त्याने राक्षसीला खाली पाडण्यासाठी हातांनी दकलले.

ती बहाराखाली जमिनीवर तोंडवची पडली. तिचे दोन मुळे तुटले. ती ओरडत किचकाळत तेथून पळून गेली.

सुमंत त्या घरातून बाहेर आला. त्यावेळेपर्यंत सूर्योदय झाला होता. तुकान पांढळे होते. तो आणखी वार पोचले पुढे गेला.

एका जागी डोंगरावरच्या मोठमोठ्या दगडावर बसलेले काही चोर दिसले.

सुमंतला पाहून विचारू लागले—“कोण रे तू? या जागी पक्षासुद्धा उडायला भितात. राजाचे शिपाई या जागी मारो पुढे करतात आणि मात्र निर्भयपणे इकडे येतो आहेस?”

“तू भय म्हणालास. कसे असते, हे पहायलाच मी इकडे आलो आहे।” सुमंत म्हणाला.

ते ऐकून चोरांना हसू आले. त्यांनी सुमंतला एक तबा, एक उलचणे आणि पीठ दिले. आणि म्हणाले—“ती झाडी दिसते आहे ना तिच्यातल्या स्मशानात जा आणि हे पीठ दिले आहे ना, त्याच्या भाकन्या भाजून जाण.”

सुमंत बरे म्हणाला आणि स्मशानात गेला व तेथे जळत असलेल्या ठेवला चितेतले निखारे फुलवून त्यांच्यावर तबा आणि भाकरी भाजू लावला. बाजूच्या एका समाधीतून एक लांब हात बाहेर व म्हणाला—“मुला, भाकरी कशी झाली आहे पाहू देखील रे?”

साळेल्या सुमंतला भयंकर राग आला.

“तुला भाकरी कशी झाली आहे पाहायची आहे का? जिवंत आहेत त्यांची भूक भागविण्यापूर्वी मुझीच भूक प्रथम मागवितो हं।” असे म्हणत त्याने हातातले उलचणे ओगटून त्या लांब हातावर मारले. त्या मारखी तो हात समाधीत अडकून झाला.

नंतर सुमंतने भाकन्या भाजल्या व चोर होते तेथे जाऊन त्याने घडलेली गोष्ट सांगितली. त्याने सांगितलेली हकीगत ऐकून चोरांना सुमंताचीच भीती वाटली. म्हणाले—

“बाबा रे, तुला भय कसे असते हे शकविणे वाम्हांला अस्य नाही. तू लीकर इकडून नीध कसा. तुझे वामच्यावर उपकार होतील. वाम्हांला मुझाने जवू दे!” चोर नयावया करीत म्हणाले.

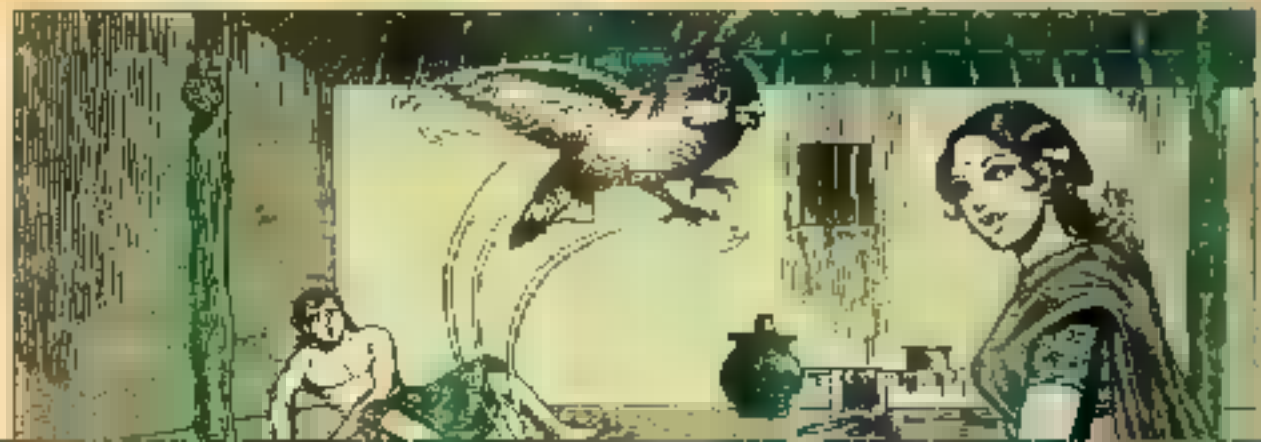

सुमंत तेथून आणखी दोघे अंतर चालून गेला. त्याला एक म्हातारी भेटली. तिने त्याला विचारले—“कशाला रे बाळा, जंगलात असा फिरतो आहेस? तुमचे गाव कोठे आहे? तुम्ही काय काम करता?”

सुमंतने सर्व काही सांगितले व म्हणाला—“बाजी, भय हे कसं असतं हे पहायची माझी इच्छा आहे, परंतु मला अद्याप ते कोठे आढळले नाही.”

ते ऐकून ती म्हातारी हसत म्हणाली—“तुझ्या सारखीच मला एक नात आहे, मुला. ती तुझी इच्छा पूर्ण करील.” असे सांगून ती म्हातारी सुमंतला बरोबर घेऊन गेली.

म्हातारीची नात एक कस्ताद मुलगी होती. सुमंत म्हणाला ते सर्व ऐकून घेऊन तिने एक मुनती केली. जेवायची वेळ झाल्यावर सुमंतला तिने चाकले आणि चोडी दूर उभी राहली. सुमंत भात काळवून घात तोंडात घालणार इतवयात ती म्हणाली—
“धांव, धांव! मी भाजी विजवली आहे, पण भाजीची पातेली आणायला विसरले.” असे म्हणत ती संपाक घरात गेली. एक मोठे पातेले आणून त्याच्या समोर तिने ठेवले.
सुमंतने भाजी काढून घेण्यासाठी पातेली-बरेचे हाकण काढले. त्या बरोबर त्यातून 'टपटप' असा आवाज आला. सुमंत दबकून “अं” म्हणाला आणि मार्गे सरकला. पातेल्यात एक चिमणी होती. ती ‘चिच’ ‘चिच’ करीत उडून गेली. अय म्हणजे काय हे सुमंतला माहीत नव्हते तरी तो त्या चिमणीकडे पहात राहिला.
म्हातारीची नात म्हणाली—
“कळले की आता की भय न भीती म्हणजे कधी असते ती?”

काय हे कळले त्याला ‘ना’ म्हणता आले नाही. म्हणाला—
“होय, भय म्हणजे काय, हे मला आता कळले. आता मी आपल्या आईकडे जातो. तुम्ही दोघी मुढा माझ्या-बरोबर आलात तर माईया आईला फार आनंद होईल.” असे म्हणत ती उडून उभा राहिला.
घरात कोणी पुरुष नव्हता म्हणून म्हातारीला ना म्हणवेना. ती नातोला बरोबर घेऊन सुमंतच्या दप्तेप्रमाणे त्याच्या घरी जायला निघाली.
सुमंत त्या दोघींना घेऊन घरी पोच-त्यावर त्याच्या आईला परमानंद झाला. सर्व मिळून एकत्र राहू लागली. सुमंत मोठून व बाहेरचे काम करी आणि सर्व प्रकारे तो कामसु हुशार असल्याचे दिसून आले.
काही दिवसांनी सुमंत व म्हातारीची हुशार मुलगी दोघांचा विवाह झाला व त्यांनी आपापल्या आईला मुली केले.

स्तुतीचे गुपित

अगस देशाचा राजा चंद्रसेन याने एकदा आपल्या राजानाला बोलावून वेष पालटून देशभर फिरून प्रजा राजाविषयी काय म्हणते ते चौकशी करून मागितले. त्याप्रमाणे भ्रमण करून आल्यावर प्रधान म्हणाला—
“महाराज, प्रजा सर्वत्र आपली स्तुतीच करीत असलेली मला आढळली. राजाला वाटले की प्रजा बरोबरच सुखी असली पाहिजे.
पुढे काही वर्षांनी राजा चंद्रसेन मरण पावला आणि त्याचा मुलगा इंद्रवर्मा राजा झाला. त्यानेसुद्धा प्रधानाच्या देशभर फिरून प्रजेचे राजाच्या विषयी काय मत आहे, चौकशी करून मागितले. दुसऱ्याच दिवशी प्रधान परत आला व म्हणाला—
“महाराज, आपल्या राज्याच्या दक्षिणेला विक्रमपूर नावाचे जे गाव आहे त्या गावचे लोक आपली फार स्तुती करीत आहेत.”

तिसऱ्या दिवशी राजा स्वतः वेष पालटून विक्रमपुरीला गेला. विक्रमपुरी पर्यंतचा रस्ता चांगला दिला व दुतर्फी सायलीसाठी झाडे लावण्याची व्यवस्था दिवशी. जागोजागी विहिरी सणून दिल्या आणि सोकांना विश्वांती घेता याची, वासाडी धर्मशाळा बांधून दिल्या.
आगशी काही दिवसांनी इंद्रवर्मने पुन्हा एकदा देशभ्रमण करून प्रजेचे मत काय आहे, चौकशी करून यायला प्रधानाला पाठविले.
या खेपेस प्रधानाने निवेदन केले—
“महाराज, अवंतीपूरच्या प्रजेच्या मनात फार श्रद्धा व भक्ती आहे.”
राजा वेष पालटून अवंतीपूरला गेला. तेथे गेल्यावर राजाला कळले की अवंती-पूरला पिण्याच्या पाण्याची चांगली व्यवस्था नाही. प्यायचे पाणी आणण्यासाठी प्रजेला

दूर जावे लागते. म्हणून राजाने बघंती-पूरच्या गावकऱ्यांसाठी गावात मोठमोठ्या विहिरी व एक तलाव करून पाण्याची व्यवस्था करून दिली.

आणखी काही वर्षे लोटली. राजाने पुन्हा प्रधानाला देशभ्रमण करून आपल्या राज्यकारभाराविषयी प्रजेचे मत विचारून येण्यास प्रधानाला पाठविले. प्रधानाने परतल्यावर निवेदन केले—“महाराज, कांचन-पूरची प्रजा सोडून कोठलीही प्रजा आपली आठवण देखील काढीत नाही.”

ते ऐकून राजा इंद्रवर्मा बेच पालटून कांचनपूरला गेला आणि तेथील प्रजेला कशा प्रकारचा वास्त अनुभवावा लागत आहे, याची चौकशी केली. तेव्हा राजाला कळले की कांचनपूरला नदीकाठावर जो आठवड्याचा बाजार होतो त्या बाजाराला यायला नदीवर पूल नसल्यामुळे प्रजेला फार त्रास होत असवा लागतो आहे.

राजाने राजधानीत परतल्यावर कांचन-पूरच्या नदीवर पूल बांधवून दिला.

बाणखा काही वर्षांना राजाने प्रधानाला पुन्हा देशभ्रमण करून यायला पाठविले.

‘या सवेस प्रधानाने परतल्यावर निवेदन केले—“महाराज, देशात कोठेही प्रजा आपली आठवण देखील काढीत नाही.”

तेव्हा राजा स्मित करून म्हणाला—“प्रधान, याचा अर्थ असा की आपली सुखी व संपन्न आहे. माझ्या प्रजेला माझ्या मदतीची गरज नाही. प्रजेला कोणत्याही प्रकारची गरज असेल तर ती राजावरच अवलंबून राहील. वास्तविक प्रजेच्या मनात सामान्यपणे राजाविषयी चांगलेच मत असते. कधी कोणत्याही मदतीची गरज पडली की लोक देवाची तसोच प्रजा गरज पडली की राजाचे स्मरण करते. जे लोक राजाला किंवा देवाला विसरतात ते संकटसमयीच त्यांची आठवण माझ्या वडिलांना ही गोष्ट चांगली माहीत नव्हती.” इंद्रवर्माने प्रजा राजाची जो स्तुती करते त्या मागचे बरे गुपित प्रधानाला सांगितले.

औषधावरचा विश्वास

गोपालपूर नावाच्या गावी रामशास्त्री नावाचे एक वैद्यबुवा रहात असत. त्यांच्या हाताला चांगला गुण होता, इतका की लोक म्हणत की रामशास्त्री हे सामान्य नसून धन्वतरीचे अवतारच आहेत. त्यांनी औषध देण्याचीच सोटी रोमी बरा होतो. त्यांनी नाडीवर हात ठेवला की अर्धा आजार बरा होतो.” परंतु रामशास्त्री फुलून न जात, नसपणे म्हणत—“अहो, मी कसाला वैद्य? तुमचा माझ्या औषधावर विश्वास आहे, म्हणून आजार बरे होतात.

रामशास्त्रींच्या नसपणामुळे त्यांची रमाती जास्तच वाढत गेली आणि लोक म्हणू लागले—“वैद्य असावा तर असा. स्वतःची किंवा स्वतःच्या औषधाची बोरची आपल्या तोंडाने हा गुह्य कधी गात नाही!”

एकदा रामशास्त्रींनाच बुलाव होऊ लागले आणि लोकांच्या येऊ लागल्या. प्रत्येक

जण वैद्यबुवांना काही ना काही उपाय औषध सुचवू लागले. एकाने विचारले—“वैद्यबुवा, तुमच्या पेटीतले कोणते औषध काढून देऊ हो?” आणखी एकाने शेजार-गावच्या लक्ष्मणशास्त्रींचे औषध देऊन पहावे, असे सुचविले.

लक्ष्मणशास्त्रींचे नाव ऐकून राम शास्त्रींनापण त्यांच्याकडे जाण्याचा उत्साह वाटला. रामशास्त्री काही वैद्यांनायानीत त्यांची लक्ष्मणशास्त्री एक होते. म्हणून रामशास्त्रींनी बसगाडीत गावची वाट धरली.

परंतु लक्ष्मणशास्त्रींच्या गावी जाऊन पाहतात तर त्यांच्या घराला कुलूप लावलेले होते. चौकशी करता कळले की लक्ष्मणशास्त्रींना कुता बाबला म्हणून ते गोपाळ-पूरच्या गोपाळशास्त्री नावाच्या वैद्याकडे गेले आहेत.

राजशास्त्र्यांनी विचार केला की लक्ष्मण शास्त्र्यांचा इतका विश्वास गोपाळ-शास्त्र्यांच्या औषधावर आहे, तर आपणही त्यांच्याकडे जावे व त्यांच्याकडून औषध घ्यावे. लक्ष्मणशास्त्र्यांचा आजार बरा करण्याची शक्ती ज्या वैद्यास आहे, तो आपला आजार का बरा करणार नाही? म्हणून रामशास्त्री पुन्हा गाडीत बसून आपल्या गाडी परतले.

परंतु गोपाळशास्त्रींच्या बरापर्यंत जायला गाडी रस्ता नव्हता. म्हणून गाडीत बसून थोडे अंतर गेल्यावर रामशास्त्री गाडीतून उतरून पायीच निघाले. लोकांनी त्यांना बघून गोपाळशास्त्रींच्या बरापर्यंत नेले. ते गोपाळशास्त्रींच्या घरी पोचले तेव्हा त्या घरातून चायकांच्या रड्याचा आवाज ऐकू आला. लोकांची मोठी गर्दी जमली होती. त्या गर्दीत लक्ष्मणशास्त्रीसुद्धा एक होते.

रामशास्त्र्यांनी लक्ष्मणशास्त्र्यांना विचारले—“कां हो, लोक रबताहेत कां?

गेल का?”

लक्ष्मणशास्त्री रामशास्त्र्यांना जोळून नव्हते. ते रामशास्त्र्यांना म्हणाले—“कोणी कुसरा रोगी नाही हो, स्वतः गोपाळशास्त्रीच बरले. काल रात्री एकाएकी त्यांना जुलाब होऊ लागले आणि जोकांच्या होऊ लागल्या. ते इतर कोणी आजारी आला की मंत्र म्हणून मंत्रवसेले पाणी किवा मसम वेऊन सोकांचा बरा करीत परंतु त्यांचा स्वतःच्या मंत्रावर विश्वास नव्हता. म्हणून ते रामशास्त्रींना बाब्या पा व वैद्याकडे औषध घ्यायला गेले होते. परंतु शेटेतच बरले.”

ते ऐकून रामशास्त्री स्वतः बरोबरचे लोक बघित होऊन परस्परांकडे पाहू लागले. रामशास्त्री म्हणाले—“बला, मी आपल्या आजाराचा इलाज स्वतःच करतो. मातां माझ्या औषधावर माझा विश्वास बसला आहे!”

दगडाची किंमत

सुलोचनगोट रस्त्याचे पारवी होते. त्यांच्या जेवारी एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असत. सुलोचन गोटनी त्या श्रीमंताच्या घरी एका गरीब माणसाला दररोज पेंच्या भाजीत जसताना पाहिले. म्हणून कुतूहल बाटून त्यांनी त्या गरीब माणसाला बोलावून विचारले.

“मी मिळकतीतला कोण बरोबर यांच्याकडे जमा करतो. माझ्या घुलीचे ठरत आहे. ज्या परवां मी त्यांच्याकडे जमा केलेमी सर्व रक्कम परत येतार आहे.” तो गरीब माणूस म्हणाला.

सुलोचनला कटने तो श्रीमंत सावकार त्या निवाऱ्याला कतविध्याच्या विचारत आहे. म्हणून त्यांनी त्या गरिबाला एक पुस्तो सुचविली. त्या गरीब माणसाने, सुलोचनगोटने पार दगड नेऊन त्या जमून ठेवायला मागितले. त्या सावकाराने दगड सुलोचनगोटला दाखविले. सुलोचनगोट बारकाईने दगड पाहून म्हणाला—“हे कच्चे दगड आहेत, प्रत्येक दगडाची किंमत चार-पाच हजार तरी येईल.”

त्यानंतर सुलोचनगोट गरीब माणसाला म्हणाला—“आता तू आपले पैसे मागून घे.” त्याने पैसे मागताच त्या सावकाराने त्याचे सर्व विले आणि बरोबर भागडी कोठेतरी पावसाकडून मिळालेले दगड सुलोचनगोटला देऊन सावकाराने पावून रायना घांसिलेले सुलोचन म्हणाला—“अहो, हे हिरे नाहीत! मीच होते त्या गरीब माणसाला, बसे भांगतात, हजार छोटे कोलाचे आणि एक लाल कराचे, म्हणून एकदाच छोटे बीजजो.” सुलोचन म्हणाला.

खरे सौंदर्य

एका गावात रघुनाथराव व सदाशिवराव गावाचे दोघे मित्र रहात असत. दोघे लहानपणापासून बरोबर एका झोळेत शिकले आणि मोठेपणी त्याच गावात स्थायिक झाले. प्रत्येक बाबतीत परस्परांचा सल्ला घेऊनच सर्व कामे करीत.

रघुनाथरावांना सुबर वस्तू व सुबर कपडे आवडत. ते नेहमी कोणासमीर जात तर नोटनेटकेपणाने जात. त्याचप्रमाणे लग्न करायचे एखाद्या सुंदर मुलीशीच, असे त्यांनी मनाशी ठरविले.

दुर्दैवाने त्यांचे वडील अचानकपणे हृदयविकाराने वारले. मरण समयी त्यांनी मुलांला, आपल्या एका मित्राच्या मुलीशी लग्न ठरविले असल्याचे व तिच्याशीच लग्न करायला सांगून त्यांच्याकडून वचन घेतले.

रघुनाथरावांच्या वडिलांच्या मित्राची मुलगी रंगाने काळी सावळी होती. परंतु

बश्कामात फार हुशार होती. तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा असूनही वडिलांना वचन दिले होते म्हणून मित्र सदाशिवरावांनी प्रोत्साहन दिले म्हणून वडिलांच्या मित्राची मुलगी रुक्मिणी हिच्याशी रघुनाथरावांनी लग्न करून घेतले.

रुक्मिणी लहानपणापासून गरीब कुटुंबात वाढली होती. म्हणून स्वभावाने सहनशील व तल्ल होती. ती सर्व कामे लावून करी. रघुनाथराव उठण्यापूर्वीच ती घरातली सर्व कामे उरकून टाकी.

तरी रघुनाथरावांच्या मनांत बायकोबद्दल चांगली भावना नव्हती. त्यांच्या मनात हे दुःख राहून गेले होते की त्यांचे लग्न एका सुंदर मुलीशी होऊ शकले नाही.

कित्येक दिवस सोटले. एके दिवशी सदाशिवराव रघुनाथरावांकडे लग्न ठरत

आल्याच सांगायला आले व दुसऱ्या दिवशी मुलीला पहायला जायचे असल्यामुळे बरोबर एक मित्र म्हणून चलायला आग्रह केला. रघुनाथरावांनी ते मान्य केले. त्या दिवशी मित्राच्या आवहावरून सदाशिवराव मित्राच्या घरीच जेवले आणि दुसऱ्या दिवशी दोघे मित्र मुलीला पहायला गेले.

होणारी नवरी मुलगी पार्वती विसायला फार सुंदर होती. रघुनाथराव तिचे सौंदर्य पाहून झाले. मुलगी पसंत असल्याचे सदाशिवरावांनी कळविले व लग्नाचा मुहूर्त ठरला. रघुनाथरावांनी आपल्या मित्राचे अभिनंदन केले, परंतु त्या मुलीसारखी सुंदर मुलगी आपल्याबद्दल त्यांना मित्राचा हेवाच वाटला.

पार्वती सासरी येऊन नांदू लागली तेव्हापासून रघुनाथरावांच्या मनात रुक्मिणी-विषयी घृणा वाढत गेली. रुक्मिणी मनोभावे पतीची सेवा करी, त्याला काय हवं नको ते पाही, परंतु रघुनाथरावांच्या मनांत तिच्या विषयी थोडादेखील झोलावा किंवा भाईता नव्हती.

सदाशिवरावांचा संसार वाटल्यावर एकदा रघुनाथरावांच्या मनात मित्राचा संसार पाहून यावेसे वाटले. ते सदाशिवरावांच्या घरी गेले. सूर्य बर आला होता. तरी चारासमोरची झाडकोट झालेली नव्हती. सदाशिवरावांनी अश्या घेसाने मित्राला घरात बोलाविले. घरातली स्थिती पाहून रघुनाथराव धक्कच झाले.

कपडे अस्तव्यस्त पडलेले होते. नवरा बायको नुकतेच अंधारणातून उठल्यासारखे दिसले."

इतक्यात पार्वती घरांत जातांना दिसली. तिचे केस विखुरलेले होते, तोंडावर भामाचे ओघळ होते आणि डोळ्यावरची ओप मजून गेलेली नव्हती. तिने रघुनाथरावांकडे दुर्लक्षपणे पहात पतीला घरात बोळाविले.

घरात जातेवेळी सदाशिवराव म्हणाले—
"मित्रा! बस हं, मी आलोच!"

रघुनाथरावांना उठावेसे वाटले, परंतु मित्राच्या आपहावकून बसून राहिले. त्याका तबराबायकोची कशावरून तरी दुसकृत होत असलेली ऐकू आली. सदाशिवराव बायकोची समजूत घालीत होते व ती जास्त जास्त चिडून बोलत होती.

सदाशिवराव काय म्हणत होते ■ रघुनाथरावांना स्पष्ट ऐकू आले नाही, परंतु पार्वती म्हणाली ते मात्र स्पष्ट ऐकू आले. ती म्हणाली—"सर्वे गावभरच्या लोकांना तुम्ही जमा करता, हे घर आहे

की धर्मशाळा? हा तर गावातलाच दिवसी आहे, याका जेवायला बोलवायची गरजच काय?"

सदाशिवराव जास्त वाचानाची न वाढविता बाहेर आले, परंतु रघुनाथराव निघून जात असल्याचे त्यांना दिसले. त्यांना मनापासून कातर वाईट वाटले की बायकोचे डोळणे मित्राने ऐकले असावे. परंतु त्यांना कदाचित या गोष्टीची कल्पनाही नसणार की त्यांच्या बायकोने रघुनाथरावांच्या डोळ्यात कसे कागले मजून घातले होते.

परी परत आल्यावर रघुनाथरावांनी विचार केला, मी जे सौंदर्य मानोत आलो ते सरे सौंदर्य होते का? कारण घरान पाळल टाकल्यावर आपल्या घरातली टापटीप, बायकोची नीटनेटकी बायणूक आणि मित्राच्या घरातली रीत दोन्हीची चिने त्यांच्या डोळ्यासमोर उभी राहिली आणि त्यांना वाटू लागले ■ रुचिमणीत जे सुंदर नारीत्व आहे ■ ओळखण्याचा त्यांनी कधी प्रयत्नच केला नव्हता.

देवी आपला

झाडदेवाच्या मानसपुत्रांपैकी धर्म ग्यक्तीने ■ प्रजापतीच्या मुलींपैकी दहा मुलींशी विवाह केला. ■ याला चार मुलगे झाले. त्यांची नावे मनुक्रमे, हरी, कृष्ण, नर व नारायण अशी होती. त्यांच्यापैकी बोरले दोघे योगाभ्यास करू लागले व योगी झाले.

नर व नारायण हिमालय पर्वतावर चढून गेले व त्यांनी मंदारकिनी नदीच्या काठी हजार वर्षे तपश्चर्या केली. त्यांच्या तपश्चर्येमुळे पर्वत कंपित झाले व पृथ्वी कापू लागली कोणी घोर तपश्चर्या करू लागला की इंद्राचे वासन डोलू लागे. म्हणून इंद्राने त्या दोघांची तपश्चर्या भंग करण्याचे ठरविले.

ती ऐरावतावर बसून नर ■ नारायण होते तेथे आला व म्हणाला—"■ मुनिवर्य हो! मी तुमच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन तुम्हाला वर द्यायला आलो आहे. मी इंद्र आहे. आतां तुम्ही "आपली तपश्चर्या थांबवा!"

समाधिस्थ नरनारायणांना इंद्र म्हणाला—
ते जणूकाही ऐकून आले नाही. त्यांनी त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले.

तेव्हा इंद्राला राग आला. त्याने माथा रचली. हजारो सिंहा, वाघ, चित्ते, लांडगे आणि नागसाप दिसू लागले. प्रलय काळासारखा महापूर आला आणि दावानल सर्वत्र पसरू लागला. त्याच बरोबर सर्वत्र अंधकार पसरला आणि त्या पाठीपाठ

इंद्र देवलोकात परतला आणि कामदेव व वसंत यांना बोलावून त्यांना म्हणाला :

“नर ■ नारायण बदरिकाश्रमांत दोस्ता-पूर्वक तपश्चर्या करीत आहेत, ह्यात आपल्याला धोका आहे. मी त्यांचा तपोभंग करण्यासाठी त्यांना वरदानाचा लोभ दाखविला. परंतु त्यांनी तिकडे लक्ष दिले नाही. मी वाईट, दावानस आणि हिंस्र पशूंची सृष्टी करून विचलित करण्याचा प्रयत्न करून पाहिला, परंतु काही एक नाही. आता त्यांचा तपोभंग करण्याचे काम तुमच्या हातूनच होणे शक्य आहे. म्हणून तुम्हांला मी बोलाविले. कामदेवा, तू वसंत ऋतूला व अप्सरांना बरोबर नेऊन हे काम पुरे करून दे. तू ब्रह्मा, विष्णू व महेश यांचे स्मरण करून तपश्चर्या करणारांना देखील भिकले आहेस. मग या सामान्य मानवांना जिकणे तुला अशक्य नाही. रंभा आदि ज्या अप्सरा आहेत त्यांच्या पैकी एकीला बरोबर नेलेस तरी पुरेल. तरी देखील तू कितीच अप्सरांना बरोबर घेऊन जा. त्यांच्या समोर किती घोर रूपस्त्री असला तरी त्यांचा तपोभंग निश्चितच होईल.”

कामदेव म्हणाला—“हे देवेंद्र ! मी तर तुझा सेवक दास आहे ! तुझ्या आज्ञेचे पालन करणे हे माझे सर्वस्व आहे. मी

घे. तू म्हणालास ते खरे आहे. मी ब्रह्मा, विष्णू व महेश यांचे स्मरण करून जे तपश्चर्या करतात त्यांचा तपोभंग करू शकेन. परंतु जे देवीची वाराधना करून तपश्चर्या करीत आहेत त्यांचा तपोभंग करणे मला तरी शक्य नाही. कामकीच मंत्राचा जप करीत असणाऱ्यांच्या वाटेला जाण्याचे साहस मी करणार नाही. नर ■ नारायण दास्तोचे उपसर्ग आहेत. त्यांच्या माझे पुष्पवाज पोंचणे शक्य नाही.”

ते ऐकून इंद्र म्हणाला—“जर पुष्पवाजाचा उपयोग करणे तुला शक्य नसेल तर ■ काहीतरी भाषा करून ■ कार्य संपन्न कर. हे देवकार्य आहे ■ ते ■ केलेच पाहिजेस.”

त्यानंतर कामदेव निरुत्तर झाला. त्याने प्रथम वसंत ऋतूला बदरिकाश्रमात पाठविले. त्यानंतर तो स्वतः रंभाबरोबर दासींना घेऊन निघाला.

वसंत ऋतूचा प्रवेश होताच बदरिकाश्रमान्तर्गत बृक्षलतांना नवीन पालवी व फुले आली. सर्वत्र फुलांचा सुवास दरबळ लागला. पोपटांचे बवे या झाडावरून त्या झाडावर उडू लागले. भ्रमर गुंजारव करू लागले. कोकिल्ला बोलू लागली.

नर व नारायण शिशिर ऋतूत वसंत ऋतूचे ते आगमन पाहून चकित झाले. त्यांना धोका होऊन लागली की त्यांची तपश्चर्या भंग करण्यासाठी इंद्राने ही माया रचली असावी.

त्यांना धोका आली तसेच झाले. कामदेव रंभा, मेनका बरोबर सोळा हजार पन्नास अप्सरांना बरोबर घेऊन कोकिल्ला, पोपट इत्यादी पक्ष्यांसह आणि हातात धनुष्य व खांद्याला पुष्पवाजांचा भासा घेऊन त्यांच्या समोर घेऊन उभा राहिला. नर व नारायण यांनी काही वेळ जप बंद केला व कामदेवाकडे आश्चर्यचकित होऊन काही वेळ पहात राहिले.

आहे, नाहीतर तुमच्या करवी आमची तपस्वर्या भंग करविण्याचा विचार त्याच्या मनात आला नसता. आतां तुम्ही पदावर रहा, तुमच्या सौंदर्याला लाजवतील अशा सुंदर स्त्रियांची सृष्टी आम्ही करतो."

जसे सांगून नारायणाने आपली उजवी मांडी पोपटली. तत्काळ ऊबंशी आपल्या सली करीवर प्रगट झाली. तिचे सौंदर्य पाहून अप्सरा नर ■ नारायणांना म्हणाल्या— "आम्हांला क्षमा करा! तुमच्या तपो-बलाची ■ नसल्यामुळे तुमचा तपोभंग करण्याच्या हेतूने आम्ही आलो होतो. ■ पूर्वी आम्ही अनेक तपस्वी पुनींची तपस्वर्या भंग केली, परंतु आज आम्ही तुमच्या समोर हात टेकले. आम्ही ते मानून मनाचे समाधान करून घेतो की इंद्राने आम्हांला इकडे पाठवून आमच्यावर उपकारच केले, नाही तर तुमचे दर्शन आम्हांला लाभले नसते."

नर ■ नारायण स्मित करून म्हणाले— "तुम्ही आता या ऊबंशीला आपल्या बरोबर घेऊन चला व इंद्राला आम्ही ही भेट पाठविली आहे, असे त्याला सांगा. तुमचे कल्याण होवो, देव व देवेंद्राचे कल्याण होवो आतां तुम्ही स्वस्थ विस्ताने परत निघा!"

तेव्हा अप्सरा नम्रपणे म्हणाल्या— "महात्मन्! आम्हांला घेवून जाण्याची

आज्ञा करू नका. ऊबंशी वगैरे ज्या सुंदर स्त्रियांची सृष्टी आपण केली आहे त्या इंद्राकडे जातील. आम्हांला तुमच्या सेवेत बेंबेच राहण्याची अनुमती द्या."

"तुम्हांला आमच्याकडून काय पाहिजे ते मागून घ्या." नारायण म्हणाला.

"■■■■ सारले घोर पुण्य" दिलेले ■■■■ भंग करीत नाहीत. आमची इच्छा काय हे विचारलेत तर आमची एकच विनंती आहे, ■■■■ आमचे पती होण्याची कृपा करावी. ■■■■ हे स्वीकार केले नाहीत तर आम्ही स्वतःला जनाघब मानू! ■■■■ सात्रिण्यात राहल्यावर आम्हांला स्वर्गाची मुद्रा गरज भासणार नाही?" अप्सरा म्हणाल्या.

तेव्हा नारायणाने विचारले— "घंभी, बारा व ऊन सहन ■■■■ आम्ही जे तप केले ते सर्व तुमच्या तारुण्यावर अर्पण करू म्हणता? ते बरोबर होईल का?"

"हे मुनिवर्य! आम्हां देवांगनांच्या सहवासात गंधमादन पर्वतावर सुखोपभोग करीत आमुष्य घालविण्यात जो आनंद आहे तो स्वर्गातही प्राप्त होणे शक्य आहे का?" अप्सरांनी विचारले.

ते ऐकल्यावर नारायणाला त्याची चूक ■■■■ आली. अप्सरा गोड गोड बोलून आपली तपस्वर्या भंग करण्यामागीच आल्या

आहेत. तेव्हा आपण मौनच रहायला हवे होते. परंतु आपला धर्म सोडून या अप्सरांहुन सुंदर अप्सरेची सृष्टी करण्यातही आपण चुकच केली. त्यांच्याशी बोलण्यात आपण आपल्या मनाचा कमकुवतपणाच प्रकट केला व मोहपाशात अग्रवेच फसलो.

तेव्हा क्रुद्ध होऊन त्या अप्सरांना तेथून पळवून लावण्याचा विचार त्याच्या मनात आला. परंतु तसे करणे म्हणजे हिंसा होईल असा विचार करून तो गप्प राहिला.

त्याच्या मतातील द्विविधा ओळखून नर त्याला म्हणाला— "मित्रा! क्रोध करणे तर कोणत्याही व्यक्तीला उचित नाही

ते एकून सर्व अप्सरा उर्वशीला बरोबर घेऊन इंद्राकडे गेल्या व इंद्राला बघवलेला बुलात सांगितला.

उर्वशीचे सौंदर्य पाहून इंद्र बकित झाला व मनातल्या मनात त्याने नर व नारायणाच्या शक्तिसामर्थ्याची वाज्यावणी केली.

त्यानंतर नर व नारायण यांची तपश्चर्या निविध्य चालू झाली.

बराच मोठा काळ लोटल्यावर नर-नारायण दोघांनी मुंबू ऋषींचा बाप कावल्याने कुण्याजून होऊन हापर युगात अवतार घारण केला. कुण्यावतारापूर्वीची कथा अशी :

एकादा भूदेवीने इंद्राकडे विनंती केली की तिला भूभार व्हून करणे अशक्य झाले आहे. तेव्हा इंद्राने तिला तिच्या बुलाचे कारण विचारले.

भूदेवी म्हणाली :

भूभार वाढण्याचे मुख्य कारण दुष्ट जरासंध, शिशुपाल, कल, एकवी, नरक, मातंग, केकी, चेलुक वस्तक इत्यादि आहेत. हे क्रूर व दुष्ट आहेत. त्यांचे परस्परांशी वैर आहे आणि अधर्माचरण करीत आहेत. यांचा वार व्हून करणे मला कठीण झाले आहे. प्राचीन काळी हिरण्याक्ष राक्षसाची पीडा दूर करून माझे रक्षण करण्यासाठी विष्णूने बराह अवतार घारण केला होता.

आह्वाकार केल्यानेच प्राचीन काळी आपले प्रल्हादाची बुद्ध झाले. तेव्हा तू शांत-चित्तानेच या अप्सरांना निरोप दे।"

ते ऐकून नारायणाचे मन कांत झाले. तो म्हणाला—"जगा परिस्थितीत की त्रिजयांबरोबर विहार करणे हे कल्पनेबाहेरच होईल. म्हणून तुम्ही तूर्त स्वर्गलोकी परत जा. माझे जतन मंग न करण्याचा जमवग्रह तुम्ही केलात तर की हापर युगात तुमच्या इच्छेप्रमाणे तुमची इच्छा पूर्ण करीन. देवांच्या इच्छेला मान देऊन मी हापर युगात जन्म घेईन. तुम्ही राजकन्या होऊन जन्म घ्या आणि मी तुमचा सर्वांचा पत्नी सृजन स्वीकार करीन."

तसाच या वेळी पृथ्वीचा भार हलका करण्यासाठी काही उपाय कर."

इंद्र म्हणाला—"तुम्हाला मार हलका करण्याची शक्ती माझ्या अंगात नाही. तू ब्रह्मदेवाकडे जा. तो तुला काहीतरी उपाय सुचवील. मी सुद्धा तुझ्या बरोबर येतो. दोघे बरोबरच जाऊ."

त्यानंतर ■■■ भूदेवी बरोबर ब्रह्मदेवाकडे गेला. ब्रह्मदेवाने भूदेवीला योग्याचे कारण विचारले.

भूदेवी म्हणाली—"कलियुगाचा आरंभ लोकरच होणार आहे. राजे व भूपती आपला धर्म सोडून चोर ■■■ लुटेरे होऊ लागले आहेत. या दुष्टांचा मार मला कसा सहन होईल? या दुष्टांचा संहार करून माझा भार हलका करण्याची व्यवस्था कां करीत नाहीस?"

"भूदेवी तुझी इच्छा पुरी करण्याची शक्ती माझ्यात नाही. ती शक्ती फक्त विष्णूत आहे. तेव्हा चल, आपण विष्णूकडे जाऊ." असे तिच्या समजावून सांगून

ब्रह्मदेव आपल्या हंसवाहनावर चमून भूदेवी व इंद्राबरोबर वैकुंठ लोकात गेला.

विष्णूने सर्वांना प्रेमपूर्वक योग्याचे कारण विचारले. ब्रह्मदेव म्हणाला—"भूदेवी म्हणते की तिला मूभार असह्य झाला आहे. म्हणून तू जर हापर युगाच्या शेवटी अवतार धारण केलास तर बरे होईल. अनाथांचे रक्षण करणे तुझ्या शिवाय इतर कोणाला शक्य आहे?"

तेव्हा विष्णू म्हणाला—"योगमायेसमोर तू, मी व शंकर आणि सर्व देव ■■■ आहेत. म्हणून तिची जखी ■■■ आज्ञा असेल तसे आपण कर या. तिच्या इच्छेनेच मी या पृथ्वी अवतार धारण केले. नाहीतर मरम्भ. ■■■ व इतर प्राण्यांच्या रूपे अवतार धारण करण्यात काही मुन्न मिळते का? मी रामावतार घेऊन जितो ■■■ सोसले, हे माझे मलाच ठाऊक. मला स्वतःची अशी इच्छा कोठे प्राप्त झाली? म्हणून तुम्ही त्या जगन्मातेची आराधना करा. तुमची इच्छा पूर्ण होईल." विष्णूने त्यांना सल्ला दिला.

शेरास सव्वा शेर

बाबा सुताराला दोन मुलगे होते. मोठ्याचे नाव शिवराम व बाकट्याचे गोविंद होते. शिवराम गाहारात एका व्यापाऱ्याकडे हिशोब लिहिण्याचे काम करी. गोविंद बेलाचा शिकलेला होता. म्हणून तो बापाला सुतारकामात यत्न करी. बापाच्या हाताखाली त्याने सुतारकाम चांगले शिकून घेतले होते.

एकदा गोविंदा आपल्या मोठ्या भावाला घेतायला गाहारात गेला असता थरी बाबा सुतार हृदयाच्या चिकाराने आजारी पडला. गोविंद परत येईपर्यंत आपण जगतो की मरतो याची शपथती बाबा सुताराला वाटेना. म्हणून शेजारच्या एका श्रीमंत व्यापाऱ्याकडे जावून त्याच्या हातात एक पैशाची येळी घेत तो म्हणाला—"गोपू शेट! ही माझी आयुष्यभराची कमाई आहे. हे पाच हजार रुपये माझ्या दोघां

मुलांना, ते माझी उत्तर क्रिया करायला घेतील तेव्हा बा. मी तुम्हांलाच मोठा मानून मुलांची जबाबदारी तुमच्यावर टाकीत आहे."

गोपूशेटने मान्य केले व पैशाची पिशवी बरात नेऊन ठेवली आणि परत येऊन पाहातो तर, बाबा सुताराने शेवटचा श्वास सोडला होता. जगेश गाहारात राहणाऱ्या मुलांकडे बातमी पोचविण्यात आली. दोघां मुलांनी येऊन बापाची उत्तरक्रिया केली. त्यांना बरातल्या एका कपाटात बापाने लिहून ठेवलेली एक चिट्ठी मिळाली. गोपूशेटकडे जाण्यापूर्वी बाबा सुताराने चिट्ठी लिहून कपाटात ठेवली होती. चिट्ठीतला मजकूर असा—

"मी बरीच वाट पाहिली गोविंदा परतलेल म्हणून. माझ्या ■■■ जे पाच हजार होते ते मी गोपूशेटकडे ठेवले आहेत.

तुम्ही त्यांच्या सकलधात्रमाणें त्या पैसाचा उपयोग करा. आलघासारलें बसून राहू नका, कामभंडा करून गुलामे रहा.”

तुमचा बाबा!

बाबा सुलाराच्या मुलांनी चिड्डी नेऊन गोपूशेटला बालविली. गोपूशेट त्याला काहीच माहीत नसल्यासारखा म्हणाला—
“बिचान्याने मरतेवेळी माझ्याकडे पैसे ठेवायचा विचार केला असावा! परंतु मला देण्यापूर्वीच घमंराजाचे बोलावणे आले. घरात चांगलं शोधून पहा, सांची कोपऱ्यात कोठेतरी ठेवले असतील.”

गोपूशेटने लबाडी केली असल्याचा संशय दोघांनाही आला. कारण सरण जाले

त्यापूर्वी गोपूशेटला बाबा सुतारा भेटून गेल्याचे व दोघांचे काहीतरी महत्वाचे बोलणे झाल्याचे त्यांनी ऐकले व त्यांना हेही कळले की बाबा सुताराला मरण्यापूर्वीच गोपूशेट त्याच्या घरी पोचवायला गेला होता. गोपूशेटच्या हातात पैसे देण्यापूर्वीच बाबा सुताराने चिड्डी लिहून ठेवली होती. परंतु मरण्यापूर्वी त्याने पैसे दिले की नाही, विद्ययी मंजय रगण्यासारखे कारण नव्हते. घरात इतकी मोठी रक्कम कोठेही दिसली नाही.

सुलाराच्या मुलांनी गोपूशेटला चांगला ब्रिचवायणे ठरवून एक उषाम पोचला. मात्र गोपूशेट म्हणाला त्यावर त्यांचा विश्वास बसला असल्याचे सोंग केले.

शिवराम गोपूशेटच्या घरी म्हणाला—
“आमच्या बांबांनी जातेवेळी आम्हांला तुमच्या हातात सोंपविले. आतां तुमचा आधार आहे आम्हांला. गोविंद सुतार काम करून गावातच रहायचे म्हणतो आहे. त्याला एकट्याला सोडून मला शहरात जावेसे काटत नाही. मला येथेच निर्वाहाचा मार्ग काही तरी दाखवा.”

“आमच्या घराचा जमाखर्च पुष्कळ लिहायचा असतो. माझ्याकडेच राहून काम

कर. एवढा मंदत मा नाही का करणार!”
गोपूशेट म्हणाला.

शिवराम गोपूशेटच्या घरी कामाला लागला व त्याने घराच्या सर्व छोकांचा विश्वास संपादन केला. तो त्यांच्याच कुटुंबातला एक मानना जाऊ लागला. त्याला त्या घरातली बारीकसारीक सर्व माहीती मिळाली.

गोपूशेट आपले सर्व पैसे एका मोठ्या पेटीत ठेवत असे. ती पेटी घरात सर्व हिडत फिरत जपार-जागी ठेवलेली असे. जुने कपडे, कमी किमतीच्या वस्तू टाकून ठेवलेल्या असत. त्या शिवाय रपात आणखी काही ठेवलेले नाही हे दाखविण्यासाठी त्या पेटीवर एक जुने कापड टाकलेले

असे. परंतु घरात कोणाचा तरी डोळा सतत त्या पेटीवर असे.

तरी शिवरामने त्याला संधी मिळाल्यावर त्या पेटीची लांबी, रुंदी व उंची खान मापून टिपून ठेवली.

एके दिवशी रात्री गोपूशेटच्या घराच्या दाराची रुंदी कोणी जोराजोराने वाजविली. गोपूशेटला जाग आली व त्याने दार उघडले. बाहेर कोणीतरी राजकुमारासारखा उंधी कपडे घालून उभा होता. त्याच्या पाठीमागे काळोखात आणखी काहीजण उभे होते.

त्या राजकुमाराने गोपूशेटला नमस्कार केला म्हणाला—
“या आसपासच्या प्रदेशात तुमच्यासारखा श्रीमंत माणूस कोणी

नसल्याने ऐकतो. आम्ही शिजाराच्या राज्याचे माळक, आमच्यावर एकाएकी एक मोठे संकट कोसळले. मी काही चीजवस्तु उचलून घेऊन निसटून आलो आहे. आमचं सर्व घन दागदागिने या पेटीत आहेत. तुम्ही ही पेटी मेहरबाजी करून आपल्याकडे ठेवून घेतलीत तर चांगले दिवस आल्यावर आम्ही ही परत घेऊन जाऊ. एवढी कृपा आपण केलीत तर आपले उपकार आयुष्यभर विसरणार नाही."

तोपर्यंत गोपूशेटने ती पेटी पाहिलीही नव्हती. ती बाहेरच्या ओट्यावर ठेवलेली होती. शिजारावर एक मजदारी कामगार

घातलेले होते, काळोखात विसत नव्हते. गोपूशेटने ती पेटी आपल्या घरात ठेवायला मान्य केल्यावर राजकुमाराच्या मागसांनी ती घरात आणली व गोपूशेटने आपली पेटी आजूला सरकवून राजकुमाराची पेटी ठेवायला जागा करून दिली.

राजकुमार निरोप घेऊन आपल्या लोकांसह निघून गेला. गोपूशेट आपल्या नशिवाची वाळागची करीत झोपला. राजकुमाराला चांगले दिवस भाले नव्हित तर आपल्याला आवृष्य जर या राजकुमाराच्या पेटीचा भरचसा ठेवायला हरकत नाही, मनांतले मांडे गोपूशेट झोपले.

त्यानंतर काही वेळाने राजकुमाराच्या पेटीवरचे धसमळी कापड सरकून आली पेटीचे उघडले गेले. पेटीतून गोविंद बाहेर त्याने पेटी बंद केली व गोपूशेटच्या पेटीवरचे जुने कापड तीवर टाकले आणि तो बाहेर निघाला होता त्या पेटीवरचे धसमळी कापड गोपूशेटच्या पेटीवर टाकून काही वावाज केल्याशिवाय मागच्या दाराने निघून गेला.

गोपूशेट झोपेत असतां कोनीतरी पुन्हा दार वाजविले. गोपूशेट दबकून जागा झाला. आजूबाजूला काही सगसग शिपाई जसे दिसले. गोपूशेट मागविलेला उरुग राहिला

जालात?"

एक शिपाई करड्या आवाजात म्हणाला— "मी तुला विचारतो त्याचे उत्तर आधी दे. शेजारच्या राज्याचा राजकुमार काही वेळापूर्वी इकडे येऊन गेला होता का? त्याने दोन पेटीया तुमच्या घरात आणून ठेवल्या होत्या का? त्याला घेऊन जाणायला नव्या राजाचा हुकूम आहे."

गोपूशेट घरघर कापू लागला.

"तो राजा लगेच निघून गेला. आमच्या एक पेटी ठेवून गेला त्या पेटीत काय आहे, मना माहीत नाही. पाहिजे तर ती पेटी घेऊन जा." गोपूशेट म्हणाला शिपायांनी आजूबाजूला बलेल्या दोन पेटीया पाहून विचारले— "या दोन्ही पेटीया ना?"

जुने घातलेली पेटी त्याची स्वतःची असून मजगती मजगती घातलेली राजकुमाराची असल्याचे गोपूशेटने सांगितले. म्हणून "बरं तर, तू सरळ मागसासारखा दोळ्यात आहेस म्हणून तुझ्या शब्दावर

विश्वास करून ही एकच पेटी घेऊन जातो." असे सांगून शिपाई धसमळ घातलेली पेटी उचलून घेऊन गेले.

त्या पेटीतच गोपूशेटचा सर्व पैका होता. बऱ्याच वेळानंतर जिवातओव आल्यासारखा गोपूशेट उठला आणि मोठे संकट टळले असे मनाशी म्हणत ते जुने कापड पेटीवरून काढले. झांकण उघडून पाहिले तर बात काय होते? रिकामी पेटी होती.

उजाडे पर्यंत सर्वस्व लुटले गेल्याबद्दल गोपूशेट व घरातली मागसं रडत राहिली. उजाडल्यावर नेहमीप्रमाणे शिवराम आला व बडलेले बुल्ले ऐकून म्हणाला—"आतां तुमच्या घरच्या हिशोब काय पहायचा? होते नव्हते ते तर गेले!" असे म्हणत बोळे पुसित निघून गेला.

काही दिवसांनी बाबा सुताराने ठेवलेले वैसे मुलांना परत मिळाल्याची गोष्ट गावात पसरली. गोपूशेट काय बोलणार? दोघा भावांनी मिळून व्यापार सुरू केला व पुढील आयुष्य सुखाने घालविले.

प्रश्नोत्तरे

सी. शेवळा, रायपूर (कर्नाटक)

प्र. : उन्हाळ्यात काही अंतरावर पाहिले ■ गॅसस्टोन्ड जळतांना दिसते तसे भासते. तसं ते फक्त उन्हाळ्यातच का दिसते ?

■. : उन्हाळ्यात जमीन फार तापलेली असल्यामुळे जमिनीजगतची हवा तापून हुनकी होते व चर जाते. तितकी न तापलेली बरवी हवा ■ असल्याने ■ उतरते. या दोन्ही परस्परांसमोर येऊन मिसळतात तेव्हा त्यांच्या मधून ■ प्रकाशाची किरणे नसतात त्यांचा प्रकार बोझाकार फरकाने होतो. म्हणून हुकून विसणाऱ्या वस्तू हाकल्यासारख्या भासतात. जळत्या स्टोन्डवर तसे विसव्याने कारण पुढा तेच. पंध्र हजेतून येणारी ज्योतिर्किरणे उष्ण हवेत प्रवेश केल्याबरोबर एकीकरण होते.

सी. एच. सुधा, नेल्नूर (आंध्र)

प्र. : झोप म्हणजे काय ? झोळे मिटले तरच ■ झोप येते ?

■. : ■ मॅवूच्या पापुद्र्यावर अनेक झानकेंद्रे असतात. आपण जागे ■ बाहेरच्या वातावरणात जी बदल होत राहतात-सुखांत, ■ वगैरे मध्ये-त्यामुळे ते झानकेंद्रे स्फुटित होतात. मॅवूजील या ■ परांता विभागी मिळाल्याबरोबरच आपल्याला झोप येत नाही. म्हणून झोळे मिटल्याशिवाय झोप येत नाही.

पी. ज्यो. सुंदरकुमार, बल्लार (ओरिसा)

प्र. : 'फॅन' (विजेचा पंखा) फिरत नसतांना त्याच्या पंखांमागच्या वस्तू आपल्याला दिसत नाहीत. परंतु विजेचा पंखा फिरू लागला म्हणजे मात्र त्या वस्तू स्पष्ट दिसतात त्याचे कारण काय ?

उ. : पंखा फिरत असतांना त्याच्या पंखापंखांमध्ये जी रिकामी जागा असते तिच्यामुळे आगण्या वस्तू दिसतात. एकदा विसलेली वस्तू किंवा पदार्थ एका सेकंटाच्या व्हापट काळ झोळ्यातून नाहीसा होत नाही. तेवढ्या अवधीत ■ पुढे बरकतो. म्हणून आपल्याला पंखापतीकडच्या वस्तू दिसतात. माने माहून चांगले उदाहरण म्हणजे आपण वाचीत असतां किंवा काही द्रव्य पहात असतां

अघटित अनपेक्षित

[७५]

पुनर्जीवित सिंह

चार बाह्याण मित्र होते. त्यांपैकी तिघे सर्वशास्त्रसंपन्न विद्वान होते, परंतु त्यांना लोकज्ञान तिळमात्रही नव्हते. चवथ्याला कोणतेही शास्त्र येत नव्हते. लोकज्ञान मात्र खूप होते.

एकदा चौथे एका जागी असून विचार करू लागले. "आपण सर्व शास्त्रांचा एवढा अभ्यास केला, ■ काय उपयोग ? आपण देखाटन करून राजदरबारात आपल्या विघेचे प्रदर्शन करून खूप पैसे मिळवू या." असा विचार करून ते देखाटनाला निघाले.

ते बोडे अंतर चालून गेल्यावर त्यांच्या पैकी एक चव म्हणाला-"आपल्या पैकी एकाला लोकज्ञान पुष्कळ आहे, परंतु शास्त्रज्ञान बोडे देखील नाही. पांडित्य नसेल तर केवळ लोकज्ञान असल्याबद्दल

कोणता राजा खूष होईल ? बक्षिस पारितोषिक कायसे आपल्यालाच मिळणार. त्यातला वाटा दाला नाही मिळणार. दाला आपण परत पाठवू या."

दुसरा म्हणाला-"आपल्या पैकी एकाला बरी पांडविणे, हे नाही बरोबर. आपण सर्व लहानपणापासून एकच खेळलो, वाडलो आणि आता त्याला एकट्याला बाजूला सारणे अन्याय होईल."

इतरांनी ते मान्य केले आणि चारही मित्रांनी पुढला प्रवास मुक्त केला.

काही दिवस चालत राहल्यावर त्यांना एक मोठे अरण्य लागले. तेथे त्यांना सिंहाची हाडे पडलेली दिसली. ती पाहून शास्त्रज्ञ म्हणाला-"आपण आपापल्या शास्त्रज्ञानाचे ■ प्रदर्शन करायला चांगली संधी मिळाली आहे. मी सर्व हाडे

तिसरा म्हणाला—“तू आहेस मुर्ख! दोघांनी आपल्या ज्ञानाने प्रदर्शन केल्यावर मी स्वस्थ बसू म्हणतोस का?”

चवथा म्हणाला—“माझी ना माही. तुला काय वाटेस ते कर, परंतु त्या पूर्वी मी साडावर बसून बसलो!”

स्थानंतर तिसऱ्याने सिंहाच्या अंगात प्राण ओतले. पुनर्जीवित होताच सिंह गरजला व त्याने तिघांना माऊन टाकले. सिंह तेथून निघून गेल्यावर लोकज्ञानी जणू उतरला व निविघ्नपणे बरी परतला.

अतिलोमीने अस्वत्तलोभीला ही गोष्ट सांगितली व म्हणाला—“एक कमळ असले तर तळपाळा कोणी पुष्करिणी म्हणत नाही. तसेच एका गोष्टीवरून नीतिबोध होत नाही. अनेक गोष्टी आहेत.” असे सांगून त्याने आणखी एक गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

पदसमूह

फार पूर्वी उज्जयिनी येथे चौथे ब्राह्मण मुलगे परस्परांचे जोडपेच कंठपत्र मित्र होते. त्यांनी कोठल्या तरी मोठ्या गुरूकुळात शिकायचे ठरविले आणि कन्याकुट्य येथे जाऊन तेथे एका सुप्रसिद्ध गुरूच्या घरी जाऊन त्याच्यावढळ बारा वर्षे अध्ययन केले.

विद्यार्थ्यास पुरा आल्यावर त्यांनी गुरूचा निरोप घेतला आणि सर्व बरोबर घेऊन उज्जयिनीला जाण्यासाठी निघाले. नवे देश पाहतां येतील या विचाराने ते वाटेने चालू लागले. आपण एवढा केला आहे, एखाद्या कठीण प्रसंग आलाच तर त्याला तोंड घायला आपल्या जवळ भरपूर मात आहे त्याच्या जातबिश्वास होता.

काही मंतर चालून गेले. तेथे दोन विज्ञानी फुटलेली होती. पुढे कोणत्या वाटेने जावे हा प्रश्न उभा राहिला. तेव्हा त्यांच्या पैकी एक जण म्हणाला—

“कोणत्या वाटेने जावे हा प्रश्न उभा राहिला तर मी वाचलेल्या पुस्तकात असे सांगितले आहे की शिकलेल्या सवरलेल्या भाषणाला त्याचे काम करतच आहे हे त्याला आत्मस्फूर्तीनेच कळते. त्याने कोणाला विचारण्याची गरजच नसते. मूर्ख अविश्वित माणसे इतरांना विचारीत बसतात व इतरांच्या मदतीनेच आपली कामे पुरी करतात. म्हणून कोणाला विचारण्याची गरजच नाही. आपण ठरवू कोठल्या वाटेने जायचे ते.” दोन्ही रस्ते जेथून फुटत होते तेथे

चौथे जण बसले व आपापले प्रश्न उचळून पाहू लागले. तेवढ्यात दोन्ही पैकी एका वाटेने चार जण एक मठे नेत असलेले व बरोबर आणखी काही लोक जात असलेले दिसले.

सगळेच एक जण म्हणाला—“प्रश्न सुटला! चार चौथे वाटेने जावे असे भाष्या प्रभात लिहिले आहे. तेव्हा हे लोक जात आहेत वाटेने जाऊ या.

प्रश्न इतका सहजी सुटल्याबद्दल सर्वांना आनंद झाला. ते प्रेतामागून चालू लागले. आणि थोड्याच वेळात स्मशानात पोचले. ती वाट तेथेच होती.

जुळवून सिंहाच्या हाडांचा पूर्ण तयार करतो.

दुसरा म्हणाला—“मी त्याच्यावर मांस, रक्त, ज्ञानतंत्र लावून कातडे बसवितो.”

“मी त्याच्या अंगात प्राण ओतून त्याला पुनर्जीवित करीन.” तिसरा म्हणाला.

म्हटल्याप्रमाणे पहिल्याने सिंहाच्या हाडांचा सांपळा उभा केला. दुसऱ्याने त्याच्यावर रक्तमांस चढवून कातडे बसविले व तिसरा प्राण ओतायला तयार होताच केवळ लोकज्ञान असलेला चवथा म्हणाला—“हा आहे सिंह! पाह्यात प्राण ओतल्याबरोबर हा आपणा सर्वांना माऊन टाकील की? म्हणून प्राण ओतण्याचा प्रयत्न करू नकोस.”

[१५]

[कालीवर्मा भनुवायाबद्द किल्लपात गिरला. मायाची मर्कटाने त्यांना एक मुंडके वाचवून ते दुर्मुखाने असण्याचे सांगितले. परंतु ते त्याचे नसल्याचे ओळखून ते सोवार्थ फिरत असता सभामंडपातल्या सिंहासनावर तो बघलेला त्यांना दिसला. सर्वेच चांडाळ भल्लूकाने हत्तीवस्त्र मंडपात उडी मारली. पुढे-]

चांडाळ भल्लूकाला सभामंडपात उडी मार-
तांना राहून कालीवर्माने पुढला घोका ओळखला ■ रातटी सेवकाला हाक मारून म्हणाला-“अरे, आणि भल्लूकाला राजा दुर्मुखाचे होके उडवू देऊ नकोस.” नंतर लगेच मोठ्याने ओरडून म्हणाला-“अरे भल्लूक ! घाब, मी येतो आहे, राजाला ठार करू नकोस.” असे म्हणत सभामंडपाच्या गायच्या झपझप चडून लावला.

कालीवर्माने सावध केल्याबरोबर रानटी शिकारी हत्तीवस्त्र उडी मारून पळत गेला आणि चांडाळ भल्लूकाच्या दुर्मुखाच्या मध्ये आडवा उभा राहून म्हणाला-
“भल्लूक मालक ! घाई करू नका. कालीवर्मा मालकांनी राजाचे होके कापू नका असे सांगितले आहे.”

चांडाळ भल्लूक धकित होऊन म्हणाला-
“भल्लूक मांत्रिकांनी, ज्या राजाने त्यांचा

यत्ना आलेले शोकग्रस्त लोकही हसू लागले.
इतक्यात एक उंट मालकाची नजर चुकवून तेथे पळून आला. “याचा अर्थ काय बरे असावा ?” एका विद्वानाने विचारले.

‘धर्मस्य त्वरिता गतिः’ असे प्रथात लिहिले आहे. पळत घाबत हा आला आहे, तेव्हा हा धर्म असला पाहिजे.” असा आणखी एक विद्वान म्हणाला.

तिसरा विद्वान म्हणाला-“‘दृष्टं धर्मेण योजयेत’ असे प्रथात लिहिले आहे. म्हणजे काही आले तर त्याचा संबंध धर्माशी जोडावा. म्हणून आपण या गाढवाला परस्परांची बांधून ठेवू या.”

बांधांनी मिळून सूप प्रयत्न करून उंटाला गाढवाला परस्परांची बांधले. तेव्हा त्यांना गाढवाच्या सूप लाथा लाव्या लागल्या. स्मशानातले लोक स्वतःला आवरू शकले नाहीत व हसू लागले.

हे चौथे विद्वान चित्तेपासून थोड्या अंतरावर उभे राहून विचार करू लागले की पुढे काय करायचे ? त्यांना तेथे गाढव उभे असलेले दिसले.

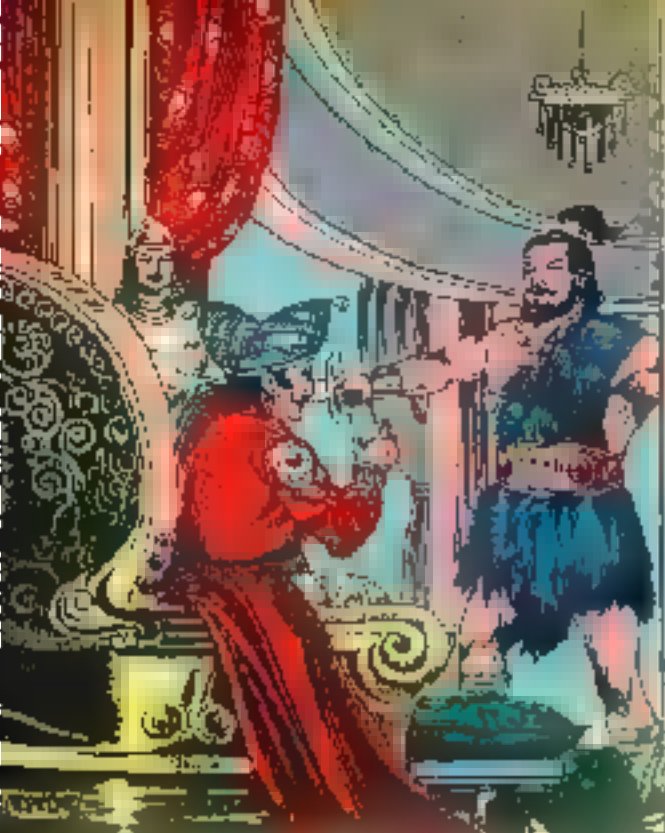
एक जण म्हणाला-“यात काही तरी अर्थ असला पाहिजे. नाहीतर हे गाढव आपल्या बरोबर येथे का बरे राहिले असते ?”

लगेच आणखी एकाने आपला पंथ उघडून वाचून पाहिले ■ म्हणाला-
“कळक ! हे गाढव आपला मित्र आहे ! ‘राज द्वारे, स्मशानेष मस्तिष्ठति स बांधवः’ असे माझ्या प्रथात लिहिले आहे. तेव्हा आपण प्रेमाने याच्याशी बोलले पाहिजे.”

एकाने चटबिशी उठून गाढवाच्या गळघाला प्रेमाने कबटाळले. दुसरा त्या गाढवाचे मुके घेऊ लागला. आणखी एक गाढवाचे पांय घुबू लागला. चवथा कित्येक विवसांनी मित्र भेटला म्हणून आनंदाभू वाळू लागला.

कालीवर्मा दुर्मुख राजाच्याजिवळ जाऊन म्हणाला—“भल्लूका! जरे तू डोके कापायच्या बावीच हा दुर्मुख गतप्राण झाल्यासारखा दिसतो आहे. काय जरे झाले असेल? मला वाटते, तू परशू घेऊन येत होतास. ते पाहूनच त्या भोतीने माची हृदय-क्रिया बांबळी की काय?”

“बांडाळ भल्लूकाने दुर्मुखाचे डोके तर कांगलेले नाही ना?” असे म्हणत भल्लूक मांत्रिकेने आला आणि सिंहासनावर हाकल्या झुलत्याशिवाय स्वयं बसलेल्या दुर्मुखाला पाहून म्हणाला—“बहुतेक हा जिवंत असावा, आतां जोव जणार या भोतीने मूर्च्छित झालेला असावा.” असे म्हणत तळवार दुर्मुखाच्या गळ्याला लावीत म्हणाला.

“दुर्मुखा! सुढीवर ये. तुझ्या जिवाला कसलेच भय नाही!”

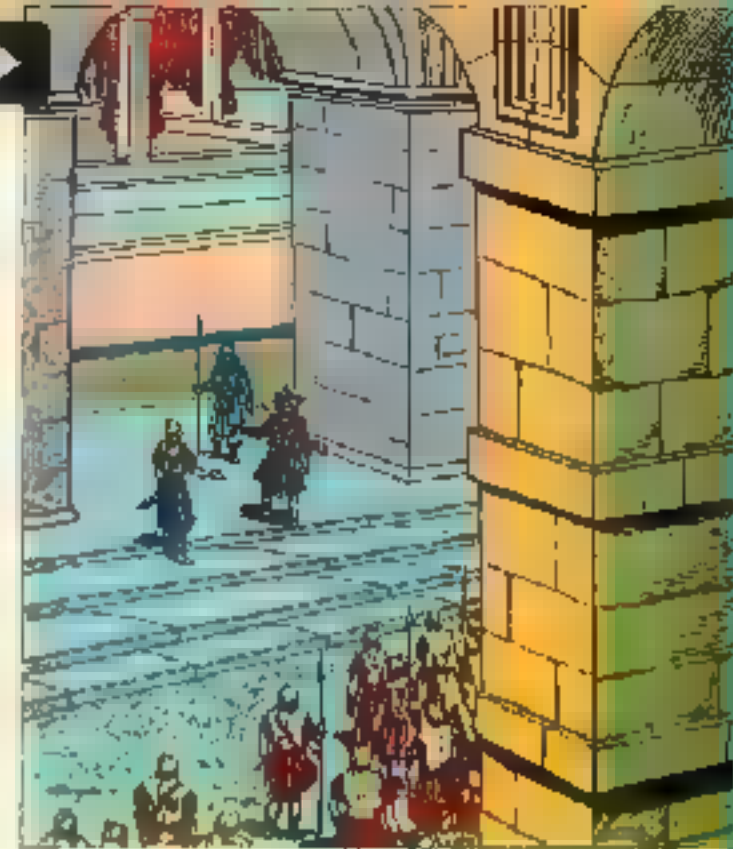
समर्थ दुर्मुखाने डोळे उघडले आणि हाताने डोके धडावरच आहे ना, हे पाहून व मनाची साथी झाल्यासारखा म्हणाला—“तरमय माझे डोके अजून धडावरच आहे तर! बांडाळ भल्लूकाच्या परशूने ते उडविले गेले नसून अबून जागेवर आहे आणि जमिनीवर लोटू लावले नाही, म्हणायचे! हा...”

ते ऐकून सर्व मोठ्याने हसू लागले. दुर्मुख घाबरून जाऊन सिंहासनावरून उडी

मारून खाली आला व म्हणाला—“ओ... हो! कालीवर्मा, भल्लूक मांत्रिके जगेरे सर्व वेवेच आहेत तर? पुन्हा एकदां सिंहासनावर बसण्याची माझ्या मनाची इच्छा पुरी झाली. माझे डोके उडविले गेले तरी मला फिकीर नाही.”

कालीवर्मा दुर्मुखाचे दोन्ही खांद्ये धरून सिंहासनावर बसवीत म्हणाला—“राजा दुर्मुखा! आपला मित्र आहेस रे. झाले गेले सर्व विमर्श जा. तुझा किल्ला बळकावणारा सामंत सूर्यभूपती आणि माझे गुरू भल्लूक मांत्रिके मंत्रदंड चोरून मायावी मर्कट हे दोघे एक झाले आहेत. आपण सर्व जण मिळून दोघांना हुकून काढून कैद केले पाहिजे.”

कालीवर्मा म्हणाला—“ऐकून दुर्मुखाला परमानंद व तो सिंहासनावरून उतरून वेगाने सभामंडपात आला आणि तळवार उभसून मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“जरे, सर्वजण, किल्ल्यात जे कोणी असतील, सैनिक हो, ऐक! उदयगिरीचा राजा मी हुकूम देतो आहे, माझे स्वामि-मक्त असे जे कोणी बसतील त्यांनी ताचडतोड इकडे समोर यावे. तसे जे येणार नाहीत त्यांना मी राखदोही ठरवून त्यांचा शिरच्छेद करवीन.”

बांडाळ भल्लूक सभामंडपाच्या कठवधा-वर उभा राहून आपला परशू आकाशात फिरवीत मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“किल्ल्यात कानाकोपऱ्यात लपून बसलेल्या सैनिकांनी, राजा दुर्मुखाची आज्ञा ऐकलीत का? सर्वांनी इकडे घेऊन हजर व्हावे.”

ती आरोळी ऐकल्याबरोबर किल्ल्यात चहुकडे लपलेले सैनिक वावत सभामंडपाकडे येऊ लागले. पांच दहा मिनिटांनी काली-वर्मने जमा झालेल्यांची संख्या मोजून पाहिली व राजा दुर्मुखाकडे वळून म्हणाला—“काय रे दुर्मुखा! तुझे सैनिक सर्व मिळून पन्नासावर दिसत नाहीत. उदयगिरीच्या राजाचे हेच का ते मोठे सैन्य?”

राजा दुर्मुख अपमान झाल्यासारखा मान झाली म्हणाला—“कालीवर्मा! माझ्या सर्व सैनिकांना काच देऊन त्या सामंजस भूपतीने आपल्याकडे बळवून घेतले आहे. आपण त्या राजद्रोही बंडखोरालाच धरते पाहिजे.”

कालीवर्मा भल्लूक मांत्रिकाकडे बघून म्हणाला—“मुख्य, आपली काय आज्ञा आहे?”

भल्लूक मांत्रिक मंडपाच्या कठड्याला टेकून उभा राहून किल्ल्याच्या भितीकडे पहात होता. मंडई गेल्याबद्दल फार धाईट घाटत होते. शिवाय त्या कठीण परिस्थितीत तो किल्ला सोडून जायचं ठरविलं

तर राजा दुमुख आणि जोराने सकाळी सायंकाळी शक्यता आहे. आपली त्याला असेही वाटलं की त्याचे गुरू भल्लूकपाद सांच्याकडे आपण जाऊ असे सुचविलं तर आपल्यावर गुरुभवती दर्शविणारा कालीवर्मा सुद्धा कदाचित त्या गोष्टीस नकार देईल...

भल्लूक मांत्रिक अशा विचित्र मनःस्थितीत कालीवर्माला म्हणाला—“काली, माझ्या शिष्या! तुम्ही हकूम तो मूर्त राहू दे. तुला काय करणे बरोबर होईल, हे तुम्हाला सांगे!”

ते ऐकून कालीवर्मा माध्यमचकित होऊन म्हणाला—“हा प्रश्न करता आहो? एकदां आपण मला आपले गुरू भल्लूकपाद राहतात त्या पर्वताकडे घेऊन जातो असे म्हणाला होता. ती गोष्ट विसरलात का?”

तो प्रश्न ऐकून भल्लूक मांत्रिकाला आनंद झाला. म्हणाला—“काली, माझ्या शिष्यावर्मा! तुम्ही गुरुभक्ति पाहून मी तुम्ही पाठ शोषटतो. माझे गुरू भल्लूकपाद हे एका तांत्रिकामुळे संकटात सापडले आहेत. त्यांना तुझ्यासारख्या जूर साहसी व्यक्तीची गरज आहे. ती मदत दिल्याबद्दल तुला काय हवे, सांगे!”

कालीवर्मा क्षणभरच विचारात पडला. नंतर म्हणाला—“मला काय हवे आहे ते

नंतर जाई. राजा जितकेतून मला शिरोच्छेदाची शिक्षा करायचे ठरवून शिरीषवनात पाठविले. त्यावेळी आपण माझ्या मदतीला घाबलात. आणि मी आपल्याला वाटेल ती मदत लावचे मान्य केले. तेव्हा आतां काय करायचे ते आपणच सांगावे.”

“तस असेल तर तू माझ्याबरोबर ब्रह्मपुत्रा नदी उगम पावते त्या प्रदेशात चल. माझे गुरुवर्य भल्लूकपाद राहतात त्या पर्वतीय प्रदेशात पाहिजेस!” भल्लूक मांत्रिक म्हणाला.

“ठीक, यला तर!” असे म्हणत कालीवर्मा निघायला तयार झाला.

दुर्मुख बरथरा म्हणाला—“मांत्रिक प्रभू! आपण विसरलात का? आपल्या या छोटेश्वांनी सैन्याच्या मदतीने मला आपले राज्य परत जिंकणे अशक्य आहे. म्हणून मी सुद्धा आपल्या बरोबर येतो.”

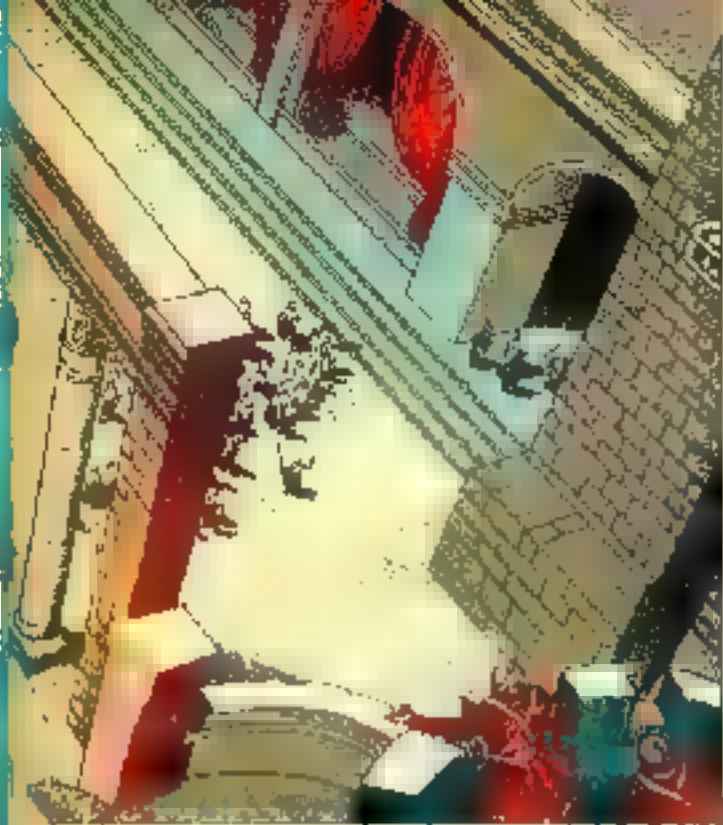
भल्लूक मांत्रिक काही बोलणार इतक्यात बांडाळ भल्लूक आपली कुन्हाड जमिनीवर आपटीत म्हणाला—“आणि मी मालक? तुम्ही सर्व इकडून निघून गेल्यावर माझे जुने मालक जितकेतून महाराज, मी त्यांची आज्ञा मोडल्याबद्दल जंगली जनावरासारखी माझी शिकार करतील की! म्हणून मला सुद्धा बरोबर घेऊन चला.”

भल्लूक मांत्रिकाने बांडाळ भल्लूकाच्या आवावर हात ठेवून म्हटले—“भल्लूका, तू घाबरा नकोस. मी तुला व राजा दुर्मुखाला विसरून गेलो असे समजू नकोस. मी तुमचे दोघांच्या हिताचे असेल ते करून नंतरच हा प्रांत सोडून जाणार आहे. चंद्रशिला नगरीचा राजा जितकेतून याने कालीवर्माबरोबर माझा अपमान केला आहे. म्हणून आपण प्रथम तिकडे जायचाच आहे व त्या राजाचा समाचार घेऊन पुढे काय ते करावयाचे आहे.”

“त्या घमेंडखोर राजाचा मंत्री जीवगुप्त काही सैनिकांना बरोबर घेऊन किल्ल्याबाहेर वेढा दिल्यासारखा पाहारा देतो आहे.

रमाळा अकस्मात आपल्यावर हल्ला करता येऊ नये म्हणून रमाळा आडवा उभा आहे तो उग्रदंड राक्षस. नंतर हा सामंत भूपती आणि मायावी मर्कट किल्ल्यात कोठे वडी मारून बसले आहेत नकळे!" कालीवर्मा म्हणाला.

कालीवर्मा ते म्हणताच चांडाळ भल्लूक लांब्यावर आपला परशू ठेवून म्हणाला— "कालीवर्मा मालक, मी पहिल्याने हत्तीवर बसून किल्ल्याबाहेर जाऊन परिस्थिती कशी आहे, पाहून येतो. उग्रदंड राक्षसाच्या मदतीला मला आलेला पाहून तो मंत्री व सैनिक चंद्रशिला नगराकडे कदाचित् पळूनही जातील."

वर तर तुम्हाला माझ्या सहाय्य-ताला आणि त्या मायावी मर्कटाला, या किल्ल्यातच ते कोठे आहेत का पाहातो आणि तुझ्या पाठोपाठ येतो." कालीवर्मा म्हणाला.

उगेंच चांडाळ भल्लूकाने रानटी सेवकाला हाक मारून हत्तीला समामंडपाजवळ आणायला खूण केली.

रानटी सेवकाने हत्तीला समामंडपाजवळ आणून उभा केल्यावर चांडाळ भल्लूक त्याच्यावर [ ] तोपर्यंत [ ] सर्व निमूटपणे पहात व ऐकत शेजारी उभा असलेला दुर्मुख राजा म्हणाला— "मांत्रिक प्रभो! मी या घोड्यांसाठी सैनिकांसह [ ] किल्ल्यात राहणे बोक्याचे आहे. मीसुद्धा तुमच्या-बरोबर चंद्रशिला नमरीला येतो."

"मी तरा तुम्हा [ ] सांगणार होतो. तुझ्या फक्त चाळीस एक सैनिकांना बरोबर नेऊन [ ] एक नवीन राज्य जिंकायला निघाला आहेस. समजले का तुला?" भल्लूक मांत्रिक म्हणाला.

नंतर सर्व समामंडपातून खाली [ ] आले व सामंत राजा आणि मायावी मर्कट दोघांच्या शोधापै ते सैनिकांना आज्ञा करणार इतक्यात किल्ल्याच्या भिंतीवर उभे राहून राजा दुर्मुखाचे अंगरक्षक जोराने ओरवून म्हणाले— "महाराज, आपला सामंत राजा आणि मायावी मर्कट दोघे जितकेच राजाच्या

राक्षसाजवळ काहीतरी बोलत आहेत."

"तसे होणार असा एक संशय माझ्या मनात आल्याशिवाय राहिला नाही. आपण किल्ल्याच्या जळून गेलेल्या फाटकावर जरूर तेवढा पाहारा ठेवला पाहिजे. बहुतेक त्या दोघा दुष्टांचा प्रयत्न उपद्रवाला त्याच्या बाजूने वळवून घेण्याचा प्रयत्न चालू असणार." कालीवर्मा म्हणाला.

"काली, [ ] प्रयत्नात त्यांना भुळीच यश मिळणार नाही. कारण त्या राक्षसाला [ ] मदतीची कशासाठी तरी गरज आहे. तरतय चला, आपण निघू या." भल्लूक मांत्रिक म्हणाला.

कालीवर्मांना वाटले होते तसा जितकेच राजाचा पंथी जीवमुक्त उग्रदंड राक्षसाला मोठमोठी प्रलोभने दाखवित होता आणि त्याला आपल्या बाजूला वळवून घेण्याची शटपट करीत होता. मायावी मर्कटाच्या रूपात असलेला आतिमती त्या प्रयत्नाला दुजारा देत होता.

उग्रदंड राक्षस आपली दगडी गदा उगारून [ ] दरडावून सांगत होता— "मला तुमच्यापैकी कोणाच्या मदतीची [ ] नाही. भल्लूकपाद पर्वतावर आज्ञा एक नातेवाईक राहतो. त्याला बंदीमुक्त करावयाचे आहे मला."

ते ऐकून मायावी मर्कट वात काढून हसत धडा उडवीत ओरवून म्हणाला— "तो नातेवाईक कोण, तुम्हा भाऊच नाही का? आतां बंदीमुक्तच काय, जीवनमुक्त झाला आहे! माझे गृह तांत्रिक मिथ्या मिथ्य यांनी त्याला केव्हाच जमिनीत गाडून पुरून टाकले आहे. तू शहाणपणाने जितकेच महाराजांच्या आश्रयाला राहून पृथ्वीला आश्रय सुत्राने मालव."

"माझ्या मोठ्या भावाला त्या तांत्रिकाने खरोखरच ठार केले आहे का? की तू खोटे बोलतो आहेस?" असे म्हणत उग्रदंड राक्षस दांत ओठ चावू लागला.

मायावी मकंटा त्याला काही उत्तर देणार इतक्यात मंत्री जीवगुप्त त्याला अडवून म्हणाला—“उघदंडा! जुन्या गोष्टी सर्व विसर! आमच्या राज्यात कोणी एक राक्षस राहतो आहे. या गोष्टीचा आमच्या महाराजांना फार मोठा अभिमान वाटेल. तू आपले पुढील आयुष्य यासाठीच आमच्या महाराजांच्या आश्रयाला राहून सुखाने काढ.”

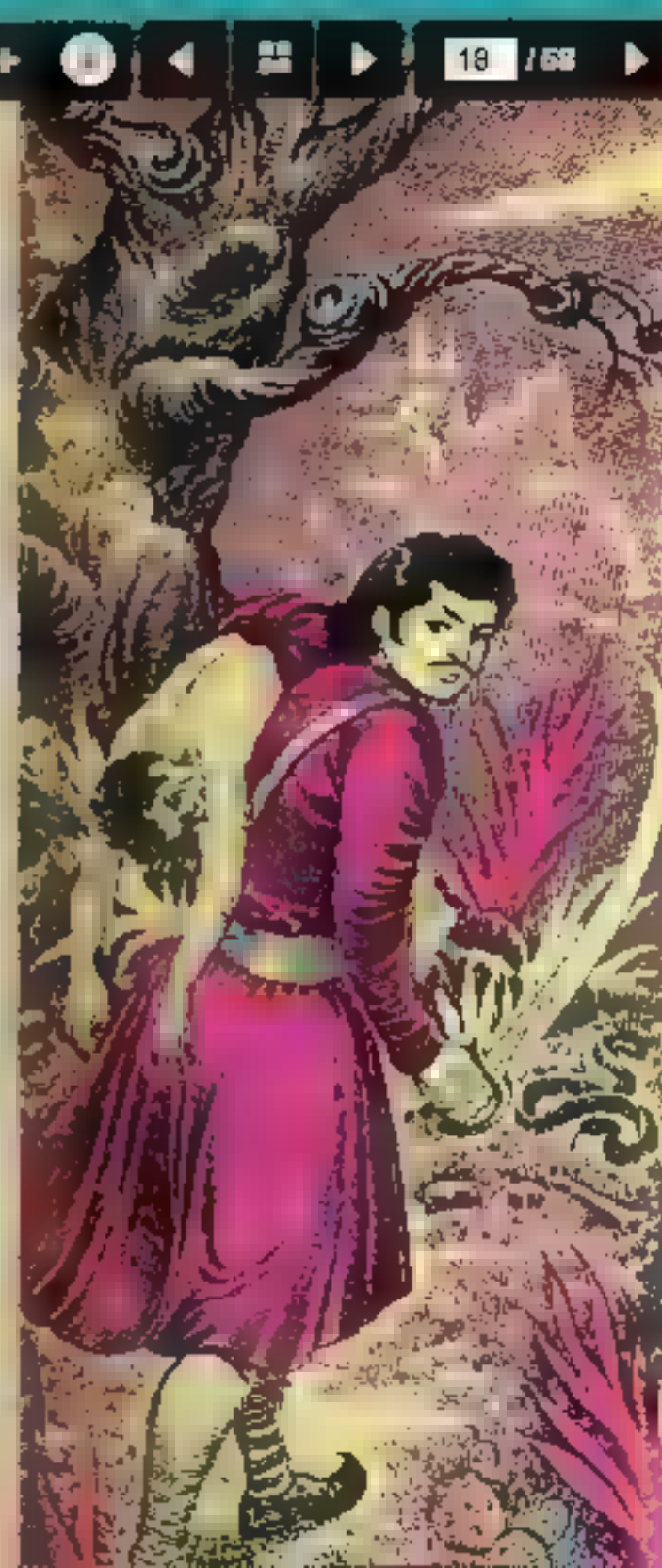
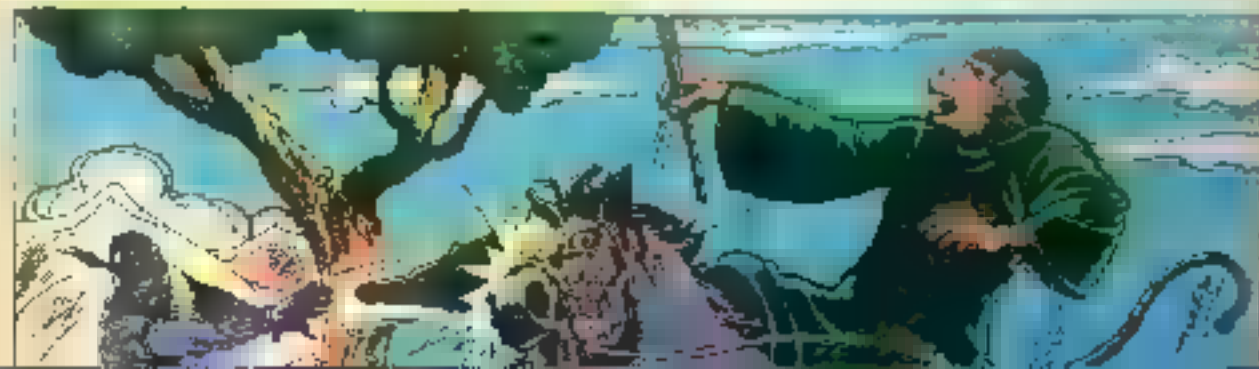
“म्हणजे, माझ्याकडून कोणत्याही मदतीच्या अपेक्षा ठेवल्याशिवाय तुमचे महाराज माझा सर्व आश्रय सत्कार करणार म्हणतोस?” उघदंड राक्षसाने विचारले.

“तुझ्या एकाच एका मदतीची अपेक्षा आहे. आम्ही आता किल्ल्यात शिरण्याच्या विचारात आहो. तेथे भल्लूक मांत्रिकाला, आमचा पळून गेलेला एक आरोगी काली-वर्मा याला आणि राजा दुर्मुखाला ठार करून त्यांच्या ठिकठिका उडवायला आम्हाला तू मदत कर, म्हणजे झाले!” मंत्री जीवगुप्त म्हणाला.

उघदंड काही उत्तर देणार इतक्यात किल्ल्यातून रेंड्यावर बसून भल्लूक मांत्रिक व त्याच्याबरोबर इतर सर्व एकदम बाहेर आले. त्यांना पाहून भयकंपित झालेला मंत्री किकसंज्य विमूढ होऊन जागच्या जागी उभा राहिला. त्याने बाजूला घोंड्यावर उभे असलेल्या मामताकडे ■ मायावी मकंटाकडे पाहिले.

उघदंड राक्षस फक्त एकदाच ओराने हुंकार करीत म्हणाला—“मंत्र्या! तुला ■ तुझ्याबरोबरच्या या सर्व दुष्टांना भी ■ पहा, मायावी मदत करानी म्हणत आहे ते!” असे म्हणत झाले दगडी गदा हाताजवळच असलेल्या मायावी मकंटाच्या टाळक्यात मारायला म्हणून नेम धरून फेकली.

मायावी मकंटाने वार चुकविण्यासाठी विद्युत वेगाने घोंड्याच्या पाठीवरून उडी मारली आणि तो झालेला होता त्या घोंड्याच्या होक्यात उघदंडाची गदा आदळली. (क्रमशः)

फसवणूक

विष्णुदत्त्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो साकाजबळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे भीम होऊन श्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, तू स्वतःचे हिताहित न मोळवून वागतो माहेस, असे मला वाटले आहे. काही जणांना अवपेक्षितपणे प्रारम्भ अनुकूल झाल्यासारखे होते, परंतु ते मोळवून न वाकल्यामुळे ते नशिवाला पाठ दाखवितात. त्याचे उदाहरण म्हणून तुला भी एक गोष्ट सांगतो. लक्ष घेऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

मालव देशाचा युवराज कल्याणवर्मा याचा वीरवर्मा नावाचा एक जीवश्च कंठश्च मित्र होता. तसा वीरवर्मा हा मालव राज्याच्या दरबारातल्या एका अधिकाऱ्याचा मुलगाच होता. तरी कल्याणवर्मा

भेदभाव न मानता मित्रत्वाच्या नात्याने त्याच्याशी वागे. त्याचे पूर्वजन्मीचे काही तरी नाते असावे, असे सर्वांना वाटे.

एकदा वीरवर्मा शिकारीला गेला. भटकून निर्जन स्थानी गेला. तेथे त्याला आकस्मिकपणे एका स्त्रीचा आर्तनाद ऐकू आला. त्याने आपला घोडा बाजूला धडबिला. त्याला एक स्त्री असाह्य अवस्थेत एका घोड्यावर बसलेली दिसली. घोडा विथरलेला होता. मागेच्या पायांवर तभा राहून तिला पाडण्याच्या बेतात होता.

वीरवर्माने आपला घोडा त्या विथरलेल्या घोड्यासमोर नेला आणि त्याचा लगाम धरून त्याला पुढच्या पायावर उभे

करण्यासाठी त्याला आदले आणि त्याला मानेवर चोपटून त्याला धीर दिला.

घोड्यावर बसलेली स्त्री घोड्यापेक्षाही जास्त ध्यालेली दिसली. तिने, ती त्या अरण्यापलीकडच्या उदयपूरची राजकन्या स्वर्णकेशी असल्याचे व वनविहारासाठी आली असल्याचे सांगून तिच्या बरोबरचे लोक कोठेतरी राहून गेल्याचे आणि वाघाची हरकाळी ऐकून घोडा वाचकून गेल्यामुळे त्याला वावरणे अशक्य असल्याचे सांगितले व म्हणाली—“आपण जाल्यामुळे वाचले. याकडून मी मागणी आभाती आहे.” तिच्या बोलण्यात वाचण्यावरून तिचे मन त्याच्यावर प्रथम दर्शनीच होते. नंतर तिचे वडील तिच्यासाठी योग्य वर सोधीत असल्याचे कालपर्यंत कोणी वर पसंत पडल्याचे सांगून म्हणाली—“माझे बहुतेक स्वयंवर रचतील. त्या स्वयंवराच्या वेळी आपण अवश्य रहावे. होय, परंतु तुम्ही कोण हे मी विचारायलाच विसरले.”

नंतर तिचे वडील तिच्यासाठी योग्य वर सोधीत असल्याचे कालपर्यंत कोणी वर पसंत पडल्याचे सांगून म्हणाली—“माझे बहुतेक स्वयंवर रचतील. त्या स्वयंवराच्या वेळी आपण अवश्य रहावे. होय, परंतु तुम्ही कोण हे मी विचारायलाच विसरले.”

“मी मातलेंनाचा युवराज आहे. माझे नांव कल्याणवर्मा आहे.” वीरवर्माने तिला लपशेल लोटे सांगितले.

“ठीक, आपण माझ्या स्वयंवराला यायला विसरू नका!” स्वर्णकेशी त्याला

म्हणाली व तिच्या बरोबरचे लोक भेटल्यावर ती उदयपूरला निघून गेली. जातांना तिने वीरवर्माकडे कित्येकदा पाहिले.

नंतर वीरवर्मा राजधानीत परतल्यावर कल्याणवर्माला भेटला व त्याला अरण्यात धडलेले वृत्त सांगून स्वर्णकेशीला स्वाने स्वतःचे कल्याणवर्मा असल्याचे सांगितले, ती मोष्टही सांगितली.

कल्याणवर्मा स्तब्ध राहिला. मित्राचे प्रेम म्हणजे यासाठी प्रयत्न करण्याचे त्याने ठरविले. वास्तविक कल्याणवर्मान्या विवाह करण्याची इच्छा होती. परंतु ती गोष्ट त्याने कोणासमोर ही केली नव्हती. आता स्वर्णकेशीचे प्रेम त्याच्या मित्रावर असल्याचे कळल्यावर प्रेमाच्या भाड न घेण्याचे ठरवून ती म्हणाला—“मित्रा, तुझे स्वर्णकेशीचे लग्न म्हाजे यासाठी माझ्याकडून होईल ती सर्व मदत मी करित.” असे कल्याणवर्माने वीरवर्माला वचन दिले.

स्वर्णकेशीने धरी गेल्यावर आपल्या वडिलांना अरण्यात धडलेले वृत्त सांगितले व तिचे रक्षण करणाऱ्या मालवदेशाचा युवराज कल्याणवर्मा पाहण्यासाठी तिने लग्न करण्याचे ठरविले असल्याचेही सांगून टाकले. तिच्या वडिलांनी तिच्या

मनासारखेच होईल आश्वासनही दिले. कारण आपल्या मुलीचे लग्न कल्याणवर्माशी म्हणजे असे दोघां आईबापांच्याही मनात होते. स्वर्णकेशीच्या मनात काय आहे, हे कळल्याशिवाय बोलण्यात अर्थ नाही, असा विचार करून ते आजपर्यंत तिच्याशी त्या विषयी बोलले नव्हते. आता तिने स्वतःचा त्या गोष्टीचा उल्लेख केल्यावर त्यांनी लग्नच आपला होकार दिला.

“मी स्वतःच तुझे लग्न मालवदेशाच्या युवराजाशी करून द्यायचा विचार करून त्याचे चित्रमुद्रा आपल्या वाड्यात आणून ठेवलेले आहे. ते तुझ्याच महालात लावण्याची व्यवस्था करतो.” असे म्हणत

"असेल, मी सुद्धा त्या मुलीला पहाने म्हणत होतो. तर मग मी त्याला एकदा बोलावतोच भेटून आयला." स्वर्णकेशीचे वडील म्हणाले.

बोड्याच दिवसांनी उदयपूरच्या राजा-कडून कल्याणवर्माला उदयपूरला येऊन जाण्यासंबंधी निरोप गेला. कल्याणवर्माने वीरवर्माला बोलाविले व म्हणाला-"तूच माझ्या ऐकशी उदयपूरला जाऊन ये. तू स्वर्णकेशीच्या वडिलांना कल्याणवर्माचे असल्याचे सांगून त्याचे प्रमाणे करे ते सांगून टाक. माझे नाव सांगण्यापूर्वीच तिचे तुझ्यावर प्रेम जडले असल्याकारणाने तुझे प्रेम यक्षस्वी होईल. लगेत झाल्यावर खरी गोष्ट अगोवा कळली तरी हरकत नाही." या शब्दांत कल्याणवर्माने वीरवर्माला सर्व नीट समजावून सांगितले.

वीरवर्मा युवराजाच्या सर्व लक्ष्याजच्या उदयपूरला आला आणि राजाला भेटला. कल्याणवर्माने चित्र व वीरवर्मा यांच्यात फरक असल्याचे राजालाही कळले. म्हणूनच स्वर्णकेशी चित्रास्तत्या व्यक्तीला ओळखू शकली नाही! चित्रकाराचीच भूक असली पाहिजे, असे मनाचे समाधान करून घेऊन उदयपूरचा राजा गण राहिला.

गेला, तेव्हा ती त्याला म्हणाली-"माझ्या वडिलांनी तुमची भेट व्हावी म्हणून तुम्हाला बोलाविले. माझ्या वडिलांनी तुमच्या वडिलांनी फार पूर्वीच आपला विवाह व्हावा यासाठी सोलणी केली होती. परंतु मला ती गोष्ट मुळीच माहीत नव्हती."

"आपलं लग्न लोकरच होईल असो अपेक्षा करू या!" वीरवर्मा म्हणाला.

स्वर्णकेशी उठून शेजाऱ्याच्या दालनात गेली व कल्याणवर्माचे चित्र घेऊन आली. तिने वीरवर्माला "हे चित्र कोणाचे हो?" म्हणून विचारले.

वीरवर्माने दबकून विचारले-"हे चित्र तुमच्याकडे कसे काय आले?" त्यावेळी

त्याचा आवाज थोडा कापरा झाला होता "माझ्याशी विवाह करणारा राजकुमार कोण, हे कळावे म्हणून हे चित्र वामच्या-कडे पाठविण्यात आले होते." स्वर्णकेशी म्हणाली.

वीरवर्मा संतापल्या सारख्या म्हणाला-"केवढी लबाबी? कल्याणवर्मा मला बचन देऊन जसे फसवायला तयार झाला काय?"

"लबाबी कल्याणवर्माची नाही, मुझीच! माझ्या बाबांना तुझ्या विषयी खरी गोष्ट कळल्यापूर्वीच चालता हो कसा! नाहीतर नसत्या संकटात सापडशील!" स्वर्णकेशीने त्याला निरोप दिला.

त्याप्रमाणे वीरवर्मा कोणाला काही कळविल्याशिवाय निघून गेला. त्यानंतर

त्याने ते चित्र मागवून स्वर्णकेशीला दिले. चित्र पाहून स्वर्णकेशी दबकली. कारण त्या चित्रातली व्यक्ती व तिला अरण्यात बांधविणारी व्यक्ती दोघां काहीच साम्य नव्हते.

ती वडिलांना म्हणाली-"बाबा, मानव राजाला दोन मुलगे आहेत का?"

"नाही ग मुली! मासव राजाला एकुलता एक मुलगा आहे. तोच कल्याणवर्मा व तोच युवराजही आहे!" तिचे म्हणाले.

"तरमग काही नाही. माणसात त्याच्या चित्रात थोडा फरक असतोच नाही का थोडा?" स्वर्णकेशी म्हणाली.

थोड्यात दिवसात कल्याणवर्मा व स्वर्ण-
केशी दोघांचा विवाह घाटमाटाने पार
पवला.

बेताळ घेववर गोष्ट सांगून म्हणाला—
“राजा, स्वर्णकेशीने प्रथम बीरवर्माशी
विवाह करण्याचे ठरवून त्याला कां पाठमोरा
पाठवून दिले. तो युवराज नव्हता म्हणून
का? की चिंतासला कल्याणवर्मा अस्त
रुपवान होता म्हणून? या शंकांचे समा-
धानकारक उत्तर माहीत असून हू दिले
माहीत तर परिणाम तुला माहितच आहे,
तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन
तुझ्याच पायावर जोडू लागलील.”

विक्रमादित्य म्हणाला—“कल्याणवर्माका
बाटत होते, त्याप्रमाणे स्वर्णकेशीने बीरवर्मा
एक राजकुमार होता म्हणून त्याला मनाने
घरले नव्हते. ती गोष्ट कळण्यापूर्वीच तिने
त्याला वरले होते. तिच्या प्रेमावर त्याचा
विश्वास होता म्हणूनच कल्याणवर्माने
बीरवर्मालाच आपल्या जागी पाठविले व
बवावून सांगितले होते की तिच्याजवळ

खरे तर सांगून टाक. नेत्र कल्याणवर्माच
चित्र पाहिल्याबरोबर स्वर्णकेशीने बीरवर्मा
राजकुमार नसल्याचे ओळखले होते. तिने
राजकुमाराशीच विवाह करावयाचे ठरविले
असले तर बीरवर्माशी तिला काही
बोलण्याची गरजच नव्हती. तो आपल्या
प्रेमाला पात्र आहे की नाही, हे कळवणे
म्हणून त्याला बोलवून त्याने खरे काय ते
सांगायचे यासाठी तिने संधी दिली होती.
परंतु त्याने तो स्वतः कल्याणवर्मा नसल्याचे
तर सांगितले नाहीच, शिवाय कल्याण-
वर्माच्या सल्लाचाप्रमाणेही वागला नाही.
आजची वर कल्याणवर्माने त्याच्यासाठी
केलेल्या खागाबद्दल म्हणी होण्याऐवजी
त्याने लढाई केल्याचे बोलवला मुळा
कचरला नाही. बला परिस्थितीत स्वर्णकेशी
त्याच्याशी विवाह कधी करणार?”

अवांतिनेने राज्याचे मोन भंग होताच
बेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा
झाडाला जाऊन जांबकळू लागला.

(कल्पित)

सूक्ष्म परीक्षा

महेंद्रपूरचा राजा मारतंडवर्मा याने आपल्या
मंत्र्यांपैकी मणिमंत अधिक कुशाघ-
बुद्धीचा असल्याचे ओळखून त्याला आपला
प्रधानमंत्री नेमण्याचे ठरविले.

परंतु शुक्र नावाचा दुसरा मंत्री राणीच्या
जवळच्या नात्यातला होता. म्हणून राणीने
त्यालाच मंत्री नेमावे असा हट्ट केला.
तिने राजाला विचारले—“शुक्र मणिमंताहून
कोणत्या बाबतीत कमी आहे? तो मुळा
फार हुशार आहे, म्हणून त्यालाच प्रधान
मंत्री नेमावे.”

“मणिमंताहून शुक्र बुद्धिमान
असल्याचे तिथे कात्यास मी त्यालाच
आपला मंत्री म्हणून नेमीन!” असे राजाने
वचन दिले.

इतक्यात एक समस्वा राजापर्यंत आली,
राजधानीतला एक प्रमुख कोटघाभीघ

लग्न करावयाचे होते. तिला तिचा जणांमो
मागणी घातली. तिचे तरण सर्व तऱ्हेने
योग्य होते. शिवाय तिचे एकाच गुरूचे
शिष्य होते. तिचाच वय एक व तिचेही
रुपवानही होते.

त्या तिघांत कोण सर्वोत्तम वर
होईल, याचा निर्णय करणे कोटघाभी-
घाका शक्य झाले नाही, म्हणून त्याने
त्या तिघांच्या गुरूलाच ती गोष्ट
विचारली. गुरूने योग्य व्यक्तीला ओळ-
खण्यासाठी तीन सूचक वस्तू तिघांना
दिल्या. एकाला माती, दुसऱ्याला धान्य व
तिसऱ्याला पाणी.

या वस्तूंपैकी कोणती वस्तू मुख्य आहे
हे ओळखणारा परीक्षक हवा. तरच माती
उत्तम म्हणणारा, धान्य मुख्य म्हणणारा
की पाणी मुख्य म्हणणारा, कोणता खरो-

परीक्षक योग्य असेल तरच हा परीक्षा होणार. म्हणून सल्ला घ्यायला राजाकडेच तो कोटीश्वर आला.

राजाने तिघां तऱ्हाणांना राजसभेत बोलाविले व विचारले—“तुमच्या गुकने तुम्हाला एकेक वस्तू दिली आहे. ती सर्वात उत्तम कशी हे सांगा.”

एका तऱ्हाणाने मातीचे महत्त्व सांगितले. म्हणाला—“मातीच सर्वात श्रेष्ठ. मातीत बी पेकून पाणी घातले पाक निघते. माती नसेल तर उत्तम बी पाणी असून काम उपयोग ?”

दुसरा तऱ्हाण धान्याचे महत्त्व सांगून म्हणाला—“माणिमात्राला धान्य आवश्यक असते. नसल्या मातीने कोणती उत्पत्ती होऊ शकेल का? म्हणून गुह्यवर्गींनी दिलेले धान्यच सर्वात श्रेष्ठ आहे !”

तिसऱ्या मुलाने पाणी श्रेष्ठ असल्याचे सांगितले. म्हणाला—“शेत किती चांगले असले, बीसुद्धो चांगले असले आणि पाणीच नसले तर बी कसे रुजेल ?”

राजाने शुक्राला विचारले—“तुमचे काय मत आहे, यांच्यापैकी कुला कोण श्रेष्ठ वाटतो ?”

शुक्र म्हणाला—“सर्वात श्रेष्ठ पाणीच आहे. यात शंका करण्याचे कारणच काय ?” त्याने तिसऱ्या तऱ्हाणाच्या आजूने मत दिले.

राजाने मणिमंताला विचारले—“तुमचे काय मत आहे ?”

मणिमंत म्हणाला—“गुकने दिलेल्या तिन्ही वस्तूंची परीक्षा केल्याशिवाय मी याचे उत्तर देऊ शकणार नाही.” असे सांगून त्याने पाणी काढून पाहिले. ते होते. ते निरूपयोगी असल्याचे सांगून त्याने धान्य पाहिले. ते भाजलेले होते. बी म्हणून लावले तर उगणे शक्य नाही असे सांगितले व म्हणाला—“मातीच उत्तम आहे ! गुकने सूचक वस्तू देऊन कोणता सिध्य श्रेष्ठ आहे, न बोलतां मुचविले.”

कोटीश्वरासमोरच्या समस्याला तोड मिघाली. त्यानंतर राणीने शुक्रालाच प्रधान मंत्री नेमण्यासाठी परला नाही.

सर्व सोंगच !

एका गावात रामू व सोमू नावाने दोघे नट रूढ असत. रामूचा देवावर धोवा देवील विश्वास नव्हता. सोमू नेती अनीतीचा फारसा विचार करीत नसला तरी देवावर कसानीचा विश्वास होता. सोमूला रामूचा देवावर विश्वास नाही, हे चांगले माहीत होते. तो म्हणून रामूचा धोवामुढा करीत नसे.

परंतु एकदा असं काम की कोवतातरी मण होता आणि गावकऱ्यांनी एक नाटक बसविले. त्यात रामूला मोठ्या भगवद्भुक्ताचे सोमूला एका अत्यंत इमानदार व नीतिवान नागरिकाचे वाढ करावे लागले. दोघे तसप होते, सांगासनाय नको. दोघांचो फारच छान मानी.

दुसऱ्या दिवशी पिचडाच्या घारावर सर्व जमने तेव्हा रामूने सोमूला विचारले—“मी विचाररतो, प्रचय हे सांग, देव आहे कोडे ? सर्व धोंटे आहे, धोंटे !”

सोमूने सतापून विचारले—“काम रे दुस्रा देवावर विश्वास नाही आणि धर पाटे केसास की ?” सर्व रामूकडे पाहून लवळवा हसू लागले.

रामू बरामुढा न करवा म्हणाला—“त्यात काय रे, सोमू ? ते सोंगच नाही रे ? नाही का मोठ्या नीतिवानाचे सोंग केलेच ?”

जेणेस सर्व सोमूकडे पाहून हसले.

कष्टाचे काम

चिरंजीवी नावाचा एक विद्वान आनी पुढ्य वेशाटन करीत चंद्रसेन महाराजांच्या दरबारात आला. त्यावेळी दरबारात या प्रदनावर चर्चा चालू होती की—“या सर्वात कष्टाचे काम कोणते?”

प्रत्येक जण उठून उत्तर देत होता. काही म्हणाले—“स्वर्गप्राप्ती ही सर्वात कठीण!” आणखी काही म्हणाले—“अमरत्व सर्वात कठीण!” काही जण म्हणाले—“देवाचे प्रत्यक्ष दर्शन सर्वात कठीण!”

राजा ती सर्व उत्तरे ऐकून चिहून म्हणाला—“स्वर्ग, अमरत्व आणि देव, या सर्वांची आपल्याला काही माहीती नाही. आपल्यापैकी कोणी त्यांना पाहिलेले नाही. काही जण त्यांचे अस्तित्व मानतात, तर काही मानीत नाहीत. कोणी पाहिल्याचे सांगितले तर त्याचा खरेपणा त्यांना सिद्ध करता येणार नाही. तेव्हा

आपल्याला माहीत असलेल्या नानतीत कोणती गोष्ट सर्वात आहे, सांगा.”

नंतर एक म्हणाला—“जर बोलणे सर्वात कठीण काम आहे.” दुसरा म्हणाला—“एक पत्नीघत”, आणखी एकजण म्हणाला—“दान करणे कठीण काम आहे.”

राजाला मापैकी एकही उत्तर इच्छे नाही. त्यावेळी चिरंजीवी उठून आपला परिचय देऊन म्हणाला—“स्वतःच्या वासना जिफणे सर्वात कष्टसाध्य काम आहे, जसे माझ्या मनाला घाटते.”

राजाने उत्कट प्रश्न केला—“का?”

चिरंजीवी म्हणाला—“हरिश्चंद्रासत्यवादी होता, रामाने एक पत्नीघताचे पालन केले. शिबी, दशोची व कर्ण दानी होते. परंतु हे सर्व गुण त्यांच्या इच्छेनुरूप होते म्हणून ते यशस्वी झाले. या जगाच्या मुळाशी इच्छा

जसते. महापुरुष किंवा पापी माणूस सर्व तिचे गुलाम असतात.”

राजा चिरंजीवीचे उत्तर ऐकून खूप झाला व त्याने त्याला काही पारितोषिके दिली.

दरबारात दुर्जय नावाचा एक दरबारी होता. त्याला, एका अनोळखी व्यक्तीला पारितोषिके दिलेली खपली नाहीत. तो म्हणाला—“प्रभो! इच्छा जिफणे मूळीच नाही. वासनांना काबूत ठेवणारी एक व्यक्ती राहते आहे. महाराजांची परवानगी मिळाल्यास मी त्याच्या करवी आपले म्हणणे सिद्ध करून दाखवीन.”

“तू सिद्ध करून दाखव तर भांगले पारितोषिक देण्याचे मी वचन देतो. नाही तर तुला तुल्यवास मोगावा लागेल.” राजा म्हणाला.

दुर्जयने आपल्या ओळखीच्या एका माणसाची सोंग लावून त्याने गेल्यावर काय बोलायचे व कसे वागणूके हे नीट समजावून सांगितले आणि दरबारात घेऊन आला. राजाला म्हणाला—“मी म्हटले ते पोर पुरव हेच.”

त्या माणसाच्या मनात इच्छा वासना आहेत की नाहीत याची परीक्षा घ्यायला

जीवीने त्या व्यक्तीस अनेक वस्तूंची प्रशंसा दाखविली. परंतु त्याला कोणत्याही वस्तूची गरज नसल्याचे भाविले.

चंद्रसेन राजा म्हणाला—“तुम्हांका मी हे सर्व राज्य देतो. ते संभाळा.”

तो म्हणाला—“मी सर्वभंगपरित्याग केला असतां मला तुमचे राज्य किंवा राज्य-वैभवाची गरजच काय?”

चिरंजीवी म्हणाला—“महात्मन्! आपल्यासारखी थोर माणसे या जगात क्वचितच भेटतात. आपण उद्या पुन्हा एकदा दरबारात आलात तर आपल्याला इच्छा वासना आहेत की नाहीत, हे मी सिद्ध

आपल्या मनात इच्छा आहेत हेच सिद्ध होईल."

चिरंजीवीने कोणत्या हेतूने तो वाघ टाकला होता, कोणाला कळले नाही. उघडपणे काही नको असे सोंग करीत असला तरी त्याच्या मनात इच्छा आहेत हे दाखविणे आहे, असे चिरंजीवीला वाटत असावे, तो सोंगाबघा ऋषी फार सावधगिरीने वागला. कोणी व्यक्ती त्याच्याकडे आली की त्याला वाटे की चिरंजीवीनेच त्या व्यक्तीला पाठविले असावे आणि तो फार सावध राहिला.

दुसऱ्या दुर्जय त्या सोंगाबघा साधूला बरोबर घेऊन बरबारात आला. चिरंजीवी त्या व्यक्तीस पाहताच म्हणाला— "तुमच्या मनात इच्छा आहे की नाही? सिद्ध करण्यासाठी मी बोलाविले होते. तुम्ही कशासाठी आलात?"

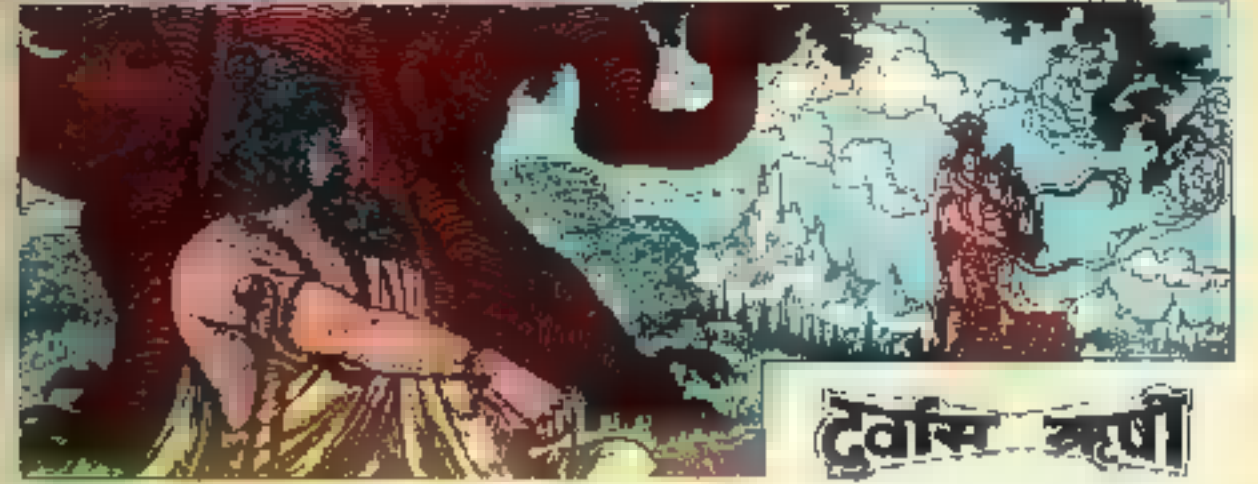
"तू कसे सिद्ध करणार, पाहण्यासाठी आलो आहे!" तो अंगी साधू म्हणाला.

राजसमेत चकित होऊन चिरंजीवीच्या चातुर्याची वाट पहात होते. चिरंजीवी म्हणाला— "महात्मन्, तुम्हांला इच्छा नाही, कसे म्हणता? तुम्हांला इच्छा नाही, हे सिद्ध करण्यासाठीच नाही का तुम्ही ठरल्या वेळी अरण्यातून येथवर आलात? एका दिवसानंतर या म्हटले तर आपण कबूल झालात. तुमच्या मनात इच्छा होती हेच सिद्ध होते!"

चंद्रसेन राजा दुर्जयकडे वळून म्हणाला— "तू हरलास म्हणून तुला पुनर्जन्म मिळाला काय?"

चिरंजीवीने निवेदन केले— "महाराज, मात दुर्जयची चूक मुळीच नाही. इच्छा वासनांना जिंकणे आत्ताच तर सिद्ध झाले. मी म्हटले ते बरोबर नाही असे वाटल्यानेच दुर्जयने आपली बाजू सिद्ध करण्याचा प्रयत्न केला होता. म्हणून त्याला माफ करून सोडून द्यावे."

राजाने दुर्जयला केले व चिरंजीवीच्या चातुर्याची वास्तव्यची केली.

दुर्वास ऋषी

दुर्वास या सव्याचा अर्थ आहे, ज्याला घरदार नाही अशी व्यक्ती. या ऋषीला घरदार काही नव्हते, असेच दिसते.

दुर्वास हे अर्वा अनुसूयेच्या पोटी शंकराचा जन्म झाला. या दंपतीला त्रिमूर्तीचे अंश म्हणून तीन मुलगे जन्मले. उरलेल्या दोघांपैकी ब्रह्मदेवाचा अंश चंद्र जन्मला. विष्णूचा अंश म्हणून दत्तात्रेयाचा जन्म झाला.

शंकराने त्रिपुराचा वध केला आणि घेऊन परत येत असता तो वाण एका मुलान्या रूपाल दिसला. तेव्हा देवांनी शंकराला विचारले— "हा कोण?"

तेव्हा शंकर म्हणाला, म्हणे— "दुर्वास!"

गंधमादन गर्वनावर दुर्वास ऋषी तपश्चर्या करीत असता साहसिक नावाचा एक गंधर्व तिलोत्तमा नामक एका अस्त्रेबरोबर प्रेमातीला करीत अवलेला दुर्वासाला दिसला.

तेव्हा आपणही लग्न करून संसार करवा, असे दुर्वासाला वाटले.

त्याच वेळी आपे नावाचा एक गृहस्थ भेटला. त्याने कंदली नावाच्या आपल्या मुलीला दुर्वासाला देऊन तिचे लग्न करून घ्यावे मान्य केले.

दुर्वासाने काही दिवस तिच्याबरोबर संसार केला. परंतु कंदलीमुळा दुर्वास ऋषीसारखीच फार तापट होती. अर्थातच दोघांचे पटले नाही. दुर्वासाने संसाराचा बीट आल्यामुळे पुन्हा जंगलात जाऊन तपश्चर्या सुरू केली.

पांडवांचा जन्म व्हायला दुर्वास ऋषीच मुख्य कारण होते. एकदा कुंती कन्या असता दुर्वास ऋषी कुंतीभोज राजाकडे गेले. तेथे कुंतीने दुर्वास ऋषींची जी सेवा केली त्याबद्दल त्यांनी खूप होऊन तिला एक मंत्र दिला. त्या मंत्राचा प्रयोग करून

कुंतीने सूर्याचे आवाहन केले व तिच्या पोटी कर्णाचा जन्म झाला.

लग्न झाल्यावर तिने तिचे पती पांडुराजा यांच्या अनुमतीने तिने अनुक्रमे यम, वायू, इंद्र यांचे आवाहन केले व त्यांच्या कृपेने धर्मराज, भीम व भर्जुन जन्मले. ती मंत्र कुंतीने माझीला दिला व त्याच मंत्राच्या सहाय्याने माझीला अश्विनी-कुमारांच्या कृपेने मकुल व सहदेव झाले. अशातऱ्हेने दुर्वास ऋषी हे महाभारत कथेचे मूळ कारण झाले असे म्हणता येईल.

परंतु दुर्वास ऋषीला तो गौरव देणेसुद्धा उचित होणार नाही. कारण पांडव अरण्यवास करीत असता त्यांची मान त्वाळी ग्हापी यासाठी दुर्गोषनाने विष्वक्ल्याकडून दुर्वास ऋषी शेंकडो शाह्यांनासह पांडव अरण्यवास करीत असता तेथे गेले. धर्मराजाने सर्वांना जेवणाचे आमंत्रण दिले. परंतु त्या पूर्वीच सर्व पांडवांची जेवणे झाली होती. दीपदीने अक्षयपात्र धुवून ठेवून दिले होते.

इतक्या शाह्यांना बघायला कस वाढा-क्याचे ही चिंता द्रौपदीला पडली. परंतु तिने धावा करतांच कृष्णाने येऊन तिने धुवून ठेवलेल्या अक्षयपात्रात एक शीत राहून गेले होते ते खाल्ले. लगेच स्नानाला नदीवर गेलेल्या दुर्वास ऋषी व इतर शाह्या-गांची पोटे भरली. आता जेवण्याचे कसे, या विचारात दुर्वासासह सर्व शाह्यामंडळी पडली आणि पांडवांचा निरोप न घेता परस्पर निघून गेले.

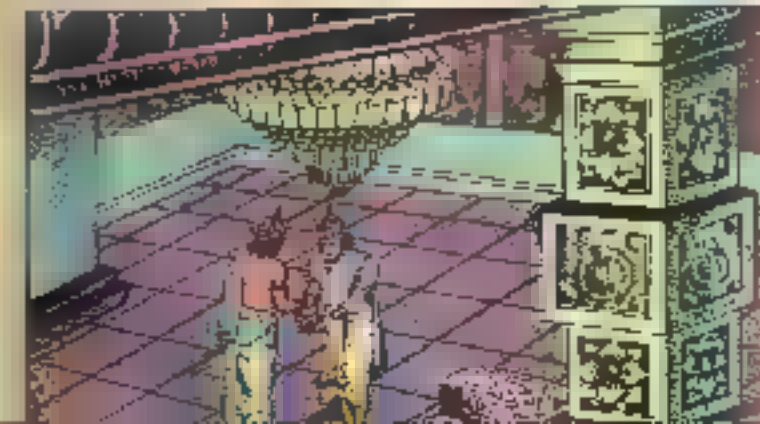
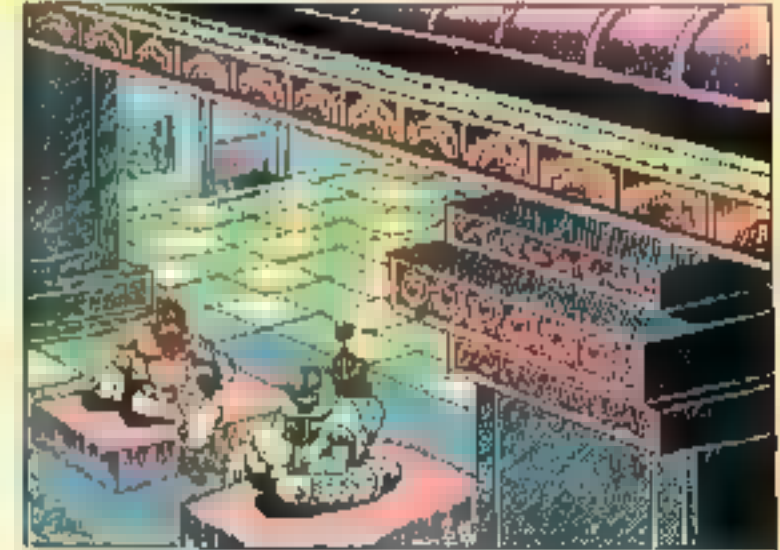
दुर्वास ऋषींची मान आपली अशीच एकदा इंद्रामुळे झाली झाली होती. दुर्वास ऋषी संचार करीत असता एका विद्या-घरीने त्यांना एक पुष्पमाला दिली. ती पुष्पमाला घेऊन दुर्वास ऋषी इंद्रलोकी गेले आणि त्यांनी ती माळा इंद्राला दिली. इंद्राने माळा आपले वाहन ऐरावत याला ती दिली. ऐरावताने ती सोडत धरून तोडून फेंकून दिली. अशातऱ्हेने दुर्वास ऋषीचा तो फार मोठा अपमान झाला.

स्यमंतक मणी

सदाजित नावाच्या राजाने इंद्राला प्रसन्न करून त्याच्या कडून स्यमंतक नावाचा मणी संपादन केला. तो दररोज भाठ घार सोने देत असे.

एकदा कृष्णाने सदाजिताला मण्याचिपयो विचारले. शायदा मागितले. परंतु सदाजिताने त्याला दिला.

काही दिवसांनी सदाजिताचा भाऊ प्रसेन तो मणी धारण करून शिकारीला निघाला.

भरप्यात प्रसेन विकार करीत असता
एका सिंहाने त्याला ठार केले आणि
मणी वेऊन घेता

जांबवंताने कुण्याला स्वमतक मणी
देऊन त्याला मुलगी जांबवंती हिचे
कनहो त्याच्याशी दिते. ती
कुण्याच्या राज्याची एक होती.

त्याच वेळी जांबवंताने त्याला काढत
असतिले व त्याला ठार केले आणि
स्वमतक मणी वेऊन आपली मुलगी
जांबवंतीला दिला.

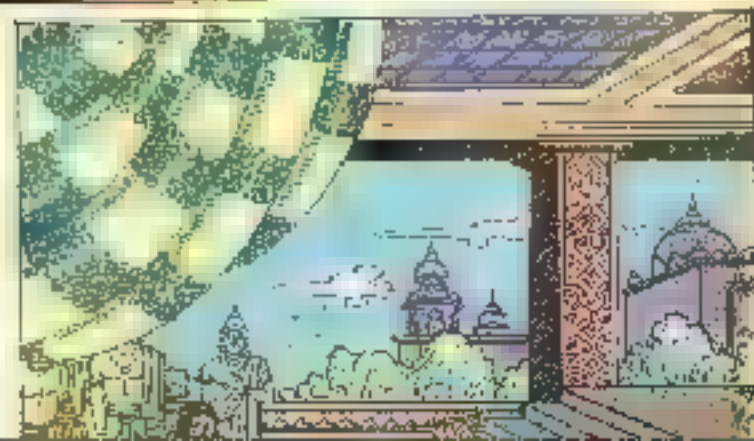

कुण्याने स्वमतक मणी सवाजिनाला
देऊन दिला. सवाजिनाने त्याबद्दल
खूब होऊन आपली मुलगी सत्यभामा
हिचे माग कुण्याशी करून दिले.

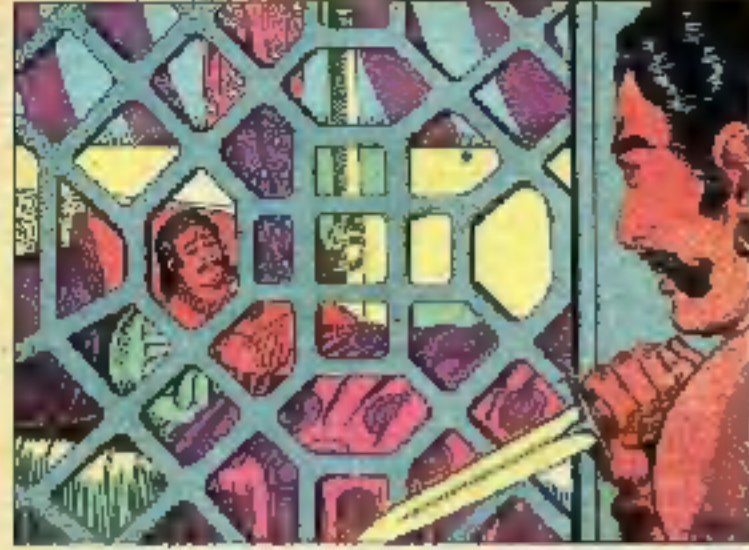

स्वमतक मणी कुण्यानेच चोरला
जवळपास अफसा एकेच पसरली. तो
वारोप जावा म्हणून कुण प्रसेनचा
मोठ काहीत अरण्याच्या वाटेने जांबु-
वंताच्या गृहेपर्यंत पोचला. त्याच्याशी
गुद करून कुण्याने त्याचा पराभव
केला.

खरोखरी सत्यभामेने मतस्र्या
राच्याशी न्यायला पाहिजे होते.
कृतकर्मा व अकूर वगैरे यादवांनी
मत्स्यन्याला चिर्याविले व सवाजित्वा
वध करायला सांगितले.

त्यामुळे शतधन्याने खतावित शोषनेना
वसता त्याचा बघ केला.

सत्यभामेजा बटिकाच्या मरणाचे फार
दुःख झाले व तिने श्रीकृष्णाचा
शतधन्याचा बघ करण्यासाठी
पाठविले. त्या मुद्दाला शतधन्या मरण
पावला.

परंतु स्वयंतक मणी शतधन्याजवळ
नव्हता. तरी त्याचा मुलगा मोज
याच्याकडे येना होता. अकुराने तो
आणून कुण्याला विभा. शतधन्या
मध्यामुळे जी हिंसा झाली त्याचद्वन
अकुराने कित्येक यज्ञ केले.

भद्रायू

दशार्ण देशाच्या राजाचे नाव वज्रबाहु
होते. त्याला सुमती नावाच्या बायको
बरोबर आणखी अनेक होत्या. त्यात सुमती
एकटीच गरोवर झाली. ते पाहून इतर
बायकांचा मत्सरास्मी पेटला आणि त्यांनी
तिला काहीतरी औषध लावला दिले.

कालक्रमाने सुमतीला एक मुलगा झाला.
परंतु बाळबाळंतीत त्या औषधामुळे रोगी
झाली. दोघं नेहमी रगत कण्हत असलेली
पाहून वज्रबाहुला ते असह्य झाले आणि
त्याने दोघांना बरण्यात पोचते केले.

तेपून सुमती आपल्या मुलाला घेऊन
वैश्यपूरला गेली. तेथे एका वैश्याच्या बाय-
कोने सुमतीला प्रेमाने बोलावून आपल्या
घरातच ठेवून घेतले. परंतु काही दिवसांनी
तिचा मुलगा मरण पावला. ती पुत्रशोकाने
रहत असतां तेथे ऋषभयोगी आले व
त्यांनी तिचे सांत्वन केले. तरी तिचे रडणे

धांदले नाही. तेव्हां त्या योग्याने त्या
मुलाच्या मृतदेहावर भस्म टाकून त्याला
जिवंत केले. त्याचे नाव भद्रायू.

त्यानंतर भद्रायू वैश्यकुमाराबरोबरच
लहानांचा मोठा झाला. काही काळ लोट-
ल्यावर कृष्ण योगी पुन्हा आले व त्यांनी
चंद्रहास नावाची एक तलवार व एक
शंख दिला.

आणखी काही काळ लोटला. मगधच्या
राजाने वज्रबाहुचा परामभव कळून दशार्ण
देश बळकावला. ती बातमी भद्रायूला
कळली. लगेच भद्रायू आपली चंद्रहास
तलवार व शंख घेऊन धुडाला निघाला.
त्याने वैश्यकुमाराला आपला सारथी केला
व मगध देशावर चालून गेला. त्याने मगध
राजाला जिकले आणि दशार्ण देश त्याच्या
पित्याला सोंपवून तो परत वैश्यपुराला
आला. परंतु मदत करणारा हा तरुण

वीर आपलाच मुलगा असल्याचे मात्र वज्रबाहुला कळले नाही.

ऋषभयोगीने भद्रायुच्या हिताचे आणखी एक कार्य केले. तो चंद्रांगद नावाच्या राजाकडे गेला आणि भद्रायुच्या शौर्य पराक्रमाचे वर्णन करून त्याला म्हणाला—
“तू आपली मुलगी कार्तिमानिनी हिचे लग्न भद्रायुशी करून दे.”

चंद्रांगदने अत्यंत प्रेमपूर्वक भद्रायुला निरोप पाठवून बोलाविले आणि त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले. त्या लग्नाला त्याने सर्व राजेरजवाड्यांना निमंत्रणे पाठविली. अर्थात् त्या लग्नाला वज्रबाहुसुद्धा हजर होता. त्याने नवऱ्या मुलाला ओळखले. आपले राज्य परत मिळवून देणारा शूर पराक्रमी वीर तोच होता. म्हणून त्याने त्याला विचारले—
“तू कोणाचा मुलगा?”

“आपलाच मुलगा!” असे सांगून चंद्रांगदने सर्व पूर्वतिहास त्याला सांगितला. वज्रबाहुला त्याने केलेल्या दुष्टपणाबद्दल

फार पदचाप्ताप वाटला. त्याने भद्रायुला व त्याची आई सुमतीला अत्यंत आदरपूर्वक दशार्णदेशाला बोलावून नेऊन त्याचा राज्याभिषेक करविला.

राजा होताच भद्रायुला एक विचित्र सत्वपरीक्षा द्यावी लागली. तो आपल्या बायकोबरोबर वनविहार करून काही वेळ एका झाडाखाली विन्यासी घेत बसला असता एक ब्राह्मण “पाहि माम् पाहि माम्” ओरडत आला व म्हणाला—
“एक बाघ माझ्या बायकोला ~~हलक~~ गेल आहे.” भद्रायुने शरबुष्टी करून बाघाचा मारण्याचा प्रयत्न केला. परंतु काही कायदा झाला नाही.

“कोठे आहे तुम्हा तो बाघ आणि ती तलवार? तू इतका बलहीन राजा असशील असे नव्हते वाटले मला.”

भद्रायु म्हणाला—
“माझी बायको, माझा वेह, माझे राज्य यांपैकी काय वाटेल ते घे!”

“तू वीर वीर व माहसी आहेस. तुझी परीक्षा घेण्यासाठीच मी हे केले!” असे सांगून ब्राह्मण निघून गेले.

सूक्ष्म भेद

एकदा एक राजा व त्याचा मंत्री वेष्ट पालटून वेष्टाची स्थिती स्वतः पाहून घेण्यासाठी म्हणून निघाले. तसे ते दोघे वेष्टस्थिती पहायना जात व कोणाला थोडी फार भेट हवी असली तर ती करीत. एकदा ते रामपूर नावाच्या गावी रघुनाथराव नावाच्या गृहस्थाकडे गेले व म्हणाले—
“माझी प्रवाची माहो, जेवावची व्यवस्था होऊ शकेल का?”

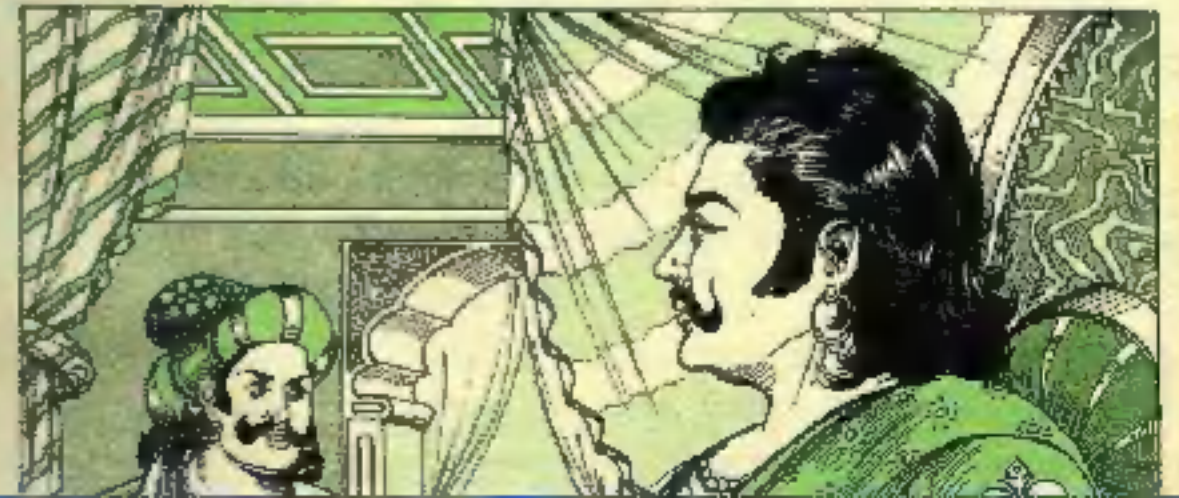
“तुम्ही कितीभण आहांत?” रघुनाथरावांनी विचारले व दोघेच असल्याचे कळल्यावर व्यवस्था करण्याचे मान्य केले आणि रात्री दोघांना पंचपक्वान्नांचे जेवण वाटले.

त्यानंतर राजा व मंत्री कुल्लूपूर नावाच्या गावी किसनराव नावाच्या गृहस्थाकडे गेले व रघुनाथरावांना विचारले तसेच विचारले—
“जेवावची व्यवस्था होऊ शकेल का?”

“करतो की, तुम्ही किती भण आहांत?” किसनरावांनी विचारले. दोघे असल्याचे कळल्यावर त्यांना जेवण वाटले.

राजधानीत पोचल्याबरोबर राजाने किसनरावांकडे वर महिन्याला शंभर रुपये पाठविण्याची व्यवस्था करण्याला सांगितले. तेव्हा मंत्र्याने विचारले—
“रघुनाथरावांनी तुम्हा कळता बांगता पाहुणचार केला होता की? त्याचाच का वगळलेत?”

“रघुनाथरावांनी आपण दोघेच असल्याचे कळल्यावर जेवणाची व्यवस्था करण्याचे मान्य केले. मीस जेवण असते तर मान्य किती असतेच असे माही. किसनरावांनी जेवण वाटले. प्रथम मान्य केले व किती अणासाठी संपाक करवा लागेल हे कळवे म्हणून ‘किती अणासाठी’ म्हणून विचारले. त्यांनी केलेला पाहुणचार उच्च कोटीचा होता.

अपराधकून भोंवला

रामराव सावकारांचा शकुनापशकुनांवर फार विश्वास होता. ते बाजाराच्या दिवशी शहरात जामचे ठरवून पहाटे उठले व वार उघडतात ते समोर व्यंकटरावांच्या घराचे पाळलेले मांजर विसले.

उजाडतांच या हरिद्री मांजराचे तोंड पाहिले, मांजरा दिवस जन्माला जातो की काय, असे मनात म्हणत रामराव घरात गेले आणि पडून राहिले. गोंधळलेल्या मनःस्थितीत अंधश्रद्धावर ते पडले आणि म्हणून वार लावून ध्यायला विसरले. तेवढ्यात एका चोराने बाहेरून वार उघडे असल्याचे हेरले आणि आत घिरला. सावकारांची पैशांची पेटी बोक्याजवळ होती ती त्याने उचलली.

जाहल लागतांच रामराव उठून बसले व "चोर, चोर" म्हणून ओरडले आणि चोराला धडायला धावले. चोराने ती

पेटीच रामरावांच्या बोक्यात एकदा हाजली आणि पेटी घेऊन काळोकात पसार झाला. पेटी गेलीच. उठल्याबरोबर मांजराचे तोंड पाहिले त्याच्या हा परिणाम झाला, असा विचार करीत रामरावांनी मांजराला मनात लूप शिब्या दिल्या आणि चोरीचा रिपोर्ट कोतवाल चाबडीवर देण्यासाठी शहराकडे निघाले.

ती कोतवाल म्हणजे दुसरा तिसरा कोणी नव्हता. रामरावांचा मेहुणाच, म्हणजे चाकट्या बहिणीचा मयरा भीमराव होता. रामराव सावकारी करीत म्हणून भीमरावाने आपले पैसे मेहुण्याकडे विनव्याजी ठेवून दिले होते. त्याने कितीदा पैसे परत मागितले, परंतु रामराव, "देतो रे!" "देतो रे!" म्हणून सांगत टाळीत आले होते.

म्हणून भीमरावांनी जास्त लक्ष द्यावे यासाठी रामराव चोरीची गोष्ट सांगून

म्हणाले- "पहा, मामराव, त्या पेटीत तुला देण्यासाठी साठवून मोजून ठेवलेलेच पैसे होते. तेव्हां तुला बोटा पास झाला तरी चोराला तू पकडवस ठर तुझे पैसे अनायासे फिटतील. नाहीतर तुला धावयाचे पैसे जमा व्हायला जाणली किती दिवस लागतील, सांगणे कठीण आहे, दूबा! हा सर्व प्रकार त्या हरिद्री मांजरामुळेच पडला, पहा."

रामराव म्हणाला ते भीमरावाने सगळे ऐकून घेतले व म्हणाला-"मी चोराला पकडायचा जायला प्रयत्न करीन समजा. परंतु चोरीची मांजराचा शोध घ्या काय दूबा? मी पहाटे उठल्याबरोबर एका मांजराचे तोंड पाहिले, माझ्या घरात चोरी

झाली का? बरं ते सोब, घरी जाऊन बंढून घे, पाहू. तुम्ही चाकटी बहिणी पुष्कळ दिवसांनी भाऊ आला म्हणून तुला भेटली तर तिला बरं वाटेल."

रामराव जेवून जाऊन बहिणीची चार गप्पा गोष्टी कळवून कचेरीत गेले. तोपर्यंत पोलीस क्षिपायांनी बाजारात एका चोराला मुद्देमालासह पकडून जाणलेले होते. त्याने कोणाचा तरी खिसा कापला होता.

भीमराव त्या चोराला दरडावून बबकशी करीत होते. पाच वेळी रामराव आले. बाळ्याबरोबर चोराला पाहून ते म्हणाले-"हाच रे तो, हाच, भीमराव! यानेच माझ्या घरात शिकून चोरी केली व मला नारहाण करून सटकला. किती

हजारोने काम केलेस, भीमराव! चोरीची फिर्चा केल्यावर दोन तासांच्या वात चोराला पकडलेस!" रामराव आनंदाच्या भरात मोठमोठ्याने बोलत होते, अशुंकाही त्यांची फिर्चा नोंदविल्यावर लगेच भीमरावाने जोराला धरले होते!

घोर सुद्धा रामरावांना पाहून वयापळा. आपण लोटे बोललो तर कोतवाल बडवायला कमी करणार नाही या भीतीने त्याने विचारल्याशिवायच रामरावांची पेटी त्याने कोठे लपवून ठेवली आहे, ते सांगून टाकले. नंतर तो पुढे म्हणाला—"मी चोरी करून जन्मभरात आजपर्यंत पोलीसाच्या हाती सापडलो नाही. आज उठल्याबरोबर मांजराचे तोंड पाहिले. 'आज चोरी करायला जाऊ नका!' असे बायकोने तीनतीनदां सांगितले, पण मी दुर्लक्ष केले व तो अपघातून असा भोंवला."

परंतु भीमराव म्हणाला—"रामराव, नका मात्र उठल्याबरोबर मांजराचे तोंड पाहिल्याचा फायदा घेऊ. तुला दिलेले

पैसे वसूल काय होतात, असे वाटत होते, परंतु पहा कसे वसूल झाले ते!" रामराव त्याच वेळी निघायला उठले.

भीमरावाचे कर्ज फिटल्याचा त्याला आनंद झाला सारा, परंतु रामरावाला मात्र वाटले की ते पैसे त्याला आपली काही दिवस वापरायला मिळाले असले ते मिळाले नाहीत. त्याच विचारात ते घरी गेले.

कल्ल्याच्या तोंडावरच त्यांना व्यंकटराव उदास चेहऱ्याने येत असलेले भेटले.

रामरावांनी व्यंकटरावांना विचारले— "काय हो, असे उदास दिसता आहा?"

"काय सांगू हो रामराव? निर्विघ्नपणे गेली दोन वर्षे वाटेल तिकडे हिडणारे माझे मांजर आज अकस्मात मेलं की रे, गाडी काली येऊन! आज विचारीने उठल्याबरोबर कोणाचे तोंड पाहिले, न जाण?" व्यंकटराव म्हणाले.

त्या मांजराने उबाळत्यापूर्वी आपलेच तोंड पाहिले होते, माठवून रामरावांच्या तोंडाला ऱ्हीळ बसली.

आडपडदा

लुसुची पाटलांनी पुष्कळ पैसे मिळविले.

ते सर्व त्यांनी स्वतःचा घाम गाळून मिळविले. म्हणून ते पैसे उमळणं त्यांना मुळीच खपत नसे. घरात खर्च होणाऱ्या पै नि पैचा हिशोब ते ठेवीत. सर्व खर्च त्यांच्या मजरे खालूनच जाईल अशी त्यांनी घरात रीत ठेवली होती. बायकोला सुद्धा ते पैसे वापरायला नसत.

एकादा सैपाक करमारी बाई तिच्या मुसलाचा चांगलीचो नोकरी कोठेतरी मिळाली असे सांगून निघून गेली. म्हणून त्यांना एका मळ्या सैपाकिणीची गरज होती.

कोठेतरी पाठविल्याचे असे सांगून एक मध्यम वयाची बाई येऊन म्हणाली—"माझे नाव सावित्री. तुमच्या घरात सैपाक करायला आले आहे. तुमच्या जुन्या सैपाकिणीनेच तुमच्या घरात गरज सांगून पाठविले आहे."

ती बाई तशी नीटनेटकी व स्वच्छ दिसली. म्हणून लुसुजींनी तिला विचारले—"बररोज उरलेला भात घेऊन जाशील का?"

सावित्री स्मित करून म्हणाली—"मी सैपाक केला की मात उरणेच शक्य नाही. घरात कमी माणसे असोत की जास्ती सैपाक सर्वांना पुरेल व उरणार नाही, अशा बेतानेच मी करते.

तिचे बोलणे वागणे पाहून लुसुजींच्या मनाचे समाधान झाले व ते सावित्रीला म्हणाले—"या वेळचा सैपाक कर. उद्यापासून नियमित कामाला लाग." असे सांगून त्यांनी तिला बायकोकडे पाठविले आणि स्वतः कामाला निघून गेले.

"कामावर ठेवून घेण्यापुरता त्याचा अधिकार, त्यानंतर माझा, वरं का! घरातल्या गोष्टी तु बाहेर कोठे नोकलीस तर

